

Національний університет «Львівська політехніка»
Навчально-науковий інститут права, психології
та інноваційної освіти

Кафедра теорії права та конституціоналізму

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ:
ПРАВА ЛЮДИНИ ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

Збірник матеріалів Другої міжнародної
науково-практичної конференції

Національний університет «Львівська політехніка»

20 травня 2022 року

Львів – 2022

УДК 342.7+[351.86:342](477)(063)

Н 44

*Рекомендувала до друку Вчена рада
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
(протокол № 10/22 від 13 червня 2022 р.)*

*Рекомендувала до друку кафедра теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
(протокол № 15 від 01 червня 2022 р.)*

Н 44 Незалежність України: права людини та національна безпека: збірник матеріалів Другої міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 20 травня 2022 року) / Національний університет «Львівська політехніка»; упоряд. Л. В. Ярмол. Львів: Галицька видавнича спілка, 2022. 384 с.

ISBN 978-617-8092-24-5

У збірнику опубліковано матеріали Другої міжнародної науково-практичної конференції на тему «Незалежність України: права людини та національна безпека», яка відбулася 20 травня 2022 року в Навчально-науковому інституті права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка». Конференцію організувала кафедра теорії права та конституціоналізму.

У своїх виступах учасники – зарубіжні та вітчизняні дослідники – розкрили актуальні наукові і практичні питання, що стосуються посягання на державний суверенітет України, національну безпеку України та порушення прав людини у зв'язку з війною Російської Федерації проти України.

Сформульовано рекомендації, пропозиції щодо реформування української держави у воєнний і післявоєнний період; удосконалення юридичних механізмів забезпечення прав людини в Україні.

Призначається для науковців, викладачів, студентів та аспірантів юридичних й інших гуманітарних навчальних закладів, юристів-практиків, громадських діячів та всіх, хто не байдужий до проблематики конференції.

Матеріали подано в авторській редакції

УДК 342.7+[351.86:342](477)(063)

ISBN 978-617-8092-24-5

© Ярмол Л. В., упоряд., 2022
© Навчально-науковий
інститут права, психології та
інноваційної освіти Національного
університету «Львівська
політехніка», 2022

ЗМІСТ

Ортинський Володимир Привітання.....	13
Ковальчук Віталій / Kovalchuk Vitaliy Привітання / Greeting to participants.....	15

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

1.Ковальчук Віталій / Kovalchuk Vitaliy Національна ідентичність та громадянство як фактори утвердження суверенітету держави в умовах війни / National identity and citizenship as factors of state sovereignty in war.....	17
2. Žalimas Dainius / Жалімас Дайнюс The Consolidation of Western Geopolitical Orientation in the Constitution / Закріплення західної геополітичної орієнтації в Конституції	24
3. Оніщенко Наталія Міжнародне право та розвиток національних правових систем: питання миробудівництва.....	39
4. Melkevik Bjarne / Мелкевік Б'ярн Légitimité et droits de l'homme / Легітимність та права людини.....	41
5. Бедь Віктор Конституційно-правові засади національної ідентичності, національної безпеки, державного суверенітету та обороноздатності України як гарантії реалізації конституційних прав і свобод людини в умовах загроз зовнішньої військової агресії.....	59
6. Engels Arne Introduction of the temporary protection in Germany for displaced persons from Ukraine in the context of application of Directive 2001/55/EC.....	61
7. Kowalczyk Krzysztof Ukraina w koncepcji politycznej Józefa Piłsudskiego, Jerzego Giedroycia i Lecha Kaczyńskiego. Implikacje dla bezpieczeństwa Ukrainy.....	63
8. Korporowicz Leszek Prawa człowieka a prawa narodów w dobie współczesnej interakcji kultur.....	64
9. Колодний Анатолій, Филипович Людмила Релігійна безпека як глобальний виклик сучасності: український контекст.....	67

10. Jakuszewicz Adam

An Assessment of the Bills on Banning the Ukrainian Orthodox Church (of the Moscow Patriarchate) in the Territory of Ukraine in Light of Article 9 of the European Convention on Human Rights.....74

11. Харитонова Олена, Харитонов Євген

Деякі міркування щодо юридичного механізму захисту права власності в умовах війни в Україні.....79

12. Баймуратов Михайло, Кофман Борис

Роль органів місцевого самоврядування України в сфері захисту прав людини в період воєнного стану: до формування прагматично-компетентної парадигми...83

13. Dancák Pavol

Human rights – the right of the person – religious freedom and freedom of conscience...89

14. Ярмол Лілія / Yarmol Liliia / Yarmol Liliia

Порушення прав людини в Україні в умовах війни / Violation of Human Rights in Ukraine in War Conditions / Violations des droits de l’homme en Ukraine pendant le temps de guerre.....91

Секція

**«НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА СУЧАСНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ
В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ
УКРАЇНИ»**

15. Луцький Роман

Теоретико-правова концепція «русского мира» як фундаментальна загроза конституційному ладу України.....102

16. Рябошапко Леонід

Кримський вектор російської окупації: деокупація свідомості та території.....106

17. Ластовський Валерій

Культура і національна безпека: проблеми політики і законодавства.....109

18. Сушинський Олександр

Війна та тероризм: відповідальність як національна ідентичність.....111

19. Сливка Степан

Природно-правові інерційні системи держав: органічні, воєнні потенції.....116

20. Макарчук Володимир	
Non possumus, або Конституція України проти доморошених капітулянтів та сепаратистів.....	119
21. Романова Альона	
Ціннісні аспекти правосвідомості людини в умовах війни.....	123
22. Мельниченко Богдана	
Военна безпека як складова національної безпеки держави.....	124
23. Гольд Ольга	
Деякі особливості поліконфесіоналізму під час глобальних конфліктів: філософський аспект.....	126
24. Кобрин Володимир	
Система державних свят як чинник національної ідентичності в умовах воєнної агресії Російської Федерації проти України.....	129
25. Стецюк Наталія	
Місце та роль Конституційного суду України в системі захисту суверенітету та забезпечення національної безпеки України.....	132
26. Брездень Володимир, Чернобай Олена	
Вітчизняна правова аргументація.....	135
27. Андрусяк Ірина	
Гендерний вимір війни: воєнні злочини проти жінок.....	140
28. Сковронський Дмитро	
Захист прав людини як процес відновлення порушеної справедливості.....	142
29. Матвєєва Юлія	
Право в умовах війни.....	145
30. Пивовар Майя	
Утвердження української національної ідентичності в період війни в Україні	147
31. Баскакова Оксана	
Реакція Європейського Союзу на вторгнення Російської Федерації до України: цінності vs business as usual.....	149
32. Пивовар Майя, Аблякімова Ельмаз	
Формування сучасного українського конституціоналізму в період воєнного стану в Україні	153

33. Щербай Іванна	
Реалізація природного права у суспільстві.....	155
34. Яромл Лілія, Данів Валерій	
Роль та значення Вищої ради правосуддя в сучасний воєнний період України.....	157
35. Дерев'яний Всеволод-Ілля	
Конституційна скарга як особливий вид звернення до Конституційного Суду України.....	160
36. Свищо Вікторія	
Конституційна скарга як засіб захисту прав людини.....	163
37. Сарахман Юлія	
Забезпечення територіальної цілісності і недоторканості України: теоретико-правові аспекти.....	165
38. Горкавчук Сандра	
Незалежна логістика у праві: причина воєнних конфліктів.....	167
39. Свідинська Віталія	
Захист прав людини в умовах збройних конфліктів: досвід для України	170

Секція
«ЮРИДИЧНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В
УМОВАХ ВІЙНИ»

40. Зозуля Євген	
Забезпечення організаційно-правових умов захисту прав дитини в умовах воєнного стану в Україні.....	173
41. Федчишин Сергій	
Кадровий резерв для проходження державної служби на деокупованих територіях України: пропозиції щодо формування та функціонування.....	176
42. Бочарова Наталія	
Законодавство про місцеве самоврядування у період воєнного стану в Україні: тенденції розвитку і перспективи.....	179
43. Огірко Олег	
Духовно-моральні аспекти прав людини в умовах війни.....	182
44. Паскар Ауріка	
Безоплатна правова допомога під час воєнного стану.....	185

45. Самбор Микола	
Права і свободи людини в умовах війни та правового режиму воєнного стану	188
46. Одинок Олександр	
Захист прав споживачів фінансових послуг: виклики воєнного стану	192
47. Бурдіна Тетяна	
Переведення на поліпшені умови тримання як захід заохочення, що застосовується до неповнолітніх осіб, засуджених до позбавлення волі	196
48. Луценко Яна	
Щодо тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина під час дії правового режиму воєнного стану в Україні	199
49. Марич Наталія	
Право на заміну виконання окремих юридичних обов'язків, несумісних із релігійними чи іншими переконаннями людини: юридичне забезпечення в Україні в умовах війни	202
50. Ярмол Лілія, Розум Діана	
Стан і проблеми забезпечення конституційних прав людини та громадянина у період воєнного стану в Україні	204
51. Ярмол Лілія, Буцяк Марія	
Юридичні гарантії забезпечення прав жінок у воєнний період в Україні	208
52. Ярмол Лілія, Кузь Анна	
Юридичні гарантії забезпечення права на мирні зібрання в Україні	211
53. Федорчук Марина, Павлюк Анна	
Юридичні механізми захисту прав внутрішньо переміщених осіб в Україні	215
54. Ярмол Лілія, Струтинська Вікторія	
Реалізація права на повагу до гідності та честі в Україні у період війни	217
55. Ярмол Лілія, Романович Вікторія	
Реалізація права на правову допомогу в умовах воєнного стану в Україні	220
56. Ярмол Лілія, Мідик Марко	
Юридичні гарантії захисту прав дитини: загальнотеоретичні аспекти	223
57. Ярмол Лілія, Карпюк Анастасія	
Юридичні гарантії забезпечення прав дитини в Україні	227

58. Гарбузова Євгенія	
Права дітей, які постраждали внаслідок війни в Україні.....	231
59. Ярмол Лілія, Миронова Богдана	
Поняття, сутність свободи вираження поглядів людини та проблеми її реалізації в Україні в умовах війни.....	233
60. Ярмол Лілія, Кузів Юліана	
Реалізація права на свободу віросповідання в умовах українсько-російської війни .	236
61. Ярмол Лілія, Грицишин Віталій	
Реалізація права на мирні зібрання в Україні в період війни.....	240
62. Симоненко Аліна	
Захист цивільного населення в умовах війни.....	243
63. Шостак Андрій	
Обмеження конституційних прав громадян в умовах воєнного стану.....	245
64. Однороз Юлія	
Проблеми обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану.....	248
65. Міщук Олена	
Права громадян в умовах воєнної агресії Російської Федерації проти України.....	250

Секція

«МІЖНАРОДНІ ГАРАНТІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ»

66. Кельман Михайло	
Право і соціальні цінності як критерії (фактори) максимального наближення до стану свободи, справедливості у сучасному суспільстві.....	253
67. Токарська Антоніна	
Новітні стереотипи ворожого дезінформування як спосіб руйнування європейської безпеки	257
68. Богуцький Павло, Короткий Тимур	
Правовий режим гарантій безпеки України.....	259
69. Ковальчук Алла, Лазарєва Віра	
Забезпечення національної безпеки України: міждисциплінарний підхід	263
70. Сірант Мирослава	
Роль ОБСЄ у забезпеченні глобальної екологічної безпеки.....	265

71. Левицька Оксана	
Правова дійсність у формуванні сучасних державних євроінтеграційних норм	268
72. Сивуля Тетяна	
Запроука перемоги – всенародна мобілізаційна готовність.....	271
73. Ромців Олена	
Україна – Рада Європи: співпраця в умовах війни.....	274
74. Кельман Ростислав	
Змістовна сутність функціонального поняття «заборона».....	276
75. Радь Павло	
Юридична природа Будапештського меморандуму: міжнародний договір чи політична домовленість.....	278
76. Ярмол Лілія, Кузів Вероніка	
Міжнародно-правовий захист цивільного населення під час воєнної агресії.....	282
77. Ярмол Лілія, Продан Катерина	
Міжнародні гарантії безпеки України в умовах війни.....	285
78. Пивовар Майя, Лебідь Каріна	
Геноцид ХХІ століття у контексті війни в Україні.....	288
79. Беліченко Олександра, Козлов Владислав	
Міжнародні механізми захисту України в умовах війни.....	291
80. Колеснік Михайло	
Союз «U24» як нова гарантія національної безпеки та державного суверенітету України в умовах збройної агресії РФ.....	294
81. Нефедова Оксана	
Національна безпека України як важливий фактор в умовах сучасної практики.....	296
82. Чурілова Анна	
Законодавчий аспект щодо окремих елементів війни Російської Федерації проти України.....	298
83. Дидик Максим	
Молодий герой.....	300
84. Демчинська Тетяна	
Міжнародні гарантії національної безпеки в умовах воєнної агресії Російської Федерації проти України.....	302

85. Кухта Марта	
Воєнна агресія Російської Федерації проти України в контексті міжнародного гуманітарного права.....	305
86. Пухир Аліна	
Багатосторонні гарантії безпеки України.....	308
87. Швед Анастасія	
Міжнародні гарантії національної безпеки та державний суверенітет України в умовах воєнної агресії Російської Федерації проти України.....	310
88. Васильків Оксана Анна	
Поняття та характеристика міжнародних гарантій ядерної безпеки в умовах воєнної агресії Російської Федерації проти України.....	313
89. Габак Вікторія	
Сучасна війна та її геополітичні аспекти.....	315

Секція
«ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ВІЙНИ»

90. Пашков Віталій	
Правове регулювання дистанційної торгівлі лікарськими засобами в умовах війни.....	317
91. Налуцишин Віктор	
Право на спротив (на прикладі добровольчого формування територіальної громади).....	319
92. Жаровська Ірина	
Вплив інформаційних атак на дітей під час військових дій: правові аспекти.....	321
93. Богів Ярина	
Гарантії прав і свобод громадян в умовах воєнного стану.....	323
94. Шелевер Наталія	
Особливості реалізації судами принципу справедливості в умовах війни в Україні.....	326
95. Цебенко Соломія	
Порушення прав дитини під час збройної агресії Росії проти України	327

96. Михайліченко Тетяна	
Чи змінить війна ставлення українців до права вільного володіння вогнепальною зброєю?	331
97. Курепін В'ячеслав	
Пріоритети державної політики щодо розвитку трудових відносин в умовах воєнного часу на підприємствах аграрного профілю.....	333
98. Гурбанова Наргіз Насрадін кизи	
Особливості роботи судів та звернення громадян до суду під час воєнного стану в Україні.....	336
99. Кірик Алла	
Захист прав внутрішньо переміщених осіб.....	338
100. Цебенко Соломія, Бігун Наталія	
Виконання Українською державою правозахисної функції в умовах відкритого вторгнення РФ в Україну.....	341
101. Богів Ярина, Колесник Олена	
Правове регулювання воєнного вторгнення Росії на територію України.....	344
102. Шульган Ірина, Пухир Аліна	
Посилення кримінальної відповідальності за злочини проти національної безпеки України в умовах воєнної агресії Російської Федерації.....	347
103. Богів Ярина, Юрків Богдан	
Правове регулювання економічної діяльності в Україні під час війни.....	350
104. Пивовар Майя, Лукачат Марта	
Напрями реалізації прав внутрішньо переміщених осіб в період воєнного стану в Україні.....	352
105. Товпига Ліна	
Правові засади організації діяльності поліції як служби внутрішнього сектора національної безпеки України.....	355
106. Пилипенко Вікторія	
Актуальні зміни в законодавстві України в окремих сферах суспільного життя в умовах воєнного стану.....	357

107. Варич Валерія	
Діяльність Національної поліції України в умовах воєнного стану.....	360
108. Корінь Дмитро	
Безпека та діяльність поліцейського під час несення служби у період дії воєнного стану на території України.....	362
109. Попова Тетяна	
Охорона публічної безпеки та порядку в умовах введення воєнного стану в Україні.....	364
110. Волик Мілана	
Виконання службових обов'язків поліцейськими під час дії воєнного стану в Україні.....	366
111. Швець Єлизавета	
Види спеціальних засобів та їх характеристика.....	367
112. Козирь Вероніка	
Додаткові повноваження поліцейських, які можуть бути надані їм під час дії воєнного стану.....	369
113. Асламов Олександр	
Застосування поліцією пристроїв для відстрілу гумових куль.....	371
114. Войтович Марія	
Порушення РФ норм щодо заборони катування людей в умовах війни в Україні.....	374
115. Ворончак Дмитро	
Вплив інтеграційних і глобальних процесів на правову систему України в умовах збройної агресії Російської Федерації.....	377
116. Крамський Кірілл	
Адміністративна правосуб'єктність Офісу Президента України в умовах введення правового режиму воєнного стану.....	380

ПРИВІТАННЯ

Шановні учасники конференції, з приємністю хочу привітати всіх науковців, юристів-практиків, студентів та подякувати їм за участь у Другій міжнародній науково-практичній конференції на тему «Незалежність України: права людини та національна безпека». Нинішній науковий форум особливий, оскільки проводиться в умовах війни РФ проти України. Минулого року на високому рівні було проведено Першу міжнародну науково-практичну конференцію на тему «Незалежність України: права людини та національна безпека», присвячену 30-річчю незалежності України. Сподіваюсь, ми витримаєм цю високу планку.

Метою сьогоднішньої конференції є обговорення актуальних наукових і практичних питань, що стосуються посягання на державний суверенітет України, національну безпеку України та порушення прав людини у зв'язку з російською агресією в Україні.

З цією метою на конференцію запрошено відомих зарубіжних гостей: Дайнюса Жалімас – доктора юридичних наук, професора, декана юридичного факультету Університету Вітауса Великого (Каунас, Литовська Республіка), члена від Литовської Республіки Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеціанська Комісія); Б'ярна Мелкевіка – доктора юридичних наук, поважного професора юридичного факультету Лавальського Університету (Канада); Марека Рембежа – доктора наук, професора Сілезького університету в Катовіце (Республіка Польща); Арне Енгельса – адвоката, Радника з партнерства юристів GÖRG mbB, Уповноваженого підписанта з AMLG Rechtsanwalts-gesellschaft mbH (Німеччина); Кшиштофа Ковальчика – доктора наук, професора Щецинського університету (Республіка Польща); Лешека Корпоровича – доктора наук, професора Інституту міжкультурних студій, факультету міжнародних та політичних студій Ягеллонського університету у Кракові (Республіка Польща); Адама Якушевича – доктора юридичних наук Університету Казимира Великого в Бидгощі (Республіка Польща); Павола Данчака – доктора наук, професора, завідувача кафедри філософії та релігієзнавства греко-католицького богословського факультету Пряшівського університету у Пряшеві (Словацька республіка).

Участь у конференції беруть також відомі в Україні та поза її межами вітчизняні науковці: Віталій Ковальчук – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії права та конституціоналізму Національного університету «Львівська політехніка»; Наталія Оніщенко – заступник директора з наукової роботи Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, академік НАПрН України; Віктор Бедь – доктор юридичних наук, доктор богословських наук, професор, ректор Карпатського університету імені Августина Волошина (Ужгород), єпископ Мукачівський і Карпатський Православної Церкви України; Анатолій Колодний – доктор філософських наук, професор, головний науковий співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (Київ); Людмила Филипович – доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України (Київ); Дмитро Андреев – доктор юридичних наук, професор, в.о. директора департаменту комунікації МВС України; Олена Харитонова – доктор

юридичних наук, професор, завідувач кафедри інтелектуальної власності та патентної юстиції Національного університету «Одеська юридична академія», член-кореспондент НАПрН України; Євген Харитонов – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія», член-кореспондент НАПрН України; Михайло Баймуратов – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри політології та правових наук Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського, Заслужений діяч науки і техніки України; Борис Кофман – доктор юридичних наук, старший дослідник, професор кафедри права, політології та міжнародних відносин Університету імені А. Нобеля, Заслужений юрист України; Михайло Кельман – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії права та конституціоналізму Національного університету «Львівська політехніка», Лілія Ярмол – доктор юридичних наук, професор, доцент кафедри теорії права та конституціоналізму Національного університету «Львівська політехніка» та інші науковці.

Особливо хочу відзначити, що в Конференції також беруть участь студенти Національного університету «Львівська політехніка», Львівського національного університету імені Івана Франка, Державного податкового університету (Ірпінь), курсанти Донецького державного університету внутрішніх справ та Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Я сподіваюся, що виступи і дискусії на Конференції матимуть добрі результати, що спільно ми виробимо рекомендації, які сприятимуть перемозі над ворогом, реформуванню української держави у воєнний і післявоєнний період, подальшій розробці проблематики національної безпеки та прав людини.

Бажаю всім гарного дня, добрих дискусій і результатів. Впевнений, що з таким складом учасників робота нашого форуму буде плідною і творчою.

Володимир ОРТИНСЬКИЙ

доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України,
директор Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРИВІТАННЯ

Шановні учасники конференції!

Державотворчі процеси, що розгорнулися в Україні з початку 1990-х років, супроводжувалися значним зростанням у суспільстві зацікавлення до формування зовнішньополітичного курсу, до набуття Україною національно-європейської ідентичності. Інтерес науковців, насамперед істориків, правознавців та політологів, а також політичної еліти країни, все більше концентрувався на питаннях історичного обґрунтування концепцій місця України в європейській інтеграції, адже саме в них були сформульовані ідеї та програми політичних дій, аналіз яких мав би віднайти ті соціальнополітичні орієнтири розвитку суспільства, що найбільш повно відповідали б національним традиціям та політичному менталітету.

Небажання ворога аби Україна відстоювала європейські цінності та традиції призвело до повномасштабного вторгнення Росії в нашу державу. Питання національної безпеки, захист демократичних цінностей, недопущення порушення прав і свобод людини - є пріоритетами державної політики в умовах війни в Україні. Такої війни не було на європейському континенті понад сімдесят років. Попри сучасні виклики перед яким постало українське суспільство внаслідок оголошеної війни Російської Федерації проти України доводить нам про незламність та силу нашого народу. Сьогодні, як ніколи в Україні необхідне формування національної ідентичності та конституційного патріотизму. Доцільність проведення Національним Університетом «Львівська політехніка» в особі кафедри теорії права та конституціоналізму Другої Міжнародної науково-практичної конференції обумовлено актуальністю обговорення наукових і практичних питань, що стосуються відстоювання та збереженню Україною територіальної цілісності та захисту прав людини. Ми обов'язково переможемо та станемо повноправним членом європейської сім'ї народів. Дякую колегам та учасникам конференції провідних вітчизняних та іноземних закладів вищої освіти за активну участь та жвавих наукових дискусій. Сподіваюсь, що її результати внесуть неабияку цінність в розвиток нашої державності в умовах війни. Слава Україні! Слава Європейському Союзу!

Віталій Ковальчук

доктор юридичних наук,
завідувач кафедри теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту права, психології
та інноваційної освіти
НУ «Львівська Політехніка»

GREETING TO PARTICIPANTS

Dear participants of the conference!

The state-building processes that have unfolded in Ukraine since the early 1990s have been accompanied by a significant increase in society's interest in shaping the foreign policy course and in gaining Ukraine's national and European identity. The interest of scholars, especially historians, lawyers and political scientists, as well as the country's political elite increasingly focused on the historical rationale for the concept of Ukraine's place in European integration. Considering these ideas and political action programs would find those socio-political guidelines for the development of society that would best correspond to national traditions and political mentality.

The enemy's unwillingness for Ukraine to uphold European values and traditions led to a full-scale Russian invasion of our state. Issues of national security, protection of democratic values, prevention of violations of human rights and freedoms are the priorities of state policy during the war in Ukraine. There has been no such war on the European continent for more than seventy years. Despite the current challenges facing Ukrainian society as a result of the declared war of the Russian Federation against Ukraine, it proves to us the invincibility and strength of our people. Today, more than ever in Ukraine, the formation of national identity and constitutional patriotism is necessary.

The expediency of the Second International Scientific and Practical Conference held by the Department of Theory of Law and Constitutionalism of Lviv Polytechnic National University is due to the urgency of discussing scientific and practical issues related to defending and preserving Ukraine's territorial integrity and protection of human rights. We will definitely win and become a full member of the European family of nations. I thank my colleagues and participants of the conference from leading Ukrainian and foreign higher education institutions for their active participation and lively scientific discussions. I hope that its results will be of great value in the development of our statehood during the war. Glory to Ukraine! Glory to the European Union!

Vitaliy Kovalchuk

Doctor of Law, Professor,

Head of the Department of Theory of Law and Constitutionalism
of the Institute of Jurisprudence, Psychology and Innovative Education,
Lviv Polytechnic National University

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Віталій КОВАЛЬЧУК

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії права
та конституціоналізму
Національного університету
«Львівська політехніка»

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ГРОМАДЯНСТВО ЯК ФАКТОРИ УТВЕРДЖЕННЯ СУВЕРЕНІТЕТУ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасна національна держава – це гармонійне поєднання усталеної традиції та культури етнічної нації, яка є домінуючою, та права на самовираження всіх етнічних груп, які проживають в межах цієї держави в якості її громадян. Роль культурного фактору для політичної нації надзвичайно вагома. Чим сильніше почуття культурної єдності, тим сильніше і глибше усвідомлення ідентичності в середині нації, і з точністю навпаки - слабкість об'єднуючого культурного елемента чи його відсутність призводять до слабкості нації та її занепаду. Шанобливе ставлення до історичної спадщини, мови, релігії титульної нації з боку інших національних груп є неодмінною умовою формування політичної нації.

В умовах війни питання національної та громадянської ідентичності набуває особливого значення, воно безпосередньо пов'язане з територіальною цілісністю та суверенітетом держави. Окуповані території Донбасу та Криму можуть стати політичною проблемою для України навіть після деокупації. Тому повернення територій а головне людей Донбасу та Криму в сферу політико – правового та культурно – гуманітарного простору України вимагає пошуку тих точок дотику, які могли б стати основою ідентичності новітньої української політичної нації.

Зміцнення державності та забезпечення єдності не можливе без створення підґрунтя для цієї єдності у вигляді системи базових цінностей, важливих для кожного члена суспільства. Щоб стати важливими, цінності мають бути не лише засвоєними на теоретичному рівні, а ще й трансформуватись у принципи, якими громадяни керуються у повсякденному житті. А це вже результат громадянської освіти та національно – патріотичного виховання. Тобто в умовах громадянського протистояння зумовленого збройною агресією Росії, як ніколи важливою є гуманітарна складова, яка передбачає зростання запиту на формування цінностей цивілізованого суспільства і розуміння того, що шлях до впровадження цих цінностей, як і до примирення, пролягає через освіту і виховання.

Карта України політично та етнічно різнобарвна і це нормальне й навіть цивілізаційно позитивне явище, але за умови, що суспільство об'єднане системою базових цінностей і громадянською приналежністю. В Україні ідентичність як об'єднуючий фактор досі не стала домінуючою. Регіональні ідентичності мають об'єктивне підґрунтя як на Сході, так і на Заході країни. Вони посилюються зовнішніми факторами та неефективною політикою держави. Це зумовлює

необхідність проведення політики реінтеграції в широкому сенсі, з охопленням всієї держави. Неоднорідність суспільства за ідентифікаційними ознаками зумовлює потребу формування в масштабах усієї держави, як мінімум, двох базових складових повноцінної ідентичності: відчуття культурної належності до спільноти (Я – українець) та відчуття політичної належності і суб'єктності (Я – громадянин України).

Формування ідентичності в умовах війни відчувається особливо гостро. Без швидких і ефективних кроків з боку влади у напрямку її вирішення не виглядає можливою не тільки реінтеграція непідконтрольних територій, а й збереження цілісності держави вже у близькому майбутньому. Ідентичність громадян, об'єднаних не тільки формальною належністю до однієї держави, а й спільною історичною пам'яттю, системою цінностей і смислів – це фундамент державності. Без нього державна споруда не витримує потрясінь [1].

Процес реінтеграції окупованих територій має бути результатом суспільного договору. Роль влади у процесі укладення і реалізації такого договору – формування на рівні всього суспільства ціннісних основ громадянської ідентичності; розробка альтернатив і відбір прийнятних для суспільства компромісів; формування нормативної бази на основі вищезгаданих складових; забезпечення виконання законів.

Формування ідентичності в сучасній Україні безпосередньо пов'язане з національно – патріотичним вихованням. Воно є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо утвердження української громадянської ідентичності на основі єдиних суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність) і загальнолюдських цінностей, принципів любові і гордості за власну державу, її історію, мову, здобутки та досягнення у сфері культури, економіки, науки, спорту, дієве сприяння органам державної влади та органам місцевого самоврядування в захисті і охороні національної державності Українського народу, готовність до захисту державної незалежності і територіальної цілісності України, усвідомлення громадянського обов'язку із розвитку успішної країни та забезпечення власного благополуччя в ній. Так визначена мета Державної цільової соціальної програми національно – патріотичного виховання на період до 2025 року затвердженої Кабінетом Міністрів України Постановою від 30 червня 2021 року [2].

Важливим видається прийняття окремого закону про засади державної політики утвердження громадянської ідентичності та національно – патріотичного виховання. Цей документ дозволить врегулювати питання національно-патріотичного виховання, удосконалити та впровадити цілісну загальнодержавну політику, яка набуває характеру системної і цілеспрямованої діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, закладів освіти, інститутів громадянського суспільства для формування у населення України української громадянської ідентичності, високої національно-патріотичної свідомості, почуття відданості Українській державі [3].

Формування ідентичності без почуття національного патріотизму та гідності втрачає свій зміст. Принцип патріотизму реалізується через проекти (заходи) сфери національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання, що сприяють формуванню громадянської ідентичності, оборонної свідомості та громадянської стійкості. Патріотизм проявляється через любов до своєї держави та готовність захистити її у разі небезпеки. Це також повага до конституції та символів держави,

одним з яких є державна мова. Саме таку правову позицію зайняв Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 14 липня 2021 р. у справі щодо конституційності Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». У ньому Суд зазначив, що будь-які зазіхання на юридичний статус української мови загрожують національній безпеці та самому існуванню державності України [4].

Патріотизм безпосередньо пов'язаний з національною гідністю як проявом історичної пам'яті, що спрямована у майбутнє. Національна гідність – це відстоювання своїх духовно-моральних і державницьких позицій; усвідомлення власної ваги й громадянського обов'язку у міжнародному співтоваристві. Це повага не лише до своєї нації, але й інших народів та націй. Почуття гідності є необхідним і дійсним проявом буття людини та нації, воно є ознакою духовного самовираження. Без гідності не можлива ні боротьба за право, ні політичне самоуправління, ні державна незалежність. Громадянин позбавлений цього почуття – політично недієздатний, народ не просякнутий ним, - приречений на тяжке історичне приниження [5, с.304].

Формування політичної нації в Україні повинна починатися зі змін у законодавство про громадянство. Так однією з новел закону повинна стати норма про присягу на вірність Українській державі особою, яка набуває громадянство шляхом натуралізації, з автоматичною втратою його у разі її порушення. Також необхідно вимагати від нових громадян окрім підтвердження безперервного проживання в країні протягом п'яти років здатність читати, писати і говорити на базовому рівні державною українською мовою; знати історію Української держави; мати добру моральну репутацію; демонструвати прихильність цінностям та принципам Конституції України. Подібні вимоги повинні знайти відображення у законодавстві, яке визначає правовий статус вищих посадових осіб держави, державних службовців та працівників судових та правоохоронних органів.

Майбутнє української політичної нації безпосередньо пов'язане з європейською ідентичністю та цінностями конституціоналізму, серед яких визначальну роль відіграють: особиста свобода та гідність, народний суверенітет та права меншості, політичний плюралізм, незалежність судової влади та легітимність публічної влади загалом. Наміри України інтегруватися в єдиний європейський правовий простір знайшли своє відображення в Конституції України (зміни від 7 лютого 2019 року). Ця мета безпосередньо впливає з правової традиції та сучасної державотворчої практики. Система цих цінностей лежать в основі концепції конституційного патріотизму та громадянства, які мають визначати майбутнє української політичної нації. Разом з тим формування сучасної політичної нації в Україні не можливе без почуття патріотизму та національної гідності. Воно важливе як з точки зору об'єднання поліетнічної країни в єдиний народ (націю), так і з перспектив подальшого державотворення. Конституційний патріотизм та національна гідність мають стати базовими елементами сучасної правової ідеології Української держави.

Питання формування ідентичності в Україні є так само як і питання суверенітету та безпеки держави одним з пріоритетних в умовах війни. Ситуація вимагає того, щоб воно вирішувалося як на рівні Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, так і Ради національної безпеки і оборони України. Основними завданнями державної політики утвердження громадянської ідентичності в Україні повинні стати: забезпечення ефективної реалізації конституційних принципів та прав

людини, пропагування цінностей конституціоналізму; формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовних цінностей Українського народу, національної самобутності; розвиток національної самосвідомості, любові до свого народу, що виявляється у діяльності на благо народу, у сприянні утвердженню України як незалежної, правової, демократичної, суверенної держави; формування готовності до захисту національних інтересів, державної незалежності і територіальної цілісності України; активна діяльність інститутів громадянського суспільства у сфері національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітичний центр : «Обсерваторія демократії». Формування громадянської ідентичності в контексті завдань реінтеграції Донбасу. URL: <https://od.org.ua/uk/> (дата звернення: 01.05.2022 р.)

2. Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно – патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від від 30 червня 2021 р. № 673. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-cilovoyi-socialnoyi-programi-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-na-period-do-2025-roku-ta-vnesennya-zmin-do-deyakih-i300621-673>(дата звернення: 01.05.2022 р.)

3. В Україні готують законопроект із національно-патріотичного виховання. URL: <https://armyinform.com.ua>. (дата звернення: 30.04.2022 р.)

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 14 липня 2021. №1-р/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text> (дата звернення: 29.04.2022р.)

5. Ильин И. А. Теория права и государства. Москва: Издательство «Зерцало», 2003. 550с.

Vitaliy Kovalchuk

Doctor of Law, Professor,

Head of the Department of Theory of Law and Constitutionalism
of the Institute of Jurisprudence, Psychology and Innovative Education,
Lviv Polytechnic National University

NATIONAL IDENTITY AND CITIZENSHIP AS FACTORS OF STATE SOVEREIGNTY IN WAR

A modern nation state is a harmonious combination of the established tradition and culture of an ethnic nation that is dominant and the right to self-expression of all ethnic groups living within that state as its citizens. The role of the cultural factor for a political nation is extremely important. The stronger the sense of cultural unity is, the stronger and deeper the

awareness of identity within the nation is, and vice versa - the weakness of the unifying cultural element or its absence leads to the weakness of the nation and its decline. Respectful attitude to the historical heritage, language, religion of the titular nation on the part of other national groups is a prerequisite for the formation of a political nation.

During the war, the issue of national and civic identity becomes especially important, it is directly related to the territorial integrity and sovereignty of the state. The occupied territories of Donbass and Crimea may become a political problem for Ukraine even after deoccupation. Therefore, the return of the territories and most importantly the people of Donbass and Crimea to the sphere of political - legal and cultural - humanitarian space of Ukraine requires the search for common ground that could become the basis of the identity of the newest Ukrainian political nation.

Strengthening statehood and ensuring unity is not possible without creating a basis for this unity in the form of a system of basic values that are important for every member of society. To become important, values must not only be learned on a theoretical level, but also transformed into the principles that guide citizens in their daily lives. And this is the result of civic education and national - patriotic education. In other words, in the conditions of civil confrontation caused by Russia's armed aggression, the humanitarian component is more important than ever.

The map of Ukraine is politically and ethnically diverse which is a normal and rather civilizationally positive phenomenon, but provided that society is united by a system of basic values and citizenship. In Ukraine, identity as a unifying factor has not yet become dominant. Regional identities have an objective basis in both the East and the West. They are exacerbated by external factors and ineffective government policies. This necessitates a policy of reintegration in the broadest sense, covering the entire state. The heterogeneity of society in terms of identification necessitates the formation of at least two basic components of a full-fledged identity: a sense of cultural belonging to the community (I am Ukrainian) and a sense of political belonging and subjectivity (I am a citizen of Ukraine).

The formation of identity during the war is particularly acute. Without quick and effective steps on the part of the authorities towards its solution, it seems impossible not only to reintegrate the uncontrolled territories, but also to preserve the integrity of the state in the near future. The identity of citizens united not only by formal belonging to one state, but also by a common historical memory, system of values and meanings as the foundation of statehood. Without it, the state can not withstand shocks [1].

The process of reintegration of the occupied territories should be the result of a social contract. The Government's role in the process of concluding and implementing such an agreement is to form the value bases of civic identity for the whole society; to develop alternatives and to select of compromises acceptable to society; to form the regulatory framework on the basis of the above components; to ensure the implementation of laws.

The formation of identity in modern Ukraine is directly related to national - patriotic education. It is one of the priorities of the state and society to establish Ukrainian civic identity on the basis of state social (national) values (identity, freedom, unity, dignity) and universal values, principles of love and pride for their own state, its history, language, accomplishments and achievements in the field of culture, economy, science, sports, effective assistance to public authorities and local governments in protecting and safeguarding the national statehood of the Ukrainian people, readiness to defend state independence and territorial integrity of Ukraine, awareness of civic duty to develop a successful country and

ensuring their own well-being in it. This is the purpose of the State target social program of national - patriotic education for the period until 2025, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine by the Resolution of June 30, 2021 [2].

It seems important to adopt a specific law on the principles of state policy of establishing civic identity and national - patriotic education. This document will regulate the issue of national-patriotic education, improve and implement a comprehensive national policy acquiring the character of systematic and purposeful activities of public authorities and local governments, educational institutions, civil society institutions to form Ukrainian civic identity, national identity and a sense of devotion to the Ukrainian state [3].

The formation of identity without a sense of national patriotism and dignity loses its meaning. The principle of patriotism is implemented through projects (measures) in the field of national-patriotic and military-patriotic education, which contribute to the formation of civic identity, defense consciousness and civic stability. Patriotism is manifested through love for one's country and readiness to defend it in case of danger. It is also respect for the constitution and the symbols of the state, one of which is the state language. This is the legal position taken by the Constitutional Court of Ukraine in its Decision of July 14, 2021 in the case of the constitutionality of the Law of Ukraine "On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language", where the Court noted that any encroachment on the legal status of the Ukrainian language threatens national security and the very existence of the statehood of Ukraine [4].

Patriotism is directly linked to national dignity as a manifestation of historical memory for the future. National dignity is the defense of one's spiritual, moral and state positions; awareness of one's own importance and civic duty in the international community. It is respect not only for one's own nation, but also for other peoples and nations. The sense of dignity is a necessary and real manifestation of the existence of man and nation, it is a sign of spiritual self-expression. Without dignity, neither the struggle for law, nor political self-government, nor state independence is possible. A citizen deprived of this feeling is politically incompetent, the people are not imbued with it are doomed to severe historical humiliation [5, p.304].

The formation of a political nation in Ukraine must begin with changes in citizenship legislation. Thus, one of the novelties of the law should be the norm on the oath of allegiance to the Ukrainian state by a person who acquires citizenship by naturalization, with its automatic loss in the event of its violation. It is also necessary to require new citizens, in addition to proof of continuous residence in the country for five years, to be able to read, write and speak at the basic level in the state Ukrainian language; know the history of the Ukrainian state; have a good moral reputation; demonstrate commitment to the values and principles of the Constitution of Ukraine. Such requirements should be reflected in the legislation that determines the legal status of senior government officials, civil servants and employees of the judiciary and law enforcement agencies.

The future of the Ukrainian political nation is directly linked to European identity and the values of constitutionalism, among which human freedom and dignity, people's sovereignty and minority rights, political pluralism, judicial independence and the legitimacy of public authority in general. Ukraine's intentions to integrate into the single European legal space are reflected in the Constitution of Ukraine (amendments of February 7, 2019). This goal follows directly from the legal tradition and modern state-building practice. The system

of these values underlies the concept of constitutional patriotism and citizenship, which should determine the future of the Ukrainian political nation.

At the same time, the formation of a modern political nation in Ukraine is not possible without a sense of patriotism and national dignity. It is important both from the point of view of uniting a polyethnic country into a single people (nation) and from the perspective of further state formation. Constitutional patriotism and national dignity must become the basic elements of the modern legal ideology of the Ukrainian state.

The issue of identity formation in Ukraine is, as well as the issue of sovereignty and security of the state, one of the priorities during the war. The situation requires that it be resolved at the level of the Verkhovna Rada of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine, as well as the National Security and Defense Council of Ukraine. The main tasks of the state policy of establishing civic identity in Ukraine should be: ensuring the effective implementation of constitutional principles and human rights, promoting the values of constitutionalism; formation of an active civic position, affirmation of the national identity of citizens on the basis of spiritual values of the Ukrainian people, national identity; development of national self-consciousness, love for one's people, which is manifested in activities for the benefit of the people, in promoting the establishment of Ukraine as an independent, legal, democratic, sovereign state; formation of readiness to protect national interests, state independence and territorial integrity of Ukraine; active activity of civil society institutions in the field of national-patriotic and military-patriotic education.

REFERENCES

1. Analytical Center: "Observatory of Democracy". Formation of civic identity in the context of the tasks of reintegration of Donbass. URL: <https://od.org.ua/uk/> (date of access: 01.05.2022)
2. On approval of the State target social program of national-patriotic education for the period until 2025 and amendments to some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of June 30, 2021 № 673. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-cilovoyi-socialnoyi-programi-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-na-period-do-2025-roku-ta-vnesennya-zmin-do-deyakihi-i300621-673> (date of access: 01.05.2022)
3. A bill on national-patriotic education is being prepared in Ukraine. URL: <https://armyinform.com.ua>. (date of access: April 30, 2022)
4. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional petition of 51 people's deputies on the compliance of the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Law of Ukraine "On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as the State" of July 14, 2021. №1-r / 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text> (date of access: 29.04.2022)
5. Ilyin I.A. Theory of Law and State. Moscow: Zertsalo Publishing House, 2003. 550 p.

Dainius ŽALIMAS

Doctor of Juridical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Law at the
Vytautas Magnus University (Kaunas, the Republic of Lithuania),
Member from the Republic of Lithuania, European Commission
«Democracy through Law» (Venice Commission)

THE CONSOLIDATION OF WESTERN GEOPOLITICAL ORIENTATION IN THE CONSTITUTION

May I begin with an allegory expressed by prof. Vytautas Landsbergis, the first head of the restored State of Lithuania, who used to address the options for geopolitical orientation after the restoration of the independence. When asked about the possibility in 1990s for Lithuania to choose neutrality, he responded that this option would resemble to a sitting on a wall, i.e. being confined in time without any determination which way to follow. Obviously, then the only real choice to become free from the Soviet past and the Russian zone of influence was to pursue actively the Western geopolitical orientation.

I think this allegory of a wall can be applied to both our countries as well as to other post-Soviet societies. One can say that nearly for 30 years Ukraine had been sitting on a wall that Vytautas Landsbergis had in mind. One can also ask why sitting on a wall cannot be a good option. The answer is: because of a constant state of being in between, or becoming a grey zone. The wall on which Ukraine had been sitting could be described in many ways, i.e. as the line between the past and the future or between East and West, or between the legacy of tyranny and the tradition of freedom. Your painful experience is a clear demonstration that such a long sitting on a wall with attempts to benefit from both sides neither was able to prevent aggression, nor allowed your country to grow by ensuring welfare for all its citizens. To a certain extent, Ukraine is still in 1990s with such challenges as protecting its people and territory, strengthening national identity and a civic society, building a stable constitutional democracy and fighting corruption, etc.

The Revolution of Dignity provided one more chance to jump from a wall and move forward without looking back to another side. As the achievement of the Revolution, the Western geopolitical choice has recently been consolidated at the constitutional level and now is under the strongest possible legal protection. On 7 February 2019 the Ukrainian Parliament adopted the corresponding constitutional amendments on the Euro-Atlantic integration (they entered into force on 21 of February). I am also happy that these amendments have been inspired by the Lithuanian experience. It has already proved that it is worth to consolidate the Western geopolitical orientation at the constitutional level, in order to ensure consistency and irreversibility of this course and even to strengthen the claims to the EU and NATO membership before these organizations. Nobody knows whether we were so successful 15 years ago in getting a fully-fledged EU and NATO membership, had we not inserted the first clause on the geopolitical orientation into our Constitution already in 1992. I have to emphasize that this was not the requirement of the EU or NATO, but it was our sovereign determination to take the Euro-Atlantic path and to consolidate this course in the Constitution, bearing in mind our historical experience and denouncing the legacy of the Soviet occupation. The recent amendments to the Ukrainian Constitution have been dictated by similar considerations.

As we all know, the recent amendments to the Ukrainian Constitution included the provision in its Preamble stating about the European identity of the Ukrainian people and the irreversibility of the European and Euro-Atlantic course of Ukraine, also the provisions in the corresponding articles of the Constitution regarding the responsibilities of the Verkhovna Rada, the President and the Government to pursue, according to their respective competence, the strategic course aimed at the fully-fledged membership of Ukraine in the EU and NATO. I must say that the geopolitical orientation is not very often so expressly stated in national constitutions. However, definitely Ukraine is not the first in doing this. Apart Lithuania, I can also mention such examples as Montenegro, Hungary, and the Czech Republic, which national constitutions contain statements on the Western geopolitical orientation in their preambles (e.g., similarly to Ukraine, in the Preamble of the Constitution of Montenegro there is the statement on the European and Euro-Atlantic integration). The Constitution of Romania contains the chapter on Euro-Atlantic integration. Similarly to Ukraine, in 2017 Georgia, which is also the EU Eastern Partnership country, amended its Constitution by obliging the state institutions to take all necessary measures to ensure Georgia's full integration into the EU and NATO. Certainly, almost all the EU countries have the special provisions or special constitutional acts regarding such foundations of the EU membership as the delegation of certain state competence to the EU and the integration of the EU law.

However, in Lithuania the constitutional principle of the Western geopolitical orientation is the most strongly expressed and developed. This is both due to the express provisions in the text of the Constitution (the special constitutional act on non-alignment with the post-Soviet unions, the special constitutional act on the EU membership, and the provision on the European and transatlantic integration, which existed in 1996-2003) and due to the official constitutional doctrine developed by the Constitutional Court.

Certainly, you may ask what the Constitutional Court can do in maintaining the geopolitical orientation when it does not have the legislative and political powers. Actually, its contribution can be huge. We must not forget that the Constitutional Court is the sole official interpreter of the Constitution. Therefore, by providing the binding interpretation of the constitutional provisions, the Constitutional Court can explain and develop the content of this principle, reveal its origins, discover its relationship with other constitutional values and, in general, fill the gaps in its understanding. Sometimes, even the principle itself can be found in the Constitution only by the Constitutional Court. For instance, in 2013 the Constitutional Court of Moldova in two judgments in the Romanian language case and in the European association agreement case declared that the European integration is an inseparable part of national constitutional identity of the State of Moldova; as the consequence, any other adverse geopolitical orientation is unconstitutional in itself (meanwhile, the constitutional amendments expressly providing for the EU course failed in the Moldovan Parliament later).

Regrettably, the Ukrainian Constitutional Court missed the opportunity to explore the principle of the Western geopolitical orientation in its 22 November 2018 conclusion on constitutionality of the draft constitutional amendments regarding the strategic course towards the EU and NATO membership. Actually, the Court limited itself to a formalistic approach that the proposed constitutional amendments were not aimed at the restriction of human rights, liquidation of independence or breach of territorial integrity of the state. It did not provide any other arguments in favor of constitutionality (contrary, e.g., to the 16 July 2019 judgment where the Court has exhaustively grounded the legitimate aim of de-communization). Neither the Court explained how, on the contrary, the constitutional

amendments could strengthen the protection of state sovereignty and human rights, nor it disclosed the implications of the constitutional amendments to the whole national legal system.

Let me try to disclose the essence, origins and implications of the constitutional principle of the Western geopolitical orientation. First of all, what does this principle mean?

As it follows from the jurisprudence of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, the principle of the Western geopolitical orientation can be defined as the constitutionally enshrined orientation of a State to the Euro-Atlantic community of states, based on the commonality of recognized and protected democratic values, which means the imperative to ensure national security and welfare by integration into this community, including the full membership in the most important organizations of this community – the EU and NATO, taking advantages and sharing joint responsibilities of this membership. For instance, in its 7 July 2011 and some other rulings the Constitutional Court emphasized that the geopolitical orientation of the State of Lithuania means the membership in the EU and NATO as well as the necessity to fulfil in good faith all the relevant international obligations related to this membership. In the 24 January 2014 ruling the Court also emphasized that this geopolitical orientation is based on the universal constitutional values that are common with other democratic European and North American states.

Thus, the Western geopolitical orientation means not just a formal imperative of the membership in the EU and NATO, but the real and sincere commitment to the universal democratic constitutional values as the basis of this imperative, such as the rule of law (not the rule by law), a pluralistic democracy (not ‘demo-dictatorship (*demokratura*)’ by the prevailing majority and ignoring minorities), the respect for human rights (first of all, to the human dignity, as the true democracy is inseparable from the respect to dignity of any person (as stated, e.g., by the Slovenian and Lithuanian constitutional courts)). These values are also proclaimed by the European Union Treaty and the North Atlantic Treaty; they cannot be denounced even in such cases as the ‘Brexit’. Some constitutional courts (e.g., the German or the Latvian) have stated about the compatibility of these values with the fundamental or core constitutional provisions, when examining the constitutionality of the EU Treaty amendments. This leads to the assignment of a State to the broader collective, or the European constitutional identity, which is also now declared in the Preamble of the Ukrainian Constitution. May I remind, that already in the 1973 Declaration on European Identity the then members of the European Communities proclaimed their determination to defend the principles of representative democracy, the rule of law, social justice and respect for human rights.

At this point we come to the second important issue in understanding the constitutional principle of the Western geopolitical orientation, i.e. the origins of this principle. Taking into account the Lithuanian experience, this principle should be regarded as the well-established and long-standing constitutional tradition of a State, which is an essential element of national constitutional identity, rather than the constitutional novelty. This principle is traced to the fundamental act of supra-constitutional nature, such as the 16 February 1949 Declaration of the Council of the Lithuanian Freedom Fight Movement (the key act of the Resistance against the Soviet occupation, which proclaimed the continuity of the State of Lithuania and the principles of the restoration of its independence). We can find the Western geopolitical orientation in its modern sense implied from the provision of the Declaration, which declared the commitment of the State of Lithuania to full implementation

of “the true principles of democracy stemming from the understanding of Christian morality and declared in the Atlantic Charter, the Declaration of Human Rights and other declarations of justice and freedom“, as well from the appeal to all of the democratic world for assistance. Moreover, the Communist party was declared illegitimate, as its aims were dictatorial and contrary to the independence and constitutional order of the Republic of Lithuania (similarly the Communist party is described in the 16 July 2019 judgment of the Ukrainian Constitutional Court on de-communization). These provisions of the Declaration meant that the geopolitical orientation of the State of Lithuania, on behalf of which the Council of the Lithuanian Freedom Fight Movement was acting, was the democratic Western world (we may have in mind that at the time, when the Declaration was adopted, the North Atlantic Treaty was in the final stage of preparation); this geopolitical orientation was contrary to that of the occupying state (the USSR was opposing to the Universal Declaration of Human Rights). Historically, perhaps the Western geopolitical orientation can be traced even to the 14th century letters of the Grand Duke Gediminas to the European rulers and cities.

I am sure that there should be the acts of the Ukrainian Resistance against the Soviet Union, in which we could find the origins of the modern understanding of the Western geopolitical orientation of Ukraine (historically, perhaps we can trace the origins of this principle to the 1710 Pylyp Orlyk Constitution or the 3 May 1791 Constitution, or to the acts of the Ukrainian People's Republic). At least, we can follow the Moldovan example: as proclaimed by the Constitutional Court of Moldova in the above mentioned judgments of 2013, the European integration, as an element of a national constitutional identity, follows from the 1991 Declaration of Independence; since it was the independence from the Soviet Union, the Declaration *per se* implied the rejection of the Soviet totalitarian past and the direction towards the European community of democratic states. Once we agree that the European identity of the Ukrainian nation is implied from the 1991 Declaration of Independence, the corresponding amendments to the Preamble of the Constitution can be seen as simply the reflection of the Ukrainian constitutional tradition.

This finding is not an end in itself. As the consequence, it results in the rejection of the Soviet system as alien and incompatible with national constitutional traditions. The fictitious Soviet constitutions cannot be regarded as a part of national legal legacy; therefore, the declarations of the Soviet authorities (e.g., the supreme soviets of the Ukrainian SSR) on neutrality or other aspects of international relations cannot be binding on the Ukrainian State that declared its independence from the USSR. That is why we should commend the intention of the current Ukrainian Parliament to annul all the Soviet legislation.

Another and even more important consequence is the high place in the hierarchy of the constitutional principles and values, assigned to the Western geopolitical orientation. Most probably, this principle should take the next place after the eternal principles of the Ukrainian Constitution, such as the independence, the territorial integrity and the respect of human rights, i.e. it should be recognized as unchangeable or possible to change by a particularly qualified procedure (therefore, in future the Western geopolitical orientation could be also applied as one of the criteria for constitutionality of constitutional amendments). Perhaps the irreversibility of the Euro-Atlantic course, which is proclaimed in the Preamble of the Constitution, can be explained exactly in this manner. It is due to the fact that the Western geopolitical orientation can be treated as the constitutional tradition that is closely related and follows from the above mentioned highest constitutional values. For instance, in the 24 January 2014 ruling the Constitutional Court of Lithuania stated that the

geopolitical orientation of the State is closely interrelated with the fundamental unchangeable constitutional values consolidated in Art. 1 of the Constitution (such as independence and democracy); therefore, the core element of the geopolitical orientation amounts to the *de facto* eternity clause that is practically impossible to change (as it would require 3/4 votes of all citizens in the referendum). In coming to this conclusion, the Constitutional Court took into account the historical circumstances and the meaning of the restored independence in 1990 (it was, first of all, the liberation from the Soviet occupation). That is why the constitutional prohibition to enter any post-Soviet union deserves pretty much the same protection as the independence and democracy clauses.

The third issue I wanted to touch is that the constitutional principle of the Western geopolitical orientation should be perceived as consisting of two interrelated elements (as stated by the Lithuanian Constitutional Court in the 24 January 2014 ruling, the textual expression of this principle in negative and positive aspects). One of these elements (the so-called positive aspect) is the imperative of the fully-fledged EU and NATO membership, which is now expressly provided in the Ukrainian Constitution. A number of times the Lithuanian Constitutional Court underlined that the fully-fledged EU membership is a constitutional value and a constitutional imperative based on the sovereign will of the people. There is no reason to treat the NATO membership in a different manner, as it provides the biggest possible and irreplaceable security guarantees (even if in the current text of the Lithuanian Constitution the NATO is not expressly mentioned). Otherwise, the Constitution as a social contract would become meaningless, whilst the state could not be deemed to be the common good.

Next element (the so-called negative aspect) logically follows from the first one or can be regarded as the prerequisite of the latter. It means the prohibition to enter international organizations or other unions that are incompatible with the EU and NATO membership, first of all the entities established on the basis of the former dependence on the USSR with the aim to maintain the Russian domination (e.g., the Commonwealth of Independent States, the Collective Security Treaty Organization or the Euro-Asian Union). In Lithuania this restrictive element of the geopolitical orientation appeared in the text of the Constitution earlier than the imperative of the EU and NATO membership (actually, it was consolidated in the 1992 Constitutional Act “On the Non-Alignment of the Republic of Lithuania to Post-Soviet Eastern Unions” preceding the Constitution itself). I dare to say that in Ukraine this element is implied as the consistent continuation of the already established constitutional imperative of the EU and NATO membership.

The last issue I would like to address is the implications of the constitutionally established principle of the Western geopolitical orientation. It would be erroneous to depict this principle only as the purely political in its content or as the constitutional priority of only foreign and national security policy. I would emphasize that the constitutional principle of the Western geopolitical orientation is addressed not only to the expressly mentioned state institutions (the Parliament, the President and the Government), but to all state bodies and branches of power, including judiciary. This is also due to the provisions of the Preamble of the Constitution regarding the European identity and irreversibility of the Euro-Atlantic course of Ukraine. As regards Lithuania, in the 16 May 2016 decision the Constitutional Court pronounced that, under the Constitution, the role of courts is not limited exclusively to the administration of justice; as well as other institutions of state power, courts, within their constitutional competence, may participate in the activity of fulfilling international

obligations related to full membership in the EU and NATO, including the contribution to the integration of the Eastern Partnership countries (including Ukraine) into these organisations.

However, much more important is which duties for other State institutions, including judiciary, arise out of the constitutional principle of the Western geopolitical orientation. The main duty here, in particular for the Constitutional Court, is to perceive, to interpret and to apply other provisions of the Constitution in the context of the constitutionally confirmed irreversible Euro-Atlantic course towards the full membership in the EU and NATO. Indeed, this may have a significant influence on the understanding of many other constitutional provisions. For example, in the 15 March 2011 ruling the Constitutional Court of Lithuania declared that the prohibition on the establishment of foreign military bases on the territory of Lithuania (Art. 137 of the Constitution) does not cover the deployment of allied forces and even military bases. In other words, the Constitution cannot be interpreted as the ‘suicide pact’ precluding the defense of Lithuania pursued together with the NATO and EU allies. In this manner the constitutional principle of the Western geopolitical orientation has narrowed the scope of the constitutional prohibition of the foreign military bases. Similar approach in 2017 has been taken by the Constitutional Court of Moldova in its decision on permanent neutrality clause. Similarly we can perceive also the identical prohibition of the foreign military bases under the Ukrainian Constitution.

Another example from the case law of the Lithuanian Constitutional Court concerns the impact of the principle of the Western geopolitical orientation on the constitutional basis of national economy. In the 3 April 2015 ruling on the constitutionality of the legal regulation of the establishment and activities of the LNG terminal, the Court stated that the constitutional duty of the state to ensure the general welfare of the people, in the context of the geopolitical orientation and the EU membership, means the duty to ensure the security and reliability of the energy system, including the diversification of the sources of gas supply (i.e., in practice, the measures to abolish the monopoly of “Gazprom”).

No less important is that, due to the principle of the Western geopolitical orientation, the EU law, including the case law of the EU Court of Justice, even the good practices of national courts of the EU and NATO countries should be perceived as the sources for the interpretation of the Constitution. In other words, the Constitutional Court has the duty of harmonisation of the Constitution, on the one hand, and the EU law or, sometimes, the NATO standards, the good practices in the EU and NATO countries, on the other hand. This cannot be seen as the contradiction to the principle of supremacy of the Constitution. On the contrary, the Constitution itself obliges to comply with the EU law in the areas where, under the same Constitution, the state competence is conferred on or shared with the EU; it is only logical that, once the NATO membership is considered to be one of the highest constitutional values, the Constitution also obliges to follow the applicable NATO standards; similarly, under the constitutionally established Western geopolitical orientation, first and foremost the good practices of the EU and NATO countries, including the jurisprudence of constitutional courts, should be taken into account when deciding on the issues not directly covered by the EU law or the NATO standards. Therefore, the harmonisation of the Constitution and the relevant EU and NATO standards is the imperative established by the Constitution itself, in order to strengthen the rule of law and the supremacy of the Constitution. Thus, usually there is no constitutionally justifiable reason to seek different purely national standard in the areas governed by the EU law or the NATO standards, or, sometimes, where the good practices of the EU and NATO countries exist.

For example, as it follows from the 14 December 2018 ruling the Constitutional Court of Lithuania, the constitutional obligation to implement properly the requirements of EU law is applicable to the whole judiciary, including the Constitutional Court itself. In the 20 December 2017 decision the Constitutional Court of Lithuania stated that the EU law is a source for the interpretation of the Constitution in the areas where Lithuania shares with or confers on the EU the competences of its state institutions; therefore, there are no grounds for interpreting the provisions of the Constitution in the areas of agriculture and internal market in a different manner than regulated by the EU law. Similarly, in the 7 July 2011 ruling the Constitutional Court declared that, under the constitutionally established geopolitical orientation, Lithuania may not establish lower standards of the protection of classified information than those of the EU and NATO. In the 1 March 2019 ruling, deciding on unconstitutionality of the compulsory legal representation in the appellate procedures, the Constitutional Court of Lithuania took into account the practice of the Romanian, Latvian and Moldovan constitutional courts rather than the different position of constitutional courts of some non-EU countries.

The same principles may and should be applied to the interpretation of the Ukrainian Constitution. However, the 26 February 2019 judgment of the Ukrainian Constitutional Court in the case on illicit enrichment, which was passed 5 days after the constitutional amendments regarding the Western geopolitical orientation had entered into force, is clearly a step to the opposite direction. Regretfully, the Ukrainian Constitutional Court left unnoticed both the amendments to the Constitution and the international commitments of Ukraine, including those assumed under the EU association agreement. It also disregarded the practice of the Lithuanian and Moldovan constitutional courts as well as the relevant case law of the European Court of Human Rights. Ironically, by this judgment, in Ukraine the rights of individuals suspected of corruption now can be ensured on a higher level than in Lithuania and other EU countries. The Western geopolitical orientation still has not been invoked by the Ukrainian Constitutional Court, although the recent judgment on de-communication can be seen as complying with the spirit of that principle.

Finally, the most important is that, due to the constitutional principle of the Western geopolitical orientation, the EU standards, including the Charter of Fundamental Rights (and the European Convention on Human Rights referred in the EU Treaty), have to be regarded as the constitutionally required minimum for the protection of human rights. This follows, e.g., from the 18 March 2014 ruling of the Lithuanian Constitutional Court, where it was confirmed that the State cannot apply to its own nationals the standards lower than those established by international law. In the Ukrainian case, once the European identity of Ukraine and irreversibility of the Euro-Atlantic course is constitutionally confirmed and the EU membership is considered to be one of the highest constitutional values, it is the constitutional duty of the Ukrainian State to provide the adequate human rights protection and to harmonise the whole legal system with the EU requirements without waiting for the accession to the EU. Thus, the main advantage of the constitutional principle of the Western geopolitical orientation for all Ukrainian people is that any person, relying on the Constitution of Ukraine, is entitled to request from judiciary and other law applying authorities not less favourable treatment than he or she would receive under the EU law.

We can see what a huge transformation is hidden behind the short passage in the Preamble of the Constitution about the European identity and irreversibility of the Euro-Atlantic course of Ukraine. Indeed, the Western geopolitical orientation, established by the

Ukrainian Constitution, can be regarded as one of the most important coordinative constitutional principles. Together with such constitutional principles, as the rule of law and the supremacy of the Constitution, the Western geopolitical orientation ensures the harmony and integrity of all the constitutional principles, values and provisions. It requires the Europeanisation of the Constitution and the whole legal system, thereby providing guidelines for all the ongoing reforms. However, the Europeanisation of the Constitution usually does not require the changes in the text of the Constitution (except those necessary upon the accession to the EU). What does it really require is the appropriate development of the interpretation of the Constitution, including by jurisprudential means, by opening the Constitution to the influence of the European law and by disclosing the ‘living’ content of the Constitution that has to evolve together with the requirements of the Western geopolitical orientation. As soon as we realize the potential of this principle, we will be able to leave far behind our back the wall that was mentioned at the beginning and that had stuck Ukraine in time and in between various civilisations.

Дайнюс ЖАЛИМАС

доктор юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету Університету Вітаутаса Великого (Каунас,
Литовська Республіка),
член від Литовської Республіки Європейської Комісії
«За демократію через право» (Венеціанська Комісія)

ЗАКРІПЛЕННЯ ЗАХІДНОЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ В КОНСТИТУЦІЇ¹

Можна розпочати з алегорії, висловленої проф. Вітаутасом Ландсбергісом, першим головою відновленої Литовської держави, який свого часу, після відновлення незалежності, акцентував на варіантах геополітичної орієнтації. На запитання про можливість у 1990-х роках Литві обрати нейтралітет він відповів, що цей варіант буде нагадувати сидіння на стіні, тобто обмеження в часі без будь-якого рішення, яким шляхом слід іти. Очевидно, тоді єдиним реальним вибором звільнитися від радянського минулого та російської сфери впливу було активне обрання і дотримання західної геополітичної орієнтації.

Я думаю, ця алегорія стіни може бути застосована як до наших країн, так і до інших пострадянських суспільств. Можна сказати, що майже 30 років Україна сиділа на стіні, яку мав на увазі Вітаутас Ландсбергіс. Можна також запитати, чому сидіння на стіні не може бути хорошим варіантом? Відповідь така: через постійний стан перебування посередині або перетворення в сіру зону. Стіну, на якій сиділа Україна, можна описати по-різному: як межу між минулим і майбутнім, між Сходом і Заходом або між спадщиною тиранії та традицією свободи. Ваш болісний досвід – це наочна демонстрація того, що таке тривале «сидіння на стіні» зі спробами виграти від обох сторін ані не змогло запобігти агресії, ані не дало змоги вашій країні рости,

---

¹ Переклад М. Колесніка.

забезпечуючи добробут усіх своїх громадян. Певною мірою Україна все ще перебуває у 1990-х роках із такими проблемами, як захист свого народу та території, зміцнення національної ідентичності та громадянського суспільства, побудова стабільної конституційної демократії та боротьба з корупцією тощо.

Революція Гідності дала ще один шанс зістрибнути зі стіни і рухатися вперед, не озираючись. Як досягнення Революції, західний геополітичний вибір нещодавно був закріпленний на конституційному рівні і зараз перебуває під найсильнішим правовим захистом. 7 лютого 2019 року парламент України прийняв відповідні конституційні поправки щодо євроатлантичної інтеграції (вони набрали чинності 21 лютого 2019 р.). Я також радий, що ці поправки були натхненні литовським досвідом. Уже доведено, що варто закріпити західну геополітичну орієнтацію на конституційному рівні, щоб забезпечити послідовність і незворотність цього курсу і навіть посилити претензії на членство в ЄС та НАТО перед цими організаціями. Невідомо, чи вдалося б нам настільки успішно 15 років тому отримати повноцінне членство в ЄС та НАТО, якби ми не включили перший пункт про геополітичну орієнтацію в нашу Конституцію вже в 1992 році. Варто підкреслити, що це не було вимогою з боку ЄС чи НАТО – це ми мали суверенну рішучість піти наш історичний досвід та відмовляючись від спадщини радянської окупації. Нещодавні поправки до української Конституції були продиктовані подібними міркуваннями.

Нещодавні поправки до української Конституції включили в преамбулу положення про європейську ідентичність українського народу та незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, а також положення у відповідних статтях Конституції щодо обов'язків Верховної Ради, Президента та Уряду здійснювати, відповідно до своєї компетенції, стратегічний курс, спрямований на повноцінне членство України в ЄС та НАТО. Треба сказати, що геополітична орієнтація не так часто чітко окреслена в національних конституціях. Однак, безумовно, Україна не перша робить це. Окрім Литви, я можу також згадати Чорногорію, Угорщину та Чеську Республіку, національні конституції яких містять заяви про західну геополітичну орієнтацію у своїх преамбулах (наприклад, аналогічно Україні, в преамбулі Конституції Чорногорії є заява щодо європейської та євроатлантичної інтеграції). Розділ про євроатлантичну інтеграцію містить Конституція Румунії. Подібно до України, у 2017 році Грузія, яка також є країною Східного партнерства ЄС, внесла зміни до своєї Конституції, зобов'язавши державні установи вжити всіх необхідних заходів для забезпечення повної інтеграції Грузії до ЄС та НАТО. Безумовно, майже у всіх країнах ЄС існують спеціальні положення або спеціальні конституційні акти щодо таких основ членства в ЄС, як делегування певної державної компетенції ЄС та інтеграція законодавства ЄС.

Однак у Литві конституційний принцип західної геополітичної орієнтації є найбільш сильно вираженим і розвинутим. Це пояснюється як чіткими положеннями тексту Конституції (спеціальним конституційним актом про неприєднання до пострадянських союзів, спеціальним конституційним актом про членство в ЄС, а також і положенням про європейську та трансатлантичну інтеграцію, які існували у 1996–2003 рр.) та завдяки офіційній конституційній доктрині, розробленій Конституційним Судом.

Звичайно, ви можете запитати, що може зробити Конституційний Суд у підтримці геополітичної орієнтації, якщо він не має законодавчих та політичних повноважень? Насправді його внесок може бути величезним. Не можна забувати, що Конституційний Суд є єдиним офіційним тлумачем Конституції. Отже, надаючи обов'язкове тлумачення конституційних положень, Конституційний Суд може роз'яснити та розвинути зміст цього принципу, розкрити його витoki, виявити його зв'язок з іншими конституційними цінностями та загалом заповнити прогалини в його розумінні. Іноді навіть сам принцип може бути виявлений у Конституції лише Конституційним судом. Наприклад, у 2013 році Конституційний Суд Молдови у двох рішеннях – у справі про румунську мову та у справі про європейську угоду про асоціацію – заявив, що європейська інтеграція є невід'ємною частиною національної конституційної ідентичності Держави Молдова; як наслідок, будь-яка інша несприятлива геополітична орієнтація сама по собі є неконституційною (тим часом конституційні поправки, що прямо передбачають курс ЄС, згодом не пройшли в парламенті Молдови).

На жаль, Конституційний Суд України упустив можливість дослідити принцип західної геополітичної орієнтації у своєму висновку про конституційність проекту конституційних змін щодо стратегічного курсу на членство в ЄС та НАТО від 22 листопада 2018 р. Насправді Суд обмежився формалістичним підходом, згідно з яким запропоновані конституційні поправки не були спрямовані на обмеження прав людини, ліквідацію незалежності чи порушення територіальної цілісності держави. Він не навів жодних інших аргументів на користь конституційності (на відміну, наприклад, від рішення від 16 липня 2019 року, де Суд вичерпно обґрунтував законну мету декомунізації). Також Суд не пояснив, як, навпаки, конституційні поправки можуть посилити захист державного суверенітету та прав людини, а також не розкрив наслідки конституційних змін для всієї національної правової системи.

Дозвольте мені спробувати розкрити суть, витoki та наслідки конституційного принципу західної геополітичної орієнтації. Насамперед, що означає цей принцип?

Як випливає з практики Конституційного Суду Литовської Республіки, принцип західної геополітичної орієнтації можна визначити як конституційно закріплену орієнтацію держави на євроатлантичне співтовариство держав, виходячи зі спільності визнаних та захищених демократичних цінностей, що означає необхідність забезпечення національної безпеки та добробуту шляхом інтеграції до цієї спільноти, включаючи повноправне членство у найважливіших організаціях цієї спільноти – ЄС та НАТО, користуючись перевагами та розподіляючи спільні обов'язки цього членства. Наприклад, у своєму рішенні від 7 липня 2011 року та деяких інших рішеннях Конституційний Суд наголосив, що геополітична спрямованість Литовської держави означає членство в ЄС та НАТО, а також необхідність сумлінно виконувати всі відповідні міжнародні зобов'язання, пов'язані з цим членством. У своєму рішенні від 24 січня 2014 року Суд також наголосив, що ця геополітична спрямованість базується на загальнолюдських конституційних цінностях, спільних з іншими демократичними європейськими та північноамериканськими державами.

Отже, західна геополітична орієнтація означає не просто формальний імператив членства в ЄС та НАТО, а справжню прихильність до загальнолюдських демократичних конституційних цінностей як до основи цього імперативу, як верховенство права (а не верховенство за допомогою права), плюралістична

демократія (а не демо-диктатура – «демократура» – з боку переважної більшості та ігнорування меншин), повага прав людини (насамперед до людської гідності, оскільки справжня демократія невіддільна від поваги до гідності будь-якої особи (як зазначено, наприклад, словенським та литовським конституційними судами). Ці цінності проголошуються також Договором про Європейський Союз та Північноатлантичним договором; їх неможливо засудити навіть у таких випадках, як «брекзит». Деякі конституційні суди (наприклад, німецький або латвійський) заявляли про сумісність цих цінностей з основними конституційними положеннями, перевіряючи конституційність змін до Договору про ЄС. Це призводить до віднесення держави до ширшого колективу або європейської конституційної ідентичності, що зараз проголошено також у преамбулі Конституції України. Нагадаю, що вже в Декларації про європейську ідентичність 1973 року тодішні члени Європейських Співтовариств проголосили свою рішучість захищати принципи представницької демократії, верховенства права, соціальної справедливості та поваги прав людини.

На цьому етапі ми підійшли до другого важливого питання розуміння конституційного принципу західної геополітичної орієнтації, тобто витоків цього принципу. Зважаючи на литовський досвід, цей принцип варто розглядати як усталену та давню конституційну традицію держави, яка є важливим елементом національної конституційної ідентичності, а не конституційною новизною. Цей принцип простежується у фундаментальному акті надконституційного характеру, такому як Декларація Ради Литовського руху боротьби за свободу від 16 лютого 1949 року (ключовий акт Опору проти радянської окупації, який проголошував наступність держави Литва та принципи відновлення її незалежності). У ній ми можемо знайти західну геополітичну орієнтацію в її сучасному розумінні, що впливає з положення Декларації, де проголошено прихильність Держави Литви до повного впровадження «справжніх принципів демократії, що впливають із розуміння християнської моралі та що декларовані в Атлантичній Хартії, Декларації прав людини та інших деклараціях справедливості та свободи», а також звернення до всього демократичного світу за допомогою. Більше того, Комуністичну партію було оголошено нелегітимною, оскільки її цілі були диктаторськими та суперечили незалежності та конституційному порядку Литовської Республіки (аналогічно Комуністична партія описана у рішенні Конституційного суду України про декомунізацію від 16 липня 2019 року). Ці положення Декларації означали, що геополітичною орієнтацією Литовської держави, від імені якої діяла Рада литовського Руху за боротьбу за свободу, був демократичний Західний світ (треба мати на увазі, що на той час, коли Декларацію було прийнято, Північноатлантичний договір перебував на завершальній стадії підготовки); ця геополітична орієнтація суперечила орієнтації держави-окупанта (СРСР виступав проти Загальної декларації прав людини). Історично, можливо, західну геополітичну орієнтацію можна простежити навіть до XIV століття – листів Великого князя Гедиміна до європейських правителів та міст.

Я впевнений, що мають існувати акти українського опору проти Радянського Союзу, в яких ми могли б знайти витoki сучасного розуміння західної геополітичної орієнтації України (історично, можливо, ми можемо простежити витoki цього принципу ще з Конституції Пилипа Орлика 1710 р. або Конституції від 3 травня 1791 р., або актів УНР). Принаймні, ми можемо наслідувати приклад Молдови: як проголошено Конституційним Судом Молдови у згаданих вище рішеннях 2013 року,

європейська інтеграція як елемент національної конституційної ідентичності впливає з Декларації незалежності 1991 року; оскільки це була незалежність від Радянського Союзу, Декларація *per se* передбачала неприйняття радянського тоталітарного минулого та напрям до європейської спільноти демократичних держав. Як тільки ми домовимось, що європейська ідентичність української нації впливає з Декларації незалежності 1991 року, відповідні зміни до преамбули Конституції можна розглядати як просто відображення української конституційної традиції.

Ця знахідка не є самоціллю. Як наслідок, це призводить до неприйняття радянської системи як чужої та несумісної з національними конституційними традиціями. Фіктивні радянські конституції не можна розглядати як частину національної правової спадщини; тому декларації радянської влади (наприклад, Верховних Рад Української РСР) про нейтралітет або інші аспекти міжнародних відносин не можуть бути обов'язковими для української держави, яка проголосила свою незалежність від СРСР. Ось чому ми повинні підтримати намір нинішнього українського парламенту скасувати все радянське законодавство.

Іншим і ще більш важливим наслідком є високе місце в ієрархії конституційних принципів та цінностей, відведених західній геополітичній орієнтації. Наймовірніше, цей принцип повинен зайняти наступне місце після вічних принципів української Конституції, таких як незалежність, територіальна цілісність та повага прав людини, тобто, він повинен бути визнаний незмінним або можливим для зміни особливо кваліфікованою процедурою (отже, у майбутньому західна геополітична орієнтація може також застосовуватись як один із критеріїв конституційності конституційних змін). Можливо, саме таким чином можна пояснити незворотність євроатлантичного курсу, проголошеного в преамбулі Конституції. Це пов'язано з тим, що західну геополітичну орієнтацію можна трактувати як конституційну традицію, яка тісно пов'язана і впливає з перелічених найвищих конституційних цінностей. Наприклад, у постанові від 24 січня 2014 року Конституційний Суд Литви заявив, що геополітична спрямованість держави тісно взаємопов'язана з основними незмінними конституційними цінностями, закріпленими у ст. 1 Конституції (наприклад, незалежність та демократія); а отже, основним елементом геополітичної орієнтації є *de facto* застереження про вічність, яке практично неможливо змінити (оскільки для референдуму потрібно 3/4 голосів усіх громадян). Дійшовши такого висновку, Конституційний Суд врахував історичні обставини та значення відновленої незалежності в 1990 році (це було насамперед звільнення від радянської окупації). Ось чому конституційна заборона на вступ до будь-якого пострадянського союзу заслуговує на майже такий самий захист, як положення про незалежність та демократію.

Третім питанням, якого я хотів торкнутися, є те, що конституційний принцип західної геополітичної орієнтації варто сприймати як такий, що складається з двох взаємопов'язаних елементів (як зазначив Конституційний суд Литви у постанові від 24 січня 2014 р.: текстового виразу цього принципу в негативному і позитивному аспектах). Одним із цих елементів (так званий позитивний аспект) є імператив повноцінного членства в ЄС та НАТО, що зараз прямо передбачений в Конституції України. Кілька разів Конституційний Суд Литви підкреслював, що повноцінне членство в ЄС є конституційною цінністю та конституційним імперативом, заснованим на суверенній волі народу. Немає причин по-іншому ставитися до

членства в НАТО, оскільки воно забезпечує найбільші можливі та незамінні гарантії безпеки (навіть якщо в чинному тексті литовської Конституції НАТО прямо не згадується). В іншому випадку Конституція як соціальний договір стала б безглуздою, а держава не могла б розглядатися як загальне благо.

Наступний елемент (так званий негативний аспект) логічно впливає з першого або може розглядатися як передумова останнього. Це заборона вступати до міжнародних організацій чи інших союзів, несумісних із членством в ЄС та НАТО, насамперед до суб'єктів, створених на основі колишньої залежності від СРСР з метою збереження російського панування (наприклад, Співдружність Незалежних Держав, Організація Договору про колективну безпеку або Євро-Азіатський Союз). У Литві цей обмежувальний елемент геополітичної орієнтації з'явився в тексті Конституції раніше, ніж імператив членства в ЄС та НАТО (фактично він був закріплений у Конституційному законі 1992 року “Про неприєднання Литовської Республіки до Пострадянських Східних Союзів”, що передував самій Конституції). Наважусь сказати, що в Україні цей елемент мається на увазі як послідовне продовження вже встановленого конституційного імперативу членства в ЄС та НАТО.

Останнє питання, яке я хотів би розглянути – це наслідки конституційно встановленого принципу західної геополітичної орієнтації. Помилково було б трактувати цей принцип лише як суто політичний за своїм змістом або як конституційний пріоритет лише зовнішньої та національної політики безпеки. Я хотів би наголосити, що конституційний принцип західної геополітичної орієнтації адресований не лише чітко згаданим державним установам (Парламенту, Президенту та Уряду), а й усім державним органам та гілкам влади, у тому числі судовій. Це також пов'язано з положеннями преамбули Конституції щодо європейської ідентичності та незворотності євроатлантичного курсу України. Що стосується Литви, то в рішенні від 16 травня 2016 р. Конституційний Суд проголосив, що, згідно з Конституцією, роль судів не обмежується лише здійсненням правосуддя; як і інші інститути державної влади, суди в межах своєї конституційної компетенції можуть брати участь у виконанні міжнародних зобов'язань, пов'язаних з повноправним членством у ЄС та НАТО, включаючи внесок у інтеграцію країн Східного партнерства (у тому числі України) в ці організації.

Однак значно важливішим є те, які обов'язки для інших державних установ, судовою включно, впливають із конституційного принципу західної геополітичної орієнтації. Головним обов'язком тут, зокрема для Конституційного Суду, є сприйняття, тлумачення та застосування інших положень Конституції в контексті конституційно підтвердженого незворотного євроатлантичного курсу на повноправне членство в ЄС та НАТО. Дійсно, це може мати значний вплив на розуміння багатьох інших конституційних положень. Так, у постанові від 15 березня 2011 р. Конституційний Суд Литви заявив, що заборона на створення іноземних військових баз на території Литви (ст. 137 Конституції) не охоплює розміщення **союзних** сил і навіть військових баз. Іншими словами, Конституцію не можна трактувати як «пакт про самогубство», що виключає оборону Литви, яка має здійснюватися разом із союзниками по НАТО та ЄС. Таким чином конституційний принцип західної геополітичної орієнтації звужив сферу конституційної заборони іноземних військових баз. Подібний підхід у 2017 році застосував Конституційний Суд Молдови у своєму рішенні про застереження про постійний нейтралітет. Так само ми можемо сприймати і заборону іноземних військових баз згідно з Конституцією України.

Інший приклад з практики Конституційного Суду Литви стосується впливу принципу західної геополітичної орієнтації на конституційні основи національної економіки. У постанові від 3 квітня 2015 року про конституційність правового регулювання створення та діяльності терміналу СПГ Суд зазначив, що конституційний обов'язок держави – забезпечувати загальний добробут людей у контексті геополітичної орієнтації та членство в ЄС – означає обов'язок забезпечити безпеку та надійність енергетичної системи, що передбачає диверсифікацію джерел постачання газу (тобто на практиці заходи щодо скасування монополії "Газпрому").

Не менш важливим є те, що, завдяки принципу західної геополітичної орієнтації, законодавство ЄС, з практикою Суду ЄС включно, навіть найкраща практика національних судів країн ЄС та країн НАТО повинні сприйматись як джерела для тлумачення Конституції. Іншими словами, Конституційний Суд зобов'язаний гармонізувати Конституцію, з одного боку, і законодавство ЄС, або іноді стандарти НАТО, передові практики в ЄС та країнах НАТО – з другого. Це не можна розглядати як суперечність принципу верховенства Конституції. Навпаки, сама Конституція зобов'язує дотримуватися законодавства ЄС у сферах, де, відповідно до тієї самої Конституції, державна компетенція наділяється або ділиться з ЄС; цілком логічно, що, як тільки членство в НАТО вважається однією з найвищих конституційних цінностей, Конституція також зобов'язує дотримуватися чинних стандартів НАТО; аналогічно, згідно із конституційно встановленою геополітичною орієнтацією Заходу, насамперед найкраща практика країн ЄС та країн НАТО, з юриспруденцією конституційних судів включно, повинна братися до уваги при вирішенні питань, які безпосередньо не охоплені законодавством ЄС чи стандартами НАТО. Отже, гармонізація Конституції та відповідних стандартів ЄС та НАТО є імперативом, встановленим самою Конституцією з метою зміцнення верховенства права та верховенства Конституції. Таким чином, зазвичай, нема конституційно виправданих підстав шукати різних суто національних стандартів у сферах, що регулюються законодавством ЄС чи стандартами НАТО, або іноді там, де існує передова практика ЄС та країн НАТО.

Наприклад, як це впливає з постанови Конституційного Суду Литви від 14 грудня 2018 року, конституційний обов'язок належним чином виконувати вимоги законодавства ЄС застосовується до всієї судової влади, у тому числі до Конституційного Суду. У своєму рішенні від 20 грудня 2017 року Конституційний суд Литви заявив, що законодавство ЄС є джерелом для тлумачення Конституції в тих сферах, де Литва ділиться з ЄС або наділяє його компетенцією своїх державних установ; отже, немає підстав для тлумачення положень Конституції у сферах сільського господарства та внутрішнього ринку іншим чином, ніж це регулюється законодавством ЄС. Подібним чином у постанові від 7 липня 2011 року Конституційний Суд заявив, що за конституційно встановленою геополітичною орієнтацією Литва не може встановлювати нижчі стандарти захисту секретної інформації, ніж стандарти ЄС та НАТО. У рішенні від 1 березня 2019 року, вирішуючи питання про неконституційність обов'язкового юридичного представництва в апеляційній процедурі, Конституційний Суд Литви врахував практику конституційних судів Румунії, Латвії та Молдови, а не різні позиції конституційних судів деяких країн-не членів ЄС.

Ті самі принципи можуть і повинні застосовуватися до тлумачення Конституції України. Однак рішення Конституційного Суду України від 26 лютого 2019 року у

справі про незаконне збагачення, яке було ухвалене через п'ять днів після набрання чинності, конституційними поправками щодо західної геополітичної орієнтації є явно кроком до протилежного напрямку. На жаль, Конституційний Суд України залишив непоміченими як поправки до Конституції, так і міжнародні зобов'язання України, включно з тими, що були прийняті відповідно до угоди про асоціацію з ЄС. Він також знехтував практикою конституційних судів Литви та Молдови, а також відповідною практикою Європейського суду з прав людини. Як не дивно, але цим рішенням в Україні права осіб, яких підозрюють у корупції, тепер можуть бути забезпечені на вищому рівні, ніж у Литві та інших країнах ЄС. Конституційний Суд України досі не посилався на західну геополітичну орієнтацію, хоча нещодавнє рішення про декомунізацію можна розглядати як таке, що відповідає духу цього принципу.

Нарешті, найважливішим є те, що, завдяки конституційному принципу західної геополітичної орієнтації, стандарти ЄС, включаючи Хартію основних прав (та Європейську конвенцію з прав людини, зазначену в Договорі про ЄС), повинні розглядатись як конституційно необхідний мінімум для захисту прав людини. Це впливає, наприклад, з ухвали Конституційного Суду Литви від 18 березня 2014 р., де підтверджено, що держава не може застосовувати до своїх громадян норми, нижчі за встановлені міжнародним правом. В українському випадку, коли європейська ідентичність України та незворотність євроатлантичного курсу конституційно підтвержені, а членство в ЄС вважається однією з найвищих конституційних цінностей, конституційний обов'язок української держави полягає у тому, щоб забезпечити належний захист прав людини та гармонізувати всю правову систему з вимогами ЄС, не чекаючи вступу до ЄС. Таким чином, головною перевагою конституційного принципу західної геополітичної орієнтації для всього українського народу є те, що будь-яка особа, покладаючись на Конституцію України, має право вимагати від судової та інших правозастосовчих органів не менш сприятливого ставлення, ніж вона могла би отримувати згідно з законодавством ЄС.

Ми бачимо, яка величезна трансформація криється за коротким текстом Преамбули Конституції України про європейську ідентичність та незворотність євроатлантичного курсу України. Дійсно, західну геополітичну спрямованість, встановлену Українською Конституцією, можна розглядати як один із найважливіших координаційних конституційних принципів. Разом із такими конституційними принципами, як верховенство права та верховенство Конституції, західна геополітична спрямованість забезпечує гармонію та цілісність усіх конституційних принципів, цінностей та положень. Це вимагає європеїзації Конституції та всієї правової системи, що забезпечило би керівні принципи для всіх поточних реформ. Однак європеїзація Конституції зазвичай не вимагає змін у тексті Конституції (крім тих, що необхідні при вступі до ЄС). Для цього насправді потрібен відповідний розвиток тлумачення Конституції, в тому числі юридичними засобами, шляхом відкриття Конституції впливу європейського законодавства та розкриття «живого» змісту Конституції, який повинен еволюціонувати разом із вимогами західної геополітичної орієнтації. Як тільки ми усвідомимо потенціал цього принципу, ми зможемо залишити далеко позаду ту стіну, про яку згадувалося на початку і яка застрягла в Україні в часі та між цивілізаціями.

Наталія ОНЩЕНКО
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
академік НАПрН України,
заступник директора Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ: ПИТАННЯ МИРОБУДІВНИЦТВА

На сьогодні виникає багато питань як понятійного, так і змістовного значення, і ці питання спрямовані не тільки до представників наукового осередку, а й до широкого громадського загалу. Дозволю собі розпочати з найактуальніших понять наукового обігу. Це, безумовно, «світовий порядок», «міжнародний порядок», «правовий порядок». Зрозуміло, що «світовий порядок», як мені видається, є найбільш широкою категорією, інші можна розглядати як сегментні утворення останнього. Водночас, для нас цікаві не стільки хрестоматійні визначення, скільки майбутня роль національних порядків.

Спробуємо зупинитися на цьому детальніше.

Отже, нас цікавить, по-перше, процес взаємної інтеграції правових порядків; по-друге, питання ефективності розвитку національних правових систем; по-третє, як і яким чином можна забезпечити, якщо можна так сказати «людський порядок» (від безпечних умов існування, забезпечення від голоду, хвороб, катаклізмів, природних лих, пандемій, і що набирає особливого «звучання» – захисту від військових агресій).

Проблематика розвитку сучасних правових систем, зокрема, у світлі співвідношення міжнародного та національного права, завжди була в центрі уваги представників гуманітарної науки. Втім, вона набуває свого особливого громадянського «звучання» в часи суспільного неспокою, а тим більше в умовах повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації в Україну.

Серед багатьох актуалізованих проблем розвитку сучасних правових систем співвідношення міжнародного та національного права посідає одне з центральних місць. Це легко пояснити, враховуючи останні політичні події та правові реалії, особливо в умовах безпрецедентного протистояння незалежної Української держави у війні з Росією.

У вказаному контексті великого значення для всієї Європи набувають зараз різноманітні питання, пов'язані з подальшим забезпеченням процесу взаємної інтеграції правопорядків України та Європейського Союзу, які потребують виваженого та професійного розгляду з боку наукової спільноти, вироблення та впровадження у практику конструктивних напрацювань. Розуміючи, що це проблеми кроссекторального, міждисциплінарного гатунку, спробуємо виокремити хоча б деякі завдання загальнотеоретичної юридичної науки в означеному форматі. Пам'ятаємо, що одним із першочергових завдань теоретичного правознавства є вироблення певних рекомендацій.

Так, у світлі дослідження заявленого предмету цікавим є, зокрема, питання щодо співвідношення внутрішньодержавного права з міжнародним правом взагалі та міжнародним гуманітарним правом зокрема, яке існувало до моменту

повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну та, на жаль, так і не змогло убезпечити українське суспільство та громадян від зовнішньої військової агресії та тих всім добре відомих трагедій, до яких воно призвело.

Мабуть, зрозуміло, що питань у цій царині на сьогодні набагато більше, ніж відповідей. Зрозуміло також і те, що ні старі «запобіжники» проти воєнної агресії, ні інституції, ні структури «старого» міжнародно-правового улаштування, вже не можуть на сьогодні належним чином гарантувати ні загальний світовий правопорядок, ні міжнародну безпеку, ні безпекову політику міжнародних організацій та держав (при тому ми віддаємо належне тій допомозі, зокрема, гуманітарній та дипломатичній, яка надається Україні в цих умовах). Очевидно, що в сучасних реаліях російсько-української війни мова повинна йти про гарантовані правові та інші організаційні та нормативні запобіжники будь-яким проявам зазіхання на суверенітети інших держав. І це неможливо сьогодні замовчувати.

Отже, організаційно-правове поле сучасної міжнародної взаємодії з національними правовими системами потребує певного оновлення.

Із розвитком людського суспільства підвищується роль міжнародних відносин. Оскільки у світі першочерговими стають проблеми громадянського суспільства, громадської безпеки народів, вирішення глобальних економічних і соціальних проблем, загальнолюдських цінностей, остільки в сучасному міжнародному праві класові, національні чи суто регіональні інтереси втрачають своє вирішальне значення, і загальносоціальна природа права набуває якісно нового змісту. Саме тому загальнолюдські цінності знайшли своє визначення у важливих міжнародно-правових актах: у Декларації Організації Об'єднаних Націй, Заключному акті Ради з безпеки і співробітництва в Європі, підсумковому документі Віденської зустрічі, Паризькій хартії для Нової Європи тощо.

Загальновідомо, що забезпечення прав і свобод громадян не є тільки справою кожної окремої держави. Це мета всього світового співтовариства. Усвідомлення цього висновку одержує все більше визнання у світовій громадській думці. Права і свободи людини – це найвища соціальна цінність. На основі міжнародного права і за рішенням Ради Безпеки ООН встановлена можливість безпосереднього втручання світового співтовариства у внутрішні справи держав, що нехтують правами і свободами людини, забувають про інститут юридичної відповідальності держави за наслідки своєї діяльності перед власними громадянами та світовим співтовариством.

З огляду на зазначене зауважимо, що міжнародне і національне право – це дві системи однієї соціальної дійсності, які мають низку спільних властивостей, рис, виступають як внутрішня єдність більш високої системи – права як загальносоціального явища. Проте це не означає і не повинно означати, що ці правові системи, які існують у конкретно історичній дійсності, є тотожними. Безумовно, вони мають загальні характеристики, але між ними є і відмінності, які визначаються економічними, соціальними і політичними структурами тієї чи іншої країни, а також рівнем культури, традиціями, національними, демографічними чинниками тощо. Деякі з цих факторів справляють вирішальний вплив на властивості правових систем, на ступінь їх взаємодії з міжнародним правом, інші надають їм лише справедливого «колериту» або свідчать про особливий стиль. Але, тим не менше, аксіоматичним залишається те, що різні національні правові системи, з огляду на вказані чинники,

мають неоднаковий характер взаємозв'язку з міжнародним правом, а отже, рівень сприйняття та імплементації його норм у внутрішньому законодавстві.

Враховуючи сучасні процеси конвергенції з міжнародним правом, хочемо поставити питання щодо безумовного, безапеляційного примату міжнародного права, який, як нам видається, не слід тлумачити «вибірково» (одні країни визнають ембарго на російську нафту, газ тощо, а інші, посилаючись на національні інтереси, відкидають норми і міжнародного права, і міжнародного гуманітарного права). Розуміючи неприпустимість таких позицій, хочемо сьогодні в нових реаліях в порядку дискусій акцентувати увагу на проблемі співвідношення міжнародного права, національних інтересів та суверенного життя держав.

Bjarne MELKEVIK

Dr. Juris Habil. Professeur,
Faculté de droit, Université Laval, Canada

LÉGITIMITÉ ET DROITS DE L'HOMME

La guerre en Ukraine est un désastre. Cela n'aurait jamais dû se produire. La guerre c'est l'enfer, où règnent d'abord les armes et où sont vite oubliés les droits de l'homme. Raison de plus pour penser et réfléchir sur la légitimité des droits de l'homme. Ce que nous voulons faire par la suite

La question de savoir comment légitimer les droits de l'homme est loin d'être réglée. En fait elle demeure toujours d'actualité et nous pourrions affirmer que c'est une question qui nous poursuit et qui hante notre modernité juridique, de même qu'elle interroge celle-ci dans sa raison d'être.

Nous proposons d'introduire subséquemment une réflexion sur cette question et surtout de nous atteler à réécrire la question de la légitimité des droits de l'homme à l'intérieur de ce que représente pour nous le stade contemporain de la modernité juridique, à savoir la conception démocratique du droit². De cette façon nous défendons la thèse selon laquelle seule une conception démocratique des droits, dans laquelle seraient inclus les droits de l'homme dans leur sens juridique, peut à la fois rendre compte des droits de l'homme à la hauteur de notre modernité juridique et se concrétiser efficacement dans des sociétés soumises à différentes formes d'hétéronomie autoritaire. Quant à ce dernier aspect, retenons l'enseignement que les droits de l'homme ne peuvent jamais être plus efficaces que le degré d'engagement qu'ils inspirent aux hommes et aux femmes et qui les pousse vers leurs réalisations. Ce que nous démontrons, déjà à ce stade préliminaire de notre réflexion, que la relation des droits de l'homme et de la démocratie n'est pas uniquement une question d'« institutions », mais davantage une question relative aux processus démocratiques et à notre capacité commune de faire confiance aux mentalités démocratiques qui s'y investissent.

---

² B. Melkevick, *Horizons de la philosophie du droit*, Paris, L'Harmattan et Québec, Les Presses de l'Université Laval, 1998 (2004); idem, *Réflexion sur la philosophie du droit*, Paris, L'Harmattan et Québec, Les Presses de l'Université Laval, 2000; idem, *Rawls ou Habermas : Une question de philosophie du droit*, Québec, Les Presses de l'Université Laval, 2002.

Deux visions s'opposent : l'une se tourne vers les discours de légitimation des droits de l'homme d'autrefois, l'autre se tourne vers une légitimation démocratique des droits de l'homme d'aujourd'hui. Et, comme nous l'avons affirmé, seule cette dernière représente, sans jamais renier ce que les discours du passé nous ont permis de penser, une façon appropriée d'envisager la question de la légitimité des droits de l'homme à la hauteur de notre modernité juridique.

LES FAÇONS TRADITIONNELLES DE LÉGITIMER LES DROITS DE L'HOMME

En abordant les discours traditionnels (et traditionalistes) de légitimation des droits de l'homme, il faut bien retenir que si nous pouvons effectivement identifier et placer chacun de ces discours sur une échelle chronologique précise, il faut toujours avoir à l'esprit que les discours ne meurent jamais. En fait, tous ces discours de légitimation demeurent actifs encore aujourd'hui, ce que confirment d'ailleurs leurs partisans actuels. Sur le plan chronologique et rationnel, nous pouvons cependant distinguer entre trois discours de fondation des droits de l'homme, à savoir les légitimations innéiste, métaphysique et « déclarationniste ».

Innéisme des droits de l'homme

Précisions que c'est au début de notre modernité politique et juridique, soit du 16e au 18e siècle, et plus précisément dans les discours des droits de l'homme de cette époque, que nous nous plaçons. C'est, en fait, la période qui a fait naître les discours des droits de l'homme, et ce, d'une façon privilégiée dans les contextes protestants.

La légitimité des droits de l'homme est pour presque tous les auteurs de l'époque mentionnée une question où s'entremêlent la religion protestante et la métaphysique philosophique. En fait, les droits de l'homme sont vus comme l'apanage même du fait d'être homme, comme un cadeau de naissance que nous ne pouvons ni troquer ni céder et comme un bagage de la prérogative même de se voir et se confirmer comme homme. Ceci d'ailleurs pour la simple raison que les droits de l'homme seraient innés, inscrits dans l'homme.

L'origine de l'innéisme juridique se justifie par une interprétation de la Bible. Celle-ci étant dans le contexte protestant l'unique autorité relative à l'origine et au destin de l'homme, portons notre regard sur le récit biblique de Caïn et Abel. Sans présenter en détail ce récit, rappelons toutefois que la fin de l'intrigue voit Caïn fuyant le cadavre de son frère assassiné. Le récit biblique fait ensuite intervenir un jugement de « Dieu », ou simplement un jugement de l'expérience des hommes avec « Dieu », qui se résume dans cette phrase : « Le Seigneur mit alors sur Caïn un signe distinctif pour empêcher qu'il soit tué par quiconque le rencontrerait ».

Les mots « un signe distinctif » prennent ici tout leur sens, car ainsi s'inscrit une loi interne (*legem internam*) dans la chair même de l'homme ; une loi sur le Bien et le Mal. L'homme possède directement, en tant qu'homme, des droits (et des obligations) et surtout une nature (de droit) comme cadeau et comme distinction (marque) de naissance, ce qui s'exprime dans notre capacité de distinguer entre le bien et le mal, et dans notre « nature » qui nous pousse, comme espèce, ou comme poussés par une « ruse de la nature » (comme le dirait un kantien), à bâtir nos sociétés et notre vie sur le bien. S'ajoute aussi, certainement, la faculté, faillible, de nous juger sur l'axe du bien ou du mal, et de ressentir de la culpabilité quand nous dérogeons au bien.

En règle générale, tous les discours des droits de l'homme, de Grotius à Locke, résonnent de ce paradigme. Nous pouvons toutefois focaliser sur Locke qui représente l'archétype de l'innéisme juridique. En fait, Locke prétend que l'innéisme juridique est

immanent à une « loi naturelle » inscrite dans l'âme «*parce que c'est là que les prescriptions de la nature sont imprimées (inscribi) et les règles de la moralité gisent cachées avec les principes de comportement nécessaires à l'homme, et, par le fait que ces principes sont pareils chez tous les hommes, il ne peut y avoir d'autres auteurs que Dieu et la nature. C'est pour cette raison que la loi interne (legem internam), dont l'existence est souvent déniée par des vices, est reconnue par la conscience de l'homme et que tout homme qui agit d'une façon perverse en fait la preuve*»³.

Subséquemment, pour Locke, le droit inné est intrinsèque à la nature même de l'homme. C'est l'élément constitutif de ses libertés et de ses prérogatives. C'est le même innéisme juridique qui transpire dans le *Deuxième traité du gouvernement civil*⁴ de 1689 et qui se prolonge dans ce que nous pouvons dénommer le lockianisme juridique : en d'autres mots, la croyance que les droits de l'homme trouvent leur légitimité dans le fait même d'être homme.

La métaphysique philosophique des droits de l'homme

Le deuxième discours de légitimation des droits de l'homme peut être appelé « métaphysique » et se situe au 18e et au 19e siècle, en fait, la période qui commence par la Révolution américaine (1768), puis la Révolution française (1789), et se concrétise ensuite par les révolutions « bourgeoises » qui s'en suivent. Il s'agissait en quelque sorte de réaliser, comme inscription politique, ce que l'innéisme juridique n'a pu que formuler comme l'apanage et le privilège de l'homme. En réalité, il s'agissait de sortir les droits de l'homme de leurs infériorités en déplaçant leurs inscriptions dans la « nature humaine » vers « la nature politique » (de l'humain). Avec d'autres mots, déplacer l'inscription des droits de l'homme vers le postulat d'une vraie « nature » de la société; bref, de révéler métaphysiquement l'inscription de ces droits dans la « nature » même de la société politique et de voir les déclarations, chartes, constitutions, etc., des droits de l'homme comme le lieu d'une révélation scripturaire de la vraie « nature » métaphysique et « juridique » de nos sociétés politiques.

Au-delà de ce que les philosophes ont écrit, le sens de la révélation métaphysique des droits de l'homme, au sein de la « nature » sociale et politique de la Cité, se retrouve en conséquence dans les différentes Déclarations des droits de l'homme. Nous le constatons en nous tournant d'abord vers la Déclaration américaine qui, très fidèle au lockianisme juridique, nous propose cette formulation de la vraie « nature » de la société politique :

« Nous tenons pour évidentes les vérités suivantes : tous les hommes sont créés égaux ; ils sont dotés par le Créateur de certains droits inaliénables ; parmi ces droits se trouvent la vie, la liberté et la recherche du bonheur. Les gouvernements sont établis parmi les hommes pour garantir ces droits, et leurs justes pouvoirs émanent du consentement des gouvernés ».⁵

On notera avec intérêt que c'est le « Créateur », c'est-à-dire le Dieu des chrétiens, qui nous a ainsi équipés, suivant notre « nature », de certains droits inaliénables. Car outre le fait que cela confirme la transition entre l'innéisme et le positionnement métaphysique des

---

³John Locke, *Essays on the Law of Nature*, sous la direction de Wolfgang von Leyden, Oxford, 1954, p. 167 (notre traduction).

⁴John Locke, *Deuxième traité du gouvernement civil*, Paris, Vrin, 1977, p. 78-83.

⁵Voir *Déclaration d'indépendance des États-Unis*, 4 juillet 1776 (Traduction de Thomas Jefferson).

droits, nous observons que la logique mise en avant insiste sur le fait que les gouvernements ne sont que les garants de ces droits naturels.

Si la référence à notre Créateur disparaît, pour des raisons idéologiques que nous ne pouvons pas analyser ici, le modèle mis en marche ne change pas *in iota* pour autant. Nous le constatons en ce qui concerne la Déclaration française des droits de l'homme et du citoyen de 1789 et ses célèbres mots introductifs :

« Les représentants du peuple français, constitués en Assemblée nationale, considérant que l'ignorance, l'oubli ou le mépris des droits de l'homme sont les seules causes des malheurs publics et de la corruption des Gouvernements, ont résolu d'exposer, dans une déclaration solennelle, les Droits naturels, inaliénables et sacrés de l'homme, afin que cette déclaration, constamment présente à tous les membres du corps social, leur rappelle sans cesse leurs droits et leurs devoirs ».⁶

En somme, les droits de l'homme se retrouvent là comme la vraie « nature » de la République, soit américaine, soit française. Les droits de l'homme, en tant que tels, n'ont en conséquence pas besoin de plus de légitimité dans la mesure où lesdites républiques correspondent, d'une façon ou d'une autre, à cette vraie « nature ». De même, la société politique n'a pas besoin d'autres sources de légitimité que le respect intégral de ses droits. Ce dernier nous renvoie d'ailleurs au douloureux questionnement quant à savoir pourquoi les droits de l'homme ont été utilisés, historiquement et philosophiquement, comme obstacles et ennemis de la démocratie.

Quoi qu'il en soit, avec les droits de l'homme, la « nature » de la société métaphysique-politique est devenue « la vérité en tant qu'elle devient vivante dans le monde réel »⁷. La suite ne peut être qu'une interprétation de cette vraie nature par le biais des droits de l'homme.

Légitimation par déclarationnisme internationaliste

Le troisième discours de légitimation des droits de l'homme à mentionner c'est le discours internationaliste et « déclarationniste » sur les droits de l'homme. L'idéologie déclarationniste débute des années suivant la Deuxième Guerre mondiale, de 1944-45, et perdure jusqu'à nos jours. Il s'agit d'un déplacement significatif de la question de la légitimité des droits de l'homme vers la scène internationale, en fait, le développement paradigmatique par les États-nations des droits de l'homme comme obligation, finalité et promesse, pour eux-mêmes (c'est-à-dire lesdits États-nations) et pour les gens qui les habitent.

Pour comprendre l'idéologie déclarationniste, il ne faut surtout pas se situer sur le plan sémantique des différentes chartes (par exemple la Charte des Nations Unies de 1945) ou des déclarations qui, de 1944 à aujourd'hui, alimentent notre réalité conventionnelle. Plus pertinent il nous semble serait d'examiner la question de leur légitimité via leur genèse politique (et diplomatique). En fait, si le monde reste profondément divisé en 1944-45, il n'en demeure pas moins que la lutte armée contre l'Allemagne hitlérienne et le Japon impérial a été menée à la lumière d'un renouvellement de la doctrine du « droit naturel » (quoiqu'encore insuffisamment formulé) et des droits de l'homme.

---

⁶ Voir *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*, du 26 août 1789. Rappelons que ce texte n'a eu de valeur constitutionnelle et juridique en France qu'à partir de 1946 avec le préambule de la Constitution du 27 octobre 1946; repris par la Constitution du 4 octobre 1958.

⁷ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Leçons sur la philosophie de l'histoire* (1837), Paris, Vrin, 1979, p. 339.

C'est cet esprit politique qui se concrétise dans la Déclaration internationale des droits de l'homme de 1948, comme reposant sur un consensus politique entre différentes traditions et corpus tant politiques que philosophiques. Dans la mesure où les tractations politiques qui aboutissent à la Déclaration universelle des droits de l'homme nous sont connues⁸, elles nous montrent deux processus spécifiques de réconciliation concernant les droits de l'homme.

Il y a tout d'abord eu un processus de réconciliation entre les pays du nord, de tradition ou de sensibilité « protestantes », et les pays du sud, de tradition ou de sensibilité « catholiques ». Concrètement, si les premiers (c'est-à-dire les pays « protestants ») valorisent et mettent davantage en avant l'autonomie et la liberté, les seconds (les pays « catholiques ») ont une préférence (pour des raisons que nous n'explicitons pas ici) pour des concepts comme la « dignité de l'homme » ou de la « personne ». Or, dans le processus d'élaboration de ladite Déclaration, il s'est produit une réconciliation entre ces deux conceptions, pour incorporer l'une et l'autre sensibilité. En fait, chacun peut à loisir constater que la Déclaration universelle valorise et met en valeur aussi bien l'autonomie que la dignité de l'homme.

Facile à comprendre, à la suite de cette première constatation, la réconciliation « déclarationniste » entre le bloc de l'Ouest et le bloc des pays communistes de jadis, quant à la notion de droit de l'homme. Si nous examinons attentivement le processus d'élaboration et les résultats obtenus, se constate l'inscription d'une conception plus sociale, économique et même (sur certains aspects) « collectiviste », favorisée par le bloc communiste, qui se conjugue avec l'insistance sur l'autonomie et la dignité humaine favorisée par les pays de l'Ouest. En fait, les droits de l'homme ont été « déclaré » comme n'étant pas uniquement des libertés abstraites et formelles, mais étant des libertés rattachées à la condition même de l'homme concret, l'homme vivant en société.

Cette politique de « déclarationnisme » et de consensus international caractérise par la suite tout le processus, généralement sous l'égide des Nations-Unies, de développement des instruments conventionnels concernant les droits de l'homme. Une politique « déclarationniste » œuvrant avec lucidité pour l'intégration des pays en voie de développement dans ce processus de création d'un consensus international (et de prise en considération de leurs problèmes particuliers). Le tout a donné naissance à d'autres instruments conventionnels internationaux pour promouvoir les droits de l'homme, mais aussi pour promouvoir des développements économiques comme fonctionnant en pair avec eux.

Les dernières décennies nous ont même permis de voir les Organisations Non Gouvernementales (ONG) ou encore les peuples autochtones – en ce qui concerne l'élaboration de la Convention relative aux peuples indigènes et tribaux, de l'Organisation internationale du travail (O.I.T.), de 1989 – participer, quoiqu'encore timidement et sous tutelle, au développement des instruments conventionnels internationaux de droits de l'homme.

La légitimité « déclarationniste » des instruments des droits de l'homme, issue de la scène internationale, conforte certainement les États-nations qui ont participé ou ratifié ces

---

⁸ Johannes Morsink, *The Universal Declaration of Human Rights : Origins, Drafting and Intent*, Philadelphie, University of Pennsylvania Press, 1999; voir également, John P. Humphrey, *Human Rights and the United Nations : A Great Adventure*, New York, Transnational, 1984; traduction française : *La grande aventure : les Nations Unies et les droits de l'homme*, Montréal, Guérin, 1989.

instruments conventionnels, de même qu'ils expriment légitimement ce qui doit compter aujourd'hui comme droits de l'homme pour tout être marchant sur cette terre. Quoiqu'il soit facile d'apprécier favorablement de telles prises de position, surtout en ce qu'elles permettent aux droits de l'homme de fonctionner comme armes contre la terreur, la discrimination, etc., il n'en demeure pas moins que le processus et l'élaboration de ces instruments conventionnels de droits de l'homme manifestent le problème aigu de la légitimité.

En fait, le déclarationisme des États-nations n'est souvent que le résultat éloigné de leur politique étrangère. Il ne représente souvent que des engagements au bout des lèvres, qui n'ont que peu ou pas d'effet à l'intérieur de leurs frontières, ou encore des exercices sémantiques pour montrer leur bonne volonté, servant comme atout indispensable dans leur quête assidue pour recevoir davantage d'« aides » au développement. Il manque simplement quelque chose : la force des hommes et des femmes qui peut les actualiser et qui rendra opératoires les promesses et les espoirs des droits de l'homme par des processus démocratiques. Et c'est justement là où nous voulons en venir.

LÉGITIMATION PAR DES PROCESSUS DÉMOCRATIQUES

En fait, sans renier l'héritage mentionné des différentes formes de légitimation traditionaliste des droits de l'homme, nous dirons que notre défi d'aujourd'hui sera de déplacer et de confirmer cet héritage à l'intérieur d'une conception démocratique du droit. En fait, il faut que désormais les ressources de la modernité juridique prennent en charge la question de la légitimité des droits de l'homme et surtout assurent la possibilité d'une assise « de privilège » à la hauteur même de cette modernité.

La question de la modernité juridique

Certes, le sens de telles propositions ne peut se justifier qu'en précisant ce que nous entendons par « modernité juridique ». En réalité, dans notre esprit, la question de la modernité juridique se résume à l'autolégislation démocratique, plus précisément à l'idée de l'autolégislation par les citoyens. Nous entendons par là l'idée que les sujets de droit doivent, par le processus d'autolégislation, pouvoir se confirmer réellement et réciproquement comme les auteurs et les législateurs de leurs « privilèges », leurs droits et leurs institutions, tant juridiques que constitutionnel, conventionnel et politiques. Trois conclusions peuvent être proposées à partir d'une telle proposition :

D'abord, affirmons que le lieu d'explication des droits, juridiques, constitutionnels ou « fondamentaux » (sous mode de droits de l'homme), se situe désormais uniquement sur le niveau des sujets de droit. La question de la légitimité se résume en fait strictement à la capacité réelle des sujets de droit de se confirmer et affirmer en tant qu'auteurs de leurs droits. Là où les sujets de droit se voient refuser partiellement ou entièrement la capacité d'être les auteurs de leurs droits, nous n'avons que des systèmes « juridiques » non-modernes ou carrément autocratiques et « idéologiques ». Là où les sujets de droit n'ont pas la liberté d'être les « auteurs » de leurs « droits », par exemple comme dans les systèmes religieux avec ou sans texte révélé, nous ne pouvons pas (rationnellement) parler de « droit » sans abus ou tromperie.

Ensuite, affirmons que la légitimité est « indisponible » ! La légitimité des droits et les droits de l'homme dépendent uniquement et exclusivement de la volonté, de l'actualisation et de la prise en compte par les sujets de droit. La question de droit, de même que les droits de l'homme, n'appartiennent qu'aux sujets de droit et c'est à eux d'établir, d'affirmer et de perpétuer la réciprocité nécessaire pour confirmer les droits de l'homme comme étant légitime pour eux.

Enfin, affirmons que l'autolégislation nous force à porter notre attention sur le processus démocratique réel, non biaisé et non dominé, qui permet aux sujets de droit (étant des cosociétaires) de concentrer leur énergie en vue de choisir leurs « privilèges », leurs droits et leurs institutions. En d'autres mots, elle nous focalise sur les espaces publics, sur la formation autonome de la volonté individuelle et collective, etc., et révèle notre capacité à pouvoir prendre en charge démocratiquement les questions relatives aux « privilèges », aux « droits » et aux institutions. Car étant donné que la démocratie sert à « sélectionner » les « privilèges », les droits et les institutions que nous jugeons dignes d'être honorés, il s'ensuit que cela doit se faire au vu et au su de tous.

L'exigence politique de l'autolégislation (où nous avons déjà inclus la question de la légitimité des droits de l'homme) retire de la sorte la question de droit de tout ghetto « fondationnaliste », qu'il s'agisse d'un ghetto institutionnel (constitutionnel ou conventionnel) ou encore de pouvoir, au bénéfice d'une réciprocité démocratique toujours à confirmer. Une réciprocité que nous devons comprendre comme dépendante de l'assentiment de « tous », donc aussi la possibilité d'un « non » démocratique qui peut à la limite mettre entre parenthèses les décisions institutionnelles, ou également servir comme bouclier contre toute tentative de faire illégitimement du « droit » en notre nom et sans notre assentiment.

Les droits de l'homme comme enjeux démocratiques

Appuyons-nous maintenant sur l'affirmation suivante de Habermas : à savoir que les « destinataires du droit ne peuvent pas s'imaginer en être les auteurs si le Législateur a découvert les droits de l'homme comme des faits moraux pour se contenter ensuite de leur conférer un statut positif »⁹.

Toute la problématique moderne des droits de l'homme est ici résumée. De la même façon, le fait de légitimer les droits de l'homme par des processus démocratiques, propulse la question des droits de l'homme dans une « prise en compte » qui, à son tour, doit servir à enraciner la question des droits de l'homme dans des contextes toujours particuliers.

La promesse politique d'autolégislation propulse en effet la question des droits de l'homme dans une « prise en compte » démocratique, où il ne faut simplement jamais perdre de vue que la légitimité par « en haut » risque toujours d'être de courte durée. Plusieurs expériences des dernières décennies nous le rappellent douloureusement. En insistant en revanche sur l'autolégislation démocratique, les trois (ou quatre) générations des droits de l'homme se présentent tout simplement comme des configurations des aspirations et des promesses à la hauteur des hommes et des femmes partout dans le monde. Plus précisément, les droits de l'homme épousent les aspirations des hommes et des femmes, de même que celles de leurs enfants, en vue de bâtir un avenir meilleur. Ils rappellent ce simple fait, que s'oublions si souvent, que nous sommes libres de changer de cadre de vie et que toute situation actuelle ne reflète pas notre destinée, mais uniquement le point de départ pour construire un monde meilleur par des moyens démocratiques.

La question de la légitimité des droits de l'homme se concrétise de la sorte dans un processus d'autolégislation démocratique qui éveille les sujets de droit à une prise en compte de leur propre vie et de la situation actuelle de leur société. En fait, les droits de l'homme deviennent un toboggan pour les informations sur la corruption, le népotisme, le pillage systématique, la propagande, la discrimination, l'exclusion, l'intolérance, etc., en renforçant

---

⁹ J. Habermas, *Droit et démocratie. Entre faits et normes*, Paris, Gallimard, coll. NRF-Essais, 1997, p. 485.

la position des sujets de droit à l'égard des forces hétérogènes. De plus, ils obligent les sujets de droit à ne plus s'aveugler quant à la condition de vie de leurs concitoyens, qu'il s'agisse des libertés ou du bien-être et de l'épanouissement de la personne, et à prendre la juste mesure des informations nécessaires pour une politique cosociétaire des droits de l'homme, ce qui ne peut que servir à confirmer les droits de l'homme comme levain démocratique.

Il en va de même avec le deuxième aspect que nous mentionnons, à savoir qu'il faut enraciner les droits de l'homme dans des contextes toujours particuliers. Pourquoi ? Simplement parce que les droits de l'homme ont besoin de notre engagement et de la compréhension qu'ils nous concernent concrètement. Une telle compréhension doit nous servir pour faire éclairer tous les contextes discriminatoires et inégaux et pour envisager les droits de l'homme dans leur universalité. La voie contraire ne peut pas être simplement recommandée, car vouloir débiter dans la position de « sainteté » risque toujours de nous voir arriver trop tard, anesthésier face aux réels problèmes que vivent des millions et des millions d'individus autour du globe.

En fait, seule l'acceptation *hic et nunc* des droits de l'homme, avec ses effets d'engagement, de perspective et d'objectifs, peut équiper les sujets de droit de cette énergie si nécessaire pour travailler comme levier social et humain. Si nous devons admirer les hommes et les femmes qui ont entrepris seuls ce travail, nous avons également raison de souligner comment l'idée de l'autolégislation, en insistant sur la « réciprocité démocratique », ne peut se concrétiser que dans des associations, groupes ou engagement cosociétaires. Avec l'idée de l'autolégislation démocratique, c'est la société civile qui est mise en avant et qui se valorise dans sa capacité à prendre en charge ses propres organisations. Les thématiques des droits de l'homme (que nous avons abordées plus haut), qu'il s'agisse de libertés ou du bien-être de la personne ou encore de dégradation écologique, sont ainsi mises en contact avec les sujets de droit sur le plan de la motivation et de l'engagement.

Précisons encore, quant à ces deux aspects, que les droits de l'homme ne sont plus une instance abstraite de rectitude politique, constitutionnelle, conventionnelle ou juridique, mais, à la lumière de l'idée de l'autolégislation démocratique, le terroir où les hommes et les femmes apprennent les uns et les autres et également les uns des autres.

L'intérêt d'une telle compréhension des droits de l'homme

Comme nous le voyons, une telle compréhension de la légitimité démocratique des droits de l'homme nous permet plus facilement, et de façon plus critique, de comprendre le rôle possible des droits de l'homme dans nos sociétés diversifiées et pluralistes, et, en vérité, le non-fondé de la critique culturaliste des droits de l'homme.

En fait, différents courants dits de « critique culturaliste » prétendent que la question des droits de l'homme n'est rien d'autre que l'expression des « valeurs occidentales » étrangères ou dissymétriques à l'égard de cultures différentes, qui favorisent d'autres valeurs. Les droits de l'homme ne sont donc plus, pour les partisans d'une telle conception, que des « tromperies » idéologiques qui exhortent à la « formalité » ou encore à « l'universalité trompeuse » et, le plus scandaleux de tout, à un « individualisme » qui ne se cache même pas. À leurs yeux, nous devrions, en conséquence, œuvrer en vue de conceptions culturelles des « droits de l'homme », comme expression des valeurs de chaque culture, et ainsi envisager les « droits de l'homme » comme reposant sur et comme expression des valeurs « asiatiques », « africaines », « bouddhistes », « hindouistes », « islamistes », et ainsi de suite.

En regardant les droits de l'homme à la lumière de l'autolégislation, nous décelons facilement que de tels discours ne sont que le dernier avatar de discours autoritaires, paternalistes et idéologiques. En fait, nous constatons qu'ils ne véhiculent que la peur et la haine que leur inspire la menace, pour eux bien réelle, de voir les sujets de droit prendre en charge leurs vies et leurs avenir.

En effet, depuis trois ou quatre cents ans d'histoire européenne, nord-américaine et austral-pacifique, nous savons que le nœud du problème est que les droits de l'homme travaillent d'une façon corrosive contre le fanatisme, le fondamentalisme, les privilèges et les hiérarchies sociales, contre l'inégalité et la discrimination, contre l'hétéronomie et la suprématie religieuse, et pareils. Et nous devons nous réjouir, car le concept des droits de l'homme met ainsi directement le doigt sur le problème, de la même façon que le paradigme de l'autolégislation nous montre comment gérer cet effet « corrosif » en réunissant les sujets de droit autour de la compréhension, la motivation et la « prise en compte ».

En y regardant avec un peu de recul, nous affirmons que le paradigme de l'autolégislation démocratique, comme « base » de légitimation des droits de l'homme, est compatible avec toutes les ressources saines et humaines que nous trouvons dans les cultures et les systèmes de valeurs dans le monde. Toute personne, quels que soient son lieu de naissance, les repères culturels qu'elle a reçus ou adoptés, les valeurs qu'elle chérit, et ainsi de suite, doit également être considérée comme capable d'entrer dans un processus démocratique avec tous les autres sujets de droit, et ceci, sans aucune distinction ni discrimination. Les réponses concrètes qui seront développées concernant les droits de l'homme peuvent bien être diversifiées et toujours liées à des contextes particuliers, mais leur existence doit aussi se voir dans la prohibition de toute discrimination. Aussi longtemps que l'idée des droits de l'homme ne sert pas une instrumentalisation éhontée au service de la dissimulation d'intérêts particuliers que l'idée de l'autolégislation doit servir à débusquer, nous ne pouvons que nous réjouir d'une saine compétition pour trouver la meilleure façon d'établir pour de bon un régime des droits de l'homme.

Mots de la fin.

Les droits de l'homme, vus à la lumière de notre modernité juridique et surtout de l'exigence de l'autolégislation, ont tout avantage à souligner que seuls des processus démocratiques réels et concrets pourraient, à la fin, représenter ce terroir, cette force, cette énergie vitale, nécessaires pour faire d'eux à la fois un rempart contre leur contraire, l'inhumanité sous ses multiples masques, et une boussole dans d'innombrables mains. La relation à établir entre nos textes de légitimité traditionnelle des droits de l'homme et l'exigence de légitimité moderne ne peut, en fin de compte, se faire que par des processus démocratiques étant désormais le seul lieu de légitimité.

LISTE DES SOURCES

1. Melkevik B. Horizons de la philosophie du droit. Paris, L'Harmattan et Québec, Les Presses de l'Université Laval, 1998.
2. Locke John. Essays on the Law of Nature, sous la direction de Wolfgang von Leyden, Oxford, 1954.
3. Locke John. Deuxième traité du gouvernement civil. Paris, Vrin, 1977.
4. Déclaration d'indépendance des États-Unis, 4 juillet 1776.
5. Déclaration des droits de l'homme et du citoyen, du 26 août 1789.

6. Hegel G. W. F. *Leçons sur la philosophie de l'histoire*. Paris, Vrin, 1979.
7. Morsink Johannes. *The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting and Intent*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1999.
8. Habermas J. *Droit et démocratie. Entre faits et normes*, Paris, Gallimard, coll. NRF-Essais, 1997.

Б'ярн МЕЛКЕВІК

доктор юридичних наук,
поважний професор юридичного факультету
Лавальського Університету, Канада

ЛЕГІТИМНІСТЬ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ

Війна в Україні – це катастрофа. Її ніколи не повинно було статися. Війна – це пекло, де першою панує зброя, а права людини швидко забуваються. Більше приводів для роздумів і роздумів про легітимність прав людини. Що ми хочемо зробити далі.

Питання про те, в який спосіб можна легітимізувати права людини, далеко не вирішене. Насправді воно не втрачає актуальності, і ми можемо сказати, що це питання переслідує нас і переслідує нашу юридичну сучасність, а також що воно ставить її під сумнів у сенсі існування такої сучасності.

Тому ми пропонуємо представити роздуми над цим питанням і перш за все перейти до переосмислення питання легітимності прав людини в рамках того, що представляє для нас сучасну стадію правової сучасності, а саме – демократичну концепцію права¹⁰. Таким чином, ми хочемо захистити тезу, відповідно до якої лише демократична концепція прав (в яку права людини були б включені у їх юридичному значенні) може як пояснювати права людини з висоти нашої юридичної сучасності, так і конкретно розкритись у суспільствах, що часто підпорядковуються різним формам авторитарної гетерономії. Щодо останнього аспекту, то ми повинні особливо пам'ятати вчення, що права людини ніколи не можуть бути ефективнішими за той ступінь відданості, яку вони викликають у чоловіків та жінок і яка штовхає їх до реалізації цих прав. Це повинно продемонструвати нам, вже на попередньому етапі нашого роздуму, що відносини між правами людини та демократією – це не лише питання «інститутів», а насамперед питання, що стосується демократичних процесів та нашої спільної здатності довіряти демократичним менталітетам, які в них вкладено.

На тлі цієї проблеми стикаються дві протилежні точки зору: одна звертається до дискурсу легітимації прав людини минулого, інша – до демократичної легітимації прав людини сьогодні. І, як ми вже говорили, лише останні представляють (не заперечуючи того, що дозволили нам досягнути дискурси минулого) відповідний спосіб розгляду питання легітимності прав людини з висоти нашої правової сучасності.

---

¹⁰ B. Melkevick, *Horizons de la philosophie du droit*, Paris, L'Harmattan et Québec, Les Presses de l'Université Laval, 1998 (2004); idem, *Réflexion sur la philosophie du droit*, Paris, L'Harmattan et Québec, Les Presses de l'Université Laval, 2000; idem. *Rawls ou Habermas : Une question de philosophie du droit*, Québec, Les Presses de l'Université Laval, 2002.

ТРАДИЦІЙНІ ШЛЯХИ ЛЕГІТИМІЗУВАТИ ПРАВА ЛЮДИНИ

Підходячи до традиційних (і традиціоналістських) дискурсів легітимації прав людини, слід пам'ятати, що якщо ми зможемо ефективно ідентифікувати та розмістити кожен із цих дискурсів у точній хронологічній шкалі, ми завжди повинні мати на увазі, що ці дискурси ніколи не вмирають. Насправді, усі ці дискурси щодо легітимації діють і сьогодні, що підтверджують їх нинішні прихильники. Хронологічно та раціонально, однак, ми можемо розрізнити три фундаментальні дискурси прав людини, а саме вроджену (інеїстичну), метафізичну та «деклараціоністську» легітимізацію.

Вродженість (інеїзм) прав людини

Спершу слід зазначити, що ми розташовуємося саме на початку нашої правової сучасності, тобто в періоді з XVI по з XVIII століття, а точніше в дискурсі прав людини цієї епохи. Фактично, це період, який породив дискурс прав людини, і це у привілейований спосіб виражається у протестантському контексті.

Легітимність прав людини майже для всіх авторів згаданого періоду - це питання, де переплетаются протестантська релігія та філософська метафізика. Насправді, права людини розглядаються як сама прерогатива бути людиною, як подарунок від народження, який ми не можемо обміняти або віддати, і як багаж самої прерогативи бачити і підтверджувати себе як людину. Саме з цієї простої причини права людини є вродженими, вписаними в людину.

Походження правової вродженості (правового інеїзму) знаходиться в Біблії. Оскільки воно в протестантському контексті є єдиним авторитетом, що стосується походження та долі людини, звернемо свій погляд на біблійну розповідь про Каїна та Авеля. Однак, не вдаючись до деталей у цю розповідь, давайте згадаємо, що в кінці історії бачимо, як Каїн тікає від трупа свого вбитого брата. Тоді біблійна розповідь передбачає суд «Бога», або просто суд досвіду людей з «Богом», який підсумовується у цьому реченні: «Потім Господь наділив Каїна відмінним знаком, щоб запобігти його вбивству будь-ким, хто його зустрине».

Слова «відмінний знак» набувають тут свого повного значення, оскільки таким чином внутрішній закон (*legem internam*) вписаний у саму плоть людини; закон Добра і Зла. Людина має безпосередньо (як власне людина) права (і обов'язки) і перш за все (правову) природу як дар і як відмінність (знак) від народження, що виражається в нашій здатності розрізнити добро і зло, а в нашій "природі", яка штовхає нас, як вид чи як тих, хто керується "хитрістю природи", (як сказав би кантієць) будувати наше суспільство та наше життя на доброму. Безумовно, існує помилкова здатність судити себе на осі добра чи зла та відчувати провину, коли ми відхиляємось від добра.

Загалом, всі дискурси з прав людини, від Гроція до Локка, перегукується з цією парадигмою. Однак ми можемо зосередитися на Локку, який представляє архетип правової вродженості (правового інеїзму). Насправді, Локк стверджує, що юридична вродженість іманентна «природному закону», вписаному в душу, «оскільки саме там відпечатуються риси природи (*inscribi*), а правила моралі залишаються прихованими з принципами поведінки, які необхідні людині, і, оскільки ці принципи однакові для всіх людей, не може бути інших авторів, крім Бога та природи. Саме з цієї причини внутрішнє право (*legem internam*), існування якого часто заперечується

*пороками, визнається совістю людини, і будь-яка людина, яка діє згубно, це доводить».*¹¹

Згодом для Локка вроджене вроджене право є невід'ємною частиною самої природи людини. Воно є складовим елементом її свобод та її прерогатив. Це та сама правова вродженість (правовий інейзм), яка проявляється у *Другому договорі про цивільне управління*¹² 1689 р. і яка поширюється на те, що ми можемо назвати юридичним локкіанством: іншими словами, переконання, що права людини знаходять свою легітимність у самому факті бути людиною.

Філософська метафізика прав людини

Другий дискурс легітимації прав людини можна назвати "метафізичним", а його часові рамки – XVIII- XIX століття століття, фактично, період, який починається з Американської революції (1768), потім Французької революції (1789), а потім матеріалізується у наступні "буржуазні" революції. Певним чином, це було питанням усвідомлення, як політичного напису, того факту, що правова вродженість (правовий інейзм) може сформулювати лише прерогативу та привілей людини. Насправді, мова йшла про вилучення людини (і прав людини) з її положення неповноцінності шляхом зміщення напису прав людини з "природи" людини у бік постулату справжньої "природи" суспільства, коротше кажучи, для метафізичного розкриття вписання цих прав у саму «природу» політичного суспільства і сприймати декларації, хартії, конституції тощо прав людини в якості одкровення справжньої метафізичної та «правової» «природи» наших політичних суспільств.

Окрім того, що написали філософи, сенс метафізичного відкриття прав людини в межах соціальної та політичної «природи» Міста міститься в різних деклараціях прав людини. Ми можемо переконатися в цьому, спершу звернувшись до Американської декларації, яка, дуже вірна правовому локкіанству, пропонує нам таке формулювання справжньої "природи" політичного суспільства:

«Ми приймаємо такі істини як належне: Усі люди створені рівними; вони наділені Творцем певними невід'ємними правами; серед цих прав - життя, свобода та прагнення до щастя. Уряди створюються через людей, щоб гарантувати ці права, і їх справедливі повноваження випливають із згоди тих, ким керують.»¹³

Таким чином, ми з цікавістю відзначимо, що саме «Творець», тобто християнський Бог, таким чином надав нам, відповідно до нашої «природи», певні невід'ємні права. Оскільки крім того, що це підтверджує перехід між вродженістю (інейзмом) та метафізичним позиціонуванням прав, який ми знаходимо в метафізиці тогочасних декларацій, ми можемо зауважити, що висунута логіка наполягає на тому, що уряди є лише гарантами цих природних прав. Якщо згадка про нашого Творця зникає, з ідеологічних причин, які ми не можемо тут проаналізувати, запропонована модель не змінюється при цьому. Ми бачимо це стосовно Французької декларації прав людини та громадянина 1789 року та її відомих вступних слів:

«Представники французького народу, утвореного як Національна Асамблея, вважаючи, що незнання, забудькуватість або неповага до прав людини є єдиними причинами суспільного нещастя та корупції уряду, вирішили викрити в урочистій декларації природні, невідчужувані і священні права людини, так що ця декларація,

¹¹ John Locke, *Essays on the Law of Nature*, dir. Wolfgang von Leyden, Oxford, 1954, p. 167.

¹² . Locke, *Deuxième traité du gouvernement civil*, Paris, Vrin, 1977, p. 78 83.

¹³ Voir *Déclaration d'indépendance des États-Unis*, 4 juillet 1776 (Traduction de Thomas Jefferson).

постійно представлена всім членам суспільства, невпинно нагадувала б їм про їх права та обов'язки».¹⁴

Коротше кажучи, права людини вважаються справжньою «природою» Республіки, будь то американська чи французька. Тому права людини як такі не потребують більше легітимності, доки зазначені республіки так чи інакше відповідають цій справжній «природі». Так само політичне суспільство не потребує іншого джерела легітимності, крім повної поваги до своїх прав. Останнє звертає нас до болочого питання, чому історично і філософськи права людини використовувалися як перешкоди та вороги демократії.

Так чи інакше, з правами людини «природа» суспільства стала «правдою, коли вона оживає в реальному світі»¹⁵. Далі може бути лише тлумаченням цієї справжньої природи через права людини.

Легітимація інтернаціоналістичним деклараціонізмом

Третій дискурс легітимації прав людини, про який ми згадуємо, - це інтернаціоналістичний та «деклараціоністський» дискурс щодо прав людини, який датується роками після Другої світової війни, з 1944-45 рр. і до наших днів. Мова йде про значний зсув з питання легітимності прав людини на міжнародну арену, фактично, парадигмальний розвиток національними державами прав людини як обов'язку, мети та об'єкту для них самих (тобто зазначених національних держав) та для людей, які їх населяють.

Щодо питання легітимації, то ми не повинні особливо заглиблюватись в семантичний аспект різних хартій (наприклад, Статуту Організації Об'єднаних Націй 1945 р.) або декларацій, які з 1944 року по сьогодні живлять нашу правову реальність. Нам видається насправді більш актуальним вивчити питання їх легітимності через їх політичний генезис. Фактично, якщо світ залишався розділеним у 1944-45 роках, залишається фактом, що збройна боротьба проти гітлерівської Німеччини та імперської Японії велася у світлі гуманітарного права (хоча ще недостатньо сформульованого) та прав людини. Саме цей політичний дух втілений у Міжнародній декларації прав людини 1948 р., заснований на політичному консенсусі між різними традиціями та корпусом, як політичними, так і філософськими.

Насправді, в тій мірі, наскільки нам відомі політичні переговори, що ведуть до Загальної декларації прав людини, вони показують нам два конкретні процеси примирення щодо прав людини.¹⁶

Перш за все, відбувся процес примирення між країнами Півночі, «протестантської» традиції або чутливості та країнами Півдня, "католицької" традиції або чутливості. Конкретно, якщо перші (тобто "протестантські" країни) цінують та приділяють більшу увагу автономії та свободі, то другі ("католицькі" країни) надають перевагу (з причин, які ми тут не можемо пояснити) поняттям таким, як «людська гідність» або «особистість». Однак у процесі підготовки зазначеної Декларації

---

¹⁴ Déclaration des droits de l'homme et du citoyen, du 26 août 1789.

¹⁵ G. W. F. Hegel, « Leçons sur la philosophie de l'histoire », Paris, Vrin, 1979, p. 339.

¹⁶ Johannes Morsink, *The Universal Declaration of Human Rights : Origins, Drafting and Intent*, University of Pennsylvania Press, Philadelphie, 1999; John P. Humphrey, *Human Rights and the United Nations : A Great Adventure*, Transnational, New York, 1984; *La grande aventure : les Nations Unies et les droits de l'homme*, Montréal, Guérin, 1989.

відбулося примирення між цими двома концепціями, щоб включити обидва світосприйняття. Насправді, кожен може побачити незброєним оком, що Загальна декларація цінує і підкреслює як автономію, так і гідність людини.

Після цього першого спостереження згодом буде легше зрозуміти примирення між Західним блоком та колишніми комуністичними країнами щодо концепції прав людини. Насправді, якщо ми ще раз уважно подивимось на процес розвитку та на отримані результати, все одно це буде поєднання більш соціальної, економічної або навіть (у певних аспектах) “колективістської” концепції, яку підтримує комуністичний блок з наполяганням на автономії та людській гідності, яку сприяють країни Заходу. Фактично, права людини були написані як не лише абстрактні та формальні свободи, а й свободи, прив'язані до самого стану конкретної людини, людини, що живе у суспільстві.

Ця політика створення міжнародного консенсусу згодом характеризувала весь процес, як правило, під егідою Організації Об'єднаних Націй, розробки нормативних інструментів щодо прав людини (навіть працюючи задля інтеграції країн Третього світу в процесі створення міжнародного консенсусу) та розгляду їхніх особливих проблем, що породило й інші міжнародні інструменти щодо захисту прав людини, а також сприяння економічному розвитку, що функціонує на рівні з ними. Останні десятиліття дозволили нам навіть побачити участь неурядових організацій (НО) або навіть корінних народів - щодо розробки Конвенції про корінні та племінні народи 1989 року, участі в Міжнародній організації праці (МОП) - все ще несміливу та під певним наглядом у розробці міжнародних договорів з прав людини.

«Деклараціоністська» легітимність документів з прав людини, що впливає з міжнародної арени, безумовно, підсилює національні держави, які брали участь або ратифікували ці нормативні документи, так само, як вони законно виражають те, що сьогодні повинно вважатися правами людини для всіх, хто ступає по землі. Хоча ці позиції легко оцінити, особливо тим, що вони дозволяють правам людини функціонувати в якості зброї проти терору, дискримінації тощо, залишається фактом, що процес і сам сенс розробки цих документів з прав людини демонструють гостроту проблеми легітимності.

Насправді деклараціонізм національних держав часто є лише віддаленим результатом їх зовнішньої політики. Часто це лише уявлення про зобов'язання, які мають незначний вплив або взагалі не мають ефекту в межах своїх кордонів, або це семантичні вправи, спрямовані на те, щоб показати свою доброзичливість, як незамінний актив у їхньому наполегливому прагненні отримати більше «допомоги» для розвитку. Чогось просто не вистачає: сили чоловіків і жінок, які можуть реалізувати їх та реалізувати обіцянки та надії прав людини через демократичні процеси. І саме в таку реальність ми йдемо.

ЛЕГІТИМАЦІЯ ПРИ ДЕМОКРАТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ

Насправді, не заперечуючи спадщини, що впливає з різних форм традиціоналістичної легітимності прав людини, ми можемо сказати, що сьогодні нашим викликом буде переміщення та підтвердження цієї спадщини в рамках демократичної концепції права. Фактично, ресурси правової сучасності відтепер мають брати на себе відповідальність за питання легітимності прав людини і насамперед забезпечувати можливість правової основи, відповідної цій сучасності.

Питання правової сучасності

Звичайно, сенс таких пропозицій може бути виправданий лише шляхом з'ясування того, що ми маємо на увазі під «правовою сучасністю». Насправді, на нашу думку, питання правової сучасності зводиться до демократичного само-законодавства, точніше ідеї саморегулювання громадян. Під цим ми маємо на увазі ідею, згідно з якою суб'єкти права в процесі саморегулювання повинні мати можливість по-справжньому підтвердити себе і як авторів, і як законодавців своїх норм, своїх прав та своїх інститутів, як правових, так і політичних. З такого твердження можна відразу зробити три висновки:

По-перше, місце пояснення прав, які є просто юридичними або «основоположними», такими як права людини, тепер лежить виключно у суб'єктах права. Питання легітимності фактично зводиться до реальної спроможності суб'єктів права підтверджуватися та стверджуватися як автори своїх прав. Там, де суб'єктам права частково або повністю відмовлено у здатності бути авторами своїх прав, ми маємо лише несучасні або відверто автократичні чи "ідеологічні" "правові" системи. Якщо суб'єкти права не мають свободи бути "авторами" своїх "прав", як, наприклад, у релігійних системах з відкритим текстом або без нього, ми більше не можемо раціонально говорити про "права" без зловживань чи обману.

Тоді питання законності "недоступне"! Легітимність прав і права людини залежать тільки і виключно від волі, оновлення та врахування їх суб'єктами права. Питання права, як і питання прав людини, в кінцевому підсумку належить лише суб'єктам права, і вони мають встановити, підтвердити та увічнити взаємність, необхідну для підтвердження прав людини як законних для них.

Нарешті, ідея само-законодавства змушує нас зосередити увагу на реальному демократичному процесі, який не є упередженим і не домінуючим, що дозволяє суб'єктам права (які є також громадянами) концентрувати свою енергію, щоб обирати свої стандарти, свої права та свої інститути. Іншими словами, воно зосереджує нас на публічних просторах, на автономному формуванні індивідуальної та колективної волі тощо, і розкриває нашу здатність демократично брати на себе відповідальність за питання, що стосуються стандартів, "прав" та інститутів. Бо оскільки демократія служить для «відбору» норм, прав та інституцій, які ми вважаємо гідними пошани, то це означає, що це потрібно робити публічно та за взаємною згодою.

Таким чином, ідея само-законодавства (в яку ми вже включили питання легітимності прав людини) вилучає питання права з будь-якого «фундаменталістського» гетто, чи це питання інституційного чи владного гетто, на благо демократичної взаємності, що належить підтвердити. Взаємність, яку ми повинні розуміти як залежну від згоди "всіх", отже, також можливість "не" демократії, яка може на межі поставити інституційні рішення в дужки, а також слугувати щитом від будь-яких спроб зробити незаконним чином "право" від нашого імені та без нашої згоди.

Права людини як нагальні демократичні питання

Отже, ми можемо спиратися на наступне твердження Хабермаса: "одержувачі права не можуть уявити себе його авторами, якщо Законодавець виявив права людини

як моральні факти, а потім задовольнився наданням їм позитивного статусу".¹⁷ Тут узагальнюється вся сучасна проблема прав людини так само, як факт легітимації, а *contrario*, прав людини через демократичні процеси, конкретно позначаючи суб'єктів права як справді цих авторів, перетворює питання прав людини на "міркування", яке, у свою чергу, повинно слугувати корінню питання прав людини у завжди конкретних контекстах.

Враховуючи цей перший аспект, а саме те, як обіцянка само-законодавства висуває питання прав людини на "міркування", ми не повинні втрачати з уваги той факт, що легітимність "зверху" завжди ризикує залишитись не надовго. Багатий досвід останніх десятиліть нам про це болуче нагадує. З іншого боку, наполягаючи на процесі само-законодавства, три (або чотири) покоління прав людини просто представляють себе як конфігурації прагнень та обіцянок, чоловікам і жінкам у всьому світі. Більш конкретно, права людини охоплюють прагнення чоловіків і жінок, а також їхніх дітей до побудови кращого майбутнього. Вони згадують цей простий факт, який ми так часто забуваємо, що ми вільні змінювати наше середовище життя і що будь-яка ситуація, що склалася, не відображає нашу долю, а є лише відправною точкою для побудови кращого світу демократичними засобами.

Таким чином, питання легітимності прав людини конкретизується в процесі само-законодавства, яке пробуджує суб'єктів права враховувати власне життя та поточну ситуацію у своєму суспільстві. Фактично, права людини стають тобоганом для отримання інформації про корупцію, кумівство, систематичні мародерства, пропаганду, дискримінацію, вигнання, нетерпимість тощо, шляхом зміцнення позицій суб'єктів права щодо гетерогенних сил. Крім того, вони змушують суб'єкти права більше не бути сліпими щодо умов життя своїх співгромадян, чи йдеться про свободу чи добробут та розвиток особи, а також правильно вживати необхідної інформації щодо взаємної політики в галузі прав людини, що може слугувати лише для підтвердження прав людини як демократичної "закваски".

Те саме стосується другого аспекту, про який ми хочемо згадати, а саме: ми повинні викорінювати права людини у завжди конкретних контекстах. Чому? Просто тому, що права людини потребують нашої прихильності та розуміння того, що вони мають відношення до нас. Таке розуміння має, перш за все, служити нам для зруйнування всіх дискримінаційних та контекстів щодо нерівності та розгляду прав людини в їх універсальності. Не можна просто рекомендувати протилежний шлях, оскільки бажання почати першим у "святості" завжди може спричинити, що ми прийдемо занадто пізно, як із справжніми проблемами, з якими стикаються мільйони і мільйони людей по всьому світу.

Насправді, лише прийняття прав людини, з наслідками її прихильності, перспективи та цілей може забезпечити суб'єктів права цією енергією, настільки необхідною для роботи як соціального, так і людського важеля. Якщо ми хочемо захоплюватися чоловіками та жінками, які взялися за цю роботу самостійно, ми також маємо право підкреслити, що ідея само-законодавства, наполягаючи на «демократичній взаємності», може втілитися лише в асоціаціях, групах або нових рухах. З ідеєю само-законодавства висувається в авангард саме громадянське

---

¹⁷ J. Habermas, *Droit et démocratie. Entre faits et normes*, Paris, Gallimard, coll. NRF-Essais, 1997, p 485.

суспільство, яке цінує себе у здатності брати на себе відповідальність за власні організації. Таким чином, тематика прав людини (про яку ми говорили вище), чи то про свободи, чи про добробут особи, чи навіть про екологічну деградацію, ставиться у зв'язок із суб'єктами права щодо плану мотивації та зобов'язань.

Уточнимо також, щодо цих двох аспектів, що права людини більше не є абстрактним прикладом політичної чи правової прямоти, а, у світлі ідеї демократичного само-законодавства, земля, де чоловіки та жінки вчаться один у одного, а також навчають один одного.

Цінність такого розуміння прав людини

Як ми бачимо, таке розуміння легітимності прав людини дозволяє нам легше, і в більш критичному плані, зрозуміти можливу роль прав людини у нашому різноманітному та плюралістичному суспільстві, і справді, необґрунтовану культурологічну критику прав людини.

Насправді, різні течії, відомі як «культурологічна критика», стверджують, що питання прав людини є нічим іншим, як вираженням чужих або несиметричних «західних цінностей» стосовно різних культур, які віддають перевагу іншим цінностям. Отже, права людини більше не є для прихильників такої концепції, а є ідеологічними «обманами», які закликають до «формальності» чи навіть «універсальності» і, що найбільш скандально, до «індивідуалізму», який навіть не приховується. На їхню думку, ми повинні працювати над культурними концепціями "прав людини" як вираженнями цінностей кожної культури, і таким чином розглядати "права людини" як основу і як вираз «азійських», «африканських», «ісламських» цінностей тощо.

Дивлячись на права людини у світлі само-законодавства, ми легко можемо побачити, що такі дискурси є лише останнім проявом авторитарних, патерналістських та ідеологічних дискурсів. Насправді, ми можемо побачити, що вони лише передають страх і ненависть, які вони відчувають, настільки реальну загрозу для них, що суб'єкти права беруть на себе відповідальність за своє життя та своє майбутнє.

Дійсно, протягом трьох-чотирьохсот років європейської, північноамериканської та австрало-тихоокеанської історії ми знаємо, що суть справи полягає в тому, що права людини вразливо діють проти фанатизму, фундаменталізму, привілеїв та соціальної ієрархії, проти нерівності та дискримінації, проти привілеїв чи релігійного верховенства тощо. І ми повинні радіти, тому що концепція прав людини, таким чином, безпосередньо вписується в проблему, так само, як парадигма само-законодавства показує нам, як боротися з цим «корозійним» ефектом, об'єднуючи суб'єктів права у розумінні, мотивації та «врахуванні».

Дивлячись на це трохи заднім оглядом, тепер ми можемо ствердити, що парадигма само-законодавства, як «підстава» для легітимації прав людини, сумісна з усіма здоровими та людськими ресурсами, які ми знаходимо в культурах та системах цінностей навколо світу. Будь-яка особа, незалежно від місця її народження, культурних рекомендацій, які вони отримали чи прийняли, цінностей, які вони поділяють тощо, також повинна вважатися здатною вступати в демократичний процес з усіма іншими суб'єктами права, і без цього будь-яких відмінностей або дискримінації. Конкретні відповіді, які будуть розроблені щодо прав людини, цілком можуть бути різноманітними і завжди пов'язаними з конкретними контекстами, але їх існування також слід розглядати у забороні будь-якої дискримінації. Поки ідея прав

людини не служить безсоромній інструменталізації на службі розкриття певних інтересів, поки ідея само-законодавства повинна служити для вимивання зла, ми можемо тільки радіти здоровій конкуренції за найкращий спосіб назавжди встановити режим прав людини.

ЕПІЛОГ

Права людини, розглянуті у світлі нашої правової сучасності та, перш за все, вимог само-законодавства, мають усі переваги, підкреслюючи, що лише реальні та конкретні демократичні процеси можуть, зрештою, представляти цю землю, цю силу, цю життєво важливу енергію, необхідні, щоб зробити їх оплотом проти їхньої протилежності, нелюдяності під її численними масками та компасом у незліченних руках. Взаємозв'язок, який має бути встановлений між нашими текстами традиційної легітимності прав людини та вимогою сучасної легітимності, може бути врешті-решт досягнутий лише за допомогою демократичних процесів, які зараз є єдиним місцем легітимності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Melkevik B. Horizons de la philosophie du droit. Paris, L'Harmattan et Québec, Les Presses de l'Université Laval, 1998.
2. Locke John. Essays on the Law of Nature, dir. Wolfgang von Leyden, Oxford, 1954.
3. Locke J. Deuxième traité du gouvernement civil. Paris, Vrin, 1977.
4. Déclaration d'indépendance des États-Unis, 4 juillet 1776.
5. Déclaration des droits de l'homme et du citoyen, du 26 août 1789.
6. Hegel G. W. F. Leçons sur la philosophie de l'histoire. Paris, Vrin, 1979.
7. Morsink Johannes. The Universal Declaration of Human Rights : Origins, Drafting and Intent, University of Pennsylvania Press, Philadelphie, 1999.
8. Habermas J. Droit et démocratie. Entre faits et normes, Paris, Gallimard, coll. NRF-Essais, 1997.

Віктор БЕДЬ
доктор богословських наук,
доктор юридичних наук, професор,
ректор Карпатського університету
імені Августина Волошина, Ужгород,
єпископ Мукачівський і Карпатський
Православної Церкви України,
народний депутат України I-го скликання

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ,
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ, ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ТА
ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ, ЯК ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ
КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗАГРОЗ
ЗОВНІШНЬОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ**

З розвитком людської цивілізації, права і свободи людини стали першочерговими фундаментальними цінностями і мірилом рівня розвитку тієї чи іншої держави. Здебільшого, коли мова заходить про права і свободи людини, в правовому плані, найперше визначається і оцінюється конституційний характер проголошення та забезпечення цих прав, який у свою чергу не завжди співпадає із проголошеними конституційними деклараціями і реальним станом забезпечення цих прав і свобод на практиці. Як правило, на конституційному рівні дається максимально розширений перелік прав і свобод людини за різними групами суспільного життя, прописуються формально-правові засади формування органів державної влади, судової системи та місцевого самоврядування, які через систему правового і управлінського механізму мали би забезпечити реалізацію і захист конституційних прав і свобод людини, як в умовах мирного життя, так і в умовах загроз чи настання зовнішньої військової агресії. Але при цьому, на рівні конституційного права та галузевих норм права, як правило, випускається з поля зору та дослідження політико-правові аспекти щодо базисного розуміння категорії прав на національне самовизначення української нації, як титульної нації, забезпечення реалізації її природного права у питаннях власного державного будівництва, національної ідентичності, забезпечення і захисту основ національної безпеки, державного суверенітету, територіальної цілісності та обороноздатності України, без яких неможливо забезпечити, реалізувати і захистити конституційні права і свободи людини і громадянина.

В умовах новітньої військової агресії російської федерації проти України (2014 – 2022), питання забезпечення і захисту основ національної безпеки, державного суверенітету, територіальної цілісності та обороноздатності держави, як ніколи раніше гостро постали в частині можливості чи неможливості забезпечити реалізацію конституційних прав і свобод людини і громадянина на теренах держави. З'ясувалося, що в умовах війни (чужинської військової агресії, наразі, з боку російської федерації), в наслідок порушення національної безпеки, державного суверенітету і територіальної цілісності держави, стало неможливим забезпечити конституційні та міжнародні права людини і громадянами в Україні.

Відповідно, зважаючи на викладене, на рівні конституційних і галузевих норм права (законів) виникає необхідність розробки та прийняття законодавчих змін, які б створили більш надійні, ефективні та дієві конституційно-політико-правові механізми щодо:

1. Законодавчого закріплення природних прав української нації, як титульної нації, та визначення її національної ідентичності в правовій системі вітчизняного і міжнародного права.

2. Забезпечення, реалізації та захисту прав української нації, як титульної нації, на своє національне самовизначення та власне державне будівництво.

3. Удосконалення правових механізм (вітчизняних і міжнародних) щодо забезпечення основ національної безпеки, державного суверенітету, територіальної цілісності та обороноздатності України.

4. Визначення чітких критеріїв та правових механізмів щодо постійного функціонування, матеріально-технічного забезпечення, фінансування, комплектування, чисельності, належного (високопрофесійного) кадрового забезпечення та розвитку Збройних сил України, їх науково-технічного оснащення сучасною зброєю та своєчасного переозброєння новітніми і ефективними системами зброї усіх видів, на рівні передових систем озброєння та розвитку науково-технічного прогресу в світі.

5. Уведення належного правового механізму забезпечення функціонування системи управління обороноздатністю в державі та суворої і невідоротної відповідальності найвищого політичного керівництва держави, зокрема, Президента України, Прем'єр-міністра та Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України за неналежне забезпечення функціонування комплексної системи національної безпеки, захисту державного суверенітету, територіальної цілісності і обороноздатності держави.

6. Закріплення на конституційному і законодавчому рівнях політико-правових основ максимального забезпечення і захисту конституційних і міжнародних прав людини і громадянина в умовах загрози чи здійснення (настання) зовнішньої військової агресії проти України.

7. Посилення дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення природних, конституційних і міжнародних прав української нації, як титульної нації, на своє національне самовизначення та власне державне будівництво, корупцію, державну зраду, маніпуляцію із свідомістю громадян, фальсифікацію вільного волевиявлення громадян під час виборів органів державної влади і місцевого самоврядування, порушення конституційних прав людини і громадянина та злочини проти людяності і людства.

8. Уведення конституційної відповідальності, з позбавленням політичних та інших конституційних прав, щодо осіб, які причетні до підтримки зовнішнього військового агресора або були притягнуті до будь-якої юридичної відповідальності за співпрацю із зовнішнім військовим агресором (наявним або потенційним)

Висновок. Тільки належне політико-правове урегулювання питань щодо забезпечення природного, конституційного і міжнародного права української нації, як титульної нації, на своє національне самовизначення та власне державне будівництво, національну ідентичність, забезпечення і захист основ національної безпеки,

державного суверенітету, територіальної цілісності та обороноздатності держави може забезпечити і належну реалізацію і захист конституційних і міжнародних права і свобод людини і громадянина в Україні, як у мирний час, так і за умов загрози чи вияву (настання) зовнішньої військової агресії (війни).

Arne ENGELS

Attorney at law, Counsel with GÖRG
Partnerschaft von Rechtsanwälten mbB,
Authorised Signatory with AMLG
Rechtsanwaltsgesellschaft mbH (Germany)

INTRODUCTION OF THE TEMPORARY PROTECTION IN GERMANY FOR DISPLACED PERSONS FROM UKRAINE IN THE CONTEXT OF APPLICATION OF DIRECTIVE 2001/55/EC

On February 24th, 2022, the Russian Federation began attacks on the territory of Ukraine. During these attacks there were acts of war and the invasion of ground troops in the north, east and south of Ukraine. The goal was a quick advance against Kyiv and the rapid capture of the country. The term "blitzkrieg" made the rounds.

Surprised by the warlike actions, many hundreds of thousands of people made their way westward during the first days of the war. Initially, many people (mostly woman with children) stayed in the western parts of the Ukrainian territory. However, many also crossed the borders, especially into countries of the European Union. Partly after considerable waiting times and partly without any resources of their own, many people arrived in the European Union. In addition to the immediate humanitarian aid, this also meant that legal issues had to be clarified.

In principle according to general rules, Ukrainians have a right of residence in the European Union valid for 90 days. However, no assistance is provided during this time and there is no work permit.

With Council Implementing Decision (EU) 2022/382 of March 4th, 2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection, the Council of European Interior Ministers has prepared the possibility of this formal protection uniformly throughout the EU.

In specific terms, protection in Germany is regulated by Section 24 (1) of the German Residence Act (Aufenthaltsgesetz). It states that foreigners are granted protection for the periods specified in Art. 4 and 6 of the mentioned Directive.

Art. 4 para. 1 of the Directive initially regulates a period of one year, which can be automatically extended again (by another year). Art. 4 (2) of the Directive regulates the extension for another year at the request of one of the Member States.

Art. 6 of the Directive regulates the end of the temporary protection. This occurs automatically with the end of the time defined in the Decision (Art. 6 para. 1 lit. a)). Independently of this, the Council may take a decision according to which the protection can be terminated immediately (Art. 6 para. 1 lit. b)). However, this decision with the effect of

termination should be taken with due regard for human rights and should allow the safe return of the persons concerned to their home country.

The residence permit in Germany does not automatically entitle the holder to take up gainful employment (Art. 24 (6) sentence 2 AufenthaltG), but this can be permitted as a supplementary measure. On the other hand, taking up self-employment is not excluded (Section 24 (6) sentence 1 AufenthaltG).

The decision of March 4th, 2022 has posed different challenges to the member states of the EU: Some of the member states were well prepared for the application of these requirements, others less so. In Germany, for example, there was legal protection, but no practical experience or application of the regulation since its introduction. Consequently, the practical implementation of the requirement is unregulated in many locations, which began with the lack of forms for corresponding applications and continues with a completely overburdened administration for the timely processing of corresponding applications.

In addition to the many practical issues, many legal questions have also remained unresolved. This is also because there have been no court decisions on the current regulation to date.

For example, the issues of recognition of professional training or its continuation, recognition of school certificates, the specific duration of stay (especially in the case of the end or continuation of the war beyond the regulated three-year period of the directive), issues of tax liability in the case of continued work in Ukraine via remote and continued salary payments, the specific claims for support are completely unresolved and will trigger numerous new problems.

Even very simple civil law issues, such as the insurance of cars or dogs, the termination of rental contracts in case of cancellation of protection under Section 24 of the Residence Act, remain open.

At the same time, it is still open how the transition to other residence norms can or should take place.

So, it remains to be mentioned that the war in Ukraine is a new point of time for the world before and after for Ukraine and Ukrainians but also for the so-called Western world. This is true not only for Ukraine and the bad events there, but also for the EU, which for the first time applies a norm that was created in legal theory but remained without application practice. However, worse than the lack of application practice in Germany is the impression that there was also a complete lack of preparation for the application of this norm. The Ukrainian citizens, to whom we want to provide simple and quick assistance, also suffer from this.

I hope that all above mentioned challenges could be properly resolved in a short time, as, for example, done with the acknowledgment of school certificates for university purposes already.

Krzysztof KOWALCZYK

Dr hab. prof. Uniwersytetu Szczecińskiego, I
nstitut Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie
Uniwersytetu Szczecińskiego,
Archiwum Państwowe w Szczecinie

UKRAINA W KONCEPCJI POLITYCZNEJ JOZEFA PIŁSUDSKIEGO, JERZEGO GIEDROYCIA I LECHA KACZYŃSKIEGO. IMPLIKACJE DLA BEZPIECZENSTWA UKRAINY

Celem wystąpienia jest syntetyczna analiza poglądów tymczasowego/naczelnika państwa Józefa Piłsudskiego (1918-1922), redaktora paryskiej „Kultury” Jerzego Giedroycia (1947-2000) i prezydenta Polski Lecha Kaczyńskiego (2005-2010) wobec Ukrainy (w kontekście jej miejsca geopolitycznego i bezpieczeństwa obu krajów).

W myśli politycznej Józefa Piłsudskiego i jego obozu głównym zagrożeniem dla Polski była Rosja. Immanentną cechą tego państwa było dążenie do ujarznienia wszelkich ruchów wolnościowych i narodowych. Dlatego należało rozciąć Rosję „po szwach narodowościowych”. Piłsudski opowiadał się za stworzeniem federacji krajów, które stanowiłyby przeciwwagę dla Rosji. W wariantcie minimum federacja powinna obejmować Polskę, Litwę, Białoruś, Ukrainę, w wariantcie maximum sięgać od Finlandii po Kaukaz (koncepcja Międzymorza). W latach 1918-1919 Piłsudski był zwolennikiem przyłączenia Galicji Wschodniej do Polski. Optował jednocześnie za samodzielnością Ukrainy Naddnieprzańskiej. W 1919 r. w wywiadzie dla pisma „Le Petit Parisien” Piłsudski ocenił, iż „atak [bolszewików] na Polskę zależy jest w pierwszym rzędzie od kwestii ukraińskiej [...]”. Jeśli sprawa ukraińska załatwiona będzie na ich korzyść, wówczas pójdą na Polskę”. W tej sytuacji 21 kwietnia 1920 r. doszło do zawarcia (poprzedzonego konwencją wojskową) układu politycznego między Polską a Ukraińską Republiką Ludową. Jej konsekwencją była tzw. wyprawa kijowska. Wojska polskie i ukraińskie wspólnie walczyły z bolszewikami. Niestety kwestia ukraińska została porzucona przez polskich negocjatorów w Rydze, podczas rokowań z Sowietami w 1921 r.

W realiach zimnowojennej Europy do idei współpracy wolnych narodów nawiązał Jerzy Giedroyc i jego współpracownik Julian Mieroszewski. Stwierdzili oni, że „nie może być wolnej Polski bez wolnej Litwy, Białorusi i Ukrainy” (koncepcja UBL). W tym celu Giedroyc optował za pojednaniem historycznym z tymi narodami. Mieroszewski dodawał, że Rosja traktuje tereny UBL jako integralną część imperium. (Bolszewicka „Rosja jest i pozostała historycznie identyczna, to znaczy imperialistyczna i zaborcza”). To jest „kość niezgody” między Polską a Rosją. Imperialna Rosja jest zagrożeniem dla Polski. W interesie Polaków jest zatem porozumienie z Ukrainą, Litwą, Białorusią. Celem tegoż jest oderwanie tych krajów od Moskwy. Redaktor Giedroyc zaprosił do publikacji tekstów znanych emigracyjnych działaczy ukraińskich, wydał antologię „Rozstrzelanego odrodzenia”. Kiedy w 1991 r. Ukraina odzyskała niepodległość Giedroyc pisał do Bohdana Osadcuka: „Największe gratulacje. Niepodległość Ukrainy jest datą historyczną i to w pełnym tego słowa znaczeniu. Bardzo się ucieszyłem, że rząd polski nie nawalił i uznał niepodległość nie oglądając się na kraje zachodnie”. Idee Giedroycia zaowocowały m.in. utworzeniem Europejskiego Kolegium Polskich i Ukraińskich Uniwersytetów.

Kontynuatorem myśli politycznej Piłsudskiego, Giedroycia w zmienionych realiach politycznych był prezydent Polski Lech Kaczyński. Fundamentem dla bezpieczeństwa Polski była dla Kaczyńskiego sojusz z NATO, USA, przynależność do Unii Europejskiej (UE). Stabilność Polski możliwa była tylko w sytuacji istnienia demokratycznej Rosji. Uważał, że Rosja powinna wyrzec się swojej komunistycznej tradycji i imperialnych pokus w Europie środkowo-wschodniej. Układanie dobrych relacji z Rosją, nie mogło odbywać się kosztem wschodnich sąsiadów Polski, w tym Ukrainy. Kaczyński zamierzał ściśle współpracować z państwami uwolnionymi spod sowieckiego jarzma w latach 1989-1991. Istotnymi elementami tej współpracy w odniesieniu do Ukrainy były: 1) w zakresie energetyki budowa rurociągu Odessa – Brody – Płock – Gdańsk, 2) wspieranie dążeń do wejścia do UE i NATO (w 2008 r. Sojusz Północnoatlantyczny przygotował „mapę drogową” dla Ukrainy i Gruzji), 3) rozliczenie burzliwej, trudnej historii relacji polsko-ukraińskich (Rzeź Wołyńska, Akcja „Wisła”) i pojednanie. Prezydent Kaczyński, w przeciwieństwie do większości zachodnich polityków, rozumiał zagrożenie dla Europy, wynikające z neoimperialnej polityki Rosji. W 2008 r. ostrzegwał wówczas w Tbilisi, że Rosja nie zatrzyma się na agresji wobec Gruzji mówiąc: „Dziś świetnie wiemy, że dziś Gruzja, jutro Ukraina, pojutrze państwa bałtyckie, a później może i czas na mój kraj, na Polskę”. Te słowa okazały się niestety prorocze, gdy 24 lutego 2022 r. Rosja dokonała agresji na Ukrainę.

Wnioski. Istnienie niepodległej Ukrainy jest jednym z predyktorów niepodległości Polski. Silna Rosja stanowi stałe, niezmiennie zagrożenie dla obu państw. Strategiczny sojusz państw anglosaskich, Polski i Ukrainy może być fundamentem bezpieczeństwa w Europie środkowo-wschodniej po zakończeniu rosyjskiej agresji. Amerykański politolog i analityk Georg Friedman zwraca uwagę w licznych publikacjach, że Polska powinna budować związek państw od krajów nadbałtyckich po Rumunię, nawiązując do koncepcji Międzymorza Piłsudskiego. Polska wyłoniła się w trakcie rosyjskiej agresji na Ukrainę, jako kraj z którym należy się liczyć. Polska jest promotorem interesów Ukrainy w UE, postuluje w UE zastosowanie najsilniejszych sankcji wobec Rosji, opowiada się za permanentnymi dostawami sprzętu wojskowego na Ukrainę, przyjęła około 3 mln uchodźców. Strategiczny sojusz Polski i Ukrainy może być fundamentem przyszłej architektury bezpieczeństwa europejskiego.

Leszek KORPOROWICZ

Dr hab., prof. UJ, Instytut Studiów Międzykulturowych,
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych,
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

PRAWA CZŁOWIEKA A PRAWA NARODÓW W DOBIE WSPÓLCZESNEJ INTERAKCJI KULTUR

Antycywilizacyjne znaczenie obecnej wojny na Ukrainie.

To co współczesne nauki społeczne określają ludzką cywilizacją pomimo różnych definicji i odmiennych koncepcji pojęcia zawsze odnosiło do czegoś więcej niż porządku stworzonego przez naturę, przez żywiołowe i niepoddane żadnej kontroli, w tym i rozumowi człowieka siły. Wojny wielokrotnie ujawniały, iż są emanacją takich właśnie sił, choć korzystają, paradoksalnie, z dorobku ludzkiej cywilizacji. Jeśli jednak przez cywilizację

rozumieć jakikolwiek porządek i artefakt twórczych możliwości człowieka, wojna jest w swej istocie zjawiskiem anty-cywilizacyjnym, który niesie zniszczenie, cierpienie, zawsze jest aktem skierowanym przeciw godności i wolności człowieka, nawet wtedy, gdy jest zgodnie ze średniowieczną jeszcze koncepcją pierwszego rektora Akademii Krakowskiej, Stanisława ze Skarbimierze, uzasadnioną formą wojny sprawiedliwej.

Nawet jednak wojny wypracowały swoje prawa. Zgodnie z licznymi konwencjami międzynarodowymi, przyjmują wiele humanitarnych zasad postępowania, które chronić mają ludność cywilną ale także respektować prawa człowieka w stosunku do osób pojmanych w niewolę z racji ich bezbronności i faktycznego wyeliminowania z walki, co nie wyklucza dochodzenia i rozliczania z czynów ludobójczych. Wojna na Ukrainie, podobnie jak I i II wojna światowa ze względu na skalę i brutalność działań rosyjskiego agresora skierowanych wobec bezbronnej ludności miast i wsi już obecnie jest powodem konieczności radykalnego przewartościowania fundamentalnych zasad ładu międzynarodowego, filozofii społecznych dotyczących współlistnienia społeczeństw i kultur, aksjologicznych fundamentów bezpieczeństwa kulturowego na wszystkich poziomach organizacji życia ludzkiego oraz przyczyn moralnych dysfunkcji nowych postaci totalitaryzmu, nawet wtedy gdy ukrywa się on w pozornie postępowych zasadach wolnego rynku. Wojna na Ukrainie zmusza więc do rewizji zasad ładu społecznego na kilku poziomach:

1.) *Poziom globalny*, stawia stary, ale odsuwany w systemie globalnych powiązań problem suwerenności państw i narodów oraz skuteczności norm prawa międzynarodowego. Całkowicie niesłuszny jest w kontekście agresji rosyjskiej pogląd o zanikaniu znaczenia prawa narodów, podobnie jak stanowisko zakładające, iż w dobie współczesnych form kapitalizmu i gospodarki rynkowej narody stają się jedynie archaizmem, który nie może być przedmiotem ataku, kwestionowania ich bytu oraz tożsamości.

2.) Wojna na Ukrainie ukazuje jak nieredukowalne jest pytanie o *przyszłość zarówno całej Europy, jak i modelu Unii Europejskiej* zawarty w konkurujących strategiach budowania jej przyszłości jako ponadpaństwowej i ponadnarodowej struktury podporządkowanych regionów i silnej władzy centralnej czy też demokratycznej wspólnoty wolnych i suwerennych narodów o własnej podmiotowości koniecznej w sytuacjach konfliktu i obrony własnych interesów. Obecna sytuacja ukazuje jak głęboko sięgają instrumenty gospodarczego i politycznego uzależnienia od rosyjskiego modelu strategii geopolitycznej, która czyni z niektórych krajów, szczególnie Francji i Niemiec, funkcjonalnych pośredników, a z innych podporządkowanych klientów. Relacje te pełne są niestety międzynarodowej korupcji, czyli lojalności za pieniądze aż do momentu dramatycznej klęski i zdemaskowania faktycznej logiki tego typu zależności. Niestety aksjologia tych zależności przeniosła się na względy natury ideologicznej i politycznej, która ujawnia potrzebę daleko idących transformacji, w tym także w sferze moralnej odpowiedzialności klasy politycznej każdego z europejskich narodów. Dla wielu stan ten jest narażony na ewidentne patologie.

3.) *W wymiarze krajowym* wojna ukraińsko-rosyjska ukazuje jak ważny jest pozamilitarny kapitał spójności społecznej i kulturowej w kształtowaniu faktycznego potencjału i zasobów bezpieczeństwa zarówno w relacjach międzynarodowych, jak i krajowych. Utrzymujące się podziały, ambiwalencje i źle pojęty pluralizm, który nie wiąże się z respektowaniem dobra wspólnego jako wartości społecznie i politycznie nadrzędnej, jest przykładem – nie tylko w Ukrainie – ale w znacznie mierze także i w Polsce, destrukcji

podmiotowości państwa, społeczeństwa i narodu. Ukraińska lekcja sposobu budowania ale i osłabiania tego rodzaju podmiotowości jest bardzo wyraźną rekomendacją w kierunku polityki spójności, polityki kulturowej, edukacyjnej i etnicznej, która respektując walory pluralizmu stawia mu jednoznaczny warunek wspólnotowego dookreślenia. W przypadku Ukrainy warunek ten jest współmierny skali ludobójstwa i wspólnoty cierpienia.

4.) *Wojna na Ukrainie wyrażnie wiąże problem prawa narodów, praw kulturowych i bezpieczeństwa kulturowe z zagadnieniem praw człowieka.* Warto zaznaczyć, iż prawa człowieka we wszystkich istniejących w tej mierze deklaracjach nie redukują praw człowieka jedynie do prawa jednostek. Człowiek w każdym rozwiniętym tego pojęcia znaczeniu nie istnieje w społecznej, kulturowej i organizacyjnej próżni. Jego rozwój, a więc i prawa nie są możliwe poza relacjami jakie łączą go z innymi ludźmi oraz tworzonymi przez nie wspólnotami na każdym z możliwych poziomów, od wspólnoty rodzinnej, poprzez lokalną, etniczną, narodową, na międzynarodowych kończąc.

Różne aspekty rozumienia człowieka i jego człowieczeństwa

Jeśli pojęcie praw człowieka odwoływać ma się do człowieka w pełnym wymiarze jego człowieczeństwa, warto zwrócić uwagę, że pojęcie „praw” powinno się odnosić także do właśnie człowieczeństwa, nadaje każdej osobie jej godność i wynikające stąd konsekwencje. Z pewnością podstawowym jej wymiarem jest indywidualny, niepowtarzalny i konkretny byt każdego człowieka z osobną w jego unikalności i niepowtarzalności. Nie można jednak zrozumieć ani teoretycznie, ani praktycznie złożoności ludzkiego bytowania i przysługujących mu praw, bez odniesienia do innych osób, które czyni ów byt indywidualny bytem osobowym, z którego wynika wiele atrybutów nie tylko ludzkiej godności, ale i wolności, odpowiedzialności i tożsamości. Jest to drugi fundamentalny aspekt jaki mieści się w kategorii człowieczeństwa i określa szereg jego zasad, norm a więc i praw, choć nie wszystkie dają się spisać w formalnym zapisie legislacyjnym. Drugi z wymiarów tego co „ludzkie” prowadzi z kolei do trzeciego, który wyznacza prawa w sferze relacji ludzkich, reguł jakie relacje te charakteryzują społeczną rzeczywistość człowieka. Jeśli uwzględnimy istotny kontekst moralny oraz powiązaną z nimi sferę wartości, to łatwo rozpoznać czwarty, kulturowy wymiar atrybutu człowieczeństwa, jaki z pewnością nie może być pominięty w szerokim i pełnym rozumieniu praw człowieka.

Przykładem szerokiego rozumienia praw człowieka, które dalekie jest od jego indywidualistycznej redukcji jest Powszechna Deklaracja Praw Człowieka ONZ z roku 1948, która w artykule 15, w bezpośredni sposób stwierdza, że

„ Everyone has the rights to a nationality”, a w artykule 22:

„ Everyone, as a member of society, has the right to (...) economic, social and cultural rights indispensable for his dignity and the free development of his personality”.

Jest to więc wskazanie, że częścią praw człowieka są prawa kulturowe, które określają prawo do przynależności kulturowej, w tym przynależności do wspólnoty kulturowej jaką jest naród. Zależność więc pomiędzy prawami człowieka a prawami narodów leży w tym, iż narody są właśnie wspólnotami kulturowymi. Z antropologicznego punktu widzenia prawa narodów nie mogą istnieć poza ich wymiarem czysto ludzkim, gdyż są emanacją, przedłużeniami i projekcją tego co jest potencjałem i realną stroną człowieczeństwa.

Myślenie o prawach narodów wynikających z najistotniejszych atrybutów godności człowieka tworzonych przez niego wspólnot. Nie jest jednak w myśli europejskiej niczym nowym, Wyrażał je już na początku wieku XV rektor Akademii Krakowskiej, pionier teorii

prawa międzynarodowego, wielki uczony zapowiadający humanistyczne myślenie w europejskiej filozofii politycznej i tego co współcześnie nazywamy teorią relacji międzykulturowych, Paweł Włodkowic (Paulus Vladimiri 1370-1435).

Prawo narodów jako wyraz podmiotowości praw człowieka

Istotą prawa narodów według Pawła Włodkowica jest godność przysługująca nie tylko osobie ludzkiej, ale także stworzonym przez nią wspólnotom. Podobnie więc jak podmiotowość osoby wspólnoty także, choć w inny sposób, mogą budować swoją godność. Nie jest ona ich cechą immanentną i nie przysługuje na zasadzie prawa naturalnego, ale wyrasta z podejmowanych relacji, tworzonych następnie więzi i coraz silniej odczuwanej tożsamości konstruowanej na bazie wyboru wartości rdzennych. Wojna na Ukrainie ukazuje jak silnie naruszenie prawa narodu powiązane jest z łamaniem praw kulturowych i fundamentalnych praw człowieka. Masowe deportacje i propagandowa i kulturowa dehumanizacja ludności w zajętych terytoriach obrazują metodykę działań wyniszczających stosując taktikę „wypalanej ziemi”. Wszystkie te fakty świadczą o wysoce nieprzemijającej aktualności koncepcji, ale przede wszystkim realnych działań na rzecz prawa narodów w konflikcie angażującym tak wiele państw oraz narodów współczesnej Europy i świata. Jasno też widać jak bardzo odróżnić trzeba następujące, alternatywne wobec siebie problemy, jak:

siłę narodów od prawa narodów
współpracę międzynarodową od międzynarodowej korupcji
interes narodów od godności narodów

Być może dlatego ekonomia w relacjach państw i narodów nie zawsze sprzyja dochowaniu wierności ich praw. Jest dzisiaj wielką potrzebą aby rozumieć jak bardzo prawa człowieka ukazywać mogą potencjał jego ponadindywidualnych odpowiedzialności, ale także jak potencjał ten mogą zatowarować podporządkowując hedonistycznym i partykularnym potrzebom jednostki. Wojna na Ukrainie jest w tym względzie jasnym komunikatem wysłanym do współczesnego świata.

Анатолій КОЛОДНИЙ

доктор філософських наук, професор,
головний науковий співробітник Відділення релігієзнавства
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди
НАН України (Київ)

Людмила ФИЛИПОВИЧ

доктор філософських наук, професор,
провідний науковий співробітник Відділення релігієзнавства,
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди
НАН України (Київ)

РЕЛІГІЙНА БЕЗПЕКА ЯК ГЛОБАЛЬНИЙ ВИКЛИК СУЧАСНОСТІ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Актуальність. Роль релігійного фактору в системі національної безпеки невпинно зростає. Особливо очевидним це стало в умовах російсько-української війни.

Релігія, зокрема російське православ'я, перетворюється на ідеологію, яка однозначно формулює цілі війни – знищення України та українського народу, суб'єктивно пояснює ситуацію протистояння між українцями і росіянами, апологізує дії релігійних і державних лідерів. Російське православ'я як ядро соціально-політичної концепції *русского мира* є не тільки віросповідною системою ідей, переконань, цінностей та установок, а й активно входить до суспільної свідомості росіян, керуючи їхніми почуттями, настроями, звичками, а головне – їхніми діями.

Тривалий час сама ідея релігійної безпеки вважалась недоречною, що призвело до нехтування агресивних ініціатив духовної інтервенції *русского мира* в свідомість і релігійне життя українців. На відміну від базових безпек/небезпек, ця досі не визначена ні у спеціальних документах, ні в дослідницькій літературі. Наприклад, у 2019 р. Бюро ОБСЄ з демократичних ініціатив і прав людини (БДІПЛ) оприлюднило документ "Свобода релігій або переконань і безпека: Керівні принципи" [1]. У ньому запропоновано зосередитися, зокрема: на зміцненні безпеки релігійних або віросповідних громад, на розбудові потенціалу громадянського суспільства, релігійних/віросповідних громад і відповідальних державних установ у галузі розуміння та запровадження міжнародних стандартів щодо свободи релігії чи віросповідання; на виявленні та протидії злочинам на ґрунті ненависті; на сприянні міжконфесійному діалогу, а також діалогу між державою, організаціями громадянського суспільства та релігійними чи віросповідними громадами тощо.

В українському законодавстві немає спеціального закону чи рекомендацій щодо релігійної безпеки/небезпеки, але вони частково були внесені в Закон України 2003 р. "Про основи національної безпеки України", де серед загроз національним інтересам і національній безпеці названо "можливість виникнення конфліктів у сфері міжетнічних і міжконфесійних відносин, радикалізму та проявів екстремізму в діяльності деяких об'єднань національних меншин та релігійних громад, загрози проявів сепаратизму на релігійній основі в окремих регіонах України" [2]. У новому Законі 2018 р. [3] жодного разу не згадано "релігію", "релігійні організації", "церкву" в контексті національної безпеки. Однак це не означає, що науковці й експерти, профільні інституції не звертають увагу на ці проблеми, розкриваючи різні її аспекти [4, 5, 6, 7]. Неодноразові заклики з боку експертів Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ, Інституту стратегічних досліджень та ін. щодо небезпек, які несуть із собою деякі релігійні організації України, на жаль, залишилися без відповідної реакції. Науковці попереджали, що треба змінювати методологічні підходи до розуміння проблеми [8].

Основний виклад. На основі опрацювання існуючих матеріалів, аналітичних записок, виходячи з методологічних підходів українського академічного релігієзнавства, автори вважають, що національну безпеку можна укріпити натупними кроками, і не так організаційного, як ідейно-світоглядного порядку:

По-перше, як альтернативний шлях поширенню "русского мира" рекомендовано, як зауважував предстоятель УГКЦ Святослав Шевчук, будувати свій український світ, тобто розбудовувати суспільство, де панують українські цінності, українські візії, конструктивно змінювати пострадянські і російські стереотипи та форми взаємодії між людьми і суспільними структурами на питоми українські.

По-друге, відстоювати й усіляко утверджувати релігійну свободу та плюральність релігійного життя в Україні, оскільки монорелігійність ніколи не була

присутньою в історії України. А різноманіття релігій та їхніх носіїв є багатством української традиції, яке забезпечувало відносний баланс різних сил, що не давало можливості тоталітарного встановлення влади однієї церкви, а отже і залежності держави від релігії і релігії від держави.

По-третє, Україна нині є носієм нових ідей і відповідних практик про відкрите православ'я, відкритий протестантизм, відкритий іслам тощо, коли та чи інша релігійна система не замикається на своїй традиції, а відкрита для спілкування з іншими інституціями як секулярного, так і релігійного світу.

Відкритість вимагає, по-четверте, нового формату спілкування, що можливий лише через її у формі діалогу: діалогу церкви і держави, церкви і суспільства, церкви і церкви. Переважна більшість релігійних організацій через спеціальні відділи зв'язків із громадськістю успішно комунікують із соціумом, але не у всіх виходить це робити ефективно. Існуючі вже в Україні міжрелігійні об'єднання частково виконують функцію міжрелігійного діалогу. Так, ВРЦіРО давно вже нікого не приймає до своїх лав, обмежуючи членство тільки засновниками і боячись втратити монополію на представництво своїх конфесій чи церков. Якщо православ'я у ВРЦіРО представлено всіма своїми основними напрямками, то більшість мусульман та юдеїв України не присутні в цій раді через відсутність дозволу бути прийнятими від своїх же одновірців – членів ВРЦіРО. Інші міжрелігійні об'єднання ("Собор", ВРРО, Міжхристиянський альянс тощо) не мають доволі ресурсів, щоб конкурувати із ВРЦіРО, яка своєю "всеукраїнськістю" не підтверджує згодою прийняти до себе буддистів, індуїстів, бахаїв та інші релігійні напрями, що присутні в Україні. Досвід України продемонстрував силу і вплив міжконфесійних об'єднань під час політичних криз (майдани), в часи війни, де міжрелігійний діалог став засобом розбудови громадянського суспільства і захисту України як держави.

По-п'яте, держава має впевнено демонструвати себе гарантом верховенства права і поваги до людської гідності, тобто будь-які зміни в державній політиці щодо церкви, законодавчі, виконавчі, судові тощо, мають відбуватися у суворій відповідності до законів, а церкви, як законослухняні юридичні особи, мають виконувати ці закони, або оскаржувати їх у встановленому законом порядку.

По-шосте, особлива роль у створенні і подоланні релігійних загроз лягає на експертів і представників ЗМІ. Як своєрідні камертони суспільних настроїв вони покликані вчасно, об'єктивно, відповідально інформувати й аналізувати українське суспільство, не створюючи інформаційних фейків, не маніпулюючи інформацією, не роблячи вірусних розсилок, не використовуючи соцмережі на догоду якимось політичним силам, не продукувати джінсу, не займатися підміною понять, не програмувати людей, а поважати їхню свободу і право на правдиву інформацію та відповідні висновки. Якщо працювати не на відцентрові, а доцентрові процеси в українському суспільстві, на солідарність і консолідацію, то успішно долаються безліч викликів, кількість яких з кожним роком тільки зростатиме. У сфері суспільно-релігійних відносин має панувати стабільність, прогнозованість, законність, взаєморозуміння і співпраця представників як релігій, так і держави, як світського, так і релігійного сегментів українського соціуму [9].

Окреслюючи основні методологічні підходи при розробці концепції релігійної безпеки, автори виходили з того, що будь-яка безпека передбачає захищеність. Що ж слід захищати у сфері віросповідання, суспільно-релігійних, державно-церковних та

міжконфесійних відносин? Відповідь очевидна: життєво важливі для суспільства й особи інтереси, які у сфері релігії визначено як "свобода сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культури і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність". Право на свободу світогляду і віросповідання та їхнє забезпечення, як пишеться в Конституції, "є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, що здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз" [11] – реальних і потенційних, воєнного і невоєнного характеру.

Україна поки що законодавчо ніде не визначила наявні і можливі загрози національній безпеці з боку зарубіжних релігійних центрів, налаштованих вороже щодо державної суверенності і духовної самобутності України. Закони нічого не говорять про церкви, їхніх членів, біляцерковні громадські організації, що агресивно не сприймають інші конфесійні спільноти чи державні та громадські інституції, а навіть здатні на протистояння не лише з іншими конфесіями, а й на протидію українській державі. Законодавство фактично ігнорує діяльність певних релігійних організацій, що діють як державні інституції в інтересах своїх країн, а не українців. Відомий Закон 2662-VIII 2018 року про зміну назви релігійної організації [12], достатньо нейтральний, але який хоч якось відповідав викликам часу, так і не був делегований. УПЦ МП та інші релігійні організації (РО), які підпадали під його дію, фактично зігнорували його виконання. Нині у Парламенті знаходяться 2 законопроекти №7204 (від О.Савчук) [13] про заборону діяльності конкретно УПЦ МП і №7213 (від І.Совсун) [14] про заборону діяльності РО, які входять до структури (є частиною) релігійного об'єднання, керівний центр якої знаходиться за межами України в державі, яка визнана військовим агресором або окупантом. Хвиля громадського обурення бездіяльністю керівництва УПЦ, а десь і антиукраїнською активністю представників цієї церкви, фактично призупинена владою, яка вважає, що недоречно відкривати додатковий, духовний внутрішній фронт протистояння [15]. Виникає сумнів щодо винесення цих законопроектів на обговорення і голосування.

З огляду на конкретні реалії, релігійна безпека постає як захищеність свого духовного і релігійного простору від агресії, руйнування, втручання, нав'язування, примушування, корегування тощо з боку інших неукраїнських структур, організацій, держав, людей, що спрямовані на розмиття та знищення українського світу, зменшення його опірності всім іншим світам і насамперед "руському". Будування та зміцнення українського світу в суспільно-релігійній сфері означає діяльність наявних у країні суб'єктів релігійно-суспільних відносин: 1) спрямовану на задоволення релігійних потреб, свободу волевиявлення та віросповідання окремих людей і груп віруючих; 2) орієнтовану на збереження та розвиток духовної самобутності українського народу; 3) чітко визначену у справі утвердження державної незалежності України; 4) націлену на запобігання використанню релігійного чинника в антиукраїнських цілях; 5) сконцентровану на досягненні внутрішньої і зовнішньої релігійної стабільності; 6) що має на меті зміцнення міжнародного авторитету України через виконання нею відповідних міжнародних угод.

Як в умовах війни забезпечити виконання всіх цих кроків, коли агресор руйнує храми та молитовні будинки, вбиває віруючих, православних і та інших християн і нехристиян, знищує саму українську державу, встановлює рашистський режим на

окупованих територіях, примусово вивозить українців в росію, силою денационалізує українських дітей?

Поняття релігійна небезпека засвідчує наявність у країні величезних загроз, зовнішніх і внутрішніх, про які неодноразово нагадували експерти до 24.02.2022 [8; С.20]. До основних зовнішніх загроз віднесені: відкрита військова агресія Росії проти України, анексія Криму, окупація частини територій Донецької та Луганської областей, гібридна війна, яку ведуть на різних рівнях і в різних формах, наявність Москви і Риму як релігійних центрів, які щодо релігійної України мають свої стратегічні плани, поширення антиукраїнських світських і релігійних ідеологій та теорій ("русский мир", "святая Русь", "богоносний народ", євразійство, панславизм тощо).

Не можна нехтувати небезпеками внутрішніми, про які українці часто забувають, виносячи назовні причини всіх своїх невдач чи проблем. А ці внутрішні чинники, якщо не враховані, можуть зіграти навіть вирішальну роль у зміні безпековості життя. Ідеться про втрату великою кількістю українців ціннісних смислів свого існування, про внутрішній розбрат між прихильниками української України, про стан непевності, що переживає більша половина українців щодо власної ідентичності, що виявляється у ставленні до української мови як державної, до Томосу як виразу нової ідентифікаційної матриці, про внутрішню інституційні протистояння в різних релігіях тощо. Навіть нині, в гарячій фазі війни, для переважної більшості священників УПЦ Томос є політичним проектом Порошенка. А ті, які звертаються до Вселенського патріарха з проханням допомоги у самовизначенні УПЦ, хоча і визнали пагубність русского мира, але ніяк звільняється від російських матриць внутріправославного спілкування: «...ми поки не знаємо, яким канонічним шляхом нам слід рухатися далі для об'єднання усіх православних в Україні в єдину Помісну Церкву. Ми намагаємось знайти компромісний, можливо, перехідний варіант, прийнятний для усіх, оскільки не всі священнослужителі Української Православної Церкви готові зараз приєднатися до Православної Церкви України... Ми звертаємося до Вас за підтримкою і порадою. Сподіваємося, що за допомогою Вселенського Православ'я нам вдасться подолати конфлікти в Українському Православ'ї" [16].

В нашій воюючій країні досі існують не тільки антиукраїнодіючі духовні спільноти, а й релігійні організації, що працюють на чужі інтереси зорієнтованістю своїх віроповчальних концептів, практичним налаштуванням такої діяльності, що підриває незалежне буття українського соціуму, формує у нього прагнення на входження в якісь історично відмерлі союзи, товариства, спільноти. Водночас діяльність цих громад зорієнтована на здолаття (знищення) буття наявних у країні безпекових для неї конфесій. Навіть просто байдужість конфесійної спільноти до державного закріплення буття української нації є небезпечною, оскільки вона виводить своїх вірян із українського правового поля, формує космополітичну громадянськість.

Небезпечною є та діяльність релігійних організацій, що плекає тільки чужоземні цінності, нехтуючи своїми власними. Формуючи відстороненість від українського суспільного буття, певну чужість своїх вірян українським реаліям, такі конфесії знецінюють українське громадянство, історичну пам'ять, відчуття укоріненості в цю землю. Але в умовах війни все більше тих, хто розуміє цінність існування України як держави, яка забезпечує всім, навіть антиукраїнськи

налаштованим громадянам, свободу совісті і віросповідання. На захист української державності встали мусульмани, іудеї, буддисти, крішнаїти та інші, які не були до війни україноцентричними.

Потенційно, але найчастіше реально небезпечними для незалежного буття України є ті конфесійні спільноти, релігійні центри яких розміщені за кордоном і відкрито ведуть антиукраїнську діяльність. Ураховуючи це, у 2016 р. було подано проєкт спеціального Закону "Про особливий статус релігійних організацій, керівні центри яких знаходяться в державі, яка визнана ВРУ державою агресором" [17]. Документ мав на увазі не лише УПЦ, що має своїм центром Москву, хоч прямо про це і не говорить (це РПЦ вважає УПЦ своєю органічною частиною), але й деякі протестантські, іудейські й ісламські громади. Проте проєкт був відкликаний 29.08.2019.

Важливим чинником релігійної безпеки є богослужбова мова конфесійної спільноти. Чужомовні конфесії (а такими в масі своїй вони є у нас в більшості) небезпечні для незалежності України, оскільки своїм культивуванням у богослужбовій практиці не державної мови вони формують принизливе сприйняття свого як чужого, а сприйняття чужого – як свого. Виступаючи з ідеєю "Церква – наднаціональна інституція", релігійні організації тим самим утверджують не Україну, а іншу країну.

У багатьох громадян України живе хибна уява про свою історичну та культурну другосортність, генетичну належність до якоїсь східно-православної цивілізації, а звідси і про обов'язкову віднесеність східномосковського православ'я, сприйняття себе його частиною. Сприймаючи таку думку, українці приходять до висновку, що без московської духовності вони не можуть існувати, а тому і претендувати на роль суб'єкта історичного процесу. Звідси – сприйняття себе невід'ємною складовою пропагованого нині Путіним і московським патріархом Кирилом концепції "русского мира", згідно з якою росіяни, українці і білоруси – один народ.

Сповідники русскоміровської теорії, прихильники євразійства чи панславізму нехтують територіальною цінністю і цілісністю України як суверенної країни. Серед українців все ще відсутнє розуміння того, що українська християнськість, українське прочитання Нового Завіту не тотожне московському, що московська церква нищила віками і нищить нині самобутність українського православ'я, яке далеко не тотожне російському і виявляє себе у соборноправності, демократизмі, євангелістськості, народності, побутовості, відкритості та толерантності. Навіть неправославні, але релігійно безпечні конфесії нинішньої України сприймають як свою історію українського народу, його здобутки і втрати, ушановують і зберігають національні традиції, у різний спосіб культивують їх.

Отже, релігійна безпека виявляється (як і безпека) не так через віроповчальні засади релігійних спільнот, хоч шкідливість концепції «русского мира» очевидна навіть для православних священників УПЦ, як через їхню діяльність. Релігійну безпеку часто маніфестують у засобах зовні нейтрального вираження (мова богослужіння, діалог усіх з усіма, благодійництво всім, миротворчість у будь-яких обставинах тощо). Є внутрішні і зовнішні (закордонні) фактори релігійної безпеки, останні з яких знаходять підтримку певних ворожих Україні політичних сил. Носями релігійної безпеки і безпеки можуть поставати як окремі віряни, так і релігійні спільноти.

Релігійна безпека України – це не тільки наявність тих конфесійних спільнот, що обстоюють її суверенність, це не тільки можливе позбавлення права на діяльність тих, що виявляють своє прислужництво ворогам України. Це водночас і наявність активної діяльності вірян цих конфесій в обстоюванні Української України, це позбавлення їх малоросійської чи хохляцької свідомості.

Виходячи з наукової методології формування концепції безпеки, в т.ч. і релігійної, маємо спиратися на такі принципи, що утверджують гідність і свободу людини, зокрема й у сфері світогляду та віросповідання, які забезпечують існування і гарантують права релігійних громад безперешкодно виконувати свої релігійні і білярелігійні функції, що працюють на розбудову насамперед Української України, усього громадянського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Свобода релігії або переконань і безпека: Керівні принципи (Витяги з документів ОБСЄ 2019 р. "Свобода релігії або переконань і безпека. Політичні рекомендації") // Релігійна свобода. – 2019. – № 22–23. – С. 67–71.
2. "Про основи національної безпеки України" [Електронний ресурс] : Закон України (Закон втратив чинність на підставі Закону № 2469-VIII від 21.06.2018). – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>.
3. Про національну безпеку України [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>.
4. Релігійна безпека/небезпека України [Електронний ресурс] : зб. наук. пр. і мат. / за ред. проф. А. Колодного. – К. : УАР, 2019. – 316 с. – Режим доступу : <https://ure-online.info/religijna-bezpeka-nebezpeka-ukrayiny>.
5. Здіорук С. Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні XXI століття : монограф. / С. Здіорук – К.: Знання України, 2005. – 552 с.
6. Чупрій Л. В. Діяльність релігійних організацій та загрози національній безпеці України [Електронний ресурс] / Л. В. Чупрій // Стратегічні пріоритети. – 2011. – № 4. – С. 57–64. – Режим доступу : <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/20011>.
7. Шаправський С. А. Проблеми забезпечення релігійної безпеки України та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс] / С. А. Шаправський // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер.: Історичне релігієзнавство. – 2010. – Вип. 2. – С. 167–175. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NznuoairD2009_2010_2_21.
8. Колодний А. М., Филипович Л. О. Концепція релігійної безпеки: методологічні підходи академічного релігієзнавства // СОФІЯ. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник. № 2(16)/2020. - С.19-23. – Режим доступу : <https://sophia.knu.ua/index.php/sophia/issue/view/7>
9. Релігійна безпека в Україні: загрози і шляхи їх подолання [Електронний ресурс] : прес-конференція. – Режим доступу : https://risu.ua/religiyna-bezpeka-v-ukrajini-zagrozi-i-shlyahi-jih-podolannya_n97436.
10. Конституція України (ст. 35) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://web.znu.edu.ua/psychologicalservice/docs/normatyvni_dokumenty/konstitutsiya-ukrayini.pdf.
11. Про національну безпеку України [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>.

12. Про внесення зміни до статті 12 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2662-19#Text>

13. Проект Закону про заборону Московського патріархату на території України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39276>

14. Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" щодо заборони діяльності релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39269>

15. «Будемо розбиратись після перемоги» – Руслан Стефанчук заявив, що діяльність моспатріархату на території України забороняти поки що не будуть [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://df.news/2022/04/25/budemo-rozbyratys-pislia-peremohy-ruslan-stefanchuk-zaiavyv-shcho-diialnist-mospatriarkhatu-na-terytorii-ukrainy-zaboroniaty-poky-shcho-ne-budut/?fbclid=IwAR2Kou6Bk07pfMUkgYAm5mEFCns9by2ZeG4w-1GbuA7JhF7y6Q_dluHdMLE

16. Священики УПЦ МП звернулися до Патріарха Варфоломія з проханням допомогти їм розірвати стосунки з РПЦ і Кирилом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bukinfo.com.ua/religiya/svyashchenyky-upc-mp-zvernulysya-do-patriarha-varfolomiya-z-prohannyam-dopomogty-jim-rozirvaty-stosunky-z-rpc-i-kyrylom>

17. Проект Закону про особливий статус релігійних організацій, керівні центри яких знаходяться в державі, яка визнана Верховною Радою України державою-агресором [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58849.

Adam JAKUSZEWICZ

doktor nauk prawnych, Katedra Prawa,

Instytut Prawa i Ekonomii

Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

AN ASSESSMENT OF THE BILLS ON BANNING THE UKRAINIAN ORTHODOX CHURCH IN THE TERRITORY OF UKRAINE IN LIGHT OF ARTICLE 9 OF THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS

1. The bills on banning the Ukrainian Orthodox Church. After the Russian invasion of Ukraine two separate bills on the dissolution of the Ukrainian Orthodox Church

(hereinafter: UOC) have been registered by the Verkhovna Rada¹⁸. According to one proposal, all activities of the Church and its organisations shall cease on the day of the statute's entering into force. Furthermore, all church property of the highest organs of the UOC and of the religious organisations that form part of the UOC should be nationalised. This should also apply to the buildings and monuments of historic and architectural of the national significance enumerated in the bill. However, the parishes, monasteries and seminaries run by the UOC shall keep their property, provided they change their affiliation within 14 days after the statute's becoming operative. In case of their failure to do so, their property shall be transferred to the benefit of the respective commune. Buildings of a local historic importance shall become ownership of respective municipalities.

For the time being, it has been agreed that the bills will not be processed in order not to disrupt national unity in time of war. However, the Parliament speaker declared that the Ukrainian government "will deal with all the drafts after the victory"¹⁹. It cannot therefore be ruled out that such a law will be enacted in the future, especially when one considers that it is supported by a considerable part of Ukrainian society. According to national survey held on 6 of April 2022, 74 % of Ukrainians want the Ukrainian Church under Moscow Patriarchate to break ties with Russia, whereas 51% per cent of the respondents are in favour of the Church's complete banning²⁰. Religious tensions in Ukraine are becoming aggravated as some violent seizures of churches that belongs to UOC have been reported. Some city councils, especially in Western Ukraine, have also banned the activities of UOC within their jurisdictions on national security grounds and on accusation that the UOC "is splitting Ukrainian society on religious grounds"²¹.

2. The objective of the paper and the hypothesis. The objective of this paper is to discuss whether the envisaged dissolution of the UOC would be compatible with the standards on the protection of freedom of religion established in the jurisdiction of the European Court of Human Rights (hereinafter: the Court). According to Article 9 (2) of the European Convention on Human Rights (hereinafter: the Convention) the interference with the freedom of religion is justified when it is provided by law, pursues a legitimate aim and is necessary in a democratic society, which in judicial practice comes down to the examination of the proportionality of the impugned measure.

The ideological support of Putin's regime by the Russian Orthodox Church (ROC) operating in the territory of the Russian Federation is undisputable. In particular, Russia's aggression on Ukraine has been explicitly backed by the leader of the ROC, the Patriarch Kirill²². It has also been reported that the ROC's priests propagate the ideas of spiritual

---

¹⁸ Bill No. 7204, "On the Prohibition of the Moscow Patriarchate on the territory of Ukraine" (registered on 22 of March 2022) and the Bill No. 7213 on amendments to the law "[On the Freedom of Conscience and Religious Organizations](#)" (registered on 26 of March 2022).

¹⁹ <https://cne.news/artikel/1056-ukraine-will-not-ban-the-moscow-oriented-church> (accessed, 06.05.2022).

²⁰ <https://cne.news/artikel/972-most-ukrainians-want-to-ban-moscow-patriarchate> (accessed: 05.05.2022). It is also noteworthy, that the support for a complete ban is distributed unevenly in geographical terms; whereas two-thirds of the respondents in the western part of Ukraine are in favour of the ban, only 29 per cent of respondents in Eastern Ukraine support this measure.

²¹ <https://cne.news/artikel/829-cities-in-lviv-region-forbid-moscow-oriented-orthodox-church> (accessed: 02.05.2022).

²² <https://ies.lublin.pl/en/comments/patriarch-kirills-holy-war/> (accessed: 03.05.2022).

kinship of Ukrainians and Russians, common history, and the need for territorial reunification of both countries in the pursuit of historical justice²³. Moreover, the ROC has been playing a key role in the forced deportation of Ukrainians to the Russian Federation by placing the resettled people in its premises²⁴. Nevertheless, the censurable acts committed by the ROC seem to be hardly attributable to the Church affiliated with the Moscow Patriarchate operating in Ukraine. The UOC and their leaders are reported to be loyal towards Ukraine and openly supporting the Ukrainian sovereignty²⁵. Moreover, according to UOC authorities the church enjoys full administrative independence and is governed by Ukrainians in Kiev so there is no legal subordination of the UOC to the ROC²⁶. For this reasons, in the absence of the serious threats to public interests on the part of the UOC the complete ban of its activities would amount to a serious breach of freedom of religion of both the Church as a whole and of its individual members.

3. Rights of religious communities under Article 9 (1). The freedom of thought, conscience and religion guaranteed in Article 9 protects an area of human beliefs which is of particular importance for the personal identity of an individual and which is closely related to human dignity²⁷. Accordingly, the Court regards these freedoms as the foundation of a democratic society and emphasises their close relationship with pluralism, which has been dearly won over the centuries²⁸. Besides their individual dimension, Article 9 protects the associative freedom of religious communities, that is a right to found themselves and the ability to establish and maintain a legal entity, as well as their right to an autonomous existence which ensures that they can function free from arbitrary state intervention in their organisation and internal matters. Indeed, the “autonomous existence of religious communities lies at the very heart of the protection afforded by Article 9. As a general rule, the member states have to refrain from interfering with internal affairs of religious communities”²⁹. Furthermore, ‘one of the means of exercising the right to manifest one’s religion, especially for a religious community, in its collective dimension, is the possibility of ensuring judicial protection of the community, its members and its assets, so that Article 9 must be seen not only in the light of Article 11, Article 1 of Protocol No. 1 and in the light of Article 6³⁰.

4. A legitimate aim as a rationale for the discussed restriction. The objective of the envisaged ban on the UOC explicitly indicated in one of the discussed bills is to defend national security, sovereignty and territorial integrity of Ukraine, but also to counteract the collaborationism, incitement to religious hostility and destabilisation of the religious environment in the country³¹. Unlike Article 10 (2), Article 9(2) does not explicitly mention

---

²³ <https://ukrainer.net/rpc-2/> (accessed: 03.05.2022).

²⁴ <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2022/04/24/7341811/> (accessed: 03.05.2022).

²⁵ <https://cne.news/artikel/981-russian-church-in-ukraine-works-for-the-enemy-ukrainian-metropolitan-says> (accessed: 02.05.2022).

²⁶ <https://orthochristian.com/126470.html> (accessed: 02.05.2022).

²⁷ Ch. Grabenwarter, *European Convention on Human Rights. A commentary*, Munich 2014, p. 235.

²⁸ This reasoning was developed in the case *Kokkinakis v. Greece*, 25 May 1993, § 31, Series A no. 260-A and since then has been reiterated in the jurisprudence of the Court.

²⁹ Ch. Grabenwarter, *op.cit.*, p. 240 and the jurisprudence indicated therein, especially *Metropolitan Church of Bessarabia and others v. Moldova*, 13 December 2001, nos. [45701/99](#) and [952/03](#), §118,

³⁰ *Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas and Others v. Austria*, 31 July 2008, no. 40825/98, § 63.

³¹ The bill of a statute: Law of Ukraine on Banning on the Moscow Patriarchate in the Territory of Ukraine <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1247793> (accessed: 02.05.2022).

the interests of national security and territorial integrity as legitimate aims. However, some rulings of the Court indicate that state measures pursuing these interests can be subsumed under the aims of the protection of public order and security³². It is noteworthy that examples of violations of article 9(1) because of the failure of the State to put forward a plausible legal and factual justification for the interference, especially to convincingly indicate a legitimate objective to be achieved thereby, are relatively rare. In practice, it is quite common for the Court to simply pass over the issue entirely and move to the heart of the debate, i.e. to examine the interference in the light of proportionality under the rubric “necessary in a democratic society”. Indeed, as the Grand Chamber has noted, the Court’s practice is “quite succinct when it verifies the existence of a legitimate aim within the meaning of the second paragraphs of Articles 8 to 11 of the Convention”³³. For this reasons it is to be accepted that the discussed bill on banning UOC pursue a legitimate aim under Article 9(2).

5. Necessity of the ban on UOC in “a democratic society” under the principle of proportionality. Most decisions concerning the restrictions on the right to manifest religion or belief involve assessing whether the impugned measure is ‘necessary in a democratic society’. The objective of this analysis is to consider whether the authorities have struck a fair balance between the competing interests of the individual and of society as a whole. The main objective of the democratic necessity test is to “ensure that it complies with the genuine interests of democracy and is not merely political expediency in disguise”³⁴. Admittedly, it is the most subjective part of the Court’s examination, as it involves subtle distinctions about the proportionality of measures taken by the State that limit or restrict human rights³⁵.

The core of the necessity test is made up by the principle of proportionality that has been designed to ensure that a detriment for the individual resulting from the restriction of their right or freedom is commensurate with the benefit from the aim pursued. The principle of proportionality imposes a positive obligation on public authorities to prove the need for their action which results in a restriction on a human right³⁶. The objective of this principle is therefore to achieve substantive justice that concerns the content of statutory rules or laws, especially rules determining the gravity of sanction³⁷.

The Court has held that the adjective “necessary” denotes a quality that lies somewhere between “indispensable” and such expressions as “admissible”, “ordinary”, “useful”, “reasonable” or “desirable”. It is therefore clear that in order to persuasively justify a restriction of a human right considerations of mere expediency are not sufficient. The interference must rather be justified by a “pressing social need” relating to one or more of the legitimate aims. In determining whether such a need exists, attention must be paid to the

---

³² Metropolitan Church..., §118; Nolan and K. v. Russia, 12 February 2009, no. 2512/04, § 73.

³³ S.A.S. v. France [GC], 1 July 2014, no. 43835/11, § 114.

³⁴ S. Greer, *The exceptions to Articles 8 to 11 of the European Convention on Human Rights*, Strasbourg 1997, p. 14.

³⁵ W. A. Schabas, *The European Convention on Human Rights. A Commentary*, Oxford 2015, p. 438.

³⁶ K. Trykhlil, *The Principle of Proportionality in the Jurisprudence of the European Court of Human Rights*, EU and Comparative Law Issues and Challenges Series (ECLIC), 2020, issue 4, p. 128.

³⁷ Ibidem, p. 129.

particular facts of the case and to the circumstances prevailing in the given country at the time³⁸.

The most relevant authority of the Court for the topic at issue is the judgment *Metropolitan Church of Bessarabia v. Moldova*. The respondent state refused the recognition of the applicant on the grounds of protecting the security and territorial integrity of the newly found state, given the applicant's alleged political activities favourable to a reunification between Bessarabia and Romania. In great detail the Court revised the arguments of the Moldovan government and did not hesitate to revalue the circumstances thereby deviating from the evaluation of the respondent state, even though eminently political questions touching upon the sovereignty of the state were at hand. Due to the gravity of the interference – in the absence of recognition the applicant Church could neither organise itself nor operate – the Court found the violation of Article 9. While the Court accepted that a religious organisation's "programme might conceal objectives and intentions different from the ones it proclaims, it held that in this particular cases there was no evidence to support that claim. There also have been cases where the Court has found that the state's refusal to grant registration (or re-registration) to some minority faiths has contravened the state's duty of neutrality and impartiality. For instance, *Jehovah's Witnesses of Moscow a.o. v. Russia* where the dissolution of the applicant's community was found incompatible with Article 9 as the arguments adduced by the Government were considered either not sufficiently relevant or not sufficiently proven. In light of this jurisprudence the envisaged ban on the UOC could be found consistent with the Convention only in case of serious and systemic threats to Ukrainian state that could be attributed to the Church as a whole. For the time being, the factual basis to justify such a measure does not seem to be sufficient.

6. The bills on the ban on UOC in light of the principle of neutrality. The action of the Ukrainian state with regard to UOC has also to be assessed through the prism of the principle of neutrality which is not only a constitutional principle governing the relationships between states and religious communities, but also one of the pivotal values underlying the Convention. The Court has frequently emphasised the State's role as the neutral and impartial organiser of the exercise of various religions, faiths and beliefs, and stated that this role is conducive to public order, religious harmony and tolerance in a democratic society. The requirement of state neutrality does not preclude the authorities from assessing whether the activities of religious bodies or associations may be considered to cause harm or a threat to public order³⁹. States are thus entitled to verify whether a movement or association carries on, ostensibly in pursuit of religious aims, activities that are harmful to the population or to public safety⁴⁰. Furthermore, if a religious community is divided, the State should not take measures favouring one particular leader or group, nor should it compel the community, or part of it, to place itself under a single leadership⁴¹. The provisions of the bill according to which the parishes and other local organisations of UOC would keep their property if, within the established deadline, they decided to change their affiliation, seems to be an incentive in favour of joining the Orthodox Church of Ukraine with a view of unifying the Orthodox

---

³⁸ M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2021, p. 777.

³⁹ J. Murdoch, *Protecting the right to freedom of thought, conscience and religion under the European Convention on Human Rights*, Strasbourg 2012, p. 56.

⁴⁰ W. A. Schabas, *op.cit.*, p. 429 et seq.

⁴¹ E.g., *Svyato-Mykhaylivska Parafiya v. Ukraine*, 14 June 2007, no. 77703/01, § 123.

churches. Such an incentive created by the state is hardly reconcilable with its commitment to the principle of neutrality.

7. Conclusion. As the jurisprudence of the Court indicates, a refusal on the part of state authorities to grant a legal-entity status to a religious community amounts to a serious interference with the right to manifest religion or belief, both for the community in question and its individual members⁴². It also constitutes a breach of the freedom of association. These findings are applicable *mutatis mutandis* to the attempts of withdrawal of the legal personality or of the ban on the religious community. Taking into consideration the principle of proportionality and the state's obligation of neutrality, it should be concluded that the envisaged ban on the UOC would be compatible with the Convention only in case of proven and systemic unlawful actions of a particular gravity, imputable to the Church as a whole. Some individual and isolated unlawful acts on the part of the members of the church, including its spiritual leaders, would not warrant such a drastic measures even in times of war.

Олена ХАРИТОНОВА

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри інтелектуальної власності та патентної юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
член-кореспондент НАПрН України

Євген ХАРИТОНОВ

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
член-кореспондент НАПрН України

ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ ЩОДО ЮРИДИЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Агресія російської федерації проти України, окупація окремих територій, знищення матеріальних цінностей та значні втрати населення - з цим наша держава зіткнулася ще 8 років тому, коли росія окупувала Крим і окремі райони Донецької та Луганської областей. 24 лютого 2022 року почалося широкомасштабне вторгнення росії, яку вона називає «спеціальною операцією». З першого дня вторгнення росія порушує правила ведення війни, вчиняє воєнні злочини, веде інформаційну війну. Вже задокументовані численні випадки руйнування інфраструктури, вчинення тортур, знущань над мирними жителями, вбивств і мародерства з боку російських військовиків на захопленій українській території. Російські окупанти обстрілюють гуманітарні коридори, грабують підприємства, магазини та оселі українців, гвалтують жінок і дітей. Масово порушуються права людини: право на життя, на здоров'я, на вільне пересування, на повагу до честі і гідності, на вільне висловлення думок, на вільне

---

⁴² W. A. Schabas, op. cit. p. 429 and the jurisprudence indicated therein.

волевиявлення, на доступ до інформації, на повагу до майна тощо. Внаслідок війни масштабними є також майнові втрати громадян України.

З метою встановлення юридичного механізму захисту права власності приватноправовими засобами в умовах війни слід, насамперед, визначитися з термінологією, що застосовується.

Щодо визначення поняття «війна», слід зауважити, що у міжнародних документах не просліджується чітка концепція визначення поняття «війна». Є розбіжності і у вживанні термінології. Так, у Гаазьких конвенціях 1907 року йдеться про застосування норм права «на випадок війни». У Женевському протоколі про заборону застосування на війні задушливих, отруйних чи інших подібних газів і бактеріологічних засобів 1925 року використовується термін «війна». У Женевських конвенціях 1949 року поряд з терміном «війна» використовуються позначення «міжнародний збройний конфлікт» (ст. 2) і «неміжнародний збройний конфлікт» (ст. 3). При цьому більшість дослідників вважає, що поняття «збройний конфлікт» є ширшим і включає поняття «війна». (хоча не кожний збройний конфлікт можна називати війною). Початок війни - це момент фактичного відкриття воєнних дій або формального оголошення війни, навіть якщо за цим практично не почалися воєнні дії [1].

Фактично війна між Україною та російською федерацією, як уже зазначалося, почалася у 2014 році, хоча формального оголошення війни не відбулося досі. Можна припустити, що внаслідок такої «відсутності формалізації», а також «гібридного» характеру війни [2], усі ці вісім років правове регулювання відбувалося на тих самих засадах, що й раніше, без врахування того, що Україна фактично перебувала у стані війни.

Стосовно категорії «механізм захисту прав», слід зазначити, що вона тісно пов'язана з категорією «механізм правового забезпечення». Відправним моментом тут є те, що механізм розглядається як взята у єдності вся сукупність юридичних засобів, за допомогою яких забезпечується правовий вплив на суспільні відносини. Таким чином, поняття механізму охоплює дві сторони правового регулювання. По-перше, це забезпечення за допомогою сукупності правових засобів правового впливу на суспільні відносини. По-друге, це внутрішня будова механізму, його окремі елементи, взяті у взаємодії. Поняття «забезпечення» у його повсякденному значенні — це створення надійних умов для здійснення чого-небудь. «Правове забезпечення» — це створення юридичними засобами надійних умов для здійснення чого-небудь, вирішення якихось завдань, що являють інтерес для індивіда, суспільства (держави). Відповідно, захист стосується тих випадків, коли права є порушеними.

Такий вплив може здійснюватися шляхом позитивного стимулювання та примусу. Зокрема, можливість державного примусу до виконання вимог норм права є однією з ознак, що дозволяє відрізнити їх від інших соціальних норм.

Коли йдеться про «державне правове забезпечення» необхідно розрізнити «правове» і «законодавче» забезпечення, оскільки поняття «право» і «закон» не є тотожними.

Під час війни виникає необхідність правового впливу на учасників суспільних відносин у спосіб, або засобами, відмінними від тих, котрі застосовуються у мирний час, що пов'язане з підвищеною небезпекою порушення прав людини, зокрема, її прав власника, і, відповідно, збільшенням у механізмі публічно-правових засобів.

Згідно із частиною першою ст. 321 ЦК України право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні. У статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зазначено, що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Згідно із частиною першою ст. 3 ЦПК України кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Статті 15, 16 ЦК України передбачають право кожної особи на захист її цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання, а також право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Таким чином порушення, невизнання або оспорювання суб'єктивного права є підставою для звернення особи за захистом свого права із застосуванням відповідного способу захисту. Способи захисту цивільних прав та інтересів визначені у ст. 16 ЦК України.

З початком війни держава включила до механізму правового захисту додаткові засоби законодавчого забезпечення. Зокрема, було прийнято низку нормативно-правових актів, які стосуються відновлення майнової сфери.

Закон України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» набрав чинності 07.03.2022 р.. Ним було врегульовано порядок примусового вилучення об'єктів права власності російської федерації та її резидентів [3].

З метою проведення аварійно-відбудовних (аварійно-ремонтних робіт) та інших першочергових робіт з відновлення об'єктів з метою фіксації руйнувань для ліквідації наслідків бойових дій та відновлення інфраструктури населених пунктів в умовах воєнного стану Міністерство розвитку громад та територій України приймає відповідний Порядок, згідно з яким виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії Російської Федерації, пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд, здійснюється виконавчими органами сільських, селищних, міських рад, а в разі їх відсутності – військовими адміністраціями [4]. У законодавчому порядку визначено також розмір максимальної компенсації за зруйноване або пошкоджене житло. Так, максимальна сума компенсації за знищене внаслідок російської агресії житла не перевищуватиме вартості 150 кв.м. за один об'єкт нерухомості. Вартість 1 кв. м. площі рахуватимуть за методикою, яку розробить Кабінет Міністрів. Власники зруйнованого російськими окупантами житла зможуть самостійно обрати, де хочуть отримати нове помешкання. Такий механізм закладений у законопроект №7198 [5] про компенсацію зруйнованого та пошкодженого житла, котрий наразі готується до другого читання. До цього законопроекту є чимало зауважень у фахівців, оскільки у ньому йдеться не про відшкодування, а про компенсацію, до того ж ця компенсація стосується лише нерухомого майна і лише у обмеженому обсязі.

Експерти вже окреслили ті ризики для прав власника, що виникають саме під час війни. Зокрема, це знищення майна, пошкодження, знецінення, недоступність майна для використання, необхідність нести додаткові витрати на еміграцію, у тому числі внутрішню, на оренду житла тощо. Тобто на власника покладаються витрати, яких він зазнав, але не мав би зазнати у мирний час [6]. Однак, як зазначається, при

відшкодуванні шкоди має йтися не лише про так звані прямі збитки, але і про шкоду життю та здоров'ю фізичних осіб, про шкоду майну фізичних та юридичних осіб через його знищення, пошкодження, втрати іншим шляхом, зокрема, викрадення, мародерство, у тому числі і з боку військ країни – агресора; а також ті витрати, які фізичні особи несуть у зв'язку з вимушеним переміщенням в межах України або за кордоном), але й про моральну шкоду, завдану фізичним особам різноманітними наслідками збройної агресії, особливо у зв'язку з порушенням звичаїв та законів війни з боку рф. Виникають також і непрямі збитки суб'єктів підприємництва, спричинені війною, це неотриманий прибуток. Це інші втрати від простою, це, нарешті істотне падіння вартості навіть вцілілих майнових активів [6]. Має бути також включеним до механізму захисту і такий інструмент, як реституція.

Оскільки зазначені та інші питання наразі вирішені неповно і недостатньо послідовно, поки що може йтися лише про спроби створення спеціального механізму захисту права власності в умовах війни. Враховуючи ту обставину, що бойові дії тривають і обсяг завданої шкоди стрімко зростає, необхідним здається прискорення процесу удосконалення законодавства у цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Поняття війни та збройного конфлікту - Міжнародне публічне право - Навчальні матеріали онлайн (pidru4niki.com)
2. Власюк В.В., Карман Я.В. Деякі основи поняття «гібридна війна» в міжнародному праві - (knu.ua)
3. Прийнято закон про конфіскацію майна росіян та інших осіб, що мають тісний зв'язок із рф: законопроект № 7169. https://protocol.ua/ru/priynyato_zakon_pro_konfiskatsiyu_mayna_rosiyan_ta_inshih_osib_shcho_mayut_tisniy_zv_yazok_iz_rf_zakonoproekt_7169/?utm_source=newsletter&utm_medium=email
4. Роз'яснення щодо фіксації руйнувань для ліквідації наслідків бойових дій та відновлення інфраструктури населених пунктів в умовах воєнного стану. https://protocol.ua/ru/roz_yasnennya_shchodo_fiksatsii_ruynuvan_dlya_likvidatsii_naslidk_iv_boyovih_diy_ta_vidnovlennya_infrastrukturi_naselenih_punktiv_v_umovah_voennogo_stanu/?utm_source=newsletter&utm_medium=email
5. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації | LIGA:ZAKON (ligazakon.net)
6. Аналіз захисту права власності в період та після закінчення війни. Частина 1 – borg.expert – медіа-портал про борги та банкрутство (borgexpert.com) <https://borgexpert.com/borh-review/doslidzhennia/analiz-zakhystu-prava-vlasnosti-v-period-ta-pislia-zakinchennia-vijny-chastyna-1>

Михайло БАЙМУРАТОВ

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри політології та правових наук
Південноукраїнського національного педагогічного університету
ім. К.Д. Ушинського, Заслужений діяч науки і техніки України

Борис КОФМАН

доктор юридичних наук, старший дослідник,
професор кафедри права, політології та міжнародних відносин
Університету імені А. Нобеля, Заслужений юрист України

РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ В СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ: ДО ФОРМУВАННЯ ПРАКСЕОЛОГІЧНО-КОМПЕТЕНТНОЇ ПАРАДИГМИ

1. Місцеве самоврядування (далі: МСВ) як самоорганізація жителів-членів територіальних громад (далі: ТГ), що функціонують на територіях адміністративно-територіальних одиниць або їх об'єднань в рамках однієї держави, – виступає важливим, об'єктивно необхідним елементом та іманентною ознакою демократичної правової державності. Більш того, саме органи місцевого самоврядування (далі: ОМСВ), що безпосередньо формуються жителями-членами територіальних громад виступають:

А) самими наближеними до населення органами публічного управління та рівнем публічної влади, який

Б) відповідає за організацію місцевого життя, надання комунальних послуг,

В) а в широкому розумінні за реалізацію прав людини в межах локального соціуму (створення саме ОМСВ локальної системи захисту прав людини на локальному рівні соціуму в межах ТГ [1, 97-101])

Г) на фоні глибоких самоврядних змін, що лежать в основі реформування та демократичної реновації суспільства і держави

Г') в контексті формування феноменології муніципалізму, який, безперечно, є важливою складовою частиною національного конституціоналізму.

Такий висновок є обґрунтованим, бо детермінується екзистенційною парадигмою існування локальної людської спільноти:

А) саме на рівні місцевого самоврядування (сфера соціального простору. – Авт.);

Б) в межах локальної людської спільноти – ТГ (сфера дії системи міжсуб'єктного існування. – Авт.);

В) через комунікаційну взаємодію з іншими членами локальної спільноти (сфера міжособистісної комунікативної взаємодії. – Авт.);

Г) в процесі формування індивідуальної і колективної соціалізації в контексті реалізації наративів людської діяльності та її найбільш поширених форм, що набули стереотипного характеру (сфера праксеологічного існування та впливу на людину та її асоціації соціальних і правових факторів. – Авт.);

Г) конкретна людина-житель відповідної території держави і одночасно член відповідної громади (сфера екзистенційного існування людини як біологічного виду та соціальної істоти. – Авт.);

Д) в умовах повсякденності (основоположний та іманентний філософський стан існування людини та її спільнот. – Авт.);

Е) реалізує свій життєвий цикл (основна і стратегічно-визначальна телеологічна домінанта існування людини. – Авт.);

Є) через продукування екзистенційних потреб, запитів, інтересів у вигляді прообразу прав і свобод (сфера виникнення соціальних, пара- і мета- нормативно-правових атитюдів, а також формування індивідуальних і колективних габітусів. – Авт.);

Ж) що виступають правами і свободами людини (формування нормативного дискурсу «екзистенційний інтерес – конкретне право людини». – Авт.);

З) що визнаються і легалізуються державою, нею охороняються, захищаються, гарантуються (основоположна рольова функція держави у формуванні системи прав і свобод людини і громадянина у вигляді його правового статусу. – Авт.);

И) і у підсумку легалізуються у вигляді конституційних прав і свобод людини, що є пріоритетними перед правами держави (ст. 3 Конституції України [2] (надання державою обов'язкового характеру та пріоритету прав людини перед правами держави. – Авт.);

І) саме конституційні права і свободи людини, складають конституційно-правовий статус людини і громадянина в конкретній державі (фактор нормативно-правового оформлення реального стану прав людини в межах демократичної держави. – Авт.);

Й) саме завдяки цим конституційним правам і свободам людини на рівні МСВ формується масив муніципальних прав людини, який з одного боку, фактично копіює такі конституційні права і свободи людини і громадянина, а з іншого боку – додатково і суттєво легітимує інститут локальної демократії, підкреслюючи його виключно важливу екзистенційну роль і створюючи реальні умови для реалізації таких прав і свобод в умовах повсякденної життєдіяльності людської спільноти (фактор просторово-інструментального забезпечення прав і свобод людини через використання інституту муніципальних прав людини. – Авт.);

К) крім того, завдяки наведеним складним процесам і тенденціям гуманістичної спрямованості формуються, проявляються, розвиваються і реалізуються на рівні конкретної людини, їх груп, асоціацій та спільнот феноменології муніципальної свідомості і муніципальної психології, що фундаментально забезпечують існування локальної демократії, а звідси й існування, функціонування і реалізації системного комплексу конституційних прав і свобод людини, що реалізуються на локальному рівні соціуму у вигляді індивідуальних, групових та колективних муніципальних прав людини (фактор свідомо-психологічного забезпечення прав і свобод людини через використання інституту муніципальних прав людини. – Авт.).

Отже, виходячи з наведеного вище, можна констатувати, що існування інституту МСВ та функціонування ОМСВ в контексті виконання ними своїх компетенційних повноважень та основоположних функцій фактично створює осередок життя в межах ТГ та напряду сприяє жителям-членам такої громади у

розумінні, формуванні, реалізації та гарантії реалізації їх життєвого циклу, – в процесі повсякденної життєдіяльності шляхом вирішення системної сукупності питань екзистенційної значущості, – через формування і реалізацію на локальному рівні соціуму індивідуальних, групових і колективних прав і свобод людини. Звідси можна визначити, що існування саме МСВ та функціонування ОМСВ сприяє формуванню, функціонуванню і вдосконаленню локальної системи охорони і захисту прав і свобод людини і громадянина, завдяки чому формуються та рельєфно виокремлюються одні й найважливіших функцій МСВ – правозахисна і правоохоронна [3].

Саме тому державою прийнято низку законодавчих актів, що скеровані на посилення економічної і матеріально-фінансової бази МСВ, якісне формування компетенційної бази ОМСВ різними засобами: а) через процеси децентралізації компетенційних повноважень органів публічної влади; б) посилення оптимізації ТГ через об'єднання останніх; в) зростання їх реальних можливостей на варіабельність локального розвитку особливо в контексті підвищення рівня життя жителів-членів ТГ, їх можливостей задовольняти свої повсякденні потреби та вирішувати екзистенційні питання стратегічного характеру – отже, через вирішення завдання глобально-стратегічного рівня – зростання самостійності ОМСВ та підвищення їх відповідальності у вирішенні питань місцевого значення.

Наведені положення свідчать про суттєву роль і значення діяльності інституту МСВ та ОМСВ в сфері захисту прав людини ординарних умовах функціонування державності, тобто в аспекті її існування та діяльності в умовах миру. Однак, треба зазначити, що така суттєва роль і значення діяльності інституту МСВ та ОМСВ об'єктивується та все більш зростає в умовах екстраординарного функціонування державності, – тобто в умовах воєнного стану, пов'язаного зі збройним конфліктом між державами, зокрема в умовах розв'язаної Російською Федерацією війни проти України.

2. З одного боку треба враховувати, що у період воєнного стану в державі основним об'єктом посягання й виступають права і свободи людини, що найгрубішим чином порушуються з боку держави-агресора, що веде військові дії на території України. З іншого – агресивна війна РФ проти України актуалізувало суттєву роль ОМСВ нашої держави та ТГ, що ними очолюються, в організації опору окупаційним військам, причому як в ординарних умовах ведення бойових дій на їх території, так й в екстраординарних умовах в період тимчасового захвату (окупації) території.

Світ вже став свідком злочинних дій окупаційних військ, що не тільки скеровані проти правового статусу ОМСВ (Херсон, Мелітополь, Бердянськ тощо), коли агресор діє шляхом створення квазілегітимних органів місцевої влади, використовуючи суб'єктів, що згодні на колаборацію з ним, або арештовує чи бере у заручники, а також викрадає міських та сільських голів (Мелітополь тощо) або службовців ОМСВ, – з метою залякування членів ТГ та зламу їх спротиву окупаційній владі. Окупанти здійснюють дії, що прямо скеровані на порушення природних прав і свобод жителів-членів ТГ, всупереч законам і звичаям ведення війни, здійснюючи затримання, тортури, звалтування, вбивства громадянського населення і навіть депортацію людей, зокрема дітей, на територію держави-окупанта (Буча, Бородянка, Ірпінь, Маріуполь тощо), а також варварськи руйнують життєзабезпечувальну інфраструктуру міст, селищ, сіл. Систематичного характеру набувають пограбування військовими майна житла і домівок мешканців населених пунктів. Отже, саме ТГ та їх

члени, а також соціально-економічний і соціально-культурний потенціал людських поселень стають без перебільшення об'єктами тероризму, геноциду, екоциду.

Звідси можна констатувати, що у веденні війни агресор, розуміючи важливу інституційну роль МСВ у підтриманні організації і правопорядку на локальному рівні соціуму, робить суттєву ставку на формування відповідної підтримки своїм діям з боку ТГ та їх ОМСВ, формуючи квазілегітимні локальні структури управління, розраховуючи на їх підтримку у питаннях свого постачання і забезпечення та намагаючись створити буцім-то «стабільні умови життєдіяльності» локальних спільнот в умовах воєнних дій.

3. Треба зазначити, що діяльність ОМСВ в умовах війни в законодавстві України фактично не регламентується системно і комплексно в будь-якому спеціальному законодавчому документі. Окремі питання профільного характеру вирішуються низькою законодавчих актів, зокрема, Законами України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року, «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року, «Про військово-цивільні адміністрації» від 3 лютого 2015 року, «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року, «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року.

Однак системний аналіз компетенційних повноважень ОМСВ, закріплених в наведених законодавчих актах, свідчить про деякі суттєві недоліки, що демонструють низький рівень законопроектних та законотворчих робіт, високий рівень їх узагальнення і формалізму, внутрішньої суперечливості та відвертого нівелювання, що напрями і негативно впливають на порядок реалізації ОМСВ своїх повноважень, включаючи й сферу захисту прав і свобод людини в межах локального соціуму. Ба більше – ми стикаємось з явищами просто явного позбавлення ОМСВ системного комплексу таких повноважень як органів та конституційного рівня публічної влади (див. ст. 5 Конституції), хоча законодавець спеціально й зазначає, що такі процеси не скеровані на досягнення такого результату. Так, наприклад, Преамбула Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» від 3 лютого 2015 року містить в собі положення, згідно якого «цей Закон визначає організацію, повноваження і порядок діяльності військово-цивільних адміністрацій, що утворюються як тимчасовий вимушений захід з елементами військової організації управління для забезпечення безпеки та нормалізації життєдіяльності населення в районі відсічі збройної агресії Російської Федерації, зокрема в районі проведення антитерористичної операції, що не має на меті зміни та/або скасування конституційно закріпленого права територіальних громад на місцеве самоврядування» [4].

Враховуючи особливий характер сучасної війни між Україною та Росією, коли агресором не дотримуються і ігноруються загальновизнані норми міжнародного права і норми міжнародних договорів в сфері міжнародного гуманітарного права, в умовах тимчасової окупації територій виникають багато питань щодо діяльності ОМСВ в зазначених умовах, що є свідомим суттєвих недоліків національної законодавчої бази. Основним з них є таке: або здійснювати свої повноваження з основною метою дотримання мінімальних умов функціонування ТГ в умовах окупації, або отримати обвинувачення у колабораціонізмі та державній зраді. Звідси, не є випадковим звернення міського голови Херсону Ігоря Колихаєва до Президента і влади України з проханням пояснити, як місцевій адміністрації працювати в умовах окупації російськими загарбниками. Зокрема, у зверненні йдеться: «Прошу в найкоротший

термін надати роз'яснення (рекомендації) щодо дій Херсонської міськради... у разі спроб встановлення на території громади, облцентру, області військовими підрозділами РФ влади агресора, зміни прапора, введення «рубльової зони... Задля уникнення неоднозначного трактування чинних норм, що може бути підставою для притягнення посадових осіб до відповідальності, прошу максимально (за можливості) конкретизувати дії посадових осіб, зокрема стосовно: 1. Написання посадовими особами та працівниками заяв щодо: звільнення, переведення на віддалений режим роботи із зміною відповідно місця розташування адміністративної будівлі міськради, посадових обов'язків та права підпису розпорядчих, фінансових та інших документів. 2. Виконання повноважень керівниками комунальних підприємств, засновником яких є міськрада... 3. Подальших дій органів місцевого самоврядування в ситуації припинення роботи управління державної казначейської служби України у Херсонській області (припинення виплат пенсій, соцвиплат, заробітних плат, тощо) та функціонування підприємств, що забезпечують життєдіяльність населених пунктів громади (світло-, газо-, водо-, електропостачання, вивіз сміття, тощо)» [5]. Отже, треба констатувати, що наведені питання напряму торкаються забезпечення і захисту прав людини і їх, при всій неоднозначності і конфліктогенності треба вирішувати.

4. В умовах воєнного стану в Україні можна визначити чотири основних сфери (форми) загальної діяльності ОМСВ та ТГ, що ними очолюються, які напряму впливають на правовий режим реалізації та захисту прав людини, а саме:

А) в умовах функціонування ОМСВ та ТГ на територіях, що не задіяно у воєнних діях – тобто, там де існують умови для відносно стабільного здійснення діяльності ОМСВ в контексті виконання ними своїх компетенційних повноважень з управління територіями і можливості для забезпечення відповідних умов для функціонування ТГ, – отже, з ординарними та стабільними умовами правового режиму реалізації та захисту прав людини;

Б) в умовах функціонування ОМСВ та ТГ на територіях де проходить воєнне протистояння з агресором – тобто, там де умови для відносно стабільного здійснення діяльності ОМСВ в контексті виконання ними своїх компетенційних повноважень з управління територіями і можливості для забезпечення відповідних умов для функціонування ТГ є фактично відсутні, – отже, правовий режим реалізації та захисту прав людини не може бути забезпечений;

В) в умовах функціонування ОМСВ та ТГ на територіях, що тимчасово опинились під контролем окупаційних військ – тобто, там де умов для відносно стабільного здійснення діяльності легітимних ОМСВ в контексті належного виконання ними своїх компетенційних повноважень з управління територіями і можливості для забезпечення відповідних умов для функціонування ТГ не існує, як результат або блокування таких дій з боку окупантів, або перешкоджання такій законній діяльності ОМСВ з боку окупантів без безперечного визнання їх окупаційної влади і колаборації з ними, – тут також ОМСВ не тільки вельми проблематично, а й фактично не може бути забезпечений правовий режим реалізації та захисту прав людини;

Г) в умовах функціонування ОМСВ та ТГ на територіях, що тимчасово були під контролем окупаційних військ та які повернулися під контроль української влади – тобто, йдеться фактично про початок функціонування ОМСВ на територіях, що зазнали руйнування критичної інфраструктури та в межах ТГ, мешканці яких зазнали

злочини окупаційної влади у всьому їх розмаїтті та понесли суттєві людські жертви. Питання забезпечення правового режиму реалізації та захисту прав людини набувають в таких умовах підвищеного значення, особливої актуалізації та акцентуації. Отже, тут насамперед актуалізуються питання відновлення та організації функціонування ТГ та їх ОМСВ в умовах гуманітарної катастрофи та післявоєнної реабілітації локального господарства, включаючи розмінування, вбирання завалів, території, відновлення доріг, забезпечення первинних потреб населення (медичне забезпечення, торгівля хлібом та іншими продуктами первинної необхідності, транспорт, відновлення виробництва тощо) – тобто, мова фактично йде про відновлення управлінської та соціальної можливостей території та реанімацію людської спільноти для створення елементарних та мінімальних можливостей функціонування ТГ та діяльності ОМСВ на визволеній території громади.

Отже, в залежності від кожної з форм такої діяльності ОМСВ та ТГ, що ними очолюються, повинні здійснювати відповідний комплекс організаційних та організаційно-правових заходів, що насамперед скеровані на:

А) на забезпечення стабільної життєдіяльності ТГ та одночасну підтримку зусиль ЗСУ щодо відбиття нападу агресора;

Б) на захист членів ТГ від негативного впливу вражаючих факторів воєнних дій, що здійснюються на території ТГ;

В) на організації функціонування ТГ в умовах воєнної окупації її території з метою недопущення негативних наслідків такого правового режиму та формування його у відповідності до норм і звичаїв міжнародного гуманітарного права;

Г) на відновлення стабільних умов функціонування ТГ після деокупації території ТГ.

5. Залишаючи за рамками цього дослідження організацію ОМСВ безпосереднього спротиву супротивнику в процесі ведення воєнних дій та тимчасової окупації території, хочемо зосередитись на виконанні ОМСВ своїх основних функцій, що витікають з їх правового статусу, що наданий ним законодавством України.

В умовах функціонування ОМСВ та ТГ на територіях, що не задіяно у воєнних діях, на перший план впливає організаційна, управлінська та координуюча функція ОМСВ щодо створення належних умов функціонування ТГ у відповідності до законодавства держави про воєнний стан і в цьому контексті забезпечення правового режиму реалізації та захисту прав людини.

В умовах функціонування ОМСВ та ТГ на територіях, де проходить воєнне протистояння з агресором, на перший план виходить організаційна та правозахисна функція ОМСВ, які спрямовані на організацію охорони і захисту життя членів ТГ через забезпечення комплексу заходів профільної спрямованості скерованих на зниження негативного впливу вражаючих факторів воєнних дій. В наведених умовах правовий режим реалізації та захисту прав людини повинен здійснюватися на засадах норм міжнародного гуманітарного права.

В умовах функціонування ОМСВ та ТГ на територіях, що тимчасово опинились під контролем окупаційних військ, – актуалізується організаційна, управлінська та міжнародно-правова функція ОМСВ щодо організації на основі національного законодавства України та норм міжнародного гуманітарного права відповідного правового режиму, – основною метою якого виступає організація місцевого життя в контексті охорони і захисту життя і здоров'я членів ТГ та здійснення

відповідних заходів щодо зберігання реальної керованості територією та локальною спільнотою, – через забезпечення мінімальних стандартів їх функціонування.

В умовах відновлення стабільних умов функціонування ТГ після деокупації територій ТГ актуалізуються організаційна, організаційно-правова, координаційна та господарська функції ОМСВ, – в основі яких лежать питання відновлення локального господарства та, пристосування територій до функціонування на них ТГ, що скероване на формування ординарного правового режиму реалізації та захисту прав людини.

4. На жаль, треба констатувати, що наведені положення в основному торкаються ведення воєнних дій лише на конвенційній основі, – бо в умовах її ведення неконвенційними заходами і методами, що спостерігається в цей час по відношенню до населених пунктів малої, середньої та великої чисельності (фактично використовуються методи «тотальної війни»), вони втрачають як логіку своєї реалізації, так і реальні можливості впливу ОМСВ на події, що відбуваються та супроводжуються повним руйнуванням інфраструктури місць проживання і великими жертвами серед мирного населення - членів ТГ, що й демонструє фактично нівелювання правового режиму реалізації та захисту прав людини такими органами публічної влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баймуратов М. О. Локальна система захисту прав людини в Україні: сутність та становлення. *Юридична освіта і правова держава: зб. наук. праць*. Одеса, 1997. С. 96–101.

2. Конституція України: прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Сметана В.В. Конституційно-правове забезпечення правозахисної діяльності у сфері місцевого самоврядування: вітчизняний та світовий досвід: дис. канд. юрид. наук. Спеціальність 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Київ, 2020. 238 с.

4. Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 3 лютого 2015 року. Є.. 2015. № 13. Ст. 87. 5. Мер Херсона просить пояснити, як місцевій владі працювати в окупації. URL: https://mind.ua/news/20239942-mer-hersona-prosit-rouyasni-tak-miscevij-vladi-pracyuvati-v-okupaciyi?fbclid=IwAR3ttCrJqOmiLDTJoz-hJnqHPbOVWfsATVnq d0AI2m_mbJXhSdw4fzAc8Ic

Pavol DANCAK

Professor PhD., PhD.,

Head of Department of Philosophy and Religious Studies,
Greek-Catholic Theological Faculty University of Prešov in Prešov, Slovakia

HUMAN RIGHTS - THE RIGHT OF THE PERSON – RELIGIOUS FREEDOM AND FREEDOM OF CONSCIENCE

Everyone has the right to freedom of thought, conscience and religion. This right shall include freedom to change his religion or belief, and freedom, either alone or in

community with others and in public or private, to manifest his religion or belief in worship, teaching, practice and observance.

The right to conscientious objection shall be recognized in accordance with national laws governing the exercise of this right.

The concept of human rights also originated in Christianity as a gradual development of the Genesis reference to the creation of man in the image of God. St. Thomas Aquinas, for example, wrote that man is of greater value than the state, and Jacques Maritain, inspired by him, was one of the architects of the Universal Declaration of Human Rights.

In antiquity and then in the Middle Ages, the question of religious freedom has always been an important one, at a different qualitative level. The origins of this freedom can be found in the Bible, where the prophets did not fear the power of kings but judged them by the word of God. It is attested in the Apostles, where, in response to the prohibition of the synhedria regarding the proclamation of the Way, they reply that it is more fitting to obey God than men. It was the emancipation of the Church in Europe in ancient times. In St. Augustine free responsibility to God took theoretical formulation in *On the Divine State*. In the Middle Ages this question gained importance especially during and after the Reformation, when the unified ecclesiastical organization was breaking down. It is interesting to note, however, that no treaty or agreement concluded at that time guaranteed universal freedom of religion, but only regulated the mutual status of the various Christian churches. In addition, the subjects were in almost all cases excluded from the choice, because the principle *cuius regio, eius religio* applied. A broader interpretation of the freedom of religion can perhaps only be found in the oath of King Henry of Poland of 1573, who undertook not to allow anyone to be oppressed or attacked in any way on religious grounds in the territory of the Polish-Lithuanian Commonwealth (*Pacta conventa* and *Henryk's Articles*). In the English Revolution, the draft constitution put forward by the Levellers' party, the *Agreement of the People* (1647), contained a provision that secular society had no right to influence the faith and conscience of individual people. It was not until the *Declaration of the Rights of Man and of the Citizen* (Article 18) and the *First Amendment to the Constitution of the United States*, adopted in 1791, that constitutional, positive-law general regulation of religious liberty came into being.

The dignity of man consists in his likeness to God, and especially in his freedom, who is not subject in his actions to necessity, but governs himself and is master of his actions. The immediate foundation of law is the dignity and inviolability of man as a person. This person, who is lord over his actions because he is free like God, is there primarily for God and not for other men, for his own good and end, which is God, and therefore he is the bearer of his own inalienable rights. The notion of the person, which expresses the capacity to be the end of certain values, to possess and to use them wisely and judiciously, ensures that one is not allowed to be seen as a subordinate means, but that the other must be seen as an equal being existing alongside other persons, but never exclusively and primarily for them.

Man, however, is a social creature. He associates himself in a community, in defense of his liberties and other needs. He has formed state and political forms. The same man-individual and human person-is both a member of a religious community and a citizen of a state or political formation. These are two kinds of authority. There is to be a harmonious relationship between the two fundamental spheres, the religious and the political; one is not to suppress the other. State and political authority is independent of the Church, but this does not mean that it is also independent of ethics and morality, that is, of God. As the Second

Vatican Council emphatically states, "the human person is and must be the foundation, subject and goal of all social institutions" (*Gaudium et spes*, 24), both religious and political. The religious community, with its faith, belongs to the fundamental values of the human person, which must never be trampled upon or undermined by the political power, but on the contrary, should be given public protection so that they can develop freely for the good of the citizens. It must not subordinate the faith of the citizen to the arbitrariness of political power.

International law recognizes this fundamental human freedom. The "Universal Declaration of Human Rights," agreed to by nations in 1948, states: "Everyone has the right to freedom of conscience and religion. This right includes freedom to change religion or belief, and also freedom, in particular or in community, in public or in private, to profess one's own religion and belief in doctrine, in practice, in worship and in observance" (Article 18).

Лілія ЯРМОЛ

доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Права людини є однією з найважливіших цінностей, які їй належать. Уявити собі людину без прав неможливо. Російська Федерація (далі – РФ) своїм повномасштабним воєнним вторгненням в Україну спричинила порушення як природних прав людини, так і суб'єктивних юридичних прав, закріплених законодавством України.

Порушеннях РФ природних прав людини. На мою думку, права людини як різновид природного права – це можливості людини, надані їй Богом як ідеальним джерелом, пізнання, усвідомлення, ступінь розкриття яких залежить від самої людини та рівня розвитку суспільства.

Ідею про походження природних прав людини від Бога підтримують видатні сучасні дослідники, представники різних релігійних конфесій. Так, відомий представник римо-католицького суспільного вчення Й. Гьофнер, трактує природне право з позицій християнства, виділяючи в ньому три притаманні йому властивості: загальнообов'язковість, незмінність та пізнаваність [1, с. 73]. Дослідник наголошує, що людина має природні права, бо Бог сотворив її як особу. Зрештою в основі природного права як частини природного морального закону лежить «вічний закон» Творця [1, с. 65–66].

Дослідники Д. Гудінг, Д. Леннокс, розвиваючи християнські ідеї формування світогляду, стверджують, що «права кожної особистості ґрунтуються на Божові і на Його характері. Кожна людина створена за образом і подобою Божою, і це зумовлює наявність органічних і невідчужуваних від людини достоїнства і права» [2, с. 376].

У преамбулі Конституції України (1996 р.) не вказано на походження прав людини від Бога, однак у ній наголошено, що цей Основний Закон нашої держави Верховна Рада України прийняла від імені Українського народу, «дбаючи і про

забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя; усвідомлюючи відповідальність перед *Богом*, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями...» [3].

Необхідно наголосити, що РФ як терористична держава, посягнула на всі природні права людей в Україні, надані їм Богом:

- на фізичні (*життєві*) права – право на життя, фізичну недоторканість, медичне обслуговування, безпечне навколишнє середовище, житло, власність на предмети споживання, вільне переміщення тощо;
- на особистісні права – право на свободу віросповідання, свободу вираження поглядів, на особистісний розвиток людини тощо;
- на культурні права – право на освіту та виховання, користування надбаннями культури і мистецтва тощо;
- економічні права – право на власність щодо засобів виробництва, сприятливі умови праці тощо;
- політичні права – право людини на участь в державному і та громадському житті тощо.

РФ здійснює геноцид проти Українського народу. 14.04. 2022 р. Верховна Рада України прийняла постанову «Про заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» [4]. У цьому документі Верховна Рада України визнає геноцидом Українського народу дії, вчинені збройними силами РФ та її політичним і військовим керівництвом під час останньої фази збройної агресії РФ проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року. Також законодавчий орган України звернувся до міжнародних організацій та парламентів іноземних держав з проханням визнати вчинки РФ геноцидом Українського народу, а також злочинами проти людяності та воєнних злочинів на території України.

У пояснювальній записці до Постанови Верховної Ради України «Про заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» від 14.04. 2022 р. окреслено форми геноциду Українського народу:

- численні факти вчинення збройними силами РФ на тимчасово окупованих територіях звірств (зокрема, в містах Буча, Ірпінь, Маріуполь, селища міського типу Бородянка, Гостомель та багатьох інших населених пунктах на території України), що виявлялись у масових вбивствах, викраденнях, позбавленні свободи людей, їх катуванні, гвалтуванні, глумлінні над тілами вбитих і замучених, розстріли окремих людей і цілих сімей, з дітьми включно, які намагались евакуюватися з окупованих територій;
- блокада населених пунктів, знищення в таких пунктах цивільної інфраструктури в поєднанні з перешкоджанням доступу гуманітарних вантажів та евакуації мирного населення;
- численні факти примусового переміщення тисяч людей, в тому числі дітей, з України на територію РФ або на тимчасово окуповані РФ території України;
- численні випадки фізичного і психічного насильства щодо представників українських органів державної влади й органів місцевого самоврядування, представників громадських організацій та інших місцевих активістів, журналістів, священнослужителів, а також інших авторитетних в

українському суспільстві осіб. Такі дії спрямовані на пригнічення та знищення еліти Українського народу;

- низка дій РФ, які спрямовані на створення умов, що розраховані на поступове знищення Українського народу через підрив економічного потенціалу та безпеки, що проявляється у знищенні об'єктів господарської інфраструктури. Такі дії спрямовані на створення передумов для поступового зубожіння Українського народу через нестачу продовольства та інших необхідних для виживання ресурсів;
- цілеспрямовані дії РФ з руйнування культурних цінностей українського народу (музеїв, історичних пам'яток, культових споруд, книг, заборона української мови на підконтрольних окупантам територіях та ін. [5].

РФ посягнула на природні права усіх категорій українського населення. У результаті воєнних дій ворога станом на 20.05.2022 р. в Україні загинуло 232, поранено 427 дітей. Це дані Офісу Генерального прокурора без урахування відомостей з місць активних військових дій [6].

За результатами воєнних дій РФ в Україні станом на 20.05. 2022 р. зареєстровано 12 836 злочинів агресії та воєнних злочинів; 5 993 злочинів проти національної безпеки [6].

Варто наголосити, що РФ своїми воєнними діями посягнула також на природні права людей в інших державах. Неспокій, переживання багатьох людей у світі створюють проблеми при реалізації їхніх природних прав. Війна РФ спричинює також продовольчу кризу в світі. Погрози застосування агресором ядерної зброї, забруднення навколишнього середовища у результаті воєнних дій становлять небезпеку для громадян не лише України, а й інших держав світу. Світ сколихнувся від воєнної агресії РФ.

Однак, попри випробування, Український народ мужньо протистоїть ворогу, звертаючись до Бога в молитвах за допомогою. Захисники України просять людей молитися за них особисто, за перемогу, за припинення війни.

Ми також бачимо як люди в інших державах світу масово звертаюся до Бога з молитвами, проханнями про припинення війни, про справедливу кару для злочинців. Також звернення до Бога про припинення війни ми чуємо і з вуст посадовців України.

Представники релігійних конфесій України та світу також моляться до Бога за припинення війни та мир в Україні.

Глава Української Греко-Католицької Церкви Блаженніший Святослав слушно наголосив, що, «на його переконання, завдяки тому, що Український народ вірить у Бога, ми сильні і непереможні. Завдяки тому, що ми сильні Божою силою, маємо здатність перемагати ворога і вистояти в нашій борні» [7].

У XXI столітті в центрі Європи тоталітарна держава РФ вчиняє страшні злочини проти Українського народу. Це період випробувань як для України, так і для інших держав світу і для кожного з нас особисто. На мою думку, укріплення віри Українського народу, формування в Україні сильної християнської держави допоможуть подолати ворога і здобути остаточну перемогу! Україна є щитом для Європи та інших держав світу! Держави світу повинні брати приклад з України у її боротьбі проти зла та несправедливості! Боротьба відбувається не лише на матеріальному, а й на духовному рівні! Сильна віра в Бога є запорукою остаточної перемоги України!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гьофнер Й., Кардинал. Християнське суспільне вчення / пер. з нім. С. Сташник, Р. Оглашений. Львів: Свічадо, 2002. 304 с.
2. Гудінг Д., Леннокс Дж. Людина та її світогляд: для чого ми живемо, і яке наше місце у світі / пер. з рос. зі звіркою з англ. оригіналом; за заг. ред. М. А. Жукалюка. Львів: МБФ, 2009. Т. 1. 416 с.
3. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Постанова Верховної Ради України «Про заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» від 14.04. 2022 № 2188-ІХ. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20> (дата звернення: 30.04.2022).
5. Пояснювальна записка до Постанови Верховної Ради України «Про заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» від 14.04. 2022 р № 2188-ІХ. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20> (дата звернення: 30.04.2022).
6. Злочини вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ станом на 20.05.2022. *Офіс Генерального прокурора: веб-сайт*. 2022. 20 травня. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення: 20.05.2022).
7. «Завдяки тому, що український народ вірить у Бога, ми сильні і непереможні», – Глава УГКЦ у 96-й день війни. *Інформаційний ресурс Української Греко-Католицької Церкви: веб-сайт*. 2022. 30 травня. URL: http://news.ugcc.ua/video/zavdyaki_tomu_shcho (дата звернення: 30.05.2022).

Liliia YARMOL

Doctor of Law, Professor,
Associate Professor of Theory and Philosophy of Law,
Constitutional and International Law
Lviv Polytechnic National University

VIOLETION OF HUMAN RIGHTS IN UKRAINE IN WAR CONDITIONS

Human rights are one of the most important values that belong to a person. It is impossible to imagine a person without rights. With its full-scale military invasion of Ukraine, the Russian Federation has violated both natural human rights and subjective legal rights enshrined in Ukrainian law.

Violations of the Russian Federation's natural human rights. In my opinion, human rights as a kind of natural law are the possibilities of a person, given to them by God as an ideal source, knowledge, awareness, the disclosure of which depends on the person themselves and the level of development of society.

The idea of the origin of natural human rights from God is supported by modern prominent researchers and representatives of various religious denominations.

Thus, the famous representative of the Roman Catholic social doctrine J. Höffner

interprets natural law from the standpoint of Christianity, noting that it has three properties: universality, immutability and recognisability [1, p. 73]. The researcher emphasises that man has natural rights because God created him as a person. At the heart of natural law as part of natural moral law is, after all, the "eternal law" of the Creator [1, p. 65–66].

Researchers D. Gooding and D. Lennox, also developing Christian ideas for shaping the worldview, argue that "the rights of each individual are based on God and His character. Every person is created in the image and likeness of God and hence the organic and inalienable dignity and rights of a person" [2, p. 376].

The preamble of the Constitution of Ukraine (1996) does not directly indicate the origin of human rights from God, but it emphasises that this Basic Law of our state was adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on behalf of the Ukrainian people, "caring for human rights and freedoms living conditions; realising the responsibility to *God*, one's own conscience, previous, present and future generations..."[3].

It should be emphasised that the Russian Federation, as a terrorist state, has encroached on all the natural rights of people in Ukraine, which God has given them:

- *physical rights* (life rights) (rights to life, physical integrity, medical care, safe environment, housing, ownership of consumer goods, free movement, etc.);
- *personal rights* (freedom of religion, freedom of expression, the right to personal development, etc.);
- *cultural rights* (rights to education and upbringing, use of cultural and artistic heritage, etc.);
- *economic rights* (ownership of the means of production, favourable working conditions, etc.);
- *political rights* (human rights to participate in state and public life, etc.).

Russia commits genocide against the Ukrainian people. 14.04. In 2022, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted a resolution "On the statement of the Verkhovna Rada of Ukraine" On the commission of genocide in Ukraine by the Russian Federation "[4]. In this document, the Verkhovna Rada of Ukraine recognises the actions committed by the Armed Forces of the Russian Federation and its political and military leadership during the last phase of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, which began on February 24, 2022, as genocide of the Ukrainian people. The legislative body of Ukraine also appealed to international organisations and parliaments of foreign states to recognise the Russian Federation's genocide of the Ukrainian people, as well as crimes against humanity and war crimes in Ukraine.

In the explanatory note to the Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine, "On the statement of the Verkhovna Rada of Ukraine" On the commission of genocide in Ukraine by the Russian Federation "of 14.04. In 2022, the forms of the genocide of the Ukrainian people were outlined::

- mass facts of atrocities committed by the Armed Forces of the Russian Federation in the temporarily occupied territories (in particular, in the cities of Bucha, Irpin, Mariupol, urban-type settlements Borodyanka, Gostomel and many other settlements in Ukraine), manifested in numerous cases of murder, abduction, deprivation freedoms of people, their torture, rape, mockery of the bodies of the killed and tortured, executions of people, entire families, including children who tried to evacuate from the occupied settlements;

- blockade of settlements, destruction of civilian infrastructure in such places in combination with obstruction of access to humanitarian goods and evacuation of civilians;
- numerous facts of the forced relocation of thousands of people, including children, from the civilian population of Ukraine to the territory of the Russian Federation or the territories temporarily occupied by it;
- numerous cases of physical and mental violence against representatives of Ukrainian public authorities and local governments, representatives of public organisations and other local activists, journalists, clergy and other authoritative persons in Ukrainian society. Such actions are aimed at suppressing and destroying the elite of the Ukrainian people;
- a number of actions of the Russian Federation aimed at creating conditions designed for the gradual destruction of the Ukrainian people through the undermining of economic potential and security, which is manifested in the destruction of economic infrastructure. Such actions are aimed at creating preconditions for the gradual impoverishment of the Ukrainian people, lack of food and other resources necessary for survival;
- purposeful actions of the Russian Federation on the destruction of the Ukrainian museums, historical monuments in Ukraine, places of worship, destruction of the Ukrainian books, a ban on the use of the Ukrainian language in the territories controlled by occupiers, etc. [5].

Russia has encroached on the natural rights of all categories of people in Ukraine. As a result of the military actions of this state as of 20.05.2022 232 children died and 427 children were wounded. These data are provided by the Office of the Attorney General but without full consideration of places of active hostilities [6].

According to the results of the military actions of the Russian Federation in Ukraine as of 20.05.2022, the following were registered: 12,836 crimes of aggression and war crimes; 5,993 crimes against national security [6].

It should be emphasised that the Russian Federation's military actions also encroached on the natural rights of people in other countries. Anxiety, the experience of many people in the world, is a problem for the realisation of their natural rights. Russia's war is also causing a food crisis in the world. Threats of the use of nuclear weapons by the Russian Federation and the pollution of the environment as a result of hostilities pose a danger not only to the citizens of Ukraine but also to other countries of the world. The world was shaken by the military aggression of the Russian Federation.

However, we can clearly see how the Ukrainian people during the war bravely resisted the enemy and turned to God in prayer for help. Defenders of Ukraine ask people to pray for them personally, for victory, for an end to the war.

We also see how people in other countries of the world turn to God en masse with prayers, requests for an end to the war, for a just punishment for criminals. We also hear appeals to God to end the war from Ukrainian officials.

Representatives of religious denominations in Ukraine and the world also pray to God for an end to the war and peace in Ukraine.

The head of the Ukrainian Greek Catholic Church, His Beatitude Sviatoslav, rightly emphasised that “in his opinion, due to the fact that the Ukrainian people believe in God, we

are strong and invincible. Due to the fact that we are strong by the power of God - we have the ability to defeat the enemy and endure in our battle " [7].

In the XXI century, in the centre of Europe, the totalitarian state of the Russian Federation commits terrible crimes against the Ukrainian people. This is a period of trials, both for Ukraine and for other countries of the world and for each of us personally. In my opinion, strengthening the faith of the Ukrainian people and the formation of a strong Christian state in Ukraine will help to overcome the enemy and win the final victory! Ukraine is a shield for Europe and other countries of the world! The states of the world must follow the example of Ukraine in its struggle against evil and injustice! The struggle takes place not only on the material but also on the spiritual level! Strong faith in God is the key to Ukraine's final victory!

REFERENCES

1. Гьофнер Й., Кардинал. Християнське суспільне вчення / пер. з нім. С. Сташник, Р. Оглашений. Львів: Свічадо, 2002. 304 с.
2. Гудінг Д., Леннокс Дж. Людина та її світогляд: для чого ми живемо, і яке наше місце у світі / пер. з рос. зі звіркою з англ. оригіналом; за заг. ред. М. А. Жукалюка. Львів: МБФ, 2009. Т. 1. 416 с.
3. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Постанова Верховної Ради України «Про заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» від 14.04. 2022 № 2188-ІХ. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20> (дата звернення: 30.04.2022).
5. Пояснювальна записка до Постанови Верховної Ради України «Про заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» від 14.04. 2022 р № 2188-ІХ. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20> (дата звернення: 30.04.2022).
6. Злочини вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ станом на 20.05.2022. *Офіс Генерального прокурора: веб-сайт*. 2022. 20 травня. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення: 20.05.2022).
7. «Завдяки тому, що український народ вірить у Бога, ми сильні і непереможні», – Глава УГКЦ у 96-й день війни. *Інформаційний ресурс Української Греко-Католицької Церкви: веб-сайт*. 2022. 30 травня. URL: http://news.ugcc.ua/video/zavdyaki_tomu_shcho (дата звернення: 30.05.2022).

Lilia YARMOL

Docteur en droit, Professeur,
Professeur associé au Département de théorie du droit et du constitutionnalisme
Université nationale polytechnique de Lviv

VIOLATIONS DES DROITS DE L'HOMME EN UKRAINE PENDANT LE TEMPS DE GUERRE

Les droits de l'homme sont l'une des valeurs le plus importantes qu'appartient à l'individu. Il est impossible d'imaginer une personne sans droits. Par son invasion militaire à grande échelle en Ukraine (le 24 février 2022), la Fédération de Russie a violé à la fois les droits humains naturels et les droits juridiques subjectifs énoncés dans la législation de l'Ukraine.

Violations des droits de l'homme naturels par la Fédération de Russie.

À mon avis, les droits de l'homme, en tant qu'élément du droit naturel, expriment les privilèges de l'homme, que Dieu lui a donné comme source idéale, et dont la connaissance, la conscience, la divulgation dépendent de l'homme lui-même et du niveau de développement de la société.

L'origine de l'idée de droits de l'homme naturels, ordonnés par Dieu, est soutenue par d'éminents chercheurs modernes, représentants de diverses confessions religieuses.

Ainsi, le célèbre représentant de la doctrine sociale catholique romaine J. Höffner, interprète le droit naturel du point de vue du christianisme, notant qu'il a trois propriétés: l'universalité, l'immutabilité et la reconnaissabilité [1, p. 73]. Le chercheur souligne que l'homme possède des droits naturels parce que Dieu l'a créé en tant qu'une personne. Au cœur du droit naturel, en tant que partie de la loi morale naturelle, se trouve, en conséquence, la "loi éternelle" du Créateur [1, p. 65–66].

Les chercheurs D. Gooding et D. Lennox, développant également des idées chrétiennes pour façonner la vision du monde, soutiennent que «les droits de chaque individu sont fondés sur Dieu et sur sa qualité. La personne en tant que telle est créée à l'image et à la ressemblance de Dieu et possède de ce fait la dignité et des droits originaires et inaliénables de l'homme» [2, p. 376].

Le préambule de la Constitution de l'Ukraine (1996) n'indique pas directement l'origine de Dieu des droits de l'homme, mais il y est souligné que cette Loi fondamentale de notre État, adopter par la Verkhovna Rada de l'Ukraine (i.e. le Parlement) au nom du peuple ukrainien, «se souciant de droits et de libertés de l'homme et conditions dignes de sa vie; prenant conscience de la responsabilité devant *Dieu*, devant sa propre conscience, devant les générations précédentes, présentes et futures..."[3].

Il convient maintenant d'évoquer que la Fédération de Russie, en tant qu'État terroriste, a empiété sur tous les droits naturels, donnés par Dieu, du peuple ukrainien:

- aux *droits physiques* (droits vitaux) (sur les droits à la vie, à l'intégrité physique, aux soins médicaux, à la sécurité de l'environnement, au logement, à la propriété des biens de consommation, à la libre circulation, etc.) ;

- aux droits personnels (liberté de religion, liberté d'expression, droit au développement personnel, etc.) ;

- aux droits culturels (sur les droits à l'éducation et au développement, à l'utilisation du patrimoine culturel et artistique, etc.) ;
- aux droits économiques (sur le droit à la propriété des moyens de production, aux conditions de travail favorables, etc.) ;
- aux droits politiques (sur les droits de l'homme à participer à la vie publique et étatique, etc.).

La Russie commet présentement un génocide contre le peuple ukrainien. Le 14 avril 2022, la Verkhovna Rada de l'Ukraine a adopté une résolution intitulée "Déclaration de la Verkhovna Rada de l'Ukraine sur la perpétration du génocide en Ukraine par la Fédération de Russie" [4]. Dans ce document, la Verkhovna Rada de l'Ukraine condamne les actes de guerre commises, entamées à partir du 24 février 2022, par les forces armées de la Fédération de Russie et de ses dirigeants politiques et militaires. Surtout, ce document condamne les actes de génocide du peuple ukrainien au cours de la récente phase de l'agression armée de la Fédération de Russie contre l'Ukraine. L'organe législatif de l'Ukraine appelle les organisations internationales et les parlements des États étrangers à reconnaître le génocide du peuple ukrainien effectué par la Fédération de Russie, particulièrement les crimes contre l'humanité et les crimes de guerre en Ukraine.

Dans la note explicative de la résolution de la Verkhovna Rada de l'Ukraine "Déclaration de la Verkhovna Rada de l'Ukraine" sur la perpétration du génocide en Ukraine par la Fédération de Russie », du 14 avril 2022, ont été décrites les différents aspects du génocide du peuple ukrainien:

- des atrocités de masse commises par les forces armées de la Fédération de Russie dans les territoires temporairement occupés (en particulier dans les villes de Bucha, Irpin, Mariupol, les communes urbaines Borodyanka, Gostomel et de nombreux autres endroits en Ukraine), se manifestant par de multiples cas de meurtres, d'enlèvements de personnes, de torture, de viols, d'outrages aux corps de personnes tuées et torturées, des exécutions arbitraires, des exécutions de familles entières, y compris des enfants qui ont tenté d'évacuer les territoires occupés ;
- le blocus des zones peuplées, la destruction des infrastructures civiles dans ces endroits, combinés par l'obstruction de l'accès aux biens humanitaires et à l'évacuation des civils ;
- de multiples faits de relocalisation forcée de milliers de personnes, y compris des enfants, de la population civile ukrainienne vers le territoire de la Fédération de Russie ou les territoires temporairement occupés par celle-ci ;
- de multiples cas de violence physique et mentale contre des représentants des autorités publiques ukrainiennes et des gouvernements locaux, des représentants d'organisations publiques et d'autres militants locaux, des journalistes, des membres du clergé et d'autres personnes faisant autorité dans la société ukrainienne. De telles actions visent à réprimer et à détruire l'élite du peuple ukrainien ;
- de multiples d'actions de la Fédération de Russie visant la destruction progressive du potentiel économique et sécuritaire, incluant la destruction de l'infrastructure. Des actions que portent le peuple ukrainien au risquent de l'appauvrissement progressif, au manque de nourriture et d'autres ressources nécessaires à la survie ;
- des actions délibérées de la Fédération de Russie quant à la destruction de musées ukrainiens, de monuments historiques en Ukraine, de lieux de culte, de destruction de livres

ukrainiens, d'interdiction de l'utilisation de la langue ukrainienne dans les territoires contrôlés par les occupants, etc. [5].

La Russie a empiété sur toutes les catégories de droits naturels des citoyens d'Ukraine. À la suite des actions militaires de cet État au 20 mai 2022, 232 enfants ont été tués, 427 enfants ont été blessés. Ces données sont fournies par le Bureau du Procureur général, sans pour autant identifier pleinement des sites d'hostilités actives [6].

À la suite des actions militaires de la Fédération de Russie en Ukraine au 20 mai 2022 ont également été enregistrés: 12 836 crimes d'agression et crimes de guerre ; 5 993 crimes contre la sécurité nationale [6].

Il convient de souligner que la Fédération de Russie a également empiété par ses actions militaires sur les droits naturels des personnes dans d'autres pays. L'anxiété, inquiétude ressentie par de nombreuses personnes dans le monde, est un problème pour la jouissance de leurs droits naturels. La guerre de la Russie provoque pareillement une crise alimentaire dans le monde. Les menaces d'utilisation d'armes nucléaires par la Fédération de Russie, la pollution de l'environnement résultant des hostilités constituent un danger non seulement pour les citoyens ukrainiens, mais également pour d'autres pays du monde. Le monde a été bouleversé par l'agression militaire de la Fédération de Russie.

Nous pouvons néanmoins observer comment le peuple ukrainien a courageusement résisté à l'ennemi pendant la guerre, comment ils ont pu se tourner vers Dieu dans la prière pour obtenir de l'aide. Les défenseurs de l'Ukraine demandent aux gens de prier pour eux personnellement, pour la victoire, pour la fin de la guerre.

De même nous observons comment les gens dans d'autres pays du monde se tournent en masse vers Dieu avec des prières, des demandes pour la fin de la guerre, pour une juste punition des criminels. Nous entendons également des appels à Dieu pour mettre fin à la guerre de la part de responsables ukrainiens.

Les représentants des confessions religieuses en Ukraine, et dans le monde, prient avec confiance Dieu pour la fin de la guerre et la paix en Ukraine.

Le Primat de l'Église gréco-catholique ukrainienne, Sa Béatitude Sviatoslav Chevchouk, a à juste titre souligné que « selon lui, du fait que le peuple ukrainien croit en Dieu, nous sommes forts et invincibles. En raison du fait que nous sommes forts par la puissance de Dieu - nous avons la capacité de vaincre l'ennemi et de survivre dans notre combat" [7].

En XXIe siècle, au centre de l'Europe, l'État totalitaire de la Fédération de Russie commet de terribles crimes contre le peuple ukrainien. C'est une période d'épreuves, tant pour l'Ukraine que pour les autres pays du monde et pour chacun de nous individuellement. À mon avis, en renforçant la foi du peuple ukrainien, la formation d'un État chrétien fort en Ukraine aidera à vaincre l'ennemi et à remporter la victoire finale! L'Ukraine est un bouclier pour l'Europe et les autres pays du monde! Les États du monde doivent suivre l'exemple de l'Ukraine dans sa lutte contre le mal et l'injustice!

La lutte se déroule non seulement sur le plan matériel, mais aussi sur le plan spirituel! Une foi solide en Dieu est la clé de la victoire finale de l'Ukraine!

RÉFÉRENCES

1. Гьофнер Й., Кардинал. Християнське суспільне вчення / пер. з нім. С. Сташник, Р. Оглашений. Львів: Свічадо, 2002. 304 с.

2. Гудінг Д., Леннокс Дж. Людина та її світогляд: для чого ми живемо, і яке наше місце у світі / пер. з рос. зі звіркою з англ. оригіналом; за заг. ред. М. А. Жукалюка. Львів: МБФ, 2009. Т. 1. 416 с.
3. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Постанова Верховної Ради України «Про заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» від 14.04. 2022 № 2188-ІХ. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20> (дата звернення: 30.04.2022).
5. Пояснювальна записка до Постанови Верховної Ради України «Про заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» від 14.04. 2022 р № 2188-ІХ. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20> (дата звернення: 30.04.2022).
6. Злочини вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ станом на 20.05.2022. Офіс Генерального прокурора: веб-сайт. 2022. 20 травня. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення: 20.05.2022).
7. «Завдяки тому, що український народ вірить у Бога, ми сильні і непереможні», – Глава УГКЦ у 96-й день війни. Інформаційний ресурс Української Греко-Католицької Церкви: веб-сайт. 2022. 30 травня. URL: http://news.ugcc.ua/video/zavdyaki_tomu_shcho (дата звернення: 30.05.2022).

Секція
«НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА СУЧАСНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ
В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ
ПРОТИ УКРАЇНИ»

Роман ЛУЦЬКИЙ

доктор юридичних наук, професор,
директор Науково-дослідного інституту
імені Академіка Івана Луцького
університету Короля Данила

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА КОНЦЕПЦІЯ «РУССКОГО МИРА» ЯК
ФУНДАМЕНТАЛЬНА ЗАГРОЗА КОНСТИТУЦІЙНОМУ ЛАДУ УКРАЇНИ

Неспроможна економічним, політико-дипломатичним шляхами здійснювати глобальну конкуренцію, офіційна Москва, за словами Г. Перепелиці, створивши доктрину «русского мира», зайнялася руйнацією світового порядку. Свідченням цього, на його думку, є дискредитація практично всіх інститутів міжнародної безпеки, ігнорування угод, що були підвалинами для постбіполярного світу: відкидання принципів Заключного акта, підписаного у Гельсінкі у 1975 р. 35-ма державами; перегляд кордонів на континенті; відмова від Біловезької угоди лідерів України, РФ, Білорусі 1991 р., що можна розцінити не інакше як відмову від визнання державних суверенітетів пострадянських країн; несприйняття розширення НАТО та ЄС на Схід, підбурювання радикальних проросійських партій у Центральній і Західній Європі; нейтралізація Вишеградської четвірки через утворення у ній групи проросійськи налаштованих країн; грубе порушення понад 300 міжнародних договорів і конвенцій, Статуту ООН і Будапештського меморандуму 1994 р. тощо. Тим самим нинішня влада РФ прагне влаштувати ситуацію світового хаосу, в якому утвердити новий порядок на своїх правах і умовах. Звідси сценарії встановлення нового світопорядку залежать від результатів російсько-української війни. «Це означає, – підкреслив він, – що будучи між Сходом і Заходом, Україні загрожує втрата свого державного суверенітету і територіальної цілісності. Битва за Україну буде визначати кінцевий результат цієї геополітичної боротьби, оскільки від її приєднання до європейського чи російського простору буде залежати подальше розширення сфери домінування одного з суб'єктів чи то на Захід, чи то на Схід. Приєднавши Україну, Росія може з цієї стратегічної позиції розширювати свій подальший геополітичний наступ на Центральну Європу і нав'язувати власну нормативну силу Західній Європі. Таким чином, перед сучасною Росією відкривається історичний шанс захопити Європу, як це зробив Радянський Союз в 1944-1945 роках, змінити баланс сил у відносинах із Заходом та переструктурувати весь геополітичний простір Європи на свою користь, переглянути результати холодної війни і знову ствердити себе як домінанту геополітичного простору в Європі та Євразії» [4; с. 304-305].

Вказуючи на те, що російська агресія проти України стала апогеєм і уособленням рівня деградації світової системи безпеки, сучасні автори, разом з тим, звертають увагу на комплексність і багаторівневість конфлікту у та навколо України.

Зокрема, В. Філіпчук стверджує: фактично, потрібно говорити не про один, а про три різних конфлікти: геополітичний (між Росією та Заходом), двосторонній (між Україною та Росією) і внутрішньоукраїнський конфлікти, що одночасно вибухнули на одній і тій же території. На його думку, цей конфлікт є не схожим на інші, оскільки зовнішньої агресії та порушення територіальної цілісності зазнала країна, що отримала безпосередні гарантії безпеки від усіх держав – постійних членів РБ ООН. Разом з тим, він відбувається в рамках європейської безпеки, що вважалася найстабільнішою регіональною архітектурою безпеки. Незважаючи на виразну неспроможність ОБСЄ, інших міжнародних організацій зупинити його, відновити мир і покарати агресора, головні фігури на міжнародній арені не виявляють бажання переглянути засади чинної європейської архітектури безпеки, зробити її ефективнішою і надійнішою. До того ж, тут чітко проглядається асиметричний та гібридний конфлікт. Росія – агресор публічно заперечує свою участь у ньому, а її дії включають як традиційні військові методи, у тому числі захоплення територій і їх офіційну анексію, так і не традиційні – в політичній, економічній, інформаційній сферах, тероризм, що дає змогу побачити в усьому цьому класичну гібридну агресію [8].

Не буде перебільшенням зазначити, що відповідальність за руйнування старого світопорядку лежить не тільки на Росії, а й на західних країнах, які її агресію проти України (а у 2008 р. – проти Грузії) «пропустили». Зокрема, за деякими даними, переважна кількість західних ЗМІ відразу після цієї події несподівано «осліпла» стосовно того, хто є агресором і як називати окупаційні війська, винаходячи натомість якісь нові терміни, єдиний смисл яких – «не назвати російську агресію такою».

Як відомо, 28 лютого та 11 березня 2014 р. Верховна Рада України, сподіваючись на виняткову чинність гарантій Будапештського меморандуму 1994 р., зверталася до держав-гарантів відповідно до Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї з проханням виконати свої зобов'язання щодо його положень та застосувати усі можливі заходи для припинення агресії, збереження незалежності, суверенітету, сучасних кордонів України. Одночасно український парламент запропонував РБ ООН скликати засідання для розгляду дій РФ, а парламентам держав-гарантів безпеки України та міжнародним організаціям – направити спеціальні моніторингові місії для ознайомлення з ситуацією в Україні. Проте підписанти Будапештського меморандуму навіть не змогли зібратися на спільну зустріч; ГА ООН спромоглася лише обговорити та прийняти заяви рекомендаційного характеру; моніторингові місії ООН та ОБСЄ не були допущені на Кримський півострів російськими окупаційними військами; на Донбасі спостерігачі ОБСЄ стали заручниками сепаратистів і російського спецназу.

Стратегічну та ментальну неготовність Заходу до кризових явищ у безпековому середовищі можна пояснити також недооцінкою і синдрому реваншизму в РФ, і ролі України в політиці російської експансії, і наскільки далеко офіційна Москва готова знайти у захисті того, що називає «ключовими інтересами» Росії, і невірою у те, що кремлівські очільники наважаться на пряме застосування сили проти сусідніх країн. Навіть проведена у ЗС РФ масштабна «сердюковська» реформа, а також наявність стратегічного ядерного потенціалу не сприймалися як такі, що могли перетворити цю державу на загрозу для європейської колективної безпеки. Звідси, як зауважив С. Толстов, США та ЄС, продемонструвавши у березні 2014 р. цілковиту неспроможність зупинити процеси ескалації міжнародно-політичного конфлікту,

упродовж року приймали, в основному, тактичні заходи. Останні передбачали запровадження проти Росії поетапних економічних санкцій з метою утримати її керівництво від ескалації конфлікту та переконати його дотримуватися норм міжнародного права. Іншими словами, у стратегічному контексті лідери США та європейських країн не побачили в російській агресії проти України критичної загрози для стабільності НАТО та системи західних союзів і не виключали можливості повернення до попереднього статусу. А щодо відмови Вашингтона та Лондона від виконання гарантій територіальної цілісності України, згідно Будапештського меморандуму, то вона спочатку не вважалася політичною поразкою, оскільки Україна була не членом НАТО чи важливим союзником США поза межами Північноатлантичного альянсу на кшталт Японії, Південної Кореї, Австралії, Ізраїлю, а позаблоковою державою [5; с. 17]. Так, на початку 2016 р. тогочасний президент США Б. Обама відверто заявив, що «Україна не є членом НАТО, тому вона буде уразлива перед російським вторгненням незалежно від того, що ми робимо».

Правда, у лютому 2015 р. західні політики, повертаючись до подій перших місяців попереднього року, змушені були визнати таке: «Під час протестів, що спалахнули на початку 2014 р., які в кінцевому підсумку призвели до повернення промосковського уряду Віктора Януковича, Україна стала першою країною в Європі, де протестуючі гинули з прапорами ЄС у руках. Захід, як переконаний багато хто в Києві, зрадив Україну» [6; с. 165-166].

Останнім часом у західних і українських елітних колах виразних обрисів набуває концепція вирішення безпекових проблем Української держави. Її суть зводиться до наступного: офіційний Київ де-факто змиряється з анексією Криму; дозволяє вибори на Донбасі до встановлення контролю за кордоном, що, фактично, означає реінтеграцію окупованої території на російських умовах; обіцяє Кремлю «нейтралітет» або «позаблоковість», відмову від планів увійти у Північноатлантичний альянс або укласти будь-яку зобов'язувальну угоду (а нейтралітет означає відмову від ключової частини суверенітету – права самостійно визначати союзників у сфері безпеки та оборони). Хоча, як відомо, станом на весну 2014 р. Українська держава мала законодавчо закріплений «позаблоковий» статус і офіційно ніде не заявляла про намір стати у майбутньому членом НАТО, а з РФ її пов'язували найпотужніші міжнародно-правові зв'язки після підписаного у 1997 і пролонгованого у 2012 р.р. «Договору про дружбу і співпрацю». Проте це не стримало північного сусіда від анексії Криму та збройного вторгнення на Донбас [2; с. 51].

Економічні санкції, запроваджені Євросоюзом і США після анексії Криму та з огляду на війну на Сході України, є ефективними, однак вони негативно впливають і на економіку країн Заходу. Тому в Європі лунають голоси на користь їх припинення. Це пояснюється значною залежністю економік деяких країн континенту від Росії, присутністю на її ринку багатьох європейських компаній, що приносить вагомий надходження до бюджетів і соціальних програм, здатністю кремлівської пропаганди робити своїми союзниками численних відомих зарубіжних політиків, громадських діячів, а також деякі ЗМІ для розповсюдження «правильної» версії російсько-українського конфлікту. Проте агресора треба зупиняти. Україна не є кінцевою метою для В. Путіна, так само, як Чехословаччина не була кінцевою метою для А. Гітлера. Імперіалісти взагалі не мають кінцевої мети, тим більше, що тепер у них є ядерна «кнопка». «Для Росії підкорення України є кроком до перебудови світового порядку у

власних інтересах, необхідною передумовою для дальшого наступу на Європу, прикладом для залякування непокірних, а не останньою самоцінною метою, – зазначив С. Немирич. – Київ воює насамперед і переважно за своє майбутнє, але, вигравши цю кампанію й отримавши в розпорядження ресурси України, РФ стане набагато самовпевненішою та агресивнішою. Всі побачать насправді іншу Росію. Заходу доведеться зупинити її не на Сіверському Донці й не на Дніпрі, а на Бузі і Віслі, коли не на Одері. І платитимуть, у тому числі своїми життями, вже не тільки українці. Отже, набагато раціональніше – допомогти Україні. І це годилося б усвідомити всім і в Європі, і в Північній Америці» [3].

Останні події на континенті підтверджують, що «гібридна війна», як форма агресивного вирішення Москвою власних геополітичних завдань, не обмежується Україною, а, видозмінюючи свої форми, поширюється на нові театри воєнних дій. Так, В. Горбулін виокремлює три масштабні, багато у чому схожі, «гібридні операції»: Сирія (Туреччина), Європейський Союз, Україна. «І визначаючи вміння Росії знаходити вдалі локальні (але стратегічно неправильні) рішення, – зазначив він, – слід розуміти, що в зоні безпосередньої «гібридної загрози» перебувають не тільки Україна та країни Балтії, а й усі сусіди Росії з ОДКБ, а також Європа в цілому. У рамках її «гібридних стратегій» і курсу на анархізацію глобального простору безпеки цілком можна чекати від Росії свідомого розконсервування цілого ряду «заморожених конфліктів», насамперед у Придністров'ї, Нагірному Карабасі, інших регіонах. І ця тенденція починає проявлятися – Путін уже висловив готовність підтримати Сербію в її позиції щодо Косово» [1].

Для західних країн нині характерна відсутність геостратегічних «червоних ліній», які б окреслювали можливі межі поступок стосовно сфер впливу РФ. Унаслідок цього їхня політика все виразніше скочується на оперативнотактичний рівень політико-дипломатичних переговорів і політико-адміністративних проектів, де Кремль традиційно сильніший. Слід підкреслити також, що сучасна криза світової безпеки має принципово інший характер, ніж холодна війна. Адже сьогоднішня ситуація істотно менш структурована та визначена, а планетарні проблеми не обмежується лише відносинами Захід – Російська Федерація, на відміну від другої половини минулого століття, коли протистояння СРСР – США, ОВД – НАТО були віссю світової системи міжнародних відносин. Драматичні події на Близькому Сході, спалах і розвиток фундаменталізму, розповсюдження міжнародного тероризму, ІДІЛ, контроль акваторії Південно-Китайського моря, міграційна навала до країн Євросоюзу тощо зачіпають інтереси Європи та США значно більше, ніж дії Росії на пострадянських теренах, і свідчать про наближення загрозливого періоду глобальної системної кризи [5; с. 17].

Небезпечною особливістю нинішньої ситуації стало розмивання відмінностей між зовнішніми та внутрішніми загрозами. Здійснювана РФ у сучасних міждержавних конфліктах гібридна війна має на меті руйнування суспільств, проти яких вона ведеться, придушення там волі до спротиву. Центральним її об'єктом виступають громадськість та інституції, а не збройні сили. Крім того, їй притаманний комплексний і багатомірний характер. Військові засоби тут можуть відігравати як ключову, так і другорядну роль. Частіше – останню, бо, як відомо, «их там нет». Ілюзорне відчуття миру, а також активне використання слабких та уразливих місць суспільств і держав – важливі інструменти гібридної війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горбулін В. Гібридна війна: все тільки починається... *Дзеркало тижня*. Україна. 2016. № 11.
2. Магда Є. Гібридна війна: вижити і перемагати. Харків, 2015. 296 с.
3. Немирич С. Кінцева реальність. *Дзеркало тижня*. Україна. 2021. №19.
4. Перепелиця Г. Російська військова агресія проти України: міжнародний та внутрішньополітичний контекст. *Україна дипломатична*. 2014. №. 15. С. 303-310.
5. Толстов С. Координація політики США та ЄС у відповідь на українську кризу. *Закордонні справи: Політологія*. 2015. № 1. С. 16-18.
6. Ткаченко В. Росія і Захід: реінкарнація геополітики. *УІЖ*. 2016. № 1. С. 165-169.
7. Турчин Я. Російсько-український конфлікт як новий виклик світовій безпековій системі. *Зовнішні справи. Політологія*. 2016. № 11. С. 14-18.
8. Філіпчук В. Міжнародна підтримка миру та війна на сході України: чи є рецепт мирного врегулювання? *Дзеркало тижня*. Україна. 2016 № 17.

Леонід Рябошапко

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри підприємництва і права
Полтавського державного аграрного університету

КРИМСЬКИЙ ВЕКТОР РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ: ДЕОКУПАЦІЯ СВІДОМОСТІ ТА ТЕРИТОРІЇ

Російська Федерація, як держава-спадкоємець СРСР з 25 грудня 1991 року, не змінила сутності агресивної зовнішньої політики. Вона продовжила неодноразово і промовисто демонструвати підміну демократичних понять, нехтування загально визнаними міжнародними способами врегулювання територіальних суперечок, зрештою – великодержавний шовінізм.

За таких умов більшої актуальності набуватиме необхідність продовження системних міждисциплінарних досліджень історичних витоків критичного стану національної безпеки України в результаті агресивної зовнішньої політики РРФСР-СРСР-РФ та важливості співпраці з представницькими органами кримських татар. Мета мого виступу - окреслити кримську проблематику як складову національної та міжнародної безпеки на тлі агресивної зовнішньої політики РРФСР-СРСР-РФ у 1917-2022 роках, а також низки інших фундаментальних питань (світоглядних, міжнародних, політичних, юридичних, історичних), які вимагають переосмислення на шляху України до євроатлантичної спільноти.

Дослідниками гуманітарного напрямку створено вагому методологічну основу для вивчення цієї теми. Серед них - наукові праці Б. Бабіна, Т. Березовця, Г. Бекірової та інших, спільна публікація збірника документів і матеріалів, підготовлена Інститутом історії НАН України та архівними інституціями у 2016 році за редакцією В. Смоля. Однак загрози у сфері національної безпеки матимуть невизначений термін,

що передбачає додаткове висвітлення політико-правових подій на території України і Кримського півострова у 1917-2014 роках.

Відновлення державного суверенітету з метою деокупації території АРК та міста Севастополя передбачатиме реалізацію низки заходів, зокрема: Рекомендацій парламентських слухань від 22 вересня 2016 року щодо шляхів, методів і способів Стратегії реінтеграції тимчасово окупованої території АРК та міста Севастополя; Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території АРК та міста Севастополя, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року; Закону України від 1 липня 2021 року «Про корінні народи України» (кримські татари, караїми, кримчаки); Декларації Міжнародної Кримської платформи від 23 серпня 2021 року [1]. Не менш важливо - вдосконалити окремі напрями державної політики з питань оборони та інформаційної безпеки; ухвалити рішення після оприлюднення звіту діяльності Тимчасової слідчої комісії парламенту з питань розслідування фактів, які сприяли тимчасовій окупації території АРК та міста Севастополя, створеної 1 лютого 2022 року; визначити збалансовану конституційну модель територіальної організації влади на території Кримського півострова.

Виконання цих завдань корелюється з реалізацією конституційного положення про незворотність європейського та євроатлантичного курсу України. Підписавши та ратифікувавши Угоду про асоціацію з ЄС у 2014 році, Україна не просто зробила базовий вибір між різними векторами світової торговельної політики. Йдеться про повернення до західної моделі політичних, економічних, правових, гуманітарних і безпекових відносин. За цим поняттям - моральні і правові норми європейських держав, котрі формувалися століттями, створювали ґрунт, на якому тепер функціонують політико-правові інституції держав Західної демократії. ЄС створив спільноту як об'єднання народів на засадах християнських цінностей, не фальсифікованої історичної пам'яті, верховенства права, прав людини, чесних виборів, справедливого судочинства, спільних економічних інтересів і їх захисту через систему колективної оборони – НАТО.

Водночас названі вище демократичні цінності не є усталеними, а ЄС і НАТО - не найкращі політичні організації в світі. Це підтверджують події після початку російсько-української війни у 2014 році: політично пасивна і наївна позиція ЄС і НАТО, відсутність єдності та ускладнена процедура ухвалення важливих рішень, переважання економічних інтересів у міжнародних відносинах з РФ та обмеження риторичними заявами, резолюціями, переговорами, невиконання міжнародних зобов'язань державами-учасниками підписання Будапештського меморандуму 1994 року та недієва система міжнародного публічного права.

Але повномасштабна збройна агресія РФ проти територіальної цілісності всієї України з використанням новітніх способів ведення інформаційної гібридної війни повинна прискорити процес взаємного переосмислення суспільної свідомості. Зокрема, для суб'єктів конституційного права проросійської орієнтації – змінити ставлення до українського державотворення, усвідомити загрози конституційному ладу, необхідність його гарантування Збройними Силами України, а для ЄС, НАТО, інших європейських інституцій - історичну та стратегічну роль України в захисті європейської системи безпеки. У зв'язку з цим доцільно навести цитату з меморандуму Української Національної Ради, оприлюднену 5 серпня 1949 року на адресу першої сесії Ради Європи в Страсбурзі: «Тепер уже всі народи світу відчувають страшну небезпеку

від російського комуністичного імперіялізму, з яким Український народ мусів почати боротьбу ще 1917 р. У цей важливий момент ми вважаємо залучення України в систему Об'єднаної Європи за неодмінне з причин політичних і економічних, зокрема в інтересі оборони європейських народів перед російським комуністичним імперіялізмом» [2, с.233].

Висновки. Розвиток державного будівництва після 1991 року засвідчив непослідовний політико-правовий процес відновлення багатовікової історії українського державотворення. Серед визначальних обставин – неусвідомлення значною частиною української і європейської спільноти наслідків антисоціального зламу Жовтневого перевороту 1917 року, створення СРСР 1922 року, спадщини тоталітарного політичного режиму у сфері правової ідеології, хибності «взаємовигідних» міждержавних відносин з РФ, геополітичних реалій ХХ-початку ХХІ століття.

Завершуючи характеристику внутрішніх і зовнішніх чинників, які зумовили тимчасову окупацію території АРК та міста Севастополя, слід наголосити, зокрема, на таких:1) збройна агресія та окупація території УНР і КДР (1917-1921 роки);2) створення Кримської АРСР у складі РРФСР та її ліквідація (1921 – 1945 роки);3) депортації національних меншостей, кримських татар за національною ознакою та адміністративні перешкоди у їх поверненні (1941-1991 роки);4) політична боротьба під час радикальних суспільних перетворень в СРСР-УРСР із застосуванням псевдоюридичних аргументів за збереження СРСР, відновлення Кримської АРСР як територіальної автономії у складі УРСР з метою підписання нею - рівноправним суб'єктом радянської федерації - нового Союзного Договору; 5) політичне протистояння між органами державної влади України та Кримської автономії на тлі тривалого конституційного процесу (1990-1998 роки);6) російсько-український конфлікт про правовий статус міста Севастополя (1993 рік);7) прорахунки політичного керівництва України щодо підписання та ратифікації Будапештського меморандуму про гарантії безпеки (1994 рік); 8) дислокація іноземного військового формування в місті Севастополі – Чорноморського флоту РФ на підставі Угод 1996 і 2010 років, продовження його перебування до 2042 року; 9) вагома різниця між формою і змістом конституційних приписів щодо державного устрою (Україна – унітарна держава, невід'ємна складова якої – АРК та місто Севастополь із спеціальним статусом); 10) періодичні дискусії про створення балансу загальнонаціональних і регіональних інтересів, що передбачало формування двопалатного парламенту; 11) непослідовна державна етнопатрістична політика щодо реалізації конституційного статусу Меджлісу як представницького органу кримськотатарського народу; 12) намагання РФ спорудити дамбу у Керченській протоці в напрямку українського острова Тузла (2003 рік); 13) набуття російсько-українського громадянства в АРК та місті Севастополі; 14) проросійська позиція деяких держав на Бухарестському саміті НАТО та відкладення рішення про приєднання України до «Плану дій щодо набуття членства» на невизначений час (2008 рік); 15) набуття Україною міжнародно-правового статусу позаблокової держави (2010 рік); 16) ухвалення Закону України «Про засади державної мовної політики» як умови «захисту» російської національної меншості (2012 рік); 17) відсутність активної проінформаційної політики, що створило умови для порушення інформаційного суверенітету держави та ефективного маніпулювання суспільною свідомістю з боку КПУ, Партії Регіонів, проросійськими і російськими засобами

масової інформації в інформаційному просторі АРК та міста Севастополя; 18) неусвідомлення та несприйняття переважною кількістю російської національної меншості в АРК та місті Севастополі ідеї національної держави як такої, що об'єднує Український народ – громадян України всіх національностей – на засадах єдиної політичної нації; 19) неефективна військова політика, недостатнє фінансове забезпечення Збройних Сил України.

Отже, акт збройної агресії РФ проти України, здійснений 24 лютого 2022 року, продовжує розпочату 20 лютого 2014 року тимчасову окупацію території АРК та міста Севастополя. Це має стати уроком для української спільноти та міжнародного співтовариства, політичного керівництва Української держави, ЄС і НАТО у сенсі переосмислення ставлення до «стратегічного партнера» - РФ. Результат «збалансованої» зовнішньої політики і «рівноправного діалогу» України з РФ. Від усвідомлення та реалізації цього залежатиме перспектива національної та міжнародної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Спільна декларація Учасників Міжнародної Кримської платформи: ухвалена на Установчому саміті у м.Києві 23 серпня 2021 року. URL:<http://crimea-platform.org/samit/deklaraciya>

2. Український парламентаризм на еміграції. Державний центр УНР: документи і матеріали. 1920-1992 / упоряд. В. Яблонський. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2012. 840 с.

Валерій ЛАСТОВСЬКИЙ

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри міжнародних відносин
Київського національного університету культури і мистецтв

КУЛЬТУРА І НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА: ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИКИ І ЗАКОНОДАВСТВА

Українсько-російська війна, що почалася у 2014 році і особливого загострення набула у 2022 році, змусила суспільство багато в чому переоцінити свої підходи до багатьох аспектів власного ж життя. Переоцінки зазнали, зокрема, питання оборони, пошуку стратегічних союзників, визначення напрямків реформування управлінських структур і зв'язків тощо. У результаті цього були внесені зміни до Конституції України і цілого ряду законодавчих актів попередніх років та почали створюватися нові закони, спрямовані на закріплення нового курсу держави.

Не могли всі ці процеси й обійти питання розвитку культури в межах нових соціально-політичних процесів. Чи не найбільш резонансними подіями в цей час стало прийняття законів України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації» (2017) та «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019). Продовжували обговорюватися у суспільстві й інші питання, пов'язані із станом та майбутнім розвитком культури.

На фоні цього не можна не відзначити, що суспільство доволі гостро реагувало на окремі події культурного життя, які не вкладалися в уже існуючу реальність. Для цього можна згадати хоча б відомі скандальні ситуації з відбором учасників на міжнародний конкурс «Свробачення» у 2019 та 2022 роках з виконавцями MARUV та Аліна Паш. Вони були викликані суспільною оцінкою політичних та моральних поглядів і дій обох учасників.

Звісно, всі ці та інші події культурного життя, пов'язані із політичними проблемами, можна було б вважати суто внутрішньою ситуацією в Україні, викликані внутрішніми політичними процесами. Але такий підхід був би в принципі помилковим. На жаль, слід констатувати, що внутрішня ситуація в Україні впродовж останніх десятиліть зумовлювалася у значній мірі ще й зовнішнім впливом.

І тут нам слід ставити питання значно ширше, ніж про звичайні взаємовпливи в процесі культурного обміну, зміцнення культурних зв'язків тощо. Такий підхід був би виправданий тільки в умовах мирного розвитку держави і суспільства та взаємоповаги у стосунках між суб'єктами міжнародних відносин.

Натомість ми можемо спостерігати зовсім протилежне. Адже від 1990-х років почався новий процес агресивної експансії з боку Російської Федерації, спрямований проти України. На початку цієї експансії одну з головних ролей відігравала саме культура.

В цілому, загальновідомо, що експансія російської культури на українські простори розпочалася ще у XVIII столітті і проходила кілька етапів (в рамках російської імперської та радянської державності), поступово відтісняючи українську культуру із загальносуспільного прогресу і перетворюючи її на маргінальну культуру. Повернення України до незалежності у 1991 році зламало цей процес. Саме тоді вже було усвідомлено частиною української еліти, що українська культура є невід'ємною частиною української національної ідеї [4].

Оскільки ж новоутворена російська держава у форматі Російської Федерації на той час не в змозі була зупинити цей процес примусово, були напрацьовані і поступово реалізовувалися нові проекти подальшого проникнення російської культури в Україну, вершиною чого стала політична концепція «русского мира» (звісно, використовувалися й дещо застарілі, але, все ж, дієві, концепції «общей истории», «дружбы народов» та ін.). Ще у 2001 році, за 10 років після здобуття незалежності, про це писав Іван Дзюба: «...на рівень національного завдання Росії виводиться сьогодні завдання об'єднання Росії, Білорусі й України, тобто, фактично, нового приєднання їх до Росії. Спочатку про це говорили літератори певного штибу, тепер заговорили й політики комуністично-імперського табору. Офіційна російська політика поки що не акцентує це питання, але фактично формується під великим тиском подібних тенденцій» [2].

На жаль, зв'язок між експансією російської культури в український простір та національною безпекою впродовж майже 30-річної історії незалежної України для значної частини політичної еліти та політичних експертів був неочевидний, не кажучи вже про все населення України в цілому. У результаті досить значного поширення набули гасла на кшталт «Культура поза політикою» (чи як варіант «Спорт поза політикою»), які насправді були відображенням ще радянської ідеології. Навіть вторгнення Росії у 2014 році не особливо похитнуло їх позиції. Разом з тим, дослідження факторів «гібридної війни», застосованої проти України, показало, що й

«масова культура, її інформаційно-семантичне поле найчастіше використовуються як гібридна зброя війни нового типу» [3, 66].

Серйозних же змін такий підхід у суспільстві набув лише після 24 лютого 2022 року, коли Російська Федерація перейшла в масштабний наступ на всіх українських кордонах, з бомбардуванням міст і варварським знищенням цивільного населення.

Тепер вже значною частиною громадян України було кардинально переосмислено українсько-російську політику минулих десятиліть, у т.ч. й у сфері культури. На сторінках багатьох видань та соціальних мереж розгорнулася розширена дискусія щодо необхідності внесення змін у державну політику у сфері культури. Водночас почалася й практична реалізація багатьох висловлених ідей «знизу», на рівні місцевого самоврядування. Це проявилось у інтенсивному процесі перейменування топографічних назв та в демонтажі тих пам'ятників, що символізують минулу колоніальну залежність (наприклад, 26 квітня 2022 р. була демонтована скульптурна група біля Арки Дружби народів у м. Києві [1]). Однак, поки що, цей процес ще не дійшов до повного розуміння «зверху».

Необхідно звернути увагу на те, що в українському правовому просторі діють закони України «Про культуру» (2010) та «Про національну безпеку України» (2018). Але проблема полягає в тому, що обидва ці акти не містять норм, які б гармонійно взаємодіяли між собою. Перший з них ніяким чином не пов'язаний з національною безпекою, а другий – з культурою. Навіть зміни в закон «Про культуру» від 29 квітня 2021 р., якими встановлювалася нова редакція статті 3 «Основні засади державної політики у сфері культури» та статті 4 «Пріоритети державної політики у сфері культури» так і не визначила головне – пріоритет у сфері національної безпеки.

На сьогодні ж вже цілком очевидно, що культура України є невід'ємним елементом системи національної безпеки. І це потребує відповідного закріплення в законодавстві України. Питання залишається тільки в тому, наскільки до усвідомлення цього готова передовсім українська політична еліта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаврилова Л. Арка Дружби народів: що це було? 138 с.

Олександр СУШИНСЬКИЙ

доктор наук з державного управління, професор,
директор навчально-наукового інституту державного управління
Національного університету «Львівська політехніка»

ВІЙНА ТА ТЕРОРИЗМ: ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ

В аспекті авторських загальних теорій (концепцій) публічної влади та відповідальності розробляється проблематика концепції відповідальності особи та народу, нації у зв'язку з війною та тероризмом. Доводиться зв'язок індивідуальної та солідарної відповідальності у зв'язку з військовою агресією та державним

тероризмом. Розробляється засади гарантій запобігання та протидії військовій агресії.

З 24 лютого 2022 року Російська Федерація (Росія) веде війну проти України, Українського народу. Росія, розпочавши де-факто війну – активні бойові дії на усій території суверенної і незалежної держави Україна, де-юре називає цю війну «спеціальною військовою операцією».

Проводячи правову оцінку реальних відносин Росія - Україна, доходимо висновку, що Росія веде війну з Україною фактично з часу проголошення Україною незалежності. Адже війна – вид суспільних відносин, суспільно-політичне явище, пов'язане з розв'язанням суперечностей, які перейшли в конфлікт між державами, народами, виразниками якого є «політики», із застосуванням у своєму крайньому вираженні військових формувань і зброї. Війна як конфлікт у крайньому вираженні характеризується колективною агресією, людськими жертвами та матеріальними втратами. Особливістю сучасних гібридних воєн є латентне захоплення чужих матеріальних, природних і людських ресурсів. У такому сенсі Росія веде війну проти України з часу проголошення незалежності шляхом «законного» захоплення майна, природних ресурсів тощо.

Росія через відповідні структури, – спецслужби, бізнес, агенти впливу тощо, упродовж тривалого часу фактично «виснажувала» Україну, Український народ. Основна причина цієї війни – прагнення політичних сил Росії нівелювати державність України, української нації.

Росія де-факто є державою терористом (тероризм (від лат. *terror* – «жах») адже вона використовує насильство проти цивільного населення по усій території України.

Постановка проблематики

Чи це війна та тероризм російського народу про Українського народу?

Президент Росії заявив, що метою є «денацифікація» України. Яку по суті трактуємо російським геноцидом спрямованим на Український народ. Адже геноцид по російськи – вбивство кожного та усіх громадян України, Українців, Українського народу. Не визнаючи Українців як окрему націю війна під назвою «воєнна операція» набула ознак геноциду. Якщо злочинців не зупинити вони можуть вбити націю на її суверенній землі.

Ця війна зумовила до постановки питання про агентів впливу в Україні та в Росії, про відповідальність українців у Росії та росіян в Україні!? Адже в Росії проживає та працює мільйони українців і громадян України, а в Україні – росіян і громадян Росії.

Отже, формулюємо робочу гіпотезу розробки – народ Росії – *субституційний* відповідач у системі органів публічної влади.

Доктринальні засади розробки

В Україні уже тривалий час нав'язуються концепції (верховенства права, космополітизму, мультикультуралізму тощо) де фактично «віртуальними» людиною та правом підміняється громадянство України та права і свободи громадян. У контексті розроблюваної нами концепції відповідальної республіки найвищою соціальною цінністю для держави Україна (*національною цінністю*) є саме її громадяни, їх життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека, життєво важливі інтереси [1].

Сутнісним у концепції відповідальна республіка є те, що найвищі соціальні цінності охороняються «силою права» гарантією якої є «право сили» з метою

забезпечення того, щоб громадяни не були змушені вдаватися до крайнощів – повстання проти узурпації влади будь-ким і у будь-який спосіб. У контексті викладеного громадянство саме держави Україна зумовлює пріоритет її (держави) відповідальності – національну цінність. Однак, констатуємо, що «сила права» є недостатньою гарантією найвищих соціальних цінностей, а лише поєднання «сили права» та «права сили» є такою гарантією «безпеки».

Поняття «безпека» у загальному трактуванні характеризує стан захищеності об'єкта від змін. Цей стан обумовлюється насамперед такою властивістю об'єкта як стійкість проти негативних змін, а точніше – негативних впливів, які трактуються як певні «загрози». Таке поняття безпеки передбачає певну захисну, зокрема, зворотню дію та/чи протидію щодо реальних і/чи можливих загроз. У такому аспекті «національна безпека» – стан захищеності суспільних відносин щодо основних і насамперед найвищих соціальних цінностей чи у найбільш загальному значенні – національного інтересу. Це означає, що національна безпека є необхідною умовою «позитивного» розвитку суспільства та вирішення питань національного інтересу [2].

Отже, у найбільш загальному значенні поняття національної безпеки характеризується певною статико-динамічною категорією щодо основних і насамперед найвищих соціальних цінностей чи у найбільш загальному значенні – національного інтересу. Інакше кажучи найвищі соціальні цінності зумовлюють чи становлять сутність національного інтересу, що також означаємо поняттям «національна ідея».

Очевидно, що війна Росії проти України, Українського народу становить реальну загрозу національній безпеці.

Кваліфікація діянь народу Росії – громадян Росії, росіян

Усі дієздатні громадяни Росії мали можливість кваліфікувати дії Росії, керівництва Росії стосовно України, Українського народу саме як ведення війни. Адже з боку Росії задіяно різні військові формування, наносяться ракетні удари по усій території України.

Російський народ схвалює та активно підтримує політику Росії стосовно суверенної держави Україна, Українського народу.

За даними опитування Всеросійського центру вивчення громадської думки (ВЦВГД) серед росіян 74% підтримують проведення так званої «спеціальної військової операції» в Україні, 78% — схвалюють дії Володимира Путіна, а 89% респондентів довіряють своїй армії [3].

Неофашизм у російському вимірі – це клептофашизм – ненависть до усіх і кожного усього «інакшого» кращого.

У сучасному конституціоналізмі як теорії та практиці конституції та відповідні конституційні доктрини однозначно детермінують народ як суб'єкт здійснення влади безпосередньо.

Згідно з цими доктринами та відповідно конституційною компетенцією народ як суб'єкт здійснення влади «контролює» здійснення влади чи умовно – «владу».

За агресивну політику Росії проти України та Українського народу відповідальні не тільки Володимир Путін і вище керівництво Росії, а й кожен і усіх дієздатні росіяни. Адже відповідно з приписами конституції Російської Федерації «Народ осуществляет свою власть непосредственно, а также через органы государственной власти и органы местного самоуправления» (ч. 2 ст. 3 [4]).

Позитивний аспект відповідальності проходить як правова позиція Конституційного Суду Росії. «Громадянин і держава Російської Федерації» зв'язані взаємними правами, відповідальністю і обов'язками» [5].

Російський народ обрав президентом Володимира Путіна, а він відповідає на їхні очікування та прагнення.

Отже, росіяни сотворили Путіна та путінізм, неофашизм як суспільне явище.

Проблематика відповідальності

Гарантом відповідальності, зокрема необхідним, та насамперед позитивною є санкції.

У статті 24 Статуту ООН вказується на те, що держави – члени ООН покладають на Раду Безпеки «головну відповідальність за підтримку міжнародного миру і безпеки» [6].

У статті 73 Статуту ООН відзначено: «Члени ООН несуть або приймають на себе відповідальність за управління територіями, народи яких не досягнули ще повного самоуправління».

У статті 29 «Всезагальної декларації прав людини» від 10 грудня 1984 року сказано: «Кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний та повний розвиток її особистості» [7].

Юридична відповідальність передбачається лише за особисті діяння, що є протиправними та суспільно шкідливими і, як правило, винні діяння, вчинені деліктоздатною особою.

У цій розробці ми ведемо мову про відповідальність кожного та усіх – народу, нації.

Позиція світового співтовариства

Вище керівництво багатьох держав заявляє про готовність надавати допомогу Україні та про фактичне «заморожування» чи конфіскацію активів Росії, осіб наближених до Володимира Путіна тощо.

Перемога у війні – громадянська відповідальність кожного та усіх громадян України.

Відповідальний громадянин, народу – гарант національного інтересу

Громадяни, територіальні громади, народ, нація та держава є в стані відповідальності (пов'язані відповідальністю, обтяжені відповідальністю тощо). Саме відповідальність кожного та усіх є системоутворюючим чинником суспільства.

Громадяни України вважаються відповідальними за умови (тоді та лише тоді) готовності до захисту Вітчизни, добровільного проходження військової служби, щорічного декларування свого майнового стану та доходів, сплачують податки і збори в Україні.

Громадяни України, які упродовж певного розумного строку (наприклад – трьох років підряд) без поважних причин не декларують свій майновий стан і доходи вважаються безвідповідальними та таким, що добровільно припинили громадянство. Це має правові наслідки як для таких – безвідповідального громадян, так і для держави – відсутність у держави обов'язку, а точніше – відповідальності стосовно цього громадянина.

Отже, лише відповідальні громадяни вправі очікувати чи розраховувати на адекватну відповідальність держави та територіальної громади.

Українці як агенти впливу України у Росії

Якщо б належно спрацювали агенти впливу в Росії то у неї будуть проблеми забезпечення функціонування багатьох галузей господарювання видобувної, переробної тощо. З урахуванням того, що у нафтодобувній та газодобувній промисловостях працює багато громадян України, українців за походженням, громадян які солідарні з Українським народом, такі також у Росії є, вони покинувши місця праці аж до звільнення можуть фактично зупинити виробництво... Однак питання чи вони саме так вчинять? Саме вчинки будуть свідченням їхньої громадянської позиції.

Може навіть «зупиниться» нафтогазова галузь видобуток, транспортування. Росія не матиме ресурсів для власних потреб.

Є ризики застосування Росією примусової праці до осіб під загрозою кримінальної відповідальності тощо...

Чи українці не залежно від місця проживання діють і діятимуть відповідально у зв'язку з військовою агресією Росії. Адже національна ідентичність – це насамперед самоусвідомлення особою своєї приналежності до нації, національної спільноти та самовідповідальності у цій національній спільноті.

Висновки та пропозиції

1. Необхідно де-юре визнати те, що де-факто агресія Росії проти України – це війна.

2. Український народ, Україна потерпає від агресії Росії.

3. Заморозити та конфіскувати активи Росії, яка веде війну на території суверенної держави.

4. Україна оцінює моральну та матеріальну шкоду нанесену Росією, російським народом.

5. Україна судить і засуджує Росію, російський народ – дієздатних громадян Росії, накладає арешт і конфіскує усі російські активи (майно рухоме та нерухоме, кошти усіх юридичних і фізичних осіб Росії).

6. Російські активи, які у розумні строки є досяжним, конфіскується в дохід України невідкладно. Конфіскація в дохід України російських активів проводиться до отримання повної сатисфакції шкоди, нанесеної Росією, російським народом Українському народу, Україні.

7. Україна домагається від світового співтовариства демократичних держав зобов'язатися у розумні строки утворити міжнародний суд з питань сатисфакції шкоди Україні від Росії та виконати усі його рішення.

Це питання прецеденту для забезпечення справедливості та верховенства права сьогодні та у майбутньому.

8. На Росію та російський народ покладається обов'язок компенсувати шкоду та виплатити штрафні санкції. Компенсація шкоди ще не є покарання тому додатково накладаються ще й штрафні санкції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сушинський О. Субституційна відповідальність як гарантія найвищої соціальної цінності у проблематиці децентралізації // Міжнародні та європейські стандарти місцевого самоврядування: проблеми імплементації в Україні [Текст] : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (20 грудня 2019 р.,

м. Львів) / за наук. ред. проф. М. Микієвича, проф. О. Сушинського, доц. Р. Бедрія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2020. С. 42-52.

2. Сушинський О. І. Ресурси гарантій інституційної компетенції щодо національної безпеки в аспекті політичної реформи // Актуальні теоретико-методологічні та організаційно-правові проблеми державного управління: Матеріали наук.-практ. конф. за міжнародною участю, Київ, 28 трав. 2004 р.: У 2 т. / За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. К.: Вид-во НАДУ, 2004. Т. 1. С. 322-324.

3. Опитування: 74% росіян підтримують війну в Україні, а 78% – схвалюють дії Путіна // <https://www.unian.ua/war/opituvannya-74-rosiyan-pidtrimuyut-viynu-v-ukrajini-a-78-shvalyuyut-diji-putina-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11778375.html> (08.04.2022).

4. Конституция Российской Федерации. Принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 года с изменениями, одобренными в ходе общероссийского голосования 1 июля 2020 года // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://nangs.org/docs/konstitutsiya-rossijskoj-federatsii-pdf> (дата звернення: **01.05.2022**).

5. Витрук Н. В. Конституционное правосудие в России. С. 360-379.

6. Устав Организации Объединённых Наций и Устав Международного Суда. Документ 995_010, поточна редакція від 16.09.2005 // [Електронний ресурс]: Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: **01.06.2022**).

7. Всезагальна декларація прав людини. (Прийнята і проголошена резолюцією 217А(III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. Документ 995_015. Дата підписання: 10.12.1948 р. Дата набрання чинності: 10.12.1948 р.) // [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU48001D.html (дата звернення: **01.05.2022**).

Степан СЛИВКА

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРИРОДНО-ПРАВОВІ ІНЕРЦІЙНІ СИСТЕМИ ДЕРЖАВ: ОРГАНІЧНІ, ВОЄННІ ПОТЕНЦІЇ

Кожна держава характеризується як позитивними, так і негативними чинниками. В одних державах більше позитиву, в інших – негативу. Виходячи з цього розглянемо воєнний чинник держави росії, яка напала на Україну і здійснила жорстоку агресію.

Нас цікавить один важливий чинник – природно-правовий, який в росії є інерційним і органічним. Інерційна (бездіяльна) природно-правова система в росії є органічною, тобто міцно вкоріненою у свідомості людей. В інерційній природно-правовій системі містяться причини порушення людиною природного і позитивного права, що зумовлює здебільшого воєнну безпеку.

У суспільстві людина почуває себе вільною: все їй можна, але не все на користь, пошуки добра здійснюють не там, де це потрібно, не в тому місці. Залежним

від іншої людини ніхто не хоче бути, оскільки існує нерозуміння *метаантропологічності своєї поведінки* та не визнання *іонізації* процесу життєдіяльності. Метаантропологічність та іонізація породжують різне ставлення до норм права, (природного і позитивного) і вимагають необхідного *запобігання, відвернення, попередження та профілактики*.

Для онтологічного життя людині створені постійні природні і надприродні закони, приймаються і видозмінюються позитивні (державні) закони. Недосконалість людини, існування її з незавершеним проектом є потенційною ймовірністю творити поведінку на власний розсуд, створювати інше архітектонічне явище. Тобто схильність людини до відхилення від встановлених норм, стандартів поведінки, дії передбачено онтологією, але з певними рекомендаціями.

Зміст рекомендації впливає із метаантропології. Наприклад, реалізація природного, надприродного й позитивного права відбувається в ордологічному, екзистенціальному й трансцендентальному вимірі, тобто діями, почуттями, думками.

Ордологічні дії – це матеріальні потреби людини, які є видимими, найбільш поширеними, спокусливими. Це матеріальне багатство, якого часто прагнуть люди. Воно не знає меж і найбільше містить у собі зла. Тому позитивне право найбільш регламентує ордологічні дії, але з багатьма прогалинами, які породжують правопорушення, дають просторову дію для олігархізації. У позитивному праві відведено (підсвідомо й свідомо) достатньо місця для тілесного мудрування, суб'єктивізму, захисту владних повноважень. Звичайно, позитивне право скеровано в основному, на усмирення дій. З духовної точки зору таке усмирення потребує тіло, шлунок і т.д. Адже людина скоює правопорушення для тілесних задовольень: побутові умови, тілесні вигоди, добробут, вишукана їжа, одяг тощо. Навіть отримання освіти (ніби й духовне питання) нечесним шляхом містить у собі матеріальний чинник.

Екзистенціальні почуття – це енергія людини, яка є невидимою. Ця енергія може бути наповнена як добром, так і злом, що залежить від способу життя людини. Так, відхилення людини від свого духовного розвитку умертвляє енергію душі. Обтяження себе життєвими закупамі – це не органічний шлях екзистенціального життя людини, це відхилення від морального нарративу, життя у поганому, зіпсованому світі. Відсутність душевної енергії або її незначна кількість веде до деградації людини, схилення в бік зла, до спокуси творити зло (і повторення цієї дії), до різного виду горя, нещастя і т.д. Можна сказати, що відсутність повноти екзистенціальних почуттів утворюють отвір в умовному захисному «панцирі». В цей отвір легко попадає зло. Навіть з доброю людиною може статися порушення норм позитивного права, оскільки вона повністю не ізольована від матеріального і має підвищені тілесні похоті, які воюють проти душі. Зрозуміло, що екзистенціальні почуття людини формують органічні душевні норми.

Трансцендентальні думки утримують людину у тому розумінні, що вона є мікрокосмосом, що її добрі чи злі творіння (дії), позитивні чи негативні почуття відбиваються (за законами світла) на макрокосмосі. В результаті співставляються трансцендентальні поняття, розуміння світу природи і світу людини, знецінюється елементарна і вища мораль.

Думка формує дію і впливає в деякій мірі на почуття, на сприйняття чи несприйняття природного права. Завдяки думці відбувається також зневага до природного права. Тоді можливі такі три випадки: а) ігнорування позитивним правом;

б) невіра у справедливість позитивного права; в) байдужість. Тому, якщо людина схильна до життя за вимогами природного права, то вона схильна й до творіння добра. Але це добро треба й творити, а не лише утримувати його в потенційному стані. Можливо в цьому й полягає зміст рятівної трансцендентальної доброчинності і взагалі цінності природного права.

Процес життєдіяльності людини пов'язаний із відривом деяких чеснот одних дій, почуттів, думок і приєднанням до інших дій, почуттів й думок. Нова життєдіяльна сполука матиме відмінний від попередніх утворень зміст. Таке явище можна назвати явищем *іонізації процесу життєдіяльності людини*, яке є як корисним, так і шкідливим. Наприклад, поширена чеснота – любов в одних випадках є корисною, потрібною, а в інших шкідливою, особливо коли йдеться про надмірну любов до матеріального, паразитичного способу життя і т.д. Людина, яка перебуває у шкідливому іонізованому явищі, здійснює правопорушення, не задумуючись над тим, що вона неправильно реалізовує своє почуття любові.

Іонізацію життя треба узгоджувати із філософією безпеки життєдіяльності, сформованої на основі канонічного права.

Слід сказати, що канонічне право вивчає зміст реалізації чеснот у різних явищах, які пов'язані із добром та злом. Тому є необхідність розглянути зміст причин правопорушень та їх *запобігання, відвернення, попередження та профілактику*.

Запобігання правопорушень передбачає недопущення, протидію негативним процесам. Тут корисним буде ресоціалізація особи, поліпшення умов життя, навчання та різноманітний комплекс нейтралізації криміногенних факторів.

Відвернення означає пропонування таких заходів, які б спрямовували діяльність людини на виконання онтологічних обов'язків, відволікання від всього неприродного для образу Божого. Тобто здійснюється повернення в інший бік, який санкціонований суспільними нормами, правомірністю.

Попередження виступає певним застережним сигналом. Це завчасне повідомлення про можливе скоєння правопорушення, можливе роз'яснення про наслідки скоєного. Корисним видом попередження є бесіда, розмова, аналіз різноманітних прикладів із життя інших людей. Це будуть ефективні перестороги уникнення правопорушення.

Профілактика найефективніше здійснюється не стільки державою, скільки суспільством. Заходи профілактики слід шукати в органічних законах суспільства, біосфери й особливо ноосфери. Справа в тому, що правопорушники уже звикли до того, що держава пропонує у сфері профілактики. А духовна вакцинація, душевні процедури, які може запропонувати суспільство дозволять уникнути багатьох злих вчинків та явищ.

Розглянувши метаантропологічні та іонізаційні процеси життєдіяльності з врахуванням профілактичних процедур, можна виявити основні причини порушення людиною природного і позитивного права.

Причина (від лат. – те, без чого не було б іншого – наслідків). Тобто, це сила як здатність речі (як причина) викликати дещо, відтворювати в результаті своєї діяльності зміни. Взаємозв'язок між причиною і наслідком називають причинним зв'язком [1, 362с.]. В даному випадку можна вести мову про казуальність як філософську категорію, яка відображає породження одного явища іншим. Цей зв'язок обґрунтовує метафізика, різні на перший погляд, випадковості. Причина може й

зникнути, якщо вдатися до духовно-душевних спонукань, якими викликаються порушення встановлених норм. Мотивом, підставою причини є дух людини, який впливає на душу і тіло, а непередбачених випадків, скрутних обставин просто не існує. Порушення природного і позитивного права має свої причини. Якщо у першому випадку – це не сприйняття природного права за онтологічну норму, незнання законів Природи, не сповідування творення добра, моральних чеснот, національної етики, то другому – схильність творити зло, поширювати неправду, жити тільки для себе, зневажати присуди суспільства і т.д. Добрим порадиником у питаннях причин порушення встановлених норм Природою і державою є філософія господаря. Зокрема, мотиви неврожаю мають своє обґрунтування.

Отже, причина порушення людиною природного і позитивного права завжди існує, що потребує врахування впливів одних подій на інші, що є однією із гарантій воєнної безпеки. Викладені міркування пояснюють причину російсько-української війни, розпочатої 24 лютого 2022 року.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Философский словарь : Основан Г. Шмидтом. 22-е, новое, переработ. изд. под ред. Г. Шишкоффа. Пер. с нем. Общ. ред. В.А. Малинина. М.: Республика, 2003. 362 с.

Володимир МАКАРЧУК

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

NON POSSUMUS, АБО КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ПРОТИ ДОМОРОЩЕНИХ КАПУЛЯНТІВ ТА СЕПАРАТИСТІВ

25 квітня 2022 р. президент країни-агресора В. Путін оголосив про відмову надати «гарантії безпеки» Україні, оскільки: «Россия не может подписать гарантии безопасности Украине, не решив территориальный вопрос Крыма и Донбасса (...) На переговорах в Стамбуле нам удалось добиться достаточно серьезного прорыва, потому что требования международной безопасности Украины наши украинские коллеги не стали связывать с таким понятием как международно признанные границы Украины, вынеся за скобки Крым, Севастополь и признанные Россией республики Донбасса с определенными оговорками (...)». На жаль, уже після досягнення таких домовленостей Росія «столкнулась с провокацией в Буче», до чого, як запевняє В. Путін, «российская армия не имеет никакого отношения» (...) Мы знаем, кто это делал. И позиция наших переговорщиков с Украиной относительно дальнейшего урегулирования кардинально после этого изменилась. Они отошли от своих прежних намерений вынести за скобки вопросы гарантий безопасности (проблемы) территорий Крыма, Севастополя и республик Донбасса. Они просто от этого отказались И в своем проекте соглашения по этому поводу, нам представленному, просто указали в двух статьях, что эти вопросы должны

решаться на встрече глав государств (...) Для нас понятно, что если мы отнесем эти вопросы на уровень глав государств, не решив их предварительно хотя бы в рамках проекта соглашения, никогда решены и не будут. В этом случае подписываться под гарантиями безопасности, не решив вопрос территориального характера по Крыму, Севастополю и республик Донбасса мы просто не можем» [1].

Світ давно звик до того, що усі заяви Путіна, Лаврова, Медведєва та ін. кремлівських достойників слід сприймати з точністю до навпаки. Останній на час написання тез приклад: 21 квітня під час зустрічі з міністром оборони С. Шойгу В. Путін віддав наказ припинити штурм «Азовсталі». Натомість лише за ніч 26 / 27 квітня по цьому оплоту української оборони в Маріуполі завдано 35 авіаударів. Укріплений район продовжують штурмувати ... вояки уже не «Федерації», яких ВВХ зобов'язав «берегти», а біосміття з т.зв. ЛДНР.

Також не виключаємо того, що пацан з пітерської підворітні зумисне «розганяє зраду», намагаючись посягти розбрат в українському моноліті. Надана (нібито!) згода української делегації на винесення за рамки домовленостей з Росією територіального питання бачиться цілковито неможливою, оскільки цим українська сторона суттєво перевищила б свої повноваження – навіть якби добро на це дав особисто Президент В. Зеленський.

На перепоні такої сепаратній домовленості стала б Конституція України:

«Стаття 73. Виключно всеукраїнським референдумом вирішуються питання про зміну території України» [2]. В свою чергу: «Стаття 72. Всеукраїнський референдум призначається Верховною Радою України або Президентом України відповідно до їхніх повноважень, встановлених цією Конституцією.

Всеукраїнський референдум проголошується за народною ініціативою на вимогу не менш як трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області» [3].

Також: *«Стаття 157. Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України.*

Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану» [4].

Тобто у будь-якому випадку українська делегація на такого роду пропозицію росіян мусила відповісти рішучим *Non possumus* – «формулою категоричної відмови» [5]. Уживана римськими папами словесна конструкція [6], застосована проти намагань світської влади диктувати свої умови владі духовній, твердо увійшла в дипломатичну лексику. *Не можемо* – і зась. А в українському історичному контексті: *Русській ваєнний карабль, йди за відомою тобі адресою.*

Показово, що з кількох десятків відгуків на цю новину, наданих пересічними користувачами електронного ресурсу, лише один (та й то критик В. Зеленського) допустив припущення, що українська сторона прийме зухвалу пропозицію Москви (в критичному, несхвальному контексті).

Утім, як стверджує добрий, незлобивий український нарід, *Кожний Іван має свій план.* На що розраховує ворог на третьому місяці відвертої, нічим не прикритої

агресії? (Ну ж не сприймати усерйоз заяву В. Путіна Генеральному секретареві ООН А. Гуттерішу, що РФ діє в Україні «у відповідності з Статутом ООН»).

Саме вторгнення в Україну відбувалося на тлі повної впевненості Кремля в тому, що більшість місцевого населення війни не хоче і відчуває постійні утиски з боку міфічних націоналістів. 73 % голосів, відданих за В. Зеленського у другому турі президентських виборів, сприймалися як доказ пацифістських настроїв та тотального розчарування українців у «партії війни», уособленої П. Порошенком з його виборчим слоганом: *Армія. Віра. Мова*. Електорат ОПЗЖ, Блоку Шарія та ін. проросійських партій сприймався як впевнена п'ята колона, резерв майбутніх «народних мерів» та голів ОТГ. Сюди ж потрапило й населення т.зв. Луган-Дону, особливо ті з них, хто уже отримав російські паспорти. Навіть за найгіршого для росіян політичного розкладу (про який в момент вторгнення зовсім не думалось, але який активно розігрувався в намаганнях «втулити» Україні проросійський регіон на засадах «особливого статусу», внесеного в Конституцію держави) ці мільйони потенційних виборців мають утримувати Україну від радикальних рішень та кроків.

Дійсно, Україна не припиняла нарахування пенсій та інших соціальних виплат луган-донцям, навіть попри те, що ідентифікувати сотні тисяч пільговиків після 8-річної фактичної окупації регіону не бачилося можливим. Ненавидячи Україну, отримуючи російські паспорти ці люди (не усі, але значна їх частина) розраховували на подвійні-потрійні (Україна – Л/ДНР – Росія) соціальні виплати, і дійсно отримували їх. Українські пенсійні нарахування здійснювалися навіть на давно померлих осіб, про ще неодноразово писала преса. Це ж стосується і уявних «внутрішніх переселенців», які преспокійно залишалися жити на тимчасово невідконтрольних територіях.

На сторожі інтересів регіону соціальних паразитів (нагадаємо, пенсійна система в Україні солідарна – пенсіонери та інші пільгові категорії отримують належні їм виплати коштом працюючих співгромадян; а «маленькі вугільні Швейцарії» понад 7 років не відчисляють до українського бюджету ані копійки) стоїть ... Конституція України, передусім Стаття 25: *«Стаття 25. Громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство (...)»* [7]. Тим самим усі загалом громадяни Луган-Дону зберігали (і далі зберігають) українське громадянство, а відтак їхні права та свободи, відповідно до Конституції, не можуть бути скасовані або звужені.

Чи є «правовий» вихід з цієї тупикової ситуації? Так, і відносно простий – за умови наявності політичної волі, а тепер ще й реалій війни з її гострим дефіцитом ресурсів – людських та матеріальних. Це Закон України «Про громадянство України», Стаття 19 якого *Підстави для втрати громадянства України* виголошує: *«Підставами для втрати громадянства України є: 1) добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави, якщо на момент такого набуття він досяг повноліття.*

Добровільним набуттям громадянства іншої держави вважаються всі випадки, коли громадянин України для набуття громадянства іншої держави повинен був звертатися із заявою чи клопотанням про таке набуття відповідно до порядку, встановленого національним законодавством держави, громадянство якої набуто» [8].

Не підлягає ані найменшому сумніву, що для отримання російського паспорта мешканцям Луган-Дону доводилося такого роду письмові заяви робити. То ж

позбавити їх громадянства України (правомірно !) не так вже й складно. Інша річ, що статус громадянина Росії може бути оскаржений колишнім українцем в судовому порядку, наприклад, під тим претекстом, що його нав'язали насильно, під загрозою звільнення з роботи чи інших репресивних заходів.

Надалі такі де-юре громадяни Росії могли б проживати в Україні, мати тут нерухомість та користуватися усіма доступними для негромадян правами, але без можливості брати участь у виборах, принаймні, центральних органів влади та зайняття державних посад.

Наступним кроком могло б стати розірвання міжнародно-правових угод з РФ про взаємне зарахування робочого стажу для виплати пенсій та інших соціальних виплат, і, відповідно, припинення такого роду виплат громадянам держави-агресора. Утім, це вже зовсім інша тема, до якої, на нашу думку, рано чи пізно Україні доведеться повернутися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Путин: Без решения вопроса Крыма и Донбасса предоставление Украине гарантий безопасности невозможно // https://censor.net/ru/news/3337051/putin_bez_resheniya_voprosa_kryma_i_donbassa_pred_ostavlenie_ukraine_garantiyi_bezopasnosti_nevozmojno
2. <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-iii>
3. <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-iii>
4. <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-xiii>
5. Non possumus // https://ru.wikipedia.org/wiki/Non_possumus
6. Non possumus // https://dic.academic.ru/dic.nsf/latin_proverbs/1668/Non
7. <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>
8. Закон України «Про громадянство України» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 13, ст. 65) {Із змінами, внесеними згідно із Законами № 2508-IV від 05.04.2005, ВВР, 2005, № 20, ст.277 № 2663-IV від 16.06.2005, ВВР, 2005, № 30, ст.408, № 1014-V від 11.05.2007, ВВР, 2007, № 33, ст.442, № 3575-VI від 05.07.2011, ВВР, 2012, № 12-13, ст.77, № 4652-VI від 13.04.2012, ВВР, 2013, № 21, ст.208, № 5459-VI від 16.10.2012, ВВР, 2013, № 48, ст.682, № 5492-VI від 20.11.2012, ВВР, 2013, № 51, ст.716, № 957-VIII від 28.01.2016, ВВР, 2016, № 9, ст.93, № 2704-VIII від 25.04.2019, ВВР, 2019, № 21, ст.81 № 2743-VIII від 06.06.2019, ВВР, 2019, № 26, ст.107, № 1941-IX від 14.12.2021, № 2153-IX від 24.03.2022} // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>

Альона РОМАНОВА
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ПРАВОСВІДОМОСТІ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Реалії сьогодення кожного українця – це війна, порушення державою-агресором Росією прав і свобод людини, норм співіснування цивілізованого світу, нехтування правилами ведення війни і загалом ціннісними нормами людства.

За таких умов, звичайно, на першому місці життя, фізичне і ментально-психологічне здоров'я громадян, адаптація свідомості до жорстокої дійсності. Усі жахи війни, які ми сьогодні переживаємо, безперечно, накладають відбиток на нашу суспільну свідомість. Українське суспільство, оговтавшись від первинного шоку, від того, що у ХХІ ст. можуть бути такі варварські методи ведення війни, намагається не уподібнитися агресору і зберегти власну ціннісну самобутність, культурну ідентичність, національний дух та аксіологічну складову правосвідомості.

Правосвідомість – це форма суспільної свідомості, що містить сукупність поглядів, почуттів, емоцій, ідей, теорій та концепцій, а також увялень і настанов, які характеризують відношення особи, суспільної групи і суспільства загалом до чинного чи бажаного права, а також до всього, що охоплюється правовим регулюванням [1].

Завдяки морально-правовим цінностям, що століттями формували «дух» українського національного права сьогодні увесь світ пізнає Україну як цивілізовану, високодуховну країну, що прагне до розвитку на основі загальнолюдських норм і правил поведінки.

Нажаль, ми бачимо, що низка норм і принципів міжнародного права, задекларованих у правових нормах певних держав, виявилися суто декларативними і не діють на практиці.

Коли нові суспільні відносини вимагають регуляції, а правова норма для цього ще не вироблена, або коли норма застаріла, тобто вже не забезпечує регуляції саме принципи правосвідомості надають більш широкі можливості вибору правомірної поведінки в цих ситуаціях, аніж прописаний правовий ідеал. Специфічною особливістю принципів правосвідомості як ціннісних регуляторів є їх взаємодія з правовими нормами, взаємодоповнення їх регулятивних можливостей в процесі формування правомірної поведінки людини.

Важливо в умовах війни не знехтувати правомірністю власної поведінки, не «спокуситися» на порушення норм права, виправдовуючи власну неправомірну поведінку «особливими реаліями війни». Звичайно, мова не йде про критичні, небезпечні для життя людини обставини, що не залишають вибору (окупація, загроза життю і здоров'ю тощо).

Процес трансформації принципів суспільної правосвідомості як загальнозначущих цінностей в ціннісні регулятори правомірної поведінки людини має два аспекти. Перший аспект полягає в інтерналізації цінностей правової свідомості в процесі суспільного розвитку. Другий – припускає розгляд вже розвиненої правосвідомості людини. Принципи правосвідомості, як певні цінності суспільної

свідомості, людина засвоює в процесі життєдіяльності в колективі. Процес засвоєння залежить від низки чинників, серед яких: соціально-психологічні позиції людини в тій чи іншій групі; зміст цінностей групи; структурні принципи внутрішньогрупових відносин; соціально-психологічний клімат в групі; конкретні впливи суспільної думки на комунікативну діяльність в процесі взаємовідносин членів групи [2, с. 110].

Важливо залишатися ціннісною складовою єдиного механізму складної форми правової свідомості – національної «української правової свідомості».

Цінною є думка В. Бачиніна щодо небезпеки «розірваної свідомості». Учений стверджує, що розірвана свідомість притаманна людям у перехідних історичних епохах, коли одна ціннісна нормативна система змінюється іншою. В умовах радикальних світоглядних змін найтипівішими є три позиції, а саме: відстоювання традиційної системи цінностей, боротьба за новий світогляд і, нарешті, маргінальний стан непричетності до жодної зі сторін. Цей стан, як стверджує автор, є розірваною свідомістю [3, с. 306].

Дуже важливо не перейти на рівень маргінальної правосвідомості у буденному, локальному просторі життєдіяльності людини, адже війна при усій жажливості цього явища здатна відкрити безліч як позитивних так і ганебних проявів людського «Я».

Сьогодні українці згуртовані, ми вчимося розуміти один одного заново, ми зрозуміли, що наша ідентичність, самобутність, державність, правосвідомість, історія, мова, культура не є декларативними прописами, а матрицею нації на основі якої ми творимо державу і право України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Правосвідомість. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C>.
2. Раз Дж. Моральні засади свободи. Пер. з англ. В. Василюка та О. Тереха. Київ : Веселка, 2001. 430 с.
3. Бачинін В. А., Журавський В. С., Панов М. І. Філософія права : словник. Київ : Ін Юре, 2003. 408 с.

Богдана МЕЛЬНИЧЕНКО

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ВОЄННА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Збройна агресія Росії проти України вкотре підтвердила аксіому, що виникнення та ствердження України як незалежної суверенної держави пов'язане насамперед із забезпеченням її власної воєнної безпеки [1, с. 196].

Воєнна безпека є складною категорією, яка тісно пов'язана з багатьма сферами суспільних правовідносин та життєдіяльності держави. Вона є фундаментом національної безпеки, основою незалежності країни [6, с. 37].

У літературі справедливо зазначають про те, що неспроможність втілити й гарантувати цю базову соціальну цінність призводить до неминучого занепаду суспільств та держав. Безсумнівно, економічний добробут і правління законів є важливими умовами комфортного соціального співіснування людей, однак доцільним та виправданим це існування робить захищеність від фундаментальних загроз. Загальновідомо, що чимало багатих і справедливих суспільств гинули через неспроможність чинити опір загарбникам [2, с. 15].

Законом України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. визначено, що воєнна безпека – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз [8].

У Стратегії воєнної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021, вказано, що воєнна безпека України є однією із засадничих умов реалізації права українського народу на самовизначення, збереження держави Україна та забезпечення її сталого розвитку на основі найвищих цінностей демократії, верховенства права, свободи, гідності, безпеки і процвітання громадян усіх національностей [9].

Базовими у сферах воєнної безпеки й оборони є також закони України «Про оборону України», «Про правовий режим воєнного стану», «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про Раду національної безпеки і оборони України», «Про Збройні Сили України». З прийняттям цих законів чітко визначено правове поле, в якому мають діяти всі складові Воєнної організації держави, всі державні органи, здійснюючи визначені Конституцією України функції у сфері національної безпеки і оборони, у тому числі в умовах воєнного і надзвичайного стану [5].

Очевидно, що воєнна безпека є важливим чинником стабільності суспільства, його розвитку, позитивних процесів у всіх його сферах [4, с. 126].

Найважливішим елементом воєнної безпеки України є система забезпечення воєнної безпеки, під якою науковці переважно пропонують розуміти сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних механізмів (інституційних, організаційних, правових та інших) та суб'єктів забезпечення воєнної безпеки (посадові особи держави, органи державної влади, державні установи та заклади, сили та засоби сектору безпеки, які на основі чинного законодавства трансформують політику воєнної безпеки у цілеспрямовану скоординовану діяльність воєнного характеру щодо реалізації захисту національних інтересів, передусім стосовно виявлення, прогнозування, попередження та нейтралізації загроз воєнній безпеці [3, с. 80].

Варто звернути увагу на те, що воєнні загрози не обов'язково пов'язані з початком військових приготувань імовірного противника. Їх джерела здебільшого мають прихований характер. Джерелами воєнних загроз можуть бути найрізноманітніші явища і процеси суспільного життя, зокрема: перетин політичних інтересів людей, соціальних груп, класів, держав або їх коаліцій; економічні, соціальні, етнічні або релігійні суперечності; накопичення ядерних або звичайних озброєнь; наявність і розгортання масових армій, посилення активності збройних сил поблизу кордонів іншої держави тощо [7].

Україна розглядає забезпечення своєї воєнної безпеки в контексті інтеграції в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі (ЄС) та в Організації Північноатлантичного договору (НАТО).

Нині, після повномасштабного вторгнення РФ в Україну, питання надійного забезпечення воєнної безпеки набуває дедалі більшої актуальності. Отримання надійних зовнішніх гарантій безпеки шляхом набуття повноправного членства України в ЄС та в НАТО залишається найдоцільнішим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : Талком, 2017. 576 с.
2. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : Вибр. наук. праці. Київ : НІСД, 2016. 528 с.
3. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення. : монографія / М. Ф. Криштанович, Я. Я. Пушак, М. І. Флейчук, В. І. Франчук. Львів : Сполом, 2020. 418 с.
4. Ковалів М. В., Іваха В. О. Воєнна безпека як чинник стабільності суспільства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2015. Вип. 3. С. 124–132.
5. Лагодіна В. Національна безпека як зміст та мета державної політики України. 2007. *Правова інформатика*. № 2(14). С. 69–76.
6. Луценко Ю. В. Поняття та зміст воєнної безпеки України у світлі сучасних викликів та загроз. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2018. Вип. 137. С. 33–47.
7. Луценко Ю. В. Теоретико-правові аспекти воєнної сфери в системі державної безпеки України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 3(32). С. 49–53.
8. Про національну безпеку України : Закон України від 08 липня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
9. Стратегія воєнної безпеки України : Указ Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>.

Ольга ГОЛЬД

кандидат філософських наук, асоційований професор у Мезополіс центрі соціополітичних та історичних досліджень Середземномор'я університету Екс Марсель, Франція

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІКОНФЕСІОНАЛІЗМУ ПІД ЧАС ГЛОБАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Сучасні процеси суспільства є показником того, що відбувається в різноманітних сферах діяльності. Це може бути сфера, що пов'язана як з технічним

прогресом, так і з гуманітарними, глобальними та локальними процесами у суспільстві. Нині стають актуальними аспекти поліконфесійності та полікультуралізму (мультикультуралізму) як реакція на загострення конфліктних процесів в суспільствах.

З загальноприйнятої точки зору поняття "поліконфесійності" (латина): *poly* – багато і *confessio* – сповідання, полірелігійність, релігійна різноманітність, де існує кілька релігійних течій/напрямоків на одній території/ державі. Сьогодні практично немає суспільств де сповідували лише одну релігію [1, р. 7].

Звернемо увагу, що дослідники у сфері соціального життя пов'язують питання поліконфесійності з проявами мультикультуральності, екуменізму, діалогу та явищ конвергенції у суспільствах. Отже, у цій роботі автор дотримувався загальнонаукових методів, системного підходу у дослідженні та конвергенції у соціальній філософії з метою дослідження феномен поліконфесіоналізму у суспільстві під час глобальних конфліктів як філософського аспекту.

Соціально-філософські аспекти поліконфесійності торкалися науковою спільнотою і раніше, причому, як дослідниками із-за кордону, так і вітчизняними. Звідси, для ілюстрації цього феномена наведемо деякі аргументи дослідників. Так, американський антрополог, Дж. Стюард, у книзі "Теорія культурних змін" висунув ідею, що як і біологічний організм, під час свого розвитку нарощує масу, так й соціум (кількість населення, ресурси), –що підкреслює феномен поліконфесійності і мультикультуралізму. Отже, зростання маси призводить до ускладнення структури. По відношенню до суспільства це знаходить свій вираз у зростанні числа соціальних груп та угруповань, які, своєю чергою, створюють соціальні інститути як форми самоорганізації свого життя. Автор пише: "дослідження ХХ століття накопичили масу свідчень того, що приватні культури значно відрізняються одна від одної і не проходять через строго лінійні стадії" [2, с. 42].

Отже, розгляд поняття "релігійної війни" в соціальному аспекті може розглядатися з різних боків зору. В такому сенсі досліджується історично – філософська та релігійна феноменологія суспільства. Один з активних дослідників релігійних відносин А. Колодний пропонує таку дефініцію: "Релігійні війни зумовлені релігійними вимогами через збройні зіткнення між державами, етнічними групами, станами, класами. Мету релігійні війни мають різну: насадити якість віровчення, отримати певні релігійні свободи, утвердити "чистоту" принципів тієї чи іншої релігії, захистити "стару" віру, спасти єдиновірців, звільнити "святині" своєї релігії, захистити певні релігійні інститути тощо. Всяка релігійна війна оголошувалася "священною війною". Проте часто релігійний мотив таких війн приховував дійсні, глибинні причини їх, а саме протиріччя економічно-політичного характеру між державами, суспільними силами. Прикладом релігійних війн можуть слугувати *хрестові походи* (XI-XIII ст.), походи німецьких хрестоносців проти полабських слов'ян (XII-XIII ст.), прибалтійських народів і Русі (XIII-XIV ст.). "Священні війни" – *джихад* – вели Османська імперія й Іран (XVII-XVIII ст.). Релігійні війни нині ведуться в Ольстері. Секуляризаційні процеси звільнили військові наміри від релігійних оболонок" [3].

Не останнім аспектом дотримання принципу поліконфесійності є толерантність і віротерпимість, яким сприяли прийняті угоди, як, наприклад, у Німеччині за результатами Аугсбурзького світу принцип *cuius regio eius religio* (укр.

Чия влада, того і віра). Поліконфесійність базується на засадах взаємоповаги та політкоректності соціуму.

Американський соціолог релігії П. Бергер розглядає «екуменізм» виключно як соціальний феномен, при цьому не заглиблюючись у теологічні аспекти зближення християнських церков. Він вважає, що «секуляризація веде до демонополізації релігійних традицій і, отже, ipso facto до плюралізму» [4].

Німецький дослідник Г. Кюнг у 1990-х р. створив проєкт під назвою Weltethos – "Глобальна етика", який є спробою опису спільних рис і складання кодексу поведінки світових релігій. Його розуміння глобальної етики описано у документі, для якого він створив проєкт "На шляху до Глобальної етики: початкова декларація". Його ідеї зміцнили ідеї поліконфесійності в західному світі [5, с. 24].

Треба наголосити на тому, що досвід релігійної політики Сербії, Албанії, Лівану, Індії та інших країн демонструє, що релігійна сфера у період міжконфесійних конфліктів не здатна консолідувати соціум, сприяти розбудові громадянського суспільства. А також й те, що конфліктні процеси в соціумі призводять до подальшого протистояння і більшого роз'єднання церков та течій.

Треба зазначити, що «сьогодні в Україні є широка мережа (як зареєстрованих, так і незареєстрованих) релігійних організацій – громад, монастирів, місій, братств, навчальних закладів тощо, які належать до різних конфесій, напрямів, церков і течій. У різних кутках України з'являються нові культові споруди, недільні школи, виходять у світ нові періодичні видання. За всієї строкатості релігійної картини сучасної України більшість релігійних громад все ж перебуває у межах різних напрямів християнства. Сьогодні релігійне середовище в українському соціумі є надзвичайно строкатим – нині налічується понад 100 конфесій» [3].

Треба зазначити, що з погляду соціально-історичного устрою суспільства Україна – один із прикладів поліконфесійної держави. Як підтверджують дослідження, до 2014 р. у незалежній державі не спостерігалось масштабних конфліктів на релігійному ґрунті. Наведемо деякі факти на прикладі українських реалій, ґрунтуючись на які, більш очевидними стають тенденції неприйняття основних принципів паритету та різноманіття у поліконфесійному суспільстві.

Вітчизняні дослідники В. Титаренко та Л. Филипівич доводять аргументи конфліктогенності у міжконфесійних відносинах в умовах поліконфесійності України – «агресія Росії проти України, що виявилася в анексії Криму та військових діях на Сході України; ситуація гібридної війни, яка ведеться на різних рівнях та у різних формах; протидія Москви ініціативам Вселенського патріархату не лише у питанні утвердження незалежної Православної Церкви України, а й у стратегічному прагненні «перереформувати» світове православ'я за власними імперськими інтересами. Отже, історичні протиріччя між цими двома світовими православними центрами прийшли до свого апогею у справі надання/одержання Томосу-2018 та виявляються в Україні через внутрішньо православні конфлікти між УПЦ (МП) та УПЦ КП та УАПЦ (до 2018), а тепер між УПЦ (МП) та ПЦУ» [6, с. 63].

Отже, резюмуючи, можна констатувати, що:

- сучасний етап розвитку соціуму характеризується прагненням як до екуменізму, з одного боку, так і до глобальної поліконфесійності та мультикультуральності, причому, як в світі в цілому, так й в Україні;

- поліконфесійні явища в суспільствах можуть мати як конфліктогенні властивості, так і ведуть до встановлення миру в суспільствах за різних умов;
- незважаючи на військовий конфлікт, а в цей час вже війну в Україні, жодна з релігійних організацій не стала забороненою на державному рівні, хоча, що стосується деяких церков, це ще питання не на часі;
- сучасний досвід існування поліконфесійної держави під час військового конфлікту (війни) є предметом подальшого активного і прискіпливого вивчення в академічному колі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Theory of Culture Change. The Methodology of Multilinear Evolution. University of Illinois Press, Urbana 1955. 244 p.
2. Gold O., Kozlovetz M. CONFESIONAL PLURALISM AS A PHENOMENON OF MODERNITY: WORLD AND UKRAINIAN CONTEXT. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки: науковий журнал Житомир: Вид-во Житомирського держ. ун-ту імені І. Франка, 2021. Вип. 2 (90). С. 40-51.
3. Колодний А., Филипович Л. Відділення релігієзнавства ІФ НАН України і державні органи влади у сфері релігії: історія взаємин та основні напрямки співпраці (до 100-річчя Національної Академії наук України). URL: <https://ure-online.info/encyclopedia/vijnyu-religijni/>. (Дата звернення: 5.05.2022 р.).
4. Социология экуменизма. URL: <https://www.religion.in.ua/main/analitica/32889-s>. (Дата звернення: 5.05.2022 р.).
5. Шохін Ст. До. Ганс Кюнг і пропонуванний ним проект глобального етосу. Питання філософії. 2004. № 10. С. 21-34.
6. Титаренко Віта, Филипович Людмила. Проблемні аспекти міжконфесійних та державно-конфесійних відносин у сучасній суспільно-політичній ситуації в Україні. Релігійна свобода. 2020. № 24. С. 55-64.

Володимир КОБРИН

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права
Львівського національного університету
імені Івана Франка

СИСТЕМА ДЕРЖАВНИХ СВЯТ ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Розв'язана Російською Федерацією війна проти України та її народу ставить багато питань на порядок денний, які потребують швидкого реагування і вирішення. Сьогодні, з погляду пережитих днів війни, можемо сказати, що Український народ переживає черговий етап свого перетворення стаючи справжньою політичною нацією.

Для подальшого утвердження такої політичної нації необхідною є національна ідентичність, яка дозволить вирізати її серед цивілізованих націй світу. Одним із важливих чинників, які впливають на формування національної ідентичності є система державних свят, яка встановлюється органами публічної влади.

Зважаючи на такі обставини, вважаємо за доцільне та корисне дослідити систему державних свят України та запропонувати власну авторську модель такої системи, яка максимально сприятиме концепції консолідації Української нації на сучасному етапі її становлення. Питаннями правового врегулювання системи державних свят в Україні донедавна займався Український інститут національної пам'яті та ряд неурядових організацій.

Важливо зазначити, що Україна досить повільно позбувалася успадкованих від тоталітарного минулого державних свят. Першими під цей список потрапили 7 і 8 листопада, які були виключені із списку державних свят лише у лютому 2000 року[1].

Наступні зміни почалися лише після подій Революції Гідності, анексії Автономної Республіки Крим та війни в окремих районах Донецької і Луганської областей. Так 5 березня 2015 року набрали чинності зміни до Кодексу законів про працю України, якими перелік державних свят поповнився «Днем захисника України» 14 жовтня[2]. Цього ж року у квітні місяці свято 9 травня «День перемоги» отримало нову назву «День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні (День перемоги)»[3].

Наступним етапом у цьому ланцюжку став 2017 рік де внесені зміни залишили святковим днем лише 1 травня змінивши назву з «Міжнародного дня солідарності трудящих» на «День праці» та доповнивши систему свят 25 грудня – Різдом Христовим за Григоріанським календарем[4].

На жаль не реформованою ця система залишається і до сьогоднішнього дня і потребує негайного вдосконалення. Для цього, на наше переконання необхідно здійснити наступні кроки.

По-перше, необхідно належним чином реалізувати положення пункту 7 частини 2 статті 92 Конституції України, згідно з якою «виключно законами України встановлюються державні свята»[5]. Як нам видається найкращим варіантом вирішення дискусії з цього приводу є конституційне подання до Конституційного Суду України з питань офіційного тлумачення власне пункту 7 частини 2 статті 92 Конституції України. Обґрунтованими підставами такого конституційного подання є законодавче регулювання на рівні Кодексу законів про працю України святкових і неробочих днів та днів релігійних свят, а отже відсутність нормативного регулювання власне державних свят з одного боку. З другого боку, закріплене положення статті 161 Конституції України про те, що «День прийняття Конституції України є державним святом – Днем Конституції України»[5].

По-друге, на основі рішення Конституційного Суду України обов'язково слід нормативно врегулювати систему державних та інших свят і пам'ятних дат, зокрема: 1) різновиди свят, скорботних та пам'ятних днів, виділивши в такій системі державні свята; 2) особливості використання в такі дні державних символів на будівлях органів публічної влади. Відповідно на запитання яким чином нормативно врегулювати систему свят залишається відкритою. Вважаємо, що необхідності прийняття окремого закону не має. Такі питання могли б знайти місце в окремому розділі нового Трудового кодексу України.

По-третє, в системі державних свят, яка існує на сьогодні, варто переглянути статус 9 травня та 8 березня. Переконані, що розв'язана війна Російської Федерації проти України повинна остаточно закріпити суспільну думку про святкування не перемоги у Другій світовій війні, а вшанування пам'яті загиблих внаслідок цієї страшної катастрофи. В такому контексті доцільність святкування даного свята як державного взагалі потрібно зняти перевівши у статус скорботного та пам'ятного дня 8 травня з формулюванням «День пам'яті жертв у Другій світовій війні».

До речі, запропонований законопроект щодо перенесення святкування з 9-го на 8-ме травня є зареєстрований у Верховній Раді України[6]. На жаль, чинний склад парламенту так і не наважився на прийняття відповідних змін напередодні святкування 9-го травня під час війни в 2022 році, а обмежився лише заявою з нагоди 77-ї річниці перемоги над нацизмом та про неприпустимість присвоєння Російською Федерацією перемоги над нацизмом[7].

Аналогічно слід вчинити з святом 8 березня, яке з вихідного дня державного свята повинно стати не «Міжнародним жіночим днем», а днем боротьби жінок за свої права залишившись при цьому робочим днем. Аргументом для такого кроку є список держав, в яких цей день залишається неробочим вихідним днем та є складовою частиною державної пропаганди і ностальгії за радянським минулим: Російська Федерація, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Північна Македонія, Молдова, Таджикистан, Туркменістан, Монголія, В'єтнам.

По-четверте, на рівні державних свят з вихідним днем необхідно на нормативному рівні закріпити свято «Дня Соборності України» 22 січня. Це свято має давню історію та традицію, воно символізує єдність українського народу у його прагненнях жити в консолідованій, єдиній державі та є важливим чинником національної ідентичності.

Висловлені пропозиції та їх реалізація на практиці сприятимуть утвердженню національної ідентичності та консолідації Української нації в найскладніший період її новітньої історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внесення змін до статті 73 Кодексу законів про працю України : Закон України №1421-XIV від 1 лютого 2000 року. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 8. Ст. 53. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1421-14#Text>
2. Про внесення змін до статті 73 Кодексу законів про працю України : Закон України № 238-VIII від 5 березня 2015 року. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 21. Ст. 137. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/238-19#n5>
3. Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років : Закон України від 9 квітня 2015 року № 315-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 25. Ст. 191. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-19#n45>
4. Про внесення змін до статті 73 Кодексу законів про працю України щодо святкових і неробочих днів : Закон України від 16 листопада 2017 року № 2211-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2211-19#n5>
5. Конституція України : Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами).

6. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні». URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1259949>

7. Про Заяву Верховної Ради України з нагоди 77-ї річниці перемоги над нацизмом та про неприпустимість присвоєння Російською Федерацією перемоги над нацизмом : Постанова Верховної Ради України 3 травня 2022 року № 2235-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-20#Text>

Наталія СТЕЦЮК

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії права,

конституційного та приватного права

Львівського державного університету внутрішніх справ

МІСЦЕ ТА РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ЗАХИСТУ СУВЕРЕНІТЕТУ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

1. Гібридна війна РФ проти України, початком якої стала у 2014 році незаконна анексія РФ Криму та окупація нею окремих районів Донецької та Луганської областей, через вісім років перейшла у фазу відкритої російської інтервенції з усіма наслідками військової агресії як такої. Реакцією на такі зміни стало запровадження в Україні воєнного стану [1]. Однак, вчинені російськими військовослужбовцями на тимчасово окупованих ними територіях України (Буча, Ірпінь, Маріуполь, Бородянка, Гостомель) масові вбивства мирного населення, катування та зґвалтування людей, примусове переміщення українських дітей на територію держави-агресора, а також планомірне знищення зерносовищ, електричних, газотранспортних та залізничних систем, інших об'єктів критичної інфраструктури свідчать про те, що такі дії РФ направлені на геноцид Українського народу[2]. Все це разом породило нову політико-правову реальність, за якої конституційний припис ч.1 ст.17 Основного Закону держави («захист суверенітету і територіальної цілісності України забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу»[3]) набуває особливого значення. Адже, від цього часу громадяни України, територіальні громади, громадські організації, органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані захищати суверенітет та територіальну цілісність України. Натомість, Збройні Сили України, вищі органи державної влади, правоохоронні та інші органи правопорядку в силу своїх конституційно-правових повноважень зобов'язані також неухильно працювати над зміцненням національної безпеки України.

2. Особлива відповідальність за свою діяльність в умовах реальних загроз суверенітету України, її територіальній цілісності та національній безпеці настала для Конституційного Суду України. Адже, на момент початку гібридної війни саме він був «єдиним органом конституційної юрисдикції» (ч.1 ст.147 Конституції України в

редакції від 28.06.1996 р. [4]), безпосереднім завданням якого залишалося «гарантування верховенства Конституцій України як Основного Закону держави» на всій її території (ст.2 Закону України «Про Конституційний Суд України» 1996 року[5]). Ці нормативно-правові приписи разом із положеннями ч.3 ст.2 Конституції України, за яким «територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою», ч.2 ст.6 Конституції України про те, що «органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України»), ч.1 ст.17 Конституції України за яким «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу») та ч.2 ст.147 Конституції України відповідно до якої «Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України» в редакції тексту Основного Закону держави від 28.06.1996 р.) - поклали на Конституційний Суд України безпосередні зобов'язання як по захисту суверенітету та територіальної цілісності України, так і по забезпеченню її національної безпеки. Очевидно, що останнє могло здійснюватися «лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» (ч.2 ст.19 Конституції України). Крім того, надзвичайно важливим є те, що у своїх процесуальних діях із власної ініціативи, Конституційний Суд України був і залишається надалі максимально обмежений приписами Основного Закону держави, викладеними, зокрема, у статтях 150 та 151 Конституції України[3].

3. В науковій літературі не безпідставно стверджується, що в часовому вимірі діяльність Конституційного Суду України по «гарантуванню верховенства Конституцій України як Основного Закону держави на всій її території» найбільш складною та відповідальною виявилася саме в перші місяці розв'язаної РФ гібридної війни проти України[6]. Адже, саме тоді Україна опинилася в ситуації фактичної відсутності «півночного» інституту глави держави як такого, оскільки 22 лютого 2014 року Президент України В. Янукович «у неконституційний спосіб самоусунувся від здійснення конституційних повноважень» та став «таким, що не виконує свої обов'язки»[7], а обраний на дострокових президентських виборах П. Порошенко приступив до виконання обов'язків Президента України тільки 8 червня 2014 року[8]. Натомість, виконуючий весь цей час обов'язки Президента України Голова Верховної Ради України не міг здійснювати низку безпосередніх повноважень глави держави через встановлені конституційні обмеження [3].

Про те, саме в цей період Конституційним Судом України в надзвичайно стислі строки було ухвалено декілька знакових рішень, безпосередньо пов'язаних із питаннями захисту суверенітету України та забезпеченням її національної безпеки. Мова йде про справу за конституційними поданнями виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим "Про проведення загальнокримського референдуму" (справа про проведення місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим), справу за конституційним поданням виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради

Автономної Республіки Крим "Про Декларацію про незалежність Автономної Республіки Крим і міста Севастополя" та справу за конституційним поданням 101 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положень частин першої, п'ятої статті 103 Конституції України у системному зв'язку з пунктом 16 розділу ХУ "Перехідні положення" Конституції України (справа про строк, на який обирається Президент України) [9]).

4. В умовах запровадженого в Україні воєнного стану надзвичайно важливим є забезпечення безперервності діяльності Конституційного Суду України, а також максимальна активізація його діяльності по захисту суверенітету та територіальної цілісності України, зміцнення її національної безпеки. Адже, Конституційний Суд України, не дивлячись на низку поспішних та не до кінця продуманих конституційних змін 2016 року (щодо правосуддя), за своєю правовою природою та функціональним призначенням й надалі залишається єдиним органом конституційної юрисдикції та головним елементом національної системи правової охорони конституції [10, с.193]. Саме Конституційний Суд України покликаний стояти як на сторожі захисту прав та свобод людини, так і гарантування непохитності конституційних принципів поділу влади, народовладдя, парламентаризму та незалежності судової влади. У зв'язку з цим «співпраця» Конституційного Суду України з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, іншими суб'єктами звернення до Конституційного Суду України повинна бути надзвичайно активною, а регламентні (процесуальні) норми самих конституційних проваджень повинні бути переведені в режим максимально «скорочених» строків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" Закон України. - <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-IX#Text>
2. Про Заяву Верховної Ради України "Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні". Постанова Верховної Ради України № 2188-IX від 14 квітня 2022 р. - <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text>.
3. Конституція України.- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show254к/96-вр/#Text>
4. Конституція України / Верховна Рада України: Офіц. вид. - К.: Парламентське вид-во, 1996. 104 с.
5. Про Конституційний Суд України. Закон України // Відомості Верховної Ради України, 1996, N 49, ст.272.
6. Стецюк П. Діяльність Конституційного Суду України в умовах загрози територіальній цілісності та національній безпеці (за матеріалами 2014 року) // Український часопис конституційного права. 2021. № 4. С.38-52.
7. Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України. Постанова Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради, 2014, № 11, ст.15.
8. Про проведення урочистого засідання Верховної Ради України, присвяченого складенню присяги Українському народові новообраним Президентом

України. Постанова Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради, 2014, № 27, ст.929.

9. Рішення Конституційного Суду України. 2014 рік. - Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України. - <https://ccu.gov.ua/docs/9>.

10. Україна: 30 років на європейському шляху / Ю.Якименко [та ін.]; Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. К.: Заповіт, 2021. 392 с.

Володимир БРЕЗДЕНЬ

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри права

Львівського національного університету
ветеринарної медицини і біотехнологій ім. Г.З. Гжицького

Олена ЧОРНОБАЙ

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету “Львівська політехніка”

ВІТЧИЗНЯНА ПРАВОВА АРГУМЕНТАЦІЯ

Сучасні вчені вважають аргументацію однією з наймолодших галузей наукового знання. З середини ХХ століття і по сьогоднішній день вона стрімко розвивається, набуваючи якісно новий вигляд, значно змінюючи свій стиль, поповнюючи арсенал методів, розвиваючи різні зв'язки з рядом суміжних наук. Визначено етапи зародження правової аргументації та її основні прийоми.

В Україні, незважаючи на весь період державної незалежності, триває процес формування нації. Події останніх двох років посилили інтерес до цього явища як в теоретичному, так і в політико-прикладному аспектах. Роботи представників політичних і соціологічних наук, чий імена пов'язані з методологічним поворотом у вивченні націй і націоналізму, роблять помітний вплив на зміст дискусій в історичному професійному середовищі. Незважаючи на позитивні зрушення в цій галузі в російській історичній науці, традиційні проблеми зберігаються. Сучасні дослідники неодноразово відзначали у своїх наукових публікаціях, етноцентричність є однією з головних рис українського національного канону. Саме «українська» нація довгий час залишалася головним об'єктом дослідження. Інші, як правило, якщо і не повністю ігнорувалися, то були представлені мінімально, в якості історичного фону.

Сьогодні в більшості розвинених країн, як відомо, існує змагальність судів, що породжує потребу учасникам судового процесу аргументувати та інших суспільних відносин відстоювати свою позицію. Це суттєво впливає на формування так званої правової аргументації. Однією з найважливіших передумов її виникнення стала зміна ролі судді в суспільстві. Так, в епоху Просвітництва судді відводилася роль виконавця законів. До двадцятого століття суддя повинен був сам розробити конкретне правило, обґрунтовуючи власне тлумачення загального правила як найбільш відповідного правила в цій справі. Це було пов'язано з тим, що законодавець

не міг передбачити всі можливі зміни в суспільному та соціально-економічному житті, а тому у законотворчості часто використовувалися досить загальні формулювання.

Формування теорії правової аргументації, досягає Стародавньої Греції своїм походженням. Філософи-софісти, які часто писали промови для публічного оголошення при дворі архонтів, зробили значний внесок у розвиток процесу аргументації під час судових спорів. У цих виступах, покликаних переконати аудиторію в правоті їх «клієнта», використовувалися різноманітні прийоми: антитези і риторичні питання (в цілому характерні для софістів), за допомогою яких створювався образ добропорядного громадянина, несправедливо ображеного своїм опонентом, техніка посилення - стилістична мовна фігура для посилення характеристик, доповнення і збагачення думки за рахунок накопичення однорідних мовних засобів тощо [1, с. 14].

Головним недоліком софістичної аргументації був методологічний релятивізм, який намагався подолати видатний грецький філософ Аристотель. Важко переоцінити його внесок у розвиток теорії аргументації, оскільки саме він першим сформулював закони логіки, риторики і поетики, розробив суворі методологічні прийоми аргументації (категоріальні і діалектичні силіогізми). Досягнення Аристотеля активно використовувалися і розвивалися в римському праві. Зокрема, Марк Туллій Цицерон доповнив праці Аристотеля прикладами практичного застосування логіки в юриспруденції і корисними рекомендаціями, які стосуються стратегії і тактики захисту в судових спорах [2, с. 273].

Вплив Аристотеля залишалося вирішальним у наступні історичні епохи. Правова аргументація розвивалася під впливом найбільш значущих областей гуманітарного знання-аналітичної та лінгвістичної філософії, логічного позитивізму і семантики, які ґрунтувалися на традиційній структурі логічного мислення, в основі якої лежали силіогістичні методи, розроблені Аристотелем.

Зокрема, правова аргументація в порівнянні з іншими видами аргументації має свої особливості. Однією з таких особливостей є використання юридичної термінології, посилань на нормативно-правові акти. Правова аргументація чітко розмежовує різні види аргументів та вимоги до них. Як уже зазначалося, одним із правових аргументів є верховенство права. Наприклад, процесуальні норми визначають правовий статус сторін у процесі розгляду справи, чітко визначають належність і допустимість доказів для суду, встановлюють порядок допиту свідків тощо. Таке чітке регулювання сприяє ефективному встановленню об'єктивної істини у справі, перетворюючи суперечку на діалог між конкуруючими сторонами.

На думку сучасних теоретиків права прийнятним правовим рішенням слід вважати лише те, що було прийнято в результаті раціональної, а не риторичної дискусії. Суворе дотримання логічних правил на «мікрорівні» правового дискурсу – тобто на рівні висловлювань та міркувань – регулює дотримання моральних правил на «макрорівні» – тобто на рівні побудови правового знання

Правова аргументація виникла на певному історичному етапі розвитку суспільства, постійно розвивається, змістовно збагачується і розвивається в ході правової діяльності, соціокультурних традицій і правового мислення. Природа юридичної аргументації інтегрована, оскільки формувалася під впливом різноманітних наукових концепцій і шкіл. Вона ґрунтується на знаннях логіки, філософії, риторики, психології, лінгвістики тощо. Правова аргументація, з одного

боку, є елементом права, а з іншого — відносно самостійним явищем. Вона сприяє пошуку найефективніших шляхів вирішення суперечливих ситуацій у праві, одночасно виконуючи функцію збереження та поширення соціального досвіду [3, с. 20].

Юрист також повинен володіти мистецтвом ораторського мистецтва, наприклад, він повинен вміти впливати на аудиторію так, щоб всі були впевнені в його правоті. Голландські вчені Ф. Ван Емерен і Р. Гроотендорст розрізняють три типи композиції аргументації:

- композиційну (кожен аргумент дійсний тільки в поєднанні з іншими);
- підлеглу (передбачає необхідне слідування цього аргументу з попереднього);
- множинну (кожен аргумент унікальний і незалежний від інших) [1, с. 14].

Теорія аргументації часто говорить про те, як соціальні правила і норми впливають на процес аргументації. Сам закон часто передбачає наявність конфліктної ситуації, а це означає, що аргументація в рамках конфлікту повинна підкорятися правовим нормам. Правова аргументація здійснюється за допомогою публічної промови. Тому розвинені мовні навички мають велике значення. Відповідно до вищевказаних аспектів правової аргументації виділяються кілька її основних функцій:

- когнітивна (передбачає розширення рівня знань всіх учасників процесу аргументації);
- комунікативна (забезпечує контакт і взаємодію між аргументатором і аудиторією);
- регулятивна (визначає правила і норми взаємовідносин між аргументатором і аудиторією);
- управлінська (орієнтований на ефективне планування, мотивуючий і контролюючий вплив на створення аудиторії).

У повсякденному житті нам часто доводиться мати справу з юридичним дискурсом, тобто ми сперечаємося, доводячи свою точку зору з того чи іншого юридичного питання. Юридична аргументація характеризується професійними знаннями і єдиною ерудицією, концентрацією інтересу, витримкою і коректністю. Поле аргументації-це індивідуальна або колективна точка зору, займана будь-яким суб'єктом, що включає безліч компонентів, пов'язаних з процесом аргументації: судження, методи аргументації, базові основи.

Серед засобів правової аргументації, які використовуються в юридичній практиці, можна виділити:

- лексичні (порівняння, образні слова);
- стилістичні (повтори, оціночні слова);
- композиційні (будь-яка мова має вступ, основну частину і висновок);
- семантичні (явне заперечення або поступка);
- аргументовані (риторичні питання, створення доказів і загальновідомих фактів і т. д.) [3, с. 20].

Кожен день юрист стикається з безліччю людей в різних ситуаціях, вступає з ними в спілкування, і кінцевий результат його діяльності буде залежати від того, наскільки вміло він контактує з людьми, наскільки швидко і ефективно він це робить. Уміння юриста розташувати людину до себе, завоювати його довіру дозволяє встановити довірчі відносини, отримувати від нього оперативну значущу інформацію. Цицерон також сказав, що справжній юрист-це «той, хто розбирається в законах і

звичайному праві і хто знає, як давати поради, вести бізнес і захищати інтереси клієнта».

Теорія правової аргументації в даний час стає одним з пріоритетних напрямків розвитку сучасної юридичної науки. Однак варто відзначити, що вітчизняні дослідження в цій області характеризуються певною різноманітністю термінологічного апарату. Крім поняття «правова аргументація», в спеціалізованій літературі існують і інші: «нормативна аргументація», «доктринальна аргументація», а також «обґрунтування», «доказ», «аргумент» та інші [5, с. 6].

Аналізуючи факти, на яких повинна ґрунтуватися юридична аргументація, вчені пропонують критерії їх поділу:

- позитивні і негативні (в залежності від того, відбулася подія чи ні). Для цієї категорії першорядне значення має логічний закон виключеного третього;

- фізичний і психологічний. В даному випадку критерієм є приналежність до зовнішнього (фізичного) і внутрішнього (психологічного) світу: «постріл з пістолета, що вбиває людину, є фізичним фактом; намір того, хто стріляв, є психологічним фактом»;

- пряме і непряме - у разі використання факту як доказ: якщо доказ безпосередньо пов'язаний з тим фактом, що воно необхідне – воно пряме; якщо такий зв'язок непрямий, доказ є непрямим;

- просте і складне: «прикладом простих фактів може бути існування атома в стані спокою, Миттсве уявлення в розумі і т. д. але насправді нічого подібного немає: факт, про який говорять як про єдиний, все одно є сукупністю фактів»;

- обвинувальні (викривальні) і виправдувальні залежності від їх застосування в судовому процесі;

- затверджує (обставини, службовці для затвердження права) і припиняє (викликає припинення права) [1, с. 14].

Вагому роль інструменти правової аргументації відіграють при доведенні української нації та самоідентичності.

Формування української національної ідеї – надзвичайно важлива проблема нашого духовного і політичного життя. Про це свідчать численні публікації, що аналізують цю проблему в різних аспектах; теми багатьох конференцій, так чи інакше пов'язані з нею; постійні нагадування у виступах політиків найвищого рівня, зокрема президентських, тощо. Однак дискусії, які постійно ведуться навколо цієї проблеми, Активний суспільно-політичний і духовний попит на неї свідчать про те, що за шістнадцять років незалежності України це ключове питання для нашої держави і духовного існування залишається значною мірою невирішеним [4, с. 90].

Є підстави стверджувати, що причини цієї нерішучості криються в парадоксі суспільних очікувань щодо ролі національної ідеї в нашому житті. З одного боку, в суспільстві існує досить підозріле, а іноді і скептичне ставлення до самого слова "ідея" як до чогось химерного або утопічного.

Окрема сторінка в розвитку проблем освіти в цілому і українського зокрема пов'язана з ім'ям І. Лисяка-Рудницького. Вчений був переконаний, що центральною проблемою сучасної української історії є виникнення нації, перетворення етнічної спільності на самосвідому політичну і культурну спільність. Він стверджував, що неможливо зрозуміти особливості виникнення новітньої української нації виключно

через зосередження дослідницької уваги на "національному русі у вузькому сенсі цього слова".

Вчений підкреслив необхідність вивчення всіх факторів, що вплинули на процес створення нації, «або сприяють йому, або зупиняють його», і одночасно зосередитися на взаєминах» з усіма іншими силами, що діють на більш широкій арені Східної Європи" [4, с. 92].

Формування націй у Європі, на думку І Лисяка-Рудницький, пов'язане з трансформаціями в етнічній приналежності. "Старі" нації переживали трансформації навіть в рамках абсолютних монархій за активної участі держави, де на основі традиційних етнічних спільнот відбувалося формування нової етнокультурної цілісності. Межі нових етнокультурних спільнот не ідентичні давньої етнічної диференціації, оскільки зусилля держави, вплив високої культури (створення стандартизованої літературної мови тощо) призвели до формування принципово нової етнічної освіти - "культурної нації", яка відрізняється від "державної нації".

Такі процеси відбувалися без участі держави (або з його частковою допомогою, оскільки воно існувало спорадично). Так було з поляками, чехами, словаками, українцями тощо. У цьому причина неоднозначності терміна "нація": його західноєвропейське вживання пов'язане з розумінням нації як політичної освіти; східноєвропейське і німецьке – з розумінням нації як етнокультурної освіти [5, с. 6].

Таким чином правова аргументація – це так звана форма раціонального спілкування, учасники якого прагнуть досягти раціонального консенсусу за допомогою обміну думками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаров А. Ю. Логіка і теорія аргументації: формальний і неформальний підходи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.06 «Логіка» / А.Ю. Гончаров. К., 2003. 16 с.
2. Горохова І. Історія осмислення проблематики аргументації. *Гілея: науковий вісник*. 2015. № 95. С. 273–278.
3. Кістяник В. І. Правова аргументація: сучасні підходи до її розуміння в зарубіжних дослідженнях. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2012. Т. 129. С. 20–22.
4. Комаха Л. Г. Логічні засади аргументації у філософському знанні: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 360 с.
5. Шипілов Л. Право нації на самовизначення: концепт Миколи Міхновського. *Шлях перемоги: тижнева всеукраїнська газета*. Київ: ТОВ «Українська Видавнича Спілка», 2014. № 24. С. 6.

Ірина АНДРУСЯК
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму,
Національного університету «Львівська політехніка»

ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР ВІЙНИ: ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЖІНОК

Жіночий досвід залишається малопомітним при аналізі воєнних конфліктів і практично не знаходить свого місця в посібниках та підручниках з історії. Жінки переживають війну по-різному. Репродуктивні та опікунські функції по відношенню до дітей та інших членів родини окреслюють специфічний жіночий досвід у збройних конфліктах. Вимушені втечі з країни частіше стають досвідом жінок. Бідність, яка супроводжує біженок, додатково поглиблює страждання, пов'язані з воєнним конфліктом. Війна нищить суспільний устрій та економічну інфраструктуру. Жінки, які працювали, в багатьох випадках втрачають роботу та економічну незалежність. Легкий доступ до зброї, легітимування насилля, як способу розв'язання суперечок, впливає на зростання домашнього насилля щодо жінок і дітей. Як показали останні події воєнної агресії путіна проти українського народу - школи, лікарні, дитячі садки, пологові будинки, тобто найбільш фемінізовані установи, стали цілями нещадного бомбардування ворожої артилерії.

Жінки та молоді дівчата становлять половину воєнних емігрантів. Вони часто, в ситуації втечі з країни, позбавлена підтримка сім'ї, самостійно беруть відповідальність за дітей, літніх батьків. На жаль, прибуття до таборів біженців чи інших місць тимчасового прихистку, зовсім не гарантує безпеки. Звіти УВКБ ООН вказують на численні випадки сексуального насильства над жінками: зґвалтування, примус до проституції, домагання [1].

Жахливі звірства російських нацистів у Гостомелі, Бучі, Ірпені підтвердили той факт, що жіноче тіло під час війни стає полем бою. Нація, батьківщина, громада часто символічно зображуються як жіноче тіло, вразливе до травм. Для загарбників доньки і дружини наших захисників асоціюються з кордонами, які треба знищувати.

Зґвалтування завжди було невід'ємною частиною війни. Це не її продукт, а скоріше значуща зброя, яка використовується для дестабілізації громади, зламу її опору, часто це нагорода для бійців - «бойове хрещення». Аналітичним центром жінок юристок України «ЮрФем» опубліковано дослідження, матеріали якого присвячені проблемам гендерно зумовленого насильства під час війни, зокрема зґвалтуванню. У статті зазначено, що найбільш поширеними формами гендерно-обумовленого насильства під час конфлікту є зґвалтування. Зґвалтування в умовах конфлікту часто носять особливо жорстокий характер і часто включають групові зґвалтування та зґвалтування з використанням сторонніх предметів. Широко поширені також інші форми сексуального насильства, особливо примусове оголення тіла, обшуки з повним роздяганням та інші акти публічного приниження. Ці та інші акти сексуального насильства, такі, як примусова вагітність або примусові аборти, часто є частиною навмисної військової стратегії, що використовуються для дестабілізації цивільного населення та наруги над честю протиборчих сил [2].

Неоднозначна позиція сучасної Німеччини щодо нападу росії на Україну, мабуть, носить відголосок страшних подій 1945 р. у Берліні. В місто, де було майже

півтора мільйона жінок, зайшло 450 тис. російських солдат. Сім відсотків цих жінок, якщо перевести в цифровий еквівалент, це 100 тисяч жінок, було зґвалтовано. Пропагандистські заклики «убий німця» спрацювали, як заклич «убий націю». Жінки були сприйняті як носії генетичної пам'яті нації і ті, які забезпечують відтворення роду. Дослідник Володимир Бродзинський у статті «У війни не жіноче обличчя, і не людське...» зазначає, що післявоєнні звірства радянської армії, а саме масові зґвалтування жінок, ще досі міцно зафіксовані в підсвідомості німців і проявляються у страсі зруйнувати «дружбу» з радянським народом. У післявоєнній свідомості німців масове зґвалтування жінок 1945 року надовго стало темою-табу. Фахівці говорять про різні причини цього. В НДР трагедія суворо затушовувалася з ідеологічних міркувань, аби не затьмарювати дружбу з радянським народом. А у ФРН постраждали жінки просто публічно не розповідали про своє нещастя. Вони не могли, як їхні чоловіки, у баварських або берлінських пивничках голосно розповідати знайомим про своє військове минуле, про таке не заведено розповідати. Для чоловіків зустрічі за кухлем пива були своєрідною психотерапією. А в жінок такої можливості відразу по війні не було...» [3].

У 2017 р. Східноукраїнський центр громадських ініціатив підготував спеціальний звіт по проведеному опитуванні чоловіків і жінок на непідконтрольній Україні території м. Донбас [4].

У звіті вказано, що кожен четвертий із 300 -т опитаних повідомив про ті чи інші форми сексуального насильства. Голова Центру, Володимир Щербаченко, зазначав, що у звіті під сексуальним насильством розуміється зґвалтування, калічення статевих органів, публічне роздягання, спільне тримання чоловіків і жінок, коли люди мусять ходити в туалет в присутності один одного, зґвалтування у присутності інших, відеозйомка зґвалтувань, погрози оприлюднити ці відеозаписи, примус до статевого акту з іншими полоненими, кастрації. Правозахисник акцентував на низькій моніторинговій активності даної ситуації, як з боку української влади, так і з боку міжнародних організацій. Не зважаючи на те, що гендерно орієнтоване насильство має серйозні та довгострокові фізичні, психологічні, соціальні, економічні та правові наслідки для особи, яка пережила насильство, і для суспільства загалом, українські слідчі органи не охоче брались за розслідування таких справ, мотивуючи це тим, що такі справи є безперспективними [5].

Сьогодні усі правозахисні жіночі організації намагаються фіксувати злочини пов'язані з сексуальним насильством окупантів щодо українок. Сексуальне насильство важко фіксувати через те, що далеко не про всі випадки заявляють. У дослідженні Amnesty International зазначено, що причини на це є різні, зокрема: стигматизація сексуального насильства, (недоречне) почуття сорому, провини та приниження у тих, хто пережили насильство, відчуття небезпеки, відсутність підтримки й захисту, а також недовіра до інституцій, яким не вдається ідентифікувати винуватців насильства та притягувати їх до відповідальності. В умовах збройного конфлікту фіксувати та розслідувати сексуальне насильство ще складніше, зокрема через підвищене відчуття небезпеки, перешкоди в доступі до правосуддя чи підтримки в конфліктних ситуаціях, формальну чи неформальну передачу влади військовим і/або озброєним групам, повне чи часткове руйнування верховенства права, а також страх подальшого насильства, коли люди, які від нього постраждали, живуть в одній громаді з тими, хто вчиняє насильство [6].

Амбасадорка Великої Британії Мелінда Сіммонс вважає, що РФ зробила згвалтування своєю зброєю та навмисне застосовує її в Україні. «Згвалтування – це зброя війни. Хоча ми досі не знаємо всіх масштабів його застосування в Україні, вже очевидно, що воно було частиною російського арсеналу. Жінок гвалтують на очах у їхніх дітей, дівчат – на очах у їхніх сімей як навмисний акт поневолення». Про це Мелінда Сіммонс написала у своєму Twitter. Міжнародний трибунал, після війни у колишній Югославії та геноциду в Руанді, визнав згвалтування воєнним злочином. Про злочини російських військових, а саме про згвалтування українок, треба говорити на усіх можливих платформах. Сьогодні є достатньо доказів, які доводять, що масові згвалтування українок є свідомими діями окупантів, які схвалені командуванням армії. Уся міжнародна правнича спільнота повинна доєднатись до верифікації та документування фактів згвалтування і притягнення винних до кримінальної відповідальності [7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. УВКБ ООН закликає надати підтримку для викорінення гендерного насильства щодо жінок і дівчат. URL: <https://cutt.ly/lFaYlNs>
2. Сексуальне насильство під час збройних конфліктів. URL: <http://jurfem.com.ua/seksualne-nasylstvo-pid-chas-zbroinyh-konfliktiv-zagalnyi-oglyad/>
3. Бродзинський В. У війни не жіноче обличчя, і не людське. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/u-viyni-ne-zhinoche-oblichchya-i-ne-lyudske>
4. Війна без правил: гендерно-обумовлене насильство, пов'язане зі збройним конфліктом на сході України / А. Альохін, С. Кириченко, А. Кориневич та ін. ; за заг. ред. В. Щербаченка, Г. Янкової // ГО «Східноукраїнський центр громадських ініціатив». К., 2017. 216 с.
5. Щербаченко В. Згвалтування як метод катування. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/donbas-zgvaltuvannya-tortury/30968387.html>
6. Amnesty International. Домашнє та сексуальне насильство щодо жінок на сході України. URL: https://www.amnesty.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/dopovid-amnesty-international_ne-pryvamna-sprava.pdf
7. Мелінда Сіммонс. Згвалтування – зброя війни. URL: <https://cutt.ly/HFaOIsU>

Дмитро СКОВРОНСЬКИЙ

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ПРОЦЕС ВІДНОВЛЕННЯ ПОРУШЕНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

У філософсько-правовій думці України ідеали справедливості, рівності та свободи осмислювалися ще задовго до того, як категорія прав людини знайшла своє наукове та юридичне обґрунтування. Як зазначає М.Патей-Братасюк, українці здавна віддавали перевагу природно-правовій парадигмі, і з огляду на ментальні та історико-

культурні особливості українського народу, українцям більш властиве юснатуралістичне мислення [3]. Риси, що споконвіків притаманні українському народові – духовність, релігійність, гідність, індивідуалізм, правдивість, толерантність, співчутливість, волелюбність, – були і залишаються міцним підґрунтям для утвердження норм і принципів природного права.

До останнього часу взаємини між державою та її громадянами розглядалися як внутрішня справа самої держави і можна було говорити лише про внутрішньодержавний механізм захисту прав людини. Навіть у перші роки після прийняття Статуту ООН ці взаємини належали до внутрішньої компетенції держави.

Повага права і свободи особистості у сучасному світі характеризується як чинник стабілізації соціальних відносин у суспільстві, фактор справедливості та добробуту у міждержавних відносинах. Велике значення надається цьому принципу в Україні, оскільки його реалізація забезпечує розвиток країни на істинно демократичних засадах.

Глобальні процеси інтеграції міжнародного співтовариства підтверджують зростання міжнародної системи захисту прав людини, необхідність вивчення процесів формування та розвитку національної системи захисту прав людини з урахуванням міжнародних стандартів прав людини.

Одним із критеріїв ефективності міжнародного та внутрішньодержавного механізму захисту прав людини є вирішення проблеми імплементації норм міжнародного права у національне законодавство. Варто зауважити, що в сучасній зарубіжній літературі проблеми ефективної реалізації міжнародно-правових стандартів у галузі прав людини, ефективності міжнародно-правового механізму захисту прав людини стали активно розроблятися лише з другої половини 60-х років. Це пов'язано з процесами демократизації політичного життя, що почалися в західних країнах, курсом на побудову правової держави. Саме в цей період у масовій свідомості стверджується думка про те, що дотримання та захист прав і свобод особистості як найвищих соціальних цінностей є гарантією стійкості, добробуту та прогресу всього суспільства.

Для перших десяти років двадцять першого тисячоліття характерні активні інтеграційні процеси. Людство зіткнулося з необхідністю об'єднання спільних зусиль для подолання глобальних проблем, що постають перед ним, для захисту невід'ємних прав і свобод людини і громадянина. Це стосується практично всіх сфер життєдіяльності, у тому числі і проблем військової інтервенції, тероризму, екології, економічного співробітництва. Проблема стала очевидною. В Україні це пов'язане з військовою агресією російської федерації проти нашої держави. Не можна не погодитися з думкою Бордун-Комар Н.І у тому, що право людини на захист прав є фундаментальною підставою збереження основ життя. Філософія захисту прав людини може по-різному трактуватися з позицій основних типів праворозуміння. З погляду природно-правової докторини, правозахист повинен бути людиноцентричним, тобто зосередженим виключно на людині з її правами та свободами, а не на пріоритеті держави з її груповим інтересом. Для того, щоб були відновлені порушені права, суб'єкти права своєю діяльністю мають ґрунтувати на конституційно-правових засадах, що відповідають стандартам права, використовувати засоби і способи, увідповіднені цінностям та смислам права, його принципам [1, с. 15].

Ситуація в нашій державі підтверджує те, що інтеграційні процеси неможливі без розвитку міжнародного та внутрішньодержавного механізму захисту прав людини. Одним із елементів механізму захисту прав людини можна вважати процес зближення різних правових систем, зближення національних законодавств із нормами міжнародного права. Принцип загальної поваги прав людини, що утвердилася в сучасних міжнародних відносинах, передбачає обов'язок кожної держави заохочувати та розвивати діяльність з ефективного здійснення та захисту прав людини. Це означає, що права і свободи людини підлягають дотриманню у всіх державах світу без виключення і діють по відношенню до всіх осіб. Однак у переважній більшості міжнародні норми у сфері прав людини не можуть застосовуватися безпосередньо на території держави та вимагають певних кроків щодо своєї імплементації.

Зазвичай міжнародні документи не визначають як держава виконуватиме прийняті на себе міжнародні зобов'язання, однак, що складаються стандарти поведінки, певною мірою пов'язують свободу поведінки держав у сфері розвитку національного законодавства, що дозволяє зробити висновок про те, що людина поступово стає безпосереднім суб'єктом міжнародного права. У цьому контексті заслуговує на увагу наукова думка, яку висловлює Іванків І. Б. Вона стосується дослідження прав людства як особливо солідарних прав третього покоління, які включають право на мир, на здорове довкілля та на сталий розвиток [2, с.3].

Такі явища як апартеїд, геноцид, расова дискримінація тощо вже кваліфіковані міжнародним співтовариством як міжнародні злочини і через це не можуть розглядатися лише як внутрішня справа окремої держави.

Сучасний правотворчий процес потребує коригування розвитку національного законодавства у бік забезпечення та захисту прав людини, зближення з міжнародними стандартами прав людини. Розвиток такого процесу неминучий. У цьому зв'язку особливо важливо використовувати досвід імплементації норм міжнародного права в галузі прав людини, отриманий розвиненими європейськими країнами. Міжнародне співтовариство має брати активну участь і контролювати цей процес.

Міжнародні стандарти в галузі прав людини мають визначальне значення для розвитку усієї світової спільноти. Права людини мають не тільки загальний характер, є неподільними, взаємопов'язаними та взаємозалежними; вони глибоко притаманні людській природі та властиві людині. Усвідомлення та здійснення стандартів у галузі прав людини є основою позитивних змін, що відбуваються в міжнародному та національному законодавстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бордун-Комар Н. І. Захист прав людини в Україні у контексті основних типів праворозуміння: дис... канд. юрид. наук: 12.00.12. Київ, 2021. 270 с.
2. Іванків І. Б. Права людства: стан та перспективи їх забезпечення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.01. Київ, 2019. 20 с.
3. Патей-Братасюк М. Г. Антропоцентрична теорія права. Київ, 2010. 395 с.

Юлія МАТВЄЄВА

кандидатка юридичних наук,
ст. викладачка кафедри загальнотеоретичного правознавства
та публічного права Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ

Відомий давньоримський вислів зазначає: *ubi societas, ibi jus* – там, де є суспільство, там є і право. Тобто право – це необхідний атрибут суспільства (його субстанція). Як свідчать історичні дослідження, воно з'являється насамперед в результаті міжособового спілкування між людьми, взаємних зобов'язань, які беруть на себе члени суспільства в процесі такого спілкування, та взаємної відповідальності за їх виконання. Невиконання таких зобов'язань неминуче призводить до конфліктів, які існують в будь-якому суспільстві незалежно від рівня його розвитку [1, 44].

Таким чином, право як явище соціальне виконує роль досягнення компромісу. Відсутність компромісу свідчить про певні проблеми у правовій площині для учасників відносин. Однак у сучасному цивілізованому суспільстві для вирішення конфліктних ситуацій існують різні способи: позасудові (переговори, mediaція) та судові. Такими є традиційні уявлення про вирішення соціальних суперечок.

А якою є роль права в умовах нетрадиційних, нетипових, в умовах війни? Війна – це відсутність компромісу, це конфлікт між державами, в основі якого – захоплення чужих територій, людських, енергетичних, природних та ін. ресурсів. І це означає, що право в умовах війни «не працює», не виконує своєї соціальної функції. Право «не воює». Адже війна – це результат недовісти дипломатичних зусиль та ігнорування нормами національного та міжнародного права. Війна – наслідок «недовісти права»?

В умовах повітряних тривог та ракетних загроз і ударів, коли людина віч на віч стикається із смертельними небезпеками дуже складно продовжувати вірити. Вірити у краще, у майбутнє, у мирне вирішення військового конфлікту. І найтяжче вірити у силу права. На мою думку, з такою світоглядно-чутливою психо-емоційною проблемою зіткнулась професійна юридична спільнота в Україні 24 лютого 2022 р. Чи не найскладніше було викладацькій та науковій інтелігенції, яка безпосередньо впливає на формування та освіту майбутніх правників у вищій школі. Як можна продовжувати вірити і не зневіритись? Чи може право протистояти існуючому військовому конфлікту? Чи має воно значення в умовах війни? Чи не зникає воно в таких умовах?

Філіп Сендс, відомий британський юрист-міжнародник, у своїй відомій книзі «Східно-Західна вулиця. Повернення до Львова» описує жакливі події Другої світової війни, Голокосту. Але найважливіше в його праці – це, зокрема, відтворення автобіографічних подій двох корифеїв сучасного міжнародного права, які пов'язані з Україною: Рафала Лемкіна та Герша Лаутерпахта. Лемкін є засновником Конвенції про геноцид. Лаутерпахт – розробник концепції злочинів проти людяності, чим підняв статус людини як особистості, індивіда, окремого суб'єкта міжнародного права. В 1945-1946 рр. Лемкін і Лаутерпахт були в Нюрнберзі як юридичні консультанти

американців і британців відповідно. Вони створили сучасне міжнародне право: права людини, геноцид, злочин проти людства – і все це повертає нас до Львова [2].

Вчені створювали нову парадигму міжнародного права в жахливих умовах війни, коли нацистська Німеччина панувала в Європі. Що їх надихало? Віра у силу права, яке неодмінно покарає винуватців Голокосту, страшних трагедій Другої світової війни, в результаті яких чоловіки втратили свої родини. Вони цю віру зробили сенсом свого життя, що допомагало їм не зламатись, а вперто рухатись вперед. Саме на пошуках внутрішнього змісту життя, як відомо, базується відома логотерапія Віктора Франкла, викладена ним у його знаменитій книзі «Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі». Знайшовши ту мету, ідею, резон, людина не тільки виживала у нелюдських умовах, а і не втрачала віру у те, що сенс її життя не буде марним.

На початку XIX ст. виникає концепція «кінця історії», основне значення якої полягає у тому, що ідеологічна еволюція людства завершилася на ідеалах Французької та Американської революцій, і, хоча якісь режими в реальному світі повністю їх не здійснили, теоретична істинність самих ідеалів абсолютна і поліпшити їх не можна. Та XX ст. перекреслило ліберальні здобутки цивілізації можливістю виходу на історичну арену ганебних тоталітарних режимів, як комунізм та фашизм.

На початку 1990-их років відомий американський політолог Френсіс Фукуяма видає свою знамениту книгу «Кінець історії та остання людина». В ній він, керуючись подіями завершення холодної війни, краху Радянського Союзу, або чергового періоду післявоєнної історії, пише про кінець історії як такої, завершення ідеологічної еволюції людства та універсалізацію західної ліберальної демократії як остаточної форми правління [3]. «Кінець історії сумний. У постісторичний період немає ні мистецтва, ні філософії. Я відчуваю в собі і помічаю в навколишніх ностальгію за тим часом, коли історія існувала. Якийсь час ця ностальгія все ще буде жити суперництво і конфлікт, визнаючи неминучість постісторичного світу, я відчуваю найсуперечливіші почуття до цивілізації, створеної в Європі після 1945 р., з її північноатлантичною та азійською гілками. Може бути, що саме ця перспектива багатовікової нудьги змусить історію взяти ще один, новий старт?» - такими словами завершує філософ свою книгу [3].

Та чи настав кінець історії за Фукуямою сьогодні, в XXI ст., коли людство продовжує страждати від засилля авторитарних ідеологій? Відповідь очевидна. Ми сьогодні не просто спостерігаємо історію як наповнену подіями в часовому континіумі реальність, а є її учасниками та активними гравцями.

Таким чином, історія продовжується, вона не може закінчитись, оскільки існує людина і людство, навколо яких відбуваються усі процеси сучасної хроніки. А оскільки людина завжди потребує упорядкування соціальних відносин, так само не може «закінчитись або перестати працювати» право.

Право – це антипод свавілля і беззаконня, засіб соціального прогресу, що забезпечує рух суспільства до свободи, утвердження статусу автономності особистості, все більшої гарантованості її прав і свобод та досягнення на цій основі соціальної злагоди [1, 45]. Сутність права відповідно до комунікативного підходу коріниться в природі людської особистості. Для того щоб залишатися людиною, індивід повинен не тільки мати право на збереження самого себе, власної свободи і незалежності, а й поважати права, свободу і незалежність інших людей [1, 28].

Сьогодні Україна як держава, а також усі особи, які проживали тут до 24 лютого 2022 р. зазнали і продовжують зазнавати брутальних порушень з боку рф через толерантність до несправедливості як загрози демократії і правам людини, індивідуальної свободи і автономії права.

Однак Френсіс Фукуяма у своїх прогнозах щодо війни в Україні Зазначає: «Росія прямує до повної поразки в Україні. План Росії був некомпетентним, ґрунтуючись на помилковому припущенні, що українці прихильно ставляться до Росії і що їхні війська здадуться одразу після вторгнення.

Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй вкотре довела, що від неї немає користі. Єдиною корисною річчю було голосування на Генеральній асамблеї, яке допомагає визначити найгірших або найбільш невірних акторів у світі. (141 країна за, проти 5, утрималось 35)

Зволікання НАТО із допомогою Україні було правильним. Набагато краще, щоб українці самостійно перемогли росіян, позбавивши Москву виправдання, що НАТО напав на них, а також уникнувши всіх очевидних можливостей ескалації.

Поразка Росії зробить можливим «нове народження свободи» і позбавить нас від занепаду глобальної демократії. Завдяки великій кількості відважних українців дух 1989 року житиме» [4].

А для притягнення рф до відповідальності за злочини проти миру, людяності та безпеки людства необхідне практичне застосування міжнародного права. Отже, сила права, а не право сили – залишається завжди, за будь-яких умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. – К.: Ваіте, 2015. – 392 с.
2. Філіп Сендс: Львів дав світу великих юристів: <https://zaxid.net/news/>
3. Френсіс Фукуяма: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/posibnuku/307/40.pdf>
4. Френсіс Фукуяма: https://zaxid.net/statti_tag50974/

Майя ПИВОВАР

доктор філософії, асистент кафедри теорії права
та конституціоналізму

Національного університету «Львівська політехніка»

УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПЕРІОД ВІЙНИ В УКРАЇНІ

24 квітня 2022 року – минуло рівно два місяці з моменту повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Мета війни – примусово позбавити нашу державу незалежності, територіальної цілісності, а найголовніше стерти з лиця землі українську національну ідентичність. Першочерговим завданням українського суспільства полягає в тому, щоб довести ворогу, що наша нація не може мати нічого спільного з російським «братським народом». Ідентичність є результатом ідентифікації, є усвідомленим самовизначенням особистості. В такий складний для нас

час ми отримали унікальну можливість об'єднати спільний менталітет, мову, культуру та українські традиції по-справжньому в єдиний Український народ.

Росія завжди маніпулювала несформованістю національної ідентичності багатьох держав таких як: Молдавія, Грузія (Південна Осетія), Азербайджан (Нагірний Карабах), Чечня, Югославія, Білорусія, анексія Донбасу та Криму в Україні. Основна інформаційна зброя росіян це – спекуляції довкола «мовного питання» та наявність ніби «спільного історичного походження». Безпосередньо, інтенсивність цих загроз стали дестабілізуючим чинником в політичній грі Путіна для ведення війни на територіях інших незалежних держав. В 2011 році ряд дослідників та соціологічних експертів вважали, що для консолідації суспільства та завершення формування української політичної нації, подолання регіональних розбіжностей буде потрібен не один десяток років. Власне, цей історичний момент вже настав для нас о 4 годині ранку 24 лютого 2022 року внаслідок розпочатої війни Росії проти України. Український народ зрозумів, що національна ідентичність необхідна для перемоги над ворогом. В цей самий час формується абсолютно нове універсальне громадянське суспільство. Кожен з нас долучається до боротьби з окупантом на всіх лініях фронту: воєнному, волонтерському чи інформаційному. На думку відомого британського політолога Д. Міллера під ідентитетом нації та національної ідентичності на відміну від етнічних аналогів визначає п'ять найважливіших аспектів. По-перше, це людські переконання: нація існує доти, доки її члени визнають один одного як співвітчизників, визнають, що їхні спільні характеристики схожі, й спільно прагнуть продовжувати спільне співіснування. По-друге, спільне історичне минуле (причому не лише переможні моменти, а й спільні поразки), спільні обов'язки й уявлення про спільне майбутнє. По-третє, спільні дії (рішення, досягнення результатів), тобто дійова ідентичність. По-четверте, постійне проживання в одній країні, батьківщина, держава. Це той територіальний елемент, який скріплює зв'язок між нацією і державою як політичним інститутом, що здійснює законну владу в межах певного простору. По-п'яте, спільні характеристики, які об'єднуються поняттям «національного характеру» і які Міллер називає загальнонародною культурою [1, с. 21].

Національна самоідентифікація, що лежить в основі національної самосвідомості, базується на осягненні національних інтересів та історичної долі. Досвід цієї війни для України полягає в тому, щоб зберегти ці особливості, не піддатися російській дезінформації, навчитись поважати себе ідентифікуючи як громадянина України, розвивати національну мову у всіх куточках країни, культуру, плекати традиції тощо. Звідси й прагнення до створення національної держави та громадянського суспільства. Тому, національна самосвідомість є конституїтивною основою нації.

За даними Інституту соціології НАН України, у 2020 році 93% вважали себе за національністю українцями. У 1992 році їх було 69%, у 2012-му - 84%. Порівняно з 1992 роком кількість тих, хто ідентифікує себе як українець, зросла на 24%. Росіянами у нас в 2020 році вважали себе 6% опитаних, у 1992-му - 24% і у 2012-му - 14%. Ці люди нікуди не зникли – вони змінили свою ідентичність. Ще за останні шість років значно більше українців почали спілкуватися українською і, що цікаво, почали вважати її рідною, тобто навіть змінили своє уявлення про материнську мову. Це теж форма протистояння загрози поглинання агресором. 1992 року українську вважали рідною мовою 62% наших співгромадян, а російську - 35%. 2012 року вже 66%

називали рідною українську і 32 - російську. І ось останні дані: 2020 року 77% вважають рідною українську і тільки 22% - російську [2]. Сформований дух українського патріотизму можна спостерігати також на основі даних загальнонаціонального опитування: Україна в період війни, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» 18 березня 2022 р., на відповідь: «Чи вірите Ви в перемогу?» 93% опитаних вірять у те, що Україна зможе відбити напад Росії. Впевненість у перемозі переважає в усіх регіонах країни. Половина (47%) опитаних сподіваються, що Україна зможе перемогти у війні з Росією вже у найближчі кілька тижнів. Чверть (23%) вважають, що війна триватиме кілька місяців. Тільки 12% думають, що війна закінчиться за півроку-рік чи більше. Тих, хто взагалі не вірить в перемогу, практично немає. Абсолютна більшість опитаних (82%) вважають загрозу розколу країни малоімовірною, ця впевненість суттєво зросла внаслідок згуртування населення під час війни [3].

Отже, національна ідентичність – одна з ознак сучасної (модерної) нації, що означає приналежність людини чи етнічної групи до національної спільноти, а також їх свідоме отожднення з її цінностями, історією, територією, культурою, символами, державними та правовими інститутами. Формування у громадян України почуття національної ідентичності є найважливішим чинником націєтворення та загальнонаціональної консолідації на шляху до європейського майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Miller D. Citizenship and national identity. Cambridge: Polity Press, 2000. 210p.
2. Національна ідентичність - це ключове питання для суспільства. Голос України. Газета Верховної Ради України. URL:<http://www.golos.com.ua/article/350002> (дата звернення 25.04.2022 р.)
3. П'яте загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (18 березня 2022).URL:https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pyatyu_obschenacionalnyu_opros_ukrain_v_usloviyah_voyny_18_marta_2022.html (дата звернення 22.04.2022 р.)

Оксана БАСКАКОВА

асистентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

РЕАКЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ НА ВТОРГНЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ДО УКРАЇНИ: ЦІННОСТІ VS BUSSINESS AS USUAL

Широкомасштабне вторгнення Російської Федерації (далі – РФ) за підтримки Білорусі на територію України хоч і є частиною російсько-української війни, яка триває ще з 2014 року, все ж сколихнуло світ. Кількість жертв серед цивільного населення вражає і, ймовірно, вже перевищує кількість жертв війни в Югославії.

Реакція світової спільноти не забарилась – більшість урядів і регіональних організацій засудили російську агресію. Генеральна асамблея ООН у своїй резолюції від 2 березня 2022 року засудила російське вторгнення в Україну та назвала його агресією РФ проти України.

Якщо ж від ООН великих очікувань в українців не було, то початкова реакція ЄС відверто розчарувала, оскільки держави-члени знову вирішили вдатись до політики «умиротворення агресора», незважаючи на гіркий досвід 1938 року, коли так і не вдалось запобігти Другій світовій війні.

На жаль, у XXI столітті знищення України військами РФ у прямому ефірі псує настрої частини європейських політиків та заважає вести Business as usual з РФ, адже, на їх думку, чи під окупацією РФ чи ні – все одно в Україні вирощуватимуть пшеницю, соняшник, добуватимуть руду, і дешево експортуватимуть в Європу [1].

І це особливо прикро, зважаючи на положення Установчих Договорів ЄС та Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Так, відповідно до ст. 2 Договору про ЄС, Союз засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де панує плюралізм, недискримінація, толерантність, правосуддя, солідарність та рівність жінок і чоловіків [4]. Преамбула Угоди про асоціацію визначає, що Україна як європейська країна поділяє спільну історію й спільні цінності з державами-членами Європейського Союзу і налаштована підтримувати ці цінності [3].

Загалом, починаючи з лютого 2022 року ЄС прийняв п'ять пакетів санкцій (зараз відбуваються перемовини щодо шостого пакету) у відповідь на визнання РФ т.зв. «ЛНР» і «ДНР» у межах непідконтрольних уряду України територій Донецької та Луганської областей, а також безпрецедентний та неспровокований військовий напад РФ на Україну. Ці заходи покликані послабити економічну базу РФ, позбавивши її критично важливих технологій і ринків, а також значно обмежити її здатність вести війну [7].

Керуючись ст. 215 ДФЄС [4], яка уповноважує Раду ЄС ухвалювати обмежувальні заходи щодо фізичних або юридичних осіб та груп або недержавних організацій третіх країн, було ухвалено 5 пакетів санкцій. Слід зазначити, що перші законодавчі акти ЄС про накладення санкцій на російські компанії та посадові особи датовані ще 2014 роком. Саме у ці акти вносяться відповідні зміни для оновлення списків підсанкційних фізичних/ юридичних осіб чи запровадження нових санкцій.

Перший пакет санкцій був прийнятий Радою ЄС (у складі міністрів закордонних справ держав-членів ЄС) ще 22 лютого 2022 року у відповідь на визнання РФ ЛНР та ДНР. Цим пакетом передбачено:

- застосування індивідуальних санкцій проти депутатів Держдуми РФ, які проголосували за визнання непідконтрольних уряду України територій Донецької та Луганської областей (351 член Державної думи РФ);
- обмеження економічних відносин ЄС з ОРДЛО;
- обмеження доступу РФ до капіталу та фінансових ринків і послуг ЄС [9].

Другий пакет санкцій прийнятий 25 лютого 2022 року окрім індивідуальних санкцій щодо Володимира Путіна, Сергія Лаврова та інших членів Держдуми РФ та Національної Ради Безпеки РФ, передбачає також санкції у фінансовій, енергетичній, транспортній та технологічній сферах, а також у сфері візової політики між РФ та ЄС [10].

Третій пакет санкцій, ухвалений 28 лютого та 2 березня 2022 року, передбачає вперше в історії ЄС надання смертоносної зброї третій країні. Окрім того, цим пакетом передбачено:

- закриття повітряного простору ЄС для всіх російських літаків;
- заборона на операції з Центральним Банком РФ;
- відключення від системи SWIFT семи російських банків, проте не застосовано обмеження проти найбільшого в РФ кредитора «Сбербанку», що частково належить російському газовому гіганту «Газпрому» [8];
- заборона постачати в Росію банкноти в євро;
- призупинення мовлення в ЄС російських державних ЗМІ Russia Today і Sputnik;
- індивідуальні санкції проти білорусів у відповідь на причетність Білорусі до військового вторгнення Росії [6].

Обмеження в рамках четвертого пакету санкцій (15 березня 2022 року) передбачають:

- Заборону на будь-які угоди з певними російськими державними підприємствами в різних секторах, що входять до військово-промислового комплексу;
  - Заборону імпорту сталевих виробів, що призведе до втрати Росією близько 3,3 млрд євро як експортні доходи. У зв'язку з цим буде збільшено квоти для інших країн;
  - Заборону нових інвестицій у російський енергетичний сектор, за деякими винятками для цивільної атомної енергетики та транспортування певних енергетичних продуктів до ЄС;
  - Заборону експорту предметів розкоші, в тому числі автомобілі та ювелірні вироби;
  - Заборону рейтинговим агентствам Європи надавати послуги Росії та російським компаніям.
- ЄС також розширив список осіб, щодо яких запроваджуються санкції. Як йдеться у заяві, тепер він включає більше олігархів та бізнесменів, пов'язаних із Кремлем [11].

Серед санкцій п'ятого пакету (8 квітня 2022 року) –

- заборона на імпорт вугілля з Росії на суму 4 мільярди євро на рік, «що скорочує ще одне важливе джерело доходу для Росії»;
- повна заборона транзакцій для чотирьох ключових російських банків, серед яких ВТБ, другий за величиною російський банк;
- заборона російським суднам на доступ до портів ЄС і заборона роботи російських і білоруських автотранспортних операторів;
- подальша заборона на експорт на суму 10 мільярдів євро у важливих сферах: високотехнологічні напівпровідники, транспортне обладнання;
- нова заборона на імпорт із РФ на суму 5,5 млрд євро;
- заборона участі російських компаній у державних закупівлях у ЄС і виключення будь-якої фінансової підтримки ЄС російським державним органам [5].

Лише при розробці шостого пакету санкцій проти РФ, після оприлюднення жахливих воєнних злочинів російських військових на території України (Буча, Ірпінь, Гостомель, Маріуполь та ін.) ЄС вперше взявся за найважливіше джерело доходів

президента РФ Володимира Путіна. Для російського державного бюджету доходи від експорту нафти відіграють більшу роль, ніж газ, про який так багато дискусій точиться в Німеччині [2].

Як правильно зазначив прем'єр-міністр Республіки Польща Матеуш Моравецький: «Українці захищають не лише свою свободу, але й безпеку і мир цілої Європи». Відтак, лише повне ембарго на нафту і газ з РФ стане таким потрібним, але запізнлим кроком для зменшення фінансових ресурсів РФ для подальшого ведення війни проти України. Ця війна – цивілізаційна, і майбутнє існування України як суверенної незалежної держави є першоумовою існування Європи як такої.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. А. Веселовський. Чому допомога Україні життєво необхідна самим НАТО і ЄС? URL: <https://www.radiosvoboda.org/amp/viyna-rosiyi-ukrayina-nato-yes/31763689.html> (дата звернення: 01.05.2022)
2. Коментар: Шостий пакет санкцій ЄС, або Перерізання пуповини Росії. DW : website. URL: <https://www.dw.com/uk/komentar-shostyi-paket-sanktsii-yes-abo-pererizannya-pupovynu-u-vidnosynakh-z-rf/a-61694818> (дата звернення: 01.05.2022)
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_011 (дата звернення: 01.05.2022)
4. Consolidated version of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. *OJ C 326. 26.10.2012. p. 13–390.* EUR-Lex : An official website of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT> (дата звернення: 01.05.2022)
5. EU adopts fifth round of sanctions against Russia over its military aggression against Ukraine. Council of the EU Press release. European Council. Council of the European Union : An official website of the European Union. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/04/08/eu-adopts-fifth-round-of-sanctions-against-russia-over-its-military-aggression-against-ukraine/> (дата звернення: 01.05.2022)
6. EU adopts new set of measures to respond to Russia's military aggression against Ukraine. Council of the EU Press release. European Council. Council of the European Union : An official website of the European Union. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/28/eu-adopts-new-set-of-measures-to-respond-to-russia-s-military-aggression-against-ukraine/> (дата звернення: 01.05.2022)
7. EU response to Russia's invasion of Ukraine. European Council. Council of the European Union : An official website of the European Union. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-ukraine-invasion/> (дата звернення: 01.05.2022)
8. EU to Ban Seven Russian Banks From SWIFT, Spare Key Firms. Bloomberg : website. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-03-01/eu-agrees-to-block-russian-banks-from-swift-sparing-key-firms> (дата звернення: 01.05.2022)

9. Official Journal of the European Union. L 0421. Volume 65. 23 February 2022. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L:2022:042I:TOC> (дата звернення: 01.05.2022)

10. Russia's military aggression against Ukraine: EU imposes sanctions against President Putin and Foreign Minister Lavrov and adopts wide ranging individual and economic sanctions. European Council. Council of the European Union : An official website of the European Union. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/25/russia-s-military-aggression-against-ukraine-eu-imposes-sanctions-against-president-putin-and-foreign-minister-lavrov-and-adopts-wide-ranging-individual-and-economic-sanctions/> (дата звернення: 01.05.2022)

11. Russia's military aggression against Ukraine: fourth EU package of sectoral and individual measures. Council of the EU Press release. European Council. Council of the European Union : An official website of the European Union. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/15/russia-s-military-aggression-against-ukraine-fourth-eu-package-of-sectoral-and-individual-measures/> (дата звернення: 01.05.2022)

Майя ПИВОВАР

доктор філософії, асистент кафедри теорії права
та конституціоналізму

Національного університету «Львівська політехніка»

Ельмаз АБЛЯКІМОВА

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

В умовах російсько-української війни конституціоналізм у нашій державі проходить випробування на виживання. Зауважимо, що в періоди конституційної кризи в будь-якій країні такі інститути як основи конституційного ладу і права, свободи людини та громадянина стають особливо вразливими, ніби ними можна нехтувати через введення в дію особливого правового режиму воєнного стану в період війни. Це не про Україну – державу, яка є однією з найдемократичніших країн світу. Це держава з великої літери, яка виступає гарантом реалізації забезпечення та захисту прав і свобод людини в мирний спосіб. На сьогодні, вся міжнародна спільнота є свідком того як наша держава мужньо протистоїть «другій армії світу» й при цьому зберігає повагу до принципу верховенства права.

Дотримання зазначеного правового явища як конституціоналізм гарантується вищим політичним керівництвом та Збройними Силами України. До прикладу, українські військові ставляться до полонених згідно з нормами Женевської Конвенції, яка зокрема проголошує захист основоположного права людини – права на життя [5].

Наголосимо на тому, що ставлення окупантів до українських полонених порушує ряд міжнародно-правових актів та законів війни «*jus in bello*» [2, с. 115].

Окрім того, не раз було зафіксоване використання забороненої додатковими протоколами Женевської Конвенції зброї та боєприпасів таких, як фосфорні бомби та снаряди [3, с. 351].

Зі стратегічної та економічної точки зору таке шанобливе ставлення згідно визначених міжнародних стандартів та національного законодавства України в контексті дотримання прав людини під час воєнного стану є невигідним нам як, стороні котра обороняється від агресора. Зауважимо, наша держава попри все дотримується засад «*necessitas non habet legem*» (необхідність не знає закону). Українська влада свідомо робить все можливе аби міжнародна спільнота чітко проаналізувала різницю між країною агресором, яка сповідує радянські звичаї і культуру та проєвропейської держави, що тяжіє до євроатлантичних трансформацій та прагнень.

Станом на 28 квітня 2022 року Генеральний Секретар ООН прибув до Києва і визнав дії Росії незаконними, негуманними та такими, що порушують норми міжнародного гуманітарного права. «У 21 столітті війна не може бути прийнятною», – прокоментував побачене Гутерреш під час візиту до Бородянки (Київська область) [1]. Всі розуміють, що Путін не може терпіти конституційний лад України – з її незалежною (хоча все ще проблемною) судовою системою, свободою преси, багатопартійністю, переважно легітимними виборами, активним громадянським суспільством і загальною повагою до прав людини – щоб не надавати надто спокусливий приклад для демократичних активістів у власній країні, які запекло протистояли йому, ризикуючи своїм життям і громадськістю загалом, яка так широко пов'язана з людьми в Україні.

Конституціоналізм ґрунтується на певних засадах, що спрямовані на обмеження влади та розподілу владних повноважень. Але такі кризові ситуації, як війна націлені на дестабілізацію, хаос, іншими словами – на повалення конституційного ладу. Є ряд механізмів захисту цього ладу, які сьогодні успішно використовуються нашою державою [4, с. 202].

До першого типу такого захисту відносяться заздалегідь визначені режими та поведінка під час дії цього режиму. До прикладу, Закони України передбачають воєнний стан, тим самим регламентують функціонування країни у такий час. Зокрема річ йде про Основний Закон держави, Закон України «Про оборону України», Закон України «Про правовий режим воєнного стану», Закон України «Про військово-цивільні адміністрації», тощо. Законотворець подбав про системність та якість нормативно-правової бази, яка б забезпечила працездатність державних органів та всіх сфер життєдіяльності суспільства [6, с. 9].

Ще одним інструментом захисту правового порядку є нормативно-правові акти державного волевиявлення, що приймаються під час дії воєнного стану й у межах Конституції України виходячи з умов, які вважаються небезпечними для існування країни (наприклад обмеження права на свободу пересування або перевірка документів та транспортні засоби з боку працівників правоохоронних органів, військовослужбовцями ЗСУ на блокпостах і т.д.)

Третій тип реагування на кризові умови становлять способи та методи законотворення в контексті особливого правового стану (наприклад: заборона проведення всеукраїнського референдуму або обмеження щодо гарантування кожному право на свободу думки і слова).

З вищенаведеного, можемо зробити висновок, що Україна діє в межах перших двох типів, більше спираючись на *leges ex ante* (передбачені законами). Важливу роль зіграв закладений законотворцем нормативний і процесуальний ґрунт функціонування держави в умовах воєнного стану.

Конституціоналізм базується на цінностях і принципах, нерозривно пов'язаних із концепцією прав людини, які проголошуються ним невід'ємними. Сучасний конституціоналізм проявив себе найяскравішим чином в, здавалось би, найгірших умовах – умовах війни, де Україна не тільки продемонструвала військову міць, але й дотримання принципу верховенства права та зберігання державного ладу. Коли як не сьогодні найкраща можливість скоординувати по-максимальному взаємодію та діяльність між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства в єдиний механізм на шляху до перемоги над ворогом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Генсек ООН прибув до України. Укрінформ. URL:<https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3469100-gensek-oon-pribuv-do-ukraini.html>
2. Давид Э. Принципы права вооруженных конфликтов. Москва: Международный Комитет Красного Креста, 2011. 1144 с.
3. Денисов В. Н. Женевський протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів 1925. Енциклопедія міжнародного права: у 3-х т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов (співголови) та ін.; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ: Академперіодика, 2017. Т. 2. с. 560.
4. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм: монографія К.: Юрінком Інтер, 2010. 560 с.
5. Про ратифікацію Женевських конвенцій від 27.07.1929 року про захист жертв війни : Указ Президії Верховної Ради УРСР від 03.07.1954 р. Відомості Верховної Ради України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/114%D0%B0-03#Text> (дата звернення: 26.04.2022).
6. Прієшкіна О. В. Основи конституційного ладу в системі Конституції України. Часопис Київського університету права. 2010. № 4. URL: <http://www.kul-lib.narod.ru/bibl.files/chas2010/4/93.pdf>

Іванна ЩЕРБАЙ

аспірантка кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИРОДНОГО ПРАВА У СУСПІЛЬСТВІ

Варто погодитися, що природне право і справді відіграє важливу роль у житті кожного з нас. Проте кожен з нас сам для себе визначає, що для нього є необхідною цінністю для нормального існування. Оскільки права людини є найвищою соціальною

цінністю, варто вносити в позитивне право деякі природні норми, що мало б змінити суспільство на краще. Проте зміни повинні вноситись не тільки в норми позитивного права, а кожен сам повинен вдосконалювати себе за допомогою норм природного права.

С. Сливка у праці «Природне та надприродне право» зазначає, що без одночасного вивчення філософської антропології недоцільно вивчати теорію природного права. Властивість сприймати дух природного права – це і є духовністю людини. Рівень досконалості відповідає рівню сприймання (за умови дотримання правових і природних норм). Недосконалим є дух людини, що також впливає на рівень досконалості душі. Лише тіло, біологічний організм у людини є досконалим, який вона несвідомо доволі часто псує. Слід зазначити, що природне право надає відповідь антропологам на такі питання, як природа людини, сенс її життя та існування, чим відрізняється людина від інших живих істот, які їх подібні риси. Ці проблеми існують споконвіку і тому мають різне трактування. Дотриманню норм природного права властивий своєрідний терапевтичний потенціал, який забезпечує людині здоровий стан. Але і навпаки, у випадках порушення таких норм це спричинює різні недуги та хвороби тощо. Наслідком відвертого нехтування норм природного права є поява духовної кризи, яка призводить до тяжких захворювань. Людина зобов'язана жити, зобов'язана діяти активно, щоб підтримувати гармонію Всесвіту, але при цьому має дотримуватись норм природного права. Інакше настають сигнали-попередження у вигляді хвороб чи бід, а відтак – заміна одного зіпсованого мікросмосу іншим, що означає смерть [2, с. 194].

Саме природне право відповідає за духовний світ людини, що є важливим у наш час. Адже зараз люди хоч і розвиваються в науці, здобувають успіхи в технічному прогресі, проте втрачають свій духовний світ, стають схожими на роботів, яких самі створюють. А природне право допоможе перебувати у здоровому духовному стані, адже саме при порушенні духовного балансу людина починає хворіти, що може призвести і до гірших наслідків. Тому право повинно виводитись з моральних і духовних цінностей, серед яких є й гідність людини.

С. Добрянський у праці «Актуальні проблеми загальної теорії прав людини» зазначає, що «виведення» прав людини з поняття людської гідності свідчить «про визнання даної властивості людини фундаментальним джерелом усіх її прав, а також про поступове зростання питомої ваги принципу гуманізму як системоутворюючої засади з-поміж інших принципів сучасного інституту прав людини. Специфіка саме цієї засади полягає й у тому, що остання підкреслює спрямованість інституту прав людини на створення умов для забезпечення індивідуальної унікальності кожного окремого людського буття, існування» [1, с. 99].

Варто зазначити, що тільки тоді, коли права людини будуватимуться на її моральних цінностях, серед яких гідність, справедливість, чесність, взаємодопомога, ми зможемо відродити в людей їхню силу й дух народу. Важливим чинником є також реалізація права.

На думку О. Скакун, реалізація права – це втілення, впровадження правових норм на практиці шляхом правомірної поведінки суб'єктів права. Реалізація права полягає в практичному здійсненні нормативних приписів (заборон, дозволів, обов'язків). За допомогою реалізації правових норм досягаються цілі та отримуються результати правового регулювання, проголошені законодавцем у процесі правотворчості.

Зауважимо, що реалізацію права недоцільно зводити лише до здійснення приписів правових норм. Під реалізацією права варто розуміти втілення розпоряджень юридичних норм у правомірній поведінці суб'єктів права, а також у їхній практичній діяльності. Реалізацію права можна розглядати як процес і як кінцевий наслідок [3].

Саме з реалізації випливає використання, виконання, дотримання та застосування, з якими людина стикається кожного дня. Тому слід наголосити, що реалізація несе в собі впровадження необхідних правових норм природного права.

Отже, людина повинна використовувати, виконувати, дотримуватись та застосовувати норми природного права у повсякденному житті. Боляче, що події війни 2022 року безжально порушують всі норми природного права, не даючи шансу на мирне та щасливе життя. Проте перемога України вже близько, адже ми козацького роду, якому нема переводу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Добрянський С. П. Актуальні проблеми загальної теорії прав людини. Львів: Астрон, 2006. 120 с.
2. Сливка С. С. Природне та надприродне право: у 3 ч. Ч. 1: Природне право: історико-філософський погляд. Київ: Атіка, 2005. 224 с.
3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.

Лілія ЯРМОЛ

доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Валерій ДАНІВ

студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ВИЩОЇ РАДИ ПРАВОСУДДЯ В СУЧАСНИЙ ВОЄННИЙ ПЕРІОД УКРАЇНИ

Вища рада правосуддя – вищий орган державної влади в Україні, який діє на постійній основі і завданням якого є забезпечення незалежності судової влади. Відповідно до ст. 131 Конституції України, Вища рада правосуддя (далі – ВРП), виконує такі функції:

- вносить подання про призначення судді на посаду;
- ухвалює рішення про порушення суддею чи прокурором вимог щодо несумісності;
- розглядає скарги на рішення відповідного органу про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді чи прокурора;
- ухвалює рішення про звільнення судді чи утримання його під вартою;

- надає згоду на затримання судді чи утримування його під вартою;
- ухвалює рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя;
- вживає заходи щодо забезпечення незалежності суддів;
- ухвалює рішення про переведення судді з одного суду до іншого;
- здійснює інші повноваження, визначені Конституцією та Законами України [1].

В Україні прийнятий Закон України «Про Вищу раду правосуддя» від 21.12.2016 р., який визначає статус, повноваження, засади організації та порядок діяльності ВРП.

ВРП складається з 21 члена (ст. 131 Конституції України). Обрання (призначення) на посади членів ВРП здійснюється в порядку, передбаченому Законом «Про Вищу раду правосуддя», на основі принципів верховенства права, професійності, публічності, політичної нейтральності.

На посаду члена ВРП може бути обраний (призначений) громадянин України, який має не менше 35 років, який володіє державною мовою, має вищу юридичну освіту та стаж професійної діяльності у сфері права не менше п'ятнадцяти років, належить до правничої професії та відповідає критерію політичної нейтральності, а також критеріям професійної компетентності, професійної етики та добросовісності (ст. 6 Закону України «Про Вищу раду правосуддя») [2].

Строк повноважень членів ВРП становить чотири роки. Член ВРП не може обіймати посаду два терміни поспіль (ст. 131 Конституції України).

ВРП здійснює важливу діяльність в сучасних умовах воєнного стану в Україні. Колектив ВРП разом з мільйонами українців-патріотів з першого дня вторгнення московських загарбників допомагає нашій державі перемогти у війні за майбутнє Європи [5].

ВРП допомагає військовим частинам, бійцям територіальної оборони, добровольцям, тимчасово переміщеним із зони бойових дій громадянам, людям похилого віку, хворим. ВРП налагодила співпрацю з польськими колегами задля надання гуманітарної допомоги нашій державі. Домовилися про допомогу у формуванні гуманітарних колон до України, про донесення правдивої інформації про критичну ситуацію, зумовлену воєнною агресією. Судді та працівники судів різних регіонів Республіки Польща активно долучилися до збору та надання гуманітарної допомоги для потреб військових та цивільного населення в Україні. Члени ВРП постійно координували отримання та перенаправлення допомоги військовим, медикам, громадянам. Долучалися до роботи гуманітарних штабів. ВРП передала для ЗСУ два автомобілі [5].

ВРП звертається до міжнародних організацій з проханням про допомогу та підтримку у війні з РФ, накладання санкцій проти країни-агресора, притягненням її до відповідальності.

26 березня 2022 р. ВРП звернулась до Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини Мішеля Бачелета до Директора Бюро з демократичних інституцій та прав людини Організації з безпеки і співробітництва в Європі Маттео Мекаччі з проханням якомога швидше ініціювати питання про виключення РФ зі складу ООН і ОБСЄ [4].

У відповідь на звернення в. о. Голови ВРП Віктора Грищука Мережа голів Верховних Судів Європейського Союзу та Європейська мережа рад юстиції у своїй заяві рішуче засудили грубе порушення міжнародного права та агресивний акт війни, вчинений РФ проти України. Вони закликали повернутися до цивільних форм переговорів, відповідно до норм міжнародного права, з дотриманням прав людини, принципів демократії та верховенства права. У листі Президенту Європейської мережі рад юстиції Філіппо Донаті Голова Судової ради Республіки Словенія, суддя Верховного Суду В. Хорват повідомив, що Рада висловила повну підтримку спільної Заяви Мережі голів верховних судів Європейського Союзу та Європейської мережі рад юстиції щодо грубого порушення міжнародного права та агресивного акту війни, вчиненого РФ проти України [4].

15 березня 2022 року Верховна Рада України внесла зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06. 2016 щодо забезпечення сталого функціонування судової влади в період відсутності повноважного складу ВРП. ВРП є неповноважною з 22 лютого 2022 року, після припинення повноважень десяти її членів за власним бажанням. Цим законом на час відсутності повноважень у ВРП окремі функції її передаються Раді суддів України (Про внесення змін до розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 15.03.2022 р., пункт 55). Раді суддів України передаються такі функції:

- призначення голови Державної судової адміністрації, його заступників;
- прийняття рішень про відрядження судді до іншого суду того ж рівня і спеціалізації та про дострокове закінчення відрядження судді;
- забезпечення авторитету правосуддя та незалежності суддів;
- реагування на повідомлення про втручання в діяльність суддів щодо здійснення правосуддя;
- затвердження Положення про ЄСІТС та/або її окремі модулі.

24 лютого 2022 р. на території України запроваджено воєнний стан. Наразі судова влада функціонує в умовах дії правового режиму воєнного стану за відсутності повноважної ВРП. На даний час у складі ВРП працюють Віктор Грищук, Оксана Блажівська, Інна Плахтій, Віталій Саліхов, Голова Верховного Суду Всеволод Князев [3]. З моменту запровадження воєнного стану члени ВРП жодного дня не припиняли діяльності, активно реагували на виклики, які постали перед державою та судовою системою. Діяльність членів ВРП відбувається за такими основними напрямками: ініціювання політико-правової реакції міжнародної спільноти на військові злочини РФ в Україні; консолідація зусиль щодо збирання доказів для покарання загарбників; ініціювання та участь у заходах щодо врегулювання проблемних питань функціонування судової влади; налагодження та координація співпраці з польськими колегами з метою надання гуманітарної допомоги нашій державі; допомога українським воїнам та тимчасово переміщеним громадянам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон від 28.06. 1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 07.02.2022).

2. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12. 2016 № **1798-VIII** База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text> (дата звернення 07.02.2022)
3. Судова влада в Україні. Діяльність ВРП в умовах воєнного стану. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1271014/> (дата звернення 29.04. 2022)
4. Судова влада Республіки Словенія підтримала Заяву Мережі голів верхових судів ЄС та Європейської мережі рад юстиції щодо агресії Росії / Офіційний сайт Вищої ради правосуддя URL: <https://hcj.gov.ua/news/sudova-rada-respubliki-sloveniya-pidtrymala-zayavu-merezhi-goliv-verhovnyh-sudiv-yes-ta-evropejskoi-merezi-rad-justitsii-shodo-agresii-rosii/> (дата звернення 06.04. 2022)
5. У єдності та взаємній відповідальності наша сила / Офіційний сайт Вищої ради правосуддя. URL: <https://hcj.gov.ua/news/u-yednosti-ta-vzayemniy-vidpovidalnosti-nasha-syla/> (дата звернення 06.04. 2022)

Всеволод-Ілля ДЕРЕВ'ЯНИЙ
студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:
Богдана МЕЛЬНИЧЕНКО
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД ЗВЕРНЕННЯ ДО КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Очікуваним та необхідним кроком у реформуванні сучасного українського законодавства стало внесення змін до Конституції України щодо правосуддя від 2 червня 2016 року. Внаслідок цього було запроваджено новий механізм конституційного процесу, частиною якого став інститут конституційної скарги. Даний правовий інструмент у короткі строки набув поширеного застосування, зокрема у період із 4 січня 2021 року до 5 березня 2022 року до органу конституційної юрисдикції надійшло аж 79 конституційних скарг.

Конституційна скарга дозволяє особам за допомогою конституційного судочинства домогтися скасування дії закону або його окремих положень, якщо вони не відповідають Конституції [2, с. 44]. Право на досліджуваний нами вид звернення до Конституційного суду України закріплене у ч. 4 ст. 55 Конституції України, згідно з якою кожному гарантується можливість звернутись до Суду в порядку, визначеному законом. Можливість реалізувати право на звернення з конституційною скаргою до Конституційного Суду України мають не тільки фізичні особи, а й юридичні особи приватного права [1].

Використовуючи право на конституційну скаргу, суб'єкт подання повинен звернути увагу на наступні аспекти – предмет та законодавчі вимоги до скарги. Предметом такого звернення можуть виступати неконституційність конкретного закону України або його окремих положень, що застосовані в остаточному судовому рішенні щодо суб'єкта, який подає скаргу [3]. Таким чином, внаслідок розгляду даного звернення Суд, залежно від категорії справи, може прийняти рішення про неконституційність не лише окремої юридичної норми законодавчого акту, але і зробити висновок про невідповідність Конституції цілого закону.

Не можемо заперечити, що значна кількість скарг, в яких не дотримані ті чи інші вимоги, повертаються ще на стадії попередньої перевірки. Що стосується законодавчих вимог щодо оформлення конституційної скарги, то дане питання врегульоване у п. 2 ст. 55 Закону України «Про Конституційний Суд України». Так, окрім власних даних (прізвище, ім'я, по батькові, адреса зареєстрованого місця проживання або повна назва та місцезнаходження юридичної особи), автору клопотання необхідно коротко викласти зміст остаточного судового рішення, в якому було застосовано відповідні положення закону України, які на його думку не відповідають Конституції. Не менш важливим є опис перебігу розгляду даної справи в судах, наприклад, починаючи від рішення окружного суду, що виступає судом першої інстанції, і закінчуючи постановою Верховного Суду – касаційної інстанції. Врешті-решт, однією із ключових вимог є необхідність обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону [3]. До такого висновку ми дійшли у зв'язку зі складністю доведення факту неконституційності акту вищої юридичної сили, оскільки, перш ніж прийняти закон, його проект досліджується різними органами Верховної Ради України, насамперед Комітетом з питань правової політики. Заключним пунктом щодо оформлення конституційної скарги передбачається необхідність зазначення документів та матеріалів, що додаються, а також відомостей про них. Отже, задля безперешкодного здійснення права на вказаний різновид конституційного звернення слід виконати низку вимог, зазначених у Законі.

Критерії прийнятності конституційної скарги чітко викладені у ст. 77 Закону. Насамперед, таке клопотання може бути подано, якщо особою вичерпано усі національні засоби юридичного захисту. Вочевидь, причиною встановлення такої вимоги є функція конституційної скарги як надзвичайного та субсидіарного засобу юридичного судового захисту, оскільки за чинним законодавством суд загальної юрисдикції, розглядаючи справу та дійшовши висновку, що закон чи інший правовий акт суперечить Конституції України, вправі не застосовувати такий закон чи інший правовий акт, а використати положення Конституції як норми прямої дії [4, с. 30].

Як правило, особа досить обмежена у часі подання конституційної скарги, що підтверджується приписами п. 2 ч. 1 ст. 77 Закону: однією з умов прийнятності такого клопотання є спливи не більше трьох місяців з дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням, у якому застосовано закон України або ж його окремі положення. Із даного правила законодавець передбачив декілька винятків. По-перше, якщо Суд визнає розгляд конституційної скарги необхідним із мотивів суспільного інтересу, то у такому випадку вона може бути прийнята поза межами вказаної вимоги. Власне

поняття суспільного інтересу вважається достатньо дискусійним, проте, проаналізувавши ст. 29 Закону України «Про інформацію», можемо підсумувати, що значення даної дефініції у контексті конституційної скарги полягає у правовому регулюванні суспільних відносин, що відносяться до широкого кола осіб. Таким чином, неконституційність актів законодавства у даній сфері цілком вірогідно може призвести до негативних наслідків для суспільства та держави загалом.

Другий виняток із правила становить пропущення трьохмісячного строку у зв'язку з тим, що суб'єкт права на конституційну скаргу не мав повного тексту судового рішення. За таких обставин, для дотримання умов прийнятності, автор скарги повинен висловити у ній клопотання про поновлення пропущеного строку. Заявляючи його, особі необхідно надати Суду обґрунтовану інформацію, що містить відповідні докази. При цьому слід зважати, наскільки відтермінування в отриманні судового рішення реально впливає на строк подання конституційної скарги [4, с. 32].

Узагальнюючи практику Суду щодо видання ухвал про відмову у відкритті провадження за конституційною скаргою, доцільно назвати основні причини таких рішень. По-перше, очевидно необґрунтованим є посилання на недостатнє законодавче регулювання того чи іншого аспекту у справі, а також можлива неузгодженість нормативно-правових актів, оскільки вирішення перелічених проблем входить до повноважень Верховної Ради України. По-друге, не можуть вважатися аргументами, якими автор клопотання підтверджує неконституційність положень закону, припущення. Отже, твердження суб'єкта права на конституційну скаргу не можуть мати абстрактного характеру.

Підсумовуючи, варто зазначити, що конституційна скарга стала невід'ємним інститутом у механізмі нашого суспільства, який сприяє захисту конституційних прав та свобод людини та громадянина. З іншої сторони, вищевказаним правом може скористатись далеко не кожен суб'єкт правовідносин, для його безперешкодної реалізації необхідно виконати низку обов'язкових вимог.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гульський М. М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного права: курс лекцій. Київ : Центр учбової літератури. 2019. 270 с.
2. Єгорова В. С. Конституційна скарга в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2018. № 31. 159 с.
3. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
4. Ставнічук М. І., Єзеров А. А., Запорожець В. І., Терлецький Д. І. Конституційна скарга в діяльності адвоката. Харків : Фактор, 2019. 96 с.

Вікторія СВИЩО
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:
Богдана МЕЛЬНИЧЕНКО
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Закон України «Про Конституційний Суд України» визначає поняття «конституційної скарги», а саме у ч.1 ст.55 зазначено, що конституційною скаргою є подане до Суду письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу [2].

Своєю чергою, підстави такого звернення також встановлені на конституційному рівні у ст. 151-1 Конституції України, де зазначено, що Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано [1].

Основна особливість конституційної скарги – це те, що її предметом є перевірка на відповідність положень закону (його окремих положень) Конституції України, причому зазначені положення мають бути обов'язково застосовані в остаточному судовому рішенні.

Варто звернути увагу, що оскільки розгляд конституційної скарги здійснюється в межах захисту та відновлення прав особи, то Суд також розглядає питання щодо відповідності Конституції законів, які втратили чинність, якщо такі акти продовжують застосовуватись до правовідносин, що виникли під час їх чинності. При цьому дії чи бездіяльність органів державної влади, рішення судів у системі судоустрою України до Суду не підлягають оскарженню.

Певні незрозумілості виникають щодо того, яке саме рішення у справі варто вважати остаточним рішенням суду, якого має стосуватися конституційна скарга. Справа в тому, що процесуальне законодавство України не містить визначення поняття «остаточне рішення», воно оперує поняттям рішення суду, що набрало законної сили, не може бути оскаржене, крім виключних випадків, встановлених законом, тобто не може бути зміненим за загальним правилом, а отже, є остаточним. Таким чином, складається враження, що будь-яке рішення суду, що вступило в законну силу, та в якому застосовувалися оскаржувані положення відповідного закону, можуть стати однією з причин подання конституційної скарги [3, с. 114].

Разом із тим п. 1 ч. 1 ст. 77 Закону України «Про Конституційний Суд України» встановлено, що конституційна скарга вважається прийнятною, зокрема,

якщо вичерпано всі національні засоби юридичного захисту (за наявності ухваленого в порядку апеляційного перегляду судового рішення, яке набрало законної сили, а в разі передбаченої законом можливості касаційного оскарження – судового рішення, винесеного в порядку касаційного перегляду).

Із зазначеного вбачається, що рішенням суду в контексті подання конституційної скарги може бути тільки рішення суду останньої інстанції, тобто таке, можливість оскарження якого вже була реалізована в повному обсязі.

Важливо також зазначити, що існують обмеження в межах строку на подання конституційної скарги. Так, згідно цієї ж статті, а саме, п. 2 ч. 1 ст. 77 Закону України «Про Конституційний Суд України» конституційна скарга вважатиметься поданою, зокрема, якщо з дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням, у якому застосовано закон України (його окремі положення), сплинуло не більше трьох місяців, з можливістю поновлення пропущеного строку, якщо особа не мала повного тексту судового рішення, що пов'язується з процесуальними правами особи клопотати про поновлення строку за наявності поважних причин його пропуску.

У такому випадку вбачається, що тримісячний строк на подання конституційної скарги має відраховуватися від дати отримання повного тексту рішення та за умови пропущення і цього строку конституційна скарга має бути повернута суб'єкту подання.

Щодо суб'єктів права на конституційну скаргу, то відповідно до ст. 56 Закону України «Про Конституційний Суд України» суб'єктом права на конституційну скаргу є особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України. Не належать до суб'єктів права на конституційну скаргу юридичні особи публічного права [2].

Ще однією основною ознакою конституційної скарги є те, що її прийняття та розгляд супроводжуються чітко регламентованою процедурою, порушення якої має негативні наслідки. У зв'язку з тим, що Суд є єдиним органом конституційної юрисдикції, з метою дотримання ефективності роботи Суду розгляд конституційних скарг має бути чітко регламентованим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
3. Турченко О. Г. Конституційна скарга в контексті принципу верховенства права. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 111–117.

Юлія САРАХМАН
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:
Богдана МЕЛЬНИЧЕНКО
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ І НЕДОТОРКАНОСТІ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Загальновідомо, що забезпечення територіальної цілісності України є невід'ємною частиною правового механізму забезпечення конституційного ладу та суверенітету держави. Даний механізм складається із конституційно-правових гарантій єдності, цілісності та недоторканності території України, а також легітимного конституційно врегульованого порядку змін державного кордону.

Ще Декларацією про державний суверенітет України, що була прийнята 1990 р. визначалось: «Верховна Рада України проголошує державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту та неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах» [5].

Згодом Актом проголошення незалежності України та Конституцією України також було закріплено територіальне верховенство України в межах кордонів, які склалися історично на той момент. Варто наголосити на положенні Конституції, у якому законодавець закріплює, що збереження територіальної цілісності України є найважливішою функцією держави, а питання про зміну території України вирішується виключно всеукраїнським референдумом [4].

Територіальну цілісність держави розкривають через непорушність її кордонів та недоторканість територій, що відповідає розумінню поняття територіальної цілісності в широкому сенсі. Обидва поняття містяться в Конституції України, тому виникає потреба тлумачення відповідно до її змісту. Так, ст. 2 Конституції України проголошує цілісність та недоторканість території держави в межах її кордонів, а відповідно до ст. 132 Основного Закону територіальний устрій нашої держави ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території [4]. Отже, недоторканність та цілісність, з точки зору законодавця, належать до загальних засад функціонування нашої держави в межах наявних кордонів. Цілісність передбачає певну єдність одиниць території держави, основу функціонування органів публічної влади й суспільства на недоторканній території.

Важливим документом державної політики, що визначає актуальні виклики та загрози національній безпеці України та спрямовує діяльність органів влади на забезпечення національних інтересів та захист особи, держави і суспільства від негативного впливу зовнішнього безпекового середовища та внутрішніх проблем, є Стратегія національної безпеки України, розробка і оновлення якої передбачені чинним Законом України «Про національну безпеку України». Даний Закон відносить державний суверенітет і територіальну цілісність України до фундаментальних

національних інтересів. Затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року чинна редакція «Стратегії національної безпеки України» визначає провідним напрямком відновлення миру, територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України. Відповідно, мінімізація загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України визначається як одна з основних цілей політики національної безпеки на сучасному етапі [6].

Відомо, що з 20 лютого 2014 року Україна протидіє російській військовій агресії. За оцінками фахівців Національного інституту стратегічних досліджень, російська агресія «підриває політичну, економічну і соціальну стабільність у країні, призводить до численних людських жертв, масштабних порушень прав і свобод людини, завдає величезних матеріальних збитків громадянам України, суб'єктам господарювання, суспільству в цілому, посилює інші загрози її територіальній цілісності та суверенітету і, зокрема, створює перешкоди для повноцінного функціонування Української держави в міжнародно визнаних кордонах». Тим самим цілеспрямовано чиниться тиск комплексний тиск на Україну. Основними цілями такого тиску «у стратегічному вимірі є блокування європейської інтеграції України, виснаження її військових та економічних ресурсів, дестабілізація соціально-політичної ситуації та намагання на цій основі повністю підпорядкувати політику Української держави інтересам керівництва РФ і навіть стимулювати розпад України» [1].

Справді, за останні 8 років Російська Федерація порушила сотні норм міжнародного права щодо України, а у ніч з 21 на 22 лютого 2022 року РФ змогла вчинити навіть більше. Вважають, що за одну ніч РФ порушила всі 10 основних принципів міжнародного права. О 5-ій ранку 24 лютого російський президент Володимир Путін оголосив про початок «спеціальної військової операції» в Україні [7].

02 березня 2022 р. Генеральна асамблея ООН ухвалила резолюцію «Агресія проти України», яка засуджує вторгнення Росії в Україну й вимагає від РФ негайно вивести війська з української території. Також Резолюція засуджує рішення Російської Федерації від 21 лютого щодо статусу окремих районів Донецької та Луганської областей України, яке порушує територіальну цілісність та суверенітет України та суперечить принципам Статуту Організації Об'єднаних Націй [2].

Підсумовуючи, варто зазначити, що захист територіальної цілісності перебуває у тісному зв'язку із забезпеченням національної безпеки й захистом національних інтересів, постаючи їх стратегічними пріоритетами [7, с. 20]. Це дає змогу говорити про те, що забезпечення територіальної цілісності держави потребує прийняття комплексу політичних, організаційно-правових, дипломатичних, військових та інших заходів у внутрішньодержавному та міжнародному вимірах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки». Київ : НІСД, 2020. 148 с.

2. Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію, яка вимагає від РФ негайно вивести війська з України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3418244-genasamblea-oon-uhvalila-rezoluciu-aka-vimagae-vid-rf-negajno-vivestivijnska-z-ukraini.html>.

3. Дахно О. Ю. Територіальна цілісність держави як об'єкт національної безпеки. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2015. Вип. 3/4 (27/28). С. 17–22.

4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

5. Про державний суверенітет України : Декларація від 16.07.1990 р. № 55-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>.

6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.

7. Як РФ встигла порушити всі норми міжнародного права за одну ніч? URL: <https://uba.ua/ukr/news/8973/>.

Сандра ГОРКАВЧУК

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Степан СЛИВКА

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

НЕНАВИСНА ЛОГІСТИКА У ПРАВІ: ПРИЧИНА ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ

Життєдіяльність людей на землі онтологічно повинна ґрунтуватися на любові. Проте наявність зла поряд із добром (що є тимчасовим онтологічним явищем) дає підстави вибудовувати логістику любові між людьми, в тому числі й між державами. Ця логістика любові повинна бути зафіксована у позитивному праві подібно до того, як вона міститься у природному праві. Проте зло скеровує свої імперативи на формування ненависної логістики у праві, яка рано чи пізно призведе до воєнних конфліктів.

Ненависть – одна з найсильніших людських емоцій, яка спричиняє чимало смутку та страждань. Вона є комплексним почуттям, що складається з відрази, обурення, відторгнення та гніву. Саме ненависть штовхає до конфліктів, війн та жорстоких злочинів [1].

Ненависть проявляється як на міжособистісному, так і на міжгруповому рівні. Вона є також складовою самозахисту людини. Саме тому так добре поширюється на міжгруповому рівні – люди прагнуть захищати свою спільноту, таким чином

зміцнюючи її. Водночас, вона допомагає перекладати відповідальність за небезпеку на об'єкт ненависті. На міжгруповому рівні ненависть може існувати навіть без особистого контакту. Люди здатні ненавидіти групу інших людей через те, ким вони є.

Дослідники припускають, що ненависть – найбільш колективна емоція, саме це й робить її інструментом політичних та міжнаціональних конфліктів [1].

Метою ненависті є не шкода об'єкту ненависті, а його знищення: психологічне, соціальне або фізичне.

Ненависть є дуже потужним методом маніпуляції та зручним способом впливу на суспільство. Політики використовують розпалювання ненависті для штучної поляризації суспільства та досягнення власних цілей [1].

Існує велика кількість визначень явища «логістика», а саме: а) логістика – це наука про управління матеріальними потоками при їхньому русі від первинного джерела до кінцевого споживача з мінімальними витратами, які пов'язані з рухом товарів і відносяться до нього потоком інформації [2]; б) логістика – це мистецтво будувати зв'язку вежу, створюючи такі кубики реальних бізнес-процесів, щоб, тасуючи їх, постійно стежити за стійкістю побудованої вежі [3].

На нашу думку, логістика існує там де є будь-який зв'язок між елементами тої чи іншої системи. Цей зв'язок має бути стійким та гармонійним.

Логістика можлива не лише у транспортних перевезеннях. Логістика як наука про управління має своє місце і у державному правлінні. Державна логістика відображається насамперед у тактиці ведення правління державою владних органів, які є елементами механізму держави.

Має право на існування термін логістики з економічним підтекстом: сукупність різних видів діяльності, що здійснюються з метою отримання з найменшими витратами необхідної кількості матеріальних ресурсів в певний час і в певному місці. Саме це визначення, на нашу думку, й характеризує процеси у нашій державі. Логістика у процесі державного правління проявляється у розробці ефективних законопроектів, котрі б у найкоротший термін та найменшими утратами матеріальних ресурсів зуміли забезпечити нормальну життєдіяльність людей. Мова йде як про захист прав та свобод людей та їх інтересів, так і про можливість розвитку малого і великого бізнесу для усіх верств населення.

Логістика у суспільстві знаходить своє місце у побудові відносин у соціумі. Кожен індивід належить до певної групи. Це може бути нація або ж просто певна група людей. У таких групах люди будують певні відносини також мають й відносини між групами (націями). Зв'язки побудови відносин між націями або ж певними групами людей можемо назвати логістичними.

У кождних відносинах між людьми повинно панувати природне право насамперед. Природне право є невід'ємне і дається людині з народження. Норми природного права дані нам природою. У відносинах де панує нігілізм природного права неможливо покладатися на совість людини та розуміння.

Позитивне право має велике значення й у логістиці держави та суспільства зокрема. Адже «...право однієї людини повинно закінчуватись там, де починається право іншої» [4]. Норми держави будуються на основі основоположних прав людини. Ці норми насамперед повинні захищати права та свободи громадян своєї держави.

Вони слугують певним гарантом відносин, тобто логістичних зв'язків між державою та суспільством.

Логістичні зв'язки права у суспільстві знаходять свої прояви через мораль та канонічні норми. Зокрема, мораль слугує для людей певним засобом стримування від вчинення правопорушення. Проте моральні норми у кожного народу та людини, зокрема, є своєрідними та можуть суттєво відрізнятися. Загалом мораль – це система норм, що регулюють поведінку людей у суспільстві, практична реалізація положень якої забезпечується громадським схваленням чи осудом. Тобто, можемо зробити висновок, що мораль людини має пряму залежність від суспільства, із котрим вона взаємодіє. Канонічні норми були сформовані давно і є незмінними й на сьогоднішній день. Тому орієнтація людини саме на ці норми забезпечує непохитність та постійність її поведінки у соціумі. Адже моральні норми мають здатність змінюватися, канонічні ж залишаються незмінними.

Прикладом логістичних відносин між державами, та й двома окремими народами українців та росіян є воєнний конфлікт, що отримав ескалацію давно, століттями. Ці логістичні відносини скеровані у бік зла, ненависті.

Те що вже зараз ми можемо спостерігати, що вже блукає у теренах інформаційного простору – це вже наслідки правового нігілізму, котрий вже давно посів у росії, нехтуючи природним правом.

Ці всі наслідки сягають витоків іще із менталітету самого суспільства та їх логістичних зв'язків, зокрема. У суспільстві, котре без роду і племені, не поважає інший народ, його автономність та самобутність не може бути правова культура на високому рівні. Йде мова про росіян, у котрих в суспільстві панує дикість, ненависть до тих, які живуть цивілізовано (до українців). Не так давно проводилось соціальне опитування, результати котрого, на жаль, засмучують освічених людей [5]. Адже більша частина росіян підтримує жорстокі дії своєї влади, котрі порушують усі норми міжнародного права зокрема. Такий народ ще змалечку виховувався із почуттям ненависті до українців. Постає питання звідки ж така ненависть до своїх сусідів? А тут вже відповідь потрібно шукати не тільки у ідеології, яка панує у державі загалом, а й в етнічних, цивілізаційних проблемах. Панівні верстви населення насаджують цю ненависть ще від початків існування цього народу, висновки чого ми спостерігаємо сьогодні. А саме, росія формувалася як держава-агресор та засуджена у всьому світі; росія справедливо ізольована від всього світу; російський народ постав народом жорстоких та ненависних людей, котрі підтримують насилля та ще багато інших наслідків, які включають й правові, економічні, соціальні та ін.

Ведучи мову про логістику, неможливо не згадати про військову логістику нашої держави. Це зокрема, мистецтво планувати та здійснювати переміщення і постачання військ. Україна за період військової агресії з боку з росії показала усім державам світу свій незламний дух та боротьбу за свободу. Українська армія стала другою за потужністю армією світу.

Отже, століттям ненависна логістика росії до України призвела до війни. Результати в цьому нині наявні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чим шкідлива ненависть URL: <https://suprun.doctor/zdorovya/chim-shkidlivanavenavist.html?page863>.
2. Логістика - наука про організацію і вдосконалення матеріалопотоків URL: <https://mk.nmu.org.ua/ua/source/Logistic11.pdf>.
3. Логістика - це мистецтво будувати зв'язну вежу URL: <https://iib.com.ua/ua/novosti-mib/item/5768-logistika-tse-mistetstvo-buduvati-zvyaznu-vezhu.html>.
4. Моє право закінчується там, де починається право іншого... URL: <http://www.golos.com.ua/article/86698>.

Віталія СВІДИНСЬКА

студентка Інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
Науковий керівник:

Оксана БАСКАКОВА

асистентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Питання захисту прав людини в умовах збройних конфліктів в Україні набули ще більшої актуальності з огляду на широкомасштабне вторгнення Російської Федерації до України.

Слід зауважити, що поряд з національним правом та його нормативно-правовими актами, які містять норми щодо захисту прав людини, наявна велика кількість міжнародно-правових актів, що регулюють відносини між державами в період збройних конфліктів в тому числі щодо захисту прав людини, до них можна віднести: Женевські конвенції (ЖК) 1949 року про захист жертв війни і Додаткові протоколи № 1 і № 2 до них; Женевський протокол від 17 червня 1925 року про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів і бактеріологічних засобів; Угоду про першочергові заходи по захисту жертв збройних конфліктів та інші [5, с. 3]. Значна кількість міжнародно-правових актів ратифікована Україною, що має свідчити про можливість використання необхідних механізмів під час захисту прав людини в умовах збройних конфліктів. Однак теоретичне підґрунтя не завжди реалізується на практиці, саме тому варто визначити практичні аспекти захисту прав людини в умовах збройних конфліктів в Україні.

Крім того, визначення поняття «збройний конфлікт», яке б було закріплене законодавчо або на рівні міжнародних правових актів відсутнє. Найбільш поширеним тлумаченням цього терміну визначене у справі «Обвинувач проти Душко Тадіча» Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії, де зазначено, що: ... «збройний конфлікт існує тоді, коли має місце застосування збройної сили між

Державами або тривале збройне насильство між урядовими силами та організованими збройними групами, або між такими групами в межах Держави. Відповідно міжнародне гуманітарне право застосовується з часу початку таких збройних конфліктів і виходить за межі припинення військових дій, поки не буде укладено мир» [3, с. 55].

Виходячи з даного тлумачення поняття «збройний конфлікт», використання механізмів захисту прав людини має відбуватись при наявності застосуванні збройної сили, а також при її тривалому використанні між державами або в межах держави. Крім того, можна стверджувати, що поняття «збройний конфлікт» значно ширше за обсягом ніж термін «війна».

Так, враховуючи поточну ситуацію в Україні можна виділити такі інструменти та механізми захисту прав людини в умовах збройного конфлікту, які наразі діють та можуть бути застосовані:

По-перше, національні механізми захисту прав людини, що полягають у зверненні до спеціальних служб, включаючи правоохоронні органи. Звичайно даний механізм може бути застосований не на всій території України, тому від обмежений у просторі. Наприклад, звернення до територіального відділу поліції не є можливим на територіях, які тимчасово окуповані (Донецька, Запорізька, Луганська, Херсонська області), або в місцях де ведуться активні бойові дії чи проходить лінія фронту. Але національні механізми дозволяють також використовувати інструменти для захисту прав військових, які потрапили у полон, відповідно реалізація захисту відбувається шляхом обміну військовополонених.

Варто також наголосити, що норми захисту прав людини в національному законодавстві в період воєнного стану (збройного конфлікту) було частково оновлене враховуючи реалії сьогодення. До прикладу, Кримінальний кодекс України покликаний на захист прав, які вже порушені, однак внесені зміни дозволяють кваліфікувати кримінальні правопорушення наприклад крадіжку, розбій, вимагання в умовах воєнного стану, крім того наявна стаття, що передбачає покарання за порушення законів та звичаїв війни [1, с. 16]. Кримінальний процесуальний кодекс України містить положення досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану чи збройної агресії. Крім того значна низка міжнародних договорів та правових актів ратифіковані Україною, що містять норми щодо захисту прав людини в умовах збройних конфліктів;

По-друге, звернення до Української Волонтерської служби, яку можна вважати національним інструментом захисту прав людини в умовах збройних конфліктів, адже волонтерська діяльність регулюється нормативно-правовими актами України. Однак, використання даного інструменту захисту прав людини потребує обізнаності щодо контактів таких осіб, які можуть надати допомогу на певній території, що в свою чергу ускладнює використання даного механізму;

По-третє, використання міжнародних, європейських механізмів захисту прав людини в умовах збройних конфліктів. До інструментів таких механізмів можна віднести ЄС, ОБСЄ, універсальну міжнародну організацію ООН. Крім того варто наголосити і на Міжнародному Комітеті Червоного Хреста, який діє на території України та захищає основоположне право людини на життя на ряду з іншими правами. Адже в умовах збройного конфлікту, як ніколи важливо мати можливість виїзду у безпечне місце для цивільного населення, наявність харчування та води, умов для

існування та медичної допомоги – саме для забезпечення цих прав (і не тільки) функціонує Міжнародному Комітеті Червоного Хреста, який в свою чергу сприяє також евакуації цивільного населення по гуманітарних коридорах (Донецька область – зокрема Маріуполь, Київська область – Ірпінь та ін..).

Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні грає не останню роль в забезпеченні захисту прав людини в умовах збройних конфліктів. Адже її діяльність проводилась включаючи 2014 рік та виявляла наявні порушення прав людини включаючи порушення методів ведення війни.

Також, до інструментів захисту прав людини в умовах збройних конфліктів можна віднести Українську Гельсінську спілку з прав людини.

Крім того, варто також зауважити, що у зв'язку з наявністю збройного конфлікту на території України була введена в дію Директива 2001/55/СЕ, що передбачає захист прав людини, для осіб, що були вимушені покинути території на яких ведуться бойові дії (включаючи всю територію України), шляхом надання тимчасового захисту в країнах ЄС. Даний механізм захисту прав людини є виключенням та обмежується військового стану в Україні, тобто збройного конфлікту.

Варто зауважити, що міжнародне гуманітарне право передбачає наявність судових механізмів для притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення міжнародних злочинів, так званий Міжнародний кримінальний трибунал [4, с. 23]. Який свою чергу дозволяє притягнути до відповідальності країну агресора.

Таким чином, підсумовуючи слід зазначити, що у разі неефективності та неможливості застосування наявних національних механізмів захисту прав людини, слід використовувати механізми передбачені міжнародним гуманітарним правом та міжнародним правом прав людини в умовах збройних конфліктів. Наявність великої кількості міжнародних нормативно-правових актів свідчить про існуючі механізми притягнення до відповідальності в умовах збройних конфліктів. Крім того, функціонування значної кількості організацій забезпечує захист прав людини, в тому числі основоположного права на життя під час збройного конфлікту. Відповідно, навіть за наявності збройних конфліктів (війни) має бути наявний захист прав людини та робочі механізми (національні та міжнародні) для відповідного захисту цих прав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гнатовський М. М. Повага до прав людини в умовах збройного конфлікту в Україні. Застосування судами норм міжнародного гуманітарного права та стандартів захисту прав людини. 2017. 25 с.
2. Застосування норм міжнародного гуманітарного (МГП) та міжнародного кримінального права (МПК): навчальні матеріали для учасників семінару. Програма «НОВЕ ПРАВОСУДДЯ». Національна школа суддів України. 2019. 310 с. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/Curricula_NJ_IHL_ICL_2019_UKR.pdf (дата звернення: 28.04.2022)
3. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти: навч. посіб.. Київ, 2018. 208 с.
4. Ситняківська С. Права людини під час війни, збройного конфлікту (Human rights during the war, armed conflict). URL: http://eprints.zu.edu.ua/23743/1/Ситняківська_С..PDF (дата звернення: 28.04.2022)

Секція
«ЮРИДИЧНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В
УМОВАХ ВІЙНИ»

Євген ЗОЗУЛЯ

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри соціально-гуманітарних
та загально-правових дисциплін, факультету №1
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ УМОВ ЗАХИСТУ ПРАВ
ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Триваюча збройна агресія російської федерації проти України з особливою гостротою поставила на порядок денний питання захисту прав дитини в умовах воєнного стану. В першу чергу мова іде про захист дітей від фізичного та психологічного насильства. При цьому необхідно вказати на те, що загарбники свідомо порушують вимоги статей 5 та 38 Конвенції ООН про права дитини, що передбачають невід'ємне право дитини на життя та повагу, норми міжнародного гуманітарного права, що мають відношення до дітей. Абсолютно нестерпним є те, що кожного дня в результаті збройного протистояння з агресором збільшується кількість загиблих українських дітей.

Станом на 12.05.2022 643 дитини постраждали в Україні внаслідок збройної агресії російської федерації. За офіційними даними, 226 дітей загинуло та 417 поранено. І ці цифри збільшуються кожного дня. Крім того, ці цифри не остаточні, оскільки триває робота з їх встановлення в місцях ведення активних бойових дій, на тимчасово окупованих та звільнених територіях. Безумовно, ця кількість постраждалих дітей буде в рази більша, коли буде точно встановлено кількість жертв в Маріуполі та інших тимчасово окупованих територіях України. В цих умовах для органів державної влади та управління надзвичайно важливим завданням є вироблення ефективних організаційно-правових механізмів для повноцінного забезпечення безпеки, життя та здоров'я дітей. На цьому напрямку системну і цілеспрямовану роботу проводять Верховна Рада України, уряд, Уповноважена Верховної Ради України з прав людини, Уповноважений Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації, які в надзвичайно складних умовах докладають максимум зусиль щодо комплексного забезпечення прав українських дітей, особливо тих, хто став жертвою агресії.

В умовах військового вторгнення постала необхідність реалізації комплексу організаційно-управлінських рішень, направлених на вирішення зазначеної проблеми. Відтак, абсолютно логічним і правильним рішенням є створення Урядом країни Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану. Штаб координуватиме роботу центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо евакуації, створення безпечних умов та забезпечення прав під час воєнного стану: дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування,

які не досягли 18-річного віку та проживають або зараховані до закладів різних типів, в тому числі дітей з інвалідністю; дітей, які не мають такого статусу, але проживають або зараховані до закладів різних типів, в тому числі дітей з інвалідністю; дітей, які виховуються в сімейних формах виховання; дітей, які влаштовані до сімей патронатних вихователів [1].

Крім того, здійснено заходи щодо спрощення процедури перетину дітьми державного кордону України. Поряд з цим збільшена кількість потягів до міст західної України, причому перевага при посадці до потягу надається сім'ям з дітьми. В організованому порядку держава евакуює дітей вразливих категорій, насамперед дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, за утримання та виховання яких держава відповідає відповідно до статті 52 Конституції України. Згідно даних Інформаційного управління Верховної Ради України вже на п'яте березня 2022 року за орієнтовними даними було евакуйовано близько 2 тисяч дітей вразливих категорій [2]. Безумовно, що на теперішній час ця цифра в рази більша.

Необхідно зазначити, що крім організаційно-управлінських рішень, в умовах воєнного стану на цьому напрямку виникла низка нових проблем, які потребують негайного правового забезпечення для їх реалізації. Зокрема, гостро постало питання узгодження дій між всіма гілками влади під час здійснення заходів з евакуації, особливо за кордон, як дитячих закладів, де постійно проживають діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, що залишилися без батьківської опіки (які не мають відповідного статусу, але перебували в закладах цілодобово), так і окремих дітей (груп дітей) цієї категорії. Для вирішення цієї проблеми Комітетом з питань гуманітарної та інформаційної політики запропоновано для розгляду і ухвали Верховною Радою України низки законопроектів у сфері захисту прав дітей. Зокрема, розроблено проект Закону щодо представництва деяких дітей під час дії в Україні воєнного стану основною ідеєю якого є наділення певних осіб деякими повноваженнями законних представників дітей, які зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, на час їхнього перебування за межами України із працівниками відповідних закладів.

Відповідно до цього 14 квітня 2022 року Верховна Рада прийняла в цілому проект Закону про внесення змін до статті 30-1 Закону України «Про охорону дитинства» щодо представництва деяких дітей під час ведення в Україні воєнного стану.

Законом встановлено, що під час дії воєнного стану представниками евакуйованих до цілодобових закладів дітей до їх повернення в Україну або до моменту воз'єднання із сім'ями є керівники або уповноважені працівники цих закладів або особи, призначені органом опіки та піклування за місцем розташування закладу, проте ці особи не матимуть повноважень щодо житлових, майнових прав, згоди на усиновлення та зміну громадянства дитини.

Також Комітет рекомендував Верховній Раді ухвалити за основу проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розмежування функцій органів державної влади та органів місцевого самоврядування з питань захисту прав дітей у зв'язку з утворенням Державної служби України у справах дітей [3].

Крім того свого правового вирішення потребують проблеми пов'язані з масовим виїздом за кордон громадян України, які разом з дітьми шукають захисту від

російської агресії у європейських країнах. В цьому контексті необхідно зазначити, що наша держава має повну підтримку від владних європейських інституцій. Так, 23 березня 2022 року в Брюсселі Європейською Комісією було прийнято документ, який визначає основні напрямки взаємодії щодо задоволення потреб біженців з України, які шукають притулку від російської агресії у європейських країнах. Окремий розділ присвячено захисту прав дітей. Варто зазначити, що Мінсоцполітики України були надані пропозиції щодо комплексного забезпечення прав українських дітей, які вимушені були залишити країну, рятуючись від війни.

Зокрема, цей документ визначає, що дітям має бути гарантований швидкий доступ до їхніх прав, у тому числі вони мають бути забезпечені необхідною психосоціальною підтримкою, медичними та освітніми послугами. Зазначено, що особливой уваги та підтримки потребують діти-сироти, діти без супроводу, діти з інвалідністю, діти з особливими потребами та діти, які залишились без батьківського піклування.

Стратегія ЄС щодо прав дитини визначає комплексні рамкові дії щодо забезпечення повного врахування потреб дітей. На додаток до загальних рекомендацій щодо передачі осіб, які отримують тимчасовий захист, Комісія готує спеціальні стандартні операційні процедури щодо дітей без супроводу. Вони розробляються разом з державами-членами та агентствами ЄС та ООН для забезпечення гарантій того, що інтереси дітей стоять на першому місці.

Представником Мінсоцполітики було запропоновано розглянути можливість щодо забезпечення обліку дітей у країнах, куди вони перемістилися у зв'язку з воєнними діями на території України. Варто відмітити, що документом визначено, що попри складнощі роботи з величезною кількістю прибулих, це не може бути перешкодою щодо реєстрації дітей без супроводу. Вони повинні отримувати повну та безпечну підтримку, а представник служби захисту дітей у країні перебування має бути присутнім якомога швидше. У випадках дітей, розлучених із сім'єю (ті, які прибувають з дорослими, крім їх звичайних опікунів, інших законних представників) національні органи повинні перевірити відповідні документи, щоб підтвердити особу дитини, та, у разі наявності, згоди батьків. Програми розшуку сімей мають прагнути до возз'єднання неповнолітніх без супроводу з членами сім'ї в інших частинах ЄС [4].

До цього необхідно додати, що вирішенням цієї проблеми опікується і Рада Європи. Підтвердженням цього є те, що одним із нових пріоритетів Стратегії Ради Європи щодо прав дитини (2022-2027), започаткованої сьомого квітня 2022 року на Конференції високого рівня в Римі є необхідність забезпечити гарантію та захист прав дітей у кризових та надзвичайних ситуаціях, серед яких - зміни клімату, пандемія COVID-19 та російська агресія проти України [5].

Таким чином комплексна взаємодія органів законодавчої та виконавчої влади України та європейських владних інституцій, зокрема ЄС та Ради Європи, дозволяє оперативно знаходити організаційно-правові інструменти вирішення нагальних проблем захисту прав дитини в мовах воєнного стану. І запорукою ефективного

вирішення цієї важливої проблеми є координація і взаємодія органів влади і управління України з відповідними європейськими і міжнародними інституціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Уряд створив координаційний штаб для захисту прав дітей в умовах воєнного стану. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-stvoriv-koordinacijnij-shtab-dlya-zahistu-prav-ditej-v-umovah-voennogo-stanu> (дата звернення 12.04.2022)
2. «Руський мир» вбиває дітей в Україні. Інформаційне управління Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/220209.html> (дата звернення 12.04.2022).
3. Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики рекомендує Парламенту ухвалити нагальні законопроекти у сфері захисту прав дитини. Інформаційне управління Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/220209.html> (дата звернення 12.04.2022).
4. Європейська Комісія гарантує захист прав дітей-біженців з України. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/evropeyska-komisija-garantue-zahist-prav-diteybizhenciv-z-ukrayini.html>
5. Рада Європи визначила захист прав дітей у кризових ситуаціях своїм пріоритетом до 2027 року. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3451544-rada-evropi-viznacila-zahist-prav-ditej-u-krizovih-situaciah-svoim-prioritetom-do-2027-roku.html>

Сергій ФЕДЧИШИН

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту
державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України

КАДРОВИЙ РЕЗЕРВ ДЛЯ ПРОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ: ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ

В умовах відбиття повномасштабного вторгнення та поступового відновлення територіальної цілісності України окремим напрямком державної політики має стати ефективне кадрове забезпечення органів публічної влади на деокупованій території. Важливим є завчасне вироблення та унормування механізму, який би дозволив оперативнo укомплектувати професійними кадрами, зокрема державними службовцями, органи державної влади на звільнених територіях України.

У цьому сенсі варто розмежовувати: а) території України, тимчасова окупація яких відбулася після 24 лютого 2022 року; б) території України, які були тимчасово окуповані до 24 лютого 2022 року (Автономна Республіка Крим, окремі райони Донецької та Луганської областей). У першому випадку нетривала окупація та

подальше звільнення територій уможливають швидке повноцінне відновлення роботи органів державної влади (шляхом повернення державних службовців, які були змушені лише тимчасово змінити місце перебування в межах України або виїхали за кордон; переходом державних службовців із дистанційної роботи до служби в межах адміністративної будівлі органу тощо). У другому ж випадку мова йде про тривалу окупацію та період функціонування незаконних окупаційних адміністрацій, що вимагає вироблення окремого механізму кадрового забезпечення органів державної влади України після відновлення їх роботи на деокупованій території. Відповідним механізмом може стати Кадровий резерв для проходження державної служби на деокупованих територіях України, його формування та реалізація. Такий Резерв має стати окремою складовою більш комплексного утворення – Кадрового резерву осіб для роботи на деокупованих територіях України. Останній може охоплювати низку складових з огляду на кадровий склад органів публічної влади, відновлення функціонування яких передбачається після деокупації територій України.

При розробці підходів щодо організації Кадрового резерву для проходження державної служби на деокупованих територіях України варто взяти до уваги існуючі напрацювання, які мали місце в ході розробки та обговорення проектів законів України «Про засади державної політики перехідного періоду» (реєстр. № 5844 від 09 серпня 2021 року [2]), «Про засади реінтеграції тимчасово непідконтрольних територій України» (реєстр. № 5844-1 від 31 серпня 2021 року [3]) та ін. Доцільно врахувати також Висновок щодо проекту Закону України «Про засади державної політики перехідного періоду» (реєстр. № 5844), що ухвалений Венеційською комісією 15-16 жовтня 2021 року [1]. Окрему увагу комплектуванню кадрами органів влади на деокупованій території присвячує Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України.

Враховуючи існуючі напрацювання, можна запропонувати такі ідеї стосовно організації та функціонування Кадрового резерву для проходження державної служби на деокупованій території України (далі – Кадрового резерву):

– *джерела формування Кадрового резерву*. Мотивованими особами у контексті включення до Кадрового резерву та подальшого зайняття посад на деокупованій території, насамперед, можуть стати внутрішньо переміщені особи – громадяни України, які свого часу змушені були залишити своє місце проживання на тимчасово окупованих територіях та бажають повернутись. Внутрішньо переміщені особи мають розглядатись як пріоритетна цільова група у формуванні Кадрового резерву. При цьому, джерелами формування Кадрового резерву можуть стати не лише діючі державні службовці, а й інші громадяни України, котрі не мають досвіду державної служби, але виявляють бажання у майбутньому проходити державну службу на деокупованих територіях України;

– *процедури включення до Кадрового резерву*. Процедури включення до Кадрового резерву діючих державних службовців та інших громадян України мають бути відмінними. Діючі державні службовці вже проходили передбачений законодавством конкурсний відбір та володіють відповідним рівнем професійної компетентності. Можливим є підхід, за якого до Кадрового резерву включатимуться бажаючі діючі державні службовці (після певної перевірки). Враховуючи «близькість» державної та муніципальної служби, це може стосуватись і посадових осіб місцевого самоврядування, які бажають перейти на державну службу. У свою чергу, інші

громадяни України мають проходити відбір. Процедура відбору таких громадян загалом може бути наближена, узгоджуватись із тією, яка передбачена для конкурсу на зайняття посад державної служби;

– *«безпекова» перевірка та формування Кадрового резерву.* В умовах деокупації територій важливо забезпечити недопущення до зайняття посад державної служби осіб, які своїми рішеннями або діями здійснювали заходи, спрямовані на підриг основ національної безпеки і оборони України, проводили колабораційну діяльність. Це можливо зробити шляхом законодавчого встановлення та проведення відповідної перевірки (умовна назва – «безпекова» перевірка). Виявлення у ході «безпекової» перевірки відповідних фактів має передбачати наслідком відмову особі у зайнятті посади державної служби та порушення відносно неї кримінального провадження за наявності ознак складу злочину (зокрема, за ст. 111-1 «Колабораційна діяльність» Кримінального кодексу України). При цьому, постає низка важливих питань, які потребують аналізу: визначення порядку здійснення «безпекової» перевірки; виокремлення суб'єкту, який має проводити таку перевірку; забезпечення непорушення прав громадян, відносно яких проводиться перевірка, та ін. Окремим питанням є з'ясування доцільності проведення «безпекової» перевірки ще перед зарахуванням особи до Кадрового резерву чи вже безпосередньо перед її призначенням на посаду;

– *забезпечення професіоналізму осіб, які включені до Кадрового резерву.* Належний рівень професіоналізму осіб, які перебуватимуть у Кадровому резерві, може забезпечуватись: по-перше, відбором громадян України для включення до Кадрового резерву; по-друге, професійним навчанням осіб, які є включеними до нього. У зв'язку з цим важливими є розробка та впровадження спеціальних навчальних програм, завдяки яким здійснювалася б профільна підготовка до служби на деокупованих територіях (у тому числі, у складних безпекових умовах);

– *додаткове стимулювання та гарантії.* Варто виробити таку модель Кадрового резерву, яка б з однієї сторони забезпечила передбачене Конституцією України рівне право доступу до державної служби, а з іншої – гарантувала й ефективність резерву. Вважаємо, що базовою умовою «життєздатності» та успішної реалізації Кадрового резерву є вироблення належних стимулів та гарантій для громадян України, які проходять державну службу на деокупованих територіях. Видається, що має йтись про комплекс ефективних та дієвих стимулів, які здатні істотно зацікавити громадян (наприклад, надання державою житла, встановлення надбавки до заробітної плати за роботу на деокупованих територіях, гарантування відповідним особам додаткової оплачуваної відпустки тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Висновок щодо проекту Закону України «Про засади державної політики перехідного періоду», що ухвалений Венеційською комісією 15-16 жовтня 2021 року, №1046/2021, CDL-AD(2021)038
[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2021\)038-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2021)038-e) (дата звернення: 20.04.2022).

2. Про засади державної політики перехідного періоду: проект Закону України, реєстр. № 5844 від 09 серпня 2021 року. URL:

https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72625 (дата звернення: 20.04.2022).

3. Про засади реінтеграції тимчасово непідконтрольних територій України: проект Закону України, реєстр. № 5844-1 від 31 серпня 2021 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72663 (дата звернення: 20.04.2022).

Наталія БОЧАРОВА

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри права, політології та міжнародних відносин
Університету імені А. Нобеля (м. Дніпро)

ЗАКОНОДАВСТВО ПРО МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ І ПЕРСПЕКТИВИ

З початком збройної агресії Росії проти України гостро постало питання щодо забезпечення керованості державою в нових екстремальних умовах. Одночасно з введенням воєнного стану на території України [1] на виконання Закону України "Про правовий режим воєнного стану" для здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку Указом Президента України № 68/2022 від 24.02. 2022 р. [2] були створені військові адміністрації в областях та районах України під час дії воєнного стану. Вони формуються на основі обласних та районних державних адміністрацій і виконують функції військових та державних органів влади, забезпечуючи державну владу на місцях. За таких умов постало питання про взаємодію і співвідношення новоутворених управлінських структур з усталеними в Україні органами місцевого самоврядування (далі: ОМС), передбаченими Конституцією і законодавством держави.

Деякі представники експертних кіл та окремі депутати Верховної Ради поставили питання про недоцільність функціонування місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. Були підготовлені рекомендації щодо припинення повноважень органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану [3]. Стверджувалося, що «влада в громаді переходить до військової адміністрації з дня її утворення. Місцеве самоврядування відновить роботу тільки після проведення нових виборів по завершенні воєнного стану» [4]. Подібні міркування базувалися на нормах Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (зокрема, ст. ст. 9, 15), які передбачають передачу окремих повноважень місцевого самоврядування військовим адміністраціям і за певних умов дозволяють припинити роботу органів місцевого самоврядування [5]. Крім того, аргументами слугували факти існуючої і потенційної колаборації з окупантами окремих представників місцевого самоврядування в регіонах України [6].

Разом з тим, ми вважаємо відмову від зазначених вище міркувань і обраний курс на збереження місцевого самоврядування у структурі публічної влади в Україні – позитивною тенденцією подальшого розвитку законодавства України навіть в умовах воєнного стану. Насамперед, це відповідає принципам поваги до Конституції України

і збереженню світових демократичних цінностей, а також спирається на чисельні приклади активної протидії органів і керівників місцевого самоврядування російській агресії. Розділяємо думку про те, що місцева влада є найбільш наближеною до громадян і саме її результати роботи громадянин бачить в першу чергу. Крім того, необхідно враховувати й той факт, що ще напередодні війни рівень довіри до місцевої влади серед громадян був одним із найвищих серед публічно-владних інституцій країни [7].

Треба розуміти, що сучасний концептуальний підхід українського законодавства базується не на відмові від місцевого самоврядування в період воєнного стану, а на визначенні додаткової регламентації роботи місцевого самоврядування за цих умов. Прикладом може слугувати проект Закону України «Про внесення змін до Законів України «Про центральні органи виконавчої влади» та «Про правовий режим воєнного стану» щодо забезпечення керованості державою в умовах воєнного стану» (законопроект 7153), зареєстрований у Верховній Раді 13.03.2022 р. [8]. Суб'єктом законодавчої ініціативи виступила група народних депутатів IX скликання. У *Пояснювальній записці* до законопроекту зазначено, що існує потреба у прискоренні прийняття управлінських рішень в умовах війни, забезпечення безперервності функціонування влади та державного і комунального секторів економіки на усіх рівнях. Отже, проектом Закону пропонується врегулювати особливості здійснення повноважень ОМСВ в умовах воєнного стану.

24 березня 2022 р. Верховна Рада прийняла в цілому Закон про внесення змін до Законів України «Про центральні органи виконавчої влади» та «Про правовий режим воєнного стану» щодо забезпечення керованості державою в умовах воєнного стану» (реєстр. № 7153). Інформаційне Управління ВР повідомляє про такі положення законодавчого акту:

- у період дії воєнного стану сільський, селищний, міський голова територіальної громади, на території якої не ведуться бойові дії та не прийнято рішення про утворення військової адміністрації населених пунктів, виключно для здійснення заходів правового режиму воєнного стану може прийняти рішення, з обов'язковим інформуванням начальника відповідної обласної військової адміністрації протягом 24 годин щодо: внесення змін до кількісного та персонального складу виконавчого комітету відповідної сільської, селищної, міської ради; затвердження тимчасової структури виконавчих органів сільської, селищної, міської ради, загальної чисельності апарату ради та її виконавчих органів, утворення інших виконавчих органів ради; наділення органів самоорганізації населення окремими власними повноваженнями органів місцевого самоврядування, а також передачі коштів, матеріально-технічних та інших ресурсів, необхідних для їх здійснення; внесення до місцевого бюджету змін, необхідних для здійснення заходів правового режиму воєнного стану військовим командуванням або відповідною військовою адміністрацією [9].

Отже, можна констатувати, що: по-перше, процес формування національного законодавства України про місцеве самоврядування у період воєнного стану в державі розпочався. По-друге, він знаходиться тільки на першому етапі свого розвитку та вдосконалення. По-третє, тенденції його розвитку і перспективи формування такого профільного нормативно-законодавчого масиву повинні відповідати конституційним настановам та міжнародно-правовим зобов'язанням нашої держави щодо існування

інституту місцевого самоврядування як інституту та конституційно-правового рівня публічної влади в демократичній державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>. (Дата звернення: 1.05.2022 р.).

2. Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України №68/2022 від 24 лютого 2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/682022-41405>. (Дата звернення: 1.05.2022 р.).

3. Рекомендації щодо припинення повноважень органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. Аналітичні документи Київсько-Могилянської Академії. URL: <https://www.slideshare.net/CentrePravo/ss-251370147>. (Дата звернення: 1.05.2022 р.).

4. Право в умовах війни. URL: <https://www.facebook.com/UkrainianLaw.in.War/posts/113709527934537>. (Дата звернення: 1.05.2022 р.).

5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. (Редакція від 27 квітня 2022 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>. (Дата звернення: 3.05.2022 р.).

6. Треба розрізняти свідомих колаборантів і службовців, які в окупації допомагали людям вижити – заступниця міністра юстиції України Валерія Коломієць. URL: https://protocol.ua/ru/treba_rozriznyati_svidomih_kolaborantiv_i_slugbovtziv_yaki_v_okupatsii_dopomagali_lyudyam_vigiti_zastupnitsya_ministra_yustitsii_ukraini_valeriya_kolomiets/. (Дата звернення: 1.05.2022 р.).

7. Oleg Savychuk. Як працює місцеве самоврядування в умовах воєнного стану? URL: <https://centreua.org/publikatsiyi-golovna/yak-pratsyuue-mistseve-samovryaduvannya-v-umovah-voennogo-stanu/>. (Дата звернення: 1.05.2022 р.).

8. Про внесення змін до Законів України "Про центральні органи виконавчої влади" та "Про правовий режим воєнного стану" щодо забезпечення керованості державою в умовах воєнного стану: проект Закону. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73902. (Дата звернення: 2.05.2022 р.).

9. Верховна Рада прийняла Закон, який врегулює діяльність механізму держави в умовах воєнного стану. Інформаційне управління ВРУ 24 березня 2022. URL: <https://www.rada.gov.ua/print/220856.html>. (Дата звернення: 1.05.2022 р.).

Олег ОГІРКО
доктор філософії, доцент,
доцент кафедри філософії та педагогіки
Львівського національного університету ветеринарної
медицини та біотехнологій імені Степана Гжицького

ДУХОВНО-МОРАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

У духовно-моральних аспектах прав людини особливий наголос ставиться на пошані гідності людини, що створена на образ і подобу Божу, здатна пізнавати, любити Свого Творця і служити Йому через пізнання інших людей, любов до них і служіння їм. Підставою гідності людини, що носить незатертий образ Божий є відкритість до спілкування з Богом і зі своїми ближніми та готовність до самотрансценденції. Гідність людини висуває перед іншими вимогу, щоб її визнавали і поважали. Вона є джерелом усіх моральних принципів. Гідність людини – це трансцендентна характеристика людей. Гідність є нормою, за якою оцінюється відповідність усіх форм поведінки людини. Гідність людини полягає в тому, що вона, як творіння, є здібна пізнавати, любити свого Творця, поставлена володарем над усіма земними творіннями, щоб ними керувати і користуватися благами, прославляти Творця. Людина має прославляти Бога у своєму тілі – це вимога гідності [1, 45].

“...Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства...” (Загальна Декларація прав людини).

Гідність людини породжує в людській спільноті вимогу, щоб зберігалися наступні права людини:

- Фізичні права (інструментальні: право на забезпечення при хворобі, непрацездатності, старості та безробітті; соціальні: право на їжу, одяг, житло, відпочинок, охорону здоров'я; особисті: право на життя й фізичну недоторканність).

- Політичні права (право на юридичний захист участі людини у політичному житті; право на участь у політичному житті; право на самовизначення).

- Право на пересування (право на внутрішню і зовнішню міграцію; право на громадянство і місце проживання; право на свободу пересування).

- Право на об'єднання (право на утворення товариства та організації; право на збори й об'єднання; право на соціальні взаємозв'язки).

- Економічні права (право на працю; право на відповідні умови праці та справедливую платню; право організовувати спілки і право на власність).

- Сімейні й сексуальні права (право вибирати сімейний стан; право створити сім'ю чи бути неодруженим, право мати дітей; право на економічні, соціальні, культурні й моральні умови, що необхідні для людського життя).

- Релігійні права (право на релігійну свободу; право на приватне й публічне сповідання своїх релігійних переконань; право мати релігійні переконання).

- Комунікативні права (право на спілкування; право бути поінформованим правдиво; право на свободу самовираження, освіти й культурного життя) [2, 205].

На людські права і свободи наголошував ще Папа Лев XIII в енцикліці “*Rezum*

Novarum” (“Нові речі”), що опублікована у 1891 році. Згідно вчення Церкви кожна людина створена на образ і подобу Божу з притаманною їй “гідністю, розумом і вільною волею...і має права, які безпосередньо випливають із такої її природи”. До цих прав належить право на життя й на відповідні життєві стандарти, моральні та культурні цінності; право вести релігійну діяльність, одружуватися й жити сімейним життям, а також користуватися різноманітними соціальними, політичними та економічними благами й можливостями [2, 50]. Політика і закон існують для того, щоб служити людям. Людина є наділена трансцендентною цінністю і не є підпорядкована якійсь іншій меті. Всі люди рівні між собою і перед законом. Гідність людини дає право вимагати державного захисту перед тими, хто би зводив особу до ролі знаряддя для досягнення своєї мети. Папа Пій XI в енцикліці “*Quadragesimo Anno*” (“На сороковому році”), що опублікована у 1931 році, наголошував на тому, що “люди є духовними й трансцендентними, як рівно ж матеріальними істотами, і їх ніколи не можна повністю підпорядкувати функціональним бажанням чи потребам інших людей” [2, 152]. Тільки людина є адекватним моральним мірилом усіх форм соціальної організації та суспільних взаємовідносин. Папа Пій XI розвинув поняття “соціальної справедливості”. Гідність людини є радше соціальною, аніж виключно приватною справою. Папа Пій XII (1939-1952 рр.) висунув концепцію соціального та правового порядку, стверджуючи, що повага до гідності людини тягне за собою право вести й розвивати корпоративне, інтелектуальне та моральне життя, а особливо право на релігійне формування та освіту; право визнавати Бога приватно і публічно та займатися релігійною харитативною працею; право одружуватися й досягати мети подружнього життя; право на працю як необхідний засіб підтримання родинного життя; право на вільний вибір життєвого стану; право на існування; право на добре ім’я; право на власну культуру та національний характер; право на власний розвиток; право вимагати дотримання міжнародних угод та інші [4, 161-162].

Енцикліка Папи Івана XXIII “*Pacem in Terris*” (“Мир на землі”), опублікована у 1963 році, присвячена питанням підтвердження прав на життя, на їжу, одяг, житло, відпочинок та медичне обслуговування, право на культуру та освіту, право на свободу висловлення, спілкування та вільне сповідання релігії, право на працю, на приватну власність і на юридичний захист усіх до одного прав людини [2, 141]. Папа Іван XXIII ствердив, що “кожна людська істота має право шанувувати Бога відповідно до голосу щирого сумління і право сповідувати власну релігію як приватно, так і прилюдно” [2, 107]. На його думку людська гідність є конкретною нормативною цінністю, а повага до гідності та цінності особи є підґрунтям усіх прав людини. Саме тому, що людина є особою (наділена розумом і свободою волі), вона має права та обов’язки, які безпосередньо випливають з її природи, які не можна нікому й нічому підпорядкувати [2, 166]. Папська енцикліка наголошує на правах, що стосуються: життя й відповідного рівня життя; моральних і культурних цінностей; релігійної діяльності; родинного життя; економіки, політики, свободи пересування й місця проживання. Християни мають право на християнське виховання (Декрет II Ватиканського Собору). II Ватиканський Собор у 1965 році видав Декларацію про релігійну свободу (“*Dignitatis Humanae Personae*” - “Гідності людської”), в якій йдеться про право на релігійну свободу. Головним принципом цієї Декларації є гідність відповідальної особи в суспільстві.

Права і гідність людей кардинально порушує війна. Під час II Ватиканського

Собору було прийнято Конституцію “Gaudium et spes”, де чітко сформульовано вчення Вселенської Церкви на тему війни і подано практичні вказівки морального характеру для збереження миру.

Боротьба за мир – це завжди боротьба за життя. Мир є під загрозою тоді, коли виникає несправедливість, надмірні нерівності економічного та суспільного розвитку, заздрість, підозрливість і гордість, які лютують між людьми і народами. Це не лише загрожує мирові, але й викликає війну.

Війна – це злочин супроти життя, бо приносить зі собою страждання і смерть, горе та несправедливість. Війна завжди є поразкою для людства і, безперечно, вона не може вважатися єдиним способом вирішення конфліктних питань. Для цього існують інші засоби, які відповідають гідності людини – міжнародне право, чесний діалог, солідарність між державами, мистецтво дипломатії. Ці засоби повинні усвідомлювати, зокрема, ті, хто надто довіряє збройним рішенням конфліктів. Війна не є одним із методів, завдяки яким можна розв’язати міждержавні суперечки. Війну можна застосувати лише у випадку крайньої необхідності на засадах легітимного самозахисту, пам’ятаючи при цьому про чітко визначені умови моральної законності і беручи до уваги її наслідки для цивільних людей під час воєнних дій та після їхнього закінчення.

Традиційно вважається, що умови духовно-моральної законності ведення війни є наступними: якщо шкода, завдана агресором нації чи спільноті націй, є тривалою, важкою і безперечною; якщо всі інші засоби для подолання конфлікту виявилися неможливими або безуспішними; якщо обґрунтовані можливості успіху; якщо використання зброї не спричинить лихо і безладдя, важчі, ніж лихо, яке слід усунути. Однак під час оцінювання цих умов слід врахувати потужність засобів руйнування. З огляду на сучасні методи та способи ведення війни, умовин для справедливого її початку практично не існує. Сьогодні війна становить серйозну загрозу через небезпеку застосування новітньої зброї (атомної, біологічної або хімічної), яка може призвести до загибелі цілого людства.

Мир – це не тільки відсутність війни; його неможливо досягнути без захисту добра людей, вільного спілкування між ними, пошани до гідності людини і народів, постійної підтримки братерства. Мир є виявом справедливості і результатом любові. Збереження миру – це завдання кожного християнина: “Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться” (Мт. 5, 9). Кожен покликаний до того, щоб зробити свій внесок у зміцнення та реалізацію миру. Для цього людина повинна великодушно ставитися до взаєморозуміння, поєднання, прощення і практичної допомоги потребуючим. При цьому треба починати від конкретних жестів миру в сім’ях, на місці роботи, у спільнотах, у громадському житті, в народних і міжнародних організаціях. Але насамперед мир повинен запанувати в людському серці. Безрезультатними будуть зусилля керівників держав, спрямовані на зміцнення миру, якщо громадяни тієї чи іншої держави будуть поширювати ворожі ідеології, расову ненависть, не довірятимуть один одному. “Si vis pacem, para bellum” – “Хочеш миру – готуйся до війни”.

"Не убивай" (Вих. 20,13). "Ви чули, що було сказано давнім: "Не убивай, і коли хтось уб'є, той підпаде судові". А я кажу Вам, що кожний, хто гнівається на брата свого, підпаде судові" (Мт. 5, 21-22). "Людське життя священне, бо з самого початку воно несе в собі творчу дію Бога і назавжди перебуває в особливому відношенні з

Творцем, своєю єдиною ціллю. Один Бог є Владика життя, від початку його і до кінця: ніхто в будь-яких обставинах не може претендувати на право прямо знищувати невинну людину" ("Donum vitae" (Дар життя), вступ 5).

Законна самооборона може бути не тільки правом, але й поважним обов'язком для того, хто несе відповідальність за життя інших, за спільне добро сім'ї та держави. Для оборони суспільного блага необхідно знешкодити агресора. Якщо є спосіб захистити людське життя від агресора і зберегти суспільний порядок та безпеку людей, не вдаючись до кровопролиття, влада повинна обмежитися цими засобами, тому що вони більше відповідають конкретним умовам спільного добра і в більшій ступені відповідають гідності людини.

Щоб мати право на так звану "справедливу війну", - традиційно прийняті два рівні: 1) *Ius ad bellum* - (необхідні умови, щоб мати право розпочати війну): Війна має бути оголошеною компетентним і найвищим авторитетом; Має мати справедливу (справжню, об'єктивну) причину; Має бути пропорційність між добром, що планується досягнути і злом (можливими втратами, що передбачуються), спричиненим війною; Щоб був безпосередній (прямий) намір - чітка усвідомленість про причини ведення війни; Має бути певний пробабілізм (можливість) успіху; Має бути порівняльна справедливість (бачити дві сторони рації (правди), чи не є вона на іншій стороні); Щоб це був останній із можливих способів розв'язання проблеми; Щоб була нанесена з боку агресора, від якого боронимось, шкода (втрата).

2) *Ius in bello* - (необхідні умови ведення війни): Принцип пропорційності у застосуванні зброї; Принцип відокремлення: відрізнити цивільних від військових (війну вести лише проти військових).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Огірко О. В. Християнська етика для всіх: Словник християнсько-етичних термінів. Львів: ЛНУВМ ім. С. Гжицького, 2009. 272 с.
2. Релігійна свобода і права людини: Богословські аспекти. У 2 т. Т. 1. Львів: Свічадо, 2000.

Ауріка ПАСКАР

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

БЕЗОПЛАТНА ПРАВОВА ДОПОМОГА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку з військовим вторгненням збройних сил Російської Федерації на територію нашої держави 24 лютого 2022 року указом Президента України введено воєнний стан [1]. Встановлення правового режиму воєнного стану обумовлено впровадженням передбачених законом обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Право особи на отримання безоплатної правової допомоги, яке передбачене і гарантоване Законом України «Про безоплатну правову допомогу», навіть у період

воєнного стану, забезпечується в повному обсязі. Особливо гостро потребу у правовому супроводі та отриманні безоплатної правової допомоги потребують особи, які через ведення активних бойових дій та загрозу окупації змушені були залишити постійні місця проживання. Найбільш актуальними для таких осіб є питання соціального забезпечення, дотримання трудових гарантій, оформлення соціальних виплат, доступ до медичної допомоги, відновлення втрачених документів тощо. З вказаних та інших питань особи можуть звернутися до найближчих центрів з надання безоплатної правової допомоги незалежно від реєстрації офіційного місця проживання.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 1 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» безоплатна правова допомога - це правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел [2]. *Змістом правової допомоги становлять надання правових послуг, які мають на меті сприяння реалізації, захисту та відновлення порушених прав і свобод людини і громадянина.*

Під правом особи на безоплатну правову допомогу слід розуміти гарантовану Конституцією України можливість громадян України, іноземців, осіб без громадянства, у тому числі біженців чи осіб, які потребують додаткового захисту, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правову допомогу, а також можливість певної категорії осіб отримати безоплатну вторинну правову допомогу у випадках, передбачених цим Законом.

Безоплатна первинна правова допомога є видом державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [2, с. 7]. *Даний вид допомоги передбачає надання різного роду правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру), надання консультацій, роз'яснень та підготовка проектів договорів користування земельними ділянками (оренда, суборенда, земельний сервітут, емфітевзис, суперфіцій) для сільського населення - власників земельних ділянок та надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації. Отримувати безоплатну первинну правову допомогу мають право усі особи, які перебувають під юрисдикцією України.*

На відміну від первинної безоплатної правової допомоги, безоплатна вторинна правова допомога є видом державної гарантії, що спрямована на створення рівних можливостей для доступу особи до правосуддя. Надання безоплатної вторинної правової допомоги включає такі види правових послуг як захист, представництво інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами та складення документів процесуального характеру.

Отримувати безоплатну вторинну правову допомогу, зокрема, мають такі категорії осіб: особи, які перебувають під юрисдикцією України, якщо їхній середньомісячний дохід не перевищує двох розмірів прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до закону для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, а також особи з інвалідністю,

які отримують пенсію або допомогу, що призначається замість пенсії, у розмірі, що не перевищує двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб; діти, у тому числі діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, діти, які постраждали внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту; внутрішньо переміщені особи; громадяни України, які звернулися із заявою про взяття їх на облік як внутрішньо переміщених осіб; громадяни України - власники земельних ділянок, які проживають у сільській місцевості; громадяни України, які проживають на тимчасово окупованій території; особи, до яких застосовано адміністративне затримання; особи, до яких застосовано адміністративний арешт; особи, які відповідно до положень кримінального процесуального законодавства вважаються затриманими; особи, стосовно яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою; особи, у кримінальних провадженнях стосовно яких відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України захисник залучається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням або проведення окремої процесуальної дії, а також особи, засуджені до покарання у вигляді позбавлення волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або обмеження волі; особи, на яких поширюється дія Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»; особи, які звернулися із заявою про визнання особою без громадянства; ветерани війни та члени сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України, особи, які мають особливі заслуги та особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, особи, які належать до числа жертв нацистських переслідувань; особи, які перебувають під юрисдикцією України і звернулися для отримання статусу особи, на яку поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»; особи, щодо яких суд розглядає справу про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; особи, щодо яких суд розглядає справу про надання психіатричної допомоги в примусовому порядку; особи, реабілітовані відповідно до законодавства України; особи, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі; викривачі у зв'язку з повідомленням ними інформації про корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення. Також право на безоплатну вторинну правову допомогу мають громадяни держав, з якими Україна уклала відповідні міжнародні договори про правову допомогу, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також іноземці та особи без громадянства відповідно до міжнародних договорів, учасником яких є Україна, якщо такі договори зобов'язують держав-учасниць надавати певним категоріям осіб безоплатну правову допомогу [2, с. 14].

У зв'язку із запровадження в Україні режиму воєнного стану більшість центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги працюють у дистанційному режимі. Слід зазначити, що в умовах війни найзручнішим способом отримання правової консультації є телефонний дзвінок на єдиний безкоштовний номер 0 800 213 103. У той же час, отримання безоплатної правової допомоги можливе також шляхом використання таких інформаційно-дистанційних сервісів та каналів комунікації як спеціальний мобільний застосунок «Безоплатна правова допомога», офіційні сайти системи безоплатної правової допомоги, довідково-інформаційна

платформа правових консультацій WikiLegalAid, месенджери Телеграм, Вайбер, офіційні сторінки у мережі Фейсбук тощо.

Отже, під час воєнного стану право на безоплатно правову допомогу не зазнало обмежень. Центри з надання безоплатної правової допомоги продовжують надавати її громадянам, які цього потребують. Особлива увага надається питанням забезпечення доступу до правових послуг внутрішньо переміщеним особам та іншим вразливим верствам населення. Для отримання безоплатної вторинної правової допомоги переселенці з регіонів, де ведуться активні бойові дії, повинні отримати довідку про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи. Такі особи, мають право на отримання таких видів безоплатної вторинної правової допомоги як захист, представництво інтересів в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами та складенні документів процесуального характеру тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 13.04.2022).
2. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460 – VI : редакція від 02.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 13.04.2022).

Микола САМБОР

кандидат юридичних наук, член-кореспондент
Національної академії наук вищої освіти України, начальник сектора моніторингу
Прилуцького районного відділу поліції ГУНП в Чернігівській області,
депутат Прилуцької районної ради

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

На долю українців і їх національної державності – України впродовж тисячоліть випало чимало випробувань: випробувань віри і моралі, випробування навали Золотої Орди, завойовних війн Заходу і Сходу. У цьому підтвердженні є і залишаються джерела істинної історії, непереписаної, а тієї, яку творили окремі особистості, групи і народи. Однак, ми – українці, виявилися незламними у своєму прагненні та волі до свободи, незалежності, справедливості.

Кінець ХХ ст. подарував нам промінь світла до створення та розбудови незалежної, суверенної, правової, соціальної держави України. Скориставшись геополітичними умовами, виявляючи свої корінні інтереси, ми – українці, реалізували багатовікові прагнення власної державності. 24 серпня 1991 року повстала з руїн Україна. Декларація про державний суверенітет та Акт проголошення незалежності України, як результати устремлень українців, містять далекосяжні ідеї, які ми, українці, маємо втілити у власній державі – Україні. Зроблено чимало кроків у формуванні

національної правової системи – прийняття Конституції України, нових кодифікованих актів, законів та підзаконних правових актів, які втілюють демократичні засади у державі. Україна йде поступальним шляхом прогресивного розвитку соціуму, економіки, техніки, інших сфер та галузей життя.

Однак, окремі держави-сусіди, не здатні переживати позитивні емоції та радіти за своїх сусідів і прагнуть всіляко, «затягувати» у болото минулого всіх, хто так чи інакше до них дотичний, аби не дозволити сусідам жити краще за них. Як наслідок, з 2014 року Україну прагнуть розділити, перекопати землі, роздерти, і свідченням тому є реалізація в Україні різноманітних політичних та ідеологічних платформ створення квазіреспублік на кшталт ЛНР, ДНР, спроби розхитати мир у країні.

Але 24 лютого 2022 року перевернуло світосприйняття всіх нас, коли ми почули і відчули на собі «російську допомогу», коли Російська Федерація розгорнула повномасштабну війну проти України, проти українців та всіх народів, що проживають у незалежній та демократичній, суверенній Україні. Як показують фактичні обставини, «руський мір» не має нічого спорідненого з миром, безпекою, правами і свободами людини та громадянина.

Російська Федерація здійснювала і продовжує здійснювати воєнні злочини на території України. Після звільнення Збройними силами України Київської області на околицях столиці, зокрема у Бучі, Ірпені та по Житомирській трасі, було виявлено десятки тіл закатованих і вбитих російськими окупантами мирних мешканців і братські могили з сотнями тіл українців, що є свідченнями геноциду росіянами проти цивільного населення України. У Бучі десятки тіл розстріляних мирних жителів лежать просто посеред вулиць. За даними правоохоронців, окупанти, відступаючи, замінували тіла. Росіяни нещадно вбивали місцевих, які намагалися покинути місто на своїх автівках. Окупанти стріляли навіть у людей, які пересувалися містом на велосипедах і не несли жодної загрози. Вбиті цивільні у Бучі лежать у дворах, біля будинків, попід дорогою. У деяких на тілах ознаки катувань. Зі слів очевидців, окупанти вбивали тих, «хто їм не сподобався». Є численні випадки масового вбивства мирних жителів, зґвалтування, пограбування, викрадення та страти цивільних, які були офіційно підтверджені міжнародними інституціями, такими як ООН [4]. Ці приклади, на жаль, не є вичерпними, оскільки можемо пригадати й інші злочини проти мирного населення на Чернігівщині, де мінувалися населені пункти, розстрілюватися мирні жителі (літні люди і діти, жінки і чоловіки), агресор вбивав поранених, підривав транспорт медичних працівників тощо.

Президентом України на території України оголошений особливий правовий режим – воєнний стан. Теорія права, адміністративного і конституційного права перебувають на засадах можливості за певних умов застосування обмежень у використанні та здійсненні ряду особистих, економічних, політичних та інших прав і свобод, що відображено, перш за все у нормах ст. 64 Конституції України. Згаданий правовий режим є правовим за своєю суттю та формою, оскільки передбачає забезпечення прав і свобод людини. Водночас, маємо усвідомлювати, що агресор, який порушив міжнародний правовий порядок, вторгнувшись у незалежну та суверенну державу, нехтує правовими засадами правопорядку, а також правами людини. Як засвідчили події у Бучі, Гостомелі, котрі стали відомі усій українській та міжнародній спільнотам, а також події у ряді населених пунктів Чернігівської області, зокрема й Прилуцького району, де війська агресора нівелювали всі без винятку фундаментальні

правові основи, у тому числі й принципи міжнародного гуманітарного права та правила війни, убиваючи, катуючи та знущаючись над мирним населенням міст, селищ, міст, грабуючи будинки і квартири українців. Війська РФ всіляко демонстрували відсутність у їх свідомості не лише правової культури, а й основ моралі, порядності, релігійності, до якої останні повсякчас апелюють, водночас, забуваючи про основоположний принцип і заповідь «не убий».

Слід усвідомлювати, що глобалізаційні та цивілізаційні процеси у світі створили поняття «закони війни» (law of war), які увійшли у міжнародне право та стали невід'ємною його частиною, дотримання та виконання яких покладається на держави світу. Таким міжнародним документом була і залишається IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі [1]. Нормою ст. 25 визнано, що забороняється будь-яким способом атакувати чи бомбардувати незахищені міста, селища, житлові будинки чи споруди. Нормою ст. 28 цієї Конвенції мародерство у місті чи місцевості, навіть у випадку, якщо його взяли штурмом, забороняється. Однак, військові РФ нехтують цими правилами, оскільки, очевидно, краще діяти за відсутності будь-яких правил, а тим паче необхідності їх дотримання, у тому числі й прав і свобод.

Разом із цим слід виходити з того, що після Другої Світової Війни для забезпечення світового порядку народами утворено Організацію Об'єднаних Націй, у Статуті [2] якої зазначено, що народи об'єднаних націй сповнені рішучості позбавити наступні покоління бій війни. Російська Федерація в особі її вищого політичного керівництва, керівництва та особового складу збройних сил, за підтримки свого народу (щоб не говорили про особливості форми цієї держави, зокрема її політичного режиму) підтримують збройну агресію проти України та мирного населення України.

У контексті зазначеного, слід пам'ятати уроки історії, не такі вже й далекі, у тому числі ті, на які росіяни полюбляють спиратися, але про які, по суті нічого не знають. Слід пам'ятати виступ головного обвинувача від Великобританії Хартлі Шоукросса на Нюрнберзькому процесі відносно нацистських злочинців, який наголосив, що ніхто, хто свідомо зрікся свого сумління на користь цього чудовиська, створеного ним самим, не може тепер скаржитися, якщо він буде притягнутий до відповідальності за співучасть у тому, що зробив його господар [3]. Диктатура, за якою ці люди намагаються сховатись, була створена ними самими. Злочини не перестають бути злочинами тому, що вони скоюються за політичними мотивами. Ці злочини численні та різноманітні. [5]. Так і росіяни, які підтримують розв'язання та ведення війни, дають свідому чи мовчазну згоду на це, є невід'ємною складовою світового злочину проти людства та геноциду суверенного і незалежного народу – українців, а саме виступають суб'єктом цього злочину.

Російська Федерація знехтувала всіма без винятку засадами міжнародного права, прав людини, розв'язавши загарбницьку війну в Україні, а отже ігнорує як індивідуальні, так і колективні права і свободи.

Забезпечення та дотримання прав і свобод людини неможлива без свідомої волі сторін війни, тих суб'єктів, які здатні втілювати свою волю у життя.

Відомо, що Президентом України В. Зеленським у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного

стану» Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 в Україні з 5 год. 30 хв. 24 лютого 2022 року введений воєнний стан. Вказані управлінські дії суб'єкта державної влади є діями правовими із запровадження особливого правового режиму для захисту основоположних природних прав людини. Водночас, слід бути свідомими, що ряд територій України потрапили під тимчасову окупацію ворога, якому про поняття прав і свобод людини, як свідчать жорстокості відносно українського народу, нічого невідомо.

Україна в особі державних органів, посадових осіб забезпечує дотримання прав і свобод людини, тоді як агресор – РФ повністю ігнорує світовий порядок, заснований на принципах свободи, рівності та справедливості нехтує всіма правами і свободами людини, навіть тими, які становлять фундамент існування держав – право на життя, право на честь і гідність. Таким чином, слід констатувати, що агресор – війська РФ, являють собою військову силу, яка не підкоряється сучасним міжнародним нормам, навіть системі норм моралі та релігійним нормам християнства (православ'я), про які РФ так опікується.

Події лютого-квітня 2022 року доводять, що у XXI ст. існують країни, яким не притаманні природно-правові чи позитивістські, етатистські чи інші засади функціонування держави і права, у тому числі здобутки навіть власної правової науки, не говорючи про досягнення міжнародної правової спільноти.

Усе, що відбулося і відбувається, лише підкреслює, що дотримання прав і свобод людини здійснюється стороною, яка захищається – Україною, яка прагне зберегти український народ, зберегти історичні, політичні, соціальні, правові здобутки народу і держави.

Зовсім по-іншому, бачиться поведінка Російської Федерації, дії збройних представників якої підтверджують відсутність у останніх будь яких правових, соціальних, політичних, духовних, моральних ідеалів. Агресор ігнорує не лише принципи і закони війни, а й елементарні права і свободи людини, що дає підґрунтя для міркувань про те, що носії таких культурних на ідеологічних засад, у своїй країні позбавлені таких прав і свобод, або ж останні є лише ілюзорними, такими, які існують виключно для ширми того державно-політичного режиму країни-агресора.

Поміж цього політико-правове та культурне сприйняття людських цінностей ґрунтується на видноколі таких осіб, їх внутрішніх аспектах формування соціалізованої особистості. Хоча неможливо заперечувати й об'єктивні фактори у вигляді активності суб'єктів публічної адміністрації, перш за все органів державної влади та їх посадових осіб у сфері створення системи розуміння, забезпечення, використання та здійснення прав і свобод людини. За відсутності системної реалізації цих двох складових неможливий демократичний розвиток державності, соціуму, а, відтак, прав і свобод людини, що і демонструють своєю поведінку представники агресора.

У підсумку зазначимо, що дотримання прав і свобод людини в умовах збройного конфлікту та введення воєнного стану залежить не лише від сторони, яка ввела воєнний стан, а у переважній більшості від сторони, яка стала причиною введення такого політико-правового режиму – воєнного стану. Війна, як умова прямого порушення прав і свобод людини, створена єдиною стороною – РФ, яка створенням такої умови позбавляє український народ його багатвікового прагнення на власну державність та прогресивний розвиток, позбавити кожного громадянина

України його прав і свобод, зміст, особливості здійснення, забезпечення та реалізації напрацьовувалися в Україні з урахуванням сучасного світового досвіду та його імплементації з урахуванням національних правових традицій. Єдиним об'єднавчим правом, яке кристалізується в українцях є право на повстання гнобленню, право відстоювати власну державність, а з нею механізми гарантування, забезпечення, виконання, використання, здійснення та реалізації прав і свобод у інтересах людини. Саме це право сьогодні є фундаментом для подальшого правового розвитку національної правової системи у напрямку утвердження державності та національної правової культури й ідентичності, у тому числі й гарантування прав і свобод людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 15.04.2022).
2. Устав Організації Об'єднаних Націй и Устав Международного Суда. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 15.04.2022).
3. Нюрнбергский процесс. Материал из Википедии – свободной энциклопедии. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Нюрнбергский_процесс#Заключительные_речи_прокуроров (дата звернення: 16.04.2022).
4. Заява Комітету з питань правової політики щодо фактів геноциду українського народу. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/221294.html> (дата звернення: 16.04.2022).
5. Заключительная речь Главного обвинителя от Великобритании Х. ШОУКРОССА. URL: <https://studopedia.org/7-80457.html> (дата звернення: 16.04.2022).

Олександр ОДИНАК
суддя Апеляційного суду
Чернівецької області

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ

Принцип відповідального фінансування – базовий принцип надання фінансових послуг в період воєнного стану – це надання роздрібних фінансових послуг за принципами прозорості та справедливості. Стратегії стимулювання відповідального фінансування включають регулювання захисту прав споживачів; стандарти постачальників фінансових послуг та галузеві стандарти, такі як кодекси поведінки; а також ініціативи щодо підвищення обізнаності та фінансової спроможності споживачів. У цій статті основна увага приділяється захисту прав споживачів фінансових послуг в умовах воєнного стану, особливо для людей з низькими доходами. Правове регулювання захисту прав споживачів сфокусовано головним чином на фінансових продуктах, а пруденційне регулювання спрямовано збереження

міцного фінансового становища і спроможності фінансових установ та, у ширшому сенсі, фінансової системи. Пруденційне регулювання, тим не менш, також робить свій внесок у захист прав споживачів в умовах воєнного стану, прагнучи запобігти збиткам дрібних недосвідчених вкладників та заохочуючи надійних постачальників, здатних запропонувати надійний доступ до фінансових послуг протягом значного періоду часу. [1].

В рамках здійснення пруденційних заходів Національний банк України у своєму відкритому листі «Щодо заходів, пов'язаних із воєнною агресією Російської Федерації проти України» від 12 березня 2022 року закликає учасників світового ринку фінансових послуг, а саме іноземні страхові компанії, а також іноземні професійні організації страховиків та перестраховиків, не проводити страхування усіх ризиків, країнами походження яких є росія та республіка білорусь. [2].

Для підвищення стабільності ринку фінансових послуг Національний банк України закликає українців не вивозити готівкову гривню, адже українці або взагалі не можуть обміняти її за кордоном, або обмін буде проведено по дуже не вигідному курсу.

Готівкову гривню рекомендовано завчасно зарахувати в Україні на свої карткові рахунки. Це можна зробити: у будь-якому відділенні банку, за наявності паспорта; через платіжні пристрої, оснащені функцією приймання готівки – банкомати з функцією приймання готівки, термінали самообслуговування. А тоді за кордоном проводити розрахунки карткою.

Оскільки збитки, які завдано російською армією інфраструктурі України, сягають щонайменше 120 млрд доларів США або майже 3,6 трлн гривень, і ця цифра зростає кожного наступного дня. Міністерство економіки співпрацює з урядами інших держав для розробки механізмів передачі Україні конфіскованих золотовалютних резервів центробанку російської федерації у розмірі 415 млрд доларів США для відшкодування збитків, завданих військовими росії.

Термінове неформальне засідання Європейської ради - саміт ЄС, який відбувся у ніч на п'ятницю 11 березня 2022 року, завершився схваленням декларації, яка містить компромісне визнання перспектив членства України в ЄС. Для підтримки ринку фінансових послуг Європейська комісія вже виплатила Україні 300 млн євро макрофінансової екстреної допомоги.

Національний банк України спростує інформацію про обмеження доступу українським громадянам до системи SWIFT.

Важливим кроком для підтримки фінансової спроможності громадян стало прийняття Постанови Правління НБУ «Про здійснення купівлі облігацій внутрішньої державної позики “Військові облігації” у період дії воєнного стану» від 8 березня 2022 року № 43, відповідно до положень зазначеного акту в період дії воєнного стану НБУ не вимагає в банків перевіряти джерела походження готівкових коштів осіб у разі купівлі ними військових облігацій. [3].

Завдяки зазначеним пруденційним заходам станом на 11 березня 2022 року для підтримки Збройних Сил України перерахували 11,3 млрд грн на спецрахунок НБУ. Завдяки цьому НБУ для гуманітарних цілей на рахунок Міністерства соціальної політики в перераховано 194 млн грн.

Банк міжнародних розрахунків - *Bank for International Settlements* призує участь центрального банку російської федерації у діяльності цієї найавторитетнішої

міжнародної фінансової організації, її часто називають «центральною банком центральних банків», у зв'язку з військовою агресією росії проти України.

У відповідь на лист Національного банку Банк міжнародних розрахунків обмежує доступ центрального банку російської федерації до всіх своїх сервісів, засідань та інших форм діяльності.

Європейський інвестиційний банк (*European Investment Bank*), банк Європейського Союзу, уже здійснив перші фінансові перекази на загальну суму у 129 млн євро уряду України на стабілізацію фінансового стану. Ці кошти є невеликою частиною екстрених заходів підтримки України від ЄБ, в рамках якого 4 березня Рада директорів банку схвалила рішення про виділення 668 млн євро для нашої країни. Фінансування гарантовано ЄС в межах Мандатів зовнішнього кредитування та доповнює інші фінансові пруденційні ініціативи, анонсовані інституціями ЄС.

Серед важливих екстрених нормативних актів НБУ, спрямованих на захист прав споживачів фінансових послуг постанова Правління Національного банку України «Про використання банками хмарних послуг в умовах воєнного стану в Україні» від 08 березня 2022 року № 42, відповідно до положень, якої банки отримують можливість надавати фінансові послуги, а також здійснювати фінансові операції із застосуванням електронних платіжних засобів, а саме платіжних карток, застосовуючи хмарні сервіси, які надаються з використанням обладнання, яке розміщене на території Великої Британії, Канади, Сполучених Штатів Америки. Ця норма буде діяти в період воєнного стану, а також впродовж двох років після його припинення. [4].

Також НБУ оновлює перелік системно важливих банків України, зокрема до нього повернувся Кредобанк.

25 лютого 2022 року Національний банк ухвалив історичне рішення відкликати банківську ліцензію та припинити діяльність банків, що перебувають під керівництвом росії: акціонерне товариство "Міжнародний резервний банк", який на відсотків належить акціонерному товариству «Сбербанк Росії», та акціонерне товариство «Акціонерний промислово-інвестиційний банк» («Промінвестбанк»), який на 99,77 відсотків належить Державній корпорації «ВБЕБ.РФ».

Право прийняти такі рішення Національному банку надає постанова «Про особливості припинення діяльності банків в умовах воєнного стану» від 24 лютого 2022 року № 19. Рішення ухвалено одностайно 25 лютого 2022 року - № 90-рш/БТ "Про відкликання банківської ліцензії і ліквідацію акціонерного товариства «Акціонерний комерційний промислово-інвестиційний банк» та № 91-рш/бт "Про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію акціонерного товариства «Міжнародний резервний банк»» Правлінням НБУ.

Міжнародні системи переказу коштів Western Union, MoneyGram, Ria Money Transfer, IntelExpress та TransferGo скасували плату за переказ коштів в Україну. Western Union та Ria ухвалили це рішення на період до 31 березня, MoneyGram та IntelExpress – термін не встановили.

Отже, про захист споживачів фінансових послуг повинні захищати інтереси споживачів, заохочуючи надання якісних послуг та чесну конкуренцію. Відхід з ринку тих учасників, послуги яких мають низьку якість і засновані на обмані та зловживаннях, або тих, хто прагне максимального збільшення прибутку в короткий

термін на шкоду довготривалій цінності для клієнтів та акціонерів, є насправді однією з основних цілей такого нормативно-правового регулювання.

Комплексним способом вирішення питань, неналежного захисту прав споживачів фінансових послуг, виступає ухвалення закону про банкрутство, що прописує процедуру оголошення неплатоспроможності фізичної особи. Але, як показує світова практика, такі процедури в окремих випадках доступні клієнтам з низькими доходами. Способи захисту таких споживачів, пов'язані з банкрутством, запровадженням інституту омбудсмена та процедури реструктуризації заборгованості після незалежного консультування, ЄСАР розцінює як такі, що потребують більш розвинутого ринку та грамотніших споживачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Akhtar, S., Irfan, M., Sarwar, A. Asma, Rashid, Q. U. A. (2019). Factors influencing individuals' intention to adopt mobile banking in China and Pakistan: The moderating role of cultural values. *Journal of Public Affairs*, 19(1), Article e1884. <https://doi.org/10.1002/pa.1884>

2. Відкритий лист НБУ «Щодо заходів, пов'язаних із воєнною агресією Російської Федерації проти України» від 12 березня 2022 року URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article (Дата звернення 12.03.2022р.).

3. Про здійснення купівлі облігацій внутрішньої державної позики “Військові облігації” у період дії воєнного стану: Постанови Правління НБУ від 8 березня 2022 року № 43 URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_08032022_43 (Дата звернення 12.03.2022р.).

4. Постанова Правління Національного банку України «Про використання банками хмарних послуг в умовах воєнного стану в Україні» від 08 березня 2022 року № 42 URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_08032022_42 (Дата звернення 12.03.2022р.).

5. Oleksandr O. Bryhinets, Ivo Svoboda, Oksana R. Shevchuk, Yevgen V. Kotukh, Valentyna Yu. Radich (2020). Public value management and new public governance as modern approaches to the development of public administration institutions. *Revista San Gregorio* 2020. Núm. 42 (2020) .

6. Шевчук О.Р. Ментух Н.Ф. Захист прав споживачів фінансових послуг: досвід України та Європейського союзу // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : юридичні науки. 2016. Випуск 1. Том 2. С.58-62.

Тетяна БУРДІНА
викладач 1 категорії,
юридичного відділення ВСП «Технологічний фаховий коледж»
Національного університету «Львівська політехніка»

ПЕРЕВЕДЕННЯ НА ПОЛІПШЕНІ УМОВИ ТРИМАННЯ ЯК ЗАХІД ЗАОХОЧЕННЯ, ЩО ЗАСТОСОВУЄТЬСЯ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

В умовах теперішньої війни в Україні особливого значення набувають юридичні механізми захисту прав людини, зокрема такої уразливої категорії, як неповнолітні особи, які засуджені до позбавлення волі. Окрему увагу у цьому контексті вважаємо за необхідне приділити такому заходу заохочення неповнолітніх ув'язнених, як переведення на поліпшені умови тримання, оскільки, на наше переконання, його зміст і сутність потребують уточнення самим законодавцем, так як на сьогодні в Кримінально-виконавчому кодексі України (надалі – КВК України) щодо нього існує суттєва правова колізія. А саме, в абз. 8 ч. 1 ст. 130 КВК України переведення на поліпшені умови тримання закріплене як захід заохочення, застосовуваний до осіб, засуджених до позбавлення волі, а в абз. 1 ч. 2 ст. 143 названого Кодексу поліпшення умов тримання визначене як право неповнолітніх осіб, яке вони отримують при сумлінній поведінці і ставленні до праці та навчання, але щойно після відбуття не менше однієї четвертої частини строку покарання [4]. Відтак, оскільки сам законодавець вказує, що поліпшення умов тримання є правом неповнолітніх, то незрозуміло, чи можна переведення на поліпшені умови тримання застосовувати як захід заохочення таких осіб до набуття ними такого права, тобто до відбуття ними однієї четвертої частини строку покарання. Водночас підкреслимо, що такий підхід ми вважаємо необґрунтованим, зважаючи на менш вимогливі за своїм змістом підстави застосування заходів заохочення, встановлені ст. 130 КВК України: виконання засудженими покладених обов'язків та додержання правил поведінки і правил трудового розпорядку, а також вимог безпеки праці, на відміну від підстав надання права на поліпшені умови тримання, передбачених абз. 1 ч. 2 ст. 143: сумлінна поведінка і ставлення до праці та навчання.

Слід звернути увагу, що і стосовно застосування переведення на поліпшені умови тримання як заходу заохочення повнолітніх засуджених теж існує схожа правова колізія, так як ч. 2 ст. 138, ч. 2 ст. 139 і ч. 3 ст. 140 згаданого Кодексу також закріплюють право на поліпшення умов тримання таких осіб, які тримаються в дільниці ресоціалізації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього рівня безпеки і максимального рівня безпеки, – при їхній сумлінній поведінці і ставленні до праці та після відбуття ними не менше, відповідно, однієї третини чи половини (щодо двох останніх категорій ув'язнених) строку покарання. Притому законодавець у вказаних статтях не визначає, що саме вважати таким правом, як і в ст. 130 не формулює, що саме включає в себе такий захід заохочення. Щоправда до змін, внесених Законом України від 07.09.2016 р. № 1492-VIII [6], під правом на поліпшення умов тримання законодавець розумів дозвіл додатково витратити на місяць гроші в сумі, відповідно, п'ятдесяти, сорока чи тридцяти відсотків мінімального розміру заробітної плати (ч. 2 ст. 138, ч. 2 ст. 139 і ч.

3 ст. 140). Однак, на сьогодні засуджені мають право витратити для придбання продуктів харчування, одягу, взуття, білизни та предметів першої потреби гроші, зароблені у виправній колонії, одержані за переказами, за рахунок пенсії та іншого доходу, без обмеження їхнього обсягу (ч. 1 ст. 108, абз. 1 ч. 1 ст. 138, абз. 1 ч. 1 ст. 139 і абз. 1 ч. 2 ст. 140). А відтак, констатуємо, що щодо повнолітніх засуджених до позбавлення волі незалежно, чи право на поліпшення умов тримання, чи переведення на поліпшені умови тримання як захід заохочення втратили те призначення, яке їм надав законодавець (таке ж твердження про фактичну втрату сенсу цього заходу для повнолітніх засуджених та законодавчу невизначеність його змісту на сьогодні висловлюють і деякі теоретики науки кримінально-виконавчого права [3, с. 443]), та мають бути скасовані або ж законодавчо набути нового змістовного наповнення.

Стосовно ж неповнолітніх осіб право на поліпшення умов тримання до змін за Законом України від 07.09.2016 р. № 1492-VIII [6] включало дозвіл додатково витратити на місяць гроші в сумі шістдесят відсотків мінімального розміру заробітної плати (абз. 2 ч. 2 ст. 143 КВК України), а до змін за Законом України від 21.01.2010 р. N 1828-VI [7] також додатково одержувати протягом року три посилки (передачі) і чотири бандеролі (абз. 4 ч. 2 ст. 143). Проте на сьогодні у виховних колоніях засуджені мають право витратити для придбання продуктів харчування, одягу, взуття, білизни та предметів першої потреби гроші, зароблені у виправній колонії, одержані за переказами, за рахунок пенсії та іншого доходу, без обмеження їх обсягу (абз. 2 ч. 1 ст. 143); та число посилок (передач) і бандеролей, що одержують засуджені до арешту та позбавлення волі, не обмежується (ч. 1 ст. 112). Тому відповідно до теперішньої редакції ст. 143 названого Кодексу право на поліпшення умов тримання неповнолітніх засуджених охоплює виключно дозвіл за постановою начальника колонії одержувати один раз на три місяці короткострокове побачення за межами виховної колонії (абз. 3 ч. 2 ст. 143). А отже, резюмуємо, передбачення законодавцем такого заходу заохочення, як переведення на поліпшені умови тримання, виглядає взагалі недоречним.

Звернемо увагу, що питання проправову природу поліпшення умов тримання спричинило дискусію у наукових колах, тим паче, що скасування поліпшених умов тримання, передбачених ст. 143, закріплене законодавцем як захід стягнення, що застосовується до неповнолітніх засуджених (абз. 6 ч. 1 ст. 145 КВК України). Так, М. О. Стручков вказував, що заходи (і заохочення, і стягнення), які застосовуються до засуджених не за одиночні (позитивні чи негативні) вчинки, а за поведінку, що змінилася, і які мають безстроковий характер, не слід розуміти власне як заохочення (або стягнення). Він пропонував розглядати їх як зміну умов тримання, що зумовлює зміни у правовому становищі засудженого і має застосовуватися в особливому порядку [8, с. 133-134].

В. Я. Конопельський аналізує поліпшення умов відбування покарання у широкому значенні – як охоплення будь-яких змін у правовому статусі засудженої особи в бік пом'якшення режимних вимог, та у вузькому (спеціальному) значенні – як застосування за наявності формальних та матеріальних підстав у порядку заохочення такого заходу, як переведення на поліпшені умови тримання [2, с. 54]. Ще один український вчений А. Х. Степанюк підкреслює, що як режим відбуття покарання, так і принцип індивідуалізації покарання й виховного впливу вимагають зміни умов тримання засуджених залежно від їхньої поведінки. Сутністю цього інституту є зміна

правового статусу засуджених до позбавлення волі, зокрема обсягу їхніх прав, у бік як послаблення, так і посилення правообмежень. Під зміною умов тримання у межах однієї установи виконання покарань розуміється одночасне збільшення або скорочення всіх передбачених законом пільг, які виникають у зв'язку з переведенням до іншої дільниці. Науковець зауважує, що зміна умов тримання межує з дисциплінарними стягненнями та заохоченнями, проте він акцентує, що якщо заходи дисциплінарного впливу застосовуються за разові, відповідно негативні чи позитивні, вчинки і не тягнуть за собою подальшої зміни правового статусу, то зміна умов тримання є реакцією на відносно стійку негативну чи позитивну поведінку засудженого і виражається у відносно постійній зміні умов його тримання [5, с. 308].

Аналогічної позиції дотримується і дослідниця О. А. Гритенко, вказуючи на необхідність розуміння критеріїв розмежування між окремими заходами (пільгами) разового застосування та цілими заохочувальними інститутами, наприклад поліпшеними умовами [1, с. 345]. Вчена відзначає, що саме з приводу поліпшених умов тримання в ізоляції тривають наукові суперечки ще з пострадянських часів і до сьогодні практично стосовно кожної складової такого правового становища засуджених: матеріальних та формальних підстав застосування; обсягу та характеру пільг, що є змістом цих умов; узгодженості їх з міжнародно-правовими стандартами; доцільністю переведення на ці умови після відбуття певного строку покарання; співвідношення із базовими (початковими) правообмеженнями тощо [1, с. 305].

Отже, пересвідчуємося, що потребує як глибшого наукового обґрунтування, так і точнішого законодавчого формулювання передусім розуміння сутності та змісту і обсягу, а відтак і підстав застосування поліпшених умов тримання засуджених та, відповідно, розмежування і узгодження цього інституту кримінально-виконавчого права з таким заходом заохочення, застосовуваним до неповнолітніх ув'язнених, як переведення на поліпшені умови тримання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гритенко О. А. Теоретико-правові концептуальні засади прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі. Дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 / Одеський державний університет внутрішніх справ. Одеса, 2020. 492 с.
2. Конопельський В. Я. Переведення на поліпшені умови утримання засуджених до позбавлення волі: окремі теоретичні та правові аспекти. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2009. № 4. С. 54-57.
3. Кримінально-виконавче право України: підручник: Том II (у 2-х т.) / Музика А. А., Конопельський В. Я., Письменський Є. О. та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Є. Ю. Бараша. Київ: Нац. акад. внутр. справ, ФОРМ Кандиба Т. П., 2018. 622 с.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
5. Науково-практичний коментар Кримінально-виконавчого кодексу України / А. П. Гель, О. Г. Колб, В. О. Корчинський та ін.; за заг. ред. А. Х. Степанюка. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 496 с.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених : Закон

України від 7 вересня 2016 року № 1492-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1492-19#n291>.

7. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань : Закон України від 21 січня 2010 року N 1828-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1828-17#Text>.

8. Стручков Н. А. Советская исправительно-трудовая политика и ее роль в борьбе с преступностью. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1970. 271 с.

Яна ЛУЦЕНКО

аспірантка відділу аспірантури і докторантури
Національної академії Служби безпеки України

ЩОДО ТИМЧАСОВОГО ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Права і свободи людини і громадянина є фундаментальним надбанням людства, що дозволяють задовольняти кожній особі свої потреби та реалізовувати власний потенціал у різних сферах суспільного життя. Залежно від ступеню їх гарантування визначається рівень демократичного розвитку будь-якого суспільства. Особливе місце в системі згаданих прав і свобод посідають конституційні, закріплені в Основному законі України, загальновизнані й найбільш важливі політичні, економічні, соціальні, культурні та інші особисті права і свободи людини і громадянина [3]. У такий спосіб на найвищому законодавчому рівні визначається правовий статус людини і громадянина та забезпечується дотримання відповідних прав і свобод, що є невід'ємною складовою функціонування демократичної, правової держави.

Наділення згаданих конституційних прав і свобод найвищою юридичною силою не свідчить про їх абсолютність, адже більшість з них, за певних підстав, можуть бути тимчасово обмежені у визначеному законом порядку. Таке обмеження, як констатує Ю.Б. Ірха з посиланням на норми Конституції України, допускається в інтересах захисту здоров'я та моральності населення, національної безпеки, територіальної цілісності держави, прав і свобод громадян, в також охорони громадського порядку, запобігання злочинів, з'ясування істини під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами отримати інформацію неможливо, попередження розголошення інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя [8, с. 78]. Як вбачається із викладеного, обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина з перелічених підстав спрямоване на досягнення розумного балансу між інтересами окремих осіб, суспільства та держави.

На сьогодні, в складний для держави та суспільства період, надзвичайно актуалізувалося питання дотримання прав і свобод людини і громадянина та можливості їх тимчасового обмеження під час вжиття заходів, спрямованих на

забезпечення національної безпеки та збереження територіальної цілісності держави під час військової агресії Російської Федерації проти України. В контексті цього зауважимо, що навіть під час дії правового режиму воєнного стану, тимчасове обмеження окремих прав і свобод людини і громадянина має здійснюватися за відповідних підстав та в порядку, визначеному міжнародними правовими актами, Конституцією та іншими законами України.

Можливість тимчасового обмеження прав і свобод людини і громадянина в окремих випадках, зокрема, коли того потребує забезпечення національної безпеки та захист територіальної цілісності держави, передбачено в Загальній декларації прав людини 1948 р., Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р. та низці інших міжнародних правових актів [1; 2; 4].

У ст. 64 Конституції України унормовано, що в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини і громадянина із зазначенням строку дії таких обмежень. При цьому, навіть під час дії правового режиму воєнного стану, не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені ст.ст. 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України. Відповідно до ст. 157 Конституції України Основний закон не може бути змінено в умовах воєнного часу, а також у випадку, якщо такі зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України.

У ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [5] наведено законодавче визначення воєнного стану, який вводиться в державі указом Президента України, що підлягає затвердженню Верховною Радою України. Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 6 згаданого Закону в такому указі обов'язково має бути зазначено вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану, із зазначенням строку дії цих обмежень.

24.02.2022 р. у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Указом Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022, затвердженим відповідним Законом України від 24.02.2022 р. № 2102-IX, введено правовий режим воєнного стану, термін дії якого у визначеному законом порядку продовжувався і діє до цього часу [6; 7]. Відповідно до п. 5 згаданого указу Президента України в державі тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, що передбачені в ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». До таких прав і свобод людини і громадянина, які можуть тимчасово обмежуватися, відносяться: недоторканність житла; таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; невтручання в особисте і сімейне життя; свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України та повертатися в країну; свобода думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань; участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільне обирання та можливість бути обраним до органів державної влади та місцевого самоврядування;

проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій; право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, а також результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; право на підприємницьку діяльність; право на працю, яку особа вільно обирає або на яку вільно погоджується; право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів; право на освіту.

Зазначимо, що під час дії правового режиму воєнного стану перелічені права і свободи людини і громадянина можуть обмежуватися не завжди, не на усій території держави та не стосовно усіх без винятку осіб. В Законі України «Про правовий режим воєнного стану» та відповідному указі Президента України лише зазначається про можливість тимчасового, протягом дії правового режиму воєнного стану, обмеження таких прав і свобод в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження і здійснення відповідних заходів, перелічених у ст. 8 цього закону (комендантська година, трудова повинність, примусове відчуження майна, особливий режим в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, місця їх перебування або проживання тощо).

Правомірність та легітимність прийнятих рішень засвідчується офіційним інформуванням Міністерством закордонних справ України Генерального секретаря ООН та офіційних осіб іноземних держав про введення в Україні воєнного стану та запровадження тимчасових обмежень окремих прав і свобод людини і громадянина, що є відхиленням від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 р. (ратифікований Україною в 1973 р.), про межу цих відхилень і причини прийняття такого рішення.

Висновок. Тимчасове обмеження окремих прав і свобод людини і громадянина під час дії правового режиму воєнного стану, прийняте уповноваженими суб'єктами за відповідних підстав та у відповідності з вимогами міжнародних правових актів, Конституції та інших законів України, є правомірним та виправданим. Межі та обсяг таких обмежень мають відповідати гостроті становища та бути сумісними з іншими зобов'язаннями держави у міжнародній сфері. Після закінчення дії правового режиму воєнного стану усі запроваджені обмеження скасовуються, а конституційні права і свободи людини і громадянина підлягають невідкладному поновленню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 26.04.2022).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Схвалена Урядами держав – членів Ради Європи 04 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 26.04.2021).
3. Конституція України: Основний закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення – 25.04.2022).
4. Міжнародний пакт про політичні та громадянські права: Прийнято 16.12.1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН. Док. ООН A/RES/2200 A (XXI). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення – 25.04.2022).

5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (дата звернення: 25.02.2022).

6. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 25.02.2022).

7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2005 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення – 26.04.2022).

8. Ю.Б. Ірха. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в інтересах національної безпеки України в сучасних умовах. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 78-87.

Наталія МАРІЧ

аспірантка ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
(ПрАТ «ВНЗ «МАУП») Київ

ПРАВО НА ЗАМІНУ ВИКОНАННЯ ОКРЕМИХ ЮРИДИЧНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ, НЕСУМІСНИХ ІЗ РЕЛІГІЙНИМИ ЧИ ІНШИМИ ПЕРЕКОНАННЯМИ ЛЮДИНИ: ЮРИДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

У будь-якому суспільстві і в усіх державах поряд із правами людини та інших суб'єктів існують обов'язки. Фактично прав без обов'язків не буває. Громадянин має право на певні блага, інші ж суб'єкти зобов'язані не перешкоджати йому в реалізації цього права. Як справедливо зазначив Г. Кельзен, у «царині права говорять про право та обов'язок, а не про обов'язок і право, як у сфері моралі, де дужче наголошується саме обов'язок» [1, с. 147]. Однак це правило, на нашу думку, не діє в умовах воєнного або надзвичайного стану. За таких обставин значення юридичних обов'язків, особливо військового, підсилюється.

Юридичний обов'язок кожного громадянина – це необхідність певної його поведінки, зумовленої потребами інших суб'єктів суспільства та суспільства загалом. Держава встановлює юридичні обов'язки громадян, які об'єктивуються в джерелах права, і забезпечує їх реалізацію.

У сучасних умовах повномасштабного воєнного вторгнення РФ на територію України виконання юридичних обов'язків стало важливим. Однак у ряді випадків людина, громадянин у зв'язку з дотриманням, сповіданням певних релігійних чи інших переконань не може виконувати деякі юридичні обов'язки. За загальним правилом, відмова від реалізації юридичних обов'язків вважається протиправною поведінкою і, особу притягають до юридичної відповідальності. Однак у законодавстві демократичних держав передбачена можливість заміни виконання одного юридичного обов'язку іншим, у зв'язку з релігійними чи іншими переконаннями людини.

У Конституції України закріплено, що ніхто не може ухилитися від виконання своїх обов'язків перед державою або відмовлятися від дотримання законів з мотивів

релігійних переконань. При цьому дозволяється заміна військового обов'язку на альтернативну службу (ч. 4 ст. 35 Конституції України).

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року передбачає, що «заміна виконання одного обов'язку іншим з мотивів переконань допускається лише у випадках, передбачених законодавством» (ч. 3 ст. 4) [5]. Тобто, даний Закон України не конкретизує випадків, на відміну від Конституції України, котра передбачає лише один випадок такої заміни.

До юридичних обов'язків, виконання яких в Україні (та й в інших державах) може суперечити релігійним чи іншим переконанням людини, можна віднести виконання військового обов'язку, отримання науково обґрунтованого медичного лікування, вакцинації тощо.

У сучасних умовах війни в Україні особливе значення має реалізація громадянами України військового обов'язку. Але за певних обставин військовий обов'язок може бути замінений на альтернативну службу. Законом України «Про альтернативну (невійськову) службу» від 12.12.1991 (у редакції Закону України від 18.02.1999) передбачено, що альтернативна служба запроваджується замість проходження строкової військової служби і має на меті виконання обов'язку перед суспільством (ч. 1 ст. 1) [3]. Згідно зі ст. 2 цього Закону, право на альтернативну службу мають громадяни України, якщо виконання військового обов'язку суперечить їхнім релігійним переконанням і якщо ці громадяни належать до діючих згідно з законодавством України релігійних організацій, вівчення яких не допускає користування зброєю [2].

На нашу думку, у контексті виконання військового обов'язку виникає не право на альтернативну службу, а право на заміну військової служби альтернативною. Альтернативна служба є виконанням юридичного обов'язку, проте уже в іншій, відмінній від військової служби формі.

Однією з важливих проблем – є відсутність застосування інституту альтернативної служби під час мобілізації. У Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 (у редакції Закону України від 2.03.2005) [4] порядок проходження альтернативної служби військовозобов'язаними в особливий період законодавчо не встановлений, відповідно, це питання потребує нормативного врегулювання.

Указ Президента України №64/2022 від 24 лютого 2022 року «Про введення воєнного стану в Україні» не запроваджує обмеження конституційного права на свободу віросповідання (ст. 35). Тому віруючі громадяни України, які згідно зі своїми релігійними переконаннями не можуть захищати державу зі зброєю у руках, мають право на альтернативну (невійськову) службу навіть під час воєнного стану.

Пропонуємо: у Конституції України, Законі України «Про альтернативну (невійськову) службу», у Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» закріпити право громадян на заміну військової служби альтернативною не лише з релігійних переконань, а й з інших – філософських, етичних тощо, як це передбачено в законодавстві багатьох демократичних держав світу. При цьому в умовах воєнного стану це право правомірно може бути обмежене державою. Це впливає зі ст. 64 Конституції України: «Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України».

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням терміну дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції».

Отже, альтернативна служба є виконанням юридичного обов'язку, проте уже в іншій, відмінній від військової служби формі. В сучасних умовах воєнного стану України інститут альтернативної служби функціонує. Однак, на законодавчому рівні є необхідність вдосконалити цей інститут в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кельзен Г. Чисте правознавство: з додатком: Проблеми справедливості / пер. з нім. О. Мокровольського. Київ: Юніверс, 2004. 496 с.
2. Перелік релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 10.11.1999 № 2066. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2066> (дата звернення: 27.04.2022).
3. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12.12.1991 № 1975-ХІІ (у редакції Закону від 18.02.1999). *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12> (дата звернення: 28.04.2022).
4. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993, № 3543-ХІІ (у редакції Закону України від 2.03.2005). *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-1> (дата звернення: 28.04.2022).
5. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 № 987-ХІІ. *Голос України*. 1991. 6 січ.

Лілія ЯРМОЛ

доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Діана РОЗУМ

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Увесь час свого розвитку людство виборювало розширення своїх прав ціною власного життя через конфлікти між окремими особами і цілими націями. Прийняті стандарти у сфері сучасних прав людини та громадянина є цінним колективним надбанням людства, відображенням багатовікового досвіду усіх народів.

Проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. відкрило нову сторінку в історії нашої країни та її народу, дало змогу розширити права і свободи громадян, наповнивши їх новим змістом.

Конституція України (1996 р.) у ст.1 проголошує правову природу Української держави. Ст. 3 Основного Закону України проголошує особу та її права найвищою соціальною цінністю в Україні. Принцип відповідальності держави за особистість у своїй діяльності є урочистим, а встановлення прав і свобод людини та громадянина визначається першочерговими зобов'язаннями держави. Відповідно до Конституції України, основними правами громадян є їх можливості здійснювати певні дії для задоволення своїх важливих матеріальних потреб і духовних інтересів, які визначені державою. Зокрема, ст. 23 Основного Закону України встановлює: «Право кожного на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям». Одне з основних та невідчужуваних прав гарантує ст. 27 Конституції України: «Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань». Ст. 30 Конституції України встановлює: «Кожному гарантується недоторканність житла» **[Ошибка! Источник ссылки не найден.]**. Конституція України закріплює ще багато інших важливих прав людей. Ці права невід'ємні, тобто захищені від будь-якого посягання на них.

Проте, кожне з цих прав було порушене внаслідок війни, яка відбувається на території України внаслідок російської агресії. З початку повномасштабного вторгнення на територію України 24 лютого 2022 року мільйони українців втратили можливість реалізувати свої основні права.

Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 року [7] введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб. Указом Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 14 березня 2022 року [8] строк дії воєнного стану в Україні продовжено з 05 години 30 хвилин 26 березня 2022 року строком на 30 діб. Указом Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 18 квітня 2022 року [9] строк дії воєнного стану в Україні продовжено з 05 години 30 хвилин 25 квітня 2022 року строком на 30 діб. За Законом України "Про правовий режим воєнного стану" від 12.05.2015 року [5] у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30, 34, 38, 39, 41, 44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі необхідних для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану. Можуть бути обмежені такі конституційні права: право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом; право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються

органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування; право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працюю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

Найбільш вразливими у період війни в Україні виявилися діти. Під час збройних конфліктів порушуються всі їхні конституційні права: право на життя, право бути зі своєю сім'єю, право на здоров'я, право на розвиток особистості, а також право на турботу і захист. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2021 р. регулює і питання статусу дітей, які опинилися в умовах збройних конфліктів [4]. Під його дію підпадає «дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні». Держава повинна вживати всіх необхідних заходів для забезпечення їх захисту, догляду за ними та возз'єднання їх із членами сім'ї, включаючи розшук, звільнення з полону, повернення в Україну дітей, незаконно вивезених за кордон.

Жахливими є події в Бучі, Ірпені, Бородянці, Харкові, Маріуполі та багатьох інших українських містах. Ці нелюди розстрілювали цивільних, а потім їздили по тілах танками. Гвалтували місцевих мешканок, у тому числі неповнолітніх. Грабували будинки: вивозили все — від пральних машин до спідньої білизни. Зрадники допомагали загарбникам створити гуманітарну катастрофу. Окупанти прицільним вогнем знищували об'єкти життєзабезпечення міста. Було спалено всі міські автобуси, підготовлені для евакуації населення. росіяни депортували 33 тис. місцевих жителів з міста - їх вивезли до росії та тимчасово окупованих територій Донецької області .

Отже, були порушені майже всі можливості людини, гарантовані їй Конституцією України: право на життя, право на повагу до гідності, право на свободу та особисту недоторканість, право на недоторканність житла, право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло та багато інших прав.

З метою поновлення конституційних прав людини та громадянина в Україні було прийнято ряд нормативно-правових актів: наприклад, Постанова Кабінету Міністрів «Про реалізацію спільного з Місією Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні та Товариством Червоного Хреста України проекту щодо додаткових заходів із соціальної підтримки окремих категорій населення» від 26 квітня 2022 р. [6], яка постановляє надання соціальної підтримки для окремих категорій населення, зокрема із числа внутрішньо переміщених осіб в розмірі 2500 гривень на кожного отримувача на місяць, що сприяє забезпеченню права на достатній життєвий рівень. Важливою є Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 20 вересня 2022 р. [3], яка передбачає компенсацію за пошкоджене або знищене майно юридичним та фізичним особам. Також актуальним є Розпорядження Кабінету Міністрів «Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію» від 25 березня 2022 р.

[1], яке дає змогу реалізувати право на підприємницьку діяльність шляхом переміщення підприємств у разі потреби на безпечну територію.

У воєнний період забезпечення конституційних прав людини та громадянина в Україні є надзвичайно складним завданням, адже вони не тільки обмежуються державою, а й порушуються країною-агресором. Однак державна влада України докладає багато зусиль та шукає можливості для реалізації та поновлення конституційних прав людини та громадянина в Україні у воєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію: Постанова Кабінету Міністрів від 25 березня 2022 р. № 246-р. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 30.04.2022).
3. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів від 20 березня 2022 р. № 326. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 30.04.2022).
4. Про охорону дитинства: Закон України від 21.04.2021. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 21.04.2022).
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 04.05.2022).
6. Про реалізацію спільного з Місією Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні та Товариством Червоного Хреста України проекту щодо додаткових заходів із соціальної підтримки окремих категорій населення: Постанова Кабінету Міністрів від 26 квітня 2022 р. № 487. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <http://www.rada.gov.ua>. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-realizaciyu-spilnogo-z-misiyeyu-mizhnarodnogo-komitetu-487-260422> (дата звернення: 30.04.2022).
7. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 04.05.2022).
8. Указ Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 14.03.2022. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133/2022#n2> (дата звернення: 04.05.2022).
9. Указ Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 18.04.2022 р. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/259/2022#n2> (дата звернення: 04.05.2022).

Лілія ЯРМОЛ

доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Марія БУЦЯК

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЖІНОК У ВОЄННИЙ ПЕРІОД В УКРАЇНІ

Жінки займають особливе місце у будь-якому суспільстві. Попри це, становлення інституту захисту прав жінок до набуття сучасного вигляду пройшло складний шлях. Значна кількість наукових досліджень присвячена саме цьому важливому питанню. На сьогодні права жінок становлять складний, багатогранний феномен, який у процесі формування стикається зі значною кількістю труднощів та бар'єрів [2].

Основу міжнародно-правового механізму захисту прав жінок закладено у ст. 1 Статуту ООН, де вказується, що держави повинні поважати усіх людей незалежно від статі [8]. ООН прийняла низку міжнародно-правових документів, що стосуються конкретних прав жінок, а саме: Конвенцію про політичні права жінок 1952 року; Конвенцію про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року та інші. Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року займає серед них особливе місце. Конвенція, як і інші ратифіковані міжнародні договори, є частиною національного законодавства України, а отже, має обов'язкову юридичну силу. Конвенція спрямована на подолання дискримінації і забезпечення прав жінок у багатьох сферах життя. Йдеться про: громадянські, політичні, культурні, соціальні та економічні права [9, с. 29-31].

Основним нормативно-правовим актом України, спрямованим на реалізацію жінками та чоловіками своїх рівних прав і можливостей, є Конституція України від 28.06.1996. Відповідно до ч. 3 ст. 24 Основного Закону України, рівність прав жінки і чоловіка забезпечується кількома механізмами: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, яка передбачає, зокрема, надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [4].

Крім Основного Закону України, існує низка інших важливих нормативно-правових актів, спрямованих на гарантування прав жінок в Україні. Йдеться про Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005; Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012; Закон України «Про запобігання та протидію домашньому

насильству» від 07.12.2017; Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20.09.2011.

Стаття 3 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» передбачає утвердження гендерної рівності; недопущення дискримінації за ознакою статі; застосування позитивних дій; запобігання та протидію насильству за ознакою статі, у тому числі всім проявам насильства стосовно жінок; забезпечення однакової участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень; забезпечення однакових можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків; підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства; виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері; захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі [6].

Україна як правова держава закріпила у своєму законодавстві головні ідеї та принципи недискримінації в політичній, економічній, культурній та інших сферах. На жаль, на практиці ми часто спостерігаємо недотримання й порушення цих принципів. Так, не завжди надається необхідна допомога жінкам, що потерпіли від домашнього насильства, лунають принизливі та образливі висловлювання щодо жінок від публічних осіб, представників ЗМІ, покладення турботи про дітей та домашньої роботи переважно на жінок, закріплення дискримінаційних стереотипів щодо жінок у дитячих та підліткових освітніх програмах, замалі покарання або звільнення від відповідальності при звалтуванні [10].

З перших днів повномасштабного вторгнення російських військ в Україну в різних її районах відбувається жорстоке порушення прав жінок. Мілітаризація останніх років у Донбасі призвела до зростання рівня гендерного насильства та обмеження доступу жінок до основних послуг. Тепер ця тенденція шириться всією країною. Як констатує правозахисна організація Amnesty International, порушення прав людини та зазіхання на гендерну рівність за останні 12 місяців призвели до значного зниження рівня захисту та посилення загроз щодо жінок та дівчат у цілому світі. При цьому воєнний конфлікт в Україні створює у світі нову кризу. «Зображення жінок, які народжують, ховаючись від авіаударів, жінок, які рятуються від бомб, дітей на руках скорботних матерів демонструють, що означають для жінок і дітей конфлікт та гуманітарну кризу», – сказано у заяві Amnesty International [5]. У звіті Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) наведено такі дані: з початку російського вторгнення в Україну загинули 331 чоловік, 211 жінок, 22 дівчинки та 40 хлопчиків, а також 61 дитина та 815 дорослих, стать яких поки що не встановлено, поранено 2195 людей. УВКПЛ вважає, що фактичні цифри значно вищі, оскільки отримання інформації з деяких місць, де точилися бої, затримується, а багато повідомлень все ще чекають на підтвердження [1]. За останніми оцінками ООН, кількість біженців з України наблизилась до 5 мільйонів, близько 7,1 млн. українців є внутрішньо переміщеними особами, і їх кількість «зростає з кожною хвилиною» [3].

Рада Безпеки ООН провела брифінг, присвячений впливу повномасштабної військової агресії Росії проти України на жінок та дітей. Очільниця Ла Страда Україна Катерина Черепаха зазначила, що жінки та діти-біженці часто стають жертвами насильства та торгівлі людьми. Ла Страда Україна також отримує дзвінки з Маріуполя про примусову депортацію. «Цивільні, у тому числі діти без супроводу, вивозяться російськими військовими до Донецька, а потім далі до Росії. Робиться це під погрозами

згвалтування та вбивства», повідомила експертка. Вона звернула увагу і на те, що російські військові вбивають жінок, які залишаються зі своїми громадами, допомагаючи їм.

Постійна представниця при ООН Лінда Томас-Грінфілд заявила, що 90% біженців з України жінки та діти, і це створює додатковий ризик їхній безпеці. Водночас Томас-Грінфілд відзначила, що українські жінки не є пасивними жертвами цієї війни, «вони відіграють важливу лідерську роль»: мужньо захищають свої домівки, громади та країну, захищають свої сім'ї та дітей, забезпечують їжею, водою та ліками тих, хто цього потребує.

Постійний представник України при ООН Сергій Кислиця повідомив, що безпека жінок-біженок викликає занепокоєння. І країни мають зосередитися на тому, щоб захистити їх від сексуального насильства та торгівлі людьми. Наприкінці свого виступу він також зачитав лист, який дев'ятирічний український хлопчик написав своїй мамі на 8 березня. Його мама була вбита, коли намагалася врятувати себе та сина, виїжджаючи з Гостомеля. «Такі листи не повинні існувати. Але якщо вони є, то це означає, що відбувається щось дуже неправильне, в тому числі тут, в ООН. Це означає, що механізм захисту та підтримки миру не працює і має бути полагоджений. Але чи може це статися, поки Росія використовує свої права як постійного члена Ради безпеки? Якщо ми не у змозі зупинити Кремль, більше і більше дітей стануть сиротами. Сьогодні – в Україні. Завтра – будь-де», заявив український постпред [7].

Без сумніву, питання переслідувань та сексуальних домагань, від яких страждають жінки та дівчата, має бути вирішене нагально. Весь світ повинен зупинити насильство, яке чинить загарбник. Забезпечення прав жінок буде гарантовано тоді, коли надаватиметься належний правовий захист жінкам. Такий захист можна отримати від кваліфікованих юристів. Слід додати, що міжнародні організації повинні вжити заходів та забезпечити захист мирних людей, а не лише проявляти свою стурбованість на словах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. В ООН озвучили кількість жертв серед мирних українців від початку війни. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/04/06/novyna/suspilstvo/oon-ozvuchyly-kilkist-zhertv-sered-myrynx-ukrayinciv-pochatku-vijny> (дата звернення: 21.04.2022).
2. Замула А.Ю. Що ми знаємо про захист прав жінок? URL: <https://ukrainepravo.com/international-law/public-international-law/shcho-my-znayemo-pro-zakhyst-prav-zhinok/> (дата звернення: 15.04.2022).
3. Кількість біженців з України наблизилась до 5 мільйонів URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/04/18/novyna/suspilstvo/kilkist-bizhencziv-ukrayiny-nablyzylas-5-miljoniv> (дата звернення: 21.04.2022).
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/> (дата звернення: 15.04.2022).
5. Польська К., Шепелева А. Al фіксує різке погіршення ситуації з правами жінок в Україні. URL: <https://www.dw.com/uk/al-fiksuie-rizke-pohirshennia-stanovyshcha-iz-pravamy-zhinok-v-ukraini/a-61047401> (дата звернення: 19.04.2022).

6. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005. № 2866-IV. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#top> (дата звернення: 16.04.2022).
7. Соломко І. «Українські дівчата коротко стрижуться, сподіваючись уникнути зґвалтування військовими РФ», - посолка США при ООН про повідомлення з України URL: https://ukrainian.voanews.com/a/un_rada_bezpeky_zhinky/6524907.html (дата звернення: 19.04.2022).
8. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 16.04.2022).
9. Уварова О. О. Права жінок та гендерна рівність: навч. посіб. Київ, 2018. 204 с.
10. Чорна О. Топ-10 порушень прав жінок в Україні: гарячі факти [URL: https://zmina.info/columns/top10_porushen_prav_zhinok_v_ukrajini_garjachi_fakti-2/](https://zmina.info/columns/top10_porushen_prav_zhinok_v_ukrajini_garjachi_fakti-2/) (дата звернення: 19.04.2022).

Лілія ЯРМОЛ

доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Анна КУЗЬ

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА МИРНІ ЗІБРАННЯ В УКРАЇНІ

Право на мирні зібрання є однією з конституційних гарантій свободи світогляду і віросповідання, думки і слова, вільного вираження своїх поглядів і переконань, права на вільний розвиток своєї особистості.

Право на мирні зібрання можна розглядати і як політичне право кожної особистості, і як засіб для здійснення багатьох інших громадянських, культурних, економічних, політичних та соціальних прав. Ці права є невід'ємними складовими демократії, оскільки саме людям вони дають змогу «висловлювати свою політичну думку, займатися літературними та мистецькими заняттями та іншими культурними, економічними та соціальними діями, займатися релігійними обрядами та іншими переконаннями, формувати та вступати в профспілки та кооперативи й обирати керівників, щоби представляти їхні інтереси та залучати їх до відповідальності» [13, с. 5].

О. Васьковська дала доволі повне визначення поняття права на мирні зібрання: право на мирні збори – це конституційне основоположне право чисельно необмеженої групи осіб збиратися мирно і без зброї для реалізації масового волевиявлення й оприлюднення своєї громадянської позиції з тих чи інших суспільно значущих проблем [4].

Цікавим є окреслення Девіда Меда, на думку якого люди збираються в маси для того, аби мати змогу ефективніше й «гучніше» донести свої думки до загалу, а також створити відповідну платформу для відкритих дебатів, де кожен може вільно виражати свою позицію [11, с. 98].

Обов'язковими ознаками мирного зібрання є його мирний характер та організованість.

У випадку застосування сили (заздалегідь заплановано чи спонтанно), зібрання набуває характеру немирного. Мирність зібрання виключає також можливість особи мати при собі зброю.

Право на мирні зібрання як природне право зафіксоване в основних міжнародних документах з прав людини. Так, у Загальній декларації прав людини (ООН, 1948 р.) проголошено, що «кожна людина має право на свободу мирних зборів і асоціацій» (ч. 1 ст. 20).

Право громадян на мирні зібрання проголошується у ряді міжнародних актів, котрі також є частиною національного законодавства України, насамперед, в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (далі – МПГПП) (ст. 21), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Рада Європи, 1950 р.) (ст. 11), Конвенції про права дитини (ООН, 1989 р.) (ст.15).

У МПГПП визнається право на мирні збори. Користування цим правом не підлягає жодним обмеженням, окрім тих, які накладаються відповідно до закону і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб (ст. 21). Необхідно зауважити, що у вказаному пакті, про жодні терміни сповіщення про проведення мирних зборів не йдеться.

Право громадян на мирні зібрання зафіксоване і в окремих документах органів ООН, наприклад, у Резолюції 31/37 Ради з прав людини ООН «Заохочення і захист прав людини в контексті мирних протестів» (24. 03. 2016р.) [9].

Рада з прав людини ООН, згідно з зазначеною резолюцією, закликала всі держави заохочувати створення безпечних і належних умов для окремих осіб і груп осіб задля здійснення ними своїх прав на свободу мирних зібрань, вираження поглядів і асоціації. Усі держави зобов'язані за будь-яких обставин, в тому числі в контексті мирних протестів, заохочувати, поважати і захищати права людини і запобігати порушенням прав людини, в тому числі позасудові страти, страти без належного судового розгляду або довільні страти, довільні арешти і затримання, насильницьке зникнення, катування та інші жорстокі, нелюдські або ті, що принижують гідність видів поводження і покарання, а також сексуальне насильство (п.1).

У Конституції України від 28 червня 1996 р. проголошено, що «громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування» (ч. 1 ст. 39).

Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом, відповідно до закону, і здійснюватися лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, захисту прав і свобод інших людей (ч. 2 ст. 39) [7].

Окрім Конституції України, право на мирні зібрання зафіксоване ще в одному важливому нормативно-правовому акті України – в Цивільному кодексі України (2003 р.). Зокрема, у ньому зазначено, що фізичні особи мають право вільно збиратися на мирні збори, конференції, засідання, фестивалі тощо (ч. 1 ст. 315). Обмеження щодо реалізації права на мирні зібрання може встановлюватися судом відповідно до закону (ч. 2 ст. 315) [12].

В одному зі своїх рішень Конституційний Суд України наголосив, що «право громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, закріплене в ст. 39 Конституції України, є їх невідчужуваним і непорушним правом, гарантованим Основним Законом України (п. 2.) [10].

Оскільки в Україні діє воєнний стан, варто зазначити, що у Законі України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. зазначено: «забороняти проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів» (ч. 8 ст. 8) [8].

Попри це, у теперішній воєнний час люди масово виходять на мирні мітинги на тимчасово окупованих РФ територіях України. Наприклад, в окупованій російськими військами Каховці на Херсонщині люди вийшли на мітинг за Україну [3]. В суботу, 5 березня зранку, у Херсоні на площі Свободи зібралися сотні місцевих жителів на акцію проти дій окупантів, які фактично захопили місто. очевидці кажуть, що містяни йшли навіть із найвіддаленіших куточків міста. На площі вони тримали українські прапори, скандували «Херсон – це Україна», «Ганьба», «Фашисти» та вимагали від російських військових, які стояли поруч, забиратись геть з Херсону. Російські військові кілька разів намагались розігнати натовп пострілами у повітря, проте це не зупинило херсонців [6]. Також мешканці міста-супутника ЧАЕС Славутич вранці 26 березня вийшли на мирну акцію проти російських окупантів. Попри російські танки, які стояли на околицях міста, сміливі мешканці масово вийшли на площу, щоб продемонструвати ворогу свою позицію [5]. 2 квітня жителі окупованого міста Енергодар Запорізької області зібралися на мітинг, проте цього разу російські окупанти використали гранати і стрілецьку зброю, були поранені та затримані [2]. Мешканці міста Краматорськ на Донеччині вийшли на мітинг із прапорами України та гаслами «Краматорськ – це Україна!». Наприкінці всі присутні виконали державний гімн «Ще не вмерла України...» [1].

Отже, мирні зібрання громадян України стали одним із засобів боротьби з ворогом, проявом їхньої позиції щодо необхідності припинення війни в Україні, засудження агресора і притягнення його до міжнародної відповідальності.

Законодавство України про мирні зібрання потребує удосконалення з огляду на зміни, що відбулися в суспільному та державному житті нашої країни, та узгодження його з міжнародними документами з прав людини. Зокрема, необхідно прийняти спеціальний Закон України, присвячений праву на мирні зібрання. Така вимога відповідає Конституції України, в котрій зазначається: «обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону» (ч. 2 ст. 39).

Положення Конституції України (ст. 39) необхідно узгодити з міжнародними нормами, а саме:

- гарантувати кожному, а не лише громадянам право на мирні зібрання;
- передбачити можливість проведення мирних зібрань у будь-яких формах, а не лише у формах зборів, мітингів, походів та демонстрацій.

Частину 2 ст. 39 Конституції України привести у відповідність до ч. 2 ст.11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і викласти її в такій редакції: «здійснення права на мирні зібрання не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Краматорськ – це Україна»: жителі міста вийшли на мітинг. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/23/7325198/> (дата звернення: 23.02.2022).
2. В Енергодарі росіяни розігнали мітинг чергами з мінометів – є поранені. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/2/7336565/> (дата звернення: 02.04.2022).
3. В окупованій Каховці люди вийшли на мітинг. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/27/7335011/> (дата звернення: 27.03.2022).
4. Васюковська О.В. Конституційне право на мирні збори та механізм його реалізації в Україні. Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2007. 20 с.
5. Жителі Славутича вийшли на мирну акцію проти окупантів. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/26/7334677/> (дата звернення: 26.03.2022).
6. Жителі Херсону вийшли на мітинг проти дій військових Росії. URL: <https://www.radiosvoboda.org/amp/news-kherson-aktsiya-protu-rosiyi31737516.html> (дата звернення: 05.03.2022).
7. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 23.04.2022).
8. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015р. №389-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 23.04.2022).
9. Резолюція 31/37 Совета по правам человека ООН «Поощрение и защита прав человека в контексте мирных протестов» (24 марта 2016 года). URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/196/01/PDF/> (дата звернення 01.05.2022).
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання) від 19.04.2001 № 4-рп/2001 (справа № 1-30/200). *Офіційний вісник України*. 2003. 25 лип. № 28. Ст. 1379.

11. Серета М. Співвідношення права на свободу мирних зібрань із суміжними правами. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 4(83). С. 97–107.

12. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 № 435-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. 28 берез. № 11. Ст. 461.

13. Maina Kiai. Report of the Special Rapporteur on the rights to freedom of peaceful assembly and of association. 21 May 2012. No. A/HRC/20/27. United Nations Human Rights Council. URL: https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session20/A-HRC-20-27_en.pdf (дата звернення: 01.05.2022).

Анна ПАВЛЮК

студентка юридичного факультету
Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича

Науковий керівник:

Марина ФЕДОРЧУК

асистент кафедри публічного права
Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича

ЮРИДИЧНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Починаючи з 2014 року, на тлі російської збройної агресії проти України особливого значення набули окремі положення про додаткові обов'язки внутрішньо-переміщених осіб. Подолання негативних наслідків внутрішнього переміщення та забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб вбачається одним з першочергових завдань української держави. По-перше, це впливає із конституційного принципу взаємної відповідальності держави, громадян і тих, хто постійно законно проживає на її території. По-друге, є важливим з точки зору міжнародно-правових зобов'язань та євроінтеграційних прагнень України. По-третє, внутрішньо переміщені особи знаходяться під юрисдикцією держави свого громадянства або постійного проживання, якою є Україна, і тому на них покладаються певні обов'язки. Вони відіграють суттєве значення в механізмі правового регулювання суспільних відносин і пов'язують як демократичну соціальну правову державу, так і особу.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р., внутрішньо-переміщена особа – це громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [1].

Сьогодні сучасні тенденції диктують необхідність у подальшому розвитку системи впровадження окремих обов'язків внутрішньо-переміщених осіб. Реагуючи на зовнішньополітичну ситуацію, державні органи й органи місцевого самоврядування почали впроваджувати ряд зобов'язань, характер та обсяг яких неодноразово змінювався зі зниженням чи підвищенням загрози масового напливу вимушених переселенців. Вони стосувалися питань функціонування медичної сфери, режимів перетину кордонів і внутрішньодержавних переміщень, соціальної допомоги, сфери послуг тощо. Проте, найсуперечливішими стали саме ті заходи, які прямо стосувалися впровадження додаткових обов'язків для даної категорії осіб.

На наш погляд, впровадження окремих обов'язків внутрішньо-переміщених осіб є необхідністю для забезпечення реалізації їх прав та свобод. Вони виступають необхідним структурним елементом процесу правового регулювання, формою взаємозв'язку суспільних і особистих інтересів та важливим структурним елементом конституційного статусу особи. Згідно з ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» на території України дані особи зобов'язані:

- дотримуватися Конституції та законів України, інших актів законодавства;
- повідомляти про зміну місця проживання структурний підрозділ з питань соціального захисту населення районних, районних у місті Києві державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах рад за новим місцем проживання протягом 10 днів з дня прибуття до нового місця проживання;
- у разі подання недостовірних відомостей в заяві для отримання довідки про взяття на облік повернути суми грошової допомоги виплачені надміру;
- у разі добровільного повернення до покинутого постійного місця проживання внутрішньо переміщена особа зобов'язана повідомити про це структурний підрозділ з питань соціального захисту населення районних, районних у місті Києві державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах рад за місцем отримання довідки не пізніше як за три дні до дня від'їзду [1].

На нашу думку, необхідно визначити права, обов'язки і гарантії, які стосуються захисту осіб від внутрішніх переміщень і надати їм допомогу під час повернення або реінтеграції. Компетентні органи державної влади мають нести головну відповідальність за встановлення умов, які б забезпечили вимушеним переселенцям можливість повернутися до своїх домівок або переселитися для проживання в іншій адміністративно-територіальній одиниці. Крім того, вони повинні докладати всіх зусиль для забезпечення повернення внутрішньо-переміщеним особам їхнього майна, а якщо це неможливо – надавати відповідну компенсацію.

Від початку повномасштабної війни РФ проти нашої держави понад 6,5 млн українців були змушені переселитися в безпечніші області країни. Внаслідок чого Україна входить в десятку країн світу з найбільшою кількістю осіб, переміщених всередині країни. Зокрема, щоб набути права бути взятим на облік як вимушений переселенець особа має відповідати певним критеріям:

- постійне проживання на території, яка постраждала від негативних наслідків збройної агресії чи систематичного порушення прав людини;
- полишення місця попереднього проживання внаслідок застосування насильства чи наявності загрози для життя, безпеки чи свободи;
- наявність мети залишення попереднього місця проживання.

Таким чином, на основі сказаного вище, при дослідженні спрямованості та ефективності впровадження окремих юридичних обов'язків внутрішньо-переміщених осіб в Україні, безумовно, враховувалися причини, вплив зовнішньо-політичної ситуації та глобальні соціально-правові процеси. На основі інформації, зібраної з відкритих джерел можна зробити висновок, що задля забезпечення безпеки вимушених переселенців та охорони громадського порядку є необхідним встановлення додаткових обов'язків, а також тимчасових зобов'язань, за умови їх виправданості, адекватності та з метою суспільної необхідності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 1706-VII – ст. 1.

Лілія ЯРМОЛ

доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»;

Вікторія СТРУТИНСЬКА

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»;

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ПОВАГУ ДО ГІДНОСТІ ТА ЧЕСТІ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД ВІЙНИ

Людина – найвища соціальна цінність сучасного суспільства. Право на життя, повагу до честі та гідності – одні з основоположних прав людини. На цінності людини ґрунтується уся система сучасного права. Уже з моменту народження людина має невід'ємне право на життя, честь та гідність. Перелічені права є природними, тобто такими, які ніхто не може жодним чином ні обмежити, ні скасувати чи применшити значущість цих прав. Одним із основоположних є право на повагу до гідності та честі особи. Гідність означає визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності, з честю пов'язана позитивна соціальна оцінка особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло [4, п.4]. Кожна людина має знати й усвідомлювати ці два поняття для того, щоб розуміти межі своїх прав та обов'язків, а також права та обов'язки інших, аби не допустити порушення прав як зі свого, так і з зовнішнього боку.

Право на повагу до гідності та честі нормативно закріплене у Конституції України від 28.06.1996 р.: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» - йдеться у ст. 3 Конституції України, а також ст. 21 та ст. 28, в яких відповідно зазначається, що усі люди є вільні й однакові у своїй гідності та правах, а також кожен має право на повагу до його гідності, ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському

або шкідливому для його гідності поведженню чи покаранню [3, ст. 3,21,28]. Варто констатувати, що сучасна Конституція України є належно розвинутою з точки зору теоретичного затвердження основних прав людини, у тому числі права на честь і гідність, оскільки Україна позиціонує себе як демократична та соціальна держава, зорієнтована на євроінтеграцію. При створенні та прийнятті української Конституції було взято за основу вже прийняті та визнані всім демократичним світом акти міжнародного права, що стосуються прав людини, а саме Загальна декларація прав людини (ООН, 1948), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ООН, 1966), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (ООН, 1966), Конвенція про права дитини (ООН, 1989) тощо.

Проблематика, яка виникає при дослідженні права на повагу до честі та гідності, полягає в кількох аспектах. По-перше, немає чіткого визначення понять «честь та гідність», оскільки вони є елементами морально-етичними. По-друге, зі стрімким розвитком сучасних технологій, зокрема соціальних мереж, все частіше трапляються випадки приниження честі та гідності особи через поширення про неї неправдивої інформації. Це є проблемою, бо питання щодо урегулювання відносин у віртуальному просторі не регламентовані чітко законодавством України. Це породжує ще одну проблему – визначення сторони відповідача у суді у справах про порушення права на повагу до гідності та честі.

Виникає абсолютно логічне запитання: тож як нам діяти у випадку приниження нашої честі та гідності? У ч. 3 ст. 8 Конституції України зазначається, що норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується [3]. На підставі цього стверджуємо, що кожна особа, право на повагу до гідності та честі якої було порушено, має всі законні підстави звертатися до суду. Найчастіше це відбувається внаслідок поширення неправдивої інформації про особу або членів її сім'ї. Така особа має право на відповідь та спростування наклепу, при тому, що останнє покладається на того, хто поширив цю інформацію [8, с. 277].

В умовах повномасштабної війни в Україні російські війська чинять над жорстокі злочини, порушуючи основоположні права людини, в тому числі право на повагу до гідності та честі особи. Основною проблематикою у таких реаліях є тотальне порушення агресором будь-яких законів (як законів ведення війни, так і людських, моральних, етичних). Масові вбивства цивільного населення, катування, гвалтування, мародерство, блокування гуманітарних коридорів, розстріли цивільної інфраструктури – це лише частина злочинів та звірств, вчинених російськими солдатами. На офіційному сайті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини омбудсмен Людмила Денісова опублікувала такі факти: в Ірпені троє окупантів просто на очах 17-річної дівчини гвалтували та били її маму та 15-річну сестру, після чого обидві померли [5]; у Каховці, що на Херсонщині, у приміщенні поліції окупанти облаштували місце для катувань, де піддають тортурам заручників, використовуючи для цього електричний струм [6]; серед 86 українських військових звільнених з російського полону були і жінки, які піддавались тортурам та приниженням: їх катували, погрожували, повністю роздягали у присутності чоловіків, обрізали їм волосся тощо [7]. У перших двох випадках констатується порушення ст. 3 та ст. 27 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від

12.08.1949 року. Зокрема, у ст. 3 цієї Конвенції передбачено, що суворо заборонені насилля над життям та особистістю, наруга над людською гідністю, образливе та принизливе поводження тощо [1], а у ст. 27 Конвенції закріплено: «жінки потребують особливого захисту від будь-якого зазіхання на їхню честь, зокрема, захисту від зґвалтувань, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність» [1]. У третьому випадку, порушена ст. 14 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 року: «Військовополонені за всіх обставин мають право на повагу до їхньої особи й честі. Із жінками необхідно поводитися з усією повагою, зумовленою їхньою статтю...» [2]. Російські військові здійснюють тотальну наругу над людською особистістю, честю та гідністю, вдаючись до тортур, насильства, гвалтування, приниження тощо.

Викладені факти свідчать про численні проблеми та прогалини у системі реалізації, охорони та захисту права на повагу до гідності та честі. Що потрібно зробити, щоб змінити ситуацію? По-перше, Конституційний Суд України має здійснити офіційне тлумачення права на людську честь та гідність, дати чітку конкретизацію визначень, перелік дій, які порочать честь і гідність людини, заходів для ефективного захисту порушеного права тощо. По-друге, треба на рівні закону врегулювати відносини у соціальних мережах, оскільки все частішими стають випадки принижень та образ, а також погрози, шахрайство тощо. По-третє, необхідно конкретизувати порядок захисту порушеного права на повагу до честі та гідності.. Що ж до поліпшення ситуації із охорони, захисту порушених прав під час війни, то потрібно зауважити, що багато злочинів проти людяності та прав людини дуже важко зафіксувати, тому треба працювати над удосконаленням цього механізму. Звичайно, Україна потребує уваги та рішучих дій з боку міжнародних організацій із захисту прав людини, а не тільки співчуття чи глибокого занепокоєння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року: Міжнародний документ від 12.08.1949. ООН. *Зібрання чинних міжнародних договорів України*. 1990. №1. Ст. 25.
2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949р. : Міжнародний документ від 12.08.1949. ООН. *Офіційний вісник України*. 2010. №62. Ст. 132.
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.
4. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова пленуму Верховного суду України від 27.02.2009 р. №1. *Вісник Верховного суду України*. 2009. № 3. С. 7.
5. Уповноважений: щодня з'являються нові свідчення жahlливих статеvих злочинів рашистів зі звільнених територій. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-shchodnya-zyavlyayutsya-novi-svidchennya-zhahllivih-statevih-zlochiviv-rashistiv-zi-zvilnenih-teritorij (дата звернення: 22.04.2022)
6. Уповноважений: рашисти катують заручників у тимчасово окупованій Каховці на Херсонщині. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-

[rashisti-katuyut-zaruchnikiv-u-timchasovo-okupovaniy-kahovci-na-hersonshchini](https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-prodovzhuyut-nadhodyat-novi-shokuyuchi-svidchennya-pro-porushennya-rf-zhenevskoyi-konvenciyi-pro-povodzhennya-z-vijskovopoloneniimi) (дата звернення: 22.04.2022)

7. Уповноважений: продовжують надходити нові шокуючі свідчення про порушення РФ Женевської конвенції про поводження з військовополоненими. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-prodovzhuyut-nadhodyat-novi-shokuyuchi-svidchennya-pro-porushennya-rf-zhenevskoyi-konvenciyi-pro-povodzhennya-z-vijskovopoloneniimi (дата звернення: 22.04.2022)

8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003р. № 40. Ст. 356.

Лілія ЯРМОЛ

доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Вікторія РОМАНОВИЧ

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Інститут правової допомоги є важливою складовою реалізації прав та свобод особи. Його загальнодоступність проявляється в можливості його безоплатного отримання для певних верств населення.

Загалом правову допомогу можна розглядати як міжгалузевий інститут, що об'єднує в собі правові норми, які є основою діяльності різних державних чи громадських органів, які спеціалізуються на наданні громадянам чи організаціям правової допомоги. У вузькому значенні правова допомога – це певна система дій, яка спрямовується на забезпечення і захист прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб.

Згідно зі ст. 59 Конституції України передбачено, що «кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно». Даний конституційний припис є важливим для того, щоб забезпечити рівний доступ до правосуддя.

В Україні прийнятий спеціальний Закон «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06. 2011 р., згідно з яким: «безоплатна правова допомога - це правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел»; правова допомога – це надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення» (ст. 1).

Конституційний Суд України у своєму рішенні від 16 листопада 2000 р. № 13-рп/2000 в справі за конституційним зверненням громадянина С. щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України, ст. 44 Кримінально-процесуального кодексу України, ст. ст. 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) дав поняття «право на правову допомогу»: «Це гарантована Конституцією України можливість фізичної особи одержати юридичні (правові) послуги» [4, с. 24-30].

4 листопада 1950 року в Римі Радою Європи було прийнято Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод. У ст. 6 Конвенції закріплюється право кожного на справедливий суд та передбачається право отримання безоплатної кваліфікованої правової допомоги. При цьому безкоштовна юридична допомога в кримінальних справах має бути доступною для захисту по всіх кримінальних злочинах в інтересах правосуддя, у цивільних справах така допомога надається тоді, коли вона є обов'язковою необхідною [2].

В умовах сьогоденної ситуації на території України тема захисту прав людини є надзвичайно актуальною. Під час воєнного стану багато хто змушений був покинути свої домівки. При цьому виникає безліч правових питань, пов'язаних із війною – як отримати соціальні виплати, що робити при втраті документів, чи компенсується знищене майно, як бути із трудовими гарантіями тощо. Важливо пам'ятати, що ведення воєнного стану не впливає на обмеження прав людей на безоплатну правову допомогу, які гарантовані Законом України «Про безоплатну правову допомогу».

Система безоплатної правової допомоги з першого дня повномасштабної війни росії проти України не припиняє свою роботу, яка ведеться в регіонах, де це можливо.

Звернутися по безоплатну правову допомогу можна до найближчого бюро правової допомоги, незалежно від реєстрації місця проживання. Також багато бюро працюють в режимі онлайн, що є надзвичайно зручним в даних умовах.

Наприклад, на Закарпатті є консультаційні пункти на залізничних вокзалах. Там працюють фахівці системи безоплатної правової допомоги, їхня робота зосереджена на правовій допомозі внутрішньо переміщеним особам. Нині в області створено 36 пунктів консультування внутрішньо переміщених осіб, до яких станом на початок квітня вже звернулося майже 900 осіб; від початку повномасштабної війни у Хмельницьку область прибуло 300 тисяч переселенців, а на тимчасове проживання в області залишилося 128 тисяч осіб. Багато з цих людей втратили житло, роботу, документи, вони розгублені і не знають, як діяти, щоб налагодити своє життя. Нині на Хмельниччині організували вже 9 консультаційних пунктів для внутрішньо переміщених осіб, триває робота зі створення нових; Львівщина – один з найпопулярніших регіонів, до якого прямують внутрішньо переміщені особи. Так, в одному лише Червоноградському районі їх налічується вже більше 10 тисяч. Аби допомогти людям вирішити їх правові питання до консультування долучаються адвокати, які співпрацюють із системою безоплатної правової допомоги [5].

Проблеми вдосконалення інституту правової допомоги є важливим завданням юридичної практики і юридичної науки.

Напрямами вдосконалення і забезпечення конституційного права людини на професійну правничу допомогу в Україні є вдосконалення нормативно-правової бази відповідно до міжнародно-правових стандартів; запровадження моніторингу потреб

людей в правових аспектах, який дозволить здійснювати діяльність органів з надання правової допомоги відповідно до реальних проблем правового характеру; забезпечення інформаційної свідомості громадян про існування системи безоплатної правничої допомоги; проведення опитувань, щоб виявити з якими проблемами найчастіше стикається громадськість; залучення перекладачів для надання безоплатної правової допомоги клієнтам, які не володіють українською; належне фінансове забезпечення системи безоплатної правничої допомоги тощо. Своєчасна оптимізація чинного законодавства, дала б можливість зменшити існуючі ризики недосконалого функціонування всієї системи надання правової допомоги в Україні. Інститут правової допомоги в Україні потребує подальших реформ [1].

Отже, право на правову допомогу є особливим правом, що забезпечує кожній людині певні можливості в реалізації свого правового статусу у правовому процесі. Під час воєнного стану в Україні система безоплатної правової допомоги – це вже не лише про право, а й про допомогу. Незадовільний стан реалізації законодавства про правову допомогу й низький рівень забезпечення конституційних прав громадян актуалізують проблему вдосконалення чинного законодавства про правову допомогу й практики його реалізації. Удосконалення інституту правової допомоги в сучасних умовах стає важливим фактором підвищення ефективності правового механізму в цілому, тому правильне визначення і реалізація заходів щодо удосконалення цього інституту є важливим завданням практики і юридичної науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безоплатна правова допомога в Україні: шляхи подальшого розвитку та модернізації: матеріали Всеукр. студ. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 5 жовт. 2018 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 244 с.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 15.04.2022).
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/ \(дата звернення: 15.04.2022\)](https://zakon.rada.gov.ua/laws/ (дата звернення: 15.04.2022)).
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Д.І. щодо офіційного тлумачення ст. 59 Конституції України та ст. 44 КПК України від 16.11.2000 р. *Вісник Конституційного Суду України. 2001. № 9.*
5. Як система БПД допомагає внутрішньо переміщеним особам під час війни. *Міністерство юстиції: офіц. веб-сайт.* URL: https://minjust.gov.ua/cat_9329 (дата звернення 19.04.2022).

Лілія ЯРМОЛ

доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Марко МІДИК

студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Питання присвячене порушенням прав дитини є актуальним, оскільки діти постійно потерпають від протиправних посягань на них. Відповідно до Закону України «Про охорону дитинства» від 26.04. 2001 р., дитина – це особа віком до 18 років, якщо, згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше [14]. Згідно зі статистикою, в Україні станом на 2020 рік проживало понад сім з половиною мільйонів осіб віком до 18 років [16]. Щодо порушення прав дітей: у 2020 році на 67% збільшилася кількість повідомлень про порушення прав дітей порівняно з 2019 роком та на 104% порівняно з 2018 роком [12], тобто, з кожним роком все більше дітей страждає від порушення їхніх прав.

Гарантії захисту прав дитини – це юридичні засоби передбачені юридичними нормами та нормами міжнародного права, спрямованими на охорону, захист прав і свобод дитини. Гарантії захисту прав дитини діляться на нормативно-правові та організаційно-правові.

Згідно з 9 ст. Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [5]. Одним із них є Конвенція ООН про права дитини (ООН, 1989 р.) [4], яка була ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27.02. 1991.

До нормативно-правових гарантій захисту прав дитини відносяться: Конституція України (1996 р.), Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р., Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 р.

Основними правами дитини є право на життя, право на освіту, право на рівність, право на висловлювання власної думки, право на турботу і захист з боку держави та інші.

В Україні захист прав дітей здійснюють різні державні органи, зокрема уповноважені підрозділи органів Національної поліції, приймальники-розподільники для дітей органів Національної поліції, центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я, спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України, притулки для дітей, соціально-реабілітаційні центри, центри соціально-психологічної реабілітації дітей та інші [13]. Також важливе місце серед організаційно-правових гарантій захисту прав дитини займають судові органи України.

В Україні, на жаль, фіксується значна кількість порушень прав дитини, причому як до війни в Україні, так і зараз у воєнний період. До початку війни, найбільш поширеними були порушення прав дитини у школі.

За допомогою опитування 200 батьків, проведеного у 2020 році, 53% стикаються з порушенням прав дітей у школі, а близько 27% потрапляли в подібні ситуації 1–2 рази [11]. Найбільш поширеним порушенням прав дітей є образи, крики, погрози, неналежний стан шкільних приміщень, зокрема, кабінетів, спортивних залів та інших. Близько 48% опитуваних вказали на неякісне надання освітніх послуг. До переліку порушень увійшли заборона виходити під час уроку в туалет, неналежний стан туалету, булінг з боку педагогів та школярів [11].

Одним із найбільш поширених сфер, де порушуються права дітей, є соціальні мережі. Майже 45% підлітків проводять у соціальних мережах до трьох годин на день, а ще приблизно 50% – чотири і більше [1]. Діти використовують інформаційні технології не лише для розваг, а й для допомоги у навчанні. За статистичними даними, було помічено 90 128 мережових атак на користувачів. Крадіжка персональних даних, зняття коштів із картки, злам акаунтів у соцмережах – це лише невеликий перелік загроз для дітей в Інтернеті [8].

Поширеним серед інформаційних технологій порушенням прав дитини є кібербулінг – це цькування за допомогою соціальних мереж. Серед засобів кібербулінгу найпоширенішими є поширення неправдивої інформації, наклепи, погрози.

Згідно з даними ЮНІСЕФ в Україні, майже 50% підлітків були жертвами кібербулінгу. Кожна третя дитина прогулювала школу через кібербулінг. 75% підлітків у анонімному опитуванні підтвердили, що Instagram, TikTok і Snapchat є основними соціальними платформами для цькування [1].

Для забезпечення захисту прав дитини в соціальних мережах, треба проводити з дітьми розмови про можливу небезпеку, забезпечувати цифрову безпеку дітей у школі та вдома. Наприклад, уникати публічних Wi-fi, придумувати складні паролі, разом із дітьми використовувати двофакторну автентифікацію в соціальних мережах [8].

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну призвело до порушення усіх прав дітей, йдеться насамперед про право на життя, право бути з сім'єю і громадою, право на здоров'я, право на розвиток особистості, а також право на турботу і захист та інші [2]. Станом на 30 квітня 2021 року, з початку збройного конфлікту на Донбасі загинуло 152 дитини та 146 поранено. Лише з 2017 року близько 70 тисяч дітей отримали статус постраждалих внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, 90 з них мають такий статус через тілесні травми [2].

Згідно з даними офісу Генерального прокурора України, станом на 21 квітня 2022 року, починаючи з 24 лютого, внаслідок повномасштабної збройної агресії Росії 208 дітей в Україні загинуло та 376 поранено [17].

Міністерство освіти і науки України навело такі дані: станом на 29 квітня 2022 року, 1556 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, 102 з них зруйновано повністю [10].

За час повномасштабного російського вторгнення з тимчасово окупованих територій України до Росії насильницьким способом вивезено, за різними даними, тисячі українських дітей [7]. Двох дітей вдалося повернути, обоє були пораненими та втратили батьків під час бомбардувань Маріуполя. Також станом на 30 березня 2022

року, за даними ЮНІСЕФ близько 2 мільйонів дітей виїхали з країни від початку війни, ще 2,5 мільйона українських дітей вважаються внутрішньо переміщеними особами [9]. Лише Польща прийняла близько 1,1 українських дітей-біженців, ще сотні тисяч дітей отримали притулок у Румунії, Молдові, Угорщині, Словаччині та Чехії. За інформацією Міністерства юстиції, станом на 24 березня 2022 року, від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну народилося понад 15 тисяч малюків [2].

Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04. 2001 р. є основним законом, що регулює захист прав дитини у період війни. Керуючись цим законом, держава вживає всіх необхідних заходів для забезпечення захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, для догляду за ними та возз'єднання їх із членами сімей, включаючи розшук, звільнення з полону, повернення в Україну дітей, незаконно вивезених за кордон [14, ст. 30]. Закон України «Про соціальний захист дітей війни» від 18.11.2004 р. забезпечує їм пільги і державну соціальну підтримку [15].

Для дітей, які зростають в умовах війни, потрібно передбачити більше гарантій на конституційному рівні. Окрім того, треба робити все можливе для евакуації дітей з територій бойових дій. На це можуть вплинути урядовці інших держав, зокрема Європейського Союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпека дітей в інтернеті. *Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robota-ta-zahist-prav-ditini/bezpeka-ditej-v-interneti> (дата звернення: 23.04.2022)
2. Діти та збройні конфлікти: нормативно-правова база. *War childhood museum*. URL: <https://warchildhood.org/ua/children-and-armed-conflict-legal-framework/> (дата звернення: 21.04.2022)
3. З початку війни в Україні побралися понад 15 тисяч пар і народилося стільки ж дітей. *Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/03/24/247949/> (дата звернення: 24.03.2022)
4. Конвенція про права дитини (ООН, 1989). База даних “*Законодавство України*” / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 28.02.2022)
5. Конституція України: Закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>. (дата звернення: 28.02.2022)
6. Механізм реалізації, гарантії та захист прав та свобод людини та громадянина в Україні. Обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина в Україні. *Головне управління Держгеокадастру у Миколаївській області*. URL: <https://mykolaivska.land.gov.ua/механізм-реалізації-гарантії-та-захи/> (дата звернення: 16.04.2022)
7. Мінреінтеграції: Діти повернулися! – велика перемога людей у великій війні. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minreintegraciyi-ditipovernulysya-velika-peremoga-lyudej-u-velikij-vijni> (дата звернення: 29.04.2022)

8. Омеляненко В. Цифрові права та онлайн безпека: як захистити дітей в інтернеті. *Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2020/12/1/243194/> (дата звернення: 23.04.2022)
9. ООН: кількість біженців з України перевищила 4 мільйони, з них приблизно 2 мільйони – діти. *Голос Америки*. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/oon-v-ukraini-4-milyona-bizhenciv/6508170.html> (дата звернення: 30.04.2022)
10. Освіта під загрозою. *Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України*. URL: <https://saveschools.in.ua> (дата звернення: 29.04.22)
11. Печончик Т. Гуменюк Т. Як порушують прав дитини в школі: опитування батьків. *ZMINA*. URL: <https://zmina.info/articles/yak-porushuyut-prava-dytyny-v-shkoli-opytuvannya-batktiv/> (дата звернення: 23.04.2022)
12. Порушення прав дитини. Офіс омбудсмена торік отримав понад 1,6 тисяч повідомлень. 2021. *УКРІНФОРМ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3215413-ofisi-ombudsmana-torik-otrimav-ponad-16-tisaci-povidomlen-pro-porusenna-prav-ditini.html> (дата звернення: 16.04.2022)
13. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 № 20/95-ВР. *База даних “Законодавство України”* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр#Text> (дата звернення: 16.04.2022)
14. Про охорону дитинства: Закон від 26.04.2001 № 2402-III. *База даних “Законодавство України”* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 16.04.2022)
15. Про соціальний захист дітей війни: Закон від 18.11.2004 № 2195-IV. *База даних “Законодавство України”* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2195-15#Text> (дата звернення: 16.04.2022)
16. Статистика населення України. *Державна служба статистики України*. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html (дата звернення: 16.04.2022)
17. Ювенальні прокурори: 208 дітей загинули в Україні через збройну агресію РФ. *Офіс генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-208-ditei-zaginuli-v-ukrayini-cerez-zbroynu-agresiyu-rf> (дата звернення: 23.04.2022)

Лілія ЯРМОЛ
доктор юридичних наук, професор, доцент кафедри
теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Анастасія КАРШОК
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

Розвиток демократичної, соціальної, правової держави неможливий без чіткого розуміння, забезпечення та дотримання прав дитини, які є початком усіх прав людини. Згідно з ч. 2 ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001, дитиною є особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше. На дитину поширюються майже всі права дорослої людини. З урахуванням певних особливостей як справедливо наголошує професор О. Ф. Скакун, система прав дитини є складовою прав людини. Права дитини – це окреслені можливості неповнолітньої дитини, необхідні для її існування, виховання та розвитку. Права дитини в основному співпадають з правами людини: право на життя, ім'я, отримання громадянства, вільне висловлювання думки та ін. [10, с. 131].

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 17.03.2022. №302, утворено Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану, який сприяє координації діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів щодо евакуації дітей, розміщення та задоволення усіх потреб дітей, моніторингу дотримання прав дітей, визначення шляхів та способів вирішення проблемних питань щодо захисту прав дитини в умовах воєнного стану [11].

Питання прав дитини в Україні, завжди актуальні для дослідження, стали особливо важливими в сучасних умовах воєнного стану. Україна як правова держава закріпила у своєму законодавстві права дитини та шляхи їх реалізації у всіх сферах життя суспільства. На жаль, на гіркій практиці сьогодення, доводиться констатувати, що Україні цього недостатньо, потрібно вдосконалювати систему державного забезпечення прав дітей, які в даний час масово порушуються та не дотримуються. На нашу думку, дієва охорона та захист прав дитини залежать від ефективності механізму забезпечення прав та свобод дитини, тому необхідно постійно розширювати зміст, обсяг та можливості реалізації закріплених прав та свобод дитини, а також посилювати ефективність їх гарантованості. О. Ф. Скакун визначила механізм забезпечення прав і свобод людини як систему засобів і чинників, що забезпечують необхідні умови поваги до всіх основних прав і свобод людини, які є похідними від її гідності [10, с.133]. Без сумніву, слухною є думка Н. М. Опольської про те, що переважна більшість загальних проблеми, що об'єктивно наявні у процесі забезпечення прав і свобод дитини в Україні, пов'язана не стільки з відсутністю необхідної системи органів

державної влади, скільки з необхідністю здійснення реформотворчих змін у процесі їх функціонування [2, с.135].

В умовах воєнного вторгнення РФ на територію нашої країни захист дітей є однією з найгостріших проблем. Війна – причина найбільших порушень прав дитини, адже збройні конфлікти супроводжуються неймовірними економічними та соціальними руйнуваннями, стражданнями, каліцтвами, вбивствами. Для того щоб протидіяти злочинам доцільно проаналізувати основні порушення прав і свобод дитини в умовах війни. Згідно зі ст. 6 Закону України «Про охорону дитинства», найбільшою цінністю й основою для всіх інших прав є право дитини на життя. Уповноважена Верховної Ради України з прав людини Л. Денісова, зазначила, зокрема, що з 24 лютого 2022 року, станом на 8 годину 22 квітня 2022 року, за даними Єдиного реєстру досудових розслідувань, а також інших джерел, які потребують підтвердження, загинуло 208 дітей та постраждало 386 дітей. Фактичну кількість загиблих і поранених дітей встановити неможливо, оскільки в українських містах окупаційні війська ведуть активні бойові дії [4]. Порушення прав дитини на охорону здоров'я призводять до згубних наслідків через те, що об'єктами обстрілів ворожої армії стають заклади охорони здоров'я, автомобілі швидкої та гуманітарної допомоги. ЮНІСЕФ вже відзначає зниження охоплення населення плановою та дитячою імунізацією, зокрема проти кору та поліомієліту. Це може невдовзі призвести до спалахів захворювань, яким запобігають вакцини, особливо в перенаселених місцях, де люди шукають захисту від насильства [13]. Ще одним жахливим і жорстоким порушенням прав дітей є звалтування й інші форми насильства. Посилаючись на ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства», держава здійснює захист дітей від «усіх форм домашнього насильства та інших проявів жорстокого поводження з дитиною, експлуатації, включаючи сексуальне насильство, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють». Уповноважена зазначає, що звалтування суворо заборонене ст. 27 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року. Л. Денісова звернулась до Комісії ООН з розслідування порушень прав людини під час військового вторгнення РФ в Україну та експертної місії, створеної державами-учасницями ОБСЄ, врахувати ці факти військових злочинів РФ в Україні, щоб усі винні не уникли покарань [3].

В умовах війни порушується і право дитини на освіту, що має ключове значення для стабільного миру та подальшого відновлення зруйнованих регіонів. У зоні проведення бойових дій не мають змоги функціонувати дошкільні, загальноосвітні та позашкільні навчальні заклади, які часто стають об'єктами бомбардувань військ РФ. «Це порушує умови Декларації «Про безпеку шкіл», зруйновано понад 300 освітніх закладів, що шкодить безпосередньо розвитку дітей, адже вони не мають змоги навчатися в нормальних умовах», зазначає Олена Зеленська [1]. Хоч на початку війни Міністерство освіти і науки України і призупинило заняття у школах, проте з 14 березня навчальний процес відновлено у дистанційному форматі – до нього долучилися приблизно 3 мільйони учнів у 10 000 шкіл, що були евакуйовані або проживають в областях де ситуація з воєнними діями трішки краща. Порушується також право дитини на достатній життєвий рівень, на сімейне виховання, житло і нормальне існування та розвиток. «З початку війни близько чотирьох мільйонів дітей стали вимушеними переселенцями: у них більше немає звичного дому» [1]. На жаль, багатьох дітей досі не вдалося звільнити з територій, що опинилися в районах

активних бойових дій та в тимчасово окупованих областях. Російська армія ігнорує прохання зі створення зелених коридорів, здійснює саботаж, не зупиняє вогонь та обстрілює цивільні автомобілі з написами «Діти».

Війна в Україні стала справжнім геноцидом для нашого народу. Це підтверджує облога міста Маріуполя, звірства в Гостомелі, Ірпені, Бучі... Постанова Верховної Ради України «Про вчинення російською федерацією геноциду в Україні» від 14.04.2022. визнала дії сил РФ не просто агресією, а геноцидом українського народу. Уряд звернувся до ООН, Європейського парламенту, Парламентської Асамблеї НАТО, урядів парламентів іноземних держав, та інших, з метою викриття істинних намірів РФ у війні з Україною, та покарання усіх винних у цьому осіб [12].

Аналізуючи масштаби порушення прав дитини, варто наголосити, що військові дії є грубим порушенням прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, сімейне виховання, захист від усіх форм насилля, вибору місця проживання дитини тощо.

Намагаючись вдосконалити захист та забезпечення прав дітей як на політичному так і на законодавчому рівнях, уряд України продовжує здійснювати заходи, спрямовані на приведення внутрішнього законодавства й практики у відповідність з принципами і положеннями Конвенції ООН про права дитини. На сьогоднішній день потребує нагального вирішення питання дієвої реінтеграції та поновлення прав дитини, що можна досягти шляхом осучаснення загальнодержавних цільових програм. Підготовлено важливий проєкт Закону України від 30.03.2022 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реінтеграції та відновлення прав дитини, в умовах воєнного стану в Україні». Підтримка сімей з дітьми, внесення змін до Закону України «Про охорону дитинства» щодо формування, наповнення та ведення центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань сім'ї та дітей, створення Єдиного державного реєстру дітей, які потребують уваги з боку держави а також реінтеграції та поновлення своїх прав – така головна мета цього законопроєкту [8].

У підсумку можна зазначити, що права дитини як складова прав людини відіграють важливу роль у розвитку демократичної та правової держави. Незважаючи на численні порушення цих прав у період війни з боку РФ, наша влада намагається вдосконалювати законодавство та сприяти забезпеченню й реалізації усіх прав дитини [2, с.251]. Проте для ефективного забезпечення прав і свобод дитини одного лише вдосконалення законодавства недостатньо. Держава зобов'язана створювати ефективні гарантії реалізації прав дітей в умовах воєнного стану, здійснювати соціальні функції, особливо у галузі охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення, розробити ефективний механізм захисту прав і свобод дитини, що постраждали внаслідок воєнного конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Звернення О. Зеленської до учасників конференції щодо нової Стратегії прав дитини (2022-2027), що відбулася під егідою Ради Європи. Укрінформ із посиланням на пресслужбу глави держави. Офіційний сайт UKRINFORM. URL: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-society/3452154-polovina-ukrainskih-ditej-stali-pereselencami-iz-sotnami-nemae-zvazku-zelenska.html> (дата звернення 26.04.2022).

2. Опольська Н. Права дитини в Україні: монографія, 2-ге видання, перероблене та доповнене. URL: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/22618.pdf> (дата звернення 21.04.2022).
3. Уповноважений: рівень жорстокості армії терористів та катів РФ не знає меж – згвалтовані діти... від 08.04.2022. *Офіційний веб-сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини*. URL: https://ombudsman.gov.ua/uk/news_details/upovnovazhenij-rivenzhorstokosti-armiyi-teroristiv-ta-kativ-rf-ne-znaye-mezh-zgvaltovani-diti (дата звернення 16.04.2022).
4. Уповноважений: станом на ранок 22 квітня з початку російського вторгнення в Україні загинуло 208 дітей, постраждало – 386. *Офіційний веб-сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини*. URL: https://ombudsman.gov.ua/uk/news_details/stanom-na-ranok-22-kvitnya-z-pochatku-rosijskogo-vtorgnennya-v-ukrayini-zaginulo-208-ditej-postrazhdalo-386 (дата звернення 20.04.2022).
5. Маковецька В. Гарантії здійснення прав дитини на належне батьківське виховання. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №3. С. 35-39.
6. Сукмановська Л. М. Захист прав дітей у правоохоронній діяльності: курс лекцій. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 182 с.
7. Як змінилося навчання дітей в Україні під час війни. *Офіційний сайт ЮНІСЕФ*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/stories/education-during-war-in-ukraine> (дата звернення 25.04.2022).
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо реінтеграції та відновлення прав дитини: проект Закону України від 30.03.2022. № 7231. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1250454> (дата звернення: 29.04.2022).
9. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.04.2022).
10. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656с.
11. Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 17.03.2022. №302. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022-%D0%BF#n38> (дата звернення 21.04.2022).
12. Про вчинення російською федерацією геноциду в Україні: постанова Верховної Ради України від 14.04.2022. № 2188-ІХ. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text> (дата звернення 21.04.2022).
13. Прес-реліз ЮНІСЕФ від 24.03.2022. *Офіційний сайт ЮНІСЕФ*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/more-half-ukraines-children-displaced-after-one-month-war> (дата звернення 22.04.2022).
14. Конвенція про права дитини: прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї 20.11.1989. *Організація Об'єднаних Націй: офіційний веб-сайт*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 24.02.2022).

15. Про охорону дитинства: Закон України № 2402-III від 26.04.2001. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 20.04.2022).

16. Опольська Н. Права дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту. *Право*. 2015. № 27. С. 278-283.

Євгенія ГАРБУЗОВА

курсантка Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Артем ПЛАХОТНИЙ

викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПРАВА ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Збройні суперечки супроводжують великою кількістю економічних та соціальних знищень, муками, пораненнями, викраденням людей тощо. Захист дітей за таких обставин розглядається однією із основних актуальних тем.

З моменту проголошення незалежності це питання торкнулося України тільки іноді та було добуто позитивних результатів в області правового захисту прав і свобод дітей. У 2011 році Комісія ООН відмітила значні позитивні зміни, особливо спад рівня дитячої смертності, розвиток сімейних форм виховання дітей-сиріт, боротьбу з безпритульністю та забезпечення родин, які перебувають у важких життєвих обставинах.

Проте з березня 2014 року незаконна анексія Автономної Республіки Крим та посилення спецслужб Російської Федерації у південно-східній частині України та підтримка збройних сепаратистських формувань не припиняються спричиняти масові порушення прав і свободи дітей.

Соціальна цінність і передумова всіх інших прав — це право дитини на життя, а війна — найбільша загроза життю.

Охорона здоров'я є одним із чинників національної безпеки, через те охорона прав дітей є одним із пріоритетів державної політики. Це право значно порушується в постраждалих від конфлікту регіонах України. Розповсюджуються небезпечні захворювання, зменшуються програми вакцинації, погіршується доступ до медичних послуг. Не дивлячись на норми та практику, встановлені міжнародним гуманітарним правом, медичні заклади, машини швидкої допомоги обстрілюють, а медичного обладнання та ліків не вистачає. Відсутність доступу до медичних послуг впливає на найуразливіші групи населення, особливо на дітей, і є прямим недотриманням прав дітей на охорону здоров'я.

Насильство над дітьми під час умов війни часто приховується через недоступність зруйнованих збройним конфліктом територій та мовчання жертв через страх соціального відчуження. Жертви насильства часто не мають доступу до заходів

звільнення, реінтеграції та правової допомоги, хоча вони потребують доступу до правосуддя, реабілітації та послуг із соціального залучення [1].

З метою захисту життя та здоров'я дитини найбільш прийнятним є тимчасове переселення. Але діти постраждають психологічно, бо втрачають звичне оточення, друзів, та мешкають абсолютно в незнайомому їм місці.

За віковими особливостями розвитку, діти – це група людей, для яких характерні наївність, довірливість, залежність від інших. Вони є однією з найменш захищених верств населення і найважче пережити жахи війни.

Законодавство України, а саме Законом України «Про охорону дитинства», передбачає певний перелік дітей, які мають право на спеціальний захист і підтримку зі сторони держави:

- діти-сироти та діти, які позбавлені батьківського піклування; безпритульні діти;

- діти-інваліди та діти з вадами психічного або фізичного розвитку;
- постраждали від стихійного лиха, діти, які постраждали від аварій, катастроф;
- діти, інфіковані ВІЛ та іншими важкими невиліковними хворобами;
- діти-біженці;
- діти, які потребують додаткової допомоги або тимчасового захисту [2].

Закон розглядає дітей-біженців, які не являються громадянами України та перебувають за кордоном через вагомні страхи переслідування на основі раси, релігії, національності, громадянства, соціального статусу чи політичних переконань.

Діти, які потребують додаткового захисту – це ті, хто був змушений приїхати або залишитися в Україні і які не є біженцями, але потребують захисту через загрозу їхньому життю, безпеці чи свободі.

Діти, які потребують тимчасового захисту – це діти іноземців або осіб без громадянства, які постійно проживають у прикордонних з Україною країнах, колективно змушені шукати захисту в Україні внаслідок зовнішньої агресії тощо.

Для дієвої гарантії прав і свобод недостатньо вдосконалювати законодавство. Держава зобов'язана надавати гарантії реалізації прав дітей у збройних конфліктах, здійснювати соціальні функції, зокрема у сферах охорони здоров'я, освіти та соціального забезпечення, а також створювати ефективні механізми захисту прав і свобод громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Щорічна доповідь Спеціального представника Генерального секретаря з питань дітей збройних конфліктів Лейли Зерруги (A/HRC/25/46), 26 December 2013.

2. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 27.04.2022).

Лілія ЯРМОЛ

доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Богдана МИРОНОВА

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ЛЮДИНИ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Право на свободу вираження поглядів посідає особливе місце в системі прав і свобод людини. Воно засадничо притаманне кожній людині, яка має власну індивідуальність, є важливим чинником прояву її самобутності й унікальності.

Свобода вираження поглядів становить основоположну цінність кожної людини та фундаментальну умову існування демократичного суспільства. Значущість цієї правової категорії полягає у тому, що саме завдяки їй існує толерантне суспільство, для якого властивий ідейний плюралізм. Свобода вираження поглядів повинна забезпечувати самобутність, унікальність та індивідуальність кожної людини; сприяти взаємодії членів суспільства та гарантувати їх соціальну активність.

Свобода вираження поглядів сприяє формуванню різних думок, забезпечує відстоювання власних поглядів, а також викладення їх вербальними і невербальними засобами. Як наслідок – завжди існує обмін інформацією, через яку людство постійно прогресує, вдосконалюється та еволюціонує [1, с. 47].

У філософському розумінні свобода вираження поглядів – це можливість суб'єкта вийти за межі чуттєвого пізнання й відкрити для себе навколишній світ, засвоїти його відбитий образ.

Деякі вчені трактують свободу вираження поглядів як сукупність інших прав людини і громадянина, а саме права шукати, отримувати і поширювати ті або інші думки, оцінки, міркування, відомості, адже кожна людина є структурною одиницею суспільства, внаслідок чого вона обмінюється своїми думками, повідомленнями з іншими членами соціуму через засоби масової інформації. Побуває думка, що саме так реалізується право громадянина на свободу інформації та комунікації. Проте таке судження доволі суперечливе, оскільки людина може ділитися своїми судженнями не лише через засоби масової інформації, адже обмін інформацією відбувається під час живого мовлення чи за допомогою невербальних засобів спілкування [3, с. 36].

У ст. 34 Конституції України зазначається: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір». З огляду на це, можна стверджувати, що зміст свободи вираження поглядів становить право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на вибір кожного громадянина.

Також варто зауважити, що зміст, структура свободи вираження поглядів відображені у багатьох міжнародних актах. Зокрема, у ст. 10 Конвенції про захист прав

людини і основоположних свобод (Рада Європи, 1950 р.) (далі – Конвенція) закріплено: «Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств».

Свобода вираження поглядів – це вільне виявлення власних суджень та оцінок щодо певних подій, процесів, явищ та фактів дійсності, яке забезпечується як вербальними, так і невербальними способами та засобами [6, с. 58].

Важливим є закріплення у законодавстві саме терміна «свобода вираження поглядів», на відміну від терміна «свобода поглядів», оскільки праву не підвладний внутрішній аспект свободи та її внутрішнє регламентування. Зокрема, свобода вираження поглядів може виражатися в усній чи письмовій формі, за допомогою аудіовізуальних та фото-відео засобів, а також через живопис, архітектуру, музику тощо.

Здатність виражати погляди є продуктом мислення, який дає можливість пізнання як навколишнього середовища, так і себе.

Значення свободи вираження поглядів полягає у тому, що вона сприяє взаємодії суспільства між собою, внаслідок чого відбувається спільне прийняття рішень, наближення людства до консенсусу. Адже завдяки даній свободі відображається уся сукупність поглядів людства, поширюється інформація і відбираються найбільш вдалі судження, які спрямовуються на користь усього суспільства. Дана свобода є природною рисою і водночас необхідністю людини, втіленням її індивідуальності. Будучи пріоритетним правом кожного громадянина, вона має узагальнюючий характер щодо інших прав і свобод. Свобода вираження поглядів захищає від ідеологічного контролю, звільняє від страху висловлювати власні думки з політичних питань [7, с. 330]. Також вона забезпечує індивідуальність, унікальність та самобутність кожної особи.

Ст. 1 Загальної декларації прав людини (ООН, 1948 р.) проголошує: «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності і правах».

Особисті права і свободи людини виникають від народження та існують довічно. Вони є невідчужуваними, іншими словами – їх не можуть скасувати чи обмежити органи влади; вони не можуть бути передані чи подаровані іншим особам; від них не можна відмовитись. Це природні права людини, які не залежать від волі і свавілля державної влади, і саме забезпечення прав, окреслених природою, має бути метою кожної державної влади. Видатний англійський педагог і філософ Джон Локк стверджував, що кожна людина має повну і необмежену свободу поглядів і віросповідання, якою вона може користуватися без наказу чи всупереч наказу правителя, не відчувачи за собою провини чи гріха, але завжди за умови, що робить це щиросердечно і по совісті перед Богом, наскільки дають змогу її знання і переконання [5, с. 67].

Природне походження прав людини можна розглядати по-різному: від Бога, від свідомості людини, суспільства тощо. Безперечно, первинним джерелом природних прав людини є Бог. Господь сотворив людину, дав їй знання, віру, поняття про природні права, наділивши її ними. Попри те, що в Конституції України прямо не вказано на походження прав людини від Бога, у ній наголошено, що цей Основний

Закон нашої держави Верховна Рада України прийняла від імені українського народу, «дбаючи і про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя; усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями» [2].

Важливою складовою загального поняття свободи є свобода вираження поглядів. Це саме та можливість, те благо, що надані людині від народження і закладені у самій людській природі. Кожна людина у цьому сенсі має змогу вільно виражати свої погляди, вибирати їх форму і зміст. Основою свободи вираження поглядів людини є, власне, самі погляди, які становлять елемент свідомості людини, судження людини про що-небудь (будь-які явища, події).

Свобода вираження поглядів як природне право людини – це можливість людини виражати внутрішньо та назовні, в будь-якій формі ставлення ймовірного характеру до будь-яких теперішніх, минулих, майбутніх явищ, процесів, подій, фактів дійсності або давати їх оцінку».

Сьогоднішня ситуація в Україні дає підстави стверджувати, що право на свободу вираження поглядів зазнало значних обмежень, адже 24 лютого 2022 року РФ вторглася на територію нашої держави і розпочала повномасштабну війну. Людям стало значно складніше висловлювати свої думки і міркування, особливо це стосується окупованих територій. В Україні введено воєнний стан, під час якого діють певні обмеження. Указом Президента України від 24 лютого 2022 року «Про введення воєнного стану в Україні» зазначено, що на період дії воєнного стану можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені, зокрема, статтею 34 Конституції України [8].

Наслідком прийняття цього указу стала нота Постійного представництва України при Раді Європи, в якій заявлено про відступ від частини зобов'язань за Конвенцією. Застереження, зокрема, стосуються ст. 10 Конвенції, що гарантує свободу вираження поглядів. Такий крок дає підстави країні впроваджувати обмеження, ширші за прийнятні у звичайний час [4].

На підставі здійсненого аналізу можна констатувати, що ці обмеження введені з кількох причин: національної безпеки і територіальної цілісності України, а також із питань безпеки самих людей, які проживають на території нашої держави.

Деяко складніша ситуація у сфері ЗМІ, які є носіями відомостей про ситуацію у регіонах. Агресія російських військ ускладнила розповсюдження й оприлюднення інформації.

Отже, можемо зробити висновок, що свобода вираження поглядів – це невід'ємна можливість кожної людини в будь-якій формі виражати своє ставлення до будь-яких явищ, подій, фактів і давати їм оцінку. Саме сьогодні, під час війни, дотримання права на свободу вираження поглядів є ознакою демократичної держави, якою є Україна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ведерніков Ю. А. Теорія держави і права. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 223 с.
2. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Корельський В. М., Перевалов В. Д. Теорія держави і права: підручник для юридичних вузів і факультетів. К.: Алерта, 2012. 368 с.

4. Лабораторія цифрової безпеки. Свобода слова в Інтернеті: як Україна відповідає на Російську агресію-2022? URL: <https://dslua.org/publications/svoboda-slova-v-interneti-iaak-ukraina-vidpovidaie-na-rosiysku-ahresiiu-2022/> (дата звернення: 21.04.2022).
5. Локк Дж. Опыт о веротерпимости. Сочинения: в 3 т. М.: Мысль, 1988. URL: <http://www.philosophy.ru/library/sochineniya-v-3-kh-tomakh-t-1-filosofskoe-nasledie-t-93/> (дата звернення: 21.04.2022).
6. Протасов В. Н. Теорія держави і права: підручник. К.: Атіка, 2009. 240 с.
7. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. К.: Атіка, 2000. 656с.
8. Станіслав Єна. Колобараційна діяльність: де проходить межа свободи слова та злочину? URL: <https://pravo.ua/kolobratsiina-diiialnist-de-prokhodyt-mezha-svobody-slova-ta-zlochynu/> (дата звернення: 21.04.2022).

Лілія ЯРМОЛ

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри
теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»;

Юліана КУЗІВ

студентка Навчально-наукового інституту
права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ВІРОСПОВІДАННЯ В УМОВАХ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ

Одним із – загальносоціальних за генезисом та онтологічним статусом –прав людини є її свобода віросповідання, що становить «наріжний камінь» для багатьох інших особистісних і культурних прав.

Свобода віросповідання належить до невід’ємних, природних прав людини. Закріплення на конституційному рівні цілей розбудови України як правової та демократичної держави, а також проголошення стратегічного курсу на набуття членства в Європейському Союзі значно актуалізувало питання дієвого гарантування означеного права.

В Україні сформований юридичний механізм забезпечення свободи віросповідання людини. Зокрема, це право гарантується Основним Законом України: «Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність» (ч. 1 ст. 35) [1]. Забезпечення цього права перебачено також Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 р., Законом України «Про альтернативну (невійськову) службу» від 12 грудня 1991 (у редакції Закону України від 18.02.1999), Законом України «Про службу військового капеланства» від 30 листопада 2021 р., постановою Кабінету Міністрів України про

«Перелік релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю», затверджений 10 листопада 1999 р. та іншими нормативно-правовими актами.

Ефективне забезпечення реалізації права на свободу віросповідання значною мірою залежить і від державно-церковних відносин. Воєнні події, що відбуваються в Україні, істотно впливають на релігійне життя загалом і забезпечення права на свободу віросповідання громадян зокрема.

Воєнна агресія Російської Федерації проти України супроводжується численними порушеннями прав і свобод і свободи віросповідання, зокрема. Після окупації у 2014 році частини Донецької та Луганської областей релігійна проблематика на цих територіях набула характеру антагоністичної активності. Незаконні збройні формування проголосили Православну Церкву Московського патріархату основною релігією регіону та розпочали цілеспрямоване переслідування інших релігійних меншин. З метою реалізації такої політики на контрольованих Росією українських територіях розпочалося переслідування інших конфесій, що відрізняються від московського православ'я.

Через це на окупованих територіях Донецької та Луганської областей більшість релігійних громад змушені були припинити своє існування, віруючим доводилось молитися приватно або збиратися конспіративно, а свобода думки, віросповідання зникли як правове явище.

Подібна релігійна ситуація склалась і на території окупованого Криму. Примусове застосування російського законодавства унеможливило діяльність українських церков та релігійних громад. Окупаційна влада і надалі продовжує переслідувати релігійних діячів та окремих віруючих, зокрема мусульман з числа кримських татар, громади ПЦУ, УГКЦ, євангельських християн та Свідків Єгови, притягуючи їх до відповідальності за звинуваченням у «незаконній місіонерській діяльності». Так, з 2014 р. до 2022 р. кількість парафій ПЦУ зменшилась з 49 до 5 [2].

Після повномасштабного вторгнення РФ в Україну релігійні переслідування набули масштабнішого характеру. Нині зафіксовано чимало випадків вбивств й викрадень священників російськими військовими. Як повідомляють ЗМІ, «за три тижні воєнних дій російська армія вбила на території України щонайменше чотирьох християнських священників, ще як мінімум двох захопила в полон (одного з них згодом відпустили), і до одного військові спробували проникнути в житло» [2]. Через постійні обстріли руйнувань зазнають пам'ятки культурної спадщини Українського народу. Зокрема, знищено або пошкоджено щонайменше 58 храмів у восьми областях: Київській, Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Луганській, Сумській, Харківській та Чернігівській. Переважна більшість з них – православні храми. Зазнали значних пошкоджень також культові споруди протестантських, мусульманських, іудейських спільнот, УГКЦ та РКЦ [3].

Попри звірства російської армії проти українського населення та релігійних спільнот, Предстоятель Російської Православної Церкви патріарх Московський Кирил (Гундяєв) привселюдно підтримав війну в Україні. Кореспондент BBC News Україна В. Червоненко поінформував, що «російський патріарх Кирило благословив військових на війну проти України після літургії на свято Торжества православ'я у Москві. Він подарував ікону командувачу Росгвардії Віктору Золотову. У відповідь Золотов пообіцяв Кирилу якомога швидше зламати опір України» [4].

Внаслідок таких висловлювань Предстоятеля РПЦ кількість заявок про перехід з Української православної церкви Московського патріархату (УПЦ МП) до Православної церкви України порівняно з минулими роками значно збільшилась. Так, станом на 26 квітня 2022 р. у Львівській області зафіксовано перехід 27 парафій або майже 36,49 % від загальної кількості [5].

Як стверджує голова Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики М. Потураєв, «ці процеси природні, вони починаються і з людських позицій, і з релігійних. Ми бачимо, наскільки різними є оцінки того, що відбувається в російській православній церкві. Зокрема, дій особисто московського патріарха Кирила» [6].

З огляду на такі події, 26 березня 2022 р. за ініціативою народних депутатів України до парламенту було внесено законопроект №7213 про заборону діяльності УПЦ МП. Цей проект закону передбачає, до закону України «Про свободу совісті та релігійних організацій» внести поправку, яка забороняє діяльність релігійних організацій (об'єднань), які «безпосередньо або як складові іншої релігійної організації входять до структури релігійної організації, управління яких перебуває за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» [7].

Метою цього законопроекту є захист національної безпеки і територіальної цілісності України, запобігання розпалюванню міжконфесійної ворожнечі та колабораціонізму. На нашу думку, ухвалення цього законопроекту було б правильним і доречним рішенням, оскільки представники УПЦ МП заперечують воєнну агресію РФ в Україні. Так, священник церкви столичного військового лицюю отець УПЦ МП Валерій поминав у церкві росіян Кирила та Онуфрія, читав проросійські проповіді та заперечував війну [8].

Також варто взяти до уваги нещодавні заяви Священного Синоду УПЦ МП від 12 травня 2022 року, який за очікуванням мав стати «історичним». Проте, у своїх висловлюваннях керівництво УПЦ МП, зокрема її очільник митрополит Онуфрій (Березовський), лише остаточно підтвердили свою проросійську позицію, не засудивши ні головного винуватця війни – Путіна, ні провідника його фашистської ідеології патріарха Кирила. Натомість, Синод УПЦ МП звинуватив у розв'язуванні війни п'ятого Президента України Петра Порошенка та Православну Церкву України [9]. Безперечно, після таких заяв у чинної влади не повинно залишатися жодних сумнівів щодо ухвалення законопроекту про заборону цієї проросійської конфесії.

Варто зазначити, що 3 березня 2022 р. Президентом України Володимиром Зеленським були внесені зміни до Кримінального Кодексу України, а саме в статтю 436-2, де передбачено відповідальність за:

виправдання, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом:

- представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту;
- виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України;

гловорифікацію:

- осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочату у 2014 році;

- представників збройних формувань Російської Федерації та ін. [10].

Таким чином, війна авторитарного, репресивного російського режиму проти демократичної України має критичні наслідки для свободи віросповідання та релігійного плюралізму. З огляду на це, міжнародна спільнота повинна активніше захищати цінності життя і свободи, які зараз відстоює Україна, а всі дії російського агресора проти релігійних світоглядних позицій українців мають бути кваліфіковані як злочини проти людяності в трактуванні Римського Статуту Міжнародного кримінального суду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Звернення Євромайдан SOS та Круглого столу з релігійної свободи в Україні щодо наступу на свободу релігії під час збройної агресії Російської Федерації проти України. URL: <https://slovoproslovo.info/zvernennya-schodo-porushennya-prav-na-svobodi-virosповідання-pid-chas-zbroynoi-agresii-rosii-proti-ukraini/> (дата звернення: 26.04.2022).
3. Пошкоджені споруди релігійних спільнот Карта Державної служби України з етнополітики та свободи совісті. URL: <https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?mid-> (дата звернення: 26.04.2022)
4. Патріарх Кирило благословив війська РФ на війну проти України. Як це сталось Віталій Червоненко BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60720034> (дата звернення: 26.04.2022).
5. Перехід Церковних громад до ПЦУ Вікіпедія URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Перехід_церковних_громад_до_ПЦУ (дата звернення: 26.04.2022)
6. Понад 200 громад московського патріархату готові перейти до ПЦУ – Потураєв Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3462720-ponad-200-gromad-moskovskogo-patriarhatu-gotovi-perejti-do-pcu-poturaev.html> (дата звернення: 26.04.2022).
7. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 26 березня 2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39269> (дата звернення: 26.04.2022)
8. Священик РПЦ заперечував війну: він пішов з церкви, "прихопивши" з собою ікони (відео) Іван Бойко URL: <https://www.unian.ua/society/svyashchenik-rpc-zaperechuvav-viynu-vin-pishov-z-cerkvi-prihopivshi-z-soboyu-ikoni-video-novini-kiyeva-11790879.html> (дата звернення: 26.04.2022)
9. Заява Священного Синоду Української Православної Церкви від 12 травня 2022 р. Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ URL: <https://news.church.ua/2022/05/12/zayava-svyashhennogo-sinodu-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-12-travnja-2022-roku/> (дата звернення: 26.04.2022)
10. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 03.03.2022 № 2110-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text> (дата звернення: 26.04.2022)

Лілія ЯРМОЛ

доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Віталій ГРИЦИШИН

студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА МИРНІ ЗІБРАННЯ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ВІЙНИ

Актуальність даної теми зумовлена необхідністю з'ясування значення права на мирні зібрання та удосконалення механізму його реалізації в умовах війни в Україні, а також окреслення впливу мирних зібрань на міжнародну спільноту з метою надання необхідної допомоги у боротьбі з агресором – РФ.

Загалом право на мирні зібрання можна розглядати у двох аспектах: як природне (загальносоціальне явище) і як суб'єктивне юридичне право. Як природне явище розглядувана можливість людини не залежить від держави, має загальносоціальну природу. О. Власенко слушно зауважує, що свобода мирних зібрань визначається як природне право кожної особи, оскільки теоретично людина наділена таким правом від народження. Ніхто не може заборонити громадянам збиратися разом й обговорювати актуальні суспільні проблеми, навіть якщо це право не врегульоване національним законодавством [2, с. 15]. Як суб'єктивне юридичне право можливість на мирні зібрання визнана державою, яка надає юридичні гарантії його реалізації, охорони та захисту.

Право громадян збиратися мирно, без зброї регламентується міжнародними актами та національним законодавством. Серед міжнародних документів варто насамперед відзначити Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (Рада Європи, 1950 року), яка гарантує право кожному на свободу мирних зібрань (ч. 1 ст. 11). Стаття 21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (ООН, 1966 р.)² ратифікованого ще Указом Президії Верховної Ради Української РСР 19.10.1973 р.³ також проголошує право на мирні збори. Зазначається, що користування цим правом не підлягає жодним обмеженням, крім тих, які вводяться відповідно до закону і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб.

Статтею 39 Конституції України (1996 р.) закріплено, що громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про які завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.

Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Спектр обмежень є доволі великим, але в контексті

даної статті нас цікавлять обмеження мирних зібрань в умовах воєнного стану, зокрема в умовах воєнної агресії Росії проти України. Відповідно до п. 4 ст. 16 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16.03.2000 р., уможливується заборона проведення масових заходів, крім заходів, заборона на проведення яких встановлюється судом, а також статтею 22 передбачена можливість обмеження конституційних прав і свобод громадян [5]. Це означає можливість заборони, а не повне обмеження цього права.

Реалізацію права на мирні зібрання розглядають як сукупність умов політичного, соціального-психологічного та організаційного характеру й правових засобів, прийомів і способів для публічного вираження колективної думки з будь-яких питань суспільного життя [3].

В Україні ще не прийнято спеціального закону, котрий би встановлював обмеження щодо реалізації права на мирні зібрання, як це вимагають положення ч. 2 ст. 39 Конституції України З цього приводу і Європейський суд з прав людини у рішенні «*Веренцов проти України*» («*Vyarentsov v. Ukraine*») (2013 р.) визнав, що хоч ухвалення національного законодавства на перехідний період і потребує деякого часу, однак зволікати більше ніж двадцять років, неприйнятно, особливо якщо йдеться про таке фундаментальне право, як свобода мирних зібрань (п. 55) [1].

В умовах війни в Україні мітинги стали важливим засобом боротьби з ворогом та засобом підтримки України. Попри небезпеку їх проведення вони є потужним інструментом впливу на міжнародну спільноту, а також на агресора. Як приклад – прояви непокори у вигляді мирних зібрань у Херсонській області щодо тимчасової окупації регіону. Як зазначає «Українська правда», 13 березня 2022 року о 14:15 містяни вийшли на мирний протест проти російської окупації. За даними «Інформаційного спротиву» загалом на акцію протесту проти проголошення окупантами так званої «ХНР» вийшло близько 10 тисяч херсонців. Багато людей тримали плакати й українські прапори. Люди мітингували, хоча довкола стояли десятки озброєних російських солдатів і багато російської техніки. Згодом окупанти відкрили вогонь. На мітингу були постріли по ногах. Говорили навіть про викрадення осіб, які організували і проводили мітинги [4]. Такі дії окупантами суперечать як Конвенції про захист цивільного населення під час війни (ООН, 1949 р.), так багатьом іншим міжнародним документам щодо захисту прав людини.

Протести на тимчасово окупованих територіях – не поодинокі явище: мітинги в Енергодарі, Каховці і в багатьох інших окупованих містах дають зрозуміти окупантам їх неспроможність чинити будь-які дії на цій території, а також демонструє громадянську позицію населення, незважаючи на великі ризики. Окрему подяку протестувальникам висловив Президент України Володимир Зеленський, який стверджував, що коли люди протестують – і щобільше люди протестують, то складніше окупантам знищити нашу свободу. В ході бойових дій можна побачити чималу ефективність мирних зібрань: привернення уваги окупаційних військ та висунення до останніх певних вимог, які б допомогли повернути територіальну цілісність нашої держави.

Хвиля антивоєнних протестів прокотилася по країні агресора. За даними з сайту Радіо Свобода, вони пройшли у понад 50 містах, але найбільші проявилися у Москві та Санкт-Петербурзі. 24 лютого 2022 року в Москві, біля Пушкінської площі, зібралось 2000 протестувальників, у Санкт-Петербурзі – до 1000 протестувальників

[6]. Ці цифри вважаються найбільшими за весь час російсько-української війни і це викликає нерозуміння. Тотальна неспроможність до захисту призвела до великої кількості заарештованих. Лише за перший день війни налічувалося близько 1965 осіб. Ми дійшли висновку, що ці протести символізують білий аркуш паперу: вони є порожнім місцем порівняно з мітингами в Україні на окупованих територіях. Варто звернути увагу на безсміливість цих зібрань, Безперечно, такі пікетування не можуть бути результативними.

В умовах російсько-української війни надзвичайну підтримку Україні проявляють люди і в інших демократичних країнах. Мирні зібрання на підтримку України від Нью-Йорка до Варшави свідчать про чітку позицію людей, які закликають надавати українцям допомогу як матеріального, так і військового характеру. І це результативно. Чималу роль зіграв у цьому Світовий конгрес українців, який закликав долучитися до глобальної акції на підтримку України на тлі нарощування військ РФ.

Пропонуємо вдосконалити законодавство України про мирні зібрання таким чином:

1. Необхідно прийняти спеціальний Закон України з питання права на мирні зібрання. Така вимога прямо впливає з Конституції України (ч. 2 ст. 39).

2. Положення Конституції України (ст. 39) необхідно узгодити з міжнародними нормами, а саме: 1) гарантувати кожному, а не лише громадянам України право на мирні зібрання; 2) передбачити можливість проведення мирних зібрань у будь-яких формах, а не лише у формах зборів, мітингів, походів та демонстрацій; 3) нормативні положення щодо обмеження права на мирні зібрання привести у відповідність з ч. 2 ст. 11 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Веренцов проти України» (Vyerentsov v. Ukraine): рішення Європейського суду з прав людини у справі від 11.04.2013 (заява № 20372/11). *Офіційний вісник України*. 2013. 5 листоп. № 83. Ст. 3106.
2. Власенко О. Л. Конституційне право громадян на свободу зборів, мітингів, походів і демонстрацій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Київ, 2011. 20 с.
3. Мельник Р.С. Право на свободу мирних зібрань: теорія і практика. К., 2015. 168 с.
4. Мітинги у Херсоні 13.03.2022. *Українська Правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/13/7330971/> (дата звернення 02.05.2022).
5. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000. *База даних «Законодавство України» ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> (дата звернення 25.04.2022).
6. У Росії пройшли акції проти війни в Україні: затримували і розганяли. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/viyyna-rosiyi-proty-ukrayiny-antyvoyenna/31721653.html> (дата звернення 02.05.2022).

Аліна СИМОНЕНКО
курсантка Донецького державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Іван ІВАНОВ
кандидат юридичних наук,
доцент, завідувач кафедри
загальноправових дисциплін
Донецького державного
університету внутрішніх справ

ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

У XXI столітті, столітті наукового прориву та розвитку ще існують такі поняття й події як війна та геноцид мирного населення. І ось 24 лютого 2022 року о 5:00 ранку росія здійснила військовий напад на незалежну та суверену державу – Україну. Через безглузду війну страждає невинний народ. За останніми даними ООН більше 4,5 мільйона мирних жителів покинули Україну через вторгнення Росії. А скільки залишилося та перебуває в окупації [4].

Після 24 лютого на території України російською військовою машиною скоєно багато військових злочинів, обставини яких вже з'ясовують правоохоронні органи, а інформація про жорстокість цих подій доведена до відома світової спільноти. Це і Бучанська трагедія, і ракетний удар по Краматорському залізничному вокзалу, де загинуло багато мирних мешканців, ні в чому не винних дітей, які чекали на евакуаційний потяг та багато інших воєнних злочинів. Увесь світ стурбований звірствами російської федерації. Країна-агресор завдає нищівні удари як по інфраструктурі України, так і по цивільному населенню. Тож актуальним постає питання впровадження та реалізації норм міжнародного гуманітарного права з цього приводу.

Одна з найважливіших мирних угод міжнародного права це підписання конвенції «Про захист цивільного населення під час війни» від 12 серпня 1949 року (м. Женева) [3].

Аналізуючи військові злочини, що коїть російські збройні сили на території України, робимо висновок, що вона порушила наступні норми згаданої вище конвенції:

Стаття 3 частина I:

«З особами, які не беруть активної участі в бойових діях, у тому числі з особами зі складу збройних сил, що склали зброю, а також із тими, хто *hors de combat** унаслідок хвороби, поранення, затримання чи з будь-якої іншої причини, поводяться гуманно, без будь-якої ворожої дискримінації, причиною якої слугують раса, колір шкіри, релігія чи вірування, стать, походження чи майновий стан чи будь-які інші подібні критерії.

Із цією метою є забороненими й залишатимуться забороненими будь-коли та будь-де такі діяння стосовно зазначених вище осіб:

- а) насилля над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури;
- б) захоплення заручників;
- в) наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження;
- г) засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні» [3].

Стаття 16, частина II:

«Поранені та хворі, а також інваліди та вагітні жінки перебувають під особливим захистом і користуються особливим шануванням.

Настільки, наскільки дозволяють воєнні фактори, які необхідно враховувати, кожна сторона конфлікту сприяє заходам, ужитим для розшуку вбитих та поранених, з метою надання допомоги особам, які зазнали корабельної аварії, та іншим особам, що наражаються на серйозну небезпеку, а також з метою захисту їх від пограбування та поганого поводження» [3].

Правоохоронними органами України зафіксовано факти розстрілу, катування, повішення, згвалтування, у тому числі неповнолітніх та малолітніх осіб, цивільного населення у березні 2022 року, що в свою чергу призвело до геноциду українського народу. У цей час влада країни-агресора заперечує будь-які факти правопорушення та коментує це як навмисну провокацію та постановку української влади.

Масові розслідування міжнародних ЗМІ Bellingcat, Deutsche Welle, The Economist, BBC та The New York Times спростували коментарі російської влади. З'явилися докази, які вказують на те, що росіяни виділяли українських цивільних чоловіків і організовано вбивали їх, зокрема багато з їхніх тіл знайшли мертвими зі зв'язаними за спиною руками [1].

Стаття 17, частина II:

«Сторони конфлікту намагаються укладати місцеві угоди про евакуацію з обложених або оточених зон поранених, хворих, інвалідів, осіб похилого віку, дітей і породілей та про пропуск служителів культу всіх віросповідань, медичного персоналу та санітарного майна на їхньому шляху до таких зон» [3].

У той час як українська делегація намагалася домовитися про припинення вогню та страждань народу України, російські війська масово обстрілюють гуманітарні коридори з цивільним населенням.

Стаття 19, частина II:

«Захист, на який мають право цивільні лікарні, не може припинитися, якщо вони використовуються, крім виконання гуманітарних обов'язків, для вчинення дій, шкідливих для супротивника. Захист, однак, може бути припинено лише після відповідного попередження, у якому в усіх відповідних випадках встановлено об'єднані строк, і після того, як таке попередження залишилося без уваги.

Те, що в цих лікарнях лікуються поранені та хворі із числа особового складу збройних сил, або наявність стрілецької зброї та боєприпасів, вилучених у таких комбатантів, але ще не зданих відповідним службам, не вважається діями, шкідливими для супротивника» [3].

Міністр охорони здоров'я України Віктор Ляшко 24 лютого 2022 року написав у Фейсбуці наступне:

«Російські окупанти здійснюють обстріли лікарень. Це пряме порушення російськими військами Женевської конвенції! І це ганебний та низький вчинок слабаків! Такі дії окупантів становлять пряму загрозу життю й здоров'ю мирного населення та суперечать нормам міжнародного гуманітарного права. Заклади охорони здоров'я та медичні працівники повинні рятувати життя, а не гинути. Наші лікарні та бригади екстренної медичної допомоги перебувають у режимі повної готовності, працюють у всіх регіонах та будуть надавати допомогу за будь-яких обставин. Пишаємось відвагою та самовідданістю кожного медичного працівника. Ми обов'язково переможемо! Медики з Україною!» [5].

Це мала частина усіх злочинів російської федерації проти народу України. **Міжнародний суд ООН у Гаазі 16 березня 2022 року ухвалив, що росія має негайно припинити в Україні військові дії, які розпочала 24 лютого 2022 року.** Крім того, росія повинна забезпечити, щоб будь-які військові або регулярні збройні підрозділи, а також інші організації або особи, контрольовані нею, не робили заходів щодо відновлення «операції».

російська федерація спричинила справжній геноцид українського народу. Її незаконні діяння в Україні, починаючи з 2014 року, повинні бути покарані. Адже своїми протиправними діями вона порушила багато нормативно-правових актів, зокрема статтю 3 «Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність» та ст. 5 «Ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання» Загальної декларації прав людини [2]. І це лише мала частина всіх злодіянь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Rudenko, Olga. The Kyiv Independent “Hundreds of murdered civilians discovered as Russians withdraw from towns near Kyiv (GRAPHIC IMAGES)”.
2. «Загальна декларація прав людини» від 10 грудня 1948 року.
3. Конвенція «Про захист цивільного населення під час війни» від 12 серпня 1949 року.
4. Мультимедійна платформа іномовлення України «Укрінформ». – URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3457414-do-estonii-pribuli-ponad-30-tisac-ukrainskih-bizenciv.html> (дата звернення: 14.20.2022).
5. Щоденна програма новин каналу 1+1 виробництва 1+1 Media «ТЧН» URL: <https://www.facebook.com/viktor.liashko/posts/2567780533354055> (дата звернення 14.04.2022).

Андрій ШОСТАК
курсант Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Артем ПЛАХОТНИЙ
викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ

ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Триваючі військові дії на території України обумовлюють актуальність вивчення проблем правового регулювання режиму воєнного стану в Україні. Адже можливі обмеження прав і свобод громадян в Україні в умовах запровадження режиму воєнного стану потребують належного правового регулювання. Запровадження режиму воєнного стану потребує наявності належних правових підстав, відповідні обмеження прав і свобод людини повинні мати об'єктивні правові засади. Саме тому вивчення окремих аспектів запровадження режиму військового стану характеризується актуальністю.

Указ Президента від 26.11.2018 р. в пункті 3 передбачив можливість обмеження в Україні на період дії правового режиму воєнного стану конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбачених статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також введення тимчасових обмежень прав і законних інтересів юридичних осіб у межах та обсязі, необхідних для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Одночасно, в самому Указі зазначено, що обмеження конституційних прав може бути здійснене виключно тільки у випадку ескалації збройного конфлікту з РФ.

Правове становище людини на війні є одним із найголовніших питань у міжнародному праві, і вирішення його дуже важливе для можливої гуманізації самої війни. Очевидно, що в умовах відкритого протистояння під час військової операції ніхто не може нікому гарантувати життя, бо одна армія прагне фізично знищити іншу, солдат однієї армії вбиває солдата супротивника. Отже, для реалізації цього принципу потрібна наявність спеціальних умов, і однією з таких умов є полон. Обеззброєному ворогові, захопленому на полі бою, який не має можливості продовжувати опір, має бути гарантоване природне право - право на життя. Таким є принцип сучасного міжнародного права. Однак на протигагу позиції юристів і політиків завжди існувала позиція військових — ворог має бути повалений за будь-яку ціну [1].

Права людини — одне з найважливіших здобутків світової культури та цивілізації, бо вони втілюють у собі високі ідеали свободи та рівності, такі загальнолюдські моральні принципи, як справедливість, гуманність, милосердя. Ніхто не може позбавити людину її природних вроджених прав — на життя, на особисту недоторканність, вільний вибір своєї діяльності, свободу думок.

Закони та звичаї війни зараз представляють певну сукупність міжнародно-правових норм і моральних принципів, що регулюють права та обов'язки воюючих сторін та нейтральних держав під час війни, мета якої – усунення найбільш жорстоких форм ведення військових дій, покращення долі поранених, хворих та військовополонених, захист мирного населення, недопущення надмірного насильства між ворожими сторонами по відношенню як один до одного, так і до осіб, які безпосередньо не беруть участь у військових діях [2].

Суть війни, згідно з позицією вченого, полягає у боротьбі армій держав з метою перемоги над ворогом. Завдання права у цих обставинах полягає не так у перешкоджанні військовим силам виконувати свій обов'язок, як в укладанні цього явища у певну протокольну форму. Наявність протоколу, який закріплює ключові аспекти війни, покликана відрізнити війну, наприклад, від простого вбивства. І якщо війна — це продовження політики держави у вигляді збройної боротьби, то сама збройна боротьба зведена за своєю суттю до фізичного знищення одного солдата іншим. Причому слід врахувати, що така поведінка з початком війни на полі бою набуває легітимного характеру, заохочується ворожою державою. На цьому тлі ідеї про поважного ставлення до ворога на полі бою, про принцип гуманності при веденні війни, про цінність людського життя відступають перед необхідністю виграти одну битву або війну в цілому [3].

Система прав людини та міжнародне гуманітарне право багато в чому доповнюють одна одну. Наприклад, і там, і там особлива увага приділяється дітям, завербованим як військовослужбовці, і визнається необхідність особливого захисту дітей, які опинилися в умовах збройного конфлікту [4].

Слід констатувати, що держава може засвідчувати свою неспроможність охороняти основні права людини на непідконтрольних територіях. Однак такий підхід не розв'язує проблему збереження суверенітету, територіальної цілісності та захищеності прав людини. Тому на сьогодні перед Україною гостро постала проблема пошуку нових більш дієвих моделей правозахисної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Луцишин Г. Особливості сучасних збройних конфліктів в умовах глобалізації. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2014. Вип. 26. С. 128-133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unir_2014_26_23
2. Лямкін Р. В. Міжнародно-правовий режим захисту прав людини під час внутрішніх збройних конфліктів. URL: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzizvru_2014_6_12.pdf
3. Гнатовський М. М. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів. 2-ге вид., доповн. Одеса : Фенікс, 2015. 92 с.
4. Щербіна М. Захист прав людини в умовах збройного конфлікту. Збірник тез круглого столу, присвяченого 72-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини (м. Київ, 10 грудня 2020 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2021. 165 с.

Юлія ОДНОРОЗ

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Богдана МЕЛЬНИЧЕНКО

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРОБЛЕМИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На сьогодні в сучасному світі права і свободи людини та громадянина набувають масштабного значення, оскільки рівень їх дотримання, захист та гарантії забезпечення та функціонування є високим показником розвитку правової і демократичної держави. Стаття 3 Конституції України проголошує, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [2]. Зважаючи на сьогоднішню російсько-українську війну, питання дослідження забезпечення основних прав людини в умовах воєнного стану набуло неабиякої актуальності.

Обмеження прав людини – це звуження обсягу прав людини, а також чинники, що унеможливають або ускладнюють реалізацію особою прав та свобод [1, с. 5].

Відповідно до ст. 64 Основного Закону конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Але в умовах введення воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Однією з підстав правомірного обмеження прав людини стало введення воєнного стану в Україні із 24 лютого 2022 року строком на 30 діб Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р [3].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р., воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози безпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [4].

Згідно з п. 3 Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії

правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3].

Так, можемо зробити висновок про те, що наразі правомірно обмежуватися можуть такі права, як: право на недоторканність житла; право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; право на невтручання в особисте і сімейне життя; право на свободу пересування вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом; право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації; право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом; право на працю; право на освіту.

Однак, у той же час не можна стверджувати, що в умовах воєнного стану права людини стають чистою формальністю, зокрема законом передбачено низку прав, обмежувати які, навіть в такий скрутний час, заборонено.

Відповідно до ст. 64 Конституції України в умовах воєнного або надзвичайного стану не можуть бути обмежені такі права і свободи: рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом; право на громадянство та на зміну громадянства; право на життя; право на повагу до гідності; право на свободу та особисту недоторканність; право надсилати індивідуальні чи колективні письмові звернення та на обґрунтовану відповідь на них; право на житло; на рівні права і обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї; рівність прав дітей незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним; право на судовий захист прав і свобод людини і громадянина; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди; право знати свої права і обов'язки; гарантія, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи; право на правову допомогу; право не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази; неможливість бути двічі притягненому до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення; презумпція невинуватості; гарантія того, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначено законом [2].

На підставі аналізу норм чинного законодавства, можемо стверджувати про те, що обмеження прав і свобод у період воєнного стану здебільшого: не поширюється на основні права громадян; мають обмежений за обсягом і часом дії характер; застосовуються лише на підставі відповідних нормативно-правових актів. Окрім цього, законодавство України передбачає можливість обмеження прав і свобод

громадян в період дії воєнного стану лише в тій мірі, в якій є необхідність для забезпечення оборони країни і безпеки держави, і тих визначних межах, яких вимагає гострота стану.

Таким чином, утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Реальне забезпечення прав і свобод громадян і безпеки особи відноситься до життєво важливих інтересів України. В окремих випадках права людини можуть обмежуватися задля забезпечення загального блага, зокрема в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васечко Л. Обмеження прав людини в умовах глобалізації: проблеми теорії і практики. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 4–8.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.04.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>.
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389- VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

Олена МІЩУК

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Лілія ЯРМОЛ

доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму Національного університету
«Львівська політехніка»

ПРАВА ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Україна вже вісім років знаходиться у стані воєнного конфлікту і так чи інакше воєнні дії стосуються кожного з нас – це смерті, втрата здоров'я, майна, економічні та психологічні збитки наших співгромадян. На тимчасово окупованих територіях майже щодня порушуються права людини.

Україна є жертвою агресії Російської Федерації, що розпочалася 20 лютого 2014 року з військової операції Збройних Сил РФ із захопленням частини території України – Кримського півострова. Ця дата не заперечується навіть Міністерством оборони РФ, оскільки вказана на відомчій медалі «За повернення Криму». Між тим, лише наступного дня В. Янукович втік з Києва, а Постанова Верховної Ради України «Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України», яка стала приводом для звинувачень з боку РФ у нібито «антиконституційному заколоті в Україні», була прийнята лише 22 лютого 2014 року. Через неконтрольовану ділянку українсько-

російського державного кордону росія продовжувала постачання зброї, боеприпасів та пального на окуповану територію Донбасу для посилення підрозділів регулярних військ рф та підтримуваних нею незаконних збройних формувань (далі – НЗФ) та самопроголошених республік – Луганської та Донецької.

Цього ж року плани путінського режиму зайшли ще далі і 24 лютого 2022 р. РФ розпочала повномасштабне вторгнення в Україну. О 5 годині ранку ракетні удари розпочалися по всій території України. Крім того, російські війська вдерлися в Україну з боку кордонів Чернігова, Сум, Харкова, Херсона, Маріуполя. Важко описати словами, що в той момент відчував кожен громадянин України, адже ранок того дня у всіх почався зі слів: «Війна почалась».

"Вранці Путін оголосив про ведення спеціальної військової операції на Донбасі. Росія здійснила удари по нашій військовій інфраструктурі та наших прикордонників. У багатьох містах України було чути вибухи. Ми вводимо воєнний стан по всій території України" – такими словами Президент України Володимир Зеленський оголосив про введення воєнного стану.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в державі або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Очевидно, що у зв'язку з цим обмежуються певні конституційні права громадян. Варто зауважити, що їх вичерпний перелік із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень повинен зазначатися в указі Президента України про введення воєнного стану.

Також можуть вводитися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про режим воєнного стану» [1].

Хочеться підкреслити, що дотримання прав і свобод людини під час введення воєнного стану та в умовах війни залежить не лише від сторони, яка ввела воєнний стан, а у переважній більшості від сторони, яка стала причиною введення такого політико-правового режиму, в нашому випадку це залежить від РФ. І як видно по ситуації, яка склалась в Бучі, Ірпені, Гостомелі солдати РФ не збираються дотримуватись жодних принципів та правил ведення війни, вони цинічно й мерзенно ігнорували права та свободи наших громадян.

3 квітня оприлюднено дані про масові вбивства, катування та гвалтування мирних мешканців у Бучі Київської області під час окупації міста російськими військами [2]. За словами Генерального прокурора України Ірини Венедіктової, ще гірша ситуація щодо масових убивств, вчинених російськими військовими в Київській

області — у Бородянці. Є документальні підтвердження того, що вбивства мирних мешканців здійснювалися за командами військового керівництва [3].

Російські окупанти влаштували в місті Буча на Київщині масові вбивства цивільного населення, що отримало назву «Бучанська різанина» [4].

Російські окупанти вбивають мирних жителів, викрадають, катують українських журналістів, політиків і громадських діячів, вони також вивозять, депортують українських громадян. Російські окупанти розстрілюють гуманітарні коридори, грабують підприємства, магазини й оселі українців, гвалтують жінок. Зафіксовані сотні випадків зґвалтувань, зокрема неповнолітніх дівчат, зовсім маленьких дітей і навіть немовляти.

В Україні станом на 22 квітня 2022 року вже зафіксовано 400 звернень щодо зґвалтувань з боку російських військових [5]. Серед жертв також є діти, пенсіонери, чоловіки. Зафіксовані випадки вимагання викупу за збереження життя заручників з погрозою їх вбивства у разі відмови.

Від початку війни станом на 29 квітня 2022 року надійшло 7 тис. заяв про зниклих безвісти, розшукали лише близько половини.

На окупованих територіях, що були звільнені, окупанти свідомо робили все, щоб повернення в ці райони після деокупації було максимально небезпечним. Вони залишали міни всюди в будинках, які захоплювали, на вулицях, у полях. Вони мінували майно людей, мінували машини, двері. Російські війська залишили по собі десятки, якщо не сотні тисяч небезпечних предметів — снарядів, які не вибухнули, мін, розтяжок. Через дії російської армії територія України на сьогодні є однією з найбільш забруднених мінами у світі.

Крім того, російські солдати ще й дозволяють собі мародери ти. І повсякденні для нас речі, такі як чайник, пральна машина, мікрохвильова стають трофейними в цій ганебній війні, яку розпочала РФ. І хоча вивезення побутової техніки, одягу і навіть собачої будки ще можна виправдати критично низьким рівнем життя населення РФ та відсутністю інтелекту, то гвалтування дітей та жінок, катування чоловіків, створення штучного геноциду та голоду неможливо пробачити ніколи!

Але усі злочини задокументовані і правосуддя вже чекає на них. Україна – переможе, а ворог – відповідатиме за скоєнне!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 29.04.2022).
2. Буча стала новою Сребреницею: з'явилися фото військових злочинів рашистів. Апостроф Київ. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/kyiv/podii/2022-04-03/poyavilis-foto-voennyh-prestuplenij-rashistov/264834/>.
3. Оригінал статті - на сайті Українського кризового медіа-центру. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3450390-na-zahoplenih-teritoriah-rosiani-planovali-vbivati-mirnih-ukrainciv.html>.
4. Bucha killings: Satellite image of bodies site contradicts Russian claims. URL: <https://www.bbc.com/news/60981238>.
5. Інтерв'ю уповноваженої Верховної Ради з прав людини Людмили Денісової для «Суспільне Новини». URL: <https://censor.net/ua/n3337101>.

Секція
«МІЖНАРОДНІ ГАРАНТІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ДЕРЖАВНИЙ
СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ
ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ»

Михайло КЕЛЬМАН

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВО І СОЦІАЛЬНІ ЦІННОСТІ, ЯК КРИТЕРІЇ (ФАКТОРИ)
МАКСИМАЛЬНОГО НАБЛИЖЕННЯ ДО СТАНУ СВОБОДИ,
СПРАВЕДЛИВОСТІ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

За загальнотеоретичним трактуванням понятійної змістовності такого унікального за суспільною значущістю яким визнано право, його прийнято у сучасній юридичній науці використовувати у чотирьох різноаспектних значеннях. У нашому контексті, коли йдеться про встановлення співвідношення права і соціальних цінностей, видається цілком слушним зосередити увагу насамперед на тому значенні, коли під правом розуміється система юридичних норм. За своєю природою право складається із чітко визначених законом норм, що становлять обов'язкові правила поведінки для членів суспільства. Ці правові норми тісно пов'язані із різними соціальними цінностями, будучи або безпосереднім їх вираженням, або просто чинячи вплив на них. Крім того, ступінь сприйняття суспільством різних правових норм значною мірою залежить від того наскільки вони відображають загальноприйняті суспільні цінності або узгодження із ними. Слід зазначити, що на досягнення такого позитивного сприйняття істотно впливають також додаткові фактори, зокрема, такий як відносна суворість і справедливість санкцій, до осіб - порушників правової норми.

А між тим до вивчення взаємозв'язків між цінностями та правом очевидно доцільно підходити з кількох різних позицій, залежно від поставленої мети. Як відомо, філософському дискурсі право можна розглядати як особливу частину моральної філософії, яка переважно перекладає абстрактні цінності та імперативи у більш конкретні стандарти дії. У межах юрисдикції існує школа, яка розглядає право як закриту систему норм, що стикається з іншими нормативними системами лише на найвищому рівні «вищої норми», тоді як є інша школа, яка розглядає право як цілковито відірваний від моралі та інших систем цінностей інститут, що виражає лише волю суверена.

Набуває визнання ще одна школа, представники якої розглядають право як сукупність норм, котрі дозволяють передбачати поведінку суддів, що значною мірою позначається на позиціях судів. Щоправда пошуковий дискурс цим не обмежується. Доводиться констатувати, що науковці, які представляють низку інших шкіл розглядають право як вираз боротьби суспільних сил, як засіб забезпечення збереження класової структури суспільства, як прояв народного духу або національної історії, як низку правил, розроблених Богом для регулювання поведінки людей, тощо[1, с.108-129].

Загалом же у соціальних науках, прийнято розглядати право як частину культури, як соціальне явище, що виявляється у регуляторних моделях поведінки та загальноприйнятих системах переконань. Таким чином зв'язок між цінностями та правом піддається дослідженню в рамках будь-якого з цих дискурсів з використанням специфічних концептуальних інструментів і методологічного підходу, якому надано перевагу у цій статті [1, с.106-108].

Отже проблема полягає в тому, щоб обрати підхід, який найбільше сприятиме з'ясуванню зв'язку цінностей та права як соціального інституту. Для цього слід опиратися на юридичний аналіз природи права, тому спочатку дослідимо нормативний характер права та способи вираження цінностей у ньому, а згодом перейдемо до розрізнення ціннісних ознак, втілених у праві та інших системах цінностей, а саме етики, релігії та естетики, досліджуючи як юридичні так і соціологічні відмінності між ними. Нарешті, ми розглянемо функціональні відносини між правом і правовими цінностями з одного боку, та іншими системами цінностей - з іншого, використовуючи переважно підхід суспільної науки. При цьому доцільно поглянути на проблему співвідношення цінностей і закону і позиції статистики або динаміки. Розглядаючи право та цінності як статичні явища, з'ясовано, яким чином різні частини права пов'язані з різними системами цінностей, що діють у кожному суспільстві. Розглядаючи право та цінності як динамічні явища, спробуємо встановити, як зміни соціальних цінностей призводять до змін права і навпаки. Таким чином, синтезуючи різні підходи до права та цінностей, будемо намагатися показати різні аспекти взаємовідносин між ними, не обговорюючи вичерпно жодної теми.

Тож спочатку детальніше про вступне твердження, право складається з норм і цінностей. Йдеться про праворозуміння, яке, мабуть, найкраще підходить для того, щоб служити містком між нормативною формою більшості частин закону та їх ціннісним змістом. Це поняття «мета», яким користується видатний теоретик філософії права Лон Л. Фуллер професор Гарвардського університету. Йдеться про те, що неможливо надати значення будь-якій частині закону та застосувати його до конкретних випадків без урахування мети (або цілей), для яких конкретна частина закону призначена [2, с.232]. Ця мета становить цінність (або цінності), відображену в законі. У деяких випадках дуже легко розпізнати мету, якій служить конкретний закон або судові рішення (наприклад, заборона вбивства чітко спрямована на захист людського життя, тут головною цінністю, вираженою в законі, є святість людського життя. Аналогічно заборона крадіжки має однією з цілей захист приватної власності).

Але переважно у суспільних відносинах виникають в ситуації виняткових складнощів. Тому для доказової бази документи мають бути у письмовій формі, нормативно-правові акти вимагають від приватних компаній, які випускають акції для публічного продажу, публікувати інформацію про своє фінансове становище, існують технічні правила щодо того, як індосувати оборотний інструмент – усе це служить низці цілей, наприклад, сприянню торгівлі, запобіганню шахрайства, захисту приватної власності, у якій виражаються різноманітні цінності. Але як би важко не було досягти згоди щодо цілей, яким служить будь-яка частина закону і щодо цінностей, виражених у ньому, сама природа права передбачає цілі та цінності, які виражені в абсолютно усіх законах. У будь-якому випадку право та суспільство тісно взаємопов'язані. Хоча деякі суперечності між різними статутами та рішеннями зустрічаються, право не може діяти, якщо воно не володіє внутрішньою єдністю і не

служить певній основній меті, спільній для всіх його компонентів. Таким чином, теоретично можливо скласти перелік основних цінностей, втілених у певній правовій системі, які можна розбити на різні підцінності та підцілі, втілені в різних частинах закону [3,с.14].

Іноді деякі з цих базових цінностей виражаються та перераховуються в окремому документі (наприклад, у конституції, декларації незалежності чи біллі про права), в інших випадках основні цінності повинні бути виявлені шляхом індуктивного вивчення різних статутів і судових рішень. У зв'язку з цим цікаво зазначити, що ряд суспільствознавців намагалися скласти перелік основних цінностей або «культурних тем» учені докладали чимало зусиль, особливо Неновски Н., щоб емпірично дослідити співвідношення між такими базовими цінностями, прийнятими у певному суспільстві, та основними цінностями, викладеними у правових актах. Через труднощі, які викликають такі дослідження в розвинених суспільствах, до цього часу дослідження стосувалися примітивних і нескладних племінних суспільств. Оскільки в таких суспільствах досить важко розрізнити правові, етичні та релігійні цінності та норми, висновки цих досліджень поки що не можуть допомогти в нашому дослідженні щодо зв'язку між правом і цінностями, однією з основних проблем якого є розрізнення правових цінностей і цінностей, що належать до галузей етики, естетики та релігії [4]. Це, до речі, причина, чому ми не можемо в цій статті представити багато цікавих досліджень цінностей і права в первісних суспільствах. У цій статті ми маємо справу з проблемою в її більш складній формі, яка зустрічається у високорозвинутих і диференційованих суспільствах (більшість держав світу).

Хоча більшість норм, втілених у праві, міцно вкорінені в етиці та релігії суспільства, існують деякі суттєві відмінності між правовими нормами та іншими нормами, навіть якщо, зрештою, вони стосуються тих самих основних цінностей. Крім того, лише деякі з етичних і релігійних цінностей прийняті законом і виражаються в ньому. Порівнюючи право загалом з етикою, естетикою та релігією, слід враховувати, що існують як якісні так і кількісні відмінності, що відрізняють право, з одного боку, та всі інші системи цінностей - з іншого. Одна з таких якісних відмінностей стосується діяльності, на яку спрямовані різні норми: правові норми майже завжди спрямовані лише на явну поведінку та відкриту поведінку, тоді як усі інші основні системи цінностей стосуються як відкритої поведінки, так і внутрішнього мислення. Право взагалі не цікавить, що людина думає чи відчуває, доки вона не вчиняє явної дії. Навіть намір вчинити злочинне діяння (наприклад, убивство), ніколи не карається як таке, якщо воно не спричиняє замах на нього. Однак це твердження потребує певного уточнення[5,с.14]. Вислів Брайана, головного судді Британії за правління короля Едуарда IV: «Думка людини не піддається випробуванню, бо сам диявол не знає думки людини», містить лише половину правди. Навіть якщо стане технічно можливим за допомогою наркотиків або гіпнозу надійно досліджувати думки, будь-яка спроба спрямувати юридичні норми на внутрішні психічні процеси як такі означала б радикальну зміну самої природи права, як воно було розроблено в усіх демократичних країнах та тоталітарних суспільствах. Однак, коли відбувається явна дія, закон може зацікавитися внутрішніми психічними процесами, пов'язаними із дією. Таким чином, той самий відкритий акт може становити випадкове вбивство або вбивство першого ступеня, залежно від намірів і думок людини[6,с.24,28].

З іншого боку, норми етики, естетики та релігії стосуються насамперед думок і почуттів людини, вважаючи відкриту поведінку важливою головним чином тому, що вона відображає ці думки і почуття. Типова етична норма стосується почуттів і думок «Люби ближнього свого, як самого себе», «Не заздри» тощо, тоді як типова правова норма стосується відкритої поведінки, (наприклад, «Забороняється їздити по лівій стороні дороги», «В крадіжці винний той, хто забирає та виносить без згоди власника та без добросовісного витребування будь-яке рухоме майно») тощо.

Інша якісна відмінність правових норм від інших систем цінностей полягає у характері санкцій, що застосовуються до порушників і до органів, які їх застосовують. У всіх сучасних державах санкції за недотримання правових норм застосовуються офіційними органами держави (судами, поліцією), тоді як санкції за порушення етичних, естетичних та релігійних норм застосовуються неформальними органами, такими як групи друзі або різними асоціаціями, до яких належить порушник, такими як церкви, клуби тощо. Щодо самих санкцій, то лише державі дозволяється застосовувати фізичний примус, то такі санкції як кара ясмерті, позбавлення волі, примусові дії тощо, законно застосовуються лише до порушників правових норм. Тоді як санкції, які можуть бути застосовані до порушників етичних норм та релігійні норми включають різного роду соціальний остракізм. Отже, розглядаючи відмінність якісних характеристик правових норм на відміну від етичних, естетичних та релігійних норм, слід вказати на кількісну різницю у ступені напруженості між цими різними системами норм і фактичною соціальною поведінкою. Правові норми ніколи не бувають повністю тотожними фактичній поведінці. Ніколи не було держави, в якій всі правові норми досконало реалізовувалися б в реальній поведінці; відхилення відбуваються завжди. І хоча основна маса населення здебільшого поводить себе відповідно до важливих правових норм, завжди існує певна невідповідність між фактичною соціальною поведінкою та поведінкою, що вимагається правовими нормами[7,с.91].

Аналіз взаємозв'язку права і цінностей дозволяє зробити певні висновки як щодо природи правових цінностей, так і щодо їх зв'язків з іншими системами цінностей, а також щодо можливостей та обмежень використання законотворчості як частини політичних досліджень, які прагнуть брати участь у вирішенні соціальних проблем шляхом систематичного міждисциплінарного впливу. У цій сфері основний висновок, який слід зробити, полягає в тому, що дія права залежить від наявності позаправових цінностей, які підтримують матеріальний зміст правових норм. Ця передумова ефективного функціонування права ставить суворе обмеження на використання законотворчості як інструменту для зміни прийнятих цінностей.

Звісно, немає нічого, що існує завжди, все має початок і кінець. І, ця російсько-українська війна рано чи пізно закінчиться. Але існують вічні цінності, які визначають буття нашої цивілізації, яким ми маємо служити, попри будь-які обставини. Вони залишаються вічними символами, споконвічними дороговказами на нашому шляху в майбуття. Саме їх ми маємо берегти заради нашого спільного майбутнього. Хай би як пафосно це не виглядало, але пафос і банальності є безперечно кращими і набагато гуманнішими за цинізм і нігілізм, які так притаманні кризовому радикалізму...

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кельман М. С. Загальна теорія права : підручник / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. Вид. 6-те, доп. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 742 с.
2. Finding Aid for Lon L. Fuller, Papers, 1926—1977 from Harvard University Library. P. 232 с.
3. Берман Г. Дж. Вера и закон: примирение права и закона. М. Моск.шк.полит. исслед., 1999. 6 с.
4. Неновски Н. Право и ценности / пер. с болгар. М.: Прогрес, 1987. 26 с.
5. Бурлай Є.В. Право як тип соціального регулювання: естетичний аспект. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. Т. 26. К., 2014. 14 с.
6. Бойко В.Ф., Євдокимова В.О., Юлдашева О.Х. Право людини на правосуддя (Судове право України): навчальний посібник. К.: Варта. МАУП, 2003. 256 с.
7. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2016. 392 с.

Антоніна ТОКАРСЬКА

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного Університету «Львівська політехніка»

НОВІТНІ СТЕРЕОТИПИ ВОРОЖОГО ДЕЗІНФОРМУВАННЯ ЯК СПОСІБ РУЙНУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Маркером інформаційно-психологічної руйнації цивілізованого світу імперськими військами було і є знищення демократичних намірів України засобами російської гібридної війни, які поширювалися на всю світову спільноту. Від часів, описаних в романі Дж. Оруела «1984» і дотепер, людиноненавистницька ідеологія набула супровідної до збройного нападу мети: zdeформувати свідомісну складову патріотів держави Україна, довести недоречність її існування та скористатися дезінформаційним інструментом як апаратом розширення тоталітарного панування над цивілізованим світом. Зрозуміло, що «виразний соціальний вплив» на кожного читача, на цінності і правила суспільного життя - це мас-медійний закономірний процес, який не завжди відповідає, за висловом вітчизняного філософа Т. Лютого, «справжній реальності». У Канта є подібне переконання в тому, що мас-медіа створюють трансцендентальну ілюзію - неминучу похибку розуму, що постає в реалізації його діалектичної природи й виникає внаслідок виходу розуму за межі досвідного застосування категорій [2, с.178]. Відтак слово, знак може нести будь-яку семантичну функцію, особливо, якщо вони мають упереджену злочинну мету, завуальовану маніпуляційними намірами.

Із часу масованої гібридної атаки на Україну ці дискурси постійно помножуються і зазнають трансформаційних видозмін. Найбільш сучасні методи моделювання дезінформації під час воєнних дій Росії в Україні стали такі: 1) тактика перекладання ви вини за вчинені на українській землі злочин на українських захисників. Ідейно психологічні війська Росії започаткували цю дозу інформаційну

тактику попереднього медійного озвучування запланованих до атаки цілий це стосується насамперед об'єктів які вони планують обстрілювати — з цивільної та критичної інфраструктури що кваліфікуються як вчинені військові злочини; 2) тактика маніпуляції «на випередження»: а) злочинне повідомлення про те, що «мешканцям Маріуполя не треба виїжджати до Запоріжжя». Мета такого дезінформування зводиться до наміру зірвати евакуацію мешканців Маріуполя ; б) повідомлення про «замінування підприємств «Запоріжсталь», Запоріжжкокс» через присутність там «озброєних бандерівців»; 3) тактика «інфотерору»: позначення на карті просування окупантів територією України (майже половина площі нашої держави); 4) тактика дезінформаційних викидів: Міноборони РФ озвучило Повідомлення про «мінування Службою безпеки України однієї з Дніпровських міських лікарень з метою звинувачення Росії в обстрілах цивільної інфраструктури»; 5) тактика фейковості під рубриками: “CAPS LOCK”; “100% інфа»; «терміновий репост»; б) тактика використання лексико- семантичної наповненості текстів повідомлень оцінними судженнями («нахабно заявив»; «щиро запевнив», «підозріло...» та ін.).

У ворожому інформаційному полі з'являються продукти медійних домислів, розраховані на некритичне сприйняття інформації. Так було виставлена фейкова медаль зі свідомством «За взяття Криму», випущена нібито Україною. Центр протидії інформації належно поставився до спростувань такої дезінформації. Він (Центр) пояснив, як стилістично виправдано було б написано українською мовою : мала б бути назва «За звільнення Криму». Це по-перше. По-друге: про нагородне свідомство Президент України підписує «указ», а не «наказ». По-третє: допущена груба неточність з ініціалами Президента. Замість «В.А. Зеленський» літературною нормою є «В.О. Зеленський». По-четверте: правописний огріх, який засвідчує фейковість тексту - це те, що Україна в офіційних документах відтворює повну назву «Автономна Республіка Крим», а не «Крим». Підсумовуючи, варто згадати ту проблематику, яка залишається «провідною» для медіа, керованих Кремлем. Це дискурс утвердження ідеології імперської величі, яка претендує на світове лідерство; привласнення чужої історії і культури; зневажання й нівелювання української ідентичності; нав'язування суспільству оманливих переконань у потребі проведення «спецоперації» з метою виправдання власних злочинів (денацифікація, демілітаризація та ін.); намагання заперечити будь- який вид злочинних воєнних діянь на українській землі.

Розвінчувальна діяльність українських медійників щодо російської пропаганди високо оцінена державним секретарем США Е. Блінкеном. Правдиве і швидке висвітлення воєнних злочинів (а дезінформування прирівнюється до них – А.Т.) стало можливим завдяки динамічній і здоровій атмосфері в українській журналістиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блінкен відзначив вагому роль УП та журналістів у протидії російській агресії [<https://www.pravda.com.ua>].
2. Лютий Т. Ідеологія: матриця ілюзій, дискурсів і влади. Київ : Національний університет «Кієво-Могилянська академія», 2016. 198 с.
3. Оруел Дж. «1984». К.: Вид-во Жупанського, 2015. 330 с.
4. Центр протидії дезінформації. Повідомлення. 2022.

Павло БОГУЦЬКИЙ

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач Наукової лабораторії регіональної безпеки
та військового права,
Державна наукова установа «Інститут інформації,
безпеки і права Національної академії правових наук України»

Тимур КОРОТКИЙ

кандидат юридичних наук, доцент,
головний науковий співробітник Державної наукової установи
«Інститут інформації, безпеки і права Національної академії
правових наук України»,
віце-президент Української асоціації міжнародного права

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ГАРАНТІЙ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У сучасних умовах глобалізаційних трансформацій та кризи світового правопорядку особливого значення набуває проблема забезпечення національної та міжнародної безпеки, де гарантії безпеки, як умови, засоби забезпечення реалізації нормативів, приписів, положень національного і міжнародного права стосовно безпеки, є неодмінними елементами правових систем.

Формування та реалізація гарантій безпеки вимагає встановлення певного правового режиму, який передбачає прийняття нормативно-правових і міжнародно-правових актів, укладення двосторонніх, багатосторонніх договорів, з тим, щоб положення нормативно-правових актів і угод повною мірою реалізувалися у соціальних комунікаціях, міжнародних відносинах. За таких умов стає можливим реальний захист найважливіших національних інтересів, суверенітету, територіальної цілісності окремих держав, що свідчить загалом про досягнення стану національної безпеки та про стабільну міжнародну (регіональну) безпеку.

Насамперед правовий режим гарантій безпеки стосується національної безпеки у воєнній сфері, а також – міжнародної (регіональної) безпеки, якщо йдеться про міжнародні відносини за участі тієї чи іншої держави.

Правовий режим гарантій безпеки України розглядається як встановлений правом системний комплекс національних, міжнародних нормативних та інституційних засобів, рішень і дій, що у своїй єдності забезпечують національну, а також регіональну – за участі України, безпеку. Міждисциплінарний характер вирішення проблеми гарантій безпеки України є очевидним.

Правовий режим гарантій безпеки України засновується на формуванні та надійному функціонуванні сектору безпеки і оборони держави та, водночас, на виборі, упровадженні у практику міждержавних відносин певної моделі забезпечення національної безпеки у воєнній сфері (воєнної безпеки). Така модель безпеки передбачає входження до системи колективної безпеки, а також – укладення, реалізацію двосторонніх договорів, предметом яких є забезпечення захисту суверенітету, територіальної цілісності держави.

Україна з часу проголошення незалежності не вирішила фундаментальну проблему забезпечення національної безпеки у війсьній сфері – проблему вибору та реалізації відповідної війсьним загрозам моделі безпеки, правовий режим гарантій безпеки України знаходиться у процесі формування. На вирішенні проблеми гарантій забезпечення війсьної безпеки України позначився та все ще позначається факт добровільної відмови України у 1994 році від ядерної зброї, що суттєво вплинуло на практичне вирішення питань забезпечення не лише національної безпеки України, але й міжнародної, регіональної безпеки.

У 1991 році був задекларований та закріплений у законодавстві України статус позаблокової держави, який з часом зазнав змін – у зовнішній політиці обрано курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію.

У 2014 році у преамбулі Конституції України визначено незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, що підтверджено у статті 102 Основного Закону, водночас відповідно до статті 116 Конституції України до повноважень Кабінету Міністрів України віднесено, зокрема, забезпечення реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору [1]. Зазначені конституційні положення знайшли свій розвиток у статті 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»[2].

Стратегією національної безпеки України до пріоритетів національних інтересів України та забезпечення національної безпеки віднесено європейську і євроатлантичну інтеграцію [3], а Стратегія війсьної безпеки України передбачає завчасно підготовлену та всебічно забезпечену всеохоплюючу оборону України що забезпечує війсьну безпеку, сприяє інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір та набуттю членства в НАТО, активну участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки [4]. Положення Конституції та законодавства України щодо вибору моделі безпеки, якою є система колективної безпеки Організації Північноатлантичного договору, не знайшли свого вирішення у спосіб прийняття відповідного рішення щодо членства України в НАТО. Вказаний факт став на перешкоді формуванню гарантій безпеки України, яка по суті залишилася наодинці перед війсьними загрозами, що виходили та виходять від російської федерації. Проблема правового режиму гарантій безпеки України, вибору та запровадженню ефективної моделі гарантій безпеки України попри міждисциплінарний характер та актуальність є малодослідженою.

Водночас в умовах агресивної війни Російської Федерації проти України, пошук, обґрунтування та застосування необхідної моделі безпеки мають бути обумовлені, інституційно визначені відповідним правовим режимом, який стосується гарантій безпеки. Для цього існують усі необхідні національні та міжнародно-правові засоби, механізми, які утворюють системні цілісності стосовно забезпечення національної та міжнародної, регіональної безпеки.

Відповідно до ст. 51 Статуту ООН кожна держава має невід'ємне право на індивідуальну та колективну оборону[5]. Принцип колективної оборони є одним із засадничих у системах колективної безпеки, його реалізація для України залишається пріоритетним завданням.

Модель колективної безпеки у рамках Організації Північноатлантичного договору, незважаючи на вжиті Україною кроки щодо набуття членства в НАТО, у

коротко- та середньостроковій перспективі видається малоімовірною для застосування.

Так, під час саміту НАТО у червні 2021 р. в Брюсселі було підтверджено рішення, прийняте на Бухарестському саміті 2008 р., що Україна стане членом Альянсу з Планом дій щодо членства як невід'ємною частиною відповідного процесу. Однак строки та перспектива прийняття відповідного рішення залишаються невизначеними.

Невизначеність у вирішенні питання щодо вступу України до НАТО постає нагальною проблемою в умовах розгортання агресивної війни РФ проти України та спонукає до подальшого пошуку міжнародно-правових механізмів гарантій безпеки України, формування відповідного правового режиму.

Зокрема, перспективною системою колективної безпеки може бути ініціатива щодо укладання Україною тристороннього (Велика Британія, Республіка Польща, Україна) або багатостороннього договору про безпеку і оборону.

Проте необхідно зазначити, що відповідна робота лише започаткована, потребують опрацювання й визначення умови, зміст і форма договору, права і зобов'язання держав-учасниць, міжнародно-правові засоби і механізми гарантування безпеки, у тому числі воєнні засоби та ресурси, порядок їх застосовування у разі агресії щодо однієї з держав-учасниць договору. Незважаючи на певні складнощі, укладення Україною договору про колективну безпеку за участі, окрім зазначених, також інших держав, видається можливим і доцільним. Вказана модель колективної безпеки може бути більш ефективною у разі долучення США як держави-учасниці такого договору.

Варто розглянути модель колективної безпеки, яка може ґрунтуватися на участі держав, що підписали Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, укладеного 5 грудня 1994 р. в м. Будапешті між Україною, США, РФ, Об'єднаним Королівством Великої Британії та Північної Ірландії, до якого із застереженнями долучилися Франція та КНР (Будапештський Меморандум) .

Положення Будапештського Меморандуму не були розвинені та не надали Україні, яка відмовилася від третього у світі потенціалу ядерної зброї, належних гарантій безпеки.

Будапештський Меморандум може бути політико-правовою платформою для укладення нового договору про колективну безпеку з відповідними гарантіями безпеки для України. Дискусійним залишається участь РФ у такому договорі, адже росією порушені та проігноровані усі положення Будапештського Меморандуму щодо гарантування безпеки України.

Україною укладено низку міжнародних угод з провідними державами-членами ЄС і НАТО з питань безпеки та оборони. Однак жодна з цих угод не передбачає належних гарантій безпеки у разі агресії проти України.

Міжнародна практика укладання двосторонніх угод про безпеку і оборону з визначенням зобов'язань стосовно воєнної участі держав у захисті від агресії є досить поширеною.

Як правило однією зі сторін у подібних угодах є держава зі значним військовим та військово-технічним потенціалом, насамперед, держави, які мають

ядерну зброю, як фактор стримування агресії, що дозволяє передбачити в угодах та реалізувати повною мірою гарантії безпеки.

Укладання двосторонніх угод з питань безпеки і оборони між Україною та іншими державами, передусім тими, що мають ядерну зброю, видається доцільним та ефективним з погляду гарантування безпеки та формування відповідного правового режиму.

Проблемним для реалізації Україною є правовий режим гарантій безпеки держав з нейтральним статусом.

Нейтральний статус держави визнається іншими державами, однак не утворює гарантій безпеки від агресії, що є вкрай актуальним предметом обговорення та дискусій в сучасних умовах кризи світового правопорядку та ведення агресивних війн.

Застосування Україною в сучасних умовах моделі нейтральної держави та відповідного цій моделі правового режиму для забезпечення безпеки видається малоефективними. Така модель може бути предметом обговорення виключно у контексті набуття Україною членства в ЄС і надання іншими державами реальних гарантій безпеки відповідно до багатостороннього договору та політико-правової платформи Будапештського Меморандуму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/254к/96-вр>
2. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики. Закон України від 1 липня 2010 року №2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». Указ Президента України від 14 вересня 2020 року №392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України». Указ Президента України від 21 березня 2021 року №121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>
5. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010

Алла КОВАЛЬЧУК
доктор юридичних наук, доцент,
начальник відділу МНДЦ при РНБО

Віра ЛАЗАРЄВА
здобувач ступеня вищої освіти магістра
кафедри публічного управління
та адміністрування Національної академії
внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД

З моменту набуття України незалежності, до сьогоднішнього дня, розуміння безпеки й відчуття стану безпеки значно змінилося. COVID-19, збройна агресія Російської Федерації, ряд масштабних кібератак, повномасштабна війна на території України – такі глобальні виклики, що інтенсивно змінюються, а подекуди й об'єднуються, потребують зміни підходів, принципів до формулювання дефініції «безпеки» й відповідно до методів, заходів її забезпечення. Усвідомлюючи інтенсивність реалізації загроз, необхідним вважається посилити наукові дослідження у сфері прогнозування подальших подій, застосовуючи комплексну методологію, з метою максимального убезпечення суспільства від негативних наслідків реалізації масштабних загроз.

Людство завжди прагнуло знаходитись у стані безпеки, забезпеченості. Такі категорії є природними потребами людини. Розуміння безпеки часто ототожнювали зі спокоєм, достатком, порядком. Термін «безпека» історично відповідає латинському «*securitas*» – безтурботність, душевний спокій, вільність від страху, небезпеки, спокій, впевненість у собі [1]. Дефініція «безпека» була предметом дослідження багатьох вчених, філософів, економістів, правників та фахівців з безпеки. Але сучасний світ зазнав значних змін. Глобалізаційні процеси, війна, економічна криза внесли значні зміни у розуміння безпеки. На сьогоднішній день можливо створити умови абсолютної безпеки? – Ні. Можливо дати єдине визначення стану безпеки? – Це теж спірне питання. Розуміння стану безпеки громадян Швейцарії і громадян Ізраїлю значно відрізняються. Але, напевно, усі люди на планеті бажають знайти і втримати стан безпеки. Саме пошук стану власної безпеки спричиняє такі глобальні процеси, як міграція, нарощування воєнного потенціалу тощо. Відповідно, керуючись лише власними інтересами, люди створюють небезпеку для інших. Такі процеси породжують конфлікт, який, у свою чергу, руйнує стан безпеки як для одних, так і для інших. Разом з тим, одним з найважливіших показників сформованості демократичної та правової держави є створення безпечного середовища, важливою складовою якого є встановлення режиму публічної (громадської) безпеки та порядку – гармонізації й реалізації потреб кожної людини не порушуючи прав й свобод інших.

Проблема забезпечення безпеки в Україні полягає у тому, що обставини, які на даний час склалися, під дією внутрішніх і зовнішніх деструктивних сил вимагають докорінної зміни системи забезпечення національної безпеки в Україні. Українське суспільство, як і будь-яке інше, повинно забезпечувати своє співіснування, а тому має

максимально приділити увагу власній безпеці і охороною власних інтересів. Відповідно, така настанова ставить перед науковцями різних галузей науки, політиками, завдання у перегляді існуючої системи забезпечення національної безпеки. Під час наукового пошуку вчені використовували різні методологічні підходи, але, на жаль, на практиці той стан, який характеризувався, як «безпечний», виявився таким, що не відповідає потребам суспільства та держави. Відповідно, для створення цілісного визначення безпеки слід поєднати різні наукові підходи до визначення стану, який можливо характеризувати як безпечний. В основу праворозуміння слід покласти інтегровані підходи, поєднуючи різні взаємозалежні підходи, не обмежуючи їх лише правовими, або соціальними чи економічними методами. Дослідження буде обмеженим, якщо в його основу будуть покладені лише наукові та вузькопрофільні методи (наприклад, спеціально-юридичні методи пізнання). Комплексний підхід до методологічних підходів, визначення дефініції «безпека» дасть змогу сформулювати новий погляд на теоретичне визначення безпеки та поглиблено підійти до проблеми забезпечення безпеки. Єдиною вихідною точкою наукового пошуку має стати внутрішній та зовнішній політичний курс (створення ефективних гарантій нейтралізації зовнішніх загроз національним інтересам, забезпечення України геополітичного статусу як рівноправного суб'єкта у системі міжнародних відносин, приєднання до міжнародних інституцій, які визначають як пріоритет європейську та євроатлантичну інтеграцію України) та *ефективність державної політики в воєнній сфері та сфері безпеки Державного кордону України* (забезпечення стабільного і ефективного функціонування Воєнної організації держави як найважливішої складової сьогодення, підготовка та реалізація загальнодержавних програм розвитку Збройних сил України, озброєння та військової техніки, інших державних програм). Це і будуть пріоритети-орієнтири забезпечення національної безпеки, однак їх перелік не є вичерпним [2, с. 18].

Висновки. Наразі Україна вступає у новий етап свого розвитку – безпековий модернізм. І, відповідно, у повоєнні часи слід по-новому підійти до вивчення забезпечення національної безпеки України. Такий період безпекознавчого модерну слід розпочати зі зміни методології дослідження. Виходячи з того, що безпека є природним правом, невід'ємною потребою людини слід залучити природні (біологічні) методи. Методологічні особливості біологічного підходу до пізнання процесів та явищ, що супроводжують стан забезпеченості безпеки, покладають в основу процеси, що відбуваються у органічній природі. Становлення методології біології в контексті еволюції, це вирішення конфлікту опозиційний явищ «автогенез – ектогенез», «преформізм – епігенез». Методологічний зміст об'єкта біологічного пізнання і його основних характеристик (різноманітність форм; здатність до саморозвитку, самоорганізації та самовідтворення; системна організованість і доцільність організації). Основні методологічні принципи біологічної науки (розвитку, системності, органічної цілісності, органічного детермінізму, органічної доцільності). Такий підхід у забезпеченні національної безпеки є вкрай необхідним, так як безпека є поняттями природними й невід'ємними для існування людини. У науковому плані доповнення методології пізнання безпеки дасть можливість розширення епістемічної модальності суджень щодо забезпечення безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Oxford Advanced Learner's Dictionary. Oxford, 1995. P. 1062. URL: www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/
2. Про національну безпеку України. Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/page>.
3. Їжа М. М., Овчаренко Ю. О. Державна політика щодо стратегій забезпечення національної безпеки України. Теоретичні та прикладні питання державотворення. 2011. № 8. С. 10–24.
4. Лисенко С.О. Лекції з предмету: Основи Національної безпеки України. Тема 7. URL: <http://vabb.com.ua/news/lekcia-nac-bezpeka.html>.
5. Ковальчук А. Ю. Забезпечення фінансово-економічної безпеки України: адміністративно-правовий аспект: монографія. Київ: 2017 рік. 400 с.

Мирослава СІРАНТ

доктор юридичних наук, доцент,
декан магістратури

Національного університету «Львівська політехніка»

РОЛЬ ОБСЄ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

ОБСЄ – це Організація з безпеки та співробітництва в Європі, найбільша регіональна організація, яка займається питаннями безпеки. Організація налічує 57 держав-учасниць у всьому світі, охоплюючи три континенти – Північну Америку, Європу та Азію. Усі держави-учасниці ОБСЄ мають рівний статус, рішення ОБСЄ приймаються державами-учасницями на основі консенсусу та відображають узгоджені думки. Незважаючи на те, що прийняті рішення не мають юридично обов'язкового характеру, вони мають політичне значення.

Щороку одна з держав-учасниць головує в ОБСЄ під керівництвом міністра закордонних справ цієї країни як чинного голови. На самітах ОБСЄ глави держав та урядів держав-учасниць ОБСЄ встановлюють пріоритети Організації та дають орієнтири на наступні кілька років.

ОБСЄ служить форумом для політичного діалогу з широкого кола питань безпеки та платформою для спільної діяльності з покращення життя людей та їхніх спільнот, сприяє подоланню відмінностей та формуванню довіри між державами шляхом співробітництва у запобіганні конфліктам та врегулюванні кризових ситуацій.

Економічні та екологічні питання завжди були невід'ємною складовою порядку денного ОБСЄ, що відображає всебічний підхід Організації до проблем безпеки. Щорічно проходить Економіко-екологічний форум, який допомагає виробляти рекомендації щодо подальшої діяльності у цих галузях [2].

Екологічна діяльність ОБСЄ служить досягненню цілей сталого розвитку, що містяться на порядку денному у галузі сталого розвитку до 2030 [3]. Порядок денний у галузі сталого розвитку до 2030 року був прийнятий 25 вересня 2015 року державами-членами ООН.

Порядок денний містить низку цілей, спрямованих на ліквідацію злиднів, збереження ресурсів планети та забезпечення благополуччя для всіх. У галузі екологічної безпеки ОБСЄ працює за такими напрямками: ефективне управління навколишнім середовищем, зниження ризику стихійних лих, ініціатива «Довкілля та безпека», поводження з небезпечними відходами, зміни клімату та управління водними ресурсами [7].

Основним засобом для роботи ОБСЄ в галузі ефективного управління довкіллям є Орхуські центри. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього природного середовища (Орхуська конвенція [1]) була прийнята на четвертій Конференції міністрів «Довкілля для Європи» в Орхусі, Данія 1998 року. У 2001 році Орхуська конвенція набула чинності. Починаючи з 2002 року, ОБСЄ надає підтримку створенню та функціонуванню мережі Орхуських центрів. Зараз у 14 країнах діє 60 Орхуських центрів, які надають допомогу урядам у здійсненні Орхуської Конвенції та допомогу громадянам у розумінні та реалізації прав [5].

Діяльність ОБСЄ у галузі ефективного управління навколишнім природним середовищем сприяє досягненню кількох цілей сталого розвитку, зокрема цілей: № 14 «Збереження та раціональне використання океанів, морів та морських ресурсів на користь сталого розвитку», № 15 «Захист та відновлення екосистем суші та сприяння раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення та зворотнення назад процесу деградації земель і припинення процесу втрати біорізноманіття», № 16 «Сприяння побудові миролюбного та відкритого суспільства на користь сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя всім і створення ефективних, установ на всіх рівнях».

Стихійні лиха впливають на безпеку країн і громад. Вони становлять серйозну небезпеку, у тому числі на транскордонному рівні, у всьому регіоні ОБСЄ. Проблеми безпеки, пов'язані з стихійними лихами, ОБСЄ вирішує, починаючи від сприяння зменшенню небезпеки лих на рівні громад та співпраці між сусідніми муніципалітетами через кордони, відновлення екосистем для пом'якшення наслідків повеней у транскордонних річкових басейнах і зміцнення національного та регіонального потенціалу у сфері управління лісовими пожежами.

Рішення Ради Міністрів ОБСЄ у Базелі у грудні 2014 року закріплює зобов'язання ОБСЄ щодо зменшення небезпеки лих і зміцнення політичної основи для подальшого внеску ОБСЄ. Діяльність ОБСЄ у цій галузі сприяє реалізації Сендайської рамкової програми щодо зменшення небезпеки лих на 2015-2030 роки [4] та Порядку денного і галузі сталого розвитку на 2030 рік [3].

Ініціатива «Довкілля та безпека» була заснована в 2003 році для розгляду взаємозв'язків між навколишнім природним середовищем та безпекою. У вирішенні проблем охорони навколишнього природного середовища та безпеки ОБСЄ співпрацює з: Програмою розвитку ООН (ПРООН), Програмою ООН з питань навколишнього середовища (ЮНЕП), Європейською економічною комісією ООН (ЄЕК ООН), Регіональним екологічним центром для Центральної та Східної Європи (РЕЦ ЦВЕ).

У результаті партнерства п'яти міжнародних організацій ініціатива переросла в унікальну міжвідомчу програму, що діє у чотирьох регіонах: Східна Європа, Південно-Східна Європа, Південний Кавказ та Центральна Азія та спрямовану на

розвиток та посилення транскордонного співробітництва для екологічно безпечного управління використанням спільними природними ресурсами, у тому числі у 13 транскордонних водних басейнах.

Спільна діяльність цих п'яти організацій спрямована на зниження ризиків для навколишнього середовища та безпеки та зміцнення співпраці з питань охорони навколишнього середовища між країнами та всередині країн. ОБСЄ працює на профілактичній стороні та зміцнення національного потенціалу для запобігання незаконному обігу небезпечних відходів та зниження ризиків, що виникають.

Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та видаленням була прийнята у 1989 році та набула чинності у 1992 році. Це глобальна природоохоронна угода щодо небезпечних та інших відходів.

Базельська конвенція регулює транскордонне перевезення небезпечних та інших відходів та зобов'язує Сторони, що її підписали, регулювати та видаляти такі відходи екологічно обґрунтованим чином [6]. Ці заходи ОБСЄ сприяють реалізації цілі сталого розвитку № 12 «Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання та виробництва».

Зміна клімату розглядається як «мультиплікатор загроз», що посилює існуючі загрози для безпеки та підвищення екологічної напруги [4]. ОБСЄ підвищує рівень поінформованості про наслідки зміни клімату, забезпечує транскордонну співпрацю, вносячи таким чином свій внесок у досягнення цілі сталого розвитку № 13 «Прийняття термінових заходів щодо боротьби зі зміною клімату та його наслідками».

Проект «Зміна клімату та безпека у Східній Європі, Центральній Азії та на Південному Кавказі» спрямований на підвищення розуміння та поінформованості про зміну клімату як проблеми у галузі безпеки та необхідність регіональної та транскордонної співпраці, на розробку експериментальної стратегії адаптації до зміни клімату у транскордонному річковому басейні (басейн річки Дністер).

Проект очолює ОБСЄ та здійснюється в рамках Ініціативи «Довкілля та безпека». Вода є стратегічним ресурсом та важливим елементом національної та регіональної безпеки.

Понад 150 річок та озер є спільними для двох або більше із 57 держав-учасниць ОБСЄ. Нестача води, відсутність доступу до води, забруднення води може загрожувати соціально-економічному розвитку та політичній стабільності, є потенційними тригерами для міждержавних конфліктів. Вода може бути джерелом співпраці: спільне управління водними ресурсами може призвести до поліпшення відносин між країнами.

Ліквідація наслідків руйнівної повені у західних Балканах у травні 2014 року показала, яке велике значення має співпраця на транскордонному, національному та місцевому рівнях. ОБСЄ сприяє ефективному управлінню водними ресурсами на місцевому, національному та транскордонному рівнях, забезпечує транскордонну співпрацю з проблем води через проекти, що об'єднують країни, які поділяють водні ресурси, щоб знайти спільні рішення.

Діяльність ОБСЄ робить внесок у досягнення цілі сталого розвитку № 6 «Забезпечення наявності та раціонального використання водних ресурсів та санітарії для всіх».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text
2. Документ-Стратегія ОБСЄ в галузі економічного та екологічного виміру. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_689#Text
3. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. ООН, Нью-Йорк, 2015. URL. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D1%96%D0%BB%D1%96_%D1%81
4. Проект «Зменшення ризику катастроф та вразливості населення в східній Україні» URL. https://r2p.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/techrecs_3p-design-new.pdf
5. Орхуські центри. ENVSEC, ОБСЄ. URL. <https://mepr.gov.ua/content/orhuskiy-centr.html>
6. Планетарна безпека: наслідки кліматичних змін для безпеки. URL. <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2019/12/10/planetarna-bezpeka-naslcki-klmaticnih-zmn-dlya-bezpeki/index.html>
7. Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_022#Text
8. Ініціатива з навколишнього середовища та безпеки. URL. <https://www.osce.org/occea/446245>

Оксана ЛЕВИЦЬКА

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВОВА ДІЙСНІСТЬ У ФОРМУВАННІ СУЧАСНИХ ДЕРЖАВНИХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ НОРМ

Відповідно до частини 2 статті 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» основними засадами зовнішньої політики України проголошено забезпечення інтеграції нашої держави до європейського політичного, економічного, правового простору з метою набуття членства в Європейському Союзі, а також до засад внутрішньої політики у соціальній сфері віднесено прагнення забезпечити гарантовані Конституцією України права і свободи громадян на основі впровадження європейських стандартів соціального захисту й підвищення якості соціальних послуг (частина 1 статті 8 вказаного Закону) [3].

На виконання вищезазначених засад 21 березня 2014 року під час позачергового Саміту Україна-ЄС було підписано політичну 1 частину Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони та Заключний акт Саміту [8].

27 червня 2014 року під час засідання Ради ЄС Президент України та керівництво Європейського Союзу і глави держав та урядів 28 держав-членів ЄС

підписали економічну частину 2 Угоди, які разом з рештою тексту Угоди становлять єдиний документ. 16 вересня 2014 року Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС, а вже 1 вересня 2017 року після тривалого процесу ратифікації Угоди парламентами всіма 28 держав-членів, Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони набула чинності у повному обсязі. У преамбулі цієї Угоди зазначено, що Україна взяла на себе зобов'язання забезпечувати поступову адаптацію законодавства України до *acquis* ЄС відповідно до напрямів, визначених у цій Угоді, та забезпечувати ефективне її виконання.

Окрім того, у підпункті d) пункту 2 статті 1 «Цілі» Європейський Союз погодився підтримувати зусилля України стосовно завершення її переходу до діючої ринкової економіки, у тому числі шляхом поступової адаптації її законодавства до *acquis* ЄС. У статті 114 «Адаптація законодавства» сторони Угоди наголосили на важливості адаптації чинного законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Україна погодилася забезпечити, щоб її чинні закони та майбутнє законодавство поступово досягли сумісності з *acquis* ЄС. Ця адаптація має розпочатися з дати підписання цієї Угоди і поступово поширитися на всі елементи *acquis* ЄС, зазначені у Додатку XVII до цієї Угоди. Щоправда, процес адаптації правової системи України до права Європейського Союзу розпочався задовго до набуття чинності цієї Угоди. Так, ще 18 березня 2004 року Верховна Рада України прийняла Закон України №1629-IV, яким затвердила «Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» (далі – Загальнодержавна програма) задля адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, що проголошено пріоритетним напрямом української зовнішньої політики та спрямоване на приведення у відповідність правової системи України до «*acquis communautaire*» з урахуванням критеріїв відповідності третьому Копенгагенському й Мадридському критеріям набуття членства в Європейському Союзі [8].

Дослівний переклад терміну «*acquis communautaire*» з французької мови означає «надбання Співтовариства» та наголошує на особливостях правової системи Європейського Союзу, яка охоплює акти законодавства Європейського Союзу (але не обмежується ними). Така система формувалася та розвивалася упродовж майже 60 років та містить понад 15 тисяч різноманітних видів правових актів і майже 10 тисяч рішень Суду ЄС [1].

22 лютого 2013 року у заяві Верховної Ради України «Про реалізацію євроінтеграційних прагнень України та укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом» № 30-VII вітчизняний парламент наголосив на визнанні того, що «європейська перспектива України має стати об'єднувальним чинником, довкола якого консолідується переважна більшість політичних сил» та пообіцяв активізувати діяльність щодо прийняття законів, спрямованих на адаптацію законодавства України до законодавства Європейського Союзу, зокрема тих, які передбачені відповідною, а також тих, що належать до сфери реформування судової системи, системи кримінальної юстиції, а також виборчого законодавства, враховуючи рекомендації, що містяться в Заключному звіті Місії ОБСЄ/БДПЛ із спостереження за виборами та висновках Венеціанської комісії [6].

17 березня 2016 року постановою №1035-VIII Український парламент затвердив «Рекомендації щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України», відповідно до пункту 3 яких зареєстрованими можуть бути виключно законопроекти, які, зокрема, відповідають «зобов'язанням у рамках Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони». Саме тому у статті 93 Регламенту Верховної Ради України, затвердженого Законом України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 року № 1861-VI вказано, що кожен законопроект, проект іншого акта після його реєстрації в апараті парламенту направляється на експертизу щодо його відповідності міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції для підготовки експертного висновку [4].

Згідно з §35 регламенту Кабінету Міністрів України, затвердженому постановою уряду від 18 липня 2007 року №950, в редакції постанови №160 від 24 лютого 2016 року, проект постанови Кабінету Міністрів України, а також проект розпорядження Кабінету Міністрів України про схвалення концепції реалізації державної політики у відповідній сфері, концепції державної цільової програми та концепції закону підлягає опрацюванню на відповідність зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції, у тому числі міжнародно-правовим, та з урахуванням права Європейського Союзу (acquis EC) [3].

Під час опрацювання проекту акта Кабінету Міністрів України потрібно визначити джерела права Європейського Союзу (acquis EC), що регулюють правовідносини, аналогічні тим, що планується врегулювати проектом акта; наявність зобов'язань України у сфері європейської інтеграції, у тому числі міжнародно-правових, щодо предмета правового регулювання проекту акта; наявність програмних документів у сфері європейської інтеграції з предмета, що регулюється проектом акта.

Отже, організаційне, експертно-аналітичне та інформаційне забезпечення опрацювання проекту акта Кабінету Міністрів України на відповідність зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції, у тому числі міжнародно-правовим, та праву Європейського Союзу (acquis EC) здійснюється Урядовим офісом з питань європейської та євроатлантичної інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів України. Відповідний обов'язок покладено на центральні органи виконавчої влади. Так, наприклад, відповідно до Положення про юридичний департамент Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, затвердженого наказом зазначеного міністерства №1405 від 26 вересня 2017 року, одним із основних завдань департаменту є участь у межах компетенції в забезпеченні адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, у тому числі виконанні плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Це зумовлює актуальність дослідження права Європейського Союзу та є правовою основою для адаптації до нього правової системи України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вікісловник Acquis communautaire (acquis). URL. https://uk.wikipedia.org/wiki/Acquis_communautaire
2. Заключний звіт Місії ОБСЄ/БДПП із спостереження за виборами та висновках Венеціанської комісії. URL. <https://www.venice.coe.int/files/CDL-election-opinions-UKR.pdf>
3. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» № 2411-VI. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>
4. Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» № 1861-VI. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>
5. Закон України Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу №1629-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>.
6. Заява Верховної Ради України «Про реалізацію євроінтеграційних прагнень України та укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом» № 30-VI URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/30-18#Text>.
7. Постанова Верховної Ради України №1035-VIII Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-19#Text>.
8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони № 984_011. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

Тетяна СИВУЛЯ

аспірантка кафедри права Закладу Вищої освіти
«Університет Короля Данила»

Науковий керівник:

Михайло КЕЛЬМАН

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму,
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗАПОРУКА ПЕРЕМОГИ - ВСЕНАРОДНА МОБІЛІЗАЦІЙНА ГОТОВНІСТЬ

„Душу й тіло ми положим за нашу свободу” - цей героїчний заклик національного славня до священного чину набув глибокого новочасного сакрального сенсу після 24 лютого - початку віроломного вторгнення в Україну озвірілої шовіністично зомбованої орди, яку кремлівський фіорер, очманілий манією рятівництва величі расі, соберателя его земель в союз нерушимий, повів утверджувати так званий „русский мир” - ідеологію духовної нетерпимості й національної ненависті освяченої патріархом рпц, сексотом сумнозвісної контори глибокого буренія (кгб)

Кирилом, у миру колишнім бізнесменом - початковим Гундяєвим. Отож співбрат й одностудець такого собі церковного ієрарха, спадкоємець і практик одіозних терорестичних традицій кривавого чека, тричі президент величезного онклаву, що іменується його населенієм як „широка страна моя родная”, обожнюваний ним вождь-правитель разом зі своїм боярським охвістям розпочав (о 4:30 утра, так засвербіло, що й не дочекався дня; згадав мабуть, практичний досвід глибокопочитаємого Адольфа, за наказом якого „Київ бомбили, так почалася великая отечественная) сплановану (а як же без плану?) кремлівськими стратегами „воєнну спецоперацію”, а точніше і простіше - підступну за задумом і криваву за суттю широкомасштабну війну проти миролюбної країни-сусідки, фактично збільшивши обсяги ескалації агресивних зазіхань, що тривають без перерви вісім років.

Нопоєна власною пропагандистською наркотою, засліплена вірою у непомилність фюрера, величезна віськова армада, що кілька місяців товклася нібито у навчаннях вздовж наших кордонів, рушила на мирні села і міста з переконанням у проведенні бліцкригу (знову нагодився досвід Адольфа, недаремно ж сучасний фюрер проходив чекістський вишкіл у германской др), з вірою у пафосне пропагандистське (тут докладуться соловйови зі скабеєвими) шумовиння радісних зустрічей і обіймів „долгожданних освободителей”, ну й як же без парада перемітєлей на київському Хрещатику. „Прославлені кантемирівці (постійні учасники парадів побєдєбєсія на красной площаді) навіть передбачливо захопили святкову форму з орденами і медалями. „Всьо йшло по плану, - вважав верховний (правда, недомаршал, ймовірно замишлял воспользоваться практикою чєтирєжди героя советского союза Леонида Ильича) главнокомандувач. Упевненості не бракувало генштабістам й усій майже 200-тисячній військовій отарі.

А дзуськи.... Такого облизня проковтнути. Годі навіть уявити, якою випишуть історики „велич непобєдимої і легендарной“ другої (?) армії світу. Не чекали, не могли навіть зрозуміти, яким чином вже протягом двох тижнів «успешно осущєствляємой согласно плану» (твердження із глибокого бункера самозакоханого фюрера) українські дороги завалені сотнями тонн металобрухту, що був перед тим танками, бронетранспортерами і т.п. подібним бойовим зняряддям, що тисячі трупів орків валяються на вулицях міст і селищ тимчасово окупованих Чернігівщини, Сумщини, Київщини та інших областей (нині звільнєних).

Минуло вже більше, як п'ятдесят дїб неймовірного героїчного супротиву українського народу, що перетворився на вітчизняну визвольну війну, в якій мільйони наших громадян виявляють високий морально-психологічний дух, готовність боротися за незалежність, свободу. Погоджуючись із багатьма оцінками українських і зарубіжних експертів, як ветеран МВС, полковник міліції у відставці, д.ю.н., професор ІППО НУ «Львівська політехніка» на основі аналітичного осмислення чималої кількості найрізноманітніших факторів приходжу до висновку, що такої стійкості у нерідко дуже критичних ситуаціях, такої витримки, толєрантності у стосунках між людьми, такої вирозумілости, здатності прийти на допомогу і головне - небаченої волонтерської звитяги нам усім, а насамперед громадянському суспільству вдалося досягти завдяки національно-патріотичний згуртованості навколо президента – комунікатора В.О. Зеленського, усіх інститутів державної влади, що великою мірою сприяло забезпеченню всенародної мобілізаційної готовності до подоланні іноді навіть неочікуваних, але неймовірно складних викликів.

Безсумнівно після нашої перемоги в умовах напруженої праці з відбудови зруйнованих міст і сіл, відновлення економіки і інфраструктури українські науковці (історики, соціологи, правники) візьмуться глибоко й всебічно проаналізувати феномен нездоланності, волелюбства і героїзму нашого народу, з'ясувати, що допомогло йому вистояти у нерівній боротьбі із жахливим, людиноненависницьким монстром, який, зазнавши відчутної поразки озвірів до безмежжя й підштовхнув очолене його бездарним генералітетом воїнство до використання найогидніших, засуджених цивілізованим людством методів і способів подолання опору мирних цивільних громадян – до вандалізму, мародерства, сексуального насильства, а згодом до відвертих злочинів геноциду. Те, що побачив увесь світ у визволених від окупантів Бучі, Ірпеня, Бородянки та інших міст і сіл, м'яко кажучи, шокувало. Десятки зарубіжних журналістів донесли у ЗМІ своїм країнам правдиву інформацію про „подвиги” расейського вояцтва. Лідери провідних держав світу відверто назвали московитського „верховного правителя” та його посіпак винними злочинцями, що вдалися до масового терору.

Цілком поділяю думку одного з авторитетних українських військово-політичних експертів, який зазначає : „Озлоблення нашої нації на такому високому рівні, що люди готові помирати незважаючи ні на що. Не готові пробачити ворогу те, що він робить. „І справді, чи ж можна пробачити „визволителям” смерть понад 200 дітей (станом на 17 квітня)? Чи можна вважати людьми мерзенних виродків, які гвалтували 25 жінок, серед яких були дівчата шкільного віку з Бучі? Якої кримінальної кваліфікації заслуговує злочин „санна із смартфоном” який на очах сина-підлітка чинив наругу над його матір'ю, фотографував це й хвалився такою „доблестю” однокласнику із глибокої за поребріком”? Тисячі й тисячі подібного „мракобесія” - факти для воєнних трибуналів над злочинцями у людській подобі.

Правий згаданий вище експерт: „Теперішня форма (додам і змістовна сутність) московської імперії приречена на поразку. Це не буде швидко, але це станеться.”

Так неодмінно станеться, але після нашої перемоги. Але шлях до неї і не простий, і не легкий, однак наш народ здолає його, бо відчув підтримку цивілізованого світу, бо отримує велику допомогу від друзів і союзників, бо повірив у здатність нашого військово-політичного керівництва успішно реалізувати найскладніші воєнно-тактичні завдання. Та найголовніша наша сила і впевненість - віра у високу боєздатність ЗСУ, тероборони, підрозділів МВС, ДСНС, у їх національно-патріотичній мотивованості у боях за суверенітет і незалежність України. Упевненості нам додає всенародна мобілізаційна готовність відстояти і на цей раз те, що здобували у нелегкій боротьбі численні покоління наших предків.

У 1919 р. видатний український поет Олександр Олесь, будучи свідком Національно-визвольних змагань нашого народу, болячи переживаючи тогочасні невдачі, писав з вірою у світлу будучність:

Вже лунає на полях:
„До останку, до загину!
Хай поляжемо в боях,
А збудуєм Україну.
Душу, тіло віддамо
За соборну, незалежну,

Морем скрізь розіллемо...
Волю справжню, необмежну!"

Олена РОМЦІВ

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету "Львівська політехніка"

УКРАЇНА - РАДА ЄВРОПИ: СПІВПРАЦЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

У сучасному світі визнання держави як сильної та впливової можливе не лише завдяки її економічному потенціалу, але і завдяки якості забезпечення нею прав та свобод людини та громадянина. Для осмислення цінності цього питання людству довелося відчувати усю жорстокість подій ХХ століття. Тому після завершення Другої світової війни було взято курс саме на забезпечення безпеки, миру та людських прав у світі, що дало поштовх для виникнення численних правозахисних міжнародних організацій, однією із яких є Рада Європи.

Днем заснування Ради Європи вважається 5 травня 1949 року, коли між десятима країнами-засновниками було підписано Лондонську Угоду. Цей договір більш відомий як Статут Ради Європи. Основною статутною умовою для вступу країн до Ради Європи є визнання державою принципу верховенства права, її зобов'язання забезпечити права та основні свободи людини всім особам, які знаходяться під її юрисдикцією, та ефективно співпрацювати з іншими державами з метою досягнення цілей організації (стаття 3) [6].

Для більш результативного досягнення поставлених на дану організацію завдань, вона складається з різних інститутів. Наша держава представлена у більшості з них, зокрема [8]: у Комітеті міністрів нашу державу (представляє Міністр закордонних справ України.), у Парламентській асамблеї (ПАРЕ) (представляє 24 народних депутати), у Конгресі місцевих та регіональних влад Ради Європи (24 обрані представники органів місцевого самоврядування) та в окремій інституції у рамках Ради Європи – Європейському суді з прав людини (суддею від України є Микола Гнатівський) [3].

Як повноправний член Ради Європи Україна взяла на себе зобов'язання у сфері реформування вітчизняного законодавства на основі європейських норм та стандартів. В свою чергу Рада Європи у численних рішеннях своїх головних органів, а також у відповідних висновках Венеціанської комісії послідовно підтримує територіальну цілісність, суверенітет та незалежність України і надає практичну допомогу у процесі здійснення демократичних реформ.

Одним із беззаперечних досягнень, яке дозволяє вирізнити Україну як члена Ради Європи серед інших держав, стало те, що в Конституції України, прийнятій 28 червня 1996 року, враховано майже всі основні положення Європейської конвенції з прав людини [1]. Викладені статті у розділі II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини та громадянина» корелюють з положеннями вищезазначеної конвенції, про що свідчить наведена відповідність окремих статей Конституції

України статтям конвенції. І саме ті статті формують права, які держава гарантує своїм громадянам [2].

Також вагомим успіхом України є її участь в документах Ради Європи, з яких близько тридцяти ратифіковані, а половина підписані і мають відповідну юридичну силу.

Із підписанням у 1995 році Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та її ратифікацією Верховною Радою України у 1997 році наша держава визнала для себе обов'язковою юрисдикцію Європейського суду з прав людини.

Серед найбільш поширених питань, що є причиною звернень українських громадян до ЄСПЛ є такі:

- невиконання або тривале виконання рішень національних судів;
- надмірна тривалість провадження досудового слідства у кримінальних справах і судового розгляду цивільних, кримінальних, господарських та адміністративних справ;
- незабезпечення права на належний судовий захист, неефективність розслідування кримінальних справ правоохоронними органами за скаргами на неналежне поводження з боку представників органів держави;
- порушення майнових прав;
- неналежні умови тримання та лікування осіб, які перебувають під вартою [5].

Щодо проблем участі України у Раді Європи, то це стосується безпосередньо антидемократичної, жорстокої, загарбницької діяльності іншої держави-члена організації, з якою у нас на даний час ідуть активні бойові дії. Багато дипломатів та експертів вважають, що Рада Європи стає слабкою та менш ефективною, зважаючи на сьогоденні геополітичні умови, що пов'язують із послабленням ліберальної демократії. І щодо цього можна констатувати реальні випадки відходження від значущих принципів Ради Європи. Проте сьогодні Парламентська асамблея рішуче засуджує агресію Російської Федерації проти України та солідарна з Україною та українським народом, підтверджуючи свою непохитну підтримку суверенітету, незалежності та територіальної цілісності України в її міжнародно визнаних кордонах.

У відповідь на повномаштабне військове вторгнення Росії на територію України Комітет Міністрів Ради Європи 16 березня 2022 року ухвалив остаточне рішення, про виключення Росії з організації. Росія, намагаючись зберегти обличчя, подала лист до Ради Європи про добровільний вихід з організації, проте Україна домоглась саме виключення Росії з організації. Росія більше не вважається членом Ради Європи, а значить – демократичного простору, в якому поважаються цінності верховенства права та прав людини.

Головними акцентами в рішенні виключити Росію з Ради Європи є його безпрецедентність, а також чіткий сигнал іншим членам, що такі порушення держав-учасниць не будуть толеруватись.

Підводячи підсумок, варто підкреслити, що співпраця України з Радою Європи є досить продуктивною, що знаходить своє відображення на національному законодавстві. Незважаючи на те, що були певні факти, які констатують плавний відхід від ідейних статутних принципів міжурядової організації Україна все ж може

сподіватися і на подальшу допомогу Ради Європи. Рада Європи сповнена рішучості використовувати всі наявні в її розпорядженні засоби для надання підтримки, допомоги та правових засобів українському народу в його боротьбі з агресором і продовжувати прагнення до миру на основі справедливості та міжнародного співробітництва. Через свої численні органи та установи, а також відповідно до своїх повноважень і місії Рада Європи має бути на передовій у наданні допомоги та експертного досвіду для підтримки України та українців [4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Закон від 04.11.1950. База даних «Законодавство України»/ВР України. № 995_004. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Конституція України: Закон від 28.06.1996. База даних «Законодавство України»/ВР України. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
3. Миколу Гнатівського обрали суддею ЄСПЛ від України. Європейська правда. Вівторок, 26 квітня 2022. URL : <https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/26/7342233/>
4. Наслідки агресії Російської Федерації проти України. *Бізнес і закон* URL : <https://zib.com.ua/ua/print/150894.html>
5. Співробітництво з Радою Європи. База даних URL: <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/mizhnarodne-spivrobitnicztvo/spivrobitnicztvo-z-radoyu-evropi.html>
6. Статут Ради Європи : Статут від 5 травня 1949 року № 994/001-ВР База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text
7. Участь України у діяльності Ради Європи. Міністерство закордонних справ України. від 25.10.2019.База даних URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/rada-yevropi/uchast-ukrayini-u-diyalnosti-radi-yevropi>.

Ростислав КЕЛЬМАН

аспірант кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗМІСТОВНА СУТНІСТЬ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПОНЯТТЯ «ЗАБОРОНА»

У сучасній гуманітаристиці, на жаль, уніфіковане трактування ключового терміна «заборона» відсутнє. Не сформована й досі різноспрямованість характеристик [1]. Їхня неуніфікованість хоча й ґрунтується на концепті «недозволеності», «табування», все-таки у відповідності до сфери і галузі, в яких у правовому відношенні і досі існують недогляди щодо уніфікованості та диференційованості кримінальної, адміністративної, цивільної чи міжнародно-правової заборон на етапі унормування трудових відносин.

Великий тлумачний словник сучасної української мови так трактує поняття «заборона»: це «наказ не робити чого-небудь» [2, с. 376]. Згадане значення трактується як «взагалі яка-небудь заборона», однак, зауважено: «у переносному значенні». Вважаємо, що поняття заборони формувалося ще в первісному суспільстві на ґрунті значення «табу». Тому осмислювати її семантику варто починати із етимології табу.

«Табу (від полінезійського слова *tapu* або *tabu*, що означало заборона) – це негативні приписи (категоричні заборони) на різні дії людей, порушення яких повинно спричинити відповідні санкції». Виникнення їхнє пов'язане із регламентуванням і регулюванням життя індивідів і груп (родини, роду, племен та ін.). Поява табу сформована «на соціальній, магічній і релігійній основі в період існування первісного суспільства.

Однак найскладнішою сферою є узус права.

В адміністративному праві заборона віднесена до прийомів, які методологічно формують правове регулювання: це приписи, зміст яких полягає у покладенні прямих юридичних обов'язків не чинити тих чи інших дій в умовах, передбачених правовою нормою.

Оскільки заборони покладені в основу регулювання суспільних відносин, то вони стосуються не лише адміністративного права, але й інших його сфер. Однак заборони методологічно правильно розглядати в єдності із приписами, заборонами та дозволами. Причому цю просту сукупність варто оцінювати у відповідній єдності – в пропорційно кількісному вимірі [3].

Межі диференціювання адміністративного і кримінального права встановлені відповідно до спрямованості і характеру відповідних заборон.

З іншими галузями права – митним, правоохоронним, сільськогосподарським, підприємницьким таке розмежування складне через відносини, які регулюються методами як адміністративного, так і названих видів права.

Про важливість самого поняття заборона у законодавчій і правозастосовній діяльності свідчить і дискусія відомих учених у галузі кримінального права.

Кримінально-правова політика, на думку авторитетного вченого Ю. В. Бауліна, у правовій державі займає особливе місце з метою протидії злочинності [4].

Чи заборона виступає одним з елементів системи заходів кримінально-правового характеру? Дослідники виокремлюють «негативну (ретроспективну) і позитивну (перспективну) кримінальну відповідальність, норми якої проявляються 1) в усвідомленому дотриманні кримінально-правової заборони чи виконанні свого кримінально-правового обов'язку або здійсненні ним свого суб'єктивного права». Така думка В. К. Грищука.

Привертає увагу те, що заборона спричиняє позитивну (перспективну) кримінальну відповідальність: вона являє собою форму приписів та їх реалізації у кримінальному законі, що виявляється в усвідомленому дотриманні суб'єктом кримінально-правової заборони чи виконання ним свого суб'єктивного права, передбаченого законом.

Припинення позитивної кримінальної відповідальності, за твердженням дослідника В. К. Грищука, теж передбачає застосування поняття заборони. Йдеться про фактори: 1) припинення чинності кримінального закону, який встановлює певну

заборону; 2) невиконання суб'єктом кримінально-правової заборони чи покладеного на нього обов'язку.

У дискусії двох вчених, як бачимо, заборона виступає регулятором суспільних відносин, а також мірою вияву свободи суб'єктів цих відносин.

Однак, Ю. В. Баулін вважає, що з моменту набрання чинності кримінальним законом ніяких кримінально-правових відносин не виникає, як і не існує кримінально-правових заборон». «Заборони не вчиняти певні дії чи бездіяльність передбачені у т. зв. охоронювальних нормах регулятивного приватного і публічного права». Тобто, кримінальний кодекс України «нічого не забороняє, не встановлює кримінально-правових заборон, а лише містить описання вичерпного переліку видів суспільно небезпечної поведінки, що визнаються державою в якості злочинів (склади злочинів) [4,5].

Отже, така дискусійність у розумінні трактування заборон досі поки що не вичерпана. Термінологічна недостатність дефініції «заборона» підтверджує неоднозначність її семантики, виявленої у філософському, лінгвістичному, правовому, психологічному та ін. дискурсах. Це свідчить про величезну потенційну змістову сутність функціонального поняття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бучма О. Табу // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ: Ін-т філософії імені Григорія Сковороди НАН України; Абрис, 2002. 742 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К.; Ірпінь: КТФ «Перун», 2009. 1736 с.
3. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія*. 2014. № 8. Т. 2.
4. Торфул М. Г. Сучасний словник з етики. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
5. Баулін Ю. В. Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності. URL: <https://newcriminaleode.org.ua>. Перегляд 04.09.2021.

Павло РАДЬ

студент факультету міжнародних відносин
Львівського національного університету ім. Івана Франка
Науковий керівник:

Антоніна ЗУБАРЕВА

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права
Львівського національного університету ім. Івана Франка

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА БУДАПЕШТСЬКОГО МЕМОРАНДУМУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОГОВІР ЧИ ПОЛІТИЧНА ДОМОВЛЕНІСТЬ

У зв'язку з початком інтервенції Російської Федерації в Україну питання безпекових гарантій, наданих в рамках Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з

приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 р., більш відомого як Будапештський меморандум, знову стало ще більш дискусійним, ніж раніше, а представники вищого ешелону влади апелюють до нього як до основи безпеки України [6]. Проте питання юридичної сили Будапештського меморандуму завжди викликало різні реакції серед українських вчених.

В українській юридичній доктрині існує два підходи до вирішення цього питання. Представники першого підходу вважають, що Будапештський меморандум є політичною домовленістю, серед них К. Гурін, Олена та Олексій Святун. В. [3], [8]. Прихильники іншої позиції вказують на те, що Будапештський меморандум є повноцінним міжнародним договором. Серед прихильників такої точки зору є І. Лоссовський, В. Стешенко, В. Головіна та С. Гордієнко. [5], [10], [2]. Як відомо, згідно із підпунктом «а» пункту 1 статті 2 Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. міжнародним договором є угода, укладена між державами в письмовій формі, врегульована міжнародним правом, незалежно від її конкретного найменування [1]. Погоджуємося з думкою К.Гурін про те, що найменування меморандуму не дає відповіді на питання про його юридичну силу [3, ст. 183]. Як зауважує І. Лоссовський, Україна розглядає Будапештський меморандум як міжнародно-правовий документ [5, ст. 121]. Дана позиція закріплена і в статті 6 Закону України «Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року» від 16 листопада 1994 р [4]. Тож, на думку В. Стешенка, ця позиція має бути правовою основою для України в питаннях міжнародної безпеки з огляду на конституційний припис неухильно дотримуватися Конституції України [10, ст. 153].

Окрім того, прихильники цієї позиції вважають реєстрацію Будапештського меморандуму Секретаріатом ООН, факт чого засвідчено Сертифікатом від 25 березня 2015 року, є доказом того, що ООН розглядає Будапештський меморандум саме як міжнародний договір [11]. Справді, у статті 102 Статуту ООН вказано, що будь-який міжнародний договір, укладений членом ООН, при першій можливості повинен бути зареєстрованим [9]. Проте як зауважує О. Мережко, реєстрація акта в ООН відповідно до статті 102 не перетворює угоду на міжнародний договір, якщо ця угода вже не є договором. Тобто реєстрація є одним із доказів того, що держави-підписанти вважають угоду договором [7, ст. 50].

Х. Лаутерпахт на підставі аналізу міжнародної практики зробив висновок, що факт реєстрації договору не є вирішальним для з'ясування юридичного характеру договору, хоча і створює презумпцію у цьому напрямі. Вирішальним є з'ясування того, чи метою документа було створення юридичних прав та обов'язків [7, ст. 51]. Як пише, В. Василенко, з Меморандуму випливає, що держави-підписанти не брали на себе особливих зобов'язань щодо України. Натомість вони лише підтвердили свої наміри поважати незалежність, суверенітет та існуючі кордони України, утримуватися від погрози силою або її застосування проти територіальної цілісності чи політичної незалежності, а також економічного примусу. Також держави-підписанти підтвердили те, що будуть домагатися негайних дій Ради Безпеки ООН для надання допомоги Україні в тому разі, якщо вона стане жертвою агресії з використанням ядерної зброї [12].

Єдине реальне зобов'язання, яке взяли на себе держави-підписанти, полягає у тому, що вони зобов'язуються проводити консультації у випадку виникнення ситуації,

внаслідок якої постане питання стосовно цих зобов'язань. Проте В.Василенко наголошує, що в Меморандумі немає положень, які встановлюють порядок скликання та проведення таких консультацій, ухвалення та виконання рішень, встановлюють характер санкцій щодо потенційного правопорушника [12]. Такої ж думки дотримуються і Олена та Олексій Святун, які стверджують, що Будапештський меморандум має декларативний характер, адже він не передбачає жодних санкцій у випадку порушень його положень. Також науковці стверджують, що меморандум не містить жодних зобов'язань цих держав застосовувати силу задля територіальної цілісності України. Відповідно Україні не було надано практичних гарантій безпеки, а також не був створений механізм їх застосування [8, ст. 19].

Важливим у встановленні характеру угоди є також аналіз термінології. Так, О. Мережко рекомендує звертати увагу на стиль і термінологію, які використовуються в тексті угоди, якщо складно визначити природу угоди. Зокрема в тексті політичної угоди використовуються такі формулювання: «підписано», «починає діяти», «спільно вирішили», «учасники» та інші [7, ст. 56]. Так, у Меморандумі про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї живаються наступні слова: «підтверджують таке», «підписано», «підтверджують свої зобов'язання». К. Гурін також звертає увагу на вживання останнього словосполучення [3, ст. 184]. Окрім того, Меморандум складається не із статей, а із пунктів, що також є свідченням того, що даний документ є радше політичною домовленістю.

Так, згідно із пунктом 6 Меморандуму сторони домовилися проводити консультації у випадку виникнення ситуацій, внаслідок яких постає питання стосовно викладених зобов'язань. К. Гурін вдало зауважує, що такий спосіб вирішення спорів характерний саме для політичних домовленостей. Для міжнародних договорів характерний розгляд спорів шляхом передачі їх на розгляд суду, арбітражу чи третьої сторони [3, ст. 185].

Також у тексті Меморандуму немає положень про його припинення, денонсації або виходу з нього. Як вказано у статті 42 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, припинення, денонсація або вихід з договору можливі лише в результаті застосування положень самого договору [1]. З аналізу тексту Будапештського меморандуму виходить, що він має типову для міжнародного договору структуру. Проте з огляду юридичних прав та обов'язків ситуація виглядає не настільки однозначною. Зобов'язання, взяті державами-підписантами, мають декларативний характер. А єдине реально взяте зобов'язання не має належного механізму реалізації. Аналіз термінології також дає підстави вважати, що Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї є політичною домовленістю, а не повноцінним міжнародним договором. Окрім того, форма Меморандуму свідчить про те, що він є політичною домовленістю, адже не має положень про припинення дії чи денонсацію, не має положень про ратифікацію.

Таким чином, апелювання України до Меморандуму базується на політичних домовленостях, які, на жаль, на практиці зіткнулись із труднощами їх реалізації, опираючись на сумнівну юридичну силу положень цього документу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 23.05.1969 р. : станом на 14 квіт. 1986 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення: 25.04.2022)
2. Головіна В. А. ПРАВОВА ПРИРОДА БУДАПЕШТСЬКОГО МЕМОРАНДУМУ ТА ВАГА ПРОПИСАНИХ ГАРАНТІЙ. Європейські перспективи. 2020. №3. С. 155–159.
3. Гурін К. Будапештський меморандум 1994 р.: договір чи домовленість? Публічне право: науково-практичний юридичний журнал. 2016. №2. С. 182–188.
4. Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року: Закон України від 16.11.1994 р. № 248/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/248/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.04.2022)
5. Лоссовський І.Є. До 20-ї річниці будапештських «гарантій»: Агресія Росії проти України як фактор ерозії міжнародно-правових режимів нерозповсюдження. Зовнішні справи. 2014. № 11. С. 6–11.
6. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї: Міжнародний документ від 05.12.1994 р. № 998_158. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text (дата звернення: 25.04.2022)
7. Мережко О. О. Право міжнародних договорів: сучасні проблеми теорії та практики. Київ: Таксон, 2002. 344 с.
8. Святун О. Будапештський меморандум та його співвідношення з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї. Віче: журнал Верховної Ради України. 2014. №20. С. 15-20.
9. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду: Статут Орг. Об'єдн. Націй від 26.06.1945 р.: станом на 16 вересня 2005 р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 25.04.2022)
10. Стешенко В. М. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА БУДАПЕШТСЬКОГО МЕМОРАНДУМУ 1994 РОКУ. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. №6. С. 251–253.
11. Certificate of Registration: Registration with the Secretariat of the United Nations: Ukraine of 02.10.2014. № 65115. URL: <https://treaties.un.org/doc/Treaties/2014/10/20141002%2009-07%20AM/Other%20Documents/COR-Reg-52241-Sr-65115.pdf> (date of access: 25.04.2022).
12. Volodymyr V. On assurances without guarantees in a "shelved document". URL: <https://day.kyiv.ua/en/article/close/assurances-without-guarantees-shelved-document>. (date of access: 25.04.2022).

Лілія ЯРМОЛ

доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри теорії та філософії права,
конституційного та міжнародного права
Національного університету «Львівська політехніка»

Вероніка КУЗІВ

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Актуальність дослідження міжнародно-правового захисту цивільного населення під час військової агресії зумовлене тим, що на сьогоднішній день Україна стала стороною збройного конфлікту.

Військова агресія – це поняття міжнародного права, яке означає протиправне, пряме чи опосередковане, застосування збройної сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності другої держави [1].

Необхідність гуманітарного права була усвідомлена людською спільнотою, коли світова історія продемонструвала, що право війни залишається вирішальним у міжнародних відносинах.

Міжнародне гуманітарне право (право збройних конфліктів) є сукупністю міжнародно-правових норм і принципів, які регулюють захист жертв війни, а також обмежують методи і засоби ведення війни [6].

Перша (1914-1918) та Друга (1939-1945) світові війни продемонстрували, що більшість положень нормативних документів ігноруються державами-агресорами. З огляду на це, виникла першочергова необхідність утвердження засад міжнародного врегулювання та захисту прав людини.

Цими засадами стали:

- 1) Загальна декларація прав людини 1948 року ;
- 2) чотири Женевські конвенції від 12 серпня 1949 р. про захист жертв війни, а також два Додаткові протоколи до них від 8 червня 1977 р: Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях (Женевська конвенція I); Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі (Женевська конвенція II); Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (Женевська конвенція III); Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (Женевська конвенція IV); Додатковий протокол, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (ДП I); Додатковий протокол, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (ДП II);
- 3) Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 року;
- 4) Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року;
- 5) Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року та ін.

Найважливішими принципами міжнародного гуманітарного права, застосовуваного під час збройних конфліктів, є: а) принцип захисту громадянського населення; б) принцип захисту жертв війни; в) принцип захисту цивільних об'єктів [6].

Міжнародне гуманітарне право, особливо після прийняття Женевських конвенцій 1949 р., охороняє не лише мирних жителів, а й усіх осіб, які брали участь у військових діях, або з тих чи інших причин з певного моменту припинили таку участь (військові, поранені, хворі, ті, що зазнали аварії корабля). Чинні міжнародні угоди виходять з того, що вимогам гуманності та суспільної свідомості має надаватися перевага перед вимогою військової необхідності.

Дії, що суперечать женецьким конвенціям, кваліфікуються як порушення міжнародного гуманітарного права та, в особливо тяжких випадках, як воєнні злочини. Останні підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду (далі – МКС).

Загальний перелік воєнних злочинів закріплений у Статуті МКС [9]:

- умисне вбивство;
- тортури чи нелюдське поводження, у тому числі біологічні експерименти;
- умисне завдання сильних страждань чи заподіяння важких тілесних ушкоджень;
  - незаконне, безглузде та значне за обсягами знищення чи привласнення майна, не зумовлене воєнною необхідністю;
  - примушування військовополоненого чи іншої особи, яка користується міжнародним захистом, служити у збройних силах ворожої сторони;
  - умисне позбавлення військовополоненого чи іншої особи, на яку поширюється міжнародний захист, права на справедливий та звичайний судовий процес;
    - незаконне обмеження свободи;
    - взяття заручників.

Від початку повномасштабної російської агресії, станом на 5 травня 2022 року було порушено понад 10 тисяч кримінальних справ за фактом скоєння воєнних злочинів на території нашої держави [2].

Вся правоохоронна система України постала перед складним завданням збирання доказів та розслідування міжнародних злочинів проти Українського народу. Особливо важливим є залучення до цього процесу міжнародних фахівців та іноземних експертів, які мають досвід при документуванні та розслідуванні воєнних злочинів, злочинів проти людяності та злочину геноциду.

28 лютого 2022 року прокурор МКС почав розслідування щодо вчинених Росією воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Прокурор отримав звернення щодо ситуації в Україні від 39 країн. Суд розслідує ці злочини в часовому проміжку від 21 листопада 2013 року й донині [6].

Щоб винні не unikнули покарання, одразу декілька національних та міжнародних органів заявили про те, що починають розслідування воєнних та інших тяжких злочинів, здійснених на території України. З такою заявою вже виступили представники українських державних органів, МКС, а також деякі зарубіжні країни, насамперед, Німеччина, Польща та Словаччина [3]. Рада ООН з прав людини також створила незалежну комісію щодо розслідування порушень прав людини і міжнародного гуманітарного права в Україні. До неї доєдналися такі міжнародні правозахисні організації, як Amnesty International та Human Right Watch, які фіксують

випадки порушення російськими військовими законів війни щодо цивільного населення в окупованих районах Чернігівської, Харківської та Київської областей України. «Задокументовані нами випадки свідчать про навмисну жорстокість і насильства щодо українського цивільного населення, – заявив Хью Вільямсон, директор Human Rights Watch по Європі та Центральній Азії. Згвалтування, вбивства та інші насильницькі дії на підконтрольних російським військам територіях необхідно розслідувати як військові злочини» [10].

Співробітники Human Rights Watch прибули в Бучу через декілька днів після того, як російські війська покинули місто. Їм вдалося зібрати великий обсяг інформації, яка підтверджує, що під час російської окупації були позасудові страти, незаконні вбивства мирних жителів, мародерство, тортури та нелюдське поводження. В деяких випадках тіла людей, які зазнали насильницького зникнення, після відступу російських військ знаходили на вулиці, на дворі чи в підвалі – іноді зі слідами тортур.

У Бучі та кількох інших містах і селах, розташованих на північний захід від Києва, Amnesty International задокументувала 22 випадки незаконних убивств російськими силами, більшість із яких були очевидними позасудовими стратами [8].

15 квітня, Головне управління поліції по Київській області повідомило, що кількість мирних жителів, убитих російськими військами в регіоні під час окупації за нез'ясованих обставин, збільшується і, що вже виявлено більше 900 таких випадків.

Щоб полегшити розслідування злочинів, Україні необхідно ратифікувати Римський статут МКС, який встановлює чотири основних міжнародних злочини: геноцид, злочин проти людяності, воєнні злочини і злочини агресії та офіційно стати учасником МКС. Також необхідно узгодити положення Кримінального кодексу України з нормами сучасного міжнародного права (у тому числі – у відповідність до положень Римського статуту), щоб ефективно взаємодіяти з МКС.

Як висновок: перед Україною є складне завдання розроблення і задіяння міжнародних судових механізмів, органів розслідування, міжнародних експертів та фахівців задля покарання усіх осіб, які вчиняли тяжкі злочини проти Українського народу, з метою досягнення справедливості, компенсації для потерпілих і уникнення повторення цього у нашій історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Визначення агресії: затверджено резолюцією 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74#Text (дата звернення: 22.04.2022).
2. В Україні вже порушили 10 тисяч справ за воєнні злочини РФ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3475842-v-ukraini-vze-porusili-10-tisac-sprav-za-voenni-zlocini-rf.html> (дата звернення: 05.05.2022).
3. Війна РФ проти України: як ЄС допомагає розслідуванню воєнних злочинів. URL: <https://www.dw.com/uk/viina-rf-proty-ukrainy-yak-yes-dopomahaie-rozsliduvanniu-voiennykh-zlochyniv/a-61477583> (дата звернення: 05.05.2022).
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I). *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_911#Text (дата звернення: 22.04.2022).

5. Конвенція (IV) о защите гражданского населения во время войны. Женева, 12.08. 1949г. URL: <https://www.icrc.org/ru/doc/resources/documents/misc/geneva-convention-4.htm> (дата звернення: 22.04.2022).
6. Міжнародне гуманітарне право. URL: <https://redcross.org.ua/ihl/> (дата звернення: 22.04.2022).
7. Прокурор МКС вирішив почати розслідування ситуації в Україні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-prokuror-gaaga-sytuatsia-v-ukraini/31729398.html> (дата звернення: 05.05.2022).
8. Російські військові повинні постати перед судом за воєнні злочини в Київській області – нове розслідування Amnesty International. URL: <https://www.amnesty.org.ua/hes-not-coming-back-briefing/> (дата звернення: 05.05.2022).
9. Римський статут міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 05.05.2022).
10. Украина: российские войска оставили после себя в Буче смерть и разрушения. URL: <https://www.hrw.org/ru/news/2022/04/25/ukraine-russian-forces-trail-death-bucha> (дата звернення: 05.05.2022).

Лілія ЯРМОЛ

доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Катерина ПРОДАН

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

МІЖНАРОДНІ ГАРАНТІЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Збройний конфлікт в Україні потребує об'єктивної оцінки з боку міжнародного права. Зокрема, ключову роль у правовому аналізі ситуації, що склалася, відіграє міжнародне гуманітарне право як частина міжнародного права, яка кваліфікує ситуації збройних конфліктів, врегульовує питання захисту жертв війни, а також застосування засобів і методів ведення війни. Згідно з положенням Міжнародного Суду ООН, викладеним у Консультативному висновку щодо законності застосування або загрози застосування ядерної зброї 1996 р., міжнародне гуманітарне право є *lex specialis* (спеціальним правовим режимом) щодо міжнародного права прав людини, оскільки воно здатне більш ефективно захищати права людей під час збройних конфліктів [1]. Основою міжнародного гуманітарного права є чотири Женевські конвенції від 12 серпня 1949 р. про захист жертв війни, а також два Додаткові протоколи до них від 8 червня 1977 р:

- Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях (Женевська конвенція I) [2];
- Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі (Женевська конвенція II) [3];

- Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (Женевська конвенція III) [4];
- Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (Женевська конвенція IV) [5];
- Додатковий протокол, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (ДП I) [6];
- Додатковий протокол, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (ДП II) [7].

Україна ратифікувала всі ці міжнародні договори, отже, їх положення обов'язкові для нашої держави. Єдиною підставою застосування норм міжнародного гуманітарного права є фактична наявність міжнародного або неміжнародного збройного конфлікту незалежно від причин, з яких цей збройний конфлікт розпочався.

Світовим співтовариством вторгнення Російської Федерації до України кваліфіковане як міжнародний збройний конфлікт, тому до нього мали б застосовуватися норми всіх чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., а також Додаткового протоколу I. Це значно розширює коло прав і гарантій, які міжнародне гуманітарне право надає учасникам такого збройного конфлікту. Застосування режиму міжнародного збройного конфлікту сприятливе також для російських військовослужбовців, затриманих під час ведення воєнних дій на території нашої держави, адже їм надано право на статус військовополонених (та належні їм права і гарантії, які виконуються з нашого боку). Так само і Україна, щодо військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань України, які внаслідок ведення воєнних дій опинилися на території Російської Федерації або у владі державних органів Російської Федерації, вимагає від них надання їм статусу військовополонених з усіма відповідними правами і гарантіями, проте виконання цих вимог ігнорується військовим керівництвом Росії.

Під час збройного конфлікту вчинені злочини діляться на: геноцид і злочини проти людяності. Геноцид є злочином, який вчиняється з наміром знищити повністю або частково якусь національну, етнічну, расову чи релігійну групу. Злочини проти людяності є злочинами які здійснюються в межах широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб, якщо такий напад здійснюється свідомо [8].

У Заяві Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» зазначається, «що акти геноциду в діях Російської Федерації проявляються, зокрема, у: вчиненні збройними силами Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях України масових звірств (зокрема, в містах Буча, Ірпінь, Маріуполь, селища міського типу Бородянка, Гостомель та багатьох інших населених пунктах на території України), що виявлялися у численних випадках вбивств, викрадення, жорстокого позбавлення свободи людей, їх катування, згвалтування, глумління над тілами вбитих і замучених; систематичних випадках умисного вбивства цивільного населення та умисному створенні Збройними силами Російської Федерації таких умов життя, які завдають виняткових страждань українському народу, спрямовані на його повне або часткове знищення та у підсумку призводять до фізичного знищення українського населення в багатьох населених пунктах на території України, зокрема через блокаду населених пунктів, недопущення гуманітарної допомоги та перешкоджання евакуації цивільного населення, захоплення

та цілеспрямоване знищення об'єктів інфраструктури, що забезпечує базові потреби людей...» [9]. У цьому ж документі Верховна Рада Звертається до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, урядів та парламентів іноземних держав щодо визнання вчинення Російською Федерацією геноциду українського народу, а також злочинів проти людяності та воєнних злочинів на території України. Латвія та Естонія уже визнали дії Росії в Україні геноцидом українського народу.

У законодавстві України геноцид криміналізовано у ст. 442 Кримінального кодексу України. Водночас Кримінальний кодекс України не містить окремої статті щодо злочинів проти людяності. Зважаючи на це, відповідна окрема стаття щодо злочинів проти людяності обов'язково має бути включена до Кримінального кодексу України.

У Зверненні Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейської Комісії, Європейського Парламенту, інших міжнародних організацій та їх парламентських асамблей, парламентів та урядів держав - членів Європейського Союзу та НАТО, парламентів та урядів демократичних держав світу щодо необхідності життя додаткових спільних заходів з метою припинення агресії Російської Федерації проти України та запобігання поширенню цієї агресії на інші країни в Європі Україна « закликає всі держави - члени Організації Об'єднаних Націй вжити дієвих заходів та застосувати окремі санкції для покарання Російської Федерації за свідоме невиконання Резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй "Агресія проти України" A/RES/ES-11/1 від 2 березня 2022 року в частині негайного виведення російських військ з території України, а також за невиконання рішення Міжнародного суду Організації Об'єднаних Націй про негайне припинення бойових дій на території України військами Російської Федерації від 16 березня 2022 року» [10]. Проте це звернення, як і попереднє, ігнорується стороною агресора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. International Court of Justice. Legality, Threat of Use of Nuclear Weapons. Advisory Opinion (1996) URL:<https://www.icj-cij.org/docket/files/95/7495.pdf> (дата звернення: 20.04.2022)
2. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях. (ООН, 12.08.1949). База даних «Законодавство України» / ВР України. Конвенцію ратифіковано із застереженнями Указом ПВР УРСР (114а-03) від 03.07.54 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text (дата звернення: 21.04.2022)
3. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі (ООН, 12.08.1949). База даних «Законодавство України» / ВР України. Конвенцію ратифіковано із застереженнями Указом ПВР УРСР (114а-03) від 03.07.54 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text (дата звернення: 21.04.2022)
4. Конвенція про поводження з військовополоненими (ООН, 12.08.1949). База даних «Законодавство України» / ВР України. Конвенцію ратифіковано із застереженнями Указом ПВР УРСР (114а-03) від 03.07.54 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 21.04.2022)

5. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (ООН, 12.08.1949). База даних «Законодавство України» / ВР України. Конвенцію ратифіковано із застереженнями Указом ПВР УРСР (114а-03) від 03.07.54. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення:21.04.2022)
6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. База даних «Законодавство України» / ВР України. (Протокол ратифіковано із заявою Указом Президії Верховної Ради УРСР N 7960-XI (7960-11) від 18.08.89) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення:21.04.2022)
7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II) від 8 червня 1977 року. База даних «Законодавство України» / ВР України. (Протокол ратифіковано із заявою Указом Президії Верховної Ради УРСР N 7960-XI (7960-11) від 18.08.89) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text
8. «Війна і права людини». Дослідження Української Гельсінської спілки з прав людини. URL: <https://www.slideshare.net/DonbassFullAccess/ss-91073670> (дата звернення:22.04.2022)
9. Заява Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» від 14 квітня 2022 року. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text> (дата звернення: 21.04.2022)
10. Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейської Комісії, Європейського Парламенту, інших міжнародних організацій та їх парламентських асамблей, парламентів та урядів держав - членів Європейського Союзу та НАТО, парламентів та урядів демократичних держав світу щодо необхідності вжиття додаткових спільних заходів з метою припинення агресії Російської Федерації проти України та запобігання поширенню цієї агресії на інші країни в Європі від 24 березня 2022 року. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2141-20#Text> (дата звернення:21.04.2022)

Майя ПИВОВАР

доктор філософії, асистент кафедри теорії права
та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Каріна ЛЕБІДЬ

студентка Інституту права, психології та
інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ГЕНОЦИД ХХІ СТОЛІТТЯ У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Принцип рівності є одним із основних принципів Загальної декларації прав людини прийнятої 10 грудня 1948 р. Відповідно до ст. 2 цього міжнародного

нормативно-правового акта «кожна людина повинна мати всі права та свободи, проголошені Загальною декларацією, незважаючи на расову приналежність, колір шкіри, стать, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або інше становища» [1]. Варто відзначити, що заборона дискримінації є основним пріоритетом функціонування кожної цивілізованої держави. Буква закону, що забороняє дискримінацію є ідейною основою, свого роду фундаментом міжнародних відносин у сфері захисту прав людини, найважливішим системоутворюючим фактором.

Події, які відбулись 24 лютого 2022 року сколихнули весь цивілізований світ. Росія відкрито розпочала війну проти України порушивши абсолютно всі норми міжнародного законодавства (міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права) В ході так званої «миротворчої місії щодо визволення українців», росіяни здійснили в містах Маріуполі та Київській області (м. Буча та Ірпінь) – «Бучавську різанину». Жорстокі вбивства невинного цивільного населення, серед яких найбільше жінок та дітей. Шпальти міжнародних видань таких як: The Washington Post, The Wall Street Journal (американське), The Guardian (британське), Bild (німецьке), LaStampa (італійське) та ін. відображали все жахіття «путінського кривавого миру». Міністерство оборони України назвало Бучанську різанину «ноюю Сребреницею» – пам'ятаємо про події вбивств тисяч мирних боснійських мусульман під час Боснійської війни у 1995 році. ООН визнав його геноцидом та найбільшим масовим вбивством в Європі після Другої світової війни.

Міжнародним інструментом у боротьбі з геноцидом є Конвенція ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього [далі – Конвенція] прийнята 9 грудня 1948 року. Під цим поняттям слід розуміти дії, що вчиняються з наміром знищити повністю чи частково яку-небудь національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку, а саме: вбивство членів такої групи, спричинення серйозних тілесних пошкоджень чи розумових розладів членам такої групи, умисне створення для будь-якої групи таких життєвих умов, які розраховані на повне чи часткове знищення групи, заходи, спрямовані для попередження народження дітей в середовищі такої групи і насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу [3].

Попри реальний правовий парадокс, Україна та Росія є сторонами відповідної Конвенції, а згідно ст.9 всі спори щодо тлумачення, застосування або виконання цієї Конвенції передаються на розгляд Міжнародного Суду ООН на вимогу будь-якої сторони у спорі. Саме цією нормою скористалась Україна для розвінчання перекрученого та спотвореного Росією загальноприйнятого зобов'язання держав щодо запобігання та покарання за злочин геноциду. Не чекаючи на відповідь міжнародного співтовариства наша держава 26 лютого 2022 року подала позов проти Росії до Міжнародного Суду ООН [далі – МС ООН].

Зокрема, в позові Україна просить МС ООН визнати, що Україною не було вчинено жодного злочину «геноциду» на територіях Донецької та Луганської областей; що Росія не має права вчиняти жодних воєнних дій проти України на запобігання та покарання за вигаданий «геноцид»; що визнання Росією так званих «ДНР» та «ЛНР» здійснено на підставі вигаданого геноциду і не може ґрунтуватися на положеннях Конвенції, а відповідно є неправомірним. Також, Україна просить суд зобов'язати Росію: не вчиняти цих протиправних дій у майбутньому, у тому числі

незаконного застосування сили; та виплатити репарації за вчинену внаслідок порушення шкоду [5].

Засідання Суду відбулося 7 березня, а вже 16 березня Суд прийняв наказ щодо застосування тимчасових заходів. Цей наказ повністю відтворив вимоги України і є повною перемогою України: Росія повинна негайно зупинити військову операцію, почату 24 лютого 2022 року на території України та забезпечити, щоб будь-які військові чи інші організації чи особи, які перебувають під російським контролем, не продовжували військову операцію. Ця частина наказу була ухвалена більшістю суддів МС ООН - 13 проти 2 (голосували проти тільки судді з РФ та Китаю) [5]. ООН визнав дії Росії проти Українського народу як геноцид.

14 квітня 2022 року Верховна Рада України офіційно визнала дії російських військ в Україні від 24 лютого геноцидом українського народу, ухваливши постанову, якою затвердила заяву щодо визнання геноциду. «Вчинені ЗС РФ дії є не просто злочином агресії, а переслідують мету системного та послідовного знищення українського народу, його самобутності та позбавлення його права на самовизначення та самостійний розвиток. Це потребує невідкладного визнання дій, вчинених ЗС РФ під час останньої фази збройної агресії РФ проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, геноцидом українського народу» [4], – йдеться в пояснювальній записці до постанови.

Отже, сьогодні за допомогою прийняття національних та міжнародних нормативно-правових механізмів захисту прав людини сформовано сучасні універсальні стандарти заборони та протидії дискримінації як найгострішої форми – геноциду. Вся міжнародна спільнота повинна швидко та критично реагувати на ведення війни проти України. Російська влада мусить відповісти за криваві масові вбивства Українського народу перед Міжнародним кримінальним судом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Universal Declaration of Human Rights. Adopted on 10 December 1948. URL:<https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (дата звернення: 30.04.2022)
2. International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination. Adopted and opened for signature and ratification by General Assembly resolution 2106 (XX) of 21 December 1965. URL:<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cerd.aspx> (дата звернення: 30.04.2022)
3. Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 18.03.1954 р.: Конвенція. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (дата звернення: 01.05.2022)
4. Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні»: Постанова Верховної Ради України від 14.04.2022р. № 2188-IX. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text> (дата звернення: 01.05.2022).
5. Справа МС ООН Україна проти РФ в контексті юридичного протистояння України та Російської Федерації. URL:<https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/sprava-ms-oon-ukrayina->

Олександра БЕЛЧЕНКО

доктор філософії,
асистентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Владислав КОЗЛОВ

студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Нещодавнє загострення військової агресії росії проти України та відсутність колективної військової відповіді міжнародної спільноти на це можна розглядати як провал режиму світового правового порядку.

І справді, у перші дні вторгнення українські студенти-правники у межах університетів ділилися один з одним гірким жартом, питаючи: «Чи буде у нас пара з міжнародного права, якщо воно не працює?» Виявилось, що міжнародне право є надто крихким, аби відреагувати на одну з наймасштабніших воєнних катастроф століття, а передбачені інструменти впливу не сприяють миттєвому мирному вирішенню конфлікту. Це, у свою чергу, спонукає до переоцінки засобів, які пропонує міжнародне право і для запобігання війнам, і для пришвидшення їх мирного припинення.

Як ми знаємо, за роки між двома світовими війнами сформовано безліч принципів та цінностей міжнародного гуманітарного права, що плекаються і захищаються в мирний час. Цей факт покладає обов'язок на світову спільноту відстоювати декларовані положення із ще більшим запалом у критичні часи.

Проте, якщо поглянути на міжнародне право з об'єктивної сторони, то стає очевидно, те що воно здебільшого протягом усієї своєї історії залишається системою «допоможи собі сам» з багатьма слабкими місцями. Як вже неодноразово показала практика, право ніколи не було потужним важелем вирішення таких воєнних конфліктів як на Донбасі, у Сирії чи Афганістані. Це не дивно, тому що за своєю природою міжнародне право завжди було децентралізованим механізмом, що спричиняє неможливість швидкого і належного реагування міжнародної спільноти. Адже для забезпечення необхідної реакції вимагається не тільки наявність спільної позиції, але і рішучість та готовність до дій зі сторони багатьох держав, цілісність світової спільноти. Інакше кажучи, сьогоденне міжнародне право не спроможне вирішити конфлікт або запобігти йому, якщо одна із сторін не прийме запропонований консенсус.

Так звана російськими пропагандистами «спецоперація на території України» є справжнісінькою війною, яка несе руйнування та смерть для кожного українця. Військове зіткнення між російськими та українськими збройними силами є безпосереднім міжнародним збройним конфліктом, який підпадає під регулювання цілої низки міжнародних гуманітарних конвенцій: чотири Женевські конвенції 1949 року (де визначено поняття збройного конфлікту), перший додатковий протокол до

Женевської конвенції (Протокол I), Гаазької конвенції 1907 року (регулюють засоби та методи ведення війни) [1-5;7]. Проте ми спостерігаємо вже понад 60 днів на території України щоденне порушення силами РФ загальноприйнятих норм міжнародного гуманітарного права.

Звичайно не забуваймо, що де є міжнародний збройний конфлікт, то найчастіше знайдеться місце військовим злочинам і порушенням. Хоча Україна і росія є сторонами Женевських конвенцій 1949 року та Протоколу I, де визначено врегульовані методи ведення війни і чітко зазначено, що саме дозволено сторонам, які воюють, а що – ні [1-5; 7], проте РФ, на жаль, цих вимог не дотримувалася з першого дня війни.

З положень конвенцій можемо виокремити основний правовий принцип війни – баланс між військовою необхідністю та гуманністю. Це зводиться до того, що військові можуть бути ціллю, а цивільних не тільки не можна вбивати, а потрібно захищати наскільки це можливо. Якщо є сумнів у тому, по кому стріляєш – по військовому чи цивільному, то треба відмовитися від атаки. Якщо атака на солдатів супротивника призведе до значних жертв серед цивільних, від плану такої атаки необхідно відмовитися. Окрім цього, під час війни також можна застосовувати далеко не будь-яку зброю, а точніше – не можна застосовувати зброю невибіркової дії там, де можуть перебувати мирні жителі.

На жаль, ми є свідками того, що територія нашої країни зазнає різноманітних обстрілів, під час яких зброя влучає не у військові об'єкти, як стверджують, а у школи, лікарні, церкви, житлові будинки. Застосовуються, наприклад, касетні боєприпаси, фосфорні бомби, що належать до заборонених видів зброї – а це надзвичайно грубе порушення законів і звичаїв війни.

У відповідь на це Європейський суд з прав людини ввів тимчасові запобіжні заходи щодо утримання уряду росії від військових нападів на цивільне населення та цивільні об'єкти в Україні. Генеральна асамблея ООН виключила росію з Ради з прав людини ООН після оприлюднення офіційної інформації щодо нелюдських злочинів в Україні. Рада з прав людини ООН створила комісію з розслідування порушень, вчинених в Україні. Офіс прокурора Міжнародного кримінального суду вирішив почати розслідування міжнародних злочинів, скоєних в Україні. Правники-міжнародники та дипломати оголосили про свою ініціативу створення міжнародного трибуналу щодо злочинної агресії РФ [6].

Проте, чи можна це вважати достатньою дією для припинення збройної агресії? Звичайно, що вони роблять надто мало реальних дій, щоб зупинити катастрофу. І головна проблема у тому, що міжнародне право не може воскресити мертвих, не може вилікувати рани травмованих чи відбудувати міста. Ми можемо звинувачувати міжнародне право лише в його неспроможності запобігти війні в Україні чи припинити її перебіг. Тому що ціль міжнародного гуманітарного права, або законів війни, ставить за умову захист цивільного населення та інших некомбатантів від потенційних ризиків, спричинених збройним конфліктом. Але захист цієї цілі не викликає жодної міжнародно-правової реакції, поки ворог продовжує відверто порушувати вказані принципи та декларовані документи. Як результат – міжнародне право еволюціонувало далеко поза те, чим воно було століття тому, але воно досі є декларативним у вимірі запобігання і регуляції конфліктів.

Однак, війни закінчуються, і тоді вступає у силу компетенція міжнародного права, яке реально працює. Це — притягнення винних до відповідальності. А разом із

відповідальністю - вималюються історичні довідки про те, які уроки необхідно засвоїти. Адже всі ключові зрушення в міжнародному праві минулого століття були наслідками війн та спровоковані бажанням зрозуміти, передбачити та мінімізувати найбільші ризики для людства. Тому, надалі варто зосередитися на відповідальності за воєнні злочини. Воєнні злочини – порушення міжнародного гуманітарного права (порушення законів і звичаїв війни), за вчинення яких передбачена кримінальна відповідальність фізичних осіб на національному та міжнародному рівнях. Їх вчиняють конкретні люди. Насамперед відповідальність лежить на тих, хто віддає злочинні накази: головнокомандувачі і командири несуть більшу відповідальність, ніж виконавці. Особливість воєнних злочинів у тому, що вони екстериторіальні [7]. Законодавство більшості країн дозволяє судити на їхній території особу, яка вчинила воєнний злочин в іншій частині світу, навіть не проти їхніх власних громадян. Міжнародний кримінальний суд у Гаазі (прокурор якого саме розпочав розслідування щодо війни в Україні) має на сьогоднішній день юрисдикцію щодо воєнних злочинів, які не мають строків давності, адже як ми знаємо, після Другої світової війни винних і через 70 років судили за скоєні злочини. Тому кожен, хто винен у воєнних злочинах на території України, рано чи пізно буде відповідати за свої дії перед судом.

Отже, у процесі воєнного конфлікту росії з Україною, міжнародне право все ж залишається актуальним, однак тільки у вимірі відповідальності за воєнні злочини. Тому оптимальним рішенням для ситуації, що склалася, є збирання і документування міжнародних злочинів, пошук доказів, правозахисна діяльність задля покарання винних. Невідворотність відповідальності – це хороша практика, проте як вже було зазначено, жодне покарання не зможе вилікувати поранених і повернути загублених ворогом життів. Тому превенція збройних конфліктів та їх реальне вирішення повинні стати основним напрямком розвитку та вдосконалення міжнародного права у контексті війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 30.04.2022).
2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 30.04.2022).
3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 30.04.2022).
4. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text (дата звернення: 30.04.2022).
5. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text (дата звернення: 30.04.2022).
6. Погляд з України: відроджуючи віру в міжнародне право. URL: <https://www.justsecurity.org/80723/insight-from-ukraine-revitalizing-belief-in-international-law-ua/> (дата звернення: 30.04.2022).

7. IV конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 30.04.2022).

Михайло КОЛЕСНИК
студент факультету
міжнародних відносин
Львівського національного
університету імені Івана Франка

Науковий керівник:
Лілія ЯРМОЛ
доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

СОЮЗ “U24” ЯК НОВА ГАРАНТІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

Система міжнародних відносин сьогодення рівно як і все світове співтовариство були шоковані фактом російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року. Основи міжнародного права були підірвані актом безпрецедентної агресії та нівеляції принципів недоторканості державних кордонів та поваги суверенітету, а також принципу захисту прав людини. У теперішніх обставинах варто розглянути можливості міжнародного забезпечення національної безпеки та державного суверенітету України. Нам вбачається можливою створення національної платформи для діалогу та зосередження зусиль підтримки (як економічної, так і політичної) для України, початковим етапом якої можна вважати заснування національного бренду «UNITED 24» [1].

По-перше, розгляньмо теоретичну модель такої структури, яка б була здатна забезпечити функціонування постійного діалогу держав-партнерів України та усталене та своєчасне розподілення фондів на оборонні, гуманітарні та відбудовчі цілі. Така організація, на нашу думку, могла б стати якщо не альтернативою НАТО чи Радбезу ООН для України, то принаймні першим кроком до членства у зазначених структурах. Той факт, що ініціатива створення подібної організації виходить саме з українського боку свідчить про те, що нашій державі тепер не треба “доводити свою здатність” вступити до оборонної структури (як у випадку з НАТО) чи зіткнутися зі зловживанням права вето іншими державами (як у випадку з членством російської федерації в Раді Безпеки ООН). Варто додати, що така організація має функціонувати за певного економічного сприяння, яке б надавали держави-партнери. Останнім елементом такої моделі бачимо політичну підтримку України з боку багатьох держав світу в боротьбі проти агресії росії, що проявляється як у санкційному характері, так і

в деклараціях парламентів (чи інших органів) держав-партнерів, рівно як і в підтримці позицій України на переговорах з росією.

Зазначимо, що «UNITED 24» на сьогодні не є виключно публічною структурою, але для мети нашого дослідження ми можемо наразі опустити приватний фактор.

По-друге, вартує також дослідити дійсне положення «UNITED 24» та його функції на теперішній час. Оскільки як національний бренд «UNITED 24» офіційно запрацював тільки з 5 травня 2022 року, то про глибинне дослідження структури говорити зарано. Проте ми можемо накреслити основні засади та мету діяльності «UNITED 24». Відтак, Указом Президента національний бренд було засновано для “об’єднання зусиль міжнародних партнерів, донорів, благодійників щодо підтримки України в захисті її незалежності, територіальної цілісності та суверенітету, а також у повоєнному відновленні” [2]. Разом із тим, остаточно його концепцію доручено розробити Кабміну. Загалом, Указом передбачається три основних види діяльності платформи: створення єдиного благодійного “вікна” для пожертв від благодійних організацій, міжнародних партнерів та громадян з метою підтримки України; забезпечення щоденного інформування міжнародної спільноти про реальний стан безпекової ситуації та події в Україні; протидія російській пропаганді [2]. Щодо фінансового елементу бренду зазначимо, що кошти надходять на рахунки Національного банку України та спрямовуються профільними міністерствами на найголовніші потреби за трьома напрямками: оборона та розмінування; медична допомога; відбудова України [3]. Варто також зазначити, що за повідомленням прес-служби Офісу Президента “Один зі світових лідерів галузі консалтингу «Делойт Україна», який входить «великої четвірки» аудиторських компаній, щоквартально перевірятиме зведений звіт усіх міністерств. [1]. Подальша розробка загальної концепції Кабміном дасть нам більше можливостей для аналізу, а також забезпечить налагодженість роботи національного бренду.

По-третє, порівнявши нашу теоретичну модель з її практичним виміром, можемо побачити, що на своєму початковому етапі «UNITED 24» не функціонує повністю як певний публічний майданчик для політичної підтримки держав-партнерів. Проте зважаючи на розрізненість двосторонніх домовленостей щодо підтримки суверенітету України з боку інших держав, вважаємо, що створення такої платформи є необхідною складовою становлення нової позиції Української держави на міжнародній арені, а фундаментом для неї може слугувати власне «UNITED 24». З промови Президента до Конгресу США читаємо: “Пропонуємо створити об’єднання U-24. United for peace. Союз відповідальних держав, які мають силу й совість, щоб зупинити конфлікти. Негайно. За 24 години надавати всю необхідну допомогу. Якщо треба – то зброю. Якщо треба – то санкції. Гуманітарну підтримку. Політичну підтримку. Фінанси. Усе, що необхідно, щоб зберегти мир швидко. Щоб зберегти життя” [4]. Таким чином, національний бренд «UNITED 24» може стати лише початковим етапом на шляху створення великої міжнародної організації з підтримки миру та безпеки у світі - “United for peace”, а остання стане практичною реалізацією нашої теоретичної моделі.

Роблячи висновок, можна зазначити, що зусилля України в боротьбі з російською агресією підтримуються іноземними державами та міжнародними організаціями. Важливим є факт власної ініціативи України у засобах консолідації

цивілізованого світу проти варварства та порушення міжнародного права. На нашу думку, створення та діяльність національного бренду «UNITED 24» є важливим кроком на шляху до об'єднання світу та його підтримки України, оскільки вона вже робить можливими проведення гуманітарних місій з розмінування, медичної допомоги постраждалим та відбудови зруйнованої інфраструктури. На черзі - політична консолідація у вигляді підтримки позицій України на переговорах та відстоювання територіальної цілісності й суверенітету України. Подальші події визначають також можливість перетворення ініціативи з організації підтримки України на структуру швидкого реагування щодо забезпечення миру у світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Президент оголосив про запуск United24 – глобальної ініціативи, яка об'єднає людей з усього світу довкола бажання допомогти Україні. [Електронний ресурс]. ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ. Офіційне інтернет-представництво. 2022. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-ogolosiv-pro-zapusk-united24-globalnovi-iniciativi-74789>.
2. Указ Президента України №344/2022 «Про невідкладні заходи щодо об'єднання зусиль для підтримки України». [Електронний ресурс]. ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ. Офіційне інтернет-представництво. 2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3442022-42561>.
3. UNITED 24 - Ініціатива Президента України [Електронний ресурс]. URL: <https://u24.gov.ua/uk>.
4. Промова Президента України Володимира Зеленського перед Конгресом США [Електронний ресурс]. ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ. Офіційне інтернет-представництво. 2022. URL: <https://www.president.gov.ua/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-pered-kong-73609>.

Оксана НЕФЕДОВА

студентка Державного податкового університету
(м. Ірпінь, Україна)

Науковий керівник:

Анна АМЕЛІНА

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінальних розслідувань
Державного податкового університету
(м. Ірпінь, Україна)

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ПРАКТИКИ

В умовах сучасної практики питання стосовно національної безпеки для України є надзвичайно «гострим» та актуальним, яке у свою чергу потребує розробки

і впровадження цілеспрямованої системної державної політики захисту національних інтересів та належних механізмів її реалізації [2, с. 224].

У розрізі даного дослідження варто звернути увагу на Закон України «Про національну безпеку України», в якому регламентується, що національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [1].

Відповідно до вище зазначеного нормативно-правового акту, державна політика у сфері національної безпеки спрямована на захист [1]: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій.

Не менш важливим є стратегія національної безпеки України, яка затверджена Президентом України. Виходячи з даної стратегії для нашої країни важливими є наступні напрями у розрізі національної безпеки [2]:

- відновлення миру, територіальної цілісності та державного суверенітету, включаючи тимчасово окуповані території у Донецькій і Луганській областях України на основі міжнародного права;

- здійснення міжнародно-правових, політико-дипломатичних, безпекових, гуманітарних та економічних заходів, спрямованих на припинення Російською Федерацією незаконної окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополь;

- продовження реалізації заходів з оборони та стримування, активного використання переговорних форматів та консолідації міжнародного тиску на Російську Федерацію як гарантії недопущення ескалації конфлікту з боку Росії, зменшення напруги та припинення Російською Федерацією збройної агресії;

- використання всіх наявних механізмів ООН, Ради Європи, ОБСЄ, інших міжнародних організацій для консолідації міжнародної підтримки України у протидії російській агресії, відновленні територіальної цілісності та державного суверенітету України;

- повна імплементація Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, та модернізація її параметрів там, де необхідно, за результатами всебічного огляду досягнення цілей Угоди, з метою набуття повноправного членства України у Європейському Союзі;

- розвиток особливого партнерства з Організацією Північноатлантичного договору з метою набуття повноправного членства України в НАТО;

- посилення спроможностей Збройних Сил України, інших органів сектору безпеки і оборони;

- сталий розвиток національної економіки та її інтеграція в європейський економічний простір;

- забезпечення екологічної безпеки, створення безпечних умов життєдіяльності людини, зокрема на територіях, що постраждали внаслідок бойових дій, розбудова ефективної системи цивільного захисту;

- розвиток державно-приватного партнерства.

Таким чином, можемо зазначити, що національна безпека виступає тією категорією, яка характеризує ступінь захищеності життєво важливих інтересів, прав та свобод особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз або ступінню відсутності загроз правам і свободам людини, базовим інтересам і цінностям суспільства та держави. Варто зазначити, що саме сучасна ситуація в Україні характеризується тим, що сфера забезпечення національної безпеки перебуває у стані стрімких та постійних змін, і в ній переплітаються практично всі сторони життєдіяльності суспільства та функціонування держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про національну безпеку України» від 24.11.2021 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
2. Ангелко І.В. Основні цілі та напрями державної політики у сфері національної безпеки України. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Управління та адміністрування: конкурентні виклики сучасності»*. Харків; ХНУБА. 2020. С. 224-226.
3. Указ президента України №392/2020 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію національної безпеки України» від 14. 09. 2020 р. URL: <https://www.president.gov.ua>

Анна ЧУРЛОВА

курсантка Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Артем ПЛАХОТНИЙ

викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ

ЗАКОНОДАВЧИЙ АСПЕКТ ЩОДО ОКРЕМИХ ЕЛЕМЕНТІВ ВІЙНИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Світова ситуація та перспективи її розвитку є вкрай невизначеною та непередбачуваною, що ставить перед трансатлантичною та європейською єдністю все зростаючий виклик, що може призвести до ескалації існуючих та нових конфліктів. Російська Федерація, яка продовжує вести гібридну війну проти України, Європейського Союзу та НАТО, намагається скористатися ситуацією. У сучасних реаліях загострюється конкуренція між провідними державами світу за світове лідерство.

Щоб відновити свій вплив в Україні, Російська Федерація продовжує змішувати війну, систематично використовуючи політичні, економічні, інформаційні, психологічні, кібернетичні та військові засоби. Посилюється мілітаризація території в тимчасово окупованій Автономній Республіці Крим та місті Севастополі.

Зберігаються загрози свободі судноплавства з боку Російської Федерації в Чорному та Азовському морях та Керченській протоці. Угруповання Збройних Сил Російської Федерації та їхній наступальний потенціал посилюються, регулярні широкомасштабні військові навчання проводяться біля кордонів України, що свідчить про те, що загроза військової агресії все ще існує.

Стратегічними цілями політики національної безпеки України є забезпечення національного суверенітету та територіальної цілісності, національної єдності на основі соціального та національно-демократичного прогресу, поваги прав і свобод людини і громадянина, створення умов для динамічного економічного зростання, забезпечення європейських соціальних стандартів і добробуту. Досягнення цієї мети можливе шляхом реалізації політики національної безпеки, що передбачає встановлення національної єдності, розбудову демократичної, правової та конкурентоспроможної держави, формування соціально орієнтованої ринкової економіки, підвищення наукової та технологічної можливості, інновації, зростання, рівень життя та процвітання, населення та забезпечення економічної безпеки як гарантії сильної держави.

Формування та реалізація політики національної безпеки України зумовлена тим, що в сучасному світі виділяються відмінності між внутрішніми та зовнішніми аспектами безпеки, а незначні (політичні, економічні, соціальні, енергетичні, екологічні, інформаційні, тощо) компоненти його підтримки збільшуються. На історичному етапі гібридна війна, яку вела Росія проти України, призвела до елементів гібридної війни Російської Федерації проти нас. Найефективнішим інструментом запобігання та протидії активній гібридній війні є політичні та економічні санкції проти Росії з боку західних держав. У якийсь момент вони сповільнили російську агресію проти України, знизили ймовірність широкомасштабного вторгнення і змусили Росію сісти за стіл переговорів, у тому числі в Тристоронній контактній групі (Україна і Росія та ОБСЄ як посередник) і квартеті (Сторони конфлікту – Україна та Росія, а посередниками – Франція та Німеччина.) На сьогоднішній день вважаємо необхідним переглянути питання забезпечення всіх складових національної безпеки України як невід'ємної частини міжнародного співтовариства. Безпека, геополітична, військово-політична та економічна ситуація у виборі механізму подальшого розвитку політики захисту основних країн ЄС та НАТО від змішаної агресії з боку Росії.

Ще одним негативним фактором протидії гібридній агресії є переорієнтація економічної політики в Російській Федерації та деяких країнах ЄС та США на вирішення лише їхніх ключових проблем.

Тому, в контексті вищезазначеного, зазначаємо, що останнім часом в Україні та в усьому світі відбулася серйозна зміна принципів регулювання в енергетичній сфері, розширення сфери підходів до використання енергії як інструменту досягнення політичних цілей. [1]

Отже, основними елементами гібридного протистояння (війни) Російської Федерації, які російське вище керівництво імпліцитно втілює у своїх стратегічних документах років незалежності:

- активна внутрішня і зовнішня пропаганда на псевдопатріотичній основі російської ідеології; імміграційні процеси послаблення економічного потенціалу ЄС і НАТО,

- торгово-економічні війни в різних сферах (у тому числі активне енергетичне протистояння з ЄС та Україною).
- поширення націоналізму, сепаратизму та ксенофобії серед простих людей на ґрунті ворожої Росії (Поширення та загострення конфліктних ситуацій за національною та національною ознаками в власних інтересах).
- Інформаційне та кіберпротистояння в Росії та безпосередньо в Україні, країнах ЄС та НАТО.
- Сприяє занепаду російської мови, культури тощо, т.к. а також іноземне утиск російськомовного населення, проросійські сили та держави-сателіти, симетричні та асиметричні заходи, що впливають на санкції ЄС, НАТО та України [2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Енергетична безпека України: методологія системного аналізу та стратегічного планування : аналіт. доп. / [Суходоля О. М., Харазішвілі Ю. М., Бобро Д. Г., Сменковський А. Ю., Рябцев Г. Л., Завгородня С. П.] ; за заг. ред О. М. Суходолі. Київ : НІСД, 2020. 178 с.
2. Сікора Б., Російська економічна експансія в Україні. URL: <https://universum.lviv.ua/magazines/universum/2002/3/exp.html>.

Максим ДИДИК

студент Інституту права, психології та інформаційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Антоніна ТОКАРСЬКА

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного Університету «Львівська політехніка»

МОЛОДИЙ ГЕРОЙ

У наш час важко не погодитись з висловом українського поета Олександра Олеся: «Війна, війна! І знов криваві ріки! І грім гармат, і шаблі дзвін. Могили, сироти, каліки і сум покинутих руйн.». Адже у 21 столітті, коли інформаційні технології досягають апогею свого розвитку, а деякі науковці думають про заселення планет Сонячної системи людьми, неможливо повірити в те, що люди все ще хочуть вирішувати справи не сучасним дипломатичним, а стародавнім кровавим, військовим шляхом. Але, на жаль, така несправедливість є зараз.

У зв'язку з нинішніми подіями було б дивним не згадати слова, які сказав британський прем'єр-міністр Вінстон Черчіль про німецький реванш (січень 1917 року): «Якщо Німеччина не буде переможена так, що не залишиться місця ні для сумнівів, ні для суперечок, якщо вона не буде переконана страшною логікою подій у тому, що слава її народу ніколи не може бути досягнута насильницькими засобами, якщо її боєздатність після війни не буде відчутно підірвано, відновлення конфлікту, після непростого та зловмисного перемир'я, здається неминучим». Теперішні події

прямо відповідають другій частині цього вислову, а саме, що «...слава її народу ніколи не може бути досягнута насильницькими засобами...», бо ж наш так званий сусід тільки такими методами хоче самоутвердитись на міжнародній арені, хоча зараз не Середньовіччя, а Новітній Час і зовсім інші аспекти набуття авторитету.

Але багато є таких, хто готовий віддати все за правду, справедливість, ідею своєї нації. Таких людей називають героями, і їхнє ім'я буде навечно закарбоване в пам'яті наших сучасників, наших синів, внуків. Коли дивишся на тих, хто життя віддав за те, щоб ти мав мирне небо над головою- сльози навертаються. Скільки молодих і перспективних полягло за свій народ, свою землю. Хоча дехто й вважає, що молодики в наш час вже й не знають, що таке- боротись до останнього, але настав момент, коли їм можна довести протилежне. Зараз український народ переживає одні з найважчих часів з моменту свого «народження» та скоро постане з попелу, наче жар-птиця.

Одним з таких молодих героїв є Горбатенко Андрій Олегович. Народився у Бориславі 3 жовтня 2001 року і загинув у боях за Україну в на півдні України 25 лютого 2022 року. Герою був всього 21 рік. Навчався хлопець у 3 школі, згодом - у професійно-технічному ліцеї нашого міста. Службу проходив за контрактом у 80-ій окремій десантно-штурмовій бригаді.

До слова, батько Захисника - військовий, сам росіянин, який переїхав до Борислава ще у 1988 році. Був учасником АТО у 2015-2016 роках. Брав участь у боях в Авдіївці та у селищі Зайцеве. Жителі Бориславської громади пишаються та скорблять за втраченим героєм, який назавжди залишиться в їхніх серцях.

Багато є таких, у кого ще тече козацька кров по венах, та які будуть битись за правду до останнього подиху, правду, яка покладе кінець вічним чварам та суперечкам і, нарешті, переможе. «Хто взяв меч, від меча й загине» - Новий Завіт (Мм. 26. 52).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Олесь О. «Війна, війна... І знов криваві ріки» .[<https://biblio.uad.lviv.ua> Перегляд 05.05.2022].
2. Черчіль В. «Якщо Німеччина не буде переможена...». [<https://babel.ua> Перегляд 05.05.2022].
3. Євангеліє від Луки (Новий Завіт). (Мм.26.52).

Тетяна ДЕМЧИНСЬКА
студентка Інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська Політехніка»

Науковий керівник:
Наталія ОРТИНСЬКА
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного Університету «Львівська політехніка»,

МІЖНАРОДНІ ГАРАНТІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Актуальним ця тема є у зв'язку з питанням міжнародного виміру національної безпеки та її стандартів у зв'язку із військовою агресією Російської Федерації проти України. Ці стандарти визначені в міжнародних договорах з прав людини та інших міжнародних документах, визнаних державами під егідою Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи та ОБСЄ. Сьогодні головною і такою, що потребує оперативного вирішення, є проблема забезпечення міжнародної безпеки та її гарантій.

Даному питанню приділяли та приділяють увагу науковці і практики. Серед них Кобко Є. В., Шевчук Т. Кулеба Д. І., Єрмак А. Б. та багато інших.

Міжнародне право забороняє агресію, а суверенітет і територіальна цілісність України забезпечені та гарантовані низкою міжнародних договорів, зокрема Декларацією принципів міжнародного права щодо дружніх відносин і співробітництва між державами згідно зі Статутом ООН, Заключним актом Наради з безпеки та співробітництва в Європі (Гельсінський акт); Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (Будапештського меморандуму) та інших договорів. Незворотність європейської та євроатлантичної інтеграції України є правильним і сувереним рішенням України, закріпленим у Конституції України.

Погоджуюсь із думкою Є.В. Кобко, який зазначає, що сьогодні жодна країна у світі не здатна самостійно вирішити проблеми безпеки та гарантувати власну територіальну цілісність і суверенітет. Навіть потенційні «наддержави» не можуть запобігти тероризму, екстремізму, радикалізму, ядерним загрозам та іншим глобальним викликам або боротися з ними [1, с. 47-48].

Коли ми говоримо про менш потужні держави, то міжнародний захист часом є чи не єдиною гарантією національної безпеки та стримуючим фактором від агресії зі сторони певної держави – тут мова йде про НАТО, який слугує запобіжником по відношенню до агресії будь-якої країни, яка є членом Альянсу. Адже згідно статті 5 північноатлантичного договору якщо один із союзників стане жертвою збройного нападу, усі інші члени Альянсу, без винятку, вважатимуть цей акт насильства збройним нападом на них усіх і вживатимуть будь-яких заходів, які вони вважатимуть необхідними, щоб надати допомогу члену Альянсу, який зазнає нападу [2].

Країна терорист Росія і агресор по відношенню України, вважає по іншому, адже на думку вищих чинів РФ та їх пропаганди НАТО є загрозою для них і

наближення країн членів НАТО, тобто їх кордонів ближче до Російської Федерації становить неабияку небезпеку. Ця риторика президента РФ почалась ще у 2008 році, який натякав НАТО не розглядати можливість вступу України до Альянсу. Ця риторика про загрозу НАТО для РФ відновила при анексії останньою АР Крим, окупації Донбасу, адже держава не може бути членом Альянсу, якщо на її території є конфлікт і спірні території. Війна, яка триває вже 8 років, а риторика Кремля не змінюється, зимою 2022 почалась та ж риторика МЗС Росії, які стверджували, що якщо Україна буде прямувати в НАТО це може призвести до громадянської війни, адже в Україні і на її вище керівництво здійснюється так званий «зовнішній вплив». Цих приводів у Росії для нападу на Україну є багато і цієї маячні, теорії заговору ми чуємо вже 8 років.

РФ, яка почала цю агресію проти України своє повномасштабне вторгнення назвала «спеціальна військова операція», а Україна зі своєї сторони оголосила лише «військовий стан», але не війну. Переговори щодо заключення миру між двома державами почались 25 лютого з ініціативи Росії, де зі слів переговорної групи обговорюються багато питань у тому числі питання гарантій безпеки для України, де гарантом розглядаються союзники України та держава агресор.

Гарантії безпеки для колись ядерної держави України були у далекому 1994 році з підписанням договору про нерозповсюдження ядерної зброї (Будапештський меморандум) [3].

Гарантії безпеки тоді визначили у договорі також Росію, але санкцій за порушення Меморандуму вписано не було, це дало змогу РФ вчинити агресію по відношенню до України.

Як наголошує Т. Шевчук навіть якщо його положення особливо не деталізовано, це не позбавляє його особливої праворегулятивної функції, а Україну міжнародно-правових гарантій, викладених у вигляді зобов'язань, яких сторони повинні беззастережно дотримуватись та виконувати. Лише за таких умов можливе утвердження і зміцнення взаємодовіри, її популяризація, посилення іміджу держав-гарантів та авторитету міжнародного права. Інакше порушується важливий принцип права міжнародної безпеки – заборони віроломства у міжнародно-правових відносинах щодо питань миру та міжнародної безпеки [4, с. 152].

Постає питання – чи варто домовлятися з Росією, яка не дотримується гарантій безпеки? Так, підписати мир потрібно на тих умовах, які не порушують територіальну цілісність України та з реальними гарантіями безпеки для України, адже з цим сусідом-агресором під боком нам ще жити, але як бачимо залишається на силу відповідати силою і військовим шляхом відбивати свої території попри ядерний шантаж РФ для усього світу. Тут ми бачимо агресію і погрози не тільки Україні, а й країнам НАТО, Європі. Якщо і буде ядерна війна, вона зачепить не тільки певні держави, а й весь світ. Про що можна говорити з державою, Президент якої говорить: «якщо і буде ядерна війна, ми (росіяни) – попадемо у рай, а наші вороги просто помруть».

Які ж міжнародні гарантії безпеки зробили міжнародні організації? Вони продемонстрували повну неспроможність зупинити агресора.

Як зазначає очільник Офісу Президента України А. Єрмак у Європейському Союзі консенсусні рішення щодо стримування та покарання Росії систематично послаблюються національними урядами, а ООН не може ефективно виконувати свою роботу – лише косметичні результати роботи [5].

Рада Безпеки ООН має бути реформована, адже право вето однієї держави Радбезу ООН і рішення є не прийнято.

НАТО все ще дозволяє Росії втручатися в розширення Альянсу, як безпосередньо, так і через «обережних політиків, які страждають на амнезію», на прикладі бачимо Швецію та Фінляндію НАТО продовжує проводити політику подвійних стандартів. Його готовність прийняти Фінляндію та Швецію, незважаючи на непевні сигнали та постійні затримки в заявці України.

На тлі безпорадного Будапештського меморандуму сигнал від світових спільнот зрозумілий: у разі вторгнення держави, які не мають зброї масового знищення і не потрапили під парасольку колективної безпеки, можуть розраховувати на нескінченне хвилювання. Імовірна також гуманітарна допомога та відкриття кордонів для біженців. Але перспектива покарання агресора для цих країн стає невизначеною. Так було в 2014 році, коли Росія окупувала український Крим і Донбас. Багато в Європі на разі хочуть зберегти статус-кво.

Україна потребує надійних, всебічних та обов'язкових гарантій безпеки. Світ потребує таких гарантій. Без них будь-яка угода з Росією буде лише перемир'ям, тимчасовим і крихким.

Як зазначає Президент України, потрібно реформувати міжнародні інституції. Глава української держави заявив, що не вся світова спільнота знає про виклики сьогодення. Він зазначив, що за минуле століття було створено низку міжнародних організацій для забезпечення справедливості абсолютно для кожної держави. Україна на третій місяць війни не бачить цієї справедливості [6].

Міністр МЗС Д. Кулеба на 66 день війни зазначив, що зараз Україна вивчає можливість отримання гарантій безпеки від постійних членів Ради Безпеки ООН, у тому числі від Китаю та інших великих держав [7].

Ця угода має забезпечити статус України як демократичної, суверенної та цілісної держави, не включаючи в дужки питання Донбасу та Криму. Умови забезпечення такого статусу обговорюються, але очевидно, що серед гарантів є місце для всіх. У майбутньому українська безпекова платформа має стати основою багатостороннього формату U-24 «United for Peace».

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що міжнародні гарантії національної безпеки є особливою частиною міжнародного права і виступають як міжнародно-правові акти у формі договорів, пактів, меморандумів або додаткових протоколів до міжнародних угод. Україна є тим шитом, що захищає Європу від вторгнення. Історія чітко показує, що імперії мають лише два стани: розширення та занепад. Україна пропонує новий колективний договір про гарантії безпеки для України – як основу для колективної відповіді на глобальні виклики безпеки, але нейтралітет не може бути центральним питанням цієї угоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кобко С. В. Міжнародно-правові засади забезпечення національної безпеки України: наукова стаття. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2018. С. 47-55.
2. Північноатлантичний договір. Перекладено українською. 1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_008#Text (дата звернення: 01.05.2022).

3. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Документ 998_158. 1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text

4. Шевчук Т. Міжнародно-правові гарантії національної безпеки України. Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. (Львів, 13–14 травня 2021р.). Упорядники: Мальський М.З., Лещенко Л.В., Кучик О.С., Вовк Р.В. Львів: Факультет міжнародних відносин ЛНУ ім. І. Франка, 2021. – 160 с. Ермак А. Міжнародна система безпеки вийшла з ладу, час її змінити: стаття. Українська правда. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/29/7343001/>

5. Президент України Володимир Зеленський заявляє про необхідність реформувати міжнародні інституції, у тому числі механізми Організації Об'єднаних Націй. Укрінформ. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3440392-zelenskij-zaavlae-pro-neobhidnist-reformuvanna-oon-ta-insih-miznarodnih-institucij.html>.

6. Україна пропонує Китаю стати одним з гарантів безпеки країни – Кулеба. Стаття. Слово і діло. 2022. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/04/30/novyna/polityka/ukrayina-proponuye-kytayu-staty-odnym-harantiv-bezpeky-krayiny-kuleba>

Марта КУХТА

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Ярина БОГІВ

докторка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ВОЄННА АГРЕСІЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Ключовою галуззю, на основі якої здійснюється міжнародно-правове регулювання відносин воєнного часу, є міжнародне гуманітарне право. Порушення прав людини в умовах збройного конфлікту є порушенням основних міжнародних принципів права в галузі прав людини й гуманітарного права, закріплених у міжнародно-правових документах [1, с.300].

Вісім років гібридної війни з путінською Росією загострили нашу боротьбу за Незалежність, остаточно поховавши пострадянські часи. Ми всі стали свідками спланованого російського вторгнення на територію незалежної України 24-го лютого, 2022-го року. Відкритим вторгненням із суші, моря, повітря до України росія грубо порушила Статут ООН, численні норми міжнародного права та вчинила акт агресії – найбільш серйозне та грубе порушення міжнародного правопорядку. Галуззю міжнародного права, що застосовується під час збройних конфліктів, із метою захисту

жертв війни та задля обмеження засобів та методів ведення воєнних дій, є міжнародне гуманітарне право (МГП). Серйозні порушення міжнародного гуманітарного права вважаються воєнними злочинами [2].

Закони та звичаї війни – юридичний термін, що означає ті аспекти міжнародного права, які описують право на ведення війни (*Jus ad bellum*) та норми військової поведінки під час бойових дій (*Jus in bello* або МГП) [3, с.318].

Цивільне населення є основним об'єктом захисту сучасного МГП. До цивільних осіб відносяться усі особи, які не є учасниками збройних сил сторони конфлікту. Цей захист має місце як безпосередньо в умовах бойових дій, так й в умовах окупації. Стосовно цивільного населення та цивільних осіб заборонені:

- прямі напади;
- тероризування цивільного населення;
- напади невибіркового характеру;
- напади на цивільне населення або на окремих цивільних осіб у порядку репресалій;

- використання «живих щитів» [4, с.88].

4 березня 2022 року Рада ООН з прав людини створила незалежну міжнародну комісію з розслідування геноциду українців. Окремо проводилися й інші розслідування, ініціаторами яких були незалежні держави. Російська федерація безсумнівно повинна відповісти за всі скоєні злочини на міжнародній арені, а саме перед ЄСПЛ та міжнародним судом ООН.

Російська федерація здійснила масові звірства щодо мирного населення на тимчасово окупованих територіях, особливо у містах Буча, Бородянка, Гостомель, Ірпінь та Маріуполь, та у багатьох інших населених пунктах України. Вони полягають у вбивстві, викраденні людей, депортації, позбавленні волі, тортурах, звалтуванні, а також оскверненні трупів. Окрім того російські окупанти під час бомбардування міста Попасна на Луганщині підступно використали фосфорні бомби, а касетні боєприпаси були використані проти України у Вугледарі та Харкові. Їх застосування заборонено міжнародними угодами. Міжнародні угоди забороняють їх застосування, якщо цивільне населення потрапляє під вплив таких боєприпасів. 11 квітня 2022 року повідомлено про хімічну атаку на Маріуполь.

Польща, Естонія, Канада та Латвія – це країни, які визнали, що війна російської федерації та України у 2022 році є спланованим геноцидом українського народу Притягнення до відповідальності за воєнні злочини – це обов'язок держави. Воєнні злочини – це серйозні порушення національного законодавства, а також Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р., й інші серйозні порушення законів і звичаїв війни. В Україні це порушення, перш за все, ст. 438 «Порушення законів та звичаїв війни» та ст.442 «Геноцид» Кримінального Кодексу України.

Текст Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (ЄКПЛ) не залишає сумнівів у тому, що ця конвенція застосовується під час збройних конфліктів. Відповідно, будь-які діяння держави – учасниці ЄКПЛ під час збройного конфлікту тягнуть її відповідальність. Окрім визнаного геноциду російська федерація вчиняє і злочини проти людяності. Злочини проти людяності є злочинами, які вчиняються в рамках широкомасштабного та систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб, якщо такий напад здійснюється свідомо. Геноцид криміналізовано

статтею 6, а злочини проти людяності – статтею 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду [5, с.19].

Кожен день російсько-української війни невинно наближає Україну до перемоги, яка буде досягнута дуже важким способом, оскільки путінська росія продемонструвала, що опирається майже виключно на свою ядерну потугу та не гребує будь-якими засобами задля досягнення неоімперських цілей. Захоплення Чорнобильської АЕС, російський обстріл і пожежа на Запорізькій АЕС свідчать, що для путінського режиму практично не існує червоних ліній. Досвідчений український громадський та політичний діяч, історик, Валерій Смолін, стверджує, що путінська «спецоперація», метафорична названа війною «за майбутнє Росії», все ж дає повне право урівняти її з війною нацистської Німеччини за т.зв. «життєвий простір». Адже сучасна війна спрямована на знищення України й українців задля побудови неоімперської росії, що де-факто урівнює її з нацистським проєктом Третього Райху. Страшні дні та тижні стали й часом нашої великої гордості за Збройні сили України, за частини територіальної оборони, волонтерів та простих громадян України, адже Збройні Сили України зробили неможливе – витримали удар однієї з найпотужніших військових армій у світі, у що не вірила переважна більшість світових лідерів та експертів. Так само українці можуть пишатись чинним Президентом України – Володимиром Зеленським, адже він робить все та навіть більше ніж у його силах та повноваженнях [6].

Отже, підсумовуючи вищесказане ми розуміємо, що російська федерація нещадно використовує будь-які методи ведення війни, навіть заборонені міжнародним правом, тому з часом вона постане перед судом і відповідатиме за усі скоєні злочини на території України. Міжнародне гуманітарне право є надважливою галуззю міжнародного публічного права, оскільки в умовах збройного конфлікту проблема захисту особистості та забезпечення її прав та свобод стає нагальною та значною. Будь-які збройні конфлікти в сучасних умовах глобалізації створюють значну небезпеку для всього міжнародного співтовариства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голубцова А.І. Місце міжнародного гуманітарного права як галузі в системі сучасного міжнародного публічного права. Юридичний науковий електронний журнал. № 9. 2021. С. 299-301
2. Назарчук І. Вторгнення Росії в Україну як акт агресії та зухвале порушення міжнародного права. Юридичної Газети. 2022 р. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/vtorgnennya-rosiyyi-v-ukrayinu-yak-akt-agresiyi-ta-zuhvale-porushennya-mizhnarodnogo-prava.html>
3. Пилипенко В. Застосування норм міжнародного гуманітарного права до збройних конфліктів міжнародного й неміжнародного характеру в контексті воєнних злочинів. Підприємство, господарство і право: міжнародне право. №3. 2021. 317-323.
4. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право: навч.-метод.посіб. для закладів середньої освіти М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, Н. Хендель; за ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса: Фенікс, 2019.

5. «Війна і права людини». Дослідження Української Гельсінської спілки з прав людини. М.М. Гнатовський, А.О. Кориневич, О.М. Лисенко; за заг. ред. А.О. Кориневича, О.А. Мартиненка К.: КВІЦ, 2015. 42 с.

6. Смолін В. Історик і війна. 23.03.2022. Національна академія наук України. Відділення історії, філософії та права. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=8855>

Аліна ПУХИР

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Ярина БОГІВ

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

БАГАТОСТОРОННІ ГАРАНТІЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Багатосторонні гарантії безпеки є відносно поширеним військово-політичним явищем в історичній еволюції системи міжнародних відносин та її політико-правових аспектів. З юридичної точки зору ці гарантії є особливою частиною міжнародного права і мають форму міжнародно-правових актів у формі договорів, угод, меморандумів чи протоколів, доповнених до міжнародних угод. Ці акти включають гарантії чи запевнення певних національних об'єднань щодо інших учасників міжнародних відносин, заснованих на певних суб'єктах щодо забезпечення дотримання встановлених прав чи статусу будь-якої країни, виконання міжнародних зобов'язань чи збереження певної країни.

Основним комплексом багатосторонніх гарантій є виконання договірних зобов'язань, дотримання національного нейтралітету, владного суверенітету та територіальної недоторканності та інших гарантій безпеки.

Найпоширенішим видом багатосторонніх гарантій у сучасних світових процесах є багатосторонні угоди, в яких донори заявляють про готовність стати сторонами прав, статусу чи гарантій безпеки учасників міжнародних відносин відповідно до міжнародного права. Еквівалентними прикладами таких договорів є Договір про Антарктику (1959 р.), Договір про космос (1967 р.), Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (набув чинності в 1970 р.), Будапештський меморандум (1994 р.) і Дейтонська угода (1995 р.), Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань (1996 р.), Мінські угоди (2014 р.) тощо. [1, 165-178 с.]

У 1994 році в якості підтримки безпеки ядерного роззброєння український уряд повинен був підписати всеосяжну міждержавну угоду про забезпечення безпеки з Будапештським меморандумом. За швейцарською версією, сюжет є або запорукою «нейтралітету» української держави, або безперешкодним приєднанням до системи колективної безпеки: дорожньої карти НАТО чи Організації Договору про колективну безпеку.

Натомість сюжет документу – це відмова від участі в трансатлантичній системі безпеки та тимчасова орієнтація на «проросійську безпекову автономію» без членства в ОДКБ.

Неефективність колективних запевнень Будапештського меморандуму була очевидною задовго до військової агресії росії та окупації української території.

Незважаючи на вкрай несприятливий контекст, який склався щодо надання багатосторонніх гарантій безпеки Україні, зовнішньополітичні стратегії української держави повинні бути направлені на подальшу реалізацію системи даних гарантій. Головною зовнішньополітичною стратегією досягнення гарантій безпеки є необхідність забезпечити підписання міжнародного договору з надійними гарантіями військово-дипломатичної, політичної та економічної підтримки. [3]

Від початку повномасштабного вторгнення ми неодноразово чули від офіційних осіб із НАТО, що Україну у Північноатлантичний альянс поки що не візьмуть. Звідси випливає закономірне питання про те, як по-іншому створити міжнародні гарантії безпеки для України.

Українське суспільство вже не сприйме ще одну угоду про гарантування безпеки України країнами, які розташовані від України за тисячі кілометрів.

Таким чином, уряд, який йшов на такі поступки росії без надійного союзника, який гарантував би тилове прикриття, був би рівносильний втраті підтримки народу. Після такої угоди будь-яка публічна підтримка Володимира Зеленського понад рівень статистичної похибки гарантовано буде забута. Тому без доступу до інфраструктури континентальної Європи, якою є лише країни НАТО, нові гарантії безпеки України залишаться на папері. Це друга проблема Будапешту. Гарантії безпеки, які не підкріплені силою, є довірливими. [2]

Отже, єдина прийнятна форма гарантій безпеки в Україні не може виключати постійного введення західних військ на територію України. Важливим є їх розташування на нашій території. Тому членство України в НАТО залишається єдиним варіантом безпеки нашої країни, незважаючи на всі очевидні недоліки нинішнього Північноатлантичного альянсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пронюк Н. В. Сучасне міжнародне право: навч. посіб. Київ: КНТ, 2010. 280 с.
2. Рибачук О. Які країни мають гарантувати безпеку для України? URL: https://centreua.org/bez-kategoriyi/yaki-krayiny-mayut-garantuvaty-bezpeku-dlya-ukrayiny/ (дата звернення 26.03.2022р.)
3. Трестороння заява президентів України, Росії та США: міжнар. док. від 14 січ. 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_300#Text (дата звернення 14.01.1994 р.)0000000000

Анастасія ШВЕД
студентка юридичного факультету
Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича,
Україна

Науковий керівник:
Марина ФЕДОРЧУК
асистент кафедри публічного права юридичного факультету
Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича,

МІЖНАРОДНІ ГАРАНТІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

У сучасному міжнародно-правовому полі, існує чітка тенденція до зближення держав світу та інтеграції їхніх систем національної безпеки. Еволюція та зміна характеру міжнародних відносин призвела до створення нових способів захисту цих систем. Зокрема, вважається, що міжнародні договори, щодо безпеки, є одним із найефективніших способів превентивного захисту. Україна, як і багато інших держав, також є учасником таких договорів. Проте досвід нашої держави показав, що іноді міжнародні гарантії виконують теоретичну роль, так і не здійснюючись на практиці. З початком російської агресії, акту посягання на суверенітет незалежної країни, гостро постало питання актуальності ратифікованих Україною міжнародних договорів, що стосувались гарантій безпеки.

Поняття «національна безпека» в країнах світу трактується по-різному, більшість, зокрема Україна, закріплює його як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів країни від реальних та потенційних загроз. [4]

Оскільки, на сьогоднішній день, самостійно забезпечити власну територіальну цілісність і суверенітет не можуть навіть «наддержави», вони розробляють плани і стратегії щодо змісту національної безпеки, загроз, які існують для неї та можливостей співпраці на національному і міжнародному рівнях. Такі проблеми як тероризм, екстремізм, ядерна та хімічна загрози загрожують не тільки «сильним світу цього», а й менш потужним країнам. Для деяких з них, міжнародні гарантії – єдиний спосіб, хоч частково вбезпечити свою незалежність. [2, с. 48-49]

Гарантії, які дані юридично, можуть бути виражені у формі таких міжнародно-правових актів, як договір, пакт, меморандум, додатковий протокол до міжнародних угод.

Такі акти переважно зосереджені на гарантіях виконання договірних зобов'язань, поваги до суверенітету держави і чинної влади, недоторканості території або інших, спеціально обумовлених гарантій, наприклад зовнішній безпековий та політичний патронат. [3]

Основоположні стандарти забезпечення національної безпеки передбачені в міжнародних актах у сфері прав людини, зокрема, Загальній декларації прав людини від 1948 р., Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 1950 р., Міжнародному пакті про громадські та політичні права від 1966 р. Щодо України, то

загрози, які існують у сучасному світі, стали причиною посилення механізмів забезпечення національної безпеки та орієнтації на міжнародно-правові важелі впливу.

Дослідження праць таких українських науковців, як Ельвіра Тітко, Євген Кобко, Олексій Крисенко та інших, дають можливість проаналізувати стан сучасної системи національної безпеки в Україні, а також зробити висновки про потребу її наближення до міжнародних принципів та стандартів. Згідно з Є. Кобко наближення вітчизняної системи міжнародних вимог сприятиме не лише підвищенню її дієвості, а й визнання українського суспільства як цивілізованого члена світової спільноти. Також дослідник зазначає, що, попри підвищення наукового інтересу до цієї теми, комплексних досліджень міжнародних засад національної безпеки все ж бракує. [2, 49]

Звернувшись до праць Олексія Крисенка, ми звернули увагу на складний міжнародний контекст будівництва української державності. Розпад біполярної системи існування світу призвів до знищення існуючого на той час порядку та утворення нових держав, які потребували гарантій безпеки. Україна, завдяки політичним і економічним проблемам, а також демократичній кризі, опинилась у критичній зоні – її загрожувала громадянська та військова дестабілізація. [3]

Варто зазначити, що під час вище вказаних обставин Україна мала високий потенціал зброї масового ураження, а саме ядерної зброї. Саме у володінні певних країн таким озброєнням ряд дослідників вбачав нестабільний стан світового розвитку. Тож задля зниження напруги у міжнародній спільноті та посилення контролю над військовим обладнанням такої дії, було створено Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (далі Договір). Додатково, Договір виконував роль легалізатора для використання атомної енергії. Відповідно до даного акту, контролюючим органом є МАГАТЕ, а використання зброї дозволяється тільки у відповідь. [3]

Після початку процесу роззброєння України та її приєднання до Договору, задля підвищення якості та гарантованості було підписано Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку із приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (далі Будапештський меморандум), який виявився неефективним. [1] Гарантами дотримання меморандуму виступили США, Велика Британія та Російська Федерація. Обсяг зобов'язань гарантів відповідно до Будапештського меморандуму був достатньо широким. Наприклад, повага незалежності, суверенітету та існуючих кордонів України; утримання від погрози силою або її застосування проти територіальної цілісності та політичної незалежності України; не застосування ядерної зброї проти України тощо. [3]

Також одним із міжнародних гарантів миру і безпеки є Організація Об'єднаних Націй (далі ООН). Відповідно до Статуту дана організація має здійснювати превентивні заходи щодо актів агресії, бути посередником під час міжнародних конфліктів, розвивати між державами дружні відносини, що базуються на взаємній повазі та рівноправності, тощо. [2, с. 51]

Організація протидіє багатьом варіантам загроз національній безпеці за допомогою міжнародних актів. До основних ми віднесли: Конвенцію про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 1948 р. та Конвенцію про ядерну безпеку від 1994 р..

Також рекомендації щодо забезпечення міжнародної та національної безпеки видаються Радою Безпеки ООН за допомогою резолюцій.

Оскільки однією з основних цілей України є вступ до Європейського Союзу (далі ЄС), то орієнтиром для вдосконалення державної системи безпеки є гарант національного суверенітету та протидії зовнішнім загрозам країн ЄС – воєнно-політичний блок НАТО. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору від 1997 р. є актом, згідно з яким здійснюється співробітництво України і НАТО. [2, с. 52]

Проте жодна з вищевказаних гарантій не змогла запобігти початку повномасштабної агресії Російської Федерації проти України. Будапештський меморандум, одним із гарантів яких була Росія, виявився недієвим, і саме тому східна держава-сусід продовжує спроби захопити атомні станції на території України та погрожує використанням атомної зброї [1]. Одна з основних конвенцій ООН, Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 1948 р., також не зупинила Росію від цілеспрямованого знищення українського народу та актів геноциду. Саме тому Україна запропонувала створити новий, дієвий союз для негайної зупинки конфліктів – U-24. Ініціатива було подана Президентом України Зеленським Володимиром Олександровичем. Відповідно до запропонованої ідеї протягом доби держави-учасниці повинні надавати всю необхідну збройну та політичну допомогу.

На нашу думку, сьогодні Україні потрібен договір, який буде ратифікований країнами-гарантами, а, отже, забезпечуватиме втручання учасниць у можливу ситуацію. Важливо, щоб допомога надавалася не лише під час «оголошення війни», а й за умови втручання, офіційно невизнаного країною-агресоркою, прикладом є ситуація, що склалась у 2014 році, адже Росія не підтверджує своєї присутності на Сході України в той час. Потрібно також вказати терміни надання військової допомоги, адже це забезпечуватиме ефективність та оперативність гарантій.

Отже, дослідивши міжнародні гарантії національної безпеки та державного суверенітету в теорії та спостерігаючи їх дію на практиці, проаналізувавши праці вітчизняних науковців, ми можемо зробити висновок, що сучасні гарантії безпеки, ратифіковані Україною не спроможні виконати свою місію. Для того щоб якісно та ефективно здійснювати заходи щодо безпеки Україні потрібно створити нові гарантії як на міжнародному, так і на національному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098 (дата звернення: 29.04.2022).
2. Кобко Є. Міжнародно-правові засади забезпечення національної безпеки України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. №3. URL: http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2018/7_2018/part_2/9.pdf (дата звернення: 29.04.2022).
3. Крисенко О. Багатостороння гарантії безпеки: український контекст: веб-сайт: URL: <http://prismua.org/multilateral-security-garantees-ukrainian-context/> (дата звернення: 29.04.2022).
4. Закон України «Про національну безпеку України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 29.04.2022).

Оксана-Анна ВАСИЛЬКІВ

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Наталія ОРТИНСЬКА

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ПОНЯТТЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА МІЖНАРОДНИХ ГАРАНТІЙ ЯДЕРНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

В сьогоденні жодна держава світу не може існувати відокремлено та самостійно, це зумовлено економічними, політичними, культурними та іншими глобалізаційними факторами. Навіть, так звані, «країни першого світу» потребують допомоги міжнародної спільноти у питаннях тероризму, державних переворотів, екологічних викликів та війни. Це стає очевидним з історичної ретроспективи початку ХХ ст. – дотепер, що є доказом потреби об'єднання багатьох держав проти однієї проблеми чи спільного ворога.

Ядерне питання стало надзвичайно важливим у світі після II Світової війни, а саме бомбардування США японських міст Хіросіми та Нагасакі, що зумовило потребу в абсолютному іншому підході до забезпечення виключення повторення таких трагедій.

Варто розуміти, що світова спільнота стає на захист тих держав, що своїми діями довели бажання дотримуватись міжнародних правил та стандартів, які були закріплені у численних нормативних актах починаючи з 1945 року. Таким правилом та умовою для становлення України як незалежної держави у 1991 році стала «денуклеаризація», тобто відмова від ядерної зброї, яка водночас повинна була гарантувати захист національної безпеки України іншими державами, що було затверджено Будапештським меморандумом у 1994 році [4]. В. Литвин вказує на те, що «не дотримуючись такої політики було б неможливо здобути підтримку міжнародної спільноти для українського державотворчого процесу» [5, с. 633]. Водночас із цим всю ядерну зброю Україна передавала Росії, що стало невідворотним кроком політичної залежності в енергетичних питаннях. Костенко Ю. виділяє таку тезу: «політичний розрахунок полягав у тому, що без'ядерна Україна стане нецікавою світові, а, отже, буде визнана російською сферою впливу» [2, с. 464]. В свою чергу, Російська Федерація, хоч і стала підписантом даної угоди, виконувати свої зобов'язання не збиралась, оскільки, за словами багатьох науковців, розглядала її як можливість інтегруватись у світовий простір, використавши для цього пост-радянські країни.

Порушення Росією всіх зазначених умов Будапештського меморандуму, що гарантували б Україні незалежність, територіальну цілісність, суверенітет, відсутність економічного тиску призвели до значного сумніву в дієвості укладання міжнародних договорів та у всій безпековій системі Європи.

Окрім вищезазначених факторів, існує той, що ставить під загрозу не лише майбутнє України як держави, що протидіє військовій агресії РФ, але й всьому світові, а саме – нехтування ядерною безпекою та відкриті погрози застосування ядерної зброї. У період з 24 лютого 2022 року Росія вже здійснила ряд таких ядерних злочинів:

1) захоплення Чорнобильської АЕС, утримування в заручниках працівників станції, а також тимчасове припинення постачання електроенергії, внаслідок атак, що «могло призвести до витoku радіоактивних речовин у повітря» як повідомляла Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом» [6];

2) захоплення Запорізької АЕС, де проводились обстріли, що спричинили пожежу, яка могла б призвести до ядерної катастрофи, та яку було ліквідовано українськими рятувальниками;

3) численні фіксовані прольоти ракет над атомними станціями України, що, у випадку падіння хоча б однієї з них, може спричинити ядерний вибух;

4) риття окопів у так званому «рудому лісі», території, що взяла на себе найбільшу частку викиду радіації після аварії на ЧАЕС у 1986 році. Такі дії призвели до підняття хмари радіоактивного пилу, яка збільшила радіаційний фон у повітрі.

Як зазначає Коцюба Р.: «Європейське співробітництво України у сфері забезпечення ядерної безпеки умовно можна поділити на три етапи: 1990–1997 рр.; 1998–2004 рр.; 2005–2013 рр., кожен з яких вплинув на розвиток правового регулювання безпеки використання ядерної енергії» [3, с. 37]. Якщо підсумовувати кожен із них, то перший етап характеризувався повною відмовою від ядерної зброї та її вивезенням з України, другий – був присвячений науці у ядерній сфері та вирішенню питань ядерних стандартів, третій ж розпочався з розуміння потреб міжнародної співпраці у сфері боротьби з ядерним тероризмом. Можемо зазначити, що даний етап певним чином продовжується і досі, зокрема гостро це питання постало після початку неконтрольованої військової агресії РФ.

Одним з головних документів минулого десятиріччя, що гарантував обов'язок забезпечення державами-учасницями належних заходів на національному рівні щодо високого рівня ядерної безпеки для захисту працівників та громадськості від загроз іонізуючого випромінювання ядерних установок була Директива про ядерну безпеку [1].

Підсумовуючи, можна говорити про усвідомлення світом потреби у максимальній захищеності громадян кожної країни від ядерної небезпеки, яка повинна мінімізуватись через укладення міжнародних документів. Проте ситуація в Україні, яка стала об'єктом агресії Росії, прозора показує справжнє ставлення не тільки держав-учасниць Будапеського меморандуму, але й усієї всесвітньої спільноти, які демонструють очевидну розбіжність між усталеними нормами і наявною реальністю, та які не спроможні під економічно-політичним тиском Росії виконати свої задекларовані зобов'язання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Директива № 2009/71/Євроатом Ради ЄС що встановлює основи співтовариства по ядерній безпеці ядерних установок: Міжнародний документ від 25. 06. 2009 № 2009/71/Євроатом. Дата оновлення: 14. 08. 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_069#Text (дата звернення 28. 04. 2022 р.)

2. Костенко Ю. І. Історія ядерного роззброєння України. К.: Ярославів Вал, 2015. 464 с.
3. Коцюба Р. О. Міжнародно-правові аспекти засад конституційного забезпечення права на ядерну безпеку. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України №6, 2013. С. 35-41.
4. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї: Міжнародний документ від 05. 12. 1994 №998_158. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text (дата звернення: 27. 04. 2022 р.)
5. Нариси з історії дипломатії України / за заг. ред. В. А. Смолія. К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2001. 736 с.
6. ЧАЕС знеструмлено: в «Енергоатомі» попередили про наслідки. URL: <https://www.slovovidilo.ua/2022/03/09/novyna/suspilstvo/chaes-znestrumleno-enerhoatomi-poperedyly-pro-naslidky> (дата звернення 28. 04. 2022 р.)

Вікторія ГАБАК

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Антоніна ТОКАРСЬКА

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного Університету «Львівська політехніка»

СУЧАСНА ВІЙНА ТА ЇЇ ГЕОПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ

Геополітика - наука, яка розглядає вплив географічних чинників на внутрішню та особливо зовнішню політику держав та націй. Ще 1916 року шведський вчений Рудольф Челлен увів у науку це поняття, розуміючи під ним державу як "географічний організм чи просторовий феномен" [1]. Для російських і німецьких військових політика була «військовою статистикою» . Вже пізніше з геополітики зробили «ефективний пропагандистський орган, покликаний сприяти Німеччині в усвідомленні простору. Хто владарює над центральною землею, той владарює над світом [1]. Гітлер - завойовник світу- це засвоїв дуже швидко і взяв на своє озброєння як фашистську політику. Як тепер це успадкував і Путін зі своїми імперськими амбіціями.

У загостренні сучасних міжнародних відносин виключна роль належить злочинним геополітичним цілям Росії Керівництво РФ намагається відстоювати власні національні інтереси ,незважаючи на інтереси сусідніх держав. Проголошення ідеї «русского мира» означає по суті оголошення війни для сусідніх держав. Це знайшло свій вияв в агресивних діях Росії спочатку щодо Абхазії, Південної Осетії, Придністров'я, Молдови, Грузії і ось майже 8 років - України (АРК, Донбас). Прагнення цих країн позбутися залежності від російсько-імперських та радянських принципів організації суспільного життя і долучитися до західноєвропейського шляху

розвитку розцінюються президентом РФ В. Путіним як загроза національній безпеці стосовно зон впливу, що традиційно належали Росії за імперських та радянських часів.

Осмилення війни - це філософська проблема, яка охоплює різні аспекти цивілізаційного осмилення війни та історичного знання про неї розглядаються в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних авторів минулого та сучасності: Д. Чижевський, О. Панич, В.Єрмоленко, В. Гавел, Г. Гроцій, Ф.Фукуяма, та ін.

Війна являє собою складне явище, пов'язане з усіма сторонами суспільного життя: політикою, ідеологією, правом, мораллю та економікою. На початку ХХ століття виникли нові політико-економічні запити «смилів» війни. Вона почала проявлятися у таких нових формах, як локальні, малі та гібридні війни, що в процесі глобалізації людських відносин на усіх рівнях та в усіх сферах, постає як несподіваний результат злочинних проявів людиноненавистницької політики тоталітарного режиму.

Війна - це не тільки військовий конфлікт, а основи її руйнації - в цивілізаційних цінностях, соціальній та політичній організації суспільства, факторах руйнування економічної системи, системи виховання та освіти, історичної пам'яті та ідентичності українського суспільства. Історичне минуле та сучасність українського суспільства, його національні інтереси спрямовані на такі соціальні, організаційні та поведінкові цілі, в яких уроки філософії війни та її економіки постануть тим дискурсивним матеріалом для його вивчення, для запобігання війн і забезпечення вільного і стабільного розвитку демократичних процесів в усіх державах світу на прикладі відстоювання української державності [2]. Досі не znana військова загроза у міждержавних відносинах, яка сягає світового рівня, ще раз підтверджує негативну геополітичну практику тоталітаризму та імперських намірів, що призводять лише до трагічних наслідків. Світові ще належить освоїти всі ці трагічні уроки нашого сьогодення. Всього надію в геополітичному плані лише те, що солідарна підтримка України багатьма державами світу дасть плідні результати утвердження верховенства права та права кожної людини на свободу, справедливість, права людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Політологія: Підручник.К:Знання.2008.384с. [https://www.politics.ellib.org.ua. Перегляд 05.05.2022]
2. Американський філософ Фукуяма пояснив, чому Україна переможе [https://www.ukr.net. Перегляд 05.05.2022]
- 3.Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. К.:Видавництво Орії при УКСП Кобза, 1962. 230с.

Секція
«ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ В
ПЕРІОД ВІЙНИ»

Віталій ПАШКОВ

доктор юридичних наук, професор,
завідувач лабораторії дослідження проблем національної
безпеки у сфері громадського здоров'я НДІ вивчення проблем злочинності імені
академіка В.В. Сташиса НАПрН України,
професор кафедри цивільного, господарського
та фінансового права Полтавського юридичного інституту

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ ТОРГІВЛІ ЛІКАРСЬКИМИ
ЗАСОБАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Дистанційна торгівля лікарськими засобами здійснюється за допомогою так званих Інтернет-аптек. Поширення цей вид відпуску фармацевтичної продукції отримав ще в 1990 роках. Проте, в Україні, враховуючи низький стан технічного забезпечення не був популярний. Проте, в останні роки, замовлення ліків через Інтернет, з наступною доставкою стає все більш популярним особливо в умовах війни та інших надзвичайних ситуацій.

Діяльність Інтернет-аптек, була предметом розгляду в окремих наукових публікаціях [1, 2].

На жаль, дистанційною торгівлею лікарськими засобами займається дуже багато нелегітимних суб'єктів, які не мають ніяких дозволів на провадження діяльності і торгують товаром невідомого походження і якості. При цьому онлайн-торгівлю фармацевтичною продукцією нелегітимні Інтернет-аптеки, враховуючи процеси глобалізації, здійснюють не лише межах своєї країни. Власники вебсайтів, які реалізують фармацевтичну продукцію, часто змінюють свою електронну базу між національними юрисдикціями, у той час як юрисдикція національних регулюючих органів зазвичай припиняється на кордонах їх країн.

З прийняттям Закону України «Про внесення змін до статті 19 Закону України «Про лікарські засоби» щодо здійснення електронної роздрібною торгівлі лікарськими засобами» більшість учасників аптечного ринку сподівалися на легалізацію діяльності в частині онлайн-торгівлі ліками, у тому числі окремо в аспекті надання послуг пацієнтам з доставки цього специфічного виду товарів, що знаходиться в обмеженому цивільному обороті.

Інтернет-аптеки це важливе явище, яке продовжує поширюватися, незважаючи на часткове регулювання, внутрішні труднощі, пов'язані з невовімовою та швидкоплинною природою Інтернету та його глобальним виміром. Дуже складно оцінити кількість Інтернет-аптек та людей, які здійснюють покупки в Інтернеті, обсяг проданих ліків, отримані від такого прихованого бізнесу прибутки. Крім того, географічне поширення явища здається дуже неоднорідним.

Перед тим, як розглянути встановлені обмеження для легальних суб'єктів аптечної діяльності, згадаємо акти ЄС з цього приводу. Мова йде про розділ VII Директиви 2001/83/ЄС «Про Кодекс Співтовариства щодо лікарських засобів, призначених для споживання людиною».

Однак необхідно зауважити, що ретельний аналіз викладеної інформації дає підстави стверджувати, що більшість вказаних у документі вимог є обов'язковими саме для регуляторних органів країн ЄС.

Наприклад, кожна з держав – членів ЄС має створити свій вебсайт, що містить наступне: 1) інформацію про національне законодавство щодо дистанційного продажу лікарських засобів населенню за допомогою інформаційних служб, включаючи інформацію про можливі відмінності в класифікації лікарських засобів і умов їх поставки в державах – членах ЄС; 2) інформацію про призначення загального логотипа; 3) список осіб, що займаються дистанційним продажем лікарських засобів населенню за допомогою інформаційних служб, а також адреси вебсайтів; 4) довідкову інформацію про ризики, пов'язані з нелегальними поставками препаратів, за допомогою громадських інформаційних служб.

Національний регуляторний орган повинен створити вебсайт, що містить інформацію про осіб, які мають відповідну ліцензію або уповноважені дистанційно поставляти лікарські засоби населенню за допомогою громадських інформаційних служб на території держави – члена ЄС.

Тобто якщо уважно проаналізувати, то можна встановити, що Директива не заперечує можливість здійснення дистанційної торгівлі лікарськими засобами суб'єктами аптечної діяльності, які мають відповідну ліцензію на роздрібну торгівлю, яка ап'орі і є дозволом на дистанційну торгівлю.

В принципі, в цих питаннях у Законі України «Про внесення змін до ст. 19 Закону України «Про лікарські засоби» щодо здійснення електронної роздрібно торгівлі лікарськими засобами» законодавець поставив такі самі вимоги і до вітчизняного органу державного контролю, проте проблема виникає в суб'єктів аптечної діяльності, що налаштовані продовжувати і далі легальну діяльність. Інші вимоги до суб'єктів були посилені, крім окремих вимог законодавчого акта, також Ліцензійними умовами провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібно торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів) щодо електронної торгівлі та окремими поясненнями посадових осіб органів державного контролю.

Так, ст. 19 Закону України «Про лікарські засоби» визначено, що учасниками відносин у сфері електронної торгівлі є: 1) орган державного контролю якості лікарських засобів (орган ліцензування); 2) суб'єкт господарювання, що має право на здійснення електронної роздрібно торгівлі лікарськими засобами (ліцензіат); 3) суб'єкт господарювання, що залучається до здійснення доставки лікарських засобів кінцевому споживачу (за відсутності у Ліцензіата такого підрозділу); 4) споживач, який замовив лікарські засоби (пацієнт). Пункт 27 Ліцензійних умов також встановлює обов'язкову участь: 1) ліцензіата, який має ліцензію на провадження господарської діяльності з роздрібно торгівлі лікарськими засобами і який може здійснювати електронну роздрібну торгівлю лікарськими засобами з дотриманням вимог Ліцензійних умов та Закону України «Про електронну комерцію»; 2) іншої особи, яка

може бути залучена на договірних засадах для доставки лікарських засобів (за відсутності власної служби доставки).

І тут є уточнення, що не збігається з вимогами ст. 19 Закону України «Про лікарські засоби», а саме: оператор поштового зв'язку.

Тобто, законодавець фактично нівелював вимоги Директиви ЄС щодо діяльності Інтернет-аптек. Таким чином, це питання потребує подальшого аналізу та удосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Vitalii Pashkov, Oleksii Soloviov, Andrii Harkusha. Digital Marketing: Problems of Internet Pharmacies Legal Regulation. *Socrates*. 2021. Nr. 3 (21). 191 – 203

2. Desa K., Chewning B., Mott D. Health care use amongst online buyers of medications and vitamins. *Research in Social and Administrative Pharmacy. Volume 11, Issue 6*, November–December 2015, Pages 844-858.

Віктор НАЛУЦИШИН

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

ПРАВО НА СПРОТИВ (НА ПРИКЛАДІ ДОБРОВОЛЬЧОГО ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ)

24 лютого 2022 року російська федерація почала повномасштабну війну проти України. Демонструючи свою незламність, силу, честь і дух на захист своєї Батьківщини піднявся, без перебільшення, весь Народ.

Об'єднавшись в боротьбі проти ворога українці всіма можливими методами боронять свою Державу.

З першого дня військової агресії проти України до лав оборони нашої держави долучилися сотні тисяч добровольців.

Правові та організаційні засади національного спротиву, основи й підготовки та ведення, завдання і повноваження сил безпеки та сил оборони визначені Законом України № 1702-ІХ «Про основи національного спротиву».

Під *національним спротивом* варто розуміти комплекс заходів, які організуються та здійснюються з метою сприяння обороні України шляхом максимально широкого залучення громадян України до дій, спрямованих на забезпечення воєнної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності держави, стримування і відсіч агресії та завдання противнику неприйнятних втрат, з огляду на які він буде змушений припинити збройну агресію проти України (п. 8 ч.1 ст. 1. Закону України «Про основи національного спротиву») [1].

Реалізуючи своє право на захист від агресії здійснюється формування сил національного спротиву загарбнику у територіальних громадах.

Важливу роль у протистоянні ворогу відіграють учасники добровольчих формувань територіальних громад.

Добровольче формування територіальної громади - воєнізований підрозділ, сформований на добровільній основі з громадян України, які проживають у межах території відповідної територіальної громади, який призначений для участі у підготовці та виконанні завдань територіальної оборони в межах території відповідної територіальної громади [1].

Згідно п. 16 Положення про добровольчі формування територіальних громад, затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 29.12.2021 року № 1449, членом добровольчого формування може бути громадянин України віком від 18 років, який проживає на території громади, де діє добровольче формування, пройшов медичний, професійний та психологічний відбір (перевірку) і уклав контракт добровольця територіальної оборони [2].

Основу добровольчих формувань територіальних громад складають громадяни України, які пройшли військову службу у Збройних Силах України та/або службу в інших військових формуваннях та правоохоронних органах.

На досвіді п'яти добровольчих формувань Хмельницької міської територіальної громади, варто відзначити, що вони об'єднали людей різних професій: підприємців, державних службовців, науковців, військових запасу, пенсіонерів правоохоронних органів, аграріїв, робочих спеціальностей та інших сфер діяльності, а також різних релігій, заради однієї мети – нашої перемоги.

Добровольчі формування можуть допомагати Збройним Силам України, чергувати на блокпостах, охороняти державний кордон, протидіяти диверсантам, надавати допомогу під час надзвичайних ситуацій, брати участь у забезпеченні умов безпечного функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, військового управління.

Відповідно до закону, діяльність добровольчих формувань територіальних громад здійснюється під безпосереднім керівництвом і контролем командира військової частини Сил територіальної оборони Збройних Сил України за територіальним принципом.

На членів добровольчих формувань під час їх участі у заходах підготовки добровольчих формувань, а також виконання ними завдань територіальної оборони поширюються гарантії соціального і правового захисту, які передбачені Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

Специфіка служби в добровольчих формувань територіальних громад передбачає не постійне, а періодичне залучення працівника (добровольця) до виконання своїх обов'язків. При цьому на час виконання працівниками обов'язків з територіальної оборони у робочий час їм гарантується збереження місця роботи (посади) і середнього заробітку.

З початку повномасштабного вторгнення російських військ на територію України, тай і в подальшому, громади зіштовхнулися із певними труднощами у формуванні, комплектуванні, фінансуванні та матеріально-технічному забезпеченні сил спротиву на своїй території.

Так, добровольчі формування у деяких громадах протягом певного часу діяли (діють) без юридичного закріплення, що викликає труднощі у їхній ідентифікації.

Відсутній механізм проходження професійного та психологічного відбору (перевірки) громадянин України які бажають вступити до лав добровольчого формування (п.18 Положення про добровольчі формування територіальних громад).

Не визначені повноваження командира добровольчого формування територіальної громади.

Потребує врегулювання також механізм фінансування та матеріально-технічного забезпечення, соціального забезпечення добровольчих формувань територіальних громад, організації навчання для добровольців.

Варто відмітити, що за відсутності інформації та чітких роз'яснень щодо вказаних, знижується мотивація особового складу добровольчих формувань, Зазначене є неприпустимим у військовий час.

Є сподівання не те, що вищенаведені прогалини будуть усунуті щонайшвидше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про основи національного спротиву. Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#n94> (дата звернення: 30.04.2022).

2. Про затвердження Положення про добровольчі формування територіальних громад. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1449. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-dobrovolchi-formuvannya-teritorialnih-gromad-i291221-1449> (дата звернення: 30.04.2022).

Ірина ЖАРОВСЬКА

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ АТАК НА ДІТЕЙ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Збройні конфлікти мають як прямий, так і опосередкований вплив на соціальні, емоційні та освітні результати дітей, і вплив може відбуватися на різних рівнях дитячої екосистеми – особистості, сім'ї, громади та суспільства [1]. Негативний вплив інформаційного середовища особливо яскраво прослідковується під час війни. Цю тезу підтвердимо шляхом авторської методології дослідження поведінки дітей на прикладі воєнних дій, що здійснюються Росією на території України у 2022 році.

Інформацію для аналізу отримано шляхом особистого спостереження, а також дослідження повідомлень семи дитячих груп у месенджерах. Часові межі – з 24 лютого 2022 по 21 березня 2022 року. Вікові групи, що задіяні в комунікації – 11- 13 років.

Перші повідомлення містять інформацію про початок війни і жарти про необхідність походу в тир для навчання тримати зброю в руках та про потребу прибирання у власному підвальному приміщенні, яке будуть використовувати як бомбосховище. Загалом спостерігаємо радість, що не потрібно йти в школу і

контрольні заміри відмінено. Первинний висновок можна зробити наступний – діти не усвідомлюють всю складність соціального становища, в якому опинилися.

В межах доби повідомлення різко змінюють контекст – діти повідомляють про страх, паніку, плачуть, прощаються з однокласниками, використовуючи такі фрази «мені дуже страшно», «я весь трясуся», «хочу жити», «мені втікати нема куди», «ми ідемо на кордон, хтось візьміть мого Муню» (*кличка kota*), «вночі нам капець», «моліться за мого тата». Кожне друге-третє повідомлення націлене на агресію до Президента Росії, прямо вказують про бажання йому смерті, обуреність чому зло поширюється по світу. Діти не добирають слова, часто застосовуючи нецензурну лексику. Поведінку загалом можна охарактеризувати як «дику злість». Відмінності у поведінці дітей за гендером не спостерігається. Проаналізувавши всі повідомлення жодне з них не містить агресії до російського народу загалом, тільки до їх очільника. Вказане радикально відрізняється від поведінки дорослих, що проявляють словесну агресію саме до всіх росіян.

Містяться повідомлення про розгубленість дітей під час звуків сирени повітряної тривоги, вагання що робити в цей момент та про тривожність. Такі повідомлення є масовими з другого по шостий день війни. Діти, що перебували в бомбосховищах є особливо наляканими, особливо вночі. Всі підлітки констатують про поганий сон: «Я ще ніколи так погано не спав», «А я радію що пережила ще одну ніч».

З часом діти звикають до ситуації, під час звуку сирен реагують нейтрально. Не дивлячись на оголошені в державі двотижневі канікули виконують домашнє завдання і вчать шкільний матеріал наперед. За особистими спостереженнями констатую, що повернення до звичного виду занять заспокоює дітей та відволікає від тривожної ситуації. За повідомленнями вчителів на їх електронні адреси, що використовувалися під час дистанційного навчання продовжують приходити виконані завдання та повідомлення від дітей. Спостерігається різке коливання настрою протягом дня.

Протягом всіх днів спостерігається активне залучення підлітків до політичних новин та подій. Цього за такою віковою групою раніше не спостерігалось уваги до політико-правової ситуації в державі. Активно обговорюються питання і дискутуються на такі теми: «долучення білоруських військових до повномасштабного втручання», «позиція окремих держав ЄС щодо відключення Росію від SWIFT», «позиція НАТО щодо закриття неба над Україною», «можливості застосування ядерної зброї». Щодня, особливо вранці, обговорюється інформація з фронту. Тривожні повідомлення значно збільшилися з діями, які пов'язані з штурмом та замінюванням Запорізьської атомної станції, що є найбільшою в Європі.

Тепер розглянемо правову політику у досліджуваній проблематиці. Для заспокоєння населення проводяться певні елементарні дії. Засоби масової інформації поширюють психологічні рекомендації як потрібно говорити з дітьми про війну, як себе поводити, щоб страх не передавався дітям. В батьківських чатах поширюються короткі інформаційні довідки від освітніх закладів про психологічну підтримку, надано телефони для безкоштовної консультації з психологами. Проте такі заходи не мають ефективного характеру, дорослі часто піддані паніці і не контролюють себе. В згаданих месенджерах містяться наступні повідомлення «тата сказав, що вночі нас будуть бомбити», «тата казав, що прийде капець всім нам, але ще капець не прийшов», «мама чула як летять літаки, сусід говорить, що нас прийшли розстрілювати». Діти

лякаються, коли бачать, що дорослі втрачають самоконтроль, занадто емоційно й агресивно реагують на ситуацію. Політична воєнна травма серед дітей передбачає більш високий рівень посттравматичного стресового розладу, соціальних та емоційних проблем, депресії та загальних проблем із психічним здоров'ям, таких як посттравматичний стресовий стрес, емоційні та поведінкові проблеми та симптоми депресії, проблеми із психічним здоров'ям та стійкістю дітей та підлітків, які постраждали від війни. Затребуваними виступають комплексні методики підтримки стійкості дітей [2] під час військових дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Jordans M.J.D. et al. Supporting Children Affected by War: Towards an Evidence Based Care System. In: Morina N., Nickerson A. (eds) Mental Health of Refugee and Conflict-Affected Populations. 2018Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-97046-2_13
2. Wessells M. G. Supporting resilience in war-affected children: How differential impact theory is useful in humanitarian practice. Child Abuse & Neglect. 2018. V. 78. P. 13-18 <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.12.010>,

Ярина БОГІВ

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022 було введено воєнний стан строком на 30 діб. Указом Президента України від 18 квітня 2022 року № 259/2022 строк дії воєнного стану в Україні було продовжено з 25 квітня 2022 року строком на 30 діб.

Варто відзначити, що воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, які передбачені у наступних статтях Конституції України, а саме:

- статті 30 ("Кожному гарантується недоторканність житла");

- статті 31 ("Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції");
- статті 32 ("Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України");
- статті 33 ("Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом");
- статті 34 ("Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань");
- статті 38 ("Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування");
- статті 39 ("Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування");
- статті 41 ("Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності");
- статті 42 ("Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом");
- статті 43 ("Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується");
- статті 44 ("Ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів");
- статті 53 ("Кожен має право на освіту") [3]

На територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадського порядку та безпеки, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян можуть утворюватися тимчасові державні органи - військові адміністрації [1].

В Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) може встановлювати особливий режим в'їзду і виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів; перевіряти документи у осіб, а в разі потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян; встановлювати заборону або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан, а також встановлювати для фізичних і юридичних осіб військово-квартирну повинність з розквартирування військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, особового складу служби цивільного захисту, евакуйованого населення та розміщення військових частин, підрозділів і установ за винятком обмежень, встановлених Конституцією України.

Військове командування може запроваджувати комендантську годину, тобто заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях

без спеціально виданих перепусток і посвідчень, а також встановлювати спеціальний режим світломаскування.

Під час воєнного стану громадянам, які перебувають на військовому або спеціальному обліку у Міністерстві оборони України, Службі безпеки України чи Службі зовнішньої розвідки України забороняється змінювати місце проживання (місце перебування) без дозволу військового комісара або керівника відповідного органу Служби безпеки України чи Служби зовнішньої розвідки України [1].

В умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку може примусово відчужуватися майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучатися майно державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави.

Примусове відчуження майна - позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості.

Вилучення майна - позбавлення державних підприємств, державних господарських об'єднань права господарського відання або оперативного управління індивідуально визначеним державним майном з метою його передачі для потреб держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану.

Примусове відчуження або вилучення майна у зв'язку із запровадженням та виконанням заходів правового режиму воєнного стану здійснюється за рішенням військового командування, погодженим відповідно з обласною, районною, Київською міською державною адміністрацією або виконавчим органом відповідної місцевої ради.

У місцевостях, де ведуться бойові дії, примусове відчуження або вилучення майна здійснюється за рішенням військового командування без погодження з обласною, районною, Київською міською державною адміністрацією або виконавчим органом відповідної місцевої ради [2].

На території, на якій введено воєнний стан, військове командування разом з іншими органами влади або й самостійно має право запроваджувати трудову повинність та залучати громадян до суспільно-корисних робіт [4].

Введення воєнного стану не може бути підставою для застосування тортур, жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання. Будь-які спроби використати введення воєнного стану для захоплення влади тягнуть за собою відповідальність згідно із законом [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/ed20220427#Text>.

2. Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>.

3. Конституція України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

4.Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-%D0%BF#Text>.

Наталія ШЕЛЕВЕР

кандидат юридичних наук,
доцент,

доцент кафедри адміністративного, фінансового
та інформаційного права ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СУДАМИ ПРИНЦИПУ СПРАВЕДЛИВОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України суди працюють в надзвичайно складних умовах. До початку війни відчувався брак кадрів, а наразі частина суддів взагалі не працює у тих регіонах, де ведуться активні бойові дії та чекають евакуації, інших мобілізували. У зв'язку з цим Верховний Суд змінив територіальну підсудність судових справ, тому наразі судочинство здійснюється тими судами, які здатні на даний момент здійснювати розгляд справ.

Важливим конституційним принципом є принцип справедливості, який є одним із основних і в судовому процесі. Його реалізація судами під час війни є актуальною як ніколи. Усі жителі України на даний час є особливо вразливими, тому, на нашу думку, суди повинні бути лояльними і реалізовувати принцип справедливості в повній мірі. Так, Рада суддів України розробила рекомендації для роботи суддів під час війни в яких зазначається, що судам України треба «виважено підходити до питань, пов'язаних з поверненням різного роду процесуальних документів, залишення їх без руху, встановлення різного роду строків, по можливості продовжувати їх щонайменше до закінчення воєнного стану» [2].

Саме справедливий судовий розгляд підвищує довіру населення України до судової гілки влади під час війни. Суди повинні утверджувати принципи справедливості та верховенства права у державі, забезпечувати захист прав людини, здійснювати ефективний судовий контроль за виконанням своїх рішень та реалізацією принципу справедливості на практиці. Державні органи зобов'язані не допускати повторного порушення прав людини в майбутньому.

Колишній голова Верховного суду Ізраїлю Аарон Барак зазначає, що суддя повинен бути неупередженим та мати однакове ставлення до сторін. Він не може мати зацікавленості у розгляді справи. Саме неупередженість має важливе значення для судового процесу, тому і образ Феміди зображають із зав'язаними очима. Неупередженість пов'язана з об'єктивністю. Аарон Барак вважає, що «суддя повинен шукати загальноприйнятні цінності суспільства, навіть якщо вони є не його цінності. Він або вона повинні висловити те, що вважається моральним і справедливим у суспільстві, у якому він чи вона діє, навіть якщо це не є морально і справедливо у відповідності до його суб'єктивних поглядів» [1, с. 55].

Війна в Україні змінила життя всіх та завдає великих збитків як державі, так і цивільному населенню. У часи війни судді мають найважчі випробування, оскільки повинні максимально захищати демократію, права людини, що є значно складніше ніж у мирний час. Між війною і миром є дуже тонка межа. Те, що для однієї людини є миром, для іншої – це війна. Аарон Барак зазначає, що Ізраїль завжди перебуває у небезпеці. І тому він, як суддя Верховного суду Ізраїлю, повинен серйозно відноситися до прав людини у такій ситуації. Підхід повинен бути однаковий, тобто не повинен залежати від того чи є у державі мир чи війна [1, с. 148].

Аарон Барак справедливо зазначає, що «...помилка судової влади під час війни та тероризму гірша, ніж помилка законодавчої і виконавчої влади в часи війни та тероризму. Причина в тому, що помилки судової влади залишаться з демократією, коли мине загроза тероризму і закріпиться це як магніт для розробки нових і проблемних законів. Не так це з помилками інших гілок, які можна стерти із законодавства чи виконавчих дій і зазвичай забуваються» [1, с. 149].

Тому судді, на нашу думку, під час війни повинні реалізовувати принцип справедливості на практиці і таким чином здійснювати захист демократії. Кожен під час війни повинен робити те, що може, головне, щоб це було в рамках закону. Якщо Російська Федерація топче, зневажає закон, а її військо вчиняє злочини проти України та її мирних жителів, то Україна діє в рамках закону та є демократичною державою. Цим вона і відрізняється від держави терористів та загарбників. Вважаємо, що саме суди повинні ефективно захищати права людини, відновлювати справедливість у державі, оскільки демократія, свобода, право повинні у цій жахливій, несправедливій війні перемогти. Єдина зацікавленість у суддів повинна бути така – це відновлення прав людини та утвердження принципу справедливості у діяльності судової гілки влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Aharon Barak. Foreword: a judge on judging: the role of a Supreme Court in a democracy. HeinOnline -- 116 Harv. L. Rev. 19 2002-2003/ 144 p.
2. РСУ опублікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/rsu-opublikovala-rekomendaciyi-shchodo-roboti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu.html> (дата звернення: 07 квітня 2022).

Соломія ЦЕБЕНКО

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

У всьому світі та в Україні, особливо починаючи з 2014 року, коли відбулась окупація Криму та частини Донецької та Луганської областей, існує безліч форм порушення прав дітей. Під час війн, збройних конфліктів саме діти є однією з найвразливіших груп населення, які потребують захисту з боку держави. Права кожної

людини і кожної дитини під час таких внутрішніх чи зовнішніх збройних конфліктів є найвищою соціальною цінністю і потребує захисту з боку держави.

До міжнародних актів, що стосуються прав дитини, зокрема, належать Конвенція ООН про права дитини 1989 р., Факультативний протокол до неї 2000 р. щодо участі дітей у збройних конфліктах. Про права дітей міститься і в 17 статтях Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. і саме вони надають не тільки загальний, але й спеціальний захист дітям, які перебувають на окупованих або не окупованих територіях під час збройного конфлікту. Також Україна приєдналась до Паризьких зобов'язань щодо захисту дітей від незаконного вербування чи використання збройними силами або озброєними групами та Паризьких принципів та керівних вказівок щодо дітей, пов'язаних зі збройними силами чи озброєними угрупованнями [1].

Однак, попри велику кількість міжнародних документів, на жаль права дітей під час збройних конфліктів не захищаються. Основними правами дітей, які потребують захисту під час збройного конфлікту є право на життя, на охорону здоров'я, на безпеку та сім'ю. Адже під час збройних конфліктів гинуть діти, їх батьки, відсутні або не в достатній кількості є належні засоби для надання медичної допомоги, недостатньо чоловічого дорослого населення, яке б могло захистити жінок і дітей, та існують випадки вербування підлітків у збройні формування. Також є і ряд інших проблем в такий нестабільний час, зокрема, міграція, сексуальна експлуатація чи примусова праця.

Дуже великий відсоток людей, які переміщуються в результаті збройного конфлікту і насильства, є дітьми. З часу повномасштабного вторгнення РФ на територію України, за даними Уповноваженої Верховної Ради України з прав людини станом на 30 квітня, загинуло 219 дітей, постраждало 398 дітей [2]. Це офіційні дані, в яких не враховано дані з Маріуполя, Херсонщини та інших територій, які тимчасово заняті російськими окупантами. Крім того, вважається, що зникло безвісти майже 1889 дітей [3]. Ці дані попередні і з кожним днем військовий дій змінюються.

Серед загроз, з якими стикаються діти, є так звані фільтраційні табори, при яких дітей розлучають з батьками, примусово вивозячи одних чи інших. У зв'язку з цим в Україні створять інститут Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, діяльність якого забезпечуватиме Секретаріат. Це посадова особа центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері дотримання норм міжнародного гуманітарного права на всій території України та в компетенцію котрої входить, зокрема, обробка інформації, що може сприяти розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, організація обміну такою інформацією між Уповноваженим та державними органами, уповноваженими на їх облік та/або розшук, здійснення комунікації з родичами осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та надання їм у межах, визначених законодавством, інформації про стан розшуку та його результати тощо [4].

Також під час воєнних дій діти піддаються катуванню, звалтуванню та вбивствам, що підтверджується фактами, які виявили після звільнення, зокрема, міста Буча Київської області [5]. Насправді ці факти є на всіх територіях, де побували російські війська. У зв'язку з цим діти часом залишаються самими без батьківської опіки. Тому виникають питання, пов'язані з можливістю встановлення над цими дітьми опіки, піклування чи усиновлення.

Щодо цього, ще в 19 березня 2022 року було прийняте та надіслане через Посольства України урядам різних країн Відкрите звернення Кабінету Міністрів України до Урядів держав, до яких евакуюють дітей – громадян України у зв'язку з воєнним вторгненням Російської Федерації в Україну. У цьому документі Кабінет Міністрів України висловив подяку за прихисток дітей та сімей з дітьми. Водночас у цьому листі застерігають, що збільшується небезпека розз'єднання братів і сестер, незаконне переміщення чи незаконне влаштування таких дітей у сім'ї іноземців. Тому є загроза усиновлення українських дітей без дотримання процедур, встановлених законодавством України. Тому Уряд України просить Уряди іноземних держав здійснювати контроль за переміщенням дітей-громадян України, вживати заходів для недопущення торгівлі дітьми, які змушені були покинути територію України через воєнний стан та не допускати усиновлення дітей на своїй території в період поки діє воєнний стан в Україні. Це положення відповідає міжнародним стандартам ООН [6]. У таких ситуаціях, коли з тих чи інших причин не має дорослого, хто відповідальний за дитину, то можлива процедура встановлення тимчасового догляду за дитиною, оскільки залишається надія на розшук і возз'єднання сім'ї.

Крім того, у квітні 2022 року була Заява МЗС України щодо загрози незаконного усиновлення українських дітей громадянами держави-агресора [7]. За даними від Уповноваженої Верховної Ради України з прав людини станом на кінець квітня понад 170 тисяч дітей вивезено на територію РФ [5]. Тому є величезна загроза незаконного усиновлення українських дітей російськими громадянами. Такі дії російських окупантів можуть кваліфікуватися як кіднепінг (викрадення) та вимагають рішучої реакції міжнародних організацій. Адже, відповідно до Конвенції ООН про права дитини, держави, що є сторонами цього міжнародного договору, у т.ч. РФ й Україна, зобов'язані вживати заходів задля боротьби з незаконним переміщенням і неповерненням дітей із-за кордону [7].

Також варто пропрацювати Україні зміни до законодавства щодо усиновлення в частині вимог, які ставляться до усиновителів. Зокрема, що стосується наявності у них власного майна, оскільки багато хто втратив це майно у зв'язку з воєнними діями. Можна б було замінити на можливість довгострокової оренди майна, де дитина б могла проживати та виховуватися в сім'ї. Також можна надати можливість усиновлення маленьких за віком дітей самотніми людям без наявності шлюбу. Адже багато чоловіків як військових, так і цивільних загинуть під час воєнних дій. А виховання дитини в затишку і любові навіть при наявності одного дорослого з яким вона почуватиметься безпечно – це буде врахування найкращих інтересів дитини.

Ще одна із найгостріших та найбільш жахаючих проблем під час війни в Україні, зокрема у збройному конфлікті на Донбасі – це залучення/вербування дітей до збройних формувань. На ці факти звернула увага і ГА ООН у своїй резолюції № 75/192 «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та м. Севастополь, Україна», що прийнята у грудні 2020 р. У цьому документі чітко зазначено, що ГА ООН занепокоєна спробами використати освіту дітей в Криму для насильницького запровадження в свідомість дітей певних ідей з метою їх призову в російські збройні конфлікти і закликає Російську Федерацію утриматися від створення курсів чи проведення вишколів кримських дітей з метою підготовки до військової служби та їх воєнопатріотичного виховання [8].

Отже, діти, як специфічна категорія населення, як особливий ціннісний суб'єкт, який потребує додаткового захисту та реалізації своїх прав, не мають змоги самостійно забезпечити свої потреби. Особливо питання прав дітей гостро посилюються в умовах кризових ситуацій, особливо під час війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Крестовська Н.М. Дитина і зброя: історико-правові аспекти. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти: зб. наук. пр. Вип. 1. С. 170-180. URL: <http://international-relations.knukim.edu.ua/issue/view/8067/4153> (дата звернення 28.04.2022).
2. Уповноважений: українські діти продовжують ставати жертвами російської агресії: 30 квіт.2022. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини: офіц. веб-сайт. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-ukrayinski-diti-prodovzhuyut-stavati-zhertvami-rosijskoyi-agresiyi (дата звернення 30.04.2022).
3. Уповноважений провела зустріч з делегацією міжнародної неурядової організації Save the Children: 04 трав. 2022 р. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини: офіц. веб-сайт. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-provela-zustrich-z-delegaciyeyu-mizhnarodnoyi-neuryadovoyi-organizaciyi-save-children (дата звернення 04.05.2022).
4. Про внесення змін до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям статусу осіб зниклих безвісти за особливих обставин: Закон України від 14.04.2022 № 2191/IX. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2191-20#Text> (дата звернення: 29.04.2022).
5. Олександров О. Фільтраційні табори, вивезення до Росії та звальтування. Інформація від омбудсмена України. 24 квіт. 2022 р. Радіо Свобода: інформаційний веб-портал. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/denisova-viynazgvaltuvannya/31818377.html> (дата звернення 30.04.2022).
6. Відкрите звернення Кабінету Міністрів України до Урядів держав, до яких евакуюють дітей – громадян України у зв'язку з воєнним вторгненням Російської Федерації в Україну: лист Кабінету Міністрів України від 19.03.2022 № 5732/0/2-22. URL: https://www.lvr.de/media/wwwlvrde/jugend/jugendmter/landesstelle_nrw_2/ukraine_1/Verbalnote_der_Botschaft_der_Ukraine_in_der_Bundesrepublik_Deutschland.pdf (дата звернення: 30.04.2022).
7. Заява МЗС України щодо загрози незаконного усиновлення українських дітей громадянами держави-агресора від 14 квітня 2022 року. Міністерство закордонних справ України: офіц. веб-сайт. URL: https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-zagrozi-nezakonnogo-usinovlennya-ukrayinskih-ditej-gromadyanami-derzhavi-agresora?v=6257c16d9b1b9&fbclid=IwAR0QJPcOOV9gyAyD8sQX-Gdgk1YBlxN30bZL4b1vjgZAYf3-5z16D6r_p6k (дата звернення: 30.04.2022).
8. Problem of the militarization of the Autonomous Republic of Crimea and

the city of Sevastopol, Ukraine, as well as parts of the Black Sea and the Sea of Azov: Resolution adopted by the General Assembly on 7 December 2020 № 75/29, United Nations. Official site of the United Nations URL: <https://undocs.org/en/A/RES/75/29> (date of application: 30.04.2022).

Тетяна МИХАЙЛІЧЕНКО

кандидат юридичних наук, доцент,
старша наукова співробітниця
Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України

ЧИ ЗМІНИТЬ ВІЙНА СТАВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ДО ПРАВА ВІЛЬНОГО ВОЛОДІННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ?

Дискусії щодо права на цивільну вогнепальну зброю тривають в Україні не перше десятиріччя. На жаль, війна показала, що незважаючи на всі існуючі негативні ризики такого дозволу, нам треба стати суспільством із високим рівнем культури її володіння. Ще донедавна я не поділяла думку щодо доцільності швидкого впровадження цих новел, з пересторогою очікуючи негативні наслідки. Однак світ навколо нас після 24 лютого 2022 р. кардинально змінився, події розвиваються надзвичайно швидко і надалі дотримуватися, як видається, раніше домінуючих підходів щодо вирішення питання про право на володіння цивільною вогнепальною зброєю навряд чи слід.

Нині юридичній спільності слід ґрунтовно обдумати концепцію права на цивільну вогнепальну зброю, яка має бути реалізована в Україні. Причин цьому кілька: 1) наразі «на руках» в людей вже дуже багато зброї. Так, за повідомленнями лише в Києві за 2 дні (тобто за 24 та 25 лютого) було роздано 18 тисяч автоматів та відповідний боєкомплект [1]. Станом же на 26 лютого це вже досягло цифри в 25 тисяч автоматів і 10 мільйонів патронів [2]. Зброя хоча й роздавалася бійцям територіальної оборони, та завжди існує ймовірність, що частина її після війни не буде здана. Також слід пам'ятати, що й цивільні громадяни могли отримати зброю як трофеї або ж знайти її. Приміром, на Полтавщині (варто нагадати, що на цій території не було бойових зіткнень, крім т.зв. «Гадяцького сафарі») лише за 1,5 місяці повномасштабного вторгнення вилучили 70 обрізів, гвинтівок, карабінів, пістолетів, автоматів, кулеметів, гранатометів та понад 5 000 набоїв, снарядів і гранат [3]; 2) не позбавлена й сенсу думка, що відповідальне користування зброєю та наявність його у значній кількості серед цивільних осіб, дозволило б значно краще вести спротив військам загарбника, адже тоді є можливість захищатися невеличким містам та селам власними ресурсами, вести успішну партизанську війну за умови окупації тощо.

За таких передумов та з урахуванням вже прийнятих Законів «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» та «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану», які розраховані de-facto на період воєнного стану (див. ст. 4, ч. 2 ст. 6 ЗУ «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», ст. 43-1 та п. 22 р. II «Прикінцеві та перехідні положення» КК України), а також Постанови КМУ «Про затвердження Порядку застосування цивільними особами вогнепальної зброї під час участі у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України у період дії воєнного стану», від 15.04.2022 р. № 448, видається, що й надалі уникати вирішення цього питання не можна.

Принагідно слід нагадати, що у Верховній Раді України знаходиться законопроект «Про право на цивільну вогнепальну зброю» від 25.06.2021 р. № 5708 та пов'язаний з ним законопроект «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України для реалізації положень Закону України «Про право на цивільну вогнепальну зброю»» від 25.06.2021 р. № 5709, які 23.02.2022 р., які прийняті за основу зі скороченим строком підготовки [4-5]. При цьому, окрім зауважень, які надали Головне експертне управління та Комітет ВРУ з питань правоохоронної діяльності, варто відмітити й те, що Проект № 5708 не формує культуру володіння цивільною вогнепальною зброєю, а тому потребує доопрацювання. Приміром, у ч. 4 ст. 21 цього Проекту вказано: «право на отримання категорії зброї D та вихолощеної зброї мають особи, які досягли 18-річного віку та пройшли відповідне навчання поведження зі зброєю та відповідають вимогам, зазначеним у частині першій цієї статті» [4]. Про курси із вивчення матеріальної частини зброї згадується ще кілька разів (зокрема, ст. 43 Проекту), але, як видається, це не дасть бажаного результату, тобто не виховає в суспільстві культуру володіння цивільною вогнепальною зброєю.

Отож, прийняття законопроектів № 5708 та № 5709 лише частково зможуть зменшити негативні наслідки масового озброєння українців, але, як видається, не буде досягнутий очікуваний позитивний соціальний ефект. На мою думку, мають бути започатковані не «разові» курси із вивчення матеріальної частини зброї, правил поведження з нею та її застосування. Варто було б передбачити обов'язок власників цивільної вогнепальної зброї проходити щонайменше раз на три роки курси, які закріплюватимуть отримані знання та навички. За таких умов ми не лише легалізуємо цивільну вогнепальну зброю, матимемо культуру володіння нею, а й зможемо значною мірою підвищити обороноздатність держави в цілому за рахунок можливості активної участі у національному спротиві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мартинець С. Резніков: У Києві роздали 18 тис. автоматів, на підході зброя від Заходу. 25.02.2022. Сьогодні.ua. URL: <https://ukraine.segodnya.ua/ua/ukraine/reznikov-v-kieve-razdali-18-tys-avtomatov-na-podhode-oruzhie-ot-zapada-1605245.html>.

2. Жукова Л. У Києві роздали 25 тисяч автоматів і 10 мільйонів патронів. 26.02.2022. РБК-Україна. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/styler/kieve-razdali-25-tysyach-avtomatov-10-millionov-1645886361.html>.

3. Синицька Д. З початку масштабного наступу військ РФ на Полтавщини вилучили 70 одиниць зброї та 5000 боєприпасів. 05.04.2022. Інтернет-видання «Полтавщина». URL: <https://poltava.to/news/65573/>.

4. Про право на цивільну вогнепальну зброю : Проект Закону від 25.06.2021 р. № 5708. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/27190>.

5. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України для реалізації положень Закону України «Про право на цивільну вогнепальну зброю» : Проект Закону від 25.06.2021 р. № 5709. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/27192>.

В'ячеслав КУРЕПІН

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри методики професійного навчання
Миколаївського національного аграрного університету

ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО РОЗВИТКУ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ

Конституція дає право кожному громадянину України право на працю, можливість заробляти собі на життя працею, яку вільно обрали або на яку вільно погодились [1]. Але у зв'язку з війною, яку росія розпочала проти України такі права можуть бути обмежені.

За таких обставин на території нашої держави та на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» було введено воєнний стан. Тож всім громадянам України доводиться жити в нових воєнних реаліях під час якого можливе тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини і законних інтересів юридичних осіб.

Руйнування інфраструктури та порушення нормального функціонування підприємств інші обставини особливого правового режиму [2] вимагають суттєвого перегляду чинної системи трудових відносин. Кодекс Законів про Працю (КЗпП) не містить спеціальних правил організації праці в воєнних умовах, в ньому не передбачено відповідних обмежень прав працівників на цей час. Тому було розроблено Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (Закон), який набрав чинності 24.03.2022. Передбачається, що він діятиме протягом усього періоду воєнного часу та його норми матимуть пріоритет порівняно з нормами КЗпП.

Він є однією з першочергових потреб нормативного регулювання для бізнесу та його персоналу в умовах війни [3]. Його прийняття дозволить подолати прогалини у законодавстві про працю щодо воєнного періоду. При цьому, зауважимо, що усі

положення Кодексу та інших законів про працю, які не суперечать прийнятому закону і не призупиняють свою дію згідно закону, продовжують бути чинними.

На період воєнного стану для оперативного залучення працівників і усунення кадрового дефіциту та нестачі робочої сили треба дерегулювати та лібералізувати окремі умови трудових відносин. Умови воєнного часу потребують врегулювати окремі питання трудових відносин між працівником та роботодавцем, зокрема, щодо укладення та розірвання трудових договорів, зміни істотних умов праці, переведення на іншу роботу, надання відпусток, максимальної тривалості роботи протягом тижня та періоду відпочинку, оплати праці працівників тощо.

Закон дозволяє роботодавцям укладати з новими працівниками термінові трудові договори на період дії воєнного стану або на період заміщення тимчасово відсутнього працівника. Він спрощує процедури працевлаштування та оформлення трудових відносин у воєнний період [4]. Відтак, у воєнний період працівник та роботодавець самостійно визначають форму трудового договору за згодою, роботодавець може укладати з працівником строковий трудовий договір на період воєнного стану чи заміщення тимчасово відсутнього працівника.

Документ надає право роботодавцеві на період дії воєнного стану змінити істотні умови праці та перевести працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди (за винятком переведення на роботу в іншу місцевість, де тривають активні бойові дії). Таке переведення здійснюється лише за існування таких умов:

- переведення необхідне для відвернення / ліквідації наслідків бойових дій або інших обставин, що становлять загрозу життю людей;
- робота не протипоказана працівнику за станом здоров'я;
- оплата праці повинна бути не нижча, ніж середній заробіток за попередньою роботою.

Двомісячний строк для повідомлення про такі зміни умов праці не застосовується. Але якщо роботодавець має намір перевести працівника у місцевість, де тривають активні бойові дії, згода працівника є обов'язковою умовою.

Виплати заробітної плати є обов'язковими та здійснюються на умовах трудового договору [5]. Через бойові дії своєчасна виплата заробітної плати може бути неможлива, або терміни її виплати можуть бути неможливі та відстрочені до моменту відновлення діяльності підприємства. Окрім того за Законом, роботодавець звільняється від відповідальності за порушення термінів оплати праці, якщо доведе, що причиною стало ведення бойових дій та інші обставини непереборної сили.

Під час воєнного стану Закон дозволяє припинення трудових відносин та призупинення дії трудового договору. Призупинення трудових відносин з працівником не є тотожним звільненню, проте фактично означає відсутність і неможливість виконання роботи і, відповідно, оплати праці.

Закон передбачає можливість звільнити працівника на підставі ліквідації підприємства, якщо усі його виробничі, організаційні та технічні потужності знищені. Під час воєнного стану в період тимчасової непрацездатності працівника або відпустки роботодавцю надається право звільнити його з першого дня після завершення непрацездатності або відпустки (крім декретної та з догляду за дитиною). На період дії воєнного стану норми статті № 43 КЗпП щодо попередньої згоди

виборного органу первинної профспілкової організації чи профспілкового представника на звільнення з ініціативи роботодавця [6] не застосовуються.

При звільнення працівника за його ініціативою двотижневий період повідомлення про припинення трудових відносин не застосовується, це здійснюється у зв'язку з веденням бойових дій у районі його роботи. Як бачимо, у працівника і раніше була можливість швидкого звільнення за наявності поважних причин. Наразі фактично було додано ще одну поважну причину - ведення бойових дій і, відповідно, наявність загрози для життя і здоров'я працівника.

Під час воєнного стану роботодавець може змінювати час початку і завершення щоденної роботи, збільшувати тривалість робочого часу до 60 годин на тиждень (для працівників зі скороченою тривалістю робочого часу до 50 годин), скорочувати до 24 годин щотижневий безперервний відпочинок. Проте за правилами частиною № 2 статті № 50 КЗпП у роботодавця є право залишити і 40-годинний робочий тиждень [3], як у мирний час.

Закон дозволяє зупиняти окремі положення колективного договору, відмовити працівникові в наданні будь-якого виду відпусток. Відпустки надаються вагітним з догляду за дитиною, якщо такий працівник залучений до виконання робіт на об'єктах, що належать до критичної інфраструктури. На період воєнного стану роботодавець на прохання працівника може без обмежень надати відпустку без збереження заробітної плати.

Згідно Закону є можливість у роботодавця зупинити дії трудового договору. Це означає тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою. Відшкодування заробітної плати, гарантійних і компенсаційних виплат працівникам на час призупинення дії трудового договору в повному обсязі покладається на державу, що чинить воєнну агресію.

Законом було зменшено строк щорічної основної відпустки для тих, хто мав більшу кількість днів ніж 24 календарних дні [3]. Для щорічної основної відпустки встановлено єдиний строк. У Законі немає змін щодо щорічних додаткових відпусток. Про них у Законі нічого не сказано. Можемо припустити, що усе залишиться як є. Не стосуються зміни і правил їх оплати.

Роботодавець може відмовити працівнику в наданні будь-якого виду відпусток, якщо такий працівник залучений до виконання робіт на об'єктах, віднесених до критичної інфраструктури. Виняток становитиме лише відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами й відпустка для догляду за дитиною до 3 років.

На період воєнного стану відпустка за свій рахунок може надаватися без урахування норм частини № 1 статті № 26 Закону про відпустки. Простіше кажучи, не діятиме обмеження в 15 календарних днів, тобто можна надавати її будь-якої тривалості, але в межах дії воєнного стану.

Отже, роботодавці, використовуючи цей Закон можуть змінювати систему трудових відносин. Проте як та у якому випадку застосовувати ці зміни працівникам, вирішувати роботодавцю. Перед тим як прийняти таке рішення та безпідставно чи неправомірно обмежувати права працівників, роботодавцю варто зважити всі «за» і «проти» щодо можливого тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.
3. Закон України від 15 березня 2022 року № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану».
4. Курепін В. М., Демченко А. В. Концепція гідної праці як елемент правової політики держави // Глобальні цілі сталого розвитку – безпека світу, соціально-економічні та екологічні прояви, можливості активізації партнерства : тези доповідей здобувачів вищої освіти денної й заочної форм навчання за результатами щорічного тематичного «круглого столу» на обліково-фінансовому факультеті, м. Миколаїв, 12 листопада 2020 р. Миколаїв : Миколаївський національний аграрний університет, 2020. С. 36-39. URL:<http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/8199>.
5. Курепін В. М. Сутність відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки / В. М. Курепін, В. С. Іваненко // День Землі - Earth Day [Електронний ресурс] : тези доповідей здобувачів вищої освіти спеціальностей 071 «Облік і оподаткування», 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» та інших учасників освітнього процесу за результатами тематичного «круглого столу» на обліково-фінансовому факультеті, м. Миколаїв, 22 квітня 2020 року. - Миколаїв : МНАУ, 2020. – С. 31-33. URL:<http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/7042>.
6. Дуда Є. О. Профспілковий рух як якісна система соціальних гарантій // Перспективна техніка і технології – 2021 : матеріали XVII міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених, аспірантів і студентів, 21-23 вересня 2021 р., м. Миколаїв. Т. 1 / Міністерство освіти і науки України ; Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв : МНАУ, 2021. С. 43-46. URL:<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/10403>.

Наргіз Насрадін кизи ГУРБАНОВА

юрист Адвокатського об'єднання «Донець і Партнери»

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ СУДІВ ТА ЗВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН ДО СУДУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

24 лютого 2022 року почалось повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію нашої суверенної держави. Введення воєнного стану на всій території держави відобразилося на процесі здійснення правосуддя судами України.

Із тексту ст. 6 Конвенції [2], прямо витікає, що доступність правосуддя є невід'ємним елементом права на справедливий суд. ЄСПЛ має таку позицію, що ч. 1 ст. 6 Конвенції містить у собі невід'ємне право особи на доступ до суду, а вимога щодо спеціальних дозволів на звернення до суду є прямим порушенням права на доступ до суду.

Незважаючи на те, що відповідно до ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [5], судочинство здійснюється виключно судами, які створені відповідно до Конституції України, створення особливих та спеціальних судів не

допускається, а будь-яке скорочення чи прискорення форм судочинства не допускається, проте, як бачимо, то діяльність судів зазнала значних змін.

Так, 03.03.2022 Верховна Рада України прийняла Закон «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо зміни підсудності судів» [4], яким передбачено, що у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами, робота суду може бути припинена з одночасним визначенням іншого суду, який буде здійснювати правосуддя на території суду, що припинив діяльність та який найбільш територіально наближений до суду, роботу якого припинено.

Для судів, які перебувають в зоні проведення активних бойових дій, Розпорядженнями Верховного Суду було змінено територіальність розгляду справ. Мова йде про суди Донецької, Луганської, Чернігівської, частин Київської, Херсонської, Запорізької, Житомирської, Харківської областей. Перелік судів динамічно змінюється, актуальна інформація наявна на сайті Верховного Суду [1]. Слід вказати, що багато будинків правосуддя зазнали руйнації через постійні обстріли, то виникла нагальна потреба у перенесенні всіх справ до інших регіонів, з метою дотримання законних прав та свобод громадян. На сьогодні маємо більше 120 судів по всій території України, які через воєнні дії були вимушені змінити свою територіальну підсудність.

Розпорядженнями Голови Верховного Суду затверджено орієнтовний перелік судів, до яких передбачається відрядження суддів місцевих судів, що розташовані на території, на яких ведуться бойові дії, територіальну підсудність яких було змінено розпорядженнями Голови Верховного Суду. Суддям запропоновано до 18 квітня 2022 року включно звернутись із заявами про їх відрядження згідно з указаним Орієнтовним переліком. У своїй заяві судді слід зазначити назви трьох судів відповідно до бажаної пріоритетності та згаданого Орієнтованого переліку судів, до яких він має бажання бути відрядженим [7].

Щодо розгляду справ, то наразі маємо таку ситуацію. Суди мають бути зосереджені на розгляді «невідкладних справ», тобто тих, які розглядаються слідчими суддями у кримінальних провадженнях. Це, насамперед, справи щодо обрання та зміни запобіжних заходів. Що стосується розгляду інших справ, то розгляд є можливим за наявності відповідних заяв про це від усіх учасників справи. Тобто фактично, цивільні, господарські, адміністративні справи, які перебували на розгляді в судах на момент введення воєнного стану, поставлені на паузу до припинення воєнного стану. Щодо подання нових позовних заяв, то подання можливе, проте фактично справа з великою долею імовірності розглядатися не буде.

Важливим інструментом роботи із судами під час воєнного стану є «Електронний суд». Учасники судових процесів мають змогу подати клопотання про розгляд справи без їх участі, відкладення розгляду справ у зв'язку з воєнними діями та/або про розгляд справ у режимі відеоконференції. Такі клопотання, можуть бути направлені в електронному вигляді на електронну адресу суду або через особистий кабінет в системі «Електронний суд», а також поштою.

З метою забезпечення безпеки учасників судових процесів і відвідувачів судів на період дії воєнного стану припинено проведення особистого прийому громадян керівництвом суду й обмежено допуск у судові засідання осіб, які не є учасниками судових засідань [6].

Звичайно, із війною яка була розпочата російською федерацією проти України, всі сфери нашого життя зазнали кардинальних змін та не оминули судову систему. Доступ до правосуддя певним чином звузився, проте громадяни і самі розуміють, що судові процеси зараз не на часі, та всі провадження будуть відновлені після нашої перемоги над ворогом. Проте, вбачається, що суди не припиняють свою роботу попри все, особливо в кримінальних провадженнях з вирішення питань щодо запобіжних заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Верховний суд. Офіційний сайт. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/> (дата звернення 16.04.2022).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. від 04 листопада 1950 року. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.Pdf. (дата звернення:10.04.2022).
3. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141 (дата звернення 10.04.2022).
4. Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" щодо визначення територіальної підсудності судових справ. Закон України від 3.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text> (дата звернення 11.04.2022).
5. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 01.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 16.04.2022).
6. Робота судів на період дії воєнного стану. Безоплатна правова допомога. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/publikatsiyi/roboata-sudiv-na-period-diyivoyennogo-stanu/> (дата звернення 16.04.2022).
7. Розпорядження Голови Верховного суду Про початок процедури відрядження суддів місцевих судів, що розташовані на територіях, на яких ведуться бойові дії, територіальну підсудність яких було змінено розпорядженнями Голови Верховного Суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/vidr_2022/Ogosh_vidr_2022.pdf?fbclid=IwAR3VBhMhUmUNrUCV3XKS_RP1W2jY_b66ab88KLpeUUJ4ItSPuAauucjAsnB0 (дата звернення 16.04.2022).

Алла КІРИК

асистентка кафедри міжнародного та європейського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЗАХИСТ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) встановлено Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 в якому вказано, як мета - встановлення гарантій дотримання прав, свобод та законних інтересів внутрішньо переміщених осіб [1].

Слід зазначити, що ВПО – це особи, які були змушені втекти або залишити місця свого проживання, через або щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуацій загального насильства, порушення прав людини чи природних та

техногенних катастроф, однак, які не перетнули міжнародно визнаних державних кордонів.

Вимушений виїзд та той факт, що такі особи залишаються в своїй країні, є двома визначальними елементами ВПО.

Перший елемент відрізняє ВПО осіб від осіб, які, незважаючи на серозні причини для життя залишаються там, де вони живуть.

Другий елемент пояснює, чому такі особи не є біженцями, тобто особами, які перебувають за межами країни свого громадянства або постійного проживання.

ВПО часто мають такі ж потреби, як і біженці, однак, на відміну від біженців, ВПО особи не мають формального правового статусу згідно з міжнародним правом і не існує спеціального міжнародного договору, який надає їм захист.

Основна відповідальність за захист ВПО – і всіх осіб у своїй власній країні – покладається на національні органи влади країни. Загалом національна відповідальність є основною концепцією будь-якої реакції на внутрішнє переміщення.

Основа національної відповідальності визначає декілька ключових кроків, які уряди мають зробити для забезпечення національної відповіді на внутрішнє переміщення:

- збирання даних про кількість та умови перебування ВПО;
- підтримка навчання з прав ВПО;
- розроблення правової бази для захисту прав ВПО;
- розробка національної політики щодо внутрішнього переміщення;
- призначення інституційного координаційного центру з питань ВПО;
- заохочення національних правозахисних установ до вирішення проблем внутрішнього переміщення;
- виділення відповідних ресурсів для вирішення проблем внутрішнього переміщення;
- співпраця з міжнародною спільнотою, коли національний потенціал є недостатнім.

Як підтверджують наукові дослідження, до ВПО варто застосовувати термін правове положення, а не усталений термін правовий статус, оскільки ВПО не набувають окремого юридичного статусу, для них правовими нормами формують комплекс мінімальних стандартів [2].

Здійснення суб'єктивних прав внутрішньо переміщеної особи пов'язане з реєстрацією такої особи та внесенням відомостей про неї до Єдиної бази даних внутрішньо переміщених осіб.

В умовах сьогодення, оцінюючи потреби ВПО, слід відзначити, що першочерговими потребами є: гуманітарні, медичні, житлові, юридичні та соціальні. З цією метою було прийнято наступні нормативно-правові акти: Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. № 1706 [1]; Постанову Кабінету Міністрів України «Про облік внутрішньо переміщених осіб» від 01.10.2014 р. № 509 [3]; Постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» від 08.06.2016 р. № 365 [4]; Постанову Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 року «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» [5], якою затверджено Порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, у тому числі на оплату житлово-комунальних послуг.

Слід відзначити, що проблеми забезпечення житлом та коштами, які б забезпечували нормальне фізичне існування, є одними з найважливіших серед тих, що стосуються ВПО. Велика кількість ВПО, які прибули на територію, підконтрольну українській владі, потребують матеріальної, соціальної та інших видів допомоги. У зв'язку з цим, основними правами, які гарантуються ВПО українським законодавством є наступні: право на оплату вартості комунальних послуг; забезпечення можливості безоплатного тимчасового проживання; безоплатне харчування на період до отримання такими особами статусу безробітних або їх працевлаштування; отримання щомісячної адресної допомоги для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг.

Таким чином, створена нормативно-правова база забезпечує основу для набуття та припинення правового положення ВПО, її прав та обов'язків, гарантій соціального захисту, зокрема щодо оформлення чи продовження соціальної допомоги, отримання тимчасового житла, надання соціальних та медичних послуг. У свою чергу, реалізація прав ВПО та соціальний захист гарантується державою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706 -VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page>
2. Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспекти / [С.Б. Булеца, О.І. Котляр, Я.В. Лазур та ін.]; за заг. ред.: д-ра юрид. наук, проф. О.Я. Рогача; д-ра юрид. наук, проф. М.В. Савчина; к.ю.н., доц. М.В. Менджул. Ужгород: РІК-У, 2017. С.75.
3. Про облік внутрішньо переміщених осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014р. № 509. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF>
4. Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам: постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.2014 р. № 365. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF/paran12#n12>
5. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text>.

Соломія ЦЕБЕНКО

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Наталія БІГУН

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ВИКОНАННЯ УКРАЇНСЬКОЮ ДЕРЖАВОЮ ПРАВОЗАХИСНОЇ ФУНКЦІЇ В УМОВАХ ВІДКРИТОГО ВТОРГНЕННЯ РФ В УКРАЇНУ

Повномасштабне вторгнення РФ на територію України відбулося 24 лютого 2022 року. Близько 5-ї години ранку за київським часом 24 лютого президент РФ оголосив про воєнну операцію з метою нібито «демлітаризації та денацифікації України» [1], країни, яка все життя боролась за свою незалежність, яка має свою історію, культуру, націю та визнана світом як незалежна демократична держава. Насправді вторгнення РФ розпочалось ще в 2014 року, коли відбулась окупація Криму та частини Донецької та Луганської областей. РФ офіційно визнала окупацію частини цих областей 21 лютого 2022 року. Тому війна в Україні триває вже 8 років, щоправда ракетні удари не були на всій території України. Проте весь цей час військовослужбовці з усіх регіонів нашої держави здійснювали захист територіальної цілісності нашої держави і гинули за незалежність України.

24 лютого 2022 року ракетні удари почалися по всій Україні, в тому числі і біля її столиці Києва. Російські війська вдерлися до України поблизу Харкова, Херсона, Чернігова, Сум, Маріуполя увійшовши з РФ, Білорусі та тимчасово окупованого РФ Криму. Тобто з усіх цих територій завдають ракетних ударів по території України, здійснюють вильоти бойової авіації для завдання ракетно-бомбових ударів [1].

Для всіх українців 24 лютого 2022 стало тою датою, яка поділила реалії на «до» і «після». Бо не має жодної людини, кого не торкнулася війна. Хтось був призваний до лав Збройних сил України, хтось став волонтером, когось війна вбила, а у когось вона забрала найрідніший людей, хтось позбувся всього свого майна, а хтось психологічно важко переживає всю цю ситуацію. Не дивлячись на це, українці згуртувалися і дають гідну відсіч збройній агресії РФ.

В умовах таких суворих та страшних реалій постає нагальна потреба забезпечення всебічного захисту прав та свобод громадян в умовах війни відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів, зокрема чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни а також два Додаткові протоколи до них від 8 червня 1977 року, а саме Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях (Женевська конвенція I); Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі (Женевська конвенція II); Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (Женевська конвенція III); Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (Женевська конвенція IV); Додатковий протокол, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів

(ДП I); Додатковий протокол, що стосується захисту жертв збройних конфліктів міжнародного характеру (ДП II) [2].

Відповідно до ч.5 статті 55 Конституції України, кожному гарантується захист своїх прав, свобод та інтересів від порушень і протиправних посягань будь-якими не забороненими законом способами [3]. Як зазначає Н. Колісник, «це прояв відповідності верховенству права, який не обмежується лише законодавством, а й містить інші соціальні регулятори, норми моралі, традиції, звичаї тощо» [4].

У спеціальному дослідженні з проблеми правозахисної функції держави А. Бондаренко зазначає, що «правозахисна функція – це діяльність держави щодо захисту прав і свобод людини й громадянина, затвердження законності та правопорядку в усіх сферах громадського й політичного життя» [5]. Тобто, охорона прав, на його думку, – це сукупність різних взаємопов'язаних заходів, які здійснюються органами державної влади й громадськими об'єднаннями та звертають увагу насамперед на попередження порушень прав людини або усунення перешкод, а захист прав і свобод людини й громадянина – це конституційний обов'язок держави [5].

За даними управління Верховного комісара ООН з прав людини з часу повномасштабного вторгнення РФ в Україну до 19 квітня 2022 р. зафіксовано загибель 2072 осіб серед цивільного населення країни [6], а вже через декілька днів, станом на 28 квітня 2022 р. офіційно було визнано 2829 жертв серед мирних жителів [7]. З кожним днем число цих жертв безперервно зростає.

Російські окупанти вбивають мирних жителів, викрадають, катують українських журналістів, політиків та громадських діячів, вони також вивозять, депортують українських громадян. Вони розстрілюють гуманітарні коридори, грабують підприємства, магазини і оселі українців, гвалтують жінок. Враховуючи всі вищеписані злочини, Україна продовжує всіма силами захищати права та свободи своїх громадян, які щоденно потерпають від загарбницьких дій з боку окупанта.

У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану, з 24 лютого 2022 року тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені Конституцією України, зокрема право на недоторканість житла, право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, право на заборону втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України та інші [3]. Зважаючи на законність обмеження деяких прав та свобод людини і громадянина, держава всіма силами намагається захистити деякі з них, наскільки це можливо.

Для ефективного збору та обробки інформації про порушення прав людини РФ під час війни з Україною створено веб-платформу <https://humanrights.gov.ua>. «Зібрані факти будуть використані як докази для захисту та представництва України у Європейському суді з прав людини та Міжнародному суді ООН» [8], – повідомив керівник Офісу Президента Андрій Єрмак.

Вице-прем'єр-міністр України – Міністр з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України Ірина Верещук від початку повномасштабного вторгнення опікується питанням створення та коригування безпечних «гуманітарних коридорів», щоб мирні мешканці з деяких окупованих населених пунктів змогли евакуюватися, задля подальшого забезпечення їх житлом, харчуванням, медичною

допомогою та створення умов до адаптації у новому середовищі, реалізація їх прав на освіту та працевлаштування.

Щодо захисту деяких економічних прав, то в Україні планують запровадити компенсацію за пошкодження та знищення житла громадян внаслідок бойових дій, диверсій, спричинених військовою агресією РФ. Відповідний законопроект №7198 Верховна Рада ухвалила в першому читанні. Йдеться про квадратні метри житлової площі, а не гроші. У кожному населеному пункті буде окрема черга на компенсацію [9].

Також зараз активно здійснюється підтримка підприємців. На сайті Дія. Бізнес, національного проєкту із розвитку підприємництва, який був ініційований Міністерством цифрової трансформації України, є інформаційний розділ, який повідомляє про наявні зараз діючі програми щодо підтримки бізнесу в Україні. Зокрема, українські підприємства, які знаходяться у зоні активних бойових дій, можуть отримати державну допомогу в переміщенні своїх потужностей до західних областей України; уряд затвердив зміни до надання фінансової державної підтримки аграріям під час посівної [10] та інші програми підтримки осіб, що займаються підприємницькою діяльністю.

Отже, в умовах війни наша держава намагається всіма способами здійснити захист прав своїх громадян, наскільки це можливо. Безперечно, ми розуміємо, що в умовах війни ряд прав та свобод громадян обмежується, проте це вимушені заходи. Органи державної влади та Міжнародні організації щоденно запроваджують ряди нововведень, які сприяють забезпеченню охорони деяких прав українців, намагаються реалізувати програми підтримки, які дають можливість громадянам користуватися своїми правами, та забезпечують їх захист, наскільки це можливо за даних обставин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вторгнення Росії. Евакуація з Азовсталі, ракетні удари по містах – хроніка. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/chronicle/novaya-ugroza-iz-rossii-vse-glavnoe-ob-eskalatsii-voennoy-agressii-rf-protiv-ukrainy-live/page440> (Дата звернення 25.04.2022)
2. Війна і права людини. Дослідження Української Гельсінської спілки з прав людини. / М.М. Гнатівський, А.О. Кориневич, О.М. Лисенко; за заг. ред. А.О. Кориневича, О.А. Мартиненка. К.: КВІЦ, 2015. — 42 с. URL: <https://helsinki.org.ua/files/docs/1439184931.pdf>. (Дата звернення 25.04.2022)
3. Конституція України від 28 червня 1996 року / Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. 141с.
4. Колісник Н. І. Аналіз способів захисту прав та свобод людини і громадянина. Legal sciences scientific bases of modern investigations. 01-04.03.2022. Гельсінкі. С. 71-73. URL: <https://isg-konf.com/uk/scientific-bases-of-modern-investigations-ua/>. (Дата звернення 25.04.2022)
5. Бондаренко А. Форми реалізації правозахисної функції сучасної держави: до постановки проблеми. А. Бондаренко. Юридичний вісник. 2014. № 6. С. 282 - 288. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urid_2014_6_49 (Дата звернення 25.04.2022).
6. ООН оновила дані про втрати серед цивільних у війні Росії проти України: 19 квіт. 2022 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-chyslo-zhertv-cyvilni/31810997.html>. (Дата звернення 29.04.2022).

7. Війна в Україні? ООН заявляє про 2829 жертв серед цивільних. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3469977-vijna-v-ukraini-oon-zaavlae-pro-2-829-zertv-sered-civilnih.html> (Дата звернення 29.04.2022).

8. Війна з Росією. Андрій Єрмак: Ми збираємо всі факти про злочини та порушення прав людини Росією в Україні. URL: https://galinfo.com.ua/news/andriy_yermak_my_zbyraemo_vsi_fakty_pro_zlochyny_ta_porushennya_prav_lyudyny_rosiieyu_v_ukraini_382028.html (Дата звернення 26.04.2022).

9. Климчик А.. Держава планує компенсувати українцям втрачене під час війни житло: яким чином та хто має право. URL: <https://1plus1.ua/novyny/derzava-planue-kompensuvati-ukraincam-vtracene-pid-cas-vijni-zitlo-akim-cinom-ta-hto-mae-pravo> (Дата звернення 26.04.2022).

10. Підтримка бізнесу в умовах війни. URL: <https://business.diia.gov.ua/wartime> (Дата звернення 26.04.2022)

Ярина БОГІВ

Доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного Університету «Львівська політехніка»

Олена КОЛЕСНИК

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного Університету «Львівська політехніка»

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВОЄННОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ НА ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ

Російське вторгнення в Україну 2022 року – це відкритий воєнний напад росії за підтримки Білорусі на Україну, який був початий 24 лютого 2022 року. Вторгнення є частиною російсько-української війни, розв'язаної росією 2014 року, участь у якій остання намагалася заперечувати.

Військова кампанія почалася після тривалого нарощування російських військ з листопада 2021 року вздовж кордону України з РФ і Білоруссю та визнання органами влади росії 21 лютого 2022 року терористичних утворень на території України – так званих «ДНР» і «ЛНР» – як державних утворень.

Близько 4 години за київським часом, 24 лютого президент росії Володимир Путін оголосив про «воєнну операцію» з метою нібито «демільтаризації та денацифікації України» та через кілька хвилин почалися ракетні удари по всій Україні, у тому числі поблизу Києва [3].

Російські війська вдерлися до України поблизу Харкова, Херсона, Чернігова, Сум, увійшовши з Росії, Білорусі та тимчасово окупованого росією Криму. Разом із росією війну проти України веде Білорусь – із прикордонних районів завдають ракетних ударів по території України, здійснюють вильоти бойової авіації для завдання ракетно-бомбових ударів по території України, відбувається передислокація війська та його забезпечення.

У зв'язку з військовою агресією росії проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої

статті 106 Конституції України, Закону України "Про правовий режим воєнного стану" було прийнято рішення ввести на території України період воєнного стану [2,4].

Та за час воєнного стану, жорстоких подій, що відбуваються на території України, ракетних обстрілів та ударів по житлових будинках чи об'єктах інфраструктури було прийнято достатньо внесено змін до нормативно-правових актів України для ефективнішого функціонування держави у різних напрямках під час війни.

Було внесено зміни до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану. Закон визначає особливості адміністрування податків і зборів під час дії правового режиму воєнного стану, введеного Указом Президента України №64/2022, реалізації необхідних заходів щодо підтримки військових і правоохоронних підрозділів у відбитті збройного нападу росії та забезпечення прав і обов'язків платників податків.

Закон про затвердження Указу Президента України "Про продовження строку дії воєнного стану в Україні" №2119-IX (реєстр. №7168) вказує на продовження строку дії воєнного часу в Україні.

Закон про внесення змін до прикінцевих положень Закону України «Про Службу військового капеланства» пришвидшить створення Служби військового капеланства та законодавчого закріплення статусу військових капеланів як військовослужбовців, визначення організаційно-правових засад взаємодії військових формувань і релігійних організацій у процесі забезпечення функціонування інституту військового капеланства [1].

Закон про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану, яким надано державні гарантії здобувачам освіти, працівникам закладів освіти, установ освіти, наукових установ та їх реалізація, забезпечення максимального сприяння створенню безпечного освітнього середовища, організації здобуття освіти, освітнього процесу у формі найбільш безпечній для життя і здоров'я людей в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану.

Законом про внесення змін до Закону України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України" у зв'язку з військовою агресією росії проти України передбачено, що рішення про визнання територій тимчасово окупованими буде прийматися Радою національної безпеки і оборони України, введеними в дію указами Президента України, що забезпечить можливість швидкого реагування на зміни воєнної ситуації в країні.

Закон про внесення змін до Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" щодо уточнення норм, що врегульовують питання визначення категорій осіб, які визнаються ветеранами війни та членами сімей загиблих Захисників та Захисниць України.

Законом розширено коло осіб, віднесених до учасників бойових дій та до осіб з інвалідністю внаслідок війни, доповнивши їх:

- добровольцями Сил територіальної оборони Збройних Сил України;
- особами, які увійшли у склад добровольчого формування територіальної громади та особи, які увійшли до складу громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону відповідно до Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону»;

- особами, які брали участь у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави, внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України.

Закон про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо осіб з інвалідністю, що спрощує звільнення від військової служби осіб з інвалідністю I та II груп та осіб, які доглядають за такими особами з інвалідністю і хворими дітьми.

Закон України про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії режиму воєнного стану».

Закон встановлює правовий захист військового командування, військовослужбовців, добровольців Сил територіальної оборони Збройних Сил України, працівників правоохоронних органів, які відповідно до своїх повноважень беруть участь в обороні України, осіб, визначених Законом України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» шляхом закріплення поняття «бойового імунітету» за закріплення в загальній частині Кримінального кодексу інституту звільнення від кримінальної відповідальності за:

- втрати особового складу, бойової техніки чи іншого військового майна;
- наслідки застосування збройної та іншої сили під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації збройного конфлікту;
- виконання інших завдань з оборони України із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння), настання яких з урахуванням розумної обачності неможливо було передбачити при плануванні та виконанні таких дій (завдань) або які охоплюються виправданим ризиком, крім випадків порушення законів і звичаїв війни або застосування збройної сили, визначених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [1].

Отже, варто зауважити, що не дивлячись на такі важкі часи, які впали на долю кожного українця та нашої Батьківщини – Україна, як могутня, незламна та єдина держава бореться за свою незалежність та дбає про правове регулювання подій, що впали на її долю.

Завдяки спротиву української армії і сил самооборони вже в перші дні агресії російська армія зазнала значних втрат у живій силі і техніці. У своїй новітній історії, за оцінками України, росія в усіх війнах, які вона вела, ще не зазнавала навіть приблизно таких великих втрат за такий короткий час.

За визнанням західної розвідки, росія зустріла сильніший, ніж очікувала, опір, що зумовило матеріально-технічні проблеми для її військ, нестачу пального, боєприпасів і продовольства, підрив бойового духу нападників. Швидке об'єднання українського народу, а також країн світу для допомоги Україні, як і запровадження потужних санкцій проти Росії, стало несподіваним ударом для країни-агресора та однозначно свідчить про невідворотну перемогу українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Верховна Рада України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/220674.html> (дата звернення: 04.05.2022).

2. Конституція України: від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 04.05.2022).

3. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. Російське вторгнення в Україну (2022). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/_\(2022\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/_(2022)) (дата звернення: 04.05.2022).

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12. 05. 2015 р. № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: (04.05.2022).

Ірина ШУЛЬГАН

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального права і процесу
Національного університету «Львівська політехніка»

Аліна ПУХИР

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

У теперішній час для України національна безпека посідає перше місце у вирішенні низки питань. Це ми можемо побачити на шпальтах газет, журналів чи на просторах інтернету. З початку повномасштабної війни, ми чуємо про національну безпеку, злочини проти її основ та зміни, які відбулись у кримінальному законодавстві України.

Нормативну базу, що визначає основи національної безпеки України, становлять Конституція України, Закон України «Про основи національної безпеки України», Кримінальний кодекс України (надалі КК України).

Перш за все, потрібно розпочати із визначення «національної безпеки» як здатності держави своєчасно виявляти, запобігати і нейтралізувати реальні та потенційні загрози національним інтересам. Національна безпека, як соціальна система, є складною і багатогранною. Процес її формування обов'язково здійснюється за об'єктивними законами розвитку людства, а також під впливом численних факторів, які взаємодіють, впливають один на одного, що обумовлює їх мінливість. Стан національної безпеки залежить від двох основних чинників, якими є національні інтереси України та загроза національній безпеці держави, тобто стабільному розвитку.

Стаття 1 Конституції України проголошує, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Тому порушення встановленого Конституцією України порядку створення та захисту конституційного ладу, території України, а також порядку виконання представниками влади своїх

повноважень може створювати загрозу основам національної безпеки загалом та конституційним основам національної безпеки України зокрема [3, с. 18-23].

Що ж до загальної характеристики злочинів проти основ національної безпеки України, то родовий об'єкт досліджуваної групи злочинів – це суспільні відносини, які забезпечують безпеку держави у таких сферах, як стан стабільності, міцності і захищеності конституційного ладу, а основний безпосередній об'єкт – національна безпека у тих чи інших її сферах. Деякі зі злочинів, що містяться у розділі I Особливої частини КК України, передбачають наявність додаткового обов'язкового об'єкта злочину, інші – додаткового факультативного об'єкта. Особливу увагу законодавець звертає і на питання потерпілого від злочину, так, ст. 112 КК України прямо вказує, що ним може бути лише державний або громадський діяч.

Всі злочини, передбачені розділом, можуть бути вчинені виключно шляхом дії. Більшість із них сконструйовані як кримінальне правопорушення з формальним складом, деякі – як кримінальне правопорушення з усіченим складом. Винятком із наведеного вище правила можна вважати ч. 3 ст. 110 КК України, що передбачає матеріальний склад злочину.

Всі злочини проти основ національної безпеки України можуть бути вчинені лише умисно і, як правило, лише з прямим умислом.

Суб'єкт досліджуваних злочинів – загальний, тобто особа, яка досягла 16-річного віку. Виняток становлять лише ст. 111 та 111-1 КК України – державну зраду та колабораційну діяльність вчинити можуть виключно громадянин України, а також ст. 114 КК – шпигунство вчиняється лише іноземним громадянином або особою без громадянства. Поряд з цим, за посягання на життя державного чи громадського діяча та диверсію (ст. 112 та 113 КК України) передбачено знижений вік кримінальної відповідальності – з 14 років.

Також, злочини проти основ національної безпеки України поділяють на дві групи. До першої групи належать злочини у політичній сфері, зокрема: насильницька зміна або повалення конституційного ладу (ст. 109 КК України); посягання на територіальну цілісність та недоторканість України (ст. 110); посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112). Другу групу утворюють злочини в інформаційній, економічній, військовій і науково-технологічній сферах, а саме: державна зрада (ст. 111); шпигунство (ст. 114), диверсія (ст. 113) [1, с.81-87].

Цього року, після повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію нашої держави Верховна Рада України 285 голосами «за» з 307-и прийняла Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» №2113 від 3 березня 2022 року.

Закон спрямований на забезпечення максимального та справедливого покарання тих громадян України, які в умовах воєнного стану вчинять дії, спрямовані на послаблення нашої обороноздатності, посягають на суверенітет, або спричиняють будь-яку шкоду населенню України. Названим законом посилено покарання за державну зраду і диверсію в умовах воєнного стану та збільшено максимальне покарання до позбавлення волі на строк п'ятнадцять років або довічне позбавленням волі, з обов'язковою конфіскацією всього майна [2].

Крім того, Кримінальний кодекс України доповнено статтею 111-1 «Колабораційна діяльність», якою встановлено кримінальну відповідальність за

публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України, а також публічні заклики до підтримки рішень та дій держави-агресора, її збройних формувань або окупаційної адміністрації держави-агресора [3].

Важливо підкреслити, що законом заборонено будь-яку амністію до осіб, які вчинили державну зраду та диверсію.

Отже, злочини проти основ національної безпеки є одним із найбільш небезпечних видів кримінальних правопорушень. Під злочинами проти основ національної безпеки України необхідно розуміти, передбачені КК України, вчинені з прямим умислом і спеціальною метою суспільно небезпечні діяння, що посягають на відносини, що забезпечують умови з охорони основ національної безпеки України у політичній та економічній сферах, у сферах державного суверенітету, територіальної цілісності, недоторканості та обороноздатності держави, а також науково-технічної, інформаційної, екологічної безпеки України від зовнішніх та внутрішніх загроз. Тільки за допомогою якісного законодавчого регулювання військових правовідносин та чіткого визначення основних дефініцій у сфері оборони вдається забезпечити надійний захист суверенітету і територіальної цілісності України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Матвійчук В.К. Злочини проти основ національної безпеки: поняття та загальна характеристика. *Юридична наука*. 2013. №9. 80-87 с.
2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану, Закон України № 2113 від 3 березня 2022 року. URL: <mailto:https://www.rada.gov.ua/news/razom/220180.html> (дата звернення 29.05.2022 р.).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. Закон України № 2108-IX від 3 березня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n12> (дата звернення 29.05.2022 р.).
4. Циганов В. В. Національна безпека України: посібник. К.: НАВСУ, 2004. 100 с.

Ярина БОГІВ

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного Університету «Львівська політехніка»

Богдан ЮРКІВ

студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного Університету «Львівська політехніка»

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

З початком широкомасштабної збройної агресії росії проти України вночі 24 лютого 2022 року разом із невідворотними людськими, інфраструктурними та іншими втратами – збитків зазнала й українська економіка. Для контролю над ситуацією, забезпечення виконання функцій держави під час війни є необхідними ефективні рішення виконавчої та законодавчої гілок влади. Вже в перший день російського вторгнення урядом було прийнято рішення про затвердження переліку товарів критичного імпорту, до якого зокрема увійшли: нафта і нафтопродукти, газ, кам'яне вугілля, антрацит, лікарські засоби, кров людей, тварин; сироватки, вакцини, токсини та інші товари [1]. Наступного дня було тимчасово зупинено експорт препаратів крові, а також прийнято рішення про випуск облігацій внутрішньої державної позики «Військові облігації» в обсязі до 400 млрд. грн. зі строком обігу до 15 років, ставкою доходу – 11% і купонним періодом 1 рік [2].

За офіційними даними Міністерства економіки України (Мінекономіки) у зв'язку з агресією росії лише у березні 2022 року експорт українських товарів скоротився вдвічі, імпорт - більш ніж втричі, порівняно з даними за лютий 2022 року. Враховуючи динамічну зміну ситуації, зробимо застереження, що вся викладена тут інформація є актуальною станом на 30 квітня 2022 року.

Вже другий місяць наша держава дає відсіч ворогу та продовжує активно працювати на законодавчій ниві для того, аби ми могли активно розвивати свій бізнес та сприяти розвитку економіки нашої країни. Прикладом цього може слугувати Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану», який був прийнятий 24.03.2022 р. та набрав чинності 05.04.2022 р. Відповідно до цього закону, звільняються від оподаткування ввізним митом:

- 1) товари, що ввозяться (пересилаються) на митну територію України підприємствами для вільного обігу. Виняток - алкоголь та цигарки.
- 2) легкові автомобілі, транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, транспортні засоби для перевезення вантажів.

Звільнено від оподаткування ввізним митом товарів, що ввозяться на територію України в режимі імпорту та звільнення від ПДВ операцій з ввезення товарів на митну територію України платниками єдиного податку першої, другої та третьої групи, що сплачують податок за ставкою 2%. Під час ввезення (пересилання)

ФОП 1-3 групи декларування товарів для поміщення в митний режим імпорту може здійснюватися шляхом подання попередньої митної декларації.

Окрім змін щодо оподаткування ввізного мита, передують у ПК України і такі зміни:

- продовження періоду, протягом якого платники, які не мали змоги подати податкову звітність, мають виконати такий обов'язок - з трьох до шести місяців;
- оподаткування ПДФО власної виробленої сільськогосподарської продукції та звільнення від сплати ПДВ платників єдиного податку третьої групи на особливих умовах;
- звільнення від оподаткування ввезення транспортних засобів громадянами;
- звільнення від акцизного податку та ПДВ ввезення транспортних засобів суб'єктами спрощеної системи оподаткування;
- тимчасово, на період з 1 березня 2022 року по 31 грудня, у якому припинено або скасовано воєнний стан не нараховується та не сплачується податок на нерухоме майно за об'єкти нежитлової нерухомості;
- звільнення від сплати екологічного податку у 2022 році підприємств, які знаходяться на території активних бойових дій [3, 4].

Чи не найпершою інституцією, робота якої зазнала відчутних змін у зв'язку із введенням воєнного стану, стала митниця. Парламент, Уряд України та профільні органи виконавчої влади ухвалили значну кількість нормативно-правових актів, що не лише спрощують порядок митного оформлення товарів, транспортних засобів, а й надають певні пільги для імпортерів. Ці заходи спрямовані на оперативне, безперешкодне та повноцінне забезпечення населення України та Збройних Сил України всім необхідним у такий складний час.

Що стосується експорту, то основними змінами є доповнення переліку товарів, експорт яких у будь-яких кількостях підлягає ліцензуванню - на м'ясо курей, яйця курей, а також такий стратегічний товар для України як пшениця і суміш пшениці та жита. Згідно перших змін також підлягали ліцензуванню при експорті кукурудза та олія соняшникова, однак в подальшому були виключені з переліку.

Разом з цим, Уряд зменшив до нуля квоти на деякі товари, експорт яких в межах раніше діючих обсягів квот дозволявся за умови отримання ліцензій, а понад квоту - заборонявся. Мова йде про худобу, м'ясо, жито, овес, гречку, просо, цукор, сіль. Таким чином, держава фактично заборонила експорт зазначених товарів. В рамках другого раунду змін відмінили квоту і на добрива, проте в подальшому встановлено квоту на деякі азотні добрива у розмірі 210 000 тонн.

При цьому Мініекономіки спростило та зробило більш швидким процес ліцензування експорту товарів, перелік яких міститься в додатку 5 до Постанови КМУ № 1424 від 29.12.2022, затвердивши новий (тимчасовий) порядок. Для отримання ліцензії на експорт необхідно подати в Мініекономіки значно менший перелік документів, а саме заявку на отримання ліцензії за затвердженою формою, лист-звернення щодо оформлення ліцензії та копію зовнішньоекономічного договору або іншого документа, що використовується в міжнародній практиці замість нього [5].

Водночас важливою темою є відновлення економіки після війни. 29 квітня 2022 року Міністр економіки представила «Дорожню карту» економічного відновлення України. Міністр назвала принципи, які ляжуть в основу плану відновлення серед яких: членство в ЄС, доступ до ринків ЄС та країн Великої сімки,

побудова економіки на принципах дерегуляції та лібералізації, налагодження логістичних маршрутів в західному напрямку, перехід від експорту сировини до переробки в тих галузях, які дають найбільшу експортну виручку, розвиток вітчизняного ВПК, самодостатність в енергетиці, кліматична модернізація, локалізація не менше 60% [6].

Українська економіка гідно тримає удар війни, а у близькому майбутньому почне процес відбудови і зміцнення!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про перелік товарів критичного імпорту: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.03.2022 р. №153. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-perelik-tovariv-kritichnogo-importu-153-240222>

2. Про випуск облігацій внутрішньої державної позики «Військові облігації»: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2022 р. №156. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vipusk-obligacij-vnutrishnoyi-derzhavnoyi-poziki-vijskovi-obligaciyi-156>

3. Бутіна М. Зміни щодо імпорту товарів в Україну та що нового приніс Закон № 2142-IX? LIGA ZAKON. URL: https://biz.ligazakon.net/analitics/210761_zmni-shchodo-importu-tovariv-v-ukranu-ta-shcho-novogo-prins-zakon--2142-ix

4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text>

5. Накліцький Д. Митне оформлення товарів на період воєнного стану: ключові новації для бізнесу. LIGA ZAKON. URL: https://biz.ligazakon.net/news/210518_mitne-oformlennya-tovariv-na-perod-vonnogo-stanu-klyuchov-novats-dlya-bznesu

6. Міністр економіки представила «Дорожню карту» економічного відновлення України. Міністерство економіки України: веб-сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=2266a425-d01c-48b8-a22d-c4ef4073a854&title=MinistrEkonomikiPredstaviladorozhniuKartuEkonomichnogoVidnovlenniaUkraini>.

Майя ПИВОВАР

доктор філософії, асистент кафедри теорії права та конституціоналізму

Національного університету “Львівська політехніка”

Марта ЛУКАЧАТ

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У науково-правовій літературі зустрічається одразу декілька синонімічних понять, які застосовуються до поняття «внутрішньо переміщені особи»: «внутрішній

мігрант», «внутрішній біженець», «вимушений мігрант», «переселенець», «вимушений переселенець». Однак, міжнародному праві єдиним загально визнаним терміном, що застосовуються до них, є внутрішньо переміщені особи (далі - ВПО). Поняття «переміщена особа» почало застосовуватись в період Другої світової війни. В той період часу понад 10 мільйонів людей було залучено до примусової праці або вислано зі своїх домівок у зв'язку з расовими, релігійними, політичними чи іншими переконаннями. Дане поняття відоме міжнародному праву як «Internally displaced persons». Внутрішньо переміщені особи на відмінну від біженців, через ті чи інші причини змінюють своє місце проживання в межах країни свого походження чи постійного місця проживання. Під цими обставинами ми розуміємо збройну агресію з боку Росії в Україні, яка розпочалась 2014 року внаслідок анексії Криму та Донбасу. 24 лютого 2022 року Росія розпочала повномасштабну війну в Україні. Попри те, що окремої міжнародної конвенції про права ВПО не існує, у Керівних принципах ООН з питань внутрішнього переміщення права ВПО підтверджуються як такі, що передбачені більш загальними гарантіями в існуючому міжнародному законодавстві з прав людини та гуманітарного права [1]. 19 квітня 2022 року Міністерство соціальної політики та Управління Верховного комісара ООН у справах біженців в Україні підписали меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва з підтримки переселенців. Метою меморандуму є встановлення умов співпраці між сторонами задля максимізації для покращення реагування на потреби, що виникають у зв'язку із постраждалими внаслідок війни людей у Україні.

На рівні національного законодавства в Україні правовий статус внутрішньо переміщених осіб регулює Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення гарантії дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», а також Постановами Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку створення, ведення та доступу до відомостей Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб», «Про облік внутрішньо переміщених осіб», «Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану» та ін.

Головними проблемами ВПО в Україні є нарахування соціальних виплат, перевірки та взяття їх на облік. Серйозним викликом для ВПО є питання працевлаштування та пошук житла. Щодо обліку ВПО, то наразі важко оцінити, скільки людей потерпають через проблеми із взяттям їх на облік. Уряд не тільки стикнувся з численними проблемами запровадження ефективної та дієвої системи обліку ВПО, але й не зміг зробити зібрані дані надбанням громадськості. До останнього часу не було налагоджено системи надання інформації про характеристики зареєстрованих ВПО (вік, стать тощо) і не було підготовлено загального профілю переміщеного населення.

Наразі держава не в змозі реалізувати чи не найбільш затребуване в нинішніх реаліях право переселенців на надання житла, придатного для проживання. Очевидно, що урядова система забезпечення допомоги внутрішньо переміщеним особам не розрахована на ту величезну кількість переселенців, яка існує на сьогодні та продовжує невпинно зростати. Президент України Володимир Зеленський дав доручення уряду підготувати програму підтримки внутрішньо переміщених осіб, яка передбачає будівництво тимчасового житла для громадян, котрі виїхали з районів

бойових дій. Зокрема, в нашому рідному Львові вже почали облаштовувати перші модульні будиночки, в яких поселилось перші 250 переселенців. В реалізації облаштуванні будинків допоміг уряд Польщі за сприяння Міністерства розвитку громад та територій. Сподіваємось, що запроваджуючи нові, масштабніші механізми забезпечення їх захисту за сприяння міжнародних організацій, зокрема, ООН. Також очікується, що бюджет на допомогу переселенцям, які внаслідок бойових дій втратили роботу, буде збільшуватися, і що для осіб, які втратили житло, буде побудовано більше тимчасових поселень [2]. Українці, які залишилися без житла через дії окупантів, зможуть подати заявку на відшкодування через Єдиний портал державних послуг Дію. Важливим є те, щоб ВПО адаптувались до нових умов життя в новій громаді.

Також звернемо увагу на те, що загальними проблемами є неповнота врахування в юридичних документах труднощів, з якими стикаються переселенці, і неузгодженість нормативно-законодавчих актів між собою та з низкою міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини. Це стосується, зокрема, унормування механізму отримання пенсій вимушеними переселенцями, який фактично прив'язує їх до певного місця перебування на підконтрольній території, позбавляючи права на вільне пересування навіть контрольованою територією України. На жаль, окремою проблемою стає невідповідність реальним потребам ВПО суми щомісячної адресної грошової допомоги для покриття витрат на проживання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Внутрішньо переміщені особи (ВПО).The UN Refugee Agency. URL:<https://www.unhcr.org/ua> (дата звернення:15.04.2022 р.)
2. Основні права та пільги переселенцям: на що можна розраховувати. URL:https://jurliga.ligazakon.net/news/210711_osnovn-prava-ta-plgipereselentsyam-na-shcho-mozhna-rozrahovuvati (дата звернення 23.04.2022 р.)
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення гарантій дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 24.12.2015 № 921- VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/921-19#Text> (дата звернення: 20.04.2022р.)
4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 19.04.2022 р.)
5. Про затвердження Порядку створення, ведення та доступу до відомостей Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2014 року № 637. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/646-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.04.2022р.)

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ ЯК СЛУЖБИ ВНУТРІШНЬОГО СЕКТОРА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Забезпечення безпеки – одна з основних функцій будь-якої держави. Від стану національної безпеки залежить існування держави, її процесів розвитку, добробут громадянського суспільства.

Однією з найважливіших складових державотворення, забезпечення національних інтересів майже в усіх сферах суспільного й державного життя є функціонування сектору безпеки та оборони. Саме він є передумовою захищеності життєво важливих інтересів держави, її суверенітету, територіальної цілісності й демократичного конституційного ладу, а також інтересів, прав і свобод людини та громадянина від реальних і потенційних загроз. Забезпечення функціонування сектору безпеки й оборони чинним національним законодавством України покладається на значну кількість суб'єктів, які в сукупності становлять склад цього сектору. Кожен з таких суб'єктів відіграє специфічну роль, реалізуючи діяльність, спрямовану на успішне виконання завдань, які держава поставила перед вказаним сектором. Одним з провідних суб'єктів сектору внутрішньої безпеки слід вважати Національну поліцію України, яка у своїй повсякденній діяльності виконує, порівняно з іншими суб'єктами, найбільшу кількість завдань щодо забезпечення громадської безпеки та порядку, підтримуючи стан захищеності національних інтересів, потреб, цінностей, прав і свобод людини та громадянина від значної кількості викликів і загроз. Саме тому з'ясування сутності, правових засад діяльності Національної поліції України як центрального органу виконавчої влади та спеціального суб'єкта сектору внутрішньої безпеки має першочергове значення для ефективного виконання завдань, що ставить держава та українське суспільство перед усіма складовими цього сектору.

Враховуючи підвищену актуалізацію до питань національної безпеки в наукових колах, ряд провідних вітчизняних і зарубіжних вчених присвятили свої дослідження розв'язанню саме комплексних проблем забезпечення національної безпеки. Так, в Україні цим проблемам були присвячені роботи О.С. Бодрука, В.П. Горбуліна, О.Г. Данільяна, А.Б. Качинського, В.А. Ліпкана, В.І. Мунтіяна, М.М. Мазепи, Ю.Є. Максименко, Н.Р. Нижник, С.І. Пирожкова, М.М. Пендюри, Г.Г. Почепцова, Ю.І. Римаренка, Г.П. Ситника та інших.

Поняття «національна безпека» у науковий обіг вводиться на початку ХХ - го століття. Цей термін вперше був використаний в науковому лексиконі послання президента США конгресу, в якому він пояснював захоплення зони Панамського каналу інтересами саме національної безпеки. Звертає на себе увагу те, що поняття «національна безпека» спочатку використовувалося як синонім військової оборони будь-якої країни. Надалі це поняття трансформувалося, розширивши свій зміст у напрямі відображення в ньому не тільки військових аспектів, але і аспектів соціальних, гуманітарних, економічних тощо [4, с. 31].

Правове регулювання системи забезпечення безпеки є одним з елементів всієї

системи і охоплює весь комплекс, пов'язаний з її формуванням і функціонуванням. Нормативно-правову основу формування і функціонування системи забезпечення національної безпеки України складають: Конституція України, закони, укази і розпорядження Президента, постанови Кабінету Міністрів України; різні відомчі нормативні акти, прийняті в межах компетенції тих чи інших органів відповідно до Конституції України; Загальновизнані принципи і норми міжнародного права, а також міжнародні договори і зобов'язання України. В Україні діє закон «Про національну безпеку України», одночасно діють численні закони, в тому числі, що регламентують діяльність спеціальних служб [1, с. 93]. Закони України «Про Збройні сили України»; «Про Національну поліцію»; «Про Раду національної безпеки і оборони України»; «Про військовий обов'язок і військову службу» та інші [5].

За твердженням М.М. Мазепи правові засади поліцейської діяльності складають сукупність законів та підзаконних нормативних актів, що створюють правове поле для її належної організації та функціонування. Така структурна система нормативно-правового регулювання правоохоронної діяльності характеризується ієрархічним поєднанням його елементів, котра є необхідним, закономірним зв'язком цієї системи [3, с. 8]. На підставі вище викладеного, правовими засадами діяльності Національної поліції України як служби сектору внутрішньої безпеки і оборони, треба розуміти систему нормативно-правових актів (законодавче поле), якими визначаються юридичні підстави, порядок, межі та ключові орієнтири з урахуванням яких відбувається здійснення функціонування сектора національної безпеки в особі Національної поліції України і виконання нею свого призначення.

Так, діяльність Національної поліції України та її державне регулювання у контексті забезпечення безпеки та оборони, здійснюється шляхом правового визначення конституційних та інших законодавчих засад цієї діяльності, її стратегії, основних напрямів і завдань на певний період, забезпечення реальної координації зусиль усіх підрозділів вказаного центрального органу виконавчої влади, які мають власну компетенцію в питаннях забезпечення внутрішньої безпеки країни. Це вимагає конкретизації і деталізації загальних норм права для діяльності поліції як суб'єкта сектору безпеки, установлення на базі первинних правил більш конкретних правових приписів, а їх призначення має зводитись головним чином до організації оптимального їх функціонування й упорядкування діяльності з питань забезпечення національної безпеки [2, с. 93].

Таким чином, одним з провідних суб'єктів сектору безпеки слід вважати Національну поліцію України, яка у своїй повсякденній діяльності виконує, порівняно з іншими суб'єктами, найбільшу кількість завдань щодо забезпечення громадської безпеки та порядку, стан захищеності прав і свобод людини та громадянина від значної кількості викликів та загроз. Правовими засадами діяльності Національної поліції як служби сектору внутрішньої безпеки, треба розуміти систему нормативно-правових актів, якими визначаються юридичні підстави, порядок, межі та ключові орієнтири з урахуванням яких відбувається здійснення функціонування внутрішнього сектора національної безпеки в особі Національної поліції України і виконання нею свого призначення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонов В. О. Проблеми формування зовнішнього безпекового середовища Української держави. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. Київ, 2013. Вип. 61. С. 90-95.
2. Безега В. В. Адміністративно-правові засади діяльності Національної поліції як суб'єкта сектору безпеки і оборони: дис... док. філос. док. наук: 12.00.07. Київ, 2020. 311 с.
3. Мазепа М. М. Адміністративно-правові засади правоохоронної діяльності Державної служби охорони при МВС України. Харків, 2012. 263 с.
4. Пендюра М. М. Національна безпека України в контексті сучасних європейських геополітичних трансформацій: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2006. 215 с.
5. Офіційний вебпортал парламенту України: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 24.04.2021).

Вікторія ПИЛИПЕНКО

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Державного податкового університету (м. Ірпінь)

Науковий керівник:

Олена МИНЮК

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права та процесу
Державного податкового університету (м. Ірпінь)

АКТУАЛЬНІ ЗМІНИ В ЗАКОНОДАВСТВІ В ОКРЕМИХ СФЕРАХ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність даної теми зумовлена надзвичайно складною ситуацією наразі в Україні. Два місяці війни з російськими окупантами не могли не відзначитися на житті кожного українця. Кожна сфера нашого життя так, чи інакше змінилася. Особливо це відобразилося на економіці держави. Компанії, які працюють в охоплених війною зонах, відповідають за половину українського ВВП. Найближчим часом вони та їх працівники не зможуть сплачувати податки. За цих та інших обставин, законодавство України намагається забезпечити максимально комфортне та вільне середовище з точки зору податків та адміністративних умов для малого та середнього бізнесу.

На сьогоднішній день особливо помітні зміни в такому важливому важелі економіки України як податки. Податкове законодавство передбачає введення нового тимчасового механізму оподаткування суб'єктів господарювання.

1. Для платників єдиного податку третьої групи, які перебувають на спрощеній системі оподаткування за ставкою 2%:

- не будуть застосовувати обмеження щодо обсягу доходу як умови перебування на цій групі єдиного податку;

- передбачено можливість перебувати на цій системі оподаткування суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність з роздрібною торгівлю підакцизними товарами, з видобування підземних та поверхневих вод та надання послуг централізованого водопостачання та водовідведення;

- врегульовано наслідки з оподаткування податком на прибуток підприємств при переході платників податків із загальної системи оподаткування на спрощену із застосуванням ставки 2% і навпаки [1].

2. Податкові органи наділено повноваженнями здійснювати контроль у сфері ціноутворення на період воєнного, надзвичайного стану в межах проведення фактичних перевірок платників податків [2].

3. Забезпечується можливість включення до Реєстру волонтерів антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації всіх волонтерів, які здійснюють таку діяльність на території України, а не лише на території Донецької та Луганської областей.

4. До річного оподаткованого доходу фізичних осіб не буде включатися надання благодійної допомоги фізичним особам, які мешкають (мешкали) на території населених пунктів, де проводяться (проводилися) бойові дії, та/або вимушено залишили місце проживання у зв'язку з проведенням бойових дій у таких населених пунктах.

5. На період воєнного, надзвичайного стану вводиться касовий метод визначення виникнення податкових зобов'язань з акцизного податку на операції з реалізації електричної енергії для виробників електричної енергії.

6. Визначено правові наслідки для платників податків та контролюючих органів в разі неможливості пред'явлення первинних документів у зв'язку із їх втратою, неможливістю вивезення з територій, на яких ведуться (велися) бойові дії, та на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями Російської Федерації [3].

Також наразі спостерігаються значна державна підтримка підприємницької діяльності. Кабмін запровадив декларативний принцип набуття права на провадження господарської діяльності без необхідності отримання документів дозвільного характеру, ліцензій тощо.

Тобто у період воєнного стану перед початком діяльності підприємцю необхідно подати декларацію встановленої форми до Міністерства економіки, а у випадках здійснення охоронної діяльності – до Міністерства внутрішніх справ.

Водночас є низка виключень, серед яких — діяльність, пов'язана з радіоактивними та іншими небезпечними речовинами, видобутком корисних копалин, виробництвом лікарських засобів, зовнішньоекономічною діяльністю, організацією та проведенням азартних ігор, оцінкою відповідності щодо технічних регламентів тощо. Для цих видів діяльності порядок отримання дозвільних документів залишається незмінним [4].

Декларація може бути подана за вибором суб'єкта господарювання незалежно від задекларованого (зареєстрованого) місцезнаходження (місця проживання), місця провадження господарської діяльності або місцезнаходження відповідного об'єкта:

- в електронній формі - через Єдиний державний веб-портал електронних послуг, зокрема засобами мобільного додатку Порталу Дія (Дія);

- у паперовій формі - через центр надання адміністративних послуг, подана особисто суб'єктом господарювання або уповноваженою особою, надіслана поштою.

Суб'єкти господарювання, які набули право на провадження господарської діяльності на підставі декларації, у разі відсутності відповідних дозвільних документів (документи дозвільного характеру, ліцензії та/або інші результати надання публічних послуг), невідкладно, але не пізніше одного місяця після припинення чи скасування воєнного стану звертаються до відповідних органів ліцензування, дозвільних органів та суб'єктів надання публічних (електронних публічних) послуг і отримують відповідні дозвільні документи в порядку, строки та на умовах, передбачених законодавством, без зупинення (припинення) їх діяльності [5].

На період воєнного стану ліцензії вважаються чинними, а платежі та продовження ліцензії мають бути здійснені протягом 30 днів після припинення воєнного стану.

Постанова передбачає суттєву дерегуляцію господарської діяльності, зокрема, замість близько 600 різних видів ліцензій та дозволів, чинними залишаються лише близько 50.

Це безумовно дасть значний поштовх у розвитку економіки та підприємницької діяльності в умовах воєнного стану.

З огляду на вищенаведені положення, можна зробити висновок про те, що в умовах війни в Україні законодавці змушені вносити ряд значних змін до законодавства України. Але тільки завдяки цим новаціям є можливість адаптувати наше життя.

Кардинальні зміни наразі спостерігаються для суб'єктів підприємницької діяльності. Для тих, хто хоче почати таку діяльність спостерігається полегшення в отриманні дозвільних документів, а для тих, хто вже займається - передбачається лібералізація та впровадження нового механізму оподаткування на період воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 25.04.2022).

2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану: Закон України від 01.04.2022 р. № 2173-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2173-20#Text> (дата звернення: 22.04.2022).

3. Король А. Нові податкові зміни для єдинників, в оподаткуванні ПДФО та сплаті митних платежів. URL: https://buh.ligazakon.net/news/210351_nov-podatkov-zmni-dlya-dinnikv-v-opodatkuvann-pdfo-ta-splat-mitnikh-platezhv--rada-priynyal-zakon (дата звернення: 25.04.2022).

4. Кузьменко А. Бізнес у воєнний час: як змінилося законодавство. Податки, звітність, ліцензії, форс-мажорні обставини - що змінюється у відносинах бізнесу та держави у період воєнного стану? URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/28/684801/> (дата звернення: 26.04.2022).

5. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету міністрів України від 18.03.2022 р. № 314. URL:

Валерія ВАРИЧ

курсант Навчально-наукового інституту права та підготовки
фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Артем ПЛАХОТНИЙ

викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В наші дні склалася досить складна ситуація в країні, яка змінила життя кожного українця - війна, бойові дії майже на всій території України перевернули життя багатьом нашим громадянами. Вторгнення Російської Федерації розпочалося 24 лютого 2022 року, цього ж дня Президентом України було прийнято негайне рішення про введення воєнного стану на всій території України. Воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її частинах у разі ведення активних бойових дій, збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.[1]

Національна поліція України займає одне з найважливіших місць для забезпечення внутрішнього правопорядку в країні в умовах воєнного стану. Особливості організації діяльності органів внутрішніх справ щодо охорони громадського порядку в умовах воєнного стану визначено чинним законодавством, насамперед Законом України «Про правовий режим воєнного стану».[1]

Завдання, які покладаються на Національну поліцію, залежать від оперативної обстановки, соціально-економічного статусу, географічного положення та інших обставин зони обслуговування конкретного підрозділу, для чого складається спеціальний план, відповідно до якого формується матеріально-технічне забезпечення правоохоронних органів. Цей елемент допомагає роботі поліції, від якої залежить внутрішня безпека в країні, що є важливим елементом в умовах воєнного стану.

Для досягнення цього необхідно уточнити повноваження правоохоронних органів, оскільки їх наявність гарантує легітимність виконання відповідних функцій.

Вказівки правоохоронців під час воєнного стану ефективно виконуються, а їхні обов'язки та права мають відповідати вимогам законодавства. Усі повноваження повинні бути закріплені у основних нормативно-правових актах, і мають встановлювати компетенцію Національної поліції. Працівники не повинні порушувати встановлені правила, для яких у них встановлені норми забезпечення громадського порядку та безпеки. На мою думку, їхню сферу слід розширити, оскільки їх використання не завжди пов'язане зі злочинністю, а може бути результатом оцінки ситуації.

Таким чином, 16 березня 2022 року у Верховній Раді зареєстровано законопроект № 7147 з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії режиму воєнного стану, та внесено доповнення до статті 23 Закону України «Про Національну поліцію», що дає підстави на додання поліцейським нових повноважень в умовах воєнного стану. [3] Доповнення стосуються взаємодії Національної поліції з іншими органами державної влади та місцевого самоврядування, юридичними особами державної форми власності, а також взаємодії з військовими ЗСУ. [2]

На мою думку, з прийняттям цього Закону буде більш роз'яснено та уточнено взаємодію поліцейських з іншими органами та підрозділами державних та юридичних служб, що дасть змогу поліцейським бути впевненішими для забезпечення внутрішнього правопорядку.

Роблячи висновки, правоохоронні органи здійснюють багатофункціональну діяльність від імені держави, а їх статус і роль у механізмі воєнного стану полягає у досягненні національних інтересів, гарантування конституційних прав і свобод громадян, участь у забезпеченні соціальної стабільності, екологічної безпеки а також захисту суспільства від тероризму.

Органи внутрішніх справ стурбовані внутрішньою загрозою воєнного стану в Україні, особливо соціальною криміналізацією, розвитком «тіньової економіки», різними проявами тероризму, неналежним правопорядком та низьким рівнем безпеки. Тому основною функцією правоохоронних органів щодо забезпечення воєнного стану є боротьба з інсайдерськими загрозами, що досягається шляхом вирішення таких питань, як боротьба зі злочинністю, особливо з її організованими формами, боротьба з тероризмом у всіх його проявах, забезпечення громадської безпеки тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану», редакція від 01.04.2022, URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 19.04.2022).

2. Проект Закону про внесення змін до законів України "Про Національну поліцію" та "Про Дисциплінарний статут Національної поліції України" № 7147 від 13.03.2022, URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73909 (дата звернення 19.04.2022).

3. Закон України «Про Національну Поліцію», редакція від 03.03.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 19.04.2022).

Дмитро КОРИНЬ
курсант Навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Артем ПЛАХОТНИЙ
старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

БЕЗПЕКА ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІД ЧАС НЕСЕННЯ СЛУЖБИ У ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Робота поліцейського у своїй службовій діяльності завжди пов'язана з підвищеним ризиком для життя та здоров'я особи, на плечі якої покладено здійснення завдань із охорони прав і свобод людей, контроль за дотриманням громадянами законності, дисципліни та забезпечення правопорядку на вулицях міста. За звичайних умов виконання поставлених задач досягається із докладанням значних зусиль, великим навантаженням на поліцейського, що виражається у ненормованому графіку роботи, великим колом обов'язків, що інколи впливає на здоров'ї правоохоронця. У період дії воєнного положення на території суверенної, незалежної України, відділення поліції перейшли у посилений варіант несення служби, що значним чином відобразилося на кількості роботи, яку необхідно виконувати поліцейському, тобто, інших завдань, які додалися до кола звичних обов'язків, вже не кажучи про відсоткове співвідношення ризику для життя такого правоохоронця. [4,3]

У зв'язку із необхідністю боронити спокій громадян, які безпечно проживають на тій чи іншій території правоохоронна система не має права давати перепочити злочинності, відволікатися на проступки, нівелюючи значну загрозу територіальній цілісності нашої держави. [5]

Через воєнні дії на різних територіях областей України, в межах нашої держави почали відбуватися мобілізаційні процеси: з метою виживання більшість осіб, які проживають на територіях, де у теперішній час ведуться воєнні дії, змушені були переселитися до більш безпечніших областей, таких як Львівська, Дніпропетровська область та інші. [8]

Розглянемо даний процес з точки зору поліцейського, на плечі якого покладено завдання із забезпечення публічної безпеки та порядку на визначеній території, наприклад, Дніпропетровської області. Активний приток вимушених переселенців змушує правоохоронця бути втричі пильнішим, ніж за звичайних умов. Харківська область, яка на даний момент перебуває у повній окупації, не здатна забезпечити безпечними умовами життя корінних містян, селян та гостей області, через що люди мусять тікати всіма можливими способами до сусідніх областей. Проте, нажаль, разом із жертвами обставин, користуючись положенням та панікою, виконувати належний контрольно-пропускний режим не видається можливим, у зв'язку із чим, хоч і у невеликій кількості, на територію сусідніх областей потрапляють окупанти, диверсанти та інші особи, які співпрацюють із державою-окупантом у власних корисливих цілях. Такі особи, зазвичай, потрапивши на територію із

спокійною обстановкою намагаються засісти, та збирати інформацію, провіант, зброю, інакше кажучи все те, що знадобиться загарбникам у випадку із прориву у межі такої області [7, с. 115].

Саме поліцейські мають виявляти таких осіб, шляхом активного спілкування із громадянами, на умовах партнерства та співпраці, інформувати відповідні державні органи та служби про отриману інформацію, з метою виявлення таких диверсійно-розвідувальних груп та їх ліквідації. Такі дії завжди несуть ризик загибелі правоохоронця. [6, с. 213] Саме розуміючи це, поліцейські мають дотримуватися вимог особистої безпеки, не лізти самостійно у випадку виявлення чогось підозрілого, завжди бути на зв'язку та із напарником, який у випадку непередбачуваного розвитку подій зможе допомогти або хоча б викликати підкріплення. [2, с. 15; 1, с. 60]

Отже, аналізуючи вищевикладену інформацію, можна зробити такий висновок, що поліцейським у цей складний час треба виконувати свої професійні обов'язки, своєчасно реагувати та допомогати, підтримувати громадський порядок та захищати населення та їх інтереси, незважаючи на постійну напругу та небезпеку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Гібридна» війна Росії – виклик і загроза для Європи: Центр Разумкова: Київ, 2016 р. 92 с. URL: https://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2016_12_14/GIBRID-WAR-FINAL-1-1.pdf
2. Нормативно-правові засади спілкування та перевірки документів, порядок проведення зовнішнього огляду речей та одягу особи (особистого огляду та огляду речей затриманої особи) : Методичні рекомендації / Кол. авторів Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 32 с.
3. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України: Відомості Верховної Ради України, 2006 р., N 29, ст. 245. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19#Text>
4. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. / Офіційний вісник України. 2015. № 63. ст. 2075.
5. Про правовий режим воєнного стану: Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст.250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
6. Тактико-спеціальна підготовка працівників Національної поліції: навч. посібник / О. І. Тьорло, Ю. Р. Йосипів, В. М. Синенький та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 480 с.
7. Тактико-спеціальна підготовка: навч. посіб. / [О.Г. Комісаров, А.О. Собакарь, Е.Ю. Соболев, О.С. Юнін та ін.]; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. – Дніпро: ДДУВС, 2017. 277 с.
8. Указ Президента України №64/2022 від 24.02.2022 року. URL: <https://president.gov.ua/documents/642022-41397>

Тетяна ПОПОВА
курсантка факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування,
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Артем ПЛАХОТНИЙ
викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ

ОХОРОНА ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ В УМОВАХ ВВЕДЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Умови воєнного стану є досить специфічним правовим режимом, що вводиться за виняткових обставин, а саме при збройному конфлікті на території держави (повне визначення міститься у статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану») [1]. Актуальність полягає у тому, що процеси забезпечення публічної безпеки та порядку піддаються безпосередній загрозі. Сучасні реалії нашої країни свідчать про те, що неабияке навантаження покладається на компетентні підрозділи гілок влади України у даному аспекті.

У Верховній Раді зареєстровано законопроект № 7147 з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії режиму воєнного стану.

Стаття 23. Основні повноваження поліції, відповідно покладених на неї завдань – бере участь відповідно до повноважень у забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації у разі їх введення на всій території України або в окремі місцевості;

Проектом акта передбачається доповнити статтю 23 Закону України «Про Національну поліцію» новими пунктами та наділити поліцію повноваженнями, необхідними для виконання покладених на неї завдань, у тому числі в умовах воєнного стану.

Зокрема, доповнення стосуються питань взаємодії органів і підрозділів Національної поліції з державними органами, органами місцевого самоврядування, юридичними особами державної форми власності, у тому числі щодо військовополонених, забезпечення конвоювання та утримання затриманих осіб, розмінування та допуску поліцейських до проведення спеціальних вибухотехнічних робіт.

Крім того, передбачені проектом акта зміни спрямовані на врегулювання питання збирання біометричних даних осіб, у тому числі шляхом дактилоскопіювання, а також розширення переліку підстав для зупинки поліцейським транспортного засобу та його перевірки, а також перевірки водія та пасажирів.

Однією з новел законодавства, яка стосується саме Національної поліції, є прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо присвоєння спеціальних звань поліції під час дії воєнного стану». Цим нормативним актом спрощується порядок присвоєння чергового спеціального звання [2]. Вважаємо, що такі зміни покликані заохочувати уповноважених суб'єктів до належного

забезпечення публічної безпеки в умовах воєнного стану та підвищення ступеню відповідальності.

Наголошуємо на тому, що законодавчі акти правової держави повинні прийматися з дотриманням принципу передбачуваності. Зазначимо, що Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає положення, які регламентують розподіл повноважень та завдань серед уповноважених осіб органів внутрішніх справ при введенні такого особливого правового режиму.

Хоча і норми законодавчого акту досить ґрунтовні, однак деякі питання досі не врегульовані, що призводить до проблем застосування на практиці.

Першою ланкою у побудові механізму захисту публічної безпеки і порядку є затвердження типового плану. Така діяльність допомагає структурувати цілі оперативного завдання, тактично вірно розподілити ресурси, закріпити обов'язки за кожною уповноваженою особою. Важливим є розроблення таких планів під конкретні цілі [3, с. 339]. Зазвичай, типові плани перед їх втіленням у конкретній ситуації, яка потребує невідкладного реагування, випробовуються, перевіряються та корегуються. Вищезазначений підхід є дуже влучним, однак практика свідчить про інше. В умовах воєнного стану можуть бути непередбачувані ситуації, в яких навіть представникам правоохоронних органів важко орієнтуватися. Відповідно, при тактичній підготовці треба заздалегідь враховувати усі можливі випадки, які можуть трапитися на практиці.

Втілення тактичного планування діяльності органів внутрішніх справ не можливе без проведення профілактичної та роз'снувальної роботи з населенням. Кожна особа повинна розуміти важливість дотримання правил поведінки, встановлених законодавством [4, с. 68]. Така мета може досягатися виходячи з рівня правової свідомості населення та шляхом постійного сповіщення через ЗМІ та інші засоби повідомлення важливої інформації у період воєнного стану.

Публічна безпека та порядок можуть бути досягнуті лише завдяки швидкому реагуванню правоохоронних органів на спроби похитнути ці категорії. Для досягнення цілей можуть бути застосовані такі способи: попередження правопорушень; припинення правопорушень; затримання правопорушників [4, с. 69]. Слід наголосити на тому, що дії уповноважених осіб щодо певного обмеження прав та свобод людини, повинні відповідати законодавчим нормам. Перевищення своїх повноважень працівниками може тягнути відповідальність та докази, які були зібрані з порушенням процедури, можуть бути визнані неналежними.

Таким чином, можна зробити висновок, що охорона публічної безпеки та порядку в умовах введення воєнного стану відрізняється від звичайних умов. Органи внутрішніх справ повинні мати чіткий план дій та налагоджувати взаємодію з населенням, бути досить обачними та вчасно виявляти незаконні дії серед громадськості. Діяльність правоохоронних органів повинна бути законною і період воєнного стану не є виключенням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Про правовий режим воєнного стану» Закон України від 12.05.2015 №389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 26.04.2022).

2. «Про внесення змін до деяких законів України щодо присвоєння спеціальних звань поліції під час дії воєнного стану» Закон України від

24.03.2022 № 2151-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2151-20#Text>
(дата звернення: 26.04.2022).

3. Ковалів М.В. Кісіль З.Р. Калаянов Д.П. Адміністративна діяльність: навч. посіб. Київ: Правова єдність, 2009. 432 с.

4. Ковалів М.В. Іваха В.О. Діяльність органів внутрішніх справ в умовах воєнного стану. Львів: Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. № 827, 2016. С. 65-70.

Мілана ВОЛИК

курсантка Навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:

Євген ГІДЕНКО

викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Згідно ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Таким чином, держава, як гарант цього права, створює систему заходів із захисту населення від різного роду небезпеки (аварій, катастроф техногенного, екологічного, природного та воєнного характеру). На Кабінет Міністрів України центральні й місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства установи і організації покладається обов'язок щодо забезпечення конституційного права людей на життя.

Робота органів внутрішніх справ, за умови запровадження військового стану, визначається чинним законодавством і займає особливе місце за змістом завдань в умовах діяльності. Ці види діяльності регулюються Законом України «Про правовий режим військового стану» [4]. Ефективність роботи органів внутрішніх справ під час дії військового стану, забезпечується керівником органу або підрозділу внутрішніх справ, який має вжити заходів, визначених планом підготовки дій на цей період. Такий план передбачає комплекс заходів, спрямованих на підготовку особового складу до бойової готовності та забезпечення громадської безпеки та громадської безпеки та порядку у зоні оперативної відповідальності [2, с. 357]. Одним із завдань Національної поліції України є надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги. Виконання інших (додаткових) повноважень може бути покладене на поліцію виключно законом [3].

Висока складність забезпечення громадського порядку в умовах військового стану вимагає належної професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ. Відтак, правоохоронці мають знати та тактику дій, чітко дотримуватись заходів особистої безпеки та заходів поведінки з вогнепальною зброєю.

У разі виникнення загрози державному суверенітету або територіальній цілісності України, органи та підрозділи, що входять до системи Національної поліції України, беруть участь у забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану у разі його оголошення на всій території України або в окремій місцевості [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України (*Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141*) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> ;
2. М. В. Ковалів, З. Р. Кісіль, Д. П. Калайнов Адміністративна діяльність: навч. Посібн. 2009. 398 с.;
3. Закон України «Про національну поліцію» (*Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379*) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> ;
4. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» (*Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст.250*) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

Єлизавета ШВЕЦЬ

курсантка Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:

Артем ПЛАХОТНИЙ

викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ВИДИ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА

Спеціальні засоби, як поліцейські заходи примусу - це сукупність спеціально виготовлених, конструктивно розроблених і технічно придатних приладів, пристроїв і предметів для захисту людей від шкоди різними предметами (у тому числі зброєю), тимчасової (зворотної) шкоди людині (виконавцям, супротивникам), утиску, або для захисту обмеження волі людини (психічної чи фізичної) шляхом впливу на людину чи навколишні предмети з чітким регламентуванням основ і принципів використання таких засобів та службових тварин. (ч. 3 ст. 42 Закону України «Про Національну поліцію»). Застосування вогнепальної зброї є найсуворішим заходом примусу.

Гумова палиця - спеціальний інструмент, який можуть використовувати, зокрема, поліцейські, співробітники Національної гвардії України, працівники установ виконання покарань, співробітники інших правоохоронних органів України для відбиття нападів на людей, предмети, об'єкти, затримання вчинило злочин і навмисне порушення законного порядку, а також колективне порушення безпеки і громадського порядку чи масові заворушення, якщо інші заходи не забезпечили виконання покладених на ці органи функцій.

Гумова (пластикові) палиця використовується для запобігання нападам на громадян, поліцію та/або об'єкти, що охороняються; при затриманні особи, яка вчинила кримінальне або адміністративне правопорушення, яка грубо порушує закон і не виконує законні розпорядження працівника поліції; запобігання масовим та колективним порушенням громадського порядку.

Пластиковий кийок «КПФ-02» (тонфа) - призначений для поліції та інших спецпідрозділів для самооборони, контролю та затримання злочинців. Палиця складається з робочої частини та двох ручок, розташованих перпендикулярно один одному.

Працівники поліції не мають права бити гумовими (пластиковими) кийками по голові, шиї, ключиці, геніталіям, попереку, животу.

Електрошоковий пристрій (ЕШП) є різновидом зброї не смертельної дії. Електрошокові пристрої призначені для захисту від несанкціонованої дії та може застосовуватись у випадках, коли обставини не дозволяють застосовувати вогнепальну зброю.

Електрошокові пристрої контактної та контактної-дистанційної дії застосовуються для:

- захищатися від нападу на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що охороняється;

- відбити напад тварини, що загрожує життю та здоров'ю людини або працівника поліції.

При використанні приладу відчувається сліпучий удар і гучний тріск. Робота приладу заснована на генерації електричних імпульсів, вихідні параметри яких відповідають вимогам Держстандарту України та МОЗ України. З напругою іскрового розряду на електродах; з набором параметрів оперативності та функціонального використання: контактна дія, дистанційна контактна дія. Використання електрошокера як зброї самооборони громадянами України заборонено.

Через специфіку використання електрошокерів більш ефективними вважаються електрошокери з дистанційним керуванням, які діють безпосередньо на м'язи і викликають їх скорочення. Дистанційно керовані електрошокери стріляють двома загостреними металевими електродами - свинцевими стрілами. Коли вони потрапляють у ціль, стріли проникають у м'язи і посиляють імпульси високої напруги по провідниках.

Наручники — це пристрій у вигляді двох кілець (браслетів) із замком, з'єднаних коротким ланцюжком, який використовується правоохоронними органами для обмеження свободи дій затриманого. Наручники зазвичай надягають на руки і частково обмежують свободу пересування ув'язненого.

Застосовуються наручники та інші заходи примусу:

- щодо осіб, які вчинили злочин або суспільно небезпечні діяння (злочини);
- проти осіб, які виступають або можуть протидіяти поліції при спробі втечі;
- при супроводі ув'язненого або затриманого;
- коли людина своїми діями може заподіяти шкоду собі та іншим (щоб не завдати болю на руки, за спиною надягають наручники або інші засоби);
- здійснення процесуальних дій з особами у випадках, коли вони можуть становити реальну загрозу для інших або для себе.

Наручники БР, БР-С, БРМ-92 призначені для зниження фізичного опору правопорушника. Розробка наручників дуже унікальна і пов'язана в основному з рівнем обробки металу (як основного матеріалу, який використовується у виробництві наручників). Так само конструкція наручників простежується за національними особливостями країни-виробника.

Службові собаки і коні.

Службових собак працівники поліції використовують для:

- патрулювання;
- переслідування та затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину;
- під час транспортування (передачі) затриманої або заарештованої особи;
- відбити напад на особу та/або поліцейського.

Собака застосовується тільки та, яка пройшла курс дресирування, визнана придатною для службового користування і перебуває у штаті підрозділу. Право застосовувати собаку має працівник, який несе з нею службу.

Службові коні використовуються під час:

- патрулювання;
- Переслідування та затримання особи, підозрюваної у скоєнні злочину.

Навіть у найекстремальніших умовах дії поліції мають бути впевненими, відповідними ситуації, пропорційними загрози та забезпечувати безпеку громадян. Застосування сили поліцією для припинення агресивних дій з боку порушників має суворо відповідати закону і не виходити за межі необхідного захисту. Жодні надзвичайні обставини чи вказівки офіцерів не можуть виправдовувати незаконні дії чи бездіяльність поліції.

З метою вирішення покладених на поліцію завдань поліція має право на застосування фізичної сили, у тому числі спеціальних прийомів боротьби або рукопашного бою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фіночко Ф. Д. Еволюція поглядів щодо класифікації адміністративного примусу / Ф. Д. Фіночко // Правова держава Україна: проблеми, перспективи розвитку: тези доп. наук.-практ. конф. Х.: НУВС, 2005. С. 138–139.

2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII // Відом. Верхов. Ради України. 2015. № 40–41. 379 с.

3. Коломоєць Т. Адміністративний примус у законодавстві України: деякі недоліки закріплення та можливі шляхи усунення їх / Т. Коломоєць // Підприємництво, господарство і право. 2003. № 5. С. 62–65.

Вероніка КОЗИРЬ

курсантка Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:

Артем ПЛАХОТНИЙ

викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДОДАТКОВІ ПОВНОВАЖЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ, ЯКІ МОЖУТЬ БУТИ НАДАНІ ЇМ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Президентом України було видано Указ «Про введення воєнного стану в Україні» [1].

Воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності [2].

Саме воєнний стан передбачає те, що органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям і т.д. були надані відповідні та необхідні повноваження, для відсічі збройної агресії [2]. У тому числі і правоохоронцям були надані відповідні повноваження. Воєнний стан потягнув за собою низку змін, щодо прав і обов'язків, як військовослужбовців, так і правоохоронців. Так у Верховній Раді був зареєстрований законопроект №7147 про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану[3].

Щоденно поліцейські стикаються з проблемними аспектами несення їх служби, адже їх робота пов'язана з постійним стресом, ризиком та екстремальними умовами. Згідно Закону України «Про Національну поліцію», а саме статей 23 та 24, правоохоронці мають основні та додаткові повноваження. У статті 23 є досить великий перелік цих повноважень. Дана стаття налічує 35 пунктів, які перелічують повноваження поліцейських. Тому доречним було б розглянути, які ж ще додаткові повноваження, окрім вище вказаних можуть отримати співробітники поліції, як під час дії режиму воєнного стану, так і в спокійний та мирний час.

Більшість нових повноважень, полягають у ефективному виконанні завдань поліції під час воєнного стану. Одним із нових повноважень правоохоронців є те, що вони зможуть отримувати інформацію від державних органів, органів місцевого самоврядування, та різних юридичних осіб, які відносяться до форм державної власності (запит повинен бути письмовим). На нашу думку це досить розумне повноваження, оскільки правоохоронці зможуть дізнатися інформацію навіть про військовополонених. Наступним є конвоювання осіб, утримання в ізоляторах тимчасового тримання осіб, здійснення розмінування. Останнє є досить важливим під час дії воєнного стану, оскільки все більше речей, що трапляється на вулицях та в людних місцях є вибухонебезпечними та створюються для наведення паніки серед мирного населення. Також правоохоронці після підписання даного закону матимуть право надавати домедичну допомогу, адже слова «невідкладної, зокрема домедичної і медичної» заміняться словом «домедичної». Відтепер поліцейські зможуть здійснювати представництво та забезпечувати виконання зобов'язань України в Міжнародній організації кримінальної поліції – Інтерполі та виступати як Національне центральне бюро Інтерполу. Як ми бачимо, майже усі нові повноваження полягають у взаємодії поліцейських з органами місцевого самоврядування, державними органами. Також поліцейські матимуть право здійснювати збирання біометричних даних осіб, у тому числі шляхом дактилоскопіювання.

З найбільш важливих нововведень, на нашу думку є те, що поліцейські зможуть застосовувати заходи примусу відносно осіб, які приймають участь у збройній агресії проти України при цьому не враховувати вимоги, які були передбачені у законі до теперішнього часу. Та забезпечуватимуть здійснення Уповноваженими із захисту державної мови своїх повноважень. Оскільки мова відіграє велику роль у цій ситуації. Адже від мови залежить все, усі агресори «впиваються» у те, що більшість населення не говорить мовою своєї держави і шукають «слабкі місця» у цьому. Отже,

як ми бачимо більшість повноважень поліцейських тісно пов'язані з завданнями поліції.

Тому на нашу думку, саме ці нововведення щодо повноважень поліцейських є досить доречними та відповідають дійсності. Адже саме цей період є особливим, та повноваження поліцейських повинні відноситися не тільки щодо взаємодії з цивільними особами, а й стосуватися територіальної оборони та забезпечувати здійснення заходи правового режиму воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року. № 64/2022. Дата оновлення: 22.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 26.04.2022 року)
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. № 389-VIII. Дата оновлення: 27.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 28.04.2022 року)
3. Проект Закону про внесення змін до законів України "Про Національну поліцію" та "Про Дисциплінарний статут Національної поліції України" з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії режиму воєнного стану від 13 березня 2022 року. №7147. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39210> (дата звернення: 01.05.2022 року)

Олександр АСЛАМОВ

курсант Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Артем ПЛАХОТНИЙ

викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИСТРОЇВ ДЛЯ ВІДСТРІЛУ ГУМОВИХ КУЛЬ ЩО ЗНАХОДЯТЬСЯ У РОЗПОРЯДЖЕННІ ПОЛІЦІЇ

У розпорядженні поліцейського є досить багато спеціальних засобів, які він застосовує для забезпечення публічної безпеки та порядку, згідно з Законом України «Про Національну Поліцію». Одними із таких засобів є пристрої для відстрілу гумових куль які поліцейський може застосувати при певних умовах, визначених Законом України «Про Національну Поліцію». Сьогодні, в умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації на суверенні території України, особливо гостро постає питання необхідності володіння подібними засобами. Мета цієї роботи – розглянути випадки, за яких поліцейському дозволяється застосовувати пристрої для відстрілу гумових куль, та детальніше розглянути правові підстави застосування такого спеціального засобу.

Одним з органів, діяльність якого спрямована на захист життя, здоров'я, прав і свобод громадян, власності, природного середовища, інтересів суспільства й держави від протиправних посягань, є поліція. У процесі реалізації покладених на неї завдань

поліція має право застосовувати спеціальні засоби у випадках і порядку, передбачених чинним законодавством [5, с. 81].

Згідно до ч. 1 ст. 45 Закону України «Про Національну Поліцію», «Поліцейський для забезпечення публічної безпеки та порядку застосовує спеціальні засоби, визначені цим Законом» [4]. Перелік спеціальних засобів визначений у п. 11 ч. 4 ст. 42 Закону України «Про Національну Поліцію», де зазначено, що пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії визначені як спеціальний засіб, який може використовуватися поліцейським для виконання його повноважень. Для застосування або використання будь-якого поліцейського засобу, поліцейський зобов'язаний опиратися на правові підстави. «Правова підстава - це наявність складу правопорушення в діях особи, а фактична – необхідність негайного його припинення із застосуванням сили.» [5, с. 85].

Випадки застосування поліцейськими цього поліцейського засобу чітко зазначені в загальних правилах застосування спеціальних засобів п. 10 ч. 3 ст. 45 Закону України «Про Національну Поліцію», доцільно зазначити, що «При виконанні службових обов'язків, захисту публічного порядку та безпеки, боротьби зі злочинністю, поліцейський має право застосувати спеціальні засоби, визначені законодавством України» [1, с. 216]. Також не менш важливо зазначити, що кожен поліцейський зобов'язаний перед застосуванням будь-якого з наявних спеціальних засобів, добре знати які дії заборонені під час застосування таких засобів до осіб.

Для повного розуміння цієї теми, необхідно проаналізувати ч. 8 ст. 45 З.У. про «Національну поліцію», де зазначено, що «Правила зберігання, носіння та застосування спеціальних засобів, що є на озброєнні поліції, визначаються нормативними актами Міністерства внутрішніх справ України» [4].

Перелік передбачених законом заборон щодо застосування розглянутого в цій роботі спеціального засобу визначено у п. 3 ч. 4 ст. 45 Закону України «Про Національну Поліцію», що «відстрілювати патрони, споряджені снарядами несмертельної дії, з порушенням визначених технічними характеристиками вимог щодо відстані від особи та стрільби в окремі частини голови й тіла людини» [4]. Тобто, кожен з таких пристроїв повинен мати документацію, в якій буде зазначено, вимоги до мінімальної відстані від особи яку заборонено скорочувати згідно з п. 3 ч. 4 ст. 45 З.У. про «Національну Поліцію». Також, це зазначено в п. 2 ч. 11 наказу МВС України 13.06.2000 №379, а саме, «Категорично забороняється: застосовувати пристрій на відстані, меншій за зазначену в паспорті виробника [3].

Більш детальний перелік заборон при застосуванні таких пристроїв зазначено в ч. 11 наказу МВС України 13.06.2000 №379.

Робота поліцейського нерідко пов'язана з ризиком для життя, особливо під час воєнного стану, і саме тому майже кожен поліцейський може замислитись про необхідність придбання у власність пристрою для відстрілу гумових куль для забезпечення можливості самозахисту. Така можливість передбачена ч. 9, ст. 62 Закону України «Про Національну Поліцію», де чітко зазначено, що поліцейські для забезпечення власної безпеки мають право придбати у власність пристрій що зазначено вище та використовувати його виключно з підстав, визначених Законом України «Про Національну Поліцію». Умови, порядок придбання та зберігання чітко визначені Наказом МВС 29.03.2016 №223. Згідно з цим наказом, поліцейський

зобов'язаний пройти деякий перелік кроків перед надання йому можливості володіти таким пристроєм [2].

Отже, розібравши питання застосування, використання пристроїв для відстрілу гумових куль більш детально, стає зрозуміло, що процес отримання пристроїв для відстрілу гумових куль чітко встановлений чинним законодавством та повністю визначений Законом України «Про Національну Поліцію» та наказом МВС 29.03.2016 №223. Процедура законного придбання та реєстрації пристрою для відстрілу гумових куль, правила його зберігання, носіння та експлуатації визначаються нормативними актами Міністерства внутрішніх справ України. Також доцільно буде додати, що існує необхідність приділити додаткову увагу щодо застосування таких пристроїв для відстрілу гумових куль під час воєнного стану та збройної агресії РФ та потребує додаткового нормування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Науково-практичний коментар Закону України «Про Національну поліцію» / Кол. авт.; кер. авт. кол. д.ю.н., доц. Т.П. Мінка. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2017. с. 216.
2. Про затвердження Інструкції про умови та порядок придбання, зберігання, обліку, використання та застосування пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів поліцейськими, особами, звільненими зі служби в поліції, а також колишніми працівниками міліції, МВС України; Наказ, Інструкція, Форма типового документа від 29.03.2016 № 223 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0622-16#Text> (дата звернення: 26.04.2022)
3. Про затвердження Тимчасової інструкції про порядок придбання, зберігання, обліку, використання та застосування пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів працівниками суду, правоохоронних органів та їх близькими родичами, а також особами, які беруть участь у кримінальному судочинстві, народними депутатами України, членами громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовцями, крім тих, які проходять строкову військову службу, державними службовцями та журналістами, МВС України; Наказ, Інструкція від 13.06.2000 № 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0696-00#Text> (дата звернення: 26.04.2022).
4. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 26.04.2022).
5. Тактико-спеціальна підготовка: навч. посіб. / [О.Г. Комісаров, А.О. Собакарь, Е.Ю. Соболев, О.С. Юнін та ін.]; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро: ДДУВС, 2017. 81-85 с.

Марія ВОЙТОВИЧ
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
Науковий керівник:
Соломія ЦЕБЕНКО
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ПОРУШЕННЯ РФ НОРМ ЩОДО ЗАБОРОНИ КАТУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Законодавством України та міжнародними стандартами забороняється катування навіть під час війни. Зокрема, відповідно до статті 3 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (ЄКПЛ), нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню [1]. Ця норма є абсолютною і не має виключень навіть під час військових дій. Згідно цієї норми виокремлюють декілька форм жорстокого поводження, а саме катування, принизливе поводження, нелюдське поводження або покарання. Щоб Європейський суд з прав людини міг констатувати порушення статті 3, то має бути встановлено мінімальний рівень жорстокості поводження до потерпілої особи. Якщо проаналізувати визначення, то катування – це заподіяння сильного фізичного чи морального болю або страждання; навмисне заподіяння болю; переслідування конкретної мети, наприклад, одержання відомостей. Принизливе поводження – це поводження, яке викликає у потерпілих почуття страху, муки і неповноцінності, та здатне принизити і зганьбити їх. Його також характеризують як таке, що може зламати фізичний і моральний опір потерпілого. Нелюдське поводження або покарання – це поводження, яке, серед іншого, було навмисним, застосовувалося впродовж декількох годин поспіль і призводило або до фактичного заподіяння тілесних ушкоджень, або до сильних фізичних і моральних страждань [2].

З початком повномасштабної війни в Україні ми можемо простежувати чимало випадків нелюдського поводження російських військових з українцями. У зв'язку з відходом РФ від північних територій України, ЗМІ та органам державної влади вдалось дістались до територій, які перебували в окупації понад місяць. І побачене заставило весь світ здригнутись від тих жахів, які творились з цивільним населенням на цих територіях.

Головним символом і доказом звірств, вчинених російською армією, стала Буча — досі затишне й тихе передмістя Києва. Попри намагання РФ заперечити причетність своєї армії до трагедії, західні ЗМІ розповіли про спалені жіночі тіла і вбитих людей на вулицях Бучі, про братські могили з тілами загиблих і закатованих цивільних мешканців, розстріляних зі зв'язаними за спиною руками. Проте злочини російських військових фіксують не лише в Бучі, а в усіх містах і містечках Київської, Чернігівської, Сумської, Харківської областей, де побували і звідки Збройні сили України витіснили загарбників.

У Чернігівській області, у селі Ягідному Іванівської громади, підтверджуються факти тримання біля 300 людей у заручниках в підвалі місцевої

школи, де тримали без світла, голодними зрідка випускали та дозволяли готувати їжу біля входу у підвал.

Страти і катування цивільних підтверджуються також у селищі Старий Биків, де очевидці повідомляють, що окупанти спеціально для страти збирали цивільних чоловіків по хатах. Також у цьому містечку 33 дні тримались в полоні а чоловіків, яких катували голодом і холодом.

У Ворзелі Київської області 6 березня російські військові кинули димову шашку у підвал, де переховувалися люди. Далі вони відкрили вогонь по жінці та 14-річній дитині, які вибігли з задимленого підвалу. Дитина померла відразу, жінка — за кілька днів в іншому підвалі від отриманих поранень [3].

Крім Бучі та Ворзеля військові злочини щодо цивільного населення відбувались і в інших містечках Київської області, зокрема в Ірпені та Гостомелі. У Бородянці Київської області, яке окупанти фактично знищили, відбувались обстріли і підпали будинків, агресори відкривали і вбивали місцеве населення тоді, коли ті намагались дістати їжу, витягнути поранених з-під завалів чи розчистити ці завали [4].

Про військові злочини, які чинились в Харківській, Херсонській, Запорізькій областях потребують фіксації, дослідження, доведення до суду та притягнення винних до відповідальності.

Окремо варто згадати багатостраждальний Маріуполь, де ракетний обстріл і важкі бої не припиняються з першого дня повномасштабного вторгнення РФ. За попередніми даними офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, з 1 березня 2022 року до 28 квітня 2022 року в Маріуполі загинуло понад 22 тисячі мирних мешканців, здійснюється викрадення і вивезення людей на територію РФ, відбуваються катування військовополонених, поширюються інфекційні хвороби через антисанітарію, що спричинено щоденними обстрілами цієї території [5,6].

Крім цього, українські військовослужбовиці, яких нещодавно визволили з полону, також піддавалися знущанням російськими солдатами. Ці факти озвучила уповноважена ВР з прав людини Людмила Денісова, яка зазначила, що жінок вивезли на територію Білорусі, а потім до СІЗО в Брянську (РФ), де жінки піддавалися катуванню та погрозам [7].

Варто вказати і на те, що катування систематично відбувались і до повномасштабної війни.

Так, найжорстокіші злочини систематично чиняються вже восьмий рік у застінках незаконних збройних формувань РФ щодо цивільних громадян та військовослужбовців: катування, сексуальне насильство, імітації розстрілів, ненадання медичної допомоги.

Більшість з катівень з'являлись стихійно. Незаконні збройні формування ще на початку конфлікту створювали свої «бази» у різних адміністративних будівлях, захоплювали приватні та державні підприємства, наприклад, готелі, склади «Нової пошти» чи приміщення «Артемвугілля» та у цих же місцях тримали місцевих жителів, які намагались протистояти режиму псевдореспублік або ж навіть просто проходили повз цих об'єкти.

Незаконні збройні формування «ДНР» і «ЛНР» утримували і утримують людей у нелюдських умовах, без води, повітря, нормального харчування, можливості для справляння фізіологічних потреб, без медичної допомоги [8].

Туди, зокрема, після січневих подій у Донецькому аеропорту, привезли затриманих «кіборгів» та протягом дев'яти годин знущалися над ними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 4 жовтня 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004 (Дата звернення: 28.04.2022).

2. Козачук М. ЄСПЛ: Катування, нелюдське, таке, що принижує гідність. Поводження та покарання. URL: https://mkozachuk.blogspot.com/2018/06/blog-post_8.html (Дата звернення: 28.04.2022).

3. Семенова І. Різанина в Бучі й інших областях України. НВ. 04 квіт. 2022. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/rizanina-v-buchi-y-inshih-oblastyah-ukrajini-shcho-rozpovidayut-miscevi-zhiteli-viyna-v-ukrajini-50230910.html> (Дата звернення: 28.04.2022).

4. Воєнні злочини в Бородянці: росіяни бомбили будинки і розстрілювали людей, які розбирали завали: 06 квіт. 2022 р. URL: <https://bigkyiv.com.ua/voenni-zlochynu-u-borodyanczi-rosiyanu-bombyly-budynky-i-rozstrilyuvaly-lyudej-yaki-rozbyraly-zavaly/> (Дата звернення: 28.04.2022).

5. Уповноважений: майже два місяці блокади Маріуполя – нестерпні умови життя, антисанітарія, інфекційні хвороби: 30 квіт.2022 р. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-majzhe-dva-misyaci-blokadi-mariupolya-nesterpni-umovi-zhittya-antisanitariya-infekcijni-hvorobi (Дата звернення: 30.04.2022).

6. Заява Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо катувань та вбивства українських військовополонених: 30 квіт.2022 р. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/zayava-upovnovazhenogo-verhovnoyi-radi-ukrayini-z-prav-lyudini-shchodo-katuvan-ta-vbivstva-ukrayinskih-vijskovopolonениh (Дата звернення: 30.04.2022).

7. Шиян О. Омбудсменка розповіла про катування росіянами військовополонених жінок. 05 квіт. 2022. Zaxid.net. URL: https://zaxid.net/ombudsmenka_rozprovila_pro_katuvannya_rosiyanami_viyskovopolonениh_zhinok_n1540354 (Дата звернення: 30.04.2022).

8. Мамедов Г. Рубрика «Точка зору». Радіо свобода. 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-povynna-krychaty-pro-tortury-na-okupovanomu-donbasi/31544640.html> (Дата звернення: 30.04.2022).

Дмитро ВОРОНЧАК

студент першого курсу магістратури
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Соломія ЦЕБЕНКО

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ВПЛИВ ІНТЕГРАЦІЙНИХ І ГЛОБАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ НА ПРАВОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

У ХХ столітті відбувся швидкий розвиток інформаційних та цифрових технологій. Це сприяло утворенню міжнаціональних монополій та прискоренню процесу всесвітньої економічної, політичної, правової та культурної інтеграції та уніфікації, а саме процесу, який називається глобалізацією [1]. Термін «глобалізація» з'явився в 60-х роках ХХ століття і здебільшого вживався економістами для визначення процесу своєрідного розмивання кордонів між державами при формуванні єдиного глобального ринку [2].

Сутність глобалізації полягає в переході від багатоманітності держав, націй та культур до єдиного світового порядку. Сьогодні глобалізація розглядається як складний багатовимірний комплекс різних процесів, які включають інтенсифікацію, широке поширення демократичних цінностей і, водночас, виникнення антиглобалістичного руху в країнах ЄС та загалом у світі.

Правовою основою відносин між Україною та ЄС є Угода про партнерство та співробітництво від 14 червня 1994 року, яка набула чинності 1 березня 1998 року. Ця угода започаткувала співробітництво з широкого кола політичних, торговельно-економічних та гуманітарних питань. Крім того, укладено низку галузевих угод та документів міжнародно-правового характеру, згідно з якими здійснюється співробітництво між Україною та ЄС [3].

Україна є учасницею ініціативи ЄС «Східне партнерство», установчий саміт якої відбувся 7 травня 2009 у м. Прага.

Політичну частину Угоди про асоціацію було підписано 21 березня 2014 року, економічну частину — 27 червня 2014 року. 16 вересня 2014 року Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. З 1 листопада 2014 року здійснювалося її тимчасове застосування [4].

Повністю Угода про асоціацію між Україною та ЄС набула чинності 1 вересня 2017 року. Це міжнародно-правовий документ, який на договірно-правовому рівні закріплює перехід відносин між Україною та ЄС від партнерства та співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції.

В умовах, коли тривають переговори про нову рамкову Угоду про асоціацію між Україною та ЄС, двосторонні відносини також регулюються Порядком денним асоціації між Україною та ЄС — своєрідним містком між Угодою про партнерство та

співробітництво та Угодою про асоціацію. Українське експертне середовище здійснює Громадський моніторинг виконання цього документу.

Важливим напрямом правової інтеграції України до ЄС є адаптація законодавства України до законодавства ЄС, забезпечення прав людини. Така адаптація передбачає зближення із сучасною європейською системою права; вона передбачає реформування правової системи України, поступово приведення її у відповідність до європейських стандартів.

Вплив норм міжнародного права на правову систему Україну відображається, в першу чергу в тому, що вони вводяться в дію ратифікаційним законом і набувають статусу норм національного права і підлягають відповідному застосуванню. По-друге, в разі колізії норм ратифікованого договору і норм національного права перші мають вищу силу і підлягають пріоритетному застосуванню. По-третє, забороняється вводити в право України і відповідно застосовувати договори, які суперечать Конституції України. При цьому фіксується, що належним чином ратифіковані міжнародні договори відповідають Конституції і посідають друге місце після неї як джерела правових норм, що підлягають застосуванню [5].

Україна має пройти уніфікацію, адаптацію та гармонізацію чинного національного законодавства, тому вивчення правових аспектів глобалізації та аналіз змін, які відбуваються в правовій сфері є актуальним для сьогодення, оскільки виникає необхідність пошуку та розробки теорій, концепцій та правових важелів впливу на зміни та проблеми, які виникають та відбуваються в процесі глобалізації.

Глобалізація є історичним процесом, який розвивається протягом століть і ще досі не завершився. Україна проголосила стратегічним напрямком свого розвитку входження до європейського простору. Проте, після повномасштабного вторгнення військ Російської Федерації на територію України деякі вищезазначені організації перебувають у кризовому періоді.

Історичним моментом є подання заявки на вступ України до ЄС, яку президент України підписав 28 лютого 2022 року [6]. У зв'язку зі збройною агресією РФ країни партнери пропонували пришвидшити процедуру вступу України до ЄС, щоправда такої процедури законодавством не передбачено. Зважаючи на подану заявку, Україна 9 квітня отримала опитувальних, необхідний для набуття статусу країни-кандидата у члени ЄС [7]. Проте, в умовах воєнного стану можуть змінюватися законодавство України, а також законодавство країн-членів ЄС та самої організації. Зокрема, 4 березня 2022 року було прийнято Імплементативне рішення Ради (ЄС) 2022/382 від 4 березня 2022 року, що встановлює наявність масового напливу переміщених осіб з України у розумінні статті 5 Директиви 2001/55/ЄС та запроваджує тимчасовий захист. Цей статус дозволяє громадянам України, які перетнули кордон після 24 лютого 2022 року законно перебувати на території ЄС протягом року та включає право особи на житло, освіту, роботу, соціальне забезпечення, медичну допомогу за умови реєстрації в будь якій країні ЄС. Звісно кожна країна, на виконання цього рішення приймає внутрішнє законодавство для того, щоб виконати це рішення і тому законодавство однієї країни може відрізнятися від законодавства іншої країни щодо цього питання [8].

Для України основною метою після подолання агресора має стати стимулювання структурних ліберальних та демократичних реформ усередині країни, спрямованих на забезпечення конкурентоспроможності у відкритому ринковому

середовищі, що є стратегічно важливою метою. На жаль, на сьогодні Україна недостатньо залучена до цих процесів, оскільки вона: досить непослідовно запроваджує економічну та політичну лібералізацію; перебуває фактично у стані війни; має достатньо високий рівень корупції в органах державної влади, що спричиняє недовіру до них; має нестабільну політичну ситуацію.

З іншого боку, глобалізація спричинює серйозні негативні наслідки. Зокрема, спостерігається зниження ролі національної держави, частково втрата нею державної та національної ідентичності. Покращити становище України на світовому рівні можливо завдяки застосуванню ефективної внутрішньої та зовнішньої політики, яка спрямована на захист прав та інтересів українців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базилевич В. Ринкова економіка: основні поняття і категорії : навч. посіб. 2-ге вид. Знання, 2008. 263 с. (Вища освіта XXI століття).
2. Герасименко П. Глобалізація як феномен сучасності. *Європейська Правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2009/09/2/205852/> (Дата звернення 25.04.2022).
3. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами : Угода Україна від 14.06.1994 р. : станом на 1 верес. 2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text (Дата звернення 25.04.2022).
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода Україна від 27.06.2014 р. : станом на 30 листоп. 2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (Дата звернення 25.04.2022).
5. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (Дата звернення 25.04.2022).
6. Україна подає заявку на членство в Європейському Союзі: 28 лют 2022 р. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/node/4551> (Дата звернення 25.04.2022).
7. Україна отримала опитувальник, необхідний для набуття статусу країн-кандидата на членство в ЄС: 09 квіт. 2022 р. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/node/4549> (Дата звернення 25.04.2022).
8. Директива про тимчасовий захист у країнах ЄС та Рішення про її активацію для українців – переклад українською: 05 квіт. 2022 р. URL: https://protocol.ua/ua/direktiva_pro_timchasoviy_zahist_u_krainah_es_ta_rishennya_pro_ii_aktivatsiyu_dlya_ukraintsiv_pereklad_ukrainskoju/ (Дата звернення 25.04.2022).

Кірілл Крамський
*аспірант кафедри службового та медичного права НН Інституту права,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

АДМІНІСТРАТИВНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ОФІСУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВВЕДЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

20 червня 2019 року Президент України утворив Офіс Президента України шляхом реорганізації та скорочення чисельності працівників Адміністрації Президента України, що було закріплено в указі № 417/2019 «Питання забезпечення діяльності Президента України». Сьогодні питання адміністративно-правового статусу Офісу Президента України актуалізується особливою роллю цього органу під час правового режиму воєнного стану, що діє на території України з 24 лютого 2022 року.

Відповідно до Положення про Офіс Президента України, затвердженого указом Президента України від 25 червня 2019 року, Офіс Президента України є «постійно діючим допоміжним органом», основними завданнями якого є організаційне, правове, консультативне, інформаційне, експертно-аналітичне та інше забезпечення здійснення Президентом України визначених Конституцією України повноважень.

Упродовж останнього часу у вітчизняному адміністративно-правовому дискурсі артикульовано тезу щодо іманентності Офісу Президента України як специфічному суб'єкту публічного адміністрування низки публічно-владних управлінських повноважень, що зумовлено його залученням до реалізації окремих особливо соціально значущих функцій держави.

Так, Н.В. Добровольська та О.П. Хамходера акцентовано наголошують на належності Офісу Президента України до органів державної влади [1, 90]. На нашу думку, такий підхід є недостатньо обґрунтованим, оскільки Офісу Президента України притаманні основні ознаки органу патронатної служби, а саме: обмеженість строку перебування на посадах працівників Офісу каденцією Президента України; позаконкурсний порядок призначення працівників Офісу; допоміжний/сервісний характер повноважень по відношенню до публічно-владних повноважень Президента України як глави держави.

Натомість у дисертаційному дослідженні В.В. Чорної сформульовано досить контрверсійне твердження щодо фактичного функціонування на основі Офісу Президента України таких двох окремих патронатних служб: патронатної служби Президента України (перший помічник, радники, прес-секретар, представники, уповноважені, помічники); патронатної служби Офісу Президента України (Керівник Офісу Президента України, заступники Керівника Офісу Президента України) [2, 130].

Вважаємо, що за управлінсько-правовою природою Офісу Президента України є органом патронатної служби. Тому формулювання «патронатна служба Офісу Президента України» є некоректним і тавтологічним. Водночас припускаємо, що може йтися про дуалістичну «патронатну» підпорядкованість радників Керівника Офісу Президента та радників заступників Керівника Офісу Президента України (принагідно зазначимо, що станом на 18 червня 2021 року Керівник Офісу та його заступники

загалом мали понад 30 радників). Парадокс полягає в тому, що радники як патронатні службовці фактично виконують допоміжні функції в апаратах Керівника Офісу та/або заступників Керівника Офісу, які, у свою чергу, також наділені статусом патронатних службовців та покликані сприяти Президенту України у виконанні ним конституційних повноважень [3].

Наразі проблема адміністративної правосуб'єктності Офісу Президента України як суб'єкта публічного адміністрування актуалізована залученням цього органу публічної влади до реалізації заходів в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Відповідно до пункту 1 частини 1 статті 106 Конституції України Президент України забезпечує державну незалежність та національну безпеку держави. Реалізуючи конституційні повноваження, в умовах повномасштабної російської військової агресії Президентом України було видано указ «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затверджений того ж дня Верховною Радою України.

Попри відсутність в указі прямої згадки про безпосередню залученість Офісу Президента України до реалізації конкретних організаційних/управлінських заходів, працівники Офісу в умовах дії правового режиму воєнного стану виконують повноваження, критично важливі для оборони та безпеки України. Так, чинним Положенням про Офіс Президента України прямо передбачено, що Офіс бере участь в опрацюванні пропозицій щодо здійснення Президентом України заходів у сферах національної безпеки та оборони України, виконання ним повноважень Голови Ради національної безпеки і оборони України, здійснення контролю за сектором безпеки і оборони.

Також Офіс Президента України відповідно до покладених на нього завдань виконує повноваження щодо експертного аналізу соціально-політичних та інших процесів з метою підготовки обґрунтованих пропозицій главі держави щодо різних питань реалізації внутрішньої та зовнішньої політики держави (підпункт 1 пункту 4), здійснення Президентом України керівництва у сферах національної безпеки та оборони України, виконання ним повноважень Голови Ради національної безпеки і оборони України, здійснення контролю за сектором безпеки і оборони (підпункт 3 пункту 4) тощо. Крім цього, Офіс Президента України реалізує експертні та аналітичні функції у сфері законопроектної діяльності (підпункт 6 пункту 4); координаційні функції (підпункт 8 пункту 4), контрольні функції у сфері виконання нормативних актів Президента України (підпункт 15 пункту 4) тощо.

Комплексний аналіз інформації, оприлюдненої Офіційним інтернет-представництвом Президента України та низкою інших офіційних джерел, дає можливість стверджувати, що в умовах воєнного стану працівники Офісу Президента України беруть участь у реалізації низки важливих заходів, а саме:

– Керівник Офісу Президента України очолює Координаційний штаб з гуманітарних та соціальних питань, уповноважений здійснювати координацію волонтерських ініціатив, заходів міжнародних гуманітарних організацій. Штаб працює у трьох напрямках: гуманітарна допомога від урядів іноземних держав і міжнародних організацій, допомога від великого бізнесу військовим адміністраціям і громадам та допомога від органів влади військовим адміністраціям і громадам;

– Керівник Офісу Президента України є співголовою Міжнародної експертної групи щодо посилення санкційного впливу на РФ. План дій щодо посилення санкцій проти Російської Федерації містить рекомендації для міжнародної спільноти стосовно комплексу подальших економічних заходів, спрямованих на примус російського керівництва до якнайшвидшого припинення війни в Україні та максимальне збільшення ціни агресії для Росії;

– Керівник Офісу Президента України регулярно бере участь у нарадах Президента України з Головнокомандувачем ЗСУ щодо матеріально-технічного забезпечення сил оборони, а також їх готовності до виконання бойових завдань;

– представники Офісу Президента України постійно беруть участь у нарадах глави держави з представниками органів державної влади, що свідчить про залучення Офісу Президента України до координації діяльності органів державної влади;

– заступник Керівника Офісу Президента України здійснює координацію обласних військових адміністрацій щодо відбудови зруйнованої інфраструктури та налагодження евакуаційних маршрутів («гуманітарних коридорів»);

– до складу української делегації на переговорах з Російською Федерацією з підготовки та узгодження проекту договору про гарантії безпеки України включено радника Керівника Офісу Президента України М. Подоляка (указ Президента України від 4 квітня 2022 року № 211/2022);

– радники Керівника Офісу Президента України проводять регулярні брифінги щодо розвінчування фейків російської пропаганди, що сприяє дотриманню суспільством «інформаційної гігієни» та протидії ворожій пропаганді;

– позаштатний радник Керівника Офісу Президента України з питань стратегічних комунікацій у сфері національної безпеки та оборони проводить щоденні брифінги про актуальну ситуацію щодо російського вторгнення в Україну;

– Керівник Офісу Президента України є співголовою Національної ради з відновлення України від наслідків війни, що утворена відповідно до указу Президента України від 21 квітня 2022 року № 266/2022. Основним завданням Ради є розроблення плану заходів з післявоєнного відновлення України [4].

Підсумовуючи, зазначимо, що Офіс Президента України є специфічним органом патронатної служби. В умовах дії правового режиму воєнного стану Офіс Президента України відіграє суттєву роль в реалізації заходів, спрямованих на відсіч військовій агресії Російської Федерації. Практично він виконує функції інформаційного та експертно-аналітичного центру, що сприяє якісній реалізації Президентом України конституційних повноважень щодо забезпечення державного суверенітету і збереження територіальної цілісності незалежної Української держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Добровольська Н.В., Хамходера О.П. Офіс Президента України як державний орган (у контексті антикорупційного законодавства). *Держава та регіони*. Запоріжжя, 2020. № 2. С. 82-90.
2. Чорна В. В. Адміністративно-правове регулювання патронатної служби державних органів : дис. канд. юр. наук : 12.00.07. Державний вищий

навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Київ, 2021. 222 с.

3. Майже 40 радників. Хто консультує президента і керівників його Офісу. *Український тиждень*. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/252150> (дата звернення: 18.04.2022).
4. Новини Офісу Президента України. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/administration> (дата звернення: 21.04.2022).

Наукове видання

**НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ:
ПРАВА ЛЮДИНИ ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА**

Збірник матеріалів Другої міжнародної
науково-практичної конференції

Національний університет «Львівська політехніка»

20 травня 2022 р.

Національний університет «Львівська політехніка»
Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
кафедра теорії права та конституціоналізму
м. Львів, вул. Князя Романа, 1/3
(корпус № XIX, к. 311, 327)
контактний телефон: (032) 258-21-16
електронна пошта: tifp.dept@lpnu.ua; mdp.dept@lpnu.ua

Підписано до друку 22.06.2022. Формат 60x84/16
Папір офсетний. Друк різнографія
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 22,09
Наклад 300 пр.

ТзОВ «Галицька видавнича спілка»
вул. Туган-Барановського, 24, м. Львів, 79005
тел. (032)276-37-99
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 198

Віддруковано:
СПД ФОП Марусич М.М.
м. Львів, пл. Князя Я. Осмомисла, 5/11
тел./факс: (032)261-51-31
e-mail: interprint-m@ukr.net